

Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin?

Tutkimusinventaari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista

Reetta Pietikäinen

Kansi ja taitto: Tanja Nisula

© Nuorisotutkimusseura ja kirjoittaja

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 13

ISBN: 978-952-5464-34-4 (PDF)

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

puh. 020 755 2653

fax. 020 755 2627

sähköposti: verkosto@nuorisotutkimus.fi

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE	4
JOHDANTO	5
YHTEENVETO	7
TYÖVOIMAPALVELUT	11
Nuorisotyöttömyys, nuorten työmarkkinatilanne ja työvoimapolitiikka	17
Työvoimapalvelut	31
Ammatinvalinnanohjaus	57
SOSIAALITYÖLLISET PALVELUT	66
Sosiaalipolitiikasta ja sosiaalihuollosta	71
Nuorten sosiaalityölliset hankkeet	110
OPINTO-OHJAUS JA MUU OHJAUKSELLINEN TUKI	130
TYÖPAJATOIMINTA	177
VIITTEET	226
LÄHTEET	229

ESIPUHE

Nivelvaihe ilmaantui Suomen koulutuspoliittiseen keskusteluun viime vuosituhaten lopussa ja 2000-luvun alussa. Nivelvaihe on naseva termi kuvaamaan erilaisia siirtymiä opintoinstituutioiden rajakohdissa. Se voi periaatteessa tarkoittaa vaikka esikoulun ja peruskoulun taitekohtaa tai opiskelijan siirtymää lukiosta korkeakouluun. Termi on kuitenkin vakiintunut tarkoittamaan peruskoulun jälkeistä siirtymää kytkeytyen pudokkaiden ongelmakenttään, koulutuksen ulkopuolelle jääneisiin ja ehkä erityisesti ammatillisen koulutuksen keskeyttäneisiin nuoriin. Jos haluaisi viisastella tai harrastaa semanttista tempuilua, voisi tarjota nivelvaiheen synonyymiksi saranavaihetta.

Opetusministeriön työryhmä määrittelee vaiheen seuraavasti. ”Nivelvaihe ei ole vain kahden koulutusasteen välinen taitekohta, jossa tehdään valintoja jatko-opinnoista. Nivelvaihe on ymmärrettävä pidempänä siirtymävaiheena, jossa nuori asteittain selkiinntää suuntautumistaan ja pyrkimyksiään jatko-opintoihin ja ammattiin liittyen. Nivelvaiheen kysymyksiä ovat niin perusopetuksen sisällöt ja opetusjärjestelyt, oppilaanohjaus ja lisäopetus kuin toisen asteen koulutuksen keskeyttäminen ja koulutusalan tai -väylän vaihto.” (Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistion tiivistelmä, Opetusministeriö 2005:33).

Nivelvaihe on siis koulutuspoliittisessa jargonissa siirtymä. Tähän siirtymään näyttää liittyvän kitkaa tai hiertymiä – kvasifysiologista vertauskuvaa käyttäkseni. Nivelvaiheen nuorille on siksi suunnattu monia palveluja. Voidaan puhua poikkihallinnollisista hankkeista, moniala- ja sektoriyhteistyöstä. On työvoimapalveluja, sosiaalityön palveluja, työpajatoimintaa, opinto-ohjausta ja muutakin nuoriso-ohjausta. Näitä palveluja on myös tutkittu. Reetta Pietikäisen käsillä oleva runsas raportti pohjautuu 97 eri julkaisuun sekä 12 asiantuntijahaastatteluun. Melkoisesti tietoa on siis koottu nivelten toimivuudesta. Nyt tämä tieto on koottu nopeasti, taitavasti ja tiiviisti tämän raportin ja nettijulkaisun muotoon, mistä kiitos kuuluu Reetta Pietikäiselle.

Myös tämän raportin taustalla on monialatoimintaa ja sektoriyhteistyötä. Aloite on peräisin Nuorisosiainneuvottelukunnan sihteeristöltä ja muina kumppaneina olivat opetusministeriön nuorisoyksikkö, työministeriö ja Nuorisotutkimusverkosto. Hankkeen viulut maksettiin yhdessä. Opetusministeriön nuorisoyksikön päällikkö Olli Saarela, työministeriön ylitarkastaja Päivi Haavisto-Vuori, Nuoran pääsihteeri, ensin Tarmo Manninen ja sitten Tuomas Kurttila sekä tutkija Petri Paju ja tämän kirjoittaja Nuorisotutkimusverkostosta muodostivat hienosti keskustelevan ja työtä luotsaavan ohjausryhmän tässä hankkeessa. Kiitos kaikille.

Liikettä niveliin!

Helsingissä 10.10.2007

Tommi Hoikkala
Tutkimusjohtaja
Nuorisotutkimusjohtaja

JOHDANTO

Nuoruudesta aikuisuuteen -siirtymävaiheen katsotaan pitkittyneen ja mutkistuneen. Sitä leimaavat nykyisin epävarmuus, katkoksellisuus ja erilaiset riskit. Tämä näkyy esimerkiksi tulevaisuuden suunnittelun ja ammatinvalinnan vaikeutumisena, koulutusaikojen pidentymisinä, koulutusten keskeyttämisinä, työttömyysjaksoina, määräaikaisina ja osa-aikaisina työsuhteina, kotoa muuttamisen ja perheen perustamisen lykkääntymisenä sekä riippuvuutena hyvinvointivaltion tuista tai vanhempien avustuksista. Epävakaistuneessa työmarkkinatilanteessa monet nuoret joutuvat nykyisin vuorottelemaan koulutuksen, työn, työvoimapolitiittisten toimien ja työttömyyden välillä. Koulutuksesta työelämään siirtymisen vaikeuduttua nuorille on myös kehitetty vaihtoehtoisia keinoja kiinnittyä koulutus- ja työmarkkinoille – esimerkiksi työpajatoiminnan sekä erilaisten projektien ja hankkeiden muodossa. On katsottu, että yhä useampi nuori tarvitsee erityistä tukea siirtymävaiheissaan ja ohjaavaa tai valmistavaa vaihetta ennen koulutukseen tai työhön kiinnittymistä. Myös aiempaa monipuolisemmille tavoille koulutautua on nähty olevan tarvetta. Koulutuksen ja työn väliin näyttää muodostuneen erilaisista projekti- ja työpajatoiminnoista sekä työvoimapolitiittisista tukitoimista niin sanottu harmaa vyöhyke, jolla aiempaa suurempi osa nuorista viipty ainakin tilapäisesti ennen koulutukseen tai työmarkkinoille kiinnittymistään. (Esim. Komonen 2001; Laaksonen 2001; Nyyssölä & Pajala 1999; Paju & Vehviläinen 2001.)

Työmarkkinatilanteen kohentumisesta huolimatta nuorisotyöttömyys on jäänyt verraten korkeaksi. Erityisesti ilman ammatillista tutkintoa olevien tilanne jäsentyy heikoksi: työttömyysriski on sitä suurempi, mitä alhaisempi on koulutus. Koulutuksen ulkopuolella oleminen ja nuorisotyöttömyys on yhteiskunnallisessa keskustelussa usein yhdistetty sosiaalisiin ongelmiin ja syrjäytymisprosessiin. Toisen asteen koulutuksesta katsotaan muodostuneen lähes normi, josta poikkeaminen heikentää merkittävästi nuorten työllistymismahdollisuuksia ja yhteiskunnallista integroitumista laajemminkin. Tätä kautta yhteiskuntapolitiittista huomiota on kohdennettu etenkin niin sanottuihin nivelvaiheiden pudokkaisiin: perusopetuksen jälkeen koulutuksen ulkopuolelle jääneisiin ja ammatillisen koulutuksen keskeyttäneisiin nuoriin. Koulutuksesta on muodostunut keskeinen osa työvoimapolitiikkaa, ja nivelvaiheen katsotaan olevan tämänhetkisen koulutuspolitiittisen keskustelun ajankohtaisimpia käsitteitä. (Ks. esim. Härmäläinen 2004; Järvinen & Vanttaja 2005; Komonen 2001; Nyyssölä 2002; Vehviläinen 2006.) Nivelvaihe on alettu nähdä perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen taitekohtaa pidempänä siirtymävaiheena, jossa nuoret alkavat asteittain selkiyttää omaa suuntautumistaan ja pyrkimyksiään sekä tekemään koulutusväyliä ja ammattiuraa koskevia ratkaisuja (Perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio 2005), ja sellaiseksi se myös ymmärretään tässä yhteydessä.

Tutkimusinventaarin tarkoitus ja tavoitteet

Tämän tutkimusinventaarin kohteena ovat nuorille suunnatuista palveluista tehdyt tutkimukset. Tavoitteena on tarkastella, mitä ja miten nuorille nivelvaiheissa tarjolla olevia palveluja on tutkittu ja millaisia tuloksia nämä tutkimukset ovat tuottaneet. Tutkittavat palvelut liittyvät työvoimapolitiittisiin, sosiaalityön palveluihin, työpajatoimintaan sekä opinto-ohjaukseen ja muuhun nivelvaiheissa tarjolla olevaan ohjaukseen. Inventaarissa esitellään nuorten palveluja käsitteleviä ja niitä kontekstioivia keskeisiä tutkimuksia sekä kootaan yhteen niissä esitettyjä palveluiden kehittämisehdotuksia ja jatkotutkimustarpeita. Tärkeimpiä tutkimuskysymyksiä ovat: Millaisiksi nuorten palvelu- ja tukitarpeet jäsentyvät? Missä määrin näihin tarpeisiin on onnistuttu vastaamaan? Miten nuorten palveluja tulisi jatkossa kehittää? Tarkoituksena on hahmottaa kartoittavalla otteella nuorten nivelvaiheiden

palveluiden ja tutkimuksen kenttää; meta-analyysiin tai -synteesiin ei pyritä. Tavoitteena on, että inventaari toimisi nuorten palveluja koskevan tiedon lähteenä ja että sitä voitaisiin hyödyntää nuorten palvelujen suunnittelussa, kehittämisessä ja tutkimuksen suuntaamisessa. Tutkimushankkeen taustalla on ollut näkemys, että nuorten palveluja koskevaa tutkimusta tehdään hajanaisesti eri sektoreilla. Nyt tätä tutkimusta kootaan yhteen tutkimusinventaarin muodossa.

Inventaarin pääasiallinen aineisto muodostuu 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla julkaistuista nivelvaiheiden palveluita koskevista ja niitä taustoittavista kotimaisista monografia- ja artikkelimuotoisista tutkimuksista, projektiarvioinneista ja -raporteista sekä eri hallinnonalojen muistioista ja muista hallinnollisista julkaisuista. Kaiken kaikkiaan mukana on 97 erilaista julkaisua. Tutkimusta varten on lisäksi tehty asiantuntijahaastatteluja ja haastateltu yhteensä 12:ta hallinnon, tutkimuksen ja kentän edustajaa. Julkaisut on haettu kirjastojen tietokantojen sekä esimerkiksi ministeriöiden ja tutkimuslaitosten julkaisuhakujen avulla. Tutkittavien palveluiden kohderyhmä jäsenyyältään 15–24/29-vuotiaisiin alkaen perusopetuksen päättävistä nuorista aina työvoimatoimen ja sosiaalityön nuoriin aikuisiin asiakkaisiin asti. On korostettava, ettei inventaari voi olla tyhjentävä tai täysin kattava: jokaisesta osa-alueesta on jouduttu jättämään pois useita julkaisuja ja tekemään tutkimusekonomisista syistä erilaisia rajauksia ja valintoja. Kyse on katsauksesta, yhdestä avauksesta nivelvaiheen tukitoimien tutkimukseen. Muita inventaarin osa-alueita tarkempaan käsittelyyn on voitu nostaa ainoastaan työpajatoiminta. Valintaa perustellaan erityisesti sillä, että pajatoiminnan voidaan katsoa vastaavan tarpeisiin, joihin sektoripalvelut ja niiden perustoimet eivät ole kyenneet vastaamaan. Pajatoimintaa koskevat tutkimukset nostavat osaltaan esille palvelujärjestelmän puutteita ja nuorten mutkikkaita tukitarpeita. Myöskään kaikkia nivelvaiheiden palveluita ei ole ollut mahdollista ottaa tutkimukseen mukaan, ja näin ollen esimerkiksi terveyspalveluita, nuorisotoimen palveluita, oppilashuoltoa, lisäopetusta, oppisopimusopiskelua tai ammatilliseen koulutukseen ohjaavaa ja valmistavaa koulutusta ei ole käsitelty. Voidaan kuitenkin katsoa, että inventaarissa mukana olevat palvelut ja julkaisut jäsenyivät keskeisiksi ja relevanteiksi aihealueen suhteen.

Raportin rakenne

Raportissa tehdään ensin yhteenveto inventaarissa mukana olevista tutkimuksista. Tämän jälkeen siirrytään varsinaiseen, palvelusektoreittain etenevään inventaariosuuteen, jossa kutakin osa-aluetta kuvataan aluksi lyhyesti yleisluontoisesti ja tehdään tutkimusten perusteella tiivistystä palveluiden nykytilasta, tulevaisuuden haasteista ja kehittämisen suunnista sekä tutkimuksesta ja jatkotutkimustarpeista. Tämän jälkeen esitellään inventaariin valitut tutkimukset niiden tavoitteiden ja tarkoituksen, käytettyjen aineistojen ja menetelmien sekä keskeisten tulosten kautta. On huomattava, että monet projektit ja kehittämishankkeet ovat poikkihallinnollisia, eikä niitä koskevia tutkimuksia voi yksioikoisesti luokitella minkään tietyn palvelusektorin alle. Tässä raportissa kaikkia julkaisuja käsitellään kuitenkin vallitsevan palvelumallin mukaisesti sektoreittain, ja ne on jaoteltu keskeiseksi määrittävän teeman tai vastuutoimijan mukaan. Julkaisut esitellään kronologisessa järjestyksessä.

YHTEENVETO

Suomen nuorisotyöttömyys on pitkään pysytellyt EU-maiden keskiarvoa korkeammalla. Nuorten työttömyysaste on yhä myös noin kaksi kertaa suurempi kuin koko työikäisen väestön keskuudessa: 15–24-vuotiaiden nuorten työttömyysprosentti huhtikuussa 2007 oli 20,5, koko väestön 7,2. Alueelliset erot ovat myös suuria. Nuorten työttömien määrä on laskenut, mutta työllisyystilanteen kohentumisen ohella siihen ovat vaikuttaneet ikäluokkien pienentyminen ja koulutukseen osallistumisen yleistymisen. Viime vuosina koulutuksen ulkopuolelle on kuitenkin jäänyt 5–10 prosenttia peruskoulun päättäneistä, ja ammatillisen koulutuksen on keskeyttänyt hieman yli 10 prosenttia opiskelijoista. (Esim. Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2005; Tilastokeskuksen työvoimatutkimus 4/2007.) On myös laskettu, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olisi jopa 100 000 nuorta (Häggman 2007).

Tarpeisiin vastaamisesta ja yhteiskuntapoliittisista tavoitteista

Tutkimukset nostavat esille näkemyksen, ettei vakiintuneilla ohjaus- ja palvelujärjestelmillä ole ollut riittävästi keinoja vastata nuorten sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviin koulutus-, kuntoutus- ja työllistymistarpeisiin (esim. Karjalainen & Sarvimäki 2005). Erityisen hankalaksi jäsenyy koulutus- ja työmarkkinoille kiinnittymättömien 15–17-vuotiaiden nuorten tilanne, sillä millään palvelujärjestelmällä ei ole heistä varsinaista vastuuta eikä heillä ole yleensä itsenäistä oikeutta työmarkkina- tai toimeentulotukeen. Vaarana on, että nämä nuoret putoavat yhteiskunnan tarjoamien tukiverkkojen ulkopuolelle. Heti peruskoulun jälkeen koulutuksen ja työn ulkopuolelle joutuneiden sekä monista kasautuneista ongelmista kärsivien nuorten nähdään jääneen sektoroituneen palvelujärjestelmän väliinpuotoajaryhmiksi. (Esim. Karjalainen & Blomgren 2004; Suikkanen & Martti & Linnankangas 2004.) Kyse tulkitaan olevan sekä nuorten mutkikkaista tilanteista ja vaikeuksista integroitua palveluihin, että juuri nuorille soveltuvien kokonaisvaltaisten palvelujen puutteesta (Linnossuo 2004). On katsottu, että esimerkiksi työvoimapalvelut toimivat riittävän hyvin ainoastaan niiden asiakkaiden kohdalla, joille riittää tiedotus ja neuvontatyypinen palvelu (Vehviläinen 2002). On myös nostettu esille, etteivät kaikki nuoret saa riittävästi tietoa ja tukea ammatilliseen suuntautumiseen ja koulutuspolun valintaan liittyviin ratkaisuihin. Palvelujen ulkopuolelle jäämisen nähdään juontuvan osittain myös siitä, ettei kaikilla nuorilla ole tarvittavia resursseja käyttää nykymuotoista palvelujärjestelmää. Kynnykset palveluiden piiriin pääsemiseksi ja niihin kiinnittymiseksi ovat osalle nuorista liian korkeita. Tutkimusten mukaan tarvitaan palveluiden verkostoimista, matalan kynnyksen palvelupisteitä ja nuorten palveluohjaukseen keskittyviä luottotyöntekijöitä sekä erityistä panostusta nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämiseen ja niiden saatavuuden parantamiseen.

Palvelujärjestelmää ja sitä koskevaa lainsäädäntöä pidetään osittain vanhentuneena: järjestelmä ei enää vastaa nuoruuden pidentymisen ja mutkistuneiden siirtymävaiheiden tuottamiin uusiin tukitarpeisiin. Erityisesti sosiaalityössä nuorten katsotaan jääneen marginaaliin ja nuorisososiaalityön olevan suhteellisen kehittymätön sosiaalityön alue. On tulkittu, ettei nuorten työelämään sijoittumiseen ennen 1990-lukua liittynyt kovin pitkäaikaisia erityisiä ongelmia. Yhtenä keskeisenä muutostekijänä pidetään työmarkkinoiden rakennemuutosta, ja vähän tai ei lainkaan koulutusta vaativien tehtävien merkittävää vähentymistä. Koulutusvaatimukset ovat kasvaneet, ja työmarkkinakysyntä kohdentuu nyt pääasiassa hyvin koulutautuneisiin nuoriin. (Esim. Karjalainen & Blomgren 2004; Karjalainen & Sarvimäki 2005; Suikkanen ym. 2004.)

Tutkimukset rakentavat työpajatoiminnasta kuvaa eräänä keskeisenä, muita palveluita täydentävänä nivelvaiheen tukimuotona. Työttömyyden vähennyttä työpajoille ohjautuvien nuorten tilanteet

ovat kuitenkin aiempaa haasteellisempia. Nykyisin ei riitä vain työkokemuksen tarjoaminen, vaan tarvitaan yhä lisääntyvää panostusta yksilövalmennukseen ja kuntoutuksellisiin menetelmiin. On myös todettu, että esimerkiksi pajatoiminnan kautta kohentuneesta työkyvystä huolimatta nuorten resurssit eivät aina vielä riitä avoimille työmarkkinoille työllistymiseen. Tarvetta on joustavien, tuettujen ja tarpeista lähtevien jatkopolkujen luomiselle. Myös keskusteluihin nousseiden ja vielä hieman epäselviksi jääneiden välityömarkkinoiden mahdollisuudet tulisi selvittää. Useissa tutkimuksissa on peräänkuulutettu työllistymistä tukevien, nykyistä joustavampien sosiaaliturvamuotojen kehittämistä, sosiaaliturvaetuuksien tason nostamista ja esimerkiksi yhden perusetuuden muodostamista. Nivelvaiheessa tehtävän ohjausyhteistyön katsotaan edelleen kaipaavan tiivistämistä ja varhentamista: ohjauksellinen jatkumo tulee varmistaa ja tiedonsiirtokäytäntöjä selkiyttää. Ohjauksen riittäviin resursseihin ja ohjausvastuun jakamiseen oppilaitosten sisällä tulee panostaa. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää koulutuksen ulkopuolella oleviin nuoriin, kehittää tiedonhankintamenetelmiä heidän tavoittamiseen sekä tarkastella ja edistää koulutuksesta kiinnostumattomille nuorille tarjolla olevia mahdollisuuksia.

Keskeisiä yhteiskuntapoliittisia tavoitteita ovat viime aikoina olleet nuorten siirtymä- ja nivelvaiheprosessien tehostaminen, koulupudokkaitten ja erityisesti ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden määrän vähentäminen, nuorten työttömyyden ja syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen, opinto- ja ammatinvalinnanohjauksen tehostaminen, (korkeakoulu)opintojen nopeuttaminen, ammatillisen koulutuksen jälkeisen työllistymisen tukeminen sekä eri hallinnonalojen välisen yhteistyön parantaminen. Nuorisotyöttömyyden on nähty liittyvän etenkin nivelvaiheen toimimattomuuteen ja ohjauksen puutteellisiin resursseihin. Näihin kysymyksiin on keskitytty useissa sekä paikallisissa että valtakunnallisissa hankkeissa ja projekteissa. Tällä hetkellä nuoriin kohdennetussa työvoima- ja koulutuspolitiikassa keskeiseksi nousee työhallinnon vastuualueeseen kuuluva nuorten yhteiskuntatakuu ja opetusviranomaisten päävastuunaan toteuttama koulutustakuu. Keskeisenä työvoima- ja koulutuspoliittisena tavoitteena pidetään myös työpajatoiminnan vakinaistamista.

Etenkin nuoriin kohdennetussa yhteiskuntapolitiikassa nähdään viime vuosina korostuneen vastikkeellisuusajatteluun ja työttömien aktivointiin. Aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan kautta keskeiseksi on noussut työhön kannustaminen ja velvoittaminen. (Esim. Helne & Laatu 2006; Karjalainen & Lahti 2005.) Erityisesti nuoriin suunnattua aktivointia ilmentävät vuosien 1996–1997 työmarkkinatukiudistukset ja niiden jälkeiset työmarkkinatuen saantiehtojen tiukennukset: lähtökohtana on, ettei työttömyysaikaista (passiivi)työmarkkinatukea makseta alle 25-vuotiaille ammattikouluttamattomille kuin tietyin ehdoin, sillä järjestelmän tavoitteena on ohjata nuoria ammatilliseen koulutukseen ja aktiivitoimenpiteisiin. Aktiivitoimien, kuten työharjoittelun ja työvoimapolitiittisen koulutuksen, ajalta tukea kuitenkin maksetaan. (Esim. Aho & Vehviläinen 1997; Työministeriön ohje ammatillista koulutusta vailla olevien nuorten oikeudesta työmarkkinatukeen O/24/2005.) Alle 25-vuotiaat ohjautuvat myös kuntouttava työtoiminta -lain aktivointisuunnitteluun muita ikäryhmiä aikaisemmin, ja ainoastaan nuorten kohdalla kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on velvoittavaa (Ala-Kauhaluoma ym. 2004). Kiristyneiden työmarkkinatukiehtojen myötä merkittävä osa ammattikouluttamattomista nuorista on menettänyt oikeutensa työttömyyden aikaiseen työmarkkinatukeen ja hakee toimeentulotukea sosiaalitoimesta. Näin ollen nuorten tulonsiirtojen maksamisessa on tapahtunut siirtymää valtiolta kunnalle. Suuri osa nuorista on kuitenkin työvoima- ja sosiaalitoimen yhteisasiakkaita, sillä toimeentulotuen saajalla on oltava työvoimatoimistossa kirjoilla työnhakijana. Toteutettujen yhteiskuntapoliittisten linjausten on osoitettu vähentäneen nuorten pitkäaikaistyöttömyyttä ja kasvattaneen koulutukseen osallistumista, mutta myös lisänneen koulutuksen keskeyttämistä ja piilotyöttömyyttä (Esim. Aho & Vehviläinen 1997; Hämäläinen 2004). Voidaankin pohtia, ovatko kiristyneet tukiehdot ja aktivointitoimet osaltaan aiheuttaneet palveluiden ulkopuolelle jäämistä.

Tutkimuksissa on todettu, että työvoimapolitiittisen aktivoinnin kohteena oleminen on ristiriidassa

aidon aktivoitumisen kanssa, jossa olennaista on itseohjautuvuus ja subjektivoituminen. Palveluissa tulisi panostaa riittävän ajan antamiseen, kokonaisvaltaisuuteen ja henkilökohtaisuuteen. Nopean sijoittumisen ja työttömyyden katkaisun ohella tulee korostaa pitkäjänteistä suunnittelua ja kestäviä ratkaisuja. Myös virkailijoiden ja nuorten kohtaamiseen tulee kiinnittää huomiota ja kehittää sitä neuvottelevammaksi ja asiakaslähtöisemmäksi. (Ks. esim. Arnkil & Spangar & Nieminen 2000; Lyytinen 2004; Vehviläinen 1999.)

Nuorten tukemisen hyviä käytäntöjä ja malleja

Nuorten tilanteita on pyritty kohentamaan lukuisilla, usein poikkihallinnollisilla ja moniammatillisilla projekteilla ja hankkeilla. Nuorten tukemisen tavoitteista ja palveluiden kehittämisen suunnasta ollaan verraten yksimielisiä, mutta poliittisten ratkaisujen tekeminen konkreettisista tukemisen keinoista sekä niiden vaatimista resursseista ja päävastuista on osoittautunut haasteelliseksi. Tutkimuksissa keskeisiksi nuorten tukemisen edellytyksiksi jäsentyvät perinteisen sektoriajattelun ylittäminen, moniammatillinen yhteistyö, palvelujen koordinointi, nuorten tilanteita koskevan seurantatiedon kerääminen, palvelukynnysten madaltaminen, joustavat koulutusratkaisut ja nuoren kokonaiselämäntilanteen tunteminen. Tärkeinä toimintaperiaatteina nähdään varhainen puuttuminen, palveluohjaus ja palveluista toiseen ”saattaen vaihtaminen”. Keskeisenä pidetään palvelujen tarjoamista pääasiassa normaalipalvelujen puitteissa: koordinoimalla ja tiivistämällä eri hallinnonalojen välistä yhteistyötä. On myös todettu, ettei syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisessa ole tarkoituksenmukaista pyrkiä yksiviivaisesti työllistymiseen tai työvoimapolitiiseen toimenpiteeseen sijoittumiseen: sosiaalista kuntoutumista ja elämäntilanteen kohentamista pidetään usein vasta edellytyksenä sille, että muita toimenpiteitä voidaan suunnitella tai että niiden vaikutukset olisivat kestäviä. Tämän katkeamattomiin palvelupolkuihin pyrkimisen tavoitteena on estää nuoria jäämästä palvelujaksojen välisille katvealueille pitämällä heidät koko ajan hyvinvointivaltiossa ohjauksessa. (Esim. Karjalainen & Blomgren 2004; Karjalainen & Sarvimäki 2005; Linnossuo 2004; Liukko 2006; Numminen ym. 2002; Paju & Vehviläinen 2001; Suikkanen ym. 2004; Vehviläinen 2006.) Nuorten siirtymävaiheiden tukemiseksi ja joustavoittamiseksi sekä koulutukseen ja työelämään integroitumisen edistämiseksi on tutkimuksissa rakennettu erilaisia malleja ja nostettu esille eri projekteista tiivistettyjä hyviä käytäntöjä (esim. Linnossuo 2004; Paju & Vehviläinen 2001; Suikkanen ym. 2004). Tällä hetkellä luotuja malleja ja hyviä käytäntöjä kehitetään, laajennetaan ja vakiinnutetaan edelleen paikallisesti valtakunnallisten hankkeiden, esimerkiksi Onnistuvat opit -hankkeen ja Nuorten osallisuushankkeen, avulla. Näin ollen nuorten palveluiden kehittämisessä katse kohdentuu nyt etenkin näihin hankkeisiin ja niistä jatkossa saataviin tuloksiin.

Tutkimuksesta ja tutkimustarpeista

Työvoima- ja sosiaalitoimen palveluita koskevassa tutkimuksessa nuoria käsitellään usein joko yhtenä ikäryhmänä muiden ikäryhmien joukossa, erikoistapauksena esimerkiksi toimeentuloturvan suhteen, tai sitten ikää ei huomioida tutkimuksessa lainkaan, mutta nuoret kuuluvat tutkimuksen piiriin. Nuorten palveluita voidaan tarkastella myös yhtenä teemana esimerkiksi nuorisotyöttömyyttä tai työvoimapolitiikkaa koskevissa tutkimuksissa. Merkittävä tutkimuskokonaisuus muodostuu nimenomaan nuorille suunnattujen hankkeiden ja projektien arvioinneista ja tutkimusraporteista. Kaiken kaikkiaan erityisesti nuorten palveluja – projektiarviointeja lukuun ottamatta – on tutkittu yllättävän vähän. Tutkimuksissa huomiota kiinnittää kuitenkin kehittämis ehdotusten toistuvuus ja yhtenevyys: nuorten tukemisen edellytyksistä ja hyviksi havaituista käytännöistä on tutkimuksen

kentällä rakentunut verraten samansuuntaisia näkemyksiä. On kuitenkin huomautettu, etteivät nämä näkemykset tai esille tuotu yhteiskuntapolitiikkaan kohdennettu kritiikki ole vaikuttanut kovinkaan paljoa käytännön politiikkaan. Olennaista olisi nyt saada nämä useaan otteeseen hyviksi osoitetut mallit käytännössä toimimaan. Kiinnostavaa on myös, että nyt opetusministeriönkin taholta on esitetty yhteisvalinnan niin kutsutusta pakkohausta luopumista – mikä monissa tutkimuksissa on nostettu esille jo työmarkkinatukilakimuutosten astuttua voimaan. Tutkimuksen ja päätöksenteon yhteyttä tulisi vahvistaa.

Kokonaisuudessaan tutkimuksissa tiivistyy tarve saada nuorten ääni palveluissa nykyistä vahvemmin kuuluviin. Nuorten asiakkaiden ja heidän kanssaan työskentelevien näkökulma tulisi huomioida aiempaa selvemmin palveluiden kehittämisessä: voimistaa nuorten tutkimuksellista toimijuutta sekä lähestyä tutkimus- ja kehittämistoimintaa käytännön tarpeista käsin. Nuorten palveluja tulee tutkia kokonaisvaltaisesti koko palveluprosessin näkökulmasta sekä tarkastella myös nuorten sosiaaliturvan saantia ja toimeentulostrategioita. Etenkin työvoimapalvelujen osalta tulisi nostaa laadullisen tutkimuksen asemaa. Kaiken kaikkiaan tarvitaan nykyistä enemmän tietoa sekä nuorten suhtautumisesta työvoima- ja sosiaalipoliittisiin linjauksiin, että heidän palvelukokemuksistaan ja palveluita koskevista näkemyksistään. Eräiksi kiintoisiksi tutkimuskohteiksi nousevat nuorten palvelujärjestelmissä kokemat kohtuuttomat tilanteet, joiden kautta voitaisiin paremmin reagoida järjestelmän tuottamiin käytännön seurauksiin ja epäkohtiin. Nuorisotyöttömyyden ja nivelvaiheiden palveluiden asiakaskunnan paikallista nykyrakennetta tulisi myös kartoittaa ja selvittää eri asiakasryhmien palvelutarpeita. Tutkimusta tulisi tehdä myös koulutuksen, työn ja palvelujärjestelmän ulkopuolelle jääneistä nuorista. Nuorille suunnatuista nivelvaiheen palveluista on eniten ja monipuolisimmin tutkittu työpajatoimintaa. Pajojen toimintaympäristön ja nuorten tilanteiden muututtua tarvetta olisi kuitenkin kokonaisvaltaiselle pajojen nykytilaa kartoittavalle ja niiden palvelujärjestelmällistä asemoitumista analysoivalle tutkimukselle. Kaiken kaikkiaan tutkimuksissa ja inventaaria varten tehdyissä haastatteluisissa on peräänkuulutettu nuorten hyvinvointipalveluja, erilaisia sosiaalisia ongelmia ja marginaaliin ajautuneiden tilanteita koskevan tutkimuksen aseman nostamista sekä monitieteisten tutkimushankkeiden ja kokonaisvaltaisen nuorisopolitiikan toteuttamista.

TYÖVOIMAPALVELUT

Työvoimapolitiikan tavoitteena on edistää työmarkkinoiden toimivuutta, tukea työttömän työllistymistä avoimille työmarkkinoille ja turvata työnantajien työvoiman saantia. Työnhakijoille tarkoitettujen työvoimapolitiikan palveluita voidaan jakaa työnvälitys- ja hakupalveluihin sekä ammatillisen kehittymisen palveluihin. Ammatillisen kehittymisen palveluita ovat ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalvelut, koulutus- ja ammatitietopalvelut, ammatillinen kuntoutus sekä työvoimakoulutus. Työnvälityspalveluista voidaan erottaa omatoiminen työnhaku ja tuettu työnvälitys. Työttömien työnhakijoiden työllistymistä ja työelämävalmiuksia tuetaan lisäksi erilaisin aktiivitoimin eli työvoimapolitiikan toimenpitein, kuten työharjoittelulla ja palkkatuetulla työllä. (Ks. www.mol.fi.) Tässä yhteydessä keskitytään nuorten työnvälityspalveluita ja ammatinvalinnanohjausta sekä työvoimapolitiikan toimenpiteitä koskevien tutkimusten tarkasteluun. Nuorten palveluiden ensisijainen tavoite on avoimille työmarkkinoille työllistyminen, kouluttamattomien nuorten kohdalla lisäksi koulutukseen ohjaaminen, jolloin myös ammatinvalinnanohjaus ja koulutusneuvonta nousevat keskeisiksi palveluiksi. Tutkimukset on tässä raportissa jaoteltu nuorisotyöttömyyttä, nuorten työmarkkinatilannetta ja työvoimapolitiikkaa, työvoimapolitiikkaa sekä ammatinvalinnanohjausta koskeviin osioihin. Esiteltävät tutkimukset/julkaisut on tehty 1997–2006, ja niitä on yhteensä 22. Mukana on sekä nimenomaan nuorten tilanteita käsitteleviä että – laajemman kontekstin luomiseksi – yleisemmin työvoimapolitiikkaa ja työvoimapolitiikan kehittymistä käsitteleviä julkaisuja. Tutkimusta varten on haastateltu työministeriön edustajaa, alan tutkijaa ja helsinkiläisen työvoimatoimiston nuorten tiimin esimiehenä työskentelevää työvoimaohjaajaa.¹

Nuorten työmarkkinatilanne, työvoimapolitiikka ja työvoimapolitiikka

Nuorten työmarkkina-asemassa ja pääasiallisessa toiminnassa on tapahtunut suuria muutoksia viimeisten 15 vuoden aikana. Nuorten työmarkkinatilanne on hyvin suhdanneherkkä, ja nuoret myös sopeuttavat työvoimaan osallistumista suhdanteiden mukaan muita ikäryhmiä voimakkaammin. 1990-luvun alun laskusuhdanteen myötä nuorten työllisyys laski merkittävästi, työttömyys kasvoi ja koulutukseen hakeutuminen yleistyi. Etenkin 1990-luvun loppupuolella nuorten työmarkkinatilanne alkoi kohentua, mutta lamaa edeltäneelle tasolle ei kuitenkaan kaikilta osin ole ylletty. Suomen nuorisotyöttömyys on kansainvälisesti vertaillen yhä korkea. Työvoimatoimistojen asiakasmäärät ovat vähentyneet, mutta tähän on työmarkkinatilanteen parantumisen ohella vaikuttanut myös ikäluokkien pienentyminen. Työsuhteiden laadussa on niin ikään tapahtunut muutoksia: määrä- ja osa-aikaiset sekä keikkaluontoiset työsuhteet ovat yleistyneet. Lisäksi alueelliset ja alakohtaiset erot työllisyydessä ovat merkittäviä. Nuorten työttömyysaste on noin kaksi kertaa korkeampi kuin koko työikäisessä väestössä, mutta pitkäaikaistyöttömyys on vanhempia ikäryhmiä harvinaisempaa. Yhtenä keskeisenä nuorisotyöttömyyden ongelmana pidetään toistuvaistyöttömyyttä. Nuorten työelämään kiinnittymistä katsotaan luonnehtivan koulutuksen, työn ja työttömyyden vuorottelu. Myös köyhyyden on osoitettu kasvaneen nuorten ikäryhmässä muuta väestöä enemmän. Nuorten asema yhteiskunnassa rakentuu monimuotoiseksi: nuoret elävät eri elämänvaiheita limittäin, ja muutokset eri asemien välillä ovat nopeita. Koulutustason nousun kautta suoritetujen tutkintojen ja työttömyyden välinen yhteys on korostunut, ja vähän koulutettujen asema työmarkkinoilla heikentynyt. Korkeintaan koulutus ei kuitenkaan takaa vakaata työuraa; koulutuksen katsotaan olevan välttämätön, muttei riittävä ehto työmarkkinoille kiinnittymisessä. Työmarkkinoilla kärsitään nyt sekä rekrytointivaikeuksista ja

osittaisesta työvoimapulasta että (rakenteellisesta) työttömyydestä, jolloin kyseessä on kysynnän ja tarjonnan kohtaanto-ongelma.

Tällä hetkellä nuoriin kohdennetussa työvoimapolitiikassa ja nuorten työvoimapolitiikassa keskeiseksi nousee nuorten yhteiskuntatakuu (Nuorten koulutus- ja yhteiskuntatakuu sekä työpajatoiminnan vakinaistaminen 2005), jonka toimeenpanon työhallinto on aloittanut vuonna 2005². Tarkoituksena on ollut palveluiden tehostaminen ja palveluprosessin käynnistäminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä yhtäältä työttömyyden pitkittymisen ehkäiseminen ja toisaalta kestävien uraratkaisujen tukeminen. Yhteiskuntatakuu sisältää lupauksen, että viimeistään kun työttömyys on jatkunut kolme kuukautta, nuorelle tarjotaan hänen tilannettaan edistävä aktiivivaihtoehto. Kokonaisuudessaan tärkeää on moniammatillinen, yli sektorirajojen tehtävä yhteistyö ja poikkihallinnollinen verkostoituminen, joilla on pyritty kokonaisvaltaiseen koordinoituun palveluprosessiin ja palvelukatveiden täyttämiseen. Keskeisiksi yhteistyötahoiksi määrittävät sosiaalitoimi, työpajat, työnantajat, työvoiman palvelukeskukset ja oppilaitokset. Opetustoimen ja työhallinnon välistä yhteistyötä tehdään etenkin koulutuksen nivelvaiheissa. Työvoima- ja sosiaalitoimen yhteisellä kentällä on kehitetty palveluohjausta, varhaista puuttumista ja kuntouttavaa työtoimintaa. Myös työvoimatoimiston sisäistä moniammatillista yhteistyötä on tiivistetty, ja tärkeimpinä yhteistyökumppaneina pidetään ammatinvalinnanohjausta sekä koulutus- ja ammattitietopalveluja. Haastatellun työministeriön edustajan mielestä nuorisotyöttömyys ja syrjäytymisen ehkäisy ovat olleet hyvin esillä valtionhallinnossa ja poliittisissa päätöksenteossa. Haastateltu työvoimaohjaaja katsoo yhteiskuntatakuun terävöittäneen palveluprosessia ja velvoittavan aktiiviseen palveluotteeseen. Tutkimuksissa on kuitenkin tulkittu, että vaikka nuorisopalvelujärjestelmä on kehittynyt ja tukitoimet monipuolistuneet, nuorisotyöttömyys jäsentyy silti vaikeasti korjattavissa olevaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi.

Etenkin 1990-luvulla nuorisotyöttömyyden on tulkittu vaikeuttavan nuorten socialisaatioprosessia sekä johtavan sosiaalisiin ongelmiin ja syrjäytymiseen. Nuorisotyöttömyyttä on pyritty hoitamaan siirtämällä nuoria työmarkkinoilta koulutukseen ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piiriin ja siten kohentamaan heidän työmarkkinakvalifikaatioitaan. Nuoriin 1990-luvulla kohdennetussa työvoimapolitiikassa on korostunut siirtyminen aktiivisempaan työvoimapolitiikkaan: nuorten aktivointiin ja vastikkeellisuuden vahvistamiseen. Vuosina 1996–1997 toteutettujen työmarkkinatuki uudistusten kautta kiristettiin ammattikouluttamattomien nuorten työmarkkinatukiehtoja ja lisättiin samalla opiskelu- ja työharjoittelupaikkoja. Lähtökohtana on, ettei työttömyysaikaista työmarkkinatukea makseta passiivitukena alle 25-vuotiaille ammattikouluttamattomille (Työministeriön ohje ammatillista koulutusta vailla... 2005). Nuori menettää kokonaan työttömyysaikaisen oikeutensa työmarkkinatukeen, jos hän ei ole hakenut koulutukseen yhteishaussa tai jos hän on ilman työvoimapolitiittisesti pätevää syytä eronnut tai erotettu työstä, ammatillisesta koulutuksesta tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä. Sama pätee silloin, kun nuori ei ota vastaan hänelle osoitettua paikkaa. Menetetyn tukioikeuden voi saada takaisin, kun suorittaa ammatillisen tutkinnon, täyttää työssäoloehdon, saavuttaa 25 vuoden iän tai täyttää asetetun työssäolovelvoitteen.³ Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ajalta työmarkkinatukea kuitenkin maksetaan. Nuorten yleisimmät tukitoimet ovat työharjoittelu työmarkkinatuella ja valmentava työvoimakoulutus.

Aktiivisen työvoimapolitiikan on katsottu osaltaan ehkäisseen pitkäaikaistyöttömyyttä, ja työmarkkinatuki uudistusten vaikuttaneen eniten aiemmin passiivisiin ryhmiin. Nuorten tulonsiirtojen maksamisessa on tapahtunut siirtymää valtiolta kunnalle: kun merkittävä osa ammatitaidottomista nuorista on menettänyt oikeutensa työttömyysaikaiseen työmarkkinatukeen, he hakevat toimeentulotukea kunnan sosiaalitoimesta. Sosiaalitoimessa puolestaan edellytetään, että toimeentulotuen saajalla on työvoimatoimistossa työnhaku voimassa. Näin ollen merkittävä osa asiakkaista on työvoima- ja sosiaalitoimen yhteisasiakkaita. Tutkimusten mukaan on kuitenkin vaikea arvioida, kuinka paljon juuri työmarkkinatukioikeuden kiristykset ovat lisänneet toimeentulotuen saajia. Joka tapauksessa toimeentulomenojen kasvua on tapahtunut eniten nuorten ryhmässä. Tiukennusten

katsotaan toisaalta lisänsen myös piilotyöttömyyttä. Nuoret luottavat vahvasti hyvinvointivaltioon ja pitävät toimeentulotukea itsestään selvänä etuutena. Kohentunut työmarkkinatilanne on näkynyt työvoimatoimistoissa myös asiakkaiden tilanteiden monimutkaistumisena. Etenkin pitempään työttömänä olleet asiakkaat näyttävät nykyisin olevan nuoria, joiden työllistymistä tai koulutukseen sijoittumista haittaavat erilaiset oppimisvaikeudet, heikko koulumenestys sekä päihde- ja mielenterveysongelmat. Erityisesti viimeksi mainituista ongelmista kärsivää ryhmää on kuvattu työttömyyden ”kovaksi ytimeksi”.

Kokonaisuudessaan työvoimapalvelujen palvelurakennetta on 1990-luvulta lähtien uudistettu kahdessa aallossa. Tämä on tarkoittanut osittaista eriyttämistä: palveluja on kehitetty yhtäältä avointen markkinoiden suuntaan painottamalla itsepalvelua, sähköisiä palveluita, palveluprosessin alkuvaihetta sekä omatoimista työnhakua; moniin työvoimatoimistoihin onkin perustettu työnhakukeskuksia. Toisaalta on kehitetty vaikeasti työllistyvien palveluita ja rakennetyöttömyyden hoitoa työvoiman palvelukeskusten perustamisen kautta. Palvelukeskukset ovat paikalliseen verkostoyhteistyöhön perustuvia työhallinnon, kuntien ja Kelan yhteisiä palvelupisteitä, joiden tarkoituksena on tukea pitkään työttömänä olleita. Niin ikään erityistä huomiota on kiinnitetty moniammatillista tukea tarvitseviin nuoriin työvoimapalveluiden, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kuntoutuksen palveluiden avulla. Työvoimapalveluiden keskeisinä kehittämisen kohteina ovat viime vuosina olleet myös työnhakusuunnitelmien laadinta ja asiakkaiden palvelutarpeen arviointi. Erityisesti nuorten yhteiskuntatakuun toimeenpanon katsotaan tuoneen esille nuorten palveluihin erikoistuneiden vastuuvirkailijoiden tärkeyden. Työnhakusuunnitelmien kautta palveluja on kehitetty kohti sopimusasiakkuutta: suunnitelmissa korostuvat molemminpuoliset sitoumukset. Toisaalta ne ovat myös velvoittavia, ja näin ollen niitä käytetään sanktioiden soveltamisen välineinä. Tässä suhteessa suunnitelmissa kiteytyy työvoimapalveluiden sisäänrakennettu ristiriita: kyse on sekä palvelusta että kontrollista.

Tutkimuksesta ja tutkimustarpeista

Nuorten työvoimapalveluita koskevaa tutkimuskenttää voi luonnehtia eriytyneeksi. Etenkin 1990-luvulla on tutkittu suhteellisen runsaasti nuorisotyöttömyyttä, nuoriin kohdennettua työvoimapolitiikkaa, koulutuksen ulkopuolella olemista, nuorten suhtautumista työhön ja koulutukseen sekä syrjäytymisen tematiikkaa. Työvoimapalveluita on kokonaisuudessaan tutkittu suhteellisen vähän etenkin viime vuosina, ja nimenomaisesti nuorten palveluiden voi katsoa olleen tutkimuksellisessa paitsiossa. Nuoria käsitellään tutkimuksissa yleensä joko yhtenä ikäryhmänä osana muuta työvoimapalveluiden tutkimusta, tai nuorten palveluita ei edes nosteta irralleen muusta tutkimuksesta. Työvoimapalveluja tarkastellaan myös yhtenä tutkimusteemana esimerkiksi nuorisotyöttömyyttä tai syrjäytymistä koskevassa yhteiskuntatieteellisesti orientoituneessa tutkimuksessa. Työvoimapalveluja koskeva tutkimus painottuu työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikuttavuuden kvantitatiiviseen tarkasteluun osallistujien toimenpiteiden jälkeisen työmarkkina-aseman suhteen. Lisäksi on tehty projektitoiminnan raportteja ja arviointeja erityisesti ESR-hankkeisiin liittyen. Nuorille suunnatuista palveluista varsin paljon ja monimenetelmällisesti on tutkittu lähinnä vain työpajatoimintaa ja oppisopimuskoulutusta. Etenkään nuorten työnvälitystä ei ole tutkittu kehittämisen näkökulmasta. Työvoimapalveluiden vähäiseen tutkimiseen on kiinnittänyt huomiota myös Heikki Räisänen (2006), jonka mukaan työministeriön työvoimapolitiittisessa tutkimuksessa palveluiden osuus on äärimmäisen ohut. Räisänen perustelee palveluiden tutkimista sillä, että niiden toimivuus, tuloksellisuus ja vaikuttavuus muodostavat merkittävän osan koko työhallinnon tuloksesta. Anneli Tallqvist (2002) on tuonut esille, että työvoimapolitiittista tutkimusta tehdään pitkälti käytännön politiikan nopeasti muuttuvien painopisteiden mukaan työmarkkinaongelmien ratkaisemiseksi, jolloin tutkimukselliset lähtökohdat ovat jääneet toissijaiseksi.

Tarve nuorten palvelujen laajemmalle ja monitahoisemmalle tutkimukselle, jossa keskeistä on palvelujen kehittämisen näkökulma, on ilmeinen. Myös laadullisen tutkimuksen asemaa olisi syytä nostaa. Erityisesti tutkimusta vaativiksi alueiksi piirtyvät nuorten neuvonnan erityispiirteet, palveluprosessit ja toimintatavat. Työn haasteita ja mahdollisuuksia tulisi tarkastella virkailijoiden näkökulmasta, kiinnittää huomiota nuorten palvelukokemuksiin, kartoittaa nuorisotyöttömyyden ja työvoimapalveluiden asiakaskunnan paikallista rakennetta ja selvittää eri asiakasryhmien palvelutarpeita sekä toimeentulon lähteitä. Tutkimusta olisi hyvä kohdentaa myös koulutuksen ja työn sekä palveluiden ulkopuolella olevien nuorten elämäntilanteista. Tulisi myös tutkia nuorten palveluiden puitteissa tehtävää verkostoyhteistyötä erityisesti yhteistyön konkreettisten edellytysten, esteiden ja mahdollisuuksien kannalta. Nuorten yhteiskuntatakuusta tehdään parhaillaan tutkimusta, jossa tullaan haastattelemaan myös nuoria: näin nuorten omat näkemykset ja kokemukset saadaan esiin. Toimivien ratkaisujen löytämiseksi tarvitaan laaja-alaista tietoa siitä, miten nuoret ovat kokeneet toistaiseksi käytössä olevat keinot. Toimenpiteiden arviointia pelkän sijoittumisen seurannan näkökulmasta voidaan pitää liian mekaanisena ja yksinkertaisena indikaattorina: sen lisäksi tulisi tuottaa laaja-alaisempaa ja syvemmin toiminnan merkityksiin liittyvää tietoa, eli tutkia laadullisin menetelmin sitä, millaisia yksilöllisiä prosesseja toiminta on tuottanut. On huomattava, että monien – etenkin pitkäaikaistyöttömien – nuorten kohdalla toimenpiteiden ensisijainen tavoite ei ole välitön työllistyminen, vaan esimerkiksi toimintakyvyn vahvistaminen, itsetunnon kohottaminen ja motivoituminen tulevaisuuden suunnitteluun. Haastatellun hallinnon edustajan mukaan etenkin ammatinvalinnanohjauksen tutkimuksessa *case*-tyyppinen tapausten kuvaaminen on hyvä menetelmä, joka auttaa ymmärtämään tukitoimien kokonaisvaltaisia vaikutuksia. Keskeisenä tulee pitää kuvailevaa, ymmärtävää ja arvioivaa otetta.

Kehittämisen suuntia

Palveluprosessien sekä toimenpiteiden laadun ja sisällön kehittäminen

Työvoimapolitiittisissa toimenpiteissä tulee panostaa tuetun suunnittelun sekä kestävien valmiuksien, oppimisprosessien ja ammatillisen kehittymisen tukemiseen. Tämä edellyttää virkailijoilta yhteydenpitoa nuoreen ja esimerkiksi työharjoittelupaikkaan. Toimenpiteillä katsotaan olleen myös ei-toivottuja seurauksia, esimerkiksi toistuvaistyöttömyyttä, ja palvelussa tulisikin katkoksellisuuden sijaan pyrkiä prosessimaisuuteen ja pitkän tähtäimen suunnitelmien tekoon. Olisi myös huomioitava, miten työttömyys kytkeytyy nuorten elämäntilanteen kokonaisuuteen. Tarvetta on niin yksilöllisille kuin yhteisöllisille palveluille. Yhdeksi erityistä tukea vaativaksi nuorten ryhmäksi piiryy täysin ilman suunnitelmia olevat nuoret. Heidän tuen tarpeensa katsotaan olevan ennen kaikkea psykologista ja elämänsuunnitteluun keskittyvää.

Asiakkaan kohtaamisen tulisi olla neuvottelevampaa ja asiakaslähtoisempää. Tutkimuksissa on todettu työvoimapolitiittisen aktivoinnin kohteena olemisen olevan ristiriidassa aidon aktivoitumisen kanssa, jossa olennaista on itseohjautuvuus ja subjektivoituminen. Palvelukeskusten työskentelyotteiden hyvistä käytännöistä voitaisiin ottaa oppia: kiinnittää huomiota riittävän ajan antamiseen, kokonaisvaltaisuuteen ja henkilökohtaisuuteen. Nopean työttömyyden katkaisun ohella tärkeää on pitkäjänteiseen suunnitteluun ja kestäviin ratkaisuihin. Tämä edellyttää myös työhallinnon seurantajärjestelmien ja vaikuttavuuden arvioinnin kehittämistä. Tulisi myös pohtia nykyistä monimuotoisempia ja joustavampia sijoituspolkua, joihin ammattikouluttamattomien nuorten kohdalla voidaan liittää ammatinvalinnallisia elementtejä. Myös nuorten mahdollisuuksia palkkatuetuun työhön osana sijoituspolkua tulisi lisätä. Monissa tutkimuksissa nuoret on jäsennetty erilaisiksi tyypeiksi ja konstruoitu heille erilaisia identiteettejä. Nämä tutkimukset korostavat työttömien

nuorten ryhmän epäyhtenäisyyttä. Nuoret ovat koulutuksen ja työn ulkopuolella erilaisista syistä, ja heillä katsotaan olevan erilaisia strategioita asemoitua työttömyyteen ja elämäntilanteeseensa. Osalle nuorista työttömyys on lyhyt välivaihe, osalle se taas on pitkittyessään muodostunut elämäntavaksi. Näin ollen nuorten tarpeet ovat hyvin erilaisia, ja toimenpiteitä tulisi kohdentaa ja räätälöidä heille sen mukaisesti.

Toimintamallien ja palveluprosessin hyvien käytäntöjen arviointi ja vertailukehittäminen

Paikallistoimistoilla on vapaus päättää palvelujen käytännön järjestämisestä, ja tätä voidaan pitää toimivana paikallisten tarpeiden huomioimisen kannalta. Tulee kuitenkin kartoittaa mallien ja palveluprosessien hyviä käytäntöjä ja tarpeisiin vastaamista sekä järjestää yhteisiä nuorten neuvonnan kehittämisfoorumeita. Myös laatutyötä tulee kehittää ja sitoa se osaksi arkityötä. Pitkäaikais- ja toistuvaistyöttömyyden kierteen riskitekijöiden nähdään olevan sosiaalisia ja terveydellisiä sosiaaliseen syrjäytymiseen kytkeytyviä syitä. Kyse on prosessista, johon tulisi puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ennen työuraa tai heti sen alussa. Tämä merkitsee myös ammatilliseen kehittymiseen liittyvien palvelujen roolin korostamista.

Vaikka moniammatillista yhteistyötä on tehty ja kehitetty pitkään – jopa niin, että sen voi katsoa muodostuneen jo kehittämistyön ”mantraksi” – sen nähdään silti olevan merkittäväällä sijalla sekä nuorten työvoimaneuvojien arkityössä että sen kehittämisessä. Myös useissa tutkimuksissa painotetaan, että etenkin vaikeimmin työllistyvien asiakkaiden tukeminen edellyttää aktiivista verkostoyhteistyötä. Moniammatillinen yhteistyö ei kuitenkaan tunnu toimivan riittävän hyvin, ja yhä vaivaavan sektorikeskeisyyden sijaan tarvitaan nykyistä kokonaisvaltaisempaa työskentelyotetta. Palvelukeskusten moniammatillisesta työotteesta on myönteisiä tuloksia: toimintakulttuuria ohjaa keskeisesti yhteisasantuntijuus. Myös strategista kumppanuutta tulisi kehittää. Haastatellun hallinnon edustajan mukaan kehittämisen suunnasta ollaan pitkälti yksimielisiä, mutta ongelmat kiteytyvät toiminnan rahoitukseen ja päävastuisiin. Yhteistyön kehittämiselle nähdään olevan jossain määrin tarvetta myös työvoimatoimiston sisällä ammatinvalinnanohjauksen, koulutusneuvonnan ja kuntoutuksen välillä, vaikka sitäkin on kehitetty esimerkiksi yhteiskuntatakuun kautta. Erityisiä kehittämisen alueita on siirtymä- ja nivelvaiheisiin liittyvässä yhteistyössä sekä palveluohjauksessa. Yhteistyön lisääminen edellyttää huomion kiinnittämistä ajankäyttöön sekä työn organisointiin ja resursointiin. Haastateltu hallinnon edustaja painottaa, että henkilöstöresursseja tulisi tarkistaa ja muuttaa tarpeen mukaan, mutta tällä hetkellä valtionhallinnossa ei tuottavuusohjelman vuoksi ole ollut siihen mahdollisuutta.

Erityistä huomiota tulisi kiinnittää opintonsa keskeyttäneiden palveluohjaukseen, saattaen vaihtamiseen työvoimahallinnon palveluihin. Haastateltu työvoimaohjaaja pitää hyvänä käytäntönä sitä, että opinto-ohjaaja ottaa keskeyttämistapauksessa yhteyttä työvoimatoimistoon ja sopii nuoren kanssa virastossa asioinnista. Tärkeänä pidetään myös nuorten tilanteeseen liittyvien tietojen välittämistä – esimerkiksi nuoren mahdollisiin oppimishäiriöihin liittyen. Tämä koulutoimen kanssa tehtävä yhteistyö mahdollistaisi palveluiden tarkoituksenmukaisen kohdentamisen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Huomiota tulisi kiinnittää myös peruskoulun jälkeen ilman opiskelupaikkaa jääneisiin. Tässäkin päävastuullisena ohjaustahona pidetään opetustoimea: ohjauksen ja seurannan tulisi jatkua myös koulun päättymisen jälkeen. Haastatellun hallinnon edustajan mukaan kehittämistyössä tulee päästä nykyistä parempaan yhteisymmärrykseen keskeyttämisilmiön monitahoisesta luonteesta ja määritellä vastuurajoja entistä selvemmin sekä muodostaa uusi, hallinnonalojen yhteinen, ohjelma. Ohjausyhteistyötä oppilaitosten ja työvoimatoimiston välillä tulee yhä tiivistää esimerkiksi yhdyshenkilöin ja alueellisen ohjauspalveluyhteistyön vuosisuunnitelmin.

Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden aikaisen tuen lisäämistä, nuoren etenemisen seuraamista ja jatkosuunnitelmien teon limittämistä pidetään keskeisenä. Yhtenä hyvänä käytäntönä pidetään työnantajayhteistyötä, suorien työnantajakäyntien lisäämistä. Niin ikään oleellista on yhteistyö sosiaalitoimen kanssa. Keskeistä on ajantasaisen tiedon välittäminen niin yleisiä palveluita koskevissa asioissa, kuin yksittäisten nuorten tilanteissa. Satunnaisista kontakteista tulee kehittää pysyvä rakenne, ja nuorten palveluohjaukseen tulisi kohdentaa enemmän resursseja. Huomiota tulisi kiinnittää myös niiden nuorten tilanteisiin, jotka asioivat työvoimapalveluissa ainoastaan saadakseen toimeentulotukea. Haastatellun työvoimaohjaajan mukaan tällaisten nuorten osuus asiakaskunnasta on kasvanut. Myös palvelukeskustyhteistyön vaatii kehittämistä. Ongelmia ovat – ainakin Helsingissä – aiheuttaneet ensinnäkin liian pienet kiintiöt, joiden vuoksi vain osa palvelukeskusten palveluita tarvitsevista nuorista on pystytty sinne ohjaamaan. Toiseksi mittavaksi haasteeksi on koettu myös nuorten motivoiminen ja sitouttaminen. Siirtyminen virastosta toiseen tuntuu nuorille olevan aikuisia asiakkaita vaikeampaa. Etenkin ammatinvalinnanohjauksessa yhteydet sosiaali- ja terveystoimeen ovat keskeisiä. Haastateltu hallinnon edustaja nostaa yhdeksi tärkeimmistä kehittämisen kohteista lyhytterapiapalveluiden saatavuuden parantamisen: ammatinvalinnanohjauksen asiakkailta on niille suuri tarve, mutta saatavuus on tällä hetkellä heikkoa.

Palveluiden ja toiminnan seuranta, arviointi ja johtaminen

Työhallinnon seurannassa huomiota on kiinnitetty etenkin tehtyjen työnhakusuunnitelmien määrään, laadintaan ja työttömyyden kestoan. Suunnitelmat ovat kuitenkin vain yksi osa palveluprosessia. Voidaan katsoa, että hallinnon näkökulmasta ne tekevät palvelun osittain näkyvämmäksi. Huomiota tulisi kuitenkin kiinnittää pikemminkin suunnitelmien laatuun, laadinnan tarkoituksenmukaisuuteen ja suunnitelmien etenemisen seurantaan. Tämän nähdään vaativan nykyistä enemmän resursseja. Haastateltu työvoimaohjaaja pitää suunnitelmien laadintaa sinänsä hyvänä palveluihin sitouttavana ja informatiivisena käytäntönä, mutta huomauttaa, että nuorten suunnitelmat vaihtuvat usein, eikä niiden laadinta saa olla itseisarvo: olennaista on kuitenkin se, mitä nuoren kanssa sovitaan. Työhallinnon käyttämä tulosohjausjärjestelmä painottaa mitattavia suureita, mikä voi viedä palveluiden painopistettä pois päin varhaisesta puuttumisesta ja korostaa korjaavia toimenpiteitä sekä työttömyyden nopeaa katkaisua pitkän tähtäimen suunnitelmien sijaan. Tutkimuksissa on ehdotettu kehystyksillä johtamisen painottamista ja teknis-hallinnollisen johtamisen vähentämistä. Paikallistoimistoissa ministeriön ohjeistus on koettu liian tarkaksi ja ”ylhäältä alas -linja” turhan vahvaksi sekä; näin ollen on peräänkuulutettu laajempaa itsenäisyyttä. Tutkimuksissa on todettu, että operatiivinen taso tulisi saada strategisesti kyvykkäämmäksi ja keskushallinnon taso puolestaan tietoisemmaksi käytännön ratkaisujen toimimisesta. Kyse on eri tasojen vuorovaikutuksen tiivistämisen tarpeesta.

Työvoimatoimistojen sisäistä yhteistyötä ja työn organisointia tulee kehittää. Asiakaskunnan tilanteiden vaikeutumisen myötä psyykkisen tuen tarve on kasvanut, ja tarvetta katsotaan olevan terapeuttisemmän otteen lisäämiselle: tulee pohtia eri mahdollisuuksia ja resursseja sen toteuttamiseen. Tärkeää on, että ohjaus pystyttäisiin aloittamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Myös ammatinvalinnanohjauksen saatavuutta tulisi kohentaa. Psykologien vahvuutena pidetään asiakkaiden tilanteen kokonaisvaltaista ymmärtämistä ja työllistymisen esteiden hahmottamista. Tätä osaamista tulisi hyödyntää enemmän työnvälityksen puolella.

NUORISOTYÖTTÖMYYS, NUORTEN TYÖMARKKINATILANNE JA TYÖVOIMAPOLITIikka

Tero Järvinen & Markku Vanttaja (2005) Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla. Helsinki: Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Tutkimuksessa tarkastellaan 15–29-vuotiaiden nuorten opiskelussa ja työmarkkina-asemassa tapahtuneita muutoksia koulutukseen osallistumisen, tutkintojen suorittamisen, työttömyyden ja työllisyyden kautta. Vaikka nuorten elämäntilanteiden on nähty muuttuneen aiempaa yksilöllisemmiksi ja valittavissa olevien mahdollisuuksien lisääntyneen, nuorten koulutus ja työmarkkina-asema säätelevät Tero Järvisen ja Markku Vanttajan mukaan yhä heidän yhteiskunnallisia toimintamahdollisuuksiaan ja asettavat rajat yksilöllisille valinnoille. Keskeisenä aineistona käytetään Tilastokeskuksen työvoimatutkimukseen perustuvia tilastoja. Lisäksi on hyödynnetty virallisia tilastoja, esimerkiksi Tilastokeskuksen koulutus- ja oppilaitostilastoja, ja aiempia tutkimuksia. Useimmat aikasarjoista käsittävät vuodet 1990–2003. Tutkimuksessa vertaillaan sukupuolten asemaa sekä nuorten ikäryhmiä ja tilannetta koko työikäiseen väestöön. (4.)

Tulokset

Tutkimuksen mukaan nuorten koulutukseen ja työhön osallistumisessa on tarkastelujaksolla tapahtunut suuria muutoksia. 1990-luvun alussa 15–29-vuotiaista melkein kaksi kolmasosaa oli työelämässä, neljännes opiskelemassa ja työttömänä neljä prosenttia. Laman aikana nuorten työllisyysaste laski nopeasti ja koulutukseen osallistuminen lisääntyi merkittävästi. Suurimmat muutokset tapahtuivat 15–24-vuotiaiden kohdalla. 2000-luvulle tultaessa nuorten työllisyys nousi ja opiskelijoiden osuus ikäryhmästä laski hieman. Vuonna 2003 nuorista oli työllisiä 51, opiskelijoita 31 ja työttömiä 10 prosenttia. Työvoimaan kuulumattomia, koulutuksen ulkopuolella olevia nuoria oli 8 prosenttia ikäluokasta. Pitkällä aikavälillä opiskelu on kuitenkin yleistynyt, koulutusajat pidentyneet ja suoritettujen tutkintojen määrä kasvanut. Vuonna 1990 vähintään keskiasteen tutkinnon oli 20–24-vuotiaista suorittanut 79 prosenttia, ja 25–29-vuotiaista vähintään korkea-asteen tutkinto oli 28 prosentilla. Vuonna 2003 luvut olivat 81 ja 35 prosenttia. Erityisesti naisten koulutushalukkuus on kasvanut: 25–29-vuotiaista naisista vähintään alemman korkea-asteen tutkinnon oli vuonna 2003 suorittanut 43 prosenttia, miehistä 26 prosenttia. Koulutusalat ovat kuitenkin yhä vahvasti eriytyneet sukupuolen mukaan. Ammatillisessa koulutuksessa selvimpiä naisten aloja olivat vuonna 2001 terveys- ja sosiaalialan koulutus (90 % opiskelijoista naisia), kasvatustieteellinen ja opettajan-koulutus (82 %) sekä palvelualojen koulutus (71 %). Miehet puolestaan hakeutuivat lähinnä tekniikan koulutukseen (81 % opiskelijoista miehiä). Yliopistotutkinnoista naiset suorittivat vuonna 2001 eniten kasvatustieteellisillä (85 % tutkinnon suorittaneista naisia), humanistisilla ja taidealoilla (75 %), vähiten tekniikan alalla (19 %).

Järvinen ja Vanttaja tulkitsevat epävarmuustekijöiden lisääntyneen nuorten työmarkkinoilla. Työllisyysaste oli alhaisin lamavuonna 1994, jolloin työllisiä oli 27 prosenttia nuorten ikäryhmästä. Työllisyysastetta laski sekä työttömyyden kasvu että opiskelun yleistyminen ja pidentyminen, ja suurin muutos tapahtui 15–19-vuotiaiden ikäryhmässä. 15–24-vuotiaiden työllisyysaste oli vuoteen

2003 mennessä noussut 38 prosenttiin, mutta lamaa edeltäneelle tasolle ei ole yletty. Määräaikaiset työsuhteet ovat nuorten keskuudessa yleistyneet, tosin lama-ajasta niiden määrä on hieman laskenut. Määräaikaiset työsuhteet ovat yleisimpiä kaikkein nuorimpien ikäryhmässä ja naisilla. Vuonna 2003 määräaikainen työsuhde oli 57 prosentilla työssä olevista 15–19-vuotiaista, 42 prosentilla 20–24-vuotiaista ja 27 prosentilla 25–29-vuotiaista. Koko työikäisessä väestössä määräaikaisia oli 16 prosenttia. Kaikkein nuorimpien keskuudessa määräaikaisuus voi olla oma valinta, mutta iän myötä toive kokoaikaisesta työsuhteesta kasvaa: vuonna 2003 vajaa kolmannes 15–19-vuotiaista oli määräaikaisessa työsuhteesta siksi, ettei kokoaikaista työtä ollut tarjolla, 20–24-vuotiaista puolet ja 25–29-vuotiaista kolme neljäsosaa. Naiset joutuvat tyytymään määräaikaiseen työsuhteeseen kokoaikaisen puuttuessa hieman miehiä useammin. Myös osa-aikaiset työsuhteet ovat yleistyneet laman myötä etenkin nuorten keskuudessa, ja kasvu on yhä jatkunut. Vuonna 2003 osa-aikaisessa työsuhteessa työskenteli 36 prosenttia nuorista. Mitä nuoremasta ikäluokasta on kyse, sitä useammin osa-aikatyön tekoon on syynä opiskelu. 15–19-vuotiaista 13 prosenttia teki osa-aika työtä siitä syystä, ettei kokoaikaista ollut tarjolla, 20–24-vuotiaista lähes neljännes ja 25–29-vuotiaista jo yli kolmannes. Opintojen ohella työskentely on lisääntynyt, ja yhtenä syynä siihen pidetään opintotuen alhaista tasoa. Myös osa-aikatyö on naisilla miehiä yleisempää, ja eräinä syinä pidetään osa-aikatyön yleisyyttä naisvaltaisilla palvelualoilla sekä naisten lasten hoitoon liittämiä syitä. Järvisen ja Vanttajan mukaan naisten työntekoon liittyy enemmän epävarmuustekijöitä kuin miehillä. (13–22, 35, 38.)

Nuorisotyöttömyysaste – hieman yli 20 prosenttia – oli Suomessa vuonna 2003 kansainvälisesti verrattuna korkea: lähes 10 prosenttia OECD-maiden ja neljä prosenttia EU:n keskiarvoa suurempi. Korkeimmillaan nuorisotyöttömyys oli vuonna 1994 (34 %). Nuorisotyöttömyys on koko työikäistä väestöä kaksi kertaa korkeampi. Vuonna 2003 työttömyysaste oli 15–19-vuotiailla 31 prosenttia, 20–24-vuotiailla 18 ja 25–29-vuotiailla suunnilleen saman verran kuin koko väestössä, 9 prosenttia. Naisten ja miesten työttömyysasteissa ei ole merkittäviä eroja. Työttömyys on korkeinta nuorimmissa ikäryhmissä, mutta pitkäaikaistyöttömyys yleisintä vanhimpien keskuudessa. Pitkäaikaistyöttömien osuudet ovat lama-ajasta laskeneet lukuun ottamatta 15–19-vuotiaiden ikäryhmää. Miehillä pitkäaikaistyöttömyys on naisia yleisempää. Myös työttömyysjaksot ovat lyhentyneet, ja vuonna 2003 15–19-vuotiailla työttömyys kesti keskimäärin kolme kuukautta, 20–24-vuotiailla viisi kuukautta, 25–29-vuotiailla seitsemän kuukautta ja kaikilla työttömillä 11 kuukautta. Tutkintojen ja työttömyyden välinen yhteys on korostunut entisestään 1990-luvulta lähtien: työttömyysriski on sitä suurempi, mitä alhaisempi koulutus on. Järvisen ja Vanttajan mukaan koulutuksesta on tullut välttämätön, muttei enää välttämättä riittävä ehto työmarkkinoille kiinnittymiseksi. Koulutuksen ja tutkintojen määrän lisääntymisen tuottama koulutusinflaatio merkitsee, että alempitasoisten tutkintojen arvostus vähenee, ja suhteellisesti heikoin tilanne on niillä nuorilla, joilla ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa. Vain perusasteen koulutuksen suorittaneiden nuorten työttömyysaste oli vuonna 2003 melkein kaksinkertainen keskiasteen tutkinnon suorittaneisiin ja melkein viisinkertainen ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneisiin verrattuna. Järvinen ja Vanttaja katsovat, että nuorisopalvelujärjestelmä on kehittynyt ja nuorille tarjolla olevat tukitoimet monipuolistuneet. Kuitenkin koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääneiden nuorten tilannetta pidetään nyt vaikeampana kuin 1980-luvulla. Järvisen ja Vanttajan mukaan näyttää siltä, että korkealle tasolle jääneestä nuorisotyöttömyydestä on Suomessa tullut pysyvä ilmiö, tai ainakin vaikeasti korjattavissa oleva yhteiskuntapoliittinen ongelma. (23–33, 35, 37–39.)

Ulla Hämäläinen (2004) Nuorten tulojen ja toimeentulon palapeli. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2004:1. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 92. Helsinki: Eläketurvakeskus & Kansaneläkelaitos & Palkansaajien tutkimuslaitos.

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten työmarkkina-asemaa, tuloja ja toimeentuloa. Tutkimusaineistona käytetään Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston pohjalle eri rekistereistä tietoja yhdistämällä luotua niin sanottua vaikuttavuusaineistoa vuosilta 1990–1999, johon on lisäksi liitetty tietoja muista rekistereistä⁴. Kyse on paneeliaineistosta, jossa saman henkilön elämäntulkua on mahdollista seurata usean vuoden ajan. Julkaisussa käsitellään aluksi yleisesti nuorten asemaa työmarkkinoilla, nuorten saamia bruttotuloja ja niiden koostumusta sekä nuorten asemaa tulonjaossa tuloköyhyyden näkökulmasta. Tämän jälkeen tarkastellaan opiskelijoiden, nuorten lapsiperheiden sekä työttömien tuloja ja toimeentuloa. Lopuksi arvioidaan vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutuksia nuoriin. (5, 11.) Tässä yhteydessä käsitellään pääasiassa nuorten asemaa työmarkkinoilla sekä työttömien toimeentuloa.

Ulla Hämäläisen mukaan nuorten asema yhteiskunnassa on monimuotoinen ja nuoret jäsentyvät ryhmänä varsin heterogeeniseksi. Nuoret elävät erilaisia elämänvaiheita ja määrittyvät pääasiallisen toimintansa mukaan erilaisiin ”tiloihin” toisaalta keskenään eriaikaisesti ja toisaalta yksilöinäkin usein samanaikaisesti. Tilastojen pohjalta kokonaiskuvan muodostamista vaikeuttaa esimerkiksi opiskelijoiden työssäkäynti. Nuorten tulotaso ja toimeentulon lähteet vaihtelevat merkittävästi, ja opiskelu, työllisyys sekä työvoiman ulkopuolella olo joko kotityössä tai toimeettomana voivat vuorotella nopeassa sykissä. Hämäläisen mukaan poliittisessa päätöksenteossa viime aikoina esillä olleita nuorten tulomuodostukseen liittyviä kysymyksiä ovat olleet opintojen rahoittaminen ja kesto, opiskelijoiden työssäkäynti, työttömien aktivointi sekä lapsiperheiden köyhtyminen. Nuorten asemasta ja toimeentulosta käydyn keskustelun katsotaan olevan ongelmakeskeistä (Wilska & Eresmaa 2002) ja liittyvän usein työttömyyteen ja syrjäytymiseen sekä ylivelkaantumiseen ja maksuhäiriöihin. (9–10, 23, 28.)

Tulokset

Tutkimuksen mukaan vuonna 1999 peruskoulun päättäneistä noin 10 prosenttia jäi koulutuksen ulkopuolelle. Alle 18-vuotiaista koulutuksen ulkopuolella olevista suurin osa kuuluu ryhmään ”muu”, ja osittain he ovat niitä, jotka eivät ole ilmoittautuneet työvoimatoimistoon työttömiksi työnhakijoiksi. Nuorten muita ikäryhmiä tiukempien työttömyysturvaehtojes katsotaan kasvattaneen piilotyöttömyyttä. Työvoimatoimistoon ilmoittautuneiden osuus ikäryhmästä on alhaisin alle 20-vuotiailla. Heidän työttömyysasteensa on korkea, mikä johtuu ennen kaikkea siitä, että ikäryhmässä on paljon opiskelijoita, eikä heitä lasketa työvoimaan kuuluviksi. Puolet ikäluokasta on suorittanut opintonsa 22-vuotiaana, ja tällöin työllisten osuus ikäluokasta alkaa kasvaa. Nuorten työmarkkinatilanne on hyvin suhdanneherkkä, ja muutokset ovat olleet nopeita. Opiskelijoiden osuus nuorten ikäluokissa kasvoi merkittävästi 1990-luvulla. Tästä työvoiman ulkopuolelle siirtymisestä huolimatta myös työttömien osuus ikäryhmässä suureni huomattavasti. Edes vuosikymmenen lopun talouskasvu ei laskenut nuorten työttömyyttä lamaa edeltäneelle tasolle. Nuorten työllisyys kuitenkin kasvoi, mikä näkyy sekä työllisyyskuukausien lisääntymisenä että palkkatulojen kasvuna. Työttömyysturvan ja toimeentulotuen osuus keskimääräisistä tuloista on suurin 19–20-vuotiailla. Tutkimuksen mukaan koko väestön, mutta etenkin nuorten, köyhyys lisääntyi 1990-luvulla. Köyhyysaste⁵ nousi koko väestön kohdalla vähän yli kaksi prosenttiyksikköä, mutta nuorten kohdalla lähes neljä prosenttiyksikköä. Hämäläinen tulkitsee nuorten köyhyyden kasvun liittyvän osittain nuorten sosiaaliturvan saatavuuden

rajoituksiin (mm. työmarkkinatuki), etuuskien tason laskuun (mm. opintotuki, minimiäitiyspäiväraha) ja niihin liittyvien korostusten jäädyttämiseen ja indeksikorotusten poistoon (opintoraha, kotihoidontuki). Ainoa nuorten ryhmä, jonka köyhyysaste ei noussut vuosina 1995–1999, oli vakaasti työllisten (työssä 10–12 kk/vuosi) ryhmä. Korkein köyhyysaste on opiskelijoilla, toiseksi korkein työttömillä. Työttömien nuorten köyhyysaste nousi merkittävästi 1990-luvulla. Köyhien osuudet kasvoivat niissä nuorten ryhmissä, joissa merkittävimpiä tulonlähteitä ovat erilaiset tulonsiirrot, ja tämän Hämläinen katsoo korostavan tulonsiirtojen roolia. (24–28, 32–38, 101.)

Työvoimatutkimuksen perusteella työttömyysaste on sitä korkeampi, mitä nuoremasta ikäryhmästä on kyse. Kaikkein nuorimpien ikäluokkien kohdalla työttömyysasteen katsotaan kuitenkin olevan vajavainen työttömyyden mittaustapa. Se lasketaan työttömien osuutena työvoimasta, ja nuorimmilla opiskelijoiden suuresta määrästä johtuen vain pieni osa kuuluu työvoimaan. Lisäksi heidän työllistymisen mahdollisuutensa katsotaan olevan heikot. Kun työttömyyttä tarkastellaan suhteessa samanikäiseen väestöön, työttömyys on korkeimmillaan 20–21-vuotiailla, jolloin osa nuorista hakeutuu toisen asteen tutkinnon suorittamisen jälkeen työmarkkinoille ja osa jatko-opintoihin. Työttömien osuus alkaa tämän jälkeen laskea, kun osa siirtyy työvoiman ulkopuolelle opiskelijoiksi ja osa työllistyy. Nuorten työttömyysaste reagoi suhdannevaihteluihin muita ikäryhmiä nopeammin. Toisaalta nuoret myös sopeuttavat työvoimaan osallistumistaan muita ryhmiä voimakkaammin: laskusuhdanteessa nuoret siirtyvät opiskelemaan tai muuten työvoiman ulkopuolelle ja palaavat työmarkkinoille noususuhdanteessa. Kokonaisuudessaan työttömyyden todennäköisyys on nuorilla muuta väestöä suurempi, mutta työttömyysjaksot puolestaan lyhempiä. Hämläisen mukaan nuorten työttömyyden keston lyhyys selittyy osittain sillä, että nuoret ovat yksi keskeisimmistä aktiivisen työvoimapolitiikan kohderyhmistä pitkäaikaistyöttömien ja vajaakuntoisten ohella. Vuoden 1990 korkeasuhdanteesta nuorten työttömyyskuukausien määrä kaksinkertaistui lamavuoteen 1993 mennessä. 1980-luvun lopun velvoitetutyöllistämisen ei kuitenkaan katsottu toimivan uudessa tilanteessa: työttömyyskuukaudet kasvoivat, mutta sijoitus- eli työvoimapolitiisessa toimenpiteessä vietetyt kuukaudet ja/tai koulutuskuukaudet eivät. Kaikkein nuorimpien kohdalla työttömyyskuukaudet olivat 1990-luvun lopussa laskeneet jo lähes lamaa edeltävälle tasolle, jonka uskotaan liittyvän osittain aktiivisen työvoimapolitiikan painotuksiin. (70–74.)

Työttömyysturvan muutokset olivat nuorten kohdalla merkittäviä 1990-luvulla. Vuonna 1994 otettiin käyttöön työmarkkinatuki, joka kohdistui työmarkkinoille ensi kertaa tuleviin ja työttömyyspäivärahaa enimmäisajan, 500 päivää, saaneisiin. Hämläisen mukaan tarkoituksena oli työttömien aktivointi: työmarkkinatuki on työttömyysajalla tarveharkintainen; puolison ja samassa taloudessa asuvien vanhempien tulot vaikuttavat tuen määrään, paitsi työvoimapolitiisten toimien ajalta. Työmarkkinatuki voidaan evätä myös niiltä nuorilta, jotka eivät yhteishaussa hakeudu riittävän aktiivisesti koulutukseen, tai jotka kieltäytyvät, eroavat tai erotetaan työstä, koulutuksesta tai työvoimapolitiisesta toimenpiteestä. Toisena merkittävänä työttömyysturvauudistuksena pidetään peruspäivärahan ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan työssäoloehdon kiristämistä kuudesta kymmeneen kuukauteen. Korkean työttömyyden aikana ja määräraikaisten työsuhteiden yleistyessä työssäoloehdon täyttäminen on osoittautunut nuorille vaikeaksi, ja ansiosidonnaista päivärahaa ja peruspäivärahaa saavien osuudet ovat pienentyneet. Lisäksi työmarkkinatukeen kuuluu viiden kuukauden odotusaika, jolta tukea ei makseta. Nuorten todennäköisyys olla täysin vailla työttömyysturvaa väheni 1990-luvun puolivälin jälkeen: yli 18-vuotiaiden nuorten kohdalla työttömyysturvan ulkopuolelle jäävien osuus on kaksinkertaistunut. Hämläinen tulkitsee, että nuorten työttömien toimeentulo on vaikeutunut. Työttömyysturvassa tehtyjen muutosten vaikutuksia toimeentulotuen saamiseen pidetään vaikeasti mittavina toimeentulotuen tarveharkintaisuuden vuoksi. Joka tapauksessa toimeentulotukea saaneiden määrä kasvoi voimakkaasti 1990-luvun loppupuoliskolla, ja eniten juuri nuorten ikäryhmässä. Työttömien nuorten todennäköisyys saada toimeentulotukea on merkittävästi muita nuoria suurempi. (75–79, 109.)

**Ira Malmberg-Heimonen & Lasse Siurala & Matilda Wrede-Jäntti
(2003) Tulkintoja nuorisotyöttömyydestä. Helsingin kaupungin
tietokeskus, tutkimuksia 2003/2. Helsinki:Helsingin kaupungin
tietokeskus.**

» LASSE SIURALA: NUORISOTYÖTTÖMYYS KÄSITTEENÄ
– EUROOPPALAISTA VERTAILUA

Artikkeli perustuu Euroopan neuvoston 26 jäsenvaltiossa tehtyyn nuorisotyöttömyyttä käsittelevään tutkimukseen, ja siinä tarkastellaan nuorison ja työttömyyden monia määrittelytapoja. Lasse Siuralan mukaan keskeinen strategia nuorisotyöttömyyden vähentämisessä on ollut nuorten poistaminen työmarkkinoilta koulutus- ja työllistämismahdollisuuksia tarjoamalla. Nuorisotyöttömyys on usein nähty kitkatyöttömyydeksi. Kitkatyöttömyys eli etsintätyöttömyys aiheutuu uusien työntekijöiden saapumisesta työmarkkinoille sekä vanhojen työntekijöiden liikkumisesta työpaikkojen ja alueiden välillä. Työn etsimisen ja työnantajien tekemän työnhakijoiden seulomisen vuoksi työmarkkinoilla on samanaikaisesti sekä työttömiä työnhakijoita että avoimia työpaikkoja. (Heinonen ym. 2004.) Tilanetta on pyritty parantamaan nuorten kvalifikaatioita kohentamalla. Työttömyys riippuu kuitenkin pitkälti työvoiman tarjonnan ja kysynnän suhteesta. Siihen vaikuttaa myös esimerkiksi koulutus- ja perhepolitiikka. Siuralan mukaan kuluneiden vuosikymmenten aikana on siirrytty aktiivisempaan työmarkkinapolitiikkaan kiristämällä työttömyyskorvausten saantiehtoja sekä muuttamalla painopistettä koulutukseen, kurssitukseen ja työllistämiseen. Suomessa ammattikouluttamattomien nuorten on haettava opiskelemaan, jotta he voisivat saada työmarkkinatukea. Harjoitettu politiikka on ainakin tilastollisesti vähentänyt nuorisotyöttömyyttä, ja monet nuoret ovat hyötäneet toimenpiteistä. Siurala kuitenkin tulkitsee, että se voi kaventaa nuorten mahdollisuuksia oman uransa etsimiseen. Siurala myös peräänkuuluttaa tutkimusta nuorten työvoimapolitiikkaan ja työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin liittyvistä kokemuksista sekä niiden vaikutuksista nuorten työuraan. (11–17.)

Siuralan mukaan nuorisotyöttömyyttä voidaan pitää myös koulutusrakenteiden toimimattomuuden heijastumana, pikemminkin koulutuksellisenä ongelmana kuin työmarkkinaongelmana. Vähiten koulutetuilla on suurin työttömyys- ja pitkäaikaistyöttömyysriski, ja huonon työmarkkina-aseman juurien katsotaan ulottuvan kouluelämän segregoiiviin käytäntöihin. Nuorisotyöttömyyden nähdään näin ollen liittyvän pitkäaikaistyöttömyydelle altistavaan koulutukselliseen valikointiin sekä puutteellista työmarkkinaosaamista tuottavaan koulun ja työelämän irrallisuuteen. Myös perheen on huomattu vaikuttavan nuorisotyöttömyyteen: se voi joko toimia sosiaalisena tukirakenteena tai työttömyys voi myös ”periytyä” ylisukupolisesti sen kautta. Nuorisotyöttömyys voi siis olla seurausta erilaisista sosiaalisen epätasa-arvon periytymismekanismeista, ja näin ollen työttömyyteen liittyvät ongelmat voivat olla itse työttömyyttä varhaisempia. Tämä asettaa vaatimuksen avartaa nuoriin kohdennettua politiikkaa ja monipuolistaa lähestymistapoja. Siuralan mukaan etenkin 1990-luvulla nuorisotyöttömyyden katsottiin vaikeuttavan nuoren sosialisatioprosessia, johtavan sosiaalisiin ongelmiin ja syrjäytymiseen. Työttömyyden ja sosiaalisten ongelmien suhdetta on selitetty kahdella perushypoteesilla. Altistumishypoteesin mukaan työttömyys aiheuttaa työttömien kokemat ongelmat. Valikoitumishypoteesin mukaan työttömiksi joutuneilla ihmisillä on jo ennen työttömyyttä ollut joitakin sellaisia sosiaalisia, psykologisia tai fysiologisia ominaisuuksia, jotka osaltaan selittävät heidän työttömäksi joutumistaan. Siuralan mukaan valikoitumishypoteesi korostaa aikaisen ehkäisyn tarpeellisuutta; työttömän nuoren itsetuntoon ja elämäntietoisuuteen vahvistamiseen liittyvät toimenpiteet ovat itse asiassa menestyksekkäämpiä kuin nuoren välitöntä koulutustasoa ja työmarkkinakelpoisuutta kohottamaan pyrkivät toimenpiteet. (17–24.)

» IRA MALMBERG-HEIMONEN: URBAANIN NUOREN TYÖTTÖMYYS

Artikkelissa tarkastellaan nuorten asennoitumista työttömyyteen, työhön ja työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin. Siinä pohditaan myös työttömyyden vaikutuksia nuorten taloudelliseen tilanteeseen, psyykkiseen oireiluun sekä palveluiden – tosin mukana ei ole työvoimapolitiikkaa – ja päihitteiden käyttöön. Tarkoituksena on analysoida urbaanin nuoren työttömyyskokemuksia vertailemalla helsinkiläisnuoria koko maan nuoriin. Tutkimusaineisto muodostuu kyselytutkimuksesta, jossa oli mukana 1736 nuorta koko maasta ja 439 nuorta Helsingistä⁶. Tutkimuksen nuoret on poimittu työministeriön rekisteritiedostosta, iältään he ovat 18–24-vuotiaita ja olleet vähintään kolme kuukautta työttömänä vuoden 1995 alkupuoliskolla. Kysely on suoritettu loppuvuoden 1995 ja kevään 1996 aikana. Nuorten kokemuksia analysoidaan iän, sukupuolen, kansalaisuuden, koulutustaustan, työttömyyden keston, työkokemuksen, tulonlähteen ja asumismuodon perusteella. Suurin osa nuorista oli käynyt ammattikoulun tai lukion, pelkkä peruskoulupohja oli 23 prosentilla helsinkiläisnuorista ja kolmasosalla koko maan nuorista. Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden työttömyys oli yleisempää koko maassa kuin Helsingissä. (28–30.)

Tutkimushetkellä 40 prosenttia nuorista oli edelleen työttömänä, 20 prosenttia kävi töissä, koulutuksessa oli joka viides nuori ja jossakin työvoimapolitiisessa toimenpiteessä joka kymmenes nuori, samoin luokassa ”muu toiminta”. Pelkästään peruskoulun käyneistä oli työttömänä muita suurempi osa. Pitkäaikaistyöttömyys oli helsinkiläisnuorilla koko maan nuoria yleisempää. Keskimäärin nuoret olivat olleet työttöminä yhteensä kaksi vuotta, miehet hieman pidempään kuin naiset. Pitkäaikaistyöttömistä myös tutkimushetkellä oli työttömänä muita suurempi osa, opiskelijoissa heitä oli puolestaan muita vähemmän. Malmberg-Heimonen katsoo tutkimuksen osoittavan, että nuoren peruskoulussa kokemat ongelmat vaikuttavat merkittävästi myöhempään koulutusuraan: nuoret, jotka ilmoittivat kokeneensa vähän ongelmia koulussa ja saaneensa paljon tukea vanhemmiltaan kouluttautuivat muita enemmän. Työttömyyden keston suhteen suurin merkitys oli nuoren koulutustasolla. Lisäksi niillä nuorilla, joilla oli perhepiirissä työttömyyttä, oli myös muita nuoria pidempi työttömyysjakso takana. Tutkimuksen mukaan työttömyyden kielteiset kokemukset merkitsivät vaikeuksia suunnitella tulevaisuutta ja elämää sekä saamattomuuden tunteita. Myös taloudellinen riippuvuus määrittyi ongelmaksi. Toisaalta nuoret kokivat, että työttömänä heillä on aikaa ystäville, perheelle ja vapaa-ajan vietolle. Helsinkiläisnuorten kokemukset olivat koko maan nuoriin verrattuna kielteisempiä: he kokivat muita useammin olevansa taloudellisesti riippuvaisia, aikaansaamattomia ja eristyneitä. Etenkin koko maan kattavassa aineistossa toimeentulotukea saavien työttömyyskokemukset olivat muita kielteisempiä. Useimpien nuorten mielestä työttömyys ei ollut itsestä kiinni, vaan johtui liian vähäisistä työmahdollisuuksista. (32–44, 47–48.)

Tutkimuksessa kysyttiin, hakivatko nuoret sillä hetkellä töitä. Työttömistä helsinkiläisnuorista 68 prosenttia ja koko maan nuorista 82 prosenttia ilmoitti hakevansa. Kolmasosa nuorista ei etsinyt työtä, koska he odottivat työn, opiskelujen, kurssin tai työvoimapolitiisista toimenpiteiden alkamista. Muita syitä olivat lasten hoito, raskaus, armeija, iltakoulu, keikkatyöt, yrityksen perustaminen ja pääsykokeisiin lukeminen. Koko maan nuorista 19 prosenttia katsoi, ettei omalla paikkakunnalla edes ole työtä. Helsinkiläisnuorista 22 prosenttia piti yhtenä syynä puolestaan sitä, ettei heidän ollut taloudellisesti kannattavaa tehdä työtä ja 18 prosenttia ilmoitti, että heillä oli niin paljon muuta tekemistä, etteivät ehdi etsiä työtä. Kokonaisuudessaan Malmberg-Heimonen tulkitsee, että suurimmalla osalla nuorista oli rationaaliset syyt olla hakematta työtä. Noin 90 prosenttia nuorista koki ansiotyön erittäin tärkeäksi. Noin puolet oli sitä mieltä, että työttömien tulisi tehdä jotain yleishyödyllistä saadakseen toimeentulotukea. Tutkimuksen mukaan helsinkiläisnuorille työ ei määrittynyt niin tärkeäksi kuin muille nuorille. Myös työttömät ja toimeentulotuella elävät arvostivat työntekoa muita vähemmän. Koko maan aineistossa ainoastaan peruskoulun käyneet nuoret olivat

koulutettuja nuoria vähemmän työorientoituneita. (44–46, 49–51.)

Malmberg-Heimosen mukaan työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikuttavuutta on kritisoitu siitä, etteivät nuoret hae niiden aikana työtä ja toimenpiteet seuraavat toisiaan ilman välitöntä ja pidempiaikaista työllistymistä. (Esim. Aho & Vehviläinen 1997; Aho & Nätti & Suikkanen 1996.) Malmberg-Heimonen kuitenkin huomauttaa, ettei työllistämistoimien hyötyä arvioitaessa tule tarkastella vain toimenpiteiden jälkeistä työllistymistä, vaan tärkeää on myös selvittää, mitä toimenpide on nuorelle merkinnyt. Tutkimuksen nuorista lähes puolet oli osallistunut vähintään kerran työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin viiden kuluneen vuoden aikana. Miehet ja 18–19-vuotiaat olivat osallistuneet toimiin muita vähemmän, pitkäaikaistyöttömät ja nuoret, joilla ei ollut työkokemusta, puolestaan muita enemmän. Toistuva osallistuminen oli muualla Suomessa Helsinkiä yleisempää. Työllistäminen oli yleisin ja työharjoittelu toiseksi yleisin toimenpide. Miehet osallistuivat naisia useammin työvoimapolitiittiseen koulutukseen, naiset miehiä useammin työharjoitteluun. Pitkäaikaistyöttömillä työllistäminen oli yleisintä, muilla työharjoittelu. Malmberg-Heimonen tulkitsee, että Helsingissä painopiste oli työllistämässä, mutta muualla maassa oli kyetty kohdistamaan eri toimenpiteitä erilaisille nuorille paremmin.

Toimenpiteiden jälkeen suurin osa nuorista, hieman yli 70 prosenttia, oli työttömänä ja noin 16 prosenttia työssä. Tutkimus osoittaa, että kokonaisuudessaan nuorten kokemukset työvoimapolitiittisista toimenpiteistä olivat myönteisiä, ja he olivat niihin tyytyväisiä. Lähes 90 prosenttia koki, että oli hyvä saada jotain tekemistä ja että he olivat oppineet jotain uutta. Myös itseluottamus oli kohentunut. Toimien kielteiseksi puoliksi koettiin liian pieni palkka ja liian alhainen vaatimustaso. Helsinkiläisnuorilla oli hieman muita nuoria enemmän kielteisiä kokemuksia. (51–58.)

Kaiken kaikkiaan Malmberg-Heimonen tulkitsee, että vuosien 1996–1997 työmarkkinatukiuudistusten myötä aiempaa aktiivisempaan työllistämispolitiikkaan siirtyminen on ollut merkittävä pitkäaikaistyöttömyyttä ehkäisevä tekijä. Etenkin työttömyyden kasvaessa toimenpiteiden tarpeellisuuden katsotaan korostuvan. Suuren työttömyyden aikana ei toisaalta näyttänyt löytyvän toimenpidettä, joka olisi merkittävästi kohentanut nuorten asemaa työmarkkinoilla. Kokonaisuudessaan tutkimus osoittaa, että nuorten työttömyys ja siitä selviytyminen jäsentyvät Helsingissä ja muualla maassa jossain määrin erilaisiksi ilmiöiksi. Ensinnäkin Helsingissä työllisyystilanne oli tutkimusaikaan muuta maata parempi. Siitä johtuen työttömät helsinkiläisnuoret olivat muita yhtenäisempi ryhmä ja heillä oli muita vähemmän kvalifikaatioita. Tutkimus myös piirsi esiin ryhmän helsinkiläisnuoria, jotka eivät koe työntekoa kannattavaksi vaihtoehdoksi eivätkä arvosta sitä yhtä paljon kuin muualla maassa asuvat. (74, 77, 79–80.)

» MATILDA WREDE-JÄNTTI: TYÖ, RAHAT TAI HENKI! – NUORTEN HELSINKILÄISTEN TYÖTTÖMIEN TOIMINTASTRATEGIOITA

Artikkelissa tarkastellaan teemahaastatteluiden kautta työttömien nuorten kokemuksia työttömyydestä sekä heidän suhtautumisestaan työttömyyteen, työhön, elämäntilanteeseensa ja tulevaisuuteensa. Siinä analysoidaan myös, onko nuorista erotettavissa tässä suhteessa erilaisia ryhmiä. Matilda Wrede-Jäntti pitää tätä tärkeänä työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kohdentamisen kannalta. Tutkimuksen perusjoukko muodostuu yhteispohjoismaisen tutkimuksen kyselyyn vastanneista helsinkiläisnuorista. Haastateltavien otantakriteereinä pidettiin suomea tai ruotsia äidinkielenä puhumista, kyselyn aikaan vähintään kahdeksan kuukautta työttömänä olemista ja teemahaastattelun aikaista työttömyyttä. Ensimmäiselle, alkukesästä 1996 järjestetylle haastattelukierrokselle valikoitui 74 henkilöä, joista 36:tta haastateltiin käyttäen kriteereinä taustamuuttujien tasapainoisuutta. Seurantahaastattelukierros toteutettiin talvella 1998, ja mukaan valittiin tutkimuksessa tehdyn ryhmittelyn pohjalta yhteensä 13 nuorta. Wrede-Jäntti esittelee jokaisesta ryhmästä yhden nuoren esimerkkitarinan. (86–92.)

Wrede-Jäntti on ryhmitellyt nuoret tutkimuksensa pohjalta neljään ryhmään: opintoihin suun-

tautuneisiin, työhön suuntautuneisiin, vaihtoehtoisesti suuntautuneisiin ja suuntautumattomiin. Opintoihin suuntautuneet muodostivat yli puolet haastatelluista (19/36), ja kaksi kolmasosaa heistä oli naisia. Heidän tavoitteenaan oli lähitulevaisuudessa päästä opiskelemaan ja suorittaa tutkinto. He korostivat mielekkään koulutuksen avulla mielenkiintoiseen työhön pääsemisen merkitystä. Vaikka he periaatteessa arvostivat työtä, ainoastaan seitsemän heistä ilmoitti hakevansa töitä: he eivät olleet kiinnostuneita väliaikaisista töistä eivätkä katsoneet töiden etsimisen ja työnteon sopivan opiskelemaan pyrkimiseen. He uskoivat, että korkean työttömyyden aikana heille kouluttamattomina ja vähäisen työkokemuksen omaavina tuskin osoitettaisiin töitä. Wrede-Jäntti tulkitsee tämän nuorten ryhmän voivan hyvin. Ryhmän esimerkkitarinan Pekka on opiskellut monen vuoden ajan iltalukiossa, eikä siitä syystä kokenut itseään työttömäksi, vaikka saikin työttömyyskorvausta. Wrede-Jäntti tulkitsee, että Pekka oli työvoimatoimiston kirjoissa taloudellisista syistä: hän ei tosiasiaa halunnut ottaa töitä vastaan tai katsonut työvoimatoimistolla olevan tarjottavanaan mitään muutakaan häntä kiinnostavaa.

Työhön suuntautuneiden ryhmä muodostui palkkatyöhön pyrkivistä nuorista, ja haastatelluista heitä oli vain viisi. He eivät olleet kiinnostuneita teoreettisista opinnoista, vaan halusivat töihin ansaitakseen elantonsa. Esimerkkitarinan Liisa korosti työn saantia ennen kaikkea taloudellisista syistä. Hän piti työttömyyskorvauksia itsestään selvinä oikeuksinaan, mutta ei pitänyt tulotasoaan riittävän, mikä olikin suurin tyytymättömyyden lähde. Wrede-Jäntti tulkitsee Liisan taktiikan työttömyytensä käsittelyyn olleen ensin uhma; hän esimerkiksi kieltäytyi aluksi noudattamasta työvoimatoimiston sääntöjä, mutta alkoi myöhemmin etsiä aktiivisesti töitä ja löysikin tilapäistyön. Ilman koulutusta ja vähäisellä työkokemuksella töiden saamisen ei kuitenkaan katsota olevan ryhmän nuorille helppoa. (95–105, 121.)

Vaihtoehtoisesti suuntautuneita nuoria oli aineistossa kaksi. Wrede-Jäntin mukaan he korostivat itseensä ja omiin intresseihinsä panostamista ja omien arvojensa mukaan elämistä. He olivat elämäntilanteeseensa muita nuoria tyytyväisempiä. Heillä ei ollut kiinnostusta kouluttautua kohentaakseen työmarkkinakelpoisuuttaan, ja töiden he edellyttivät vastaavan omia päämääriään. Esimerkkitarinan Tiina olisi suostunut ottamaan työtä vastaan vain siinä tapauksessa, että se olisi ollut sopusoinnussa hänen ekologisten ja inhimillisten arvojensa kanssa. Tiina oli työvoimatoimiston asiakkaana vain varmistaakseen toimeentulonsa, eikä hän uskonut viraston voivan edistää hänen tilannettaan. Työmarkkinatukimuutosten myötä Tiina olikin pudonnut toimeentulotuen varaan.

Suuntautumattomia nuoria, joilla ei ollut selkeitä tulevaisuuden suunnitelmia, oli aineistossa kymmenen. Osa pohdiskeli opintoja tai työnteoa, mutta heillä ei ollut riittävästi motivaatiota selvittää, miten suunnitelmat voisi toteuttaa. Jotkut nuoret vaikuttivat luopuneilta ja välinpitämättömiltä. Esimerkkitarinan Juhan hän kuvaa asennoituneen vihamielisesti yhteiskunnan työvoimapolitiittisiin sääntöihin. Juhalla oli ollut psyykkisiä vaikeuksia ja hän käytti ajoittain runsaasti päihteitä. Työhön menoon hänellä ei ollut motivaatiota eikä hän tiennyt, mitä olisi halunnut tehdä. Wrede-Jäntin mukaan vaikeutena oli löytää ala, joka olisi kiinnostanut riittävästi. (106–114.)

Wrede-Jäntti pitää yllättävänä, että haastatelluista työttömistä nuorista vain pieni osa oli ensisijaisesti kiinnostunut töistä. Suurimman ryhmän muodostivat opiskelemaan pyrkivät nuoret, jotka olivat työttöminä työnhakijoina vain saadakseen työttömyyskorvausta⁷. Toinen merkittävä ryhmä muodostui nuorista, jotka eivät tieneet, mitä olisivat halunneet tulevaisuudessa tehdä. Heidän työttömyydestä irtautumisensa ei piirtynyt kovin helpoksi. Vaihtoehtoisesti suuntautuneet nuoret eivät puolestaan edes kokeneet palkkatyötä tärkeäksi: he olivat tyytyväisiä työttömänä oloonsa.

Toisella haastattelukierroksella pari vuotta myöhemmin onnistuttiin haastattelemaan 13 nuorta. Heistä viisi oli edelleen työttömänä, loput kahdeksan opiskelemassa, työssä, oppisopimuskoulutuksessa tai vanhempainlomalla. Suuntautumattomat ja vaihtoehtoisesti suuntautuneet olivat muita useammin jääneet työttömiksi. Etenkin suuntautumattomat tarvitsivat selkeästi tukea, ja heidän ongelmansa näyttivät kiteytyvän puutteelliseen elämän suunnittelun taitoon. Wrede-Jäntin mukaan tarvetta

olisi psykologiselle ja tulevaisuuden suunnitteluun liittyvälle tuelle. Hän pohtii, miten yhteiskunta tulee toimimaan vaihtoehtoisesti suuntautuneiden nuorten kohdalla, jotka eivät ole kiinnostuneita työnteosta tai opiskelusta, mutta voivat kuitenkin suhteellisen hyvin. Monet tutkimuksen nuorista kritisoivat opiskelemaan patistamista. Osa toivoi pidempiä työllistämiskaksoja ja helpompaa kurseille pääsyä. Nuoret olivat tyytymättömiä myös työvoimatoimiston tarjoamiin töihin, joita he pitivät heille epäsovivina esimerkiksi työn liian lyhyen keston tai kiinnostamattoman alan vuoksi. Wrede-Jäntti uskoo, että yhteishakuvollisuus voi saada osan nuorista taktikoimaan, toisten kohdalla puolestaan aiheuttavan motivaation puutteesta johtuvia koulutuksen keskeyttämisistä. Tutkimus osoittaa, että erilaisten nuorten erilaiset kiinnostuksen kohteet ja tarpeet muokkaavat heille erityyppisiä strategioita asennoitua omaan tilanteeseensa. Tämä tulisi huomioida myös suunniteltaessa nuoriin kohdistuvia työvoimapolitiittisia toimenpiteitä. (114–127.)

Matti Kuorelahti & Reijo Viitanen (toim.) (1999) Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. NUORA:n julkaisu Nro 14. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisosiain neuvottelukunta.

» JUKKA VEHVILÄINEN:
MUUKALAISIA KOULUTUSPARATIISISSA⁸

Artikkeli perustuu vailla ammatillista koulutusta olevien 18–24-vuotiaiden nuorten (N=516) elämäntavakultuuria sekä työvoimapolitiittista asiakkuusuraa käsitelleeseen tutkimukseen. Vehviläinen tarkastelee artikkelissaan koulutusyhteiskunnassa menestyneiksi ja epäonnistuneiksi määrittyneitä nuoria. Näiden nuorten ryhmien vertailulla pyritään tuomaan esille työttömien nuorten heterogeenisyys: lyhyt työttömyys voi toimia itsensä etsimisen välivaiheena, mutta pitkittyessään muodostua elämäntavaksi. Artikkelissa vertaillaan myös nuorten ryhmien työvoimatoimistossa asiointia sekä pohditaan työvoima- ja koulutuspolitiikalle asettuvia haasteita. Vehviläisen mukaan työvoimapolitiittiset toimenpiteet voidaan nähdä pyrkimyksinä kaventaa koulutusyhteiskunnassa pärjäävien ja työttömien nuorten ”kovan ytimen” välistä kuilua. Tutkimuksen tavoitteena on löytää kulttuurinen tai elämäntavallinen ero, joka osaltaan selittäisi tätä kuilua. Vehviläisen mukaan syrjäytymisvaarassa olevilta nuorilta katsotaan yleensä puuttuvan soveltuvia kouluttautumisen ja työnteon mahdollisuuksia, uskoa tulevaisuuteen, räätälöityjä palveluja työvoimatoimistossa sekä koulutusyhteiskunnassa menestymistä edellyttävää kulttuurista taitoa. (197–198.)

Tutkimusaineisto muodostuu työhallinnon asiakasrekisteritiedoista, kyselylomakkeista ja 30 nuoren teemahaastattelusta. Tutkimuksen nuoret olivat olleet työnhakijoina työvoimatoimistossa vuoden 1996 lopussa, ja heidän työmarkkinatilannettaan seurattiin vuoden 1998 syksyyn saakka. Asiakasrekisterit antoivat tietoa esimerkiksi työttömyys- ja työhistoriasta, työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistumisesta sekä suunnitelmista ja elämäntilanteesta. Kyselyssä kiinnostus kohdentui nuorten näkemyksiin työvoimapolitiittisista toimenpiteistä ja palveluista sekä opiskeluun sijoittumisen esteistä ja mahdollisuuksista. Teemahaastattelujen tavoitteena oli syventää tätä tietoa. Haastatteluihin valittiin vertailuasetelman muodostamisen näkökulmasta sekä nuoria, jotka olivat aloittaneet yliopisto-opinnot vuosina 1997–1998, että nuoria, joilla oli työvoimahallinnon asiakasrekisterissä merkintöjä esimerkiksi päihteistä, asunnottomuudesta ja rikoksista. Erilaisten nuorten haastattelulla pyrittiin löytämään merkittäviä eroja. Tutkimuksen metodologisena periaatteena on kuitenkin pidetty nuorten samanlaisuutta ja vastuullisen toimijan statuksen antamista: kaikkien nuorten elämäntavasta on

löydettävissä jokin rationaliteetti heidän pyrkiessään rakentamaan elämänsä mielekkääksi kokonaisuudeksi. Vehviläisen mukaan jonkin ratkaisun teko merkitsee samalla luopumista jostain toisesta vaihtoehdosta, ja näin ollen esimerkiksi koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret eivät välttämättä halua luopua tutuista ympyröistään. Koulutusyhteiskunnasta irrottautuminen voi toisaalta myös merkitä integroitumista johonkin toiseen kontekstiin. (197–198, 200–201.)

Vehviläinen tarkastelee työttömien nuorten elämänkulkua integroitumisen ja pärjäämisen kenttien⁹ käsitteillä. Niitä voivat olla esimerkiksi koulutus, työelämä, harrastukset, ihmissuhteet, työvoimapolitiittiset toimenpiteet, työvoimatoimisto, alakulttuurit ja oma itse. Nuori voi olla suuntautunut koulutukselle vaihtoehtoisille pärjäämisen kentille, mutta jos hän ei integroidu millekään niistä, kyse voi olla pärjäämättömyydestä ja elämänhallinnan menettämisestä. Koulutuksesta erillisenä pärjäämisen kenttänä voi pitää työelämää: työssä menestyminen ei välttämättä ole yhteydessä koulutukselliseen pärjäämiseen. Koulutukselle rinnasteisena pärjäämisen kenttänä Vehviläinen pitää työvoimatoimistoa. Hänen mukaansa kyvyn ja halun toimia virastossa ”oikein” liittyy koulutusmyönteiseen elämäntapaan. Kärjistetysti: opiskelumuönteiset nuoret asioivat työvoimatoimistossa sovitusti, noudattavat käytäntöjä ja ilmoittavat tilanteessaan tapahtuneista muutoksista, kun taas ongelmallisimmiksi määrittyvät nuoret eivät saavu sovittuihin tapaamisiin, eivät ole tietoisia oikeuksistaan ja ajautuvat törmäyskurssille virkailijoiden kanssa. Vehviläinen tulkitsee, että keskeiset erot liittyvät pelisääntöjen tunnistamiseen ja arvoihin – koulutuskielteisten nuorten kohdalla myös laajempaan koulutusyhteiskunnalliseen muukalaisuuteen ja vierauteen. (198–200.)

Teemahaastattelujen pohjalta keskeiseksi nuoria erottelevaksi tekijäksi nousi omien tekojen vaikutuksen näkeminen. Vehviläisen mukaan kyse on siitä, määritteleekö nuori itsensä toimivaksi vai ajautuvaksi subjektiksi. Koulutusyhteiskunnassa menestyvien nuorten puhetavassa korostuu oman tekemisen vaikutus: sitä arvostetaan ja arvioidaan pitkäjänteisellä ulottuvuudella. Toisen ääripään muodostavat nuoret, jotka kokevat ajautuvansa erilaisiin elämäntilanteisiin, eivätkä rakenna itselleen tekijän roolia. Vehviläinen tulkitsee, että koulutusmyönteisten nuorten asioiminen työvoimatoimistossa kuvastaa koulutusyhteiskunnassa menestymisen yleistä logiikkaa, vastuullisuutta, julkisen kohteliaisuuden osaamista ja itsekuriin perustuvan tulevaisuuden tavoittelua. Asioinnin normit tunnistetaan ja niitä halutaan noudattaa.

Koulutuskielteisten nuorten kohdalla vastuu nousi esille vasta perheen perustamisen ja lasten saamisen yhteydessä. Vehviläisen mukaan nuoret ajautuvat yhteiskunnalliseen muukalaisuuteen, jos sosiaalinen viitseliäisyys ja osaaminen rajautuu koulutusyhteiskunnan ulkopuolisille pärjäämisen kentille. Muukalaisuus merkitsee osaltaan sitä, että yhteiskunta ja sen arvot nähdään ulkopuolisina, ja niihin suhtaudutaan piittaamattomasti tai vihamielisesti. Näin ollen nuoret asennoituvat heille tarjottuihin työvoima- ja koulutuspoliittisiin palveluihinkin epäilevästi. Asenteiden katsotaan juontuvan kelpaamattomuuden tunteita sisältävistä peruskoulukokemuksista. Kelpaamattomuuden kokemukset vahvistavat vetäytymistä yhteiskunnan virallisilta kentiltä niille kentille, joissa pärjääminen on mahdollista. Vehviläinen nimittää yhteiskunnallistumisen tavoitteeksi käyttäytymismallia, jossa nuori tuo oman ei-yhteiskuntakelpoiseksi näkemänsä menneisyytensä yhteiskuntakelpoisuutta testaamaan tilanteeseen, kuten työmarkkinakelpoisuutta mittaavaan työhaastatteluun. Nuoren käyttäminä strategioita ovat kätkeminen, ymmärryksen haku ja vetäytyminen. Kätkemisessä menneisyys pyritään peittämään, ja ymmärrystä haettaessa taas kerrotaan oma elämäntarina ja korostetaan nykyistä muutoshalua. Molemmissa pyrkimyksenä on työmarkkinoille kiinnittyminen, kun taas vetäytymisessä kyse on siirtymisestä koulutusyhteiskunnan ulkopuolisille kentille. (200–203.)

Vehviläinen tarkastelee nuorten käyttämiä strategioita niiden työvoima- ja koulutuspolitiikalle asettamien haasteiden kannalta. Ymmärryksen haun katsotaan nostavan esille tarpeen yksilöllisistä ja yhteisöllisistä palveluista, ja tässä suhteessa keskeisenä kehittämiskohteena olisi työvoimaneuvojan ja nuoren kohtaaminen. Vetäytymisen asettamassa haasteessa olennaista on, miten työvoimapolitiittiset toimenpiteet saadaan tuottamaan kelpaamisen kokemuksia nuorille, jotka jo valmiiksi asennoituvat

niihin kielteisesti. Vehviläinen näkee nuorten työllisyysprojekteissa¹⁰ olevan tässä suhteessa potentiaalia: nuorten elämäntilanne huomioidaan kokonaisuutena ja heitä tuetaan moniammatillisella yhteistyöllä yksilöllisin ja yhteisöllisin menetelmin. Haastatteluissa nuoret kertoivat saaneensa projektissaan ennen kaikkea lisää itseluottamusta. Vehviläinen tulkitsee, että itsetunnon kasvuun liittyvät kelpaamisen kokemukset tukevat uuden identiteetin ja yhteiskuntasuhteen rakentamista. Projektin yhteisöllisyys ei kuitenkaan vie nuorta vielä kovin pitkälle, jos nuorta ei tueta myös jatkossa, vaan työttömyyden ja koulutuksen ulkopuolella olon katsotaan leimaavan nuorta. (203–204.)

Kari Nyssölä & Sasu Pajala (1999)
Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen
ja huono-osaisuus. Helsinki: Gaudeamus.

Tutkimuksessa tarkastellaan huono-osaisten nuorten koulutuksesta työelämään siirtymistä ja etsitään keinoja, joilla helpottaa näiden nuorten työmarkkinoille kiinnittymistä. Kari Nyssölä ja Sasu Pajalan mukaan koulutuksesta työelämään siirtyminen on muuttunut katkokselliseksi ja epävaakaaksi, mikä näkyy työttömyysjaksoina, koulutuksen keskeyttämisinä ja normaalien työsuhteiden merkittävänä vähenemisenä. Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden tarkoituksen Nyssölä ja Pajala tulkitsevat yhteiskunnan kannalta olevan palkkatyöhön ja perinteisiin työn tekemisen malleihin sosiaalistamisen. Tutkimusaineisto koostuu 25 nuoren ja 7 viranomaisen¹¹ haastattelusta. Nuoret on asiakkuushistoriansa perusteella jaoteltu sosiaalikeskuksen asiakkaisiin (12 nuorta, jotka ovat tai ovat olleet huostassa, avohuollossa tai jälkihuollossa), rikoksista tuomittuihin (7 nuorta) ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kohteena oleviin (6 nuorta, jotka ovat tai ovat olleet työvoimapolitiittisissa toimissa, kuten työpajalla, mutta joilta puuttuu huostaanotto-, avohuolto- ja rikollismenneisyys). (9, 37–39, 144–146.) Osana tutkimusta tarkastellaan sitä, miten nuoret puhuvat työttömyyspäivärahasta ja millaisia näkemyksiä heillä on työvoimatoimistosta. Tässä yhteydessä käsitellään lähinnä näitä työvoimapalveluihin liittyviä osioita.

Nyssölä ja Pajala katsovat työmarkkinatukiudistusten olevan osa pyrkimyksiä muokata työvoimapolitiikkaa nuoria aktivoivaksi. Tutkimuksen nuorista suurin osa suhtautui selvän kielteisesti yhteishakuvelvollisuuteen: heidän mielestään nuorten tulisi saada itse päättää koulutukseen ja työhön hakeutumisestaan ilman erillisiä sanktioita. Pakon ei katsottu motivoivan opiskeluun eikä ei-kiinnostavassa koulutuksessa oleminen jäsentynyt työttömyyttä hyödyllisemmäksi vaihtoehdoksi. Pakkohakua kritisoitiin sekä periaatteellisista syistä viranomaisten vallankäytön vastustamisen näkökulmasta että käytännöllisistä syistä valinnanmahdollisuuksien kaventumisen näkökulmasta. Monet nuorista olivat oppineet käyttämään järjestelmää hyväkseen ja välttämään koulutautumisen työttömyysetuutta menettämättä: he olivat taktikoiden hakeneet koulutukseen, johon heillä ei ollut realistisia mahdollisuuksia päästä. Niin ikään enemmistö haastatelluista viranomaisistakaan ei kannattanut pakkohakua. Järjestelmään myönteisesti asennoituvat viranomaiset puolestaan uskoivat koulutusmotivaation syntyvän vähitellen koulutuksen myötä.

Yhteishakuun patistamista hyvänä pitävien nuorten perustelivat näkemystään samantyyppisellä retoriikalla kuin poliittinen johtokin: koulutus on aina työttömyyttä parempi ratkaisu. Nyssölä ja Pajala uskovat, että koulutusmyönteiset nuoret olisivat hakeneet opiskelemaan ilman pakkoakin, mutta sisäistetyn koulutusvelvollisuuden tunteen puuttuessa pakkokaan ei saa nuoria opiskelemaan. Nyssölä ja Pajalan mukaan nuoret luottavat vahvasti hyvinvointivaltioon ja sosiaaliturvajärjestelmään; suurin osa nuorista katsoi, että vaikka heiltä evättäisiin työttömyyskorvaukset, heillä on aina oikeus toimeentulotukeen. Osalle nuorista vastikkeettomien sosiaalietuuksien saaminen yhteiskunnalta

näyttäytyi itsestään selvänä asiana, niiden avulla elämiseen oli sopeuduttu, eikä niiden hakemiseen liitetty mitään moraalitonta. Nyyssölä ja Pajala tulkitsevat, että yhteiskunnan tukien varassa eläminen tarjoaa nuorille ”joustavan tavan puikkelehtia modernisoituvassa työjärjestelmässä, jossa palkkatyön merkitys turvaton ja jatkuvan toimeentulon ylläpitäjänä on hiipunut”. (84–93, 144–145.)

Nuorten näkemyksiä työvoimatoimistoista selvitettiin kysymällä, ovatko nuoret kokeneet saaneensa työvoimatoimistosta riittävästi selkeää tietoa eri mahdollisuuksista. Näkemykset olivat kaksijakoisia. Kymmenen nuorta kahdestakymmenestäviidestä koki, että oli saanut tietoa tarpeeksi, ja saman verran nuorista kritisoi työvoimatoimiston tiedonkulkua ja toimintaa, loppuilla ei ollut asiasta tarkkaa mielipidettä. Työvoimatoimisto määrittyi itsestään selväksi asiointipaikaksi ja tietolähteeksi, eikä siihen yhdistetty mitään vastenmielisyyden tai nöyryytyksen tunteita. Työvoimatoimistoa arvostelleiden nuorten mielestä työvoimatoimiston tulisi lähettää enemmän tietoa eri mahdollisuuksista suoraan kotiin, vähentää byrokratiaa ja kannustaa nuoria enemmän. Nyyssölän ja Pajalan mukaan nuorten puheessa oma tahto ja työvoimaviranomaisten harjoittama kontrolli ja ohjailu asettuivat vastakkain. Toisaalta työvoimatoimisto jäsenyi välineeksi, jota pitää käyttää hyväksi. Työvoimatoimiston rooli onkin haasteellinen, koska yhtäältä tarkoitus on palvella, toisaalta kontrolloida. Nuorten kohdalla kontrolliulottuvuuden katsotaan korostuvan, ja nuoret määrittyvät siirtymäprosesseissaan sekä kohteiksi että asiakkaita. Nyyssölä ja Pajala huomauttavat, että käytännöt ja toimenpiteet perustuvat työyhteiskunnan rakenteeseen, eivät välttämättä nuoren identiteettiin tai tarpeisiin. He liittävät aikuistumisprosessin merkkipaaluihin myös vapautumisen viranomaiskontrollista. (122–125, 147.)

Tutkimuksessa palvelujärjestelmän keskeisenä puutteena nähtiin viranomaisten sektorikeskeinen työtapa, jonka katsottiin vaikeuttavan nuorten tilanteen kokonaisvaltaista hahmottamista. Haastateltujen viranomaisten mukaan muiden toimijoiden toimenkuvaan tulisi perehtyä paremmin sekä yhteyksien olla kiinteämpiä ja perustua henkilökohtaisille kontakteille. Nyyssölä ja Pajala pitävät viranomaisten verkottumisen yhtenä hyvänä käytäntönä palveluiden ketjuunnuttamista: nuoret tarvitsevat yksilöllisesti vaihteittain eri palveluita, joiden tavoitteena on edistää kiinnittymistä työ- ja koulutusmarkkinoille. Sektoreiden välisen yhteistyön lisääminen on välttämätöntä: lokeroituneiden virastojen palveluilla ei pirstaloituvaa ja yksilöllistävää siirtymävaihetta kyetä tukemaan riittävästi. (149–156.)

Simo Aho & Jukka Vehviläinen (1997) Keppi ja porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. ESR-julkaisut 3/97. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksessa tarkastellaan vuoden 1996 työmarkkinatukiudistuksen sekä samanaikaisesti toteutetun koulutus- ja harjoittelupaikkojen lisäyksen vaikutuksia. Uudistuksen myötä alle 20-vuotias ammattikouluttamaton nuori menettää oikeutensa työmarkkinatukeen, ellei hän hakeudu ammatilliseen koulutukseen tai osallistu työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen¹². Tutkimuksessa tarkastellaan myös koulutuksen keskeyttämisen ja ulkopuolelle jäämisen syitä ja ulottuvuuksia. Simo Ahon ja Jukka Vehviläisen mukaan koulutuksen ulkopuolella oleminen on määrittynyt yhteiskunnalliseksi ja yksilölliseksi ongelmaksi sen kasvattaessa työttömyyden ja marginalisoitumisen todennäköisyyttä. Tutkimuksen lähtökohtana on näkemys, että kaikki nuoret pyrkivät rakentamaan jollain tavalla mielekkään elämän. Tarkoituksena on tarkastella, miten nuoret elämäänsä rakentavat ja onko koulutuksen ulkopuolella olossa kyse tilapäisestä vai pysyvämmästä elämäntilanteesta. (iv, 2–3.) Tässä yhteydessä tuodaan tiivistetysti esille tutkimuksen keskeiset tulokset etenkin työvoimapolitiikan ja -palveluiden kannalta.

Tutkimus koostuu kahdesta osasta: rekisteriaineistoihin perustuvasta seurantatutkimuksesta ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten haastattelututkimuksesta. Seurantatutkimuksessa verrataan vuosien 1994 ja 1995 lopussa työttömänä olleiden alle 20-vuotiaiden työttömyystilannetta, työvoimapolitiittisiin toimiin ja työvoimakoulutukseen osallistumista sekä koulutukseen hakemista ja opiskelun aloittamista 10 kuukauden seuranta-ajalla. Tutkimusaineistoon on poimittu työnhakija-rekisteristä tutkimusajankohdan kaikki alle 20-vuotiaat työttömät ja siihen on yhdistetty tietoja useista eri työssäkäyntiä ja opiskelua kuvaavista rekistereistä. Haastattelututkimuksen aineisto muodostuu vuoden 1995 lopulla 70:n työttömänä olleen alle 20-vuotiaan ammattikouluttamattoman nuoren haastattelusta. Haastateltavat on poimittu työvoimatoimistojen asiakasrekistereistä¹³, ja haastattelujen katsotaan olevan teemahaastattelun ja puolistrukturoidun haastattelun väliltä. Haastatteluja tehtiin loppuvuoden 1996 aikana Tampereella (43 kpl), Haapavedellä (12) ja Varkaudessa (15). Tyttöjä haastateltavista oli 38 ja poikia 32. (43–44, 122–124.)

Tulokset

Toteutetut uudistukset vaikuttivat seurantatutkimuksen perusteella monin tavoin. Ensinnäkin työttömyyden päätyminen aikaistui. Muutos oli suurin peruskoulun käyneillä, joilla työttömyys päättyi vuonna 1996 3–4 kuukautta aiemmin kuin 1995. Aikaistuminen oli muita huomattavampaa myös alle 18-vuotiailla ja pojilla. Toiseksi työharjoittelu työmarkkinatuella ja työvoimakoulutukseen osallistuminen lisääntyivät. Työllistämistoimenpiteeseen vähintään kerran seuranta-aikana sijoittuneiden osuus nousi 26 prosentista 30 prosenttiin. Muutos oli merkittävin vain peruskoulun käyneiden ja nuorimpien kohdalla. Myös sijoitusten toistuminen yleistyi. Kolmanneksi seuranta-ajan lopussa opiskelun aloittaminen lisääntyi ja enintään peruskoulun käyneiden työttömyys aleni, mutta myös työnhakijaksi rekisteröitymisestä luopuminen yleistyi. Ammatillisen tutkinnon suorittaneiden ja ylioppilaiden ryhmissä muutokset olivat pieniä, mutta peruskoulun käyneiden joukossa työttömien osuus aleni 15 prosenttiyksiköllä, opiskelijoiden osuus kasvoi 8 prosenttiyksikköä ja luokan ”muut” – työssä olevien, ase- tai siviilipalveluksessa olevien ja muuten työvoiman ulkopuolella olevien – osuus kuusi prosenttiyksikköä. (Aho & Vehviläinen 1997, 77–78). Alle 18-vuotiaiden kohdalla muutokset olivat jälleen suurimmat. Neljänneksi peruskoulun käyneiden opiskelemaan pyrkiminen yleistyi: muutos oli merkittävin peruskoulun suorittaneilla pojilla, joiden kohdalla hakeminen kaksinkertaistui. Lisäystä tapahtui kokonaisuudessaan viidenneksellä, 26 prosentista 31 prosenttiin. Aktiivisimpia hakijoita olivat ylioppilastyöt.

Myös opiskelun aloittamatta jättäminen ja keskeyttäminen yleistyivät. Toisaalta opiskeluiden aloittaminen yleistyi myös niiden joukossa, jotka eivät opiskelemaan olleet hakeneet. Aho ja Vehviläisen mukaan nämä muutokset johtuvat työmarkkinatukioikeuden rajoittamisesta ja opiskelupaikkojen lisäyksestä, sillä seuranta-aikana ammattikoulutettujen nuorten tilanteissa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia. Koulutukseen pyrkiminen oli lisäksi vähäisempää peruskoulun käyneiden 20 vuotta seuranta-aikana täyttäneiden keskuudessa. Uudistuksen vaikutusten tulkitaan olleen dramaattisia peruskoulun suorittaneiden kohdalla ja aktivoineen suhteellisesti eniten kaikkein passiivisimpia: 18 vuotta täyttäneitä peruskoulun käyneitä poikia, pitkään työttömänä olleita ja jatko-opintoihin pyrkimättä jättäneitä. (103–109, 247.)

Haastattelututkimukseen pohjaten Aho ja Vehviläinen ovat rakentaneet tyyppigallerian koulutuksen ulkopuolella olevista nuorista. Ensimmäisen tyyppin nuoria nimitetään tutuissa ympyröissä eläviksi. Nämä nuoret määrittävät koulutuskielteisiksi ja muutoshaluttomiksi, ja heidän elämäntilannettaan leimaa pysähtyneisyys ja suunnitelmien puute. Työkään ei jäsenny heidän elämässään kovin tärkeäksi. Nuoret suhtautuvat passiivisesti viranomaistahoihin: palveluja kyllä otetaan vastaan, mutta niitä ei itse haeta aktiivisesti. Toisen tyyppin muodostavat nuoret, joille elämä on projekti. He ovat

koulutusmyönteisiä ja tulevaisuuskeskeisiä ja suunnittelevat elämäänsä pitkällä tähtäimellä. Näillä nuorilla on tarve irtaantua työvoimaviranomaisten ohjauksesta ja rakentaa elämäänsä itsenäisesti. Kolmas tyyppi rakentuu kahdesta alatyypistä, joille yhteistä on koulutukselle vaihtoehtoinen elämässä pärjäämisen strategia. Ensimmäisen alatyypin muodostavat työn kautta eteenpäin yrittävät. Näiden nuorten elämäntilanteessa korostuu pyrkimys edetä elämässä ilman muodollista koulutusta. He ovat työkeskeisiä, ja suurin osa lisäksi koulutuskielteisiä. Suhde viranomaisiin on myönteinen etenkin työhön liittyvissä asioissa. Toisen alatyypin muodostavat ”omiin juttuihin” keskittyvät nuoret. He ovat harrastuskeskeisiä ja asennoituvat kiinnostuksen kohteisiinsa poikkeuksellisen intensiivisesti. He pyrkivät irtaantumaan virkailijoiden holhouksesta ja korostavat omia valintojaan. Neljäs tyyppi muodostuu ammattikeskeisistä nuorista. He pitävät kouluttautumista ja ammattitutkinnon hankkimista välttämättömänä. Suhde virastoihin rakentuu myönteiseksi, ja nämä nuoret myös käyttävät palveluja verraten aktiivisesti. (129–133.)

Aho ja Vehviläinen tulkitsevat, että ”tutuissa ympyröissä eläville” nuorille koulutuksen ulkopuolella oleminen kytkeytyy laajempiin elämänhallinnallisiin vaikeuksiin ja puutteelliseen tulevaisuuteen integroitumiseen. Myös kehnosti sujunut peruskoulu heikentää koulutukseen sijoittumisen mahdollisuuksia. Maaseudulla kyse on myös haluttomuudesta muuttaa pois kotiseudulta. Koulutukseen sijoittumisen nähdään edellyttävän koko elämäntilanteen muutosta. Ahon ja Vehviläisen mukaan nämä nuoret hyötyisivät koulutussuunnitelmien herättelystä sekä osallisuuden, tulevaisuususkon ja omien vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisesta erilaisten työpajojen ja projektien muodossa. Niiden nuorten, joille ”elämä on projekti”, katsotaan olevan koulutuksen ulkopuolella siitä syystä, etteivät he vielä ole onnistuneet pääsemään heitä kiinnostavaan koulutukseen. Yhteishakuvelvollisuus on heidän kohdallaan marginaalinen. Työkeskeisten nuorten koulutuksen ulkopuolella olemisen syiden liittyvät sekä heikkoon peruskoulumenestykseen ja keskeytyneisiin ammatillisiin opintoihin että työn saamiseen luottamiseen. Näille nuorille oppisopimus tarjoaisi kiinnostavimman koulutusväylän sen muistuttaessa mahdollisimman vähän perinteistä koulua. Omiin juttuihin keskittyvien nuorten katsotaan olevan koulutuksen ulkopuolella, koska heidän kiinnostuksensa kohteet eivät löydy vastinparia koulutusjärjestelmästä. Ongelmat kiertyvät ammatinvalinnan ympärille. Myös nämä nuoret arvostavat oppisopimusta yksilöllisenä vaihtoehtona. Ammattikeskeisillä nuorilla koulutuksen ulkopuolella olo liittyy usein opintomahdollisuuksia kaventavaan heikkoon peruskoulun päättötodistukseen. Osalla nuorista on myös ammatinvalinnallisia ongelmia. Nämä nuoret hyötyisivät eniten työharjoittelu- ja koulutuspaikkojen lisäämisestä, ammatinvalinnanohjauksen tehostamisesta sekä koulutusjärjestelmän joustavoittamisesta ja portaittaisesti järjestämisestä. Heidän kohdallaan kyse on yksilön ja koulutusjärjestelmän välisen suhteen kitkatekijöistä ja koulutukseen sijoittumisen viivästyisestä, ei kokonaan ulkopuolelle jäämisestä. (213–216, 236.)

Ahon ja Vehviläisen mukaan työttömyyden vaikutukset nuorten elämään ja koulutushalukkuuteen eivät ole yksiselitteisiä, mutta pitkittynyt työttömyys koetaan tylsistyttäväksi, mikä voi johtaa koulutussuunnitelmien pohtimiseen. Aktivoiviksi tarkoitetuilla työvoimapolitiittisilla toimenpiteillä katsotaan kuitenkin voivan olla passivoivia vaikutuksia: työssä ollessa keskitytään vain työhön: jatkosuunnitelmien teko unohtuu. Työharjoittelusta uskotaan olevan eniten hyötyä niille nuorille, joiden ammatilliset toiveet lähestyvät työharjoittelun tehtäviä. Koulutuksen ulkopuolella voidaan olla myös siitä syystä, ettei nuoren elämäntapa ole sovitettavissa institutionaaliseen elämäntapaan. Kyse voi myös olla viranomaisten ja nuorten rationaliteettien yhteentörmäyksestä. Koulutukseen suuntautuneilla nuorilla koulutuksen ulkopuolella olon tulkitaan merkitsevän lähinnä pitkää väli-tuntia, mutta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kohdalla jatkuvaa väli-vuotta.

Aho ja Vehviläinen pitävät työpajatoimintaa esimerkkinä sellaisesta koulutuksellisesta ratkaisusta, joka yhdistää yksilöllisyyden ja nuoren tarpeista lähtemisen yhteisölliseen ja joustavaan toimintamuotoon. Oppisopimuskoulutuksen hyvinä puolina pidetään puolestaan ennen kaikkea yksilöllisyyden yhdistämistä monialaiseen ja koordinoituun yhteistyöhön. Näiden räätälöityjen ratkaisujen

vastapuolena pidetään työmarkkinatukeen tehtyjä lakimuutoksia ja kollektiivista koulutustarjontaa. Nuoret ovat kokeneet järjestelmän koulutuspakoksi. Aho ja Vehviläinen arvelevat tämän olevan lyhytnäköistä koulutuspolitiikkaa ja uskovat keskeyttämisten lisääntyvän. Toisille nuorille riittää tiedon jakaminen ja neuvonta, mutta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten katsotaan hyötyvän palveluista, joihin heidät rekrytoidaan. Keskeistä tällöin on itsetunnon kohentaminen, elämänsuunnittelun lisääminen ja myönteisten oppimiskokemusten aikaan saaminen. Aho ja Vehviläinen kannattavat myös ammatillisen koulutuksen verkostoitumista, jossa eritasoisten oppilaitosten välillä voitaisiin liikkua joustavasti ja lukea hyväksi sekä aiempia opintoja että työelämässä opittuja taitoja. Myös opinto- ja ammatinvalinnanohjausta pidetään tärkeänä, ja ammatinvalinnallinen tuki voitaisiin yhdistää myös työharjoittelupaikan valintaan. Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa osoitetaan, että koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret ovat hyvin epäyhtenäinen joukko, jolle suunnattava aktivointi, ohjaus ja koulutustarjonta tulisi kohdistaa eri tavoin. Lakimuutoksella katsotaan olleen vähäinen vaikutus koulutusmyönteisimpien nuorten kohdalla: he olisivat muutoinkin hakeutuneet koulutukseen. Myöskään koulutuskielteisimpiin se ei näytä pureen. Uudistuksen uskotaan toisaalta vahvistavan tutkintoinflaatiota ja samalla vaikeuttavan kokonaan ilman koulutusta olevien tilannetta: erityisesti heidän kohdallaan erilaisten räätälöityjen koulutus- ja työllisyysratkaisujen kehittämisen olisi keskeistä. (235–246, 250, 253–257.)

TYÖVOIMAPALVELUT

Kari Hämäläinen & Juha Tuomala (2006) Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Työpoliittinen tutkimus 315. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksessa selvitetään, miten työvoimapolitiittiset toimenpiteet vaikuttavat työttömien myöhempiin työmarkkinamenestykseen. Tarkasteltavat toimenpiteet ovat ammatillinen ja valmentava työvoimakoulutus, yksityisen ja julkisen sektorin järjestämä tukityöllistäminen sekä oppisopimuskoulutus. Tutkimuksessa arvioidaan työttömyyden eri vaiheissa aloitettujen toimenpiteiden pitkän aikavälin työllisyysvaikutuksia sekä selvitetään, eroavatko eri toimenpiteet vaikutuksiltaan ja ajalliselta vaikutushorisontiltaan. Tutkimuksessa arvioidaan myös yksityisen sektorin tukityöllistämisen mahdollisia vuotovaikutuksia: korvausvaikutuksia (tuettu henkilö syrjäyttää muut rekrytoinnissa) ja syrjäyttämisaikutuksia (tukea saaneiden yritysten parantunut työllisyys heikentää muiden yritysten työllisyyttä). Ammatillisen työvoimakoulutuksen tavoitteena on ammatillisten valmiuksien ja koulutustason parantuminen sekä työllistymisen edistäminen, valmentavan työvoimakoulutuksen tavoitteena puolestaan työmarkkinavalmiuksien, kuten atk- ja kielitaitojen, kohentaminen. Tukityöllistämisen tarkoituksena on työpaikkojen syntymisen edistäminen yksityiselle ja julkiselle sektorille sekä yksilöiden työmarkkina-aseman paraneminen. Oppisopimuskoulutuksessa tähdätään ammatillisen tutkinnon suorittamiseen ja työllistymiseen, ja se koostuu työssä oppimisesta ja teoreettisista opinnoista. (4–8, 11, 28, 40.)

Tutkimuksessa käytetään ei-kokeellisia, linkitettyihin työntekijä- ja työnantajarekistereihin pohjavia aineistoja. Aineisto muodostuu eri lähteistä kootusta Tilastokeskuksen FLEED-aineistosta¹⁴, joka kattaa 16–70-vuotiaat Suomessa asuvat suomalaiset vuosina 1988–2002. Käytettävissä on tietoja esimerkiksi otosyksilöiden iästä, sukupuolesta, koulutuksesta, työmarkkina-asemasta ja asuinalueesta sekä yksityisellä sektorilla työskennelleiden henkilöiden työnantajayrityksistä. Ei-kokeellisissa aineistoissa

osallistujat eivät valikoidu toimenpiteisiin satunnaisesti, vaan osallistumiseen vaikuttavat useat tekijät, kuten yksilön, työvoimavirkailijan ja toimenpiteen järjestäjän valinnat sekä yksilön erilaiset ominaisuudet (esim. ikä, koulutus, työttömyyden kesto), suhdannetilanne ja paikallinen työttömyysaste. Jos nämä tekijät ovat tiedossa ja mitattavissa, ne voidaan vakioida tilastollisen mallin avulla, ja siten tuottaa luotettava vaikuttavuusarvio. Lisäksi on otettava huomioon, että valikoitumiseen vaikuttavat myös erilaiset havaitsemattomat tekijät, kuten yksilön elämänhallinta ja motivaatio. Oleellinen merkitys on myös sillä, miten koe- ja vertailuryhmät on muodostettu. Tutkimuksessa seurataan henkilöitä, joiden työttömyysjakso on alkanut vuoden 1998 aikana ja jotka eivät aikaisemmin ole osallistuneet työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin. Eri vaiheessa työttömyysjaksoa toimenpiteisiin osallistuneiden työmarkkina-asemia verrataan vertailuryhmään vuoden 2002 loppuun saakka. Vertailuryhmän on sallittu osallistua toimenpiteisiin työttömyyden myöhemmissä vaiheissa: tutkimusasetelma vastaa siis kysymykseen, mikä on tarkastelukuukautena tapahtuneen osallistumisen vaikutus suhteessa tilanteeseen, jossa osallistumista ei olisi tapahtunut kyseisenä ajankohtana. Työmarkkinavuotojen¹⁵ arvioinnissa vertaillaan yritysten työllisyyden kehitystä tukea saaneissa ja saamattomissa yrityksissä. Vuoden 1998 linkitetyn aineiston avulla henkilöiden tukityöjaksot kohdistetaan yrityksiin sillä tarkkuudella kuin se on mahdollista. Yrityksille valitaan vastinparit samankaltaiset ominaisuudet omaavista yrityksistä, ja tukityöllistämisen vaikutusta arvioidaan työntekijöiden lukumäärien kehityksen avulla. (vi, 1–2, 16.)

Tutkimuksessa käytetään toimenpiteiden vaikutusten arviointimenetelmänä kaltaistamista, jossa etsitään toimenpiteeseen osallistuneelle henkilölle taust ominaisuuksiensa suhteen mahdollisimman samanlaisia vastinpareja toimenpiteeseen osallistumattomien henkilöiden joukosta. Tarkoituksena on luoda kokeellista tutkimusta vastaava tilanne ilman satunnaistettua koeryhmää. Keskeistä on kaltaistaminen toimenpiteeseen osallistumisen todennäköisyyden suhteen. Ryhmien välisten erojen katsotaan johtuvan havaituista tekijöistä, ja niiden vakioimisen jälkeen toimenpiteen vaikutuksesta. Ammatillisen työvoimakoulutuksen vaikutusta arvioidaan lisäksi instrumenttimenetelmällä eli regressioepäjatkuvuusmenetelmällä. Instrumenttimuuttujilla tarkoitetaan havaitsemattomia tekijöitä, jotka vaikuttavat osallistumiseen, mutteivät työllistymisen todennäköisyyteen. Tutkimuksessa hyödynnetään ammatilliselle työvoimakoulutukselle asetettua 20 ikävuoden rajaa. Ikärajan molemmilla puolilla olevien nuorten katsotaan vastaavan melko hyvin toisiaan, ja näin ollen ikärajan hyödyntämisen muistuttavan kokeellista tutkimusasetelmaa ikärajan välittömässä läheisyydessä. 20 ikävuoden kohdalla osallistumisen todennäköisyys nousee hyppäksenomaisesti; instrumenttimuuttuja on muodostettu toimenpiteeseen osallistumisen ja iän välisen epäjatkuvuuden eli hyppäyksen avulla. Näin tarkastellaan, missä määrin havaitsemattomat valikoitumistekijät vaikuttavat vaikuttavuusarvioihin. (16–24.)

Tulokset

Tutkimus osoittaa, että työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuvat eroavat taustamuuttujien suhteen muista työttömistä. Esimerkiksi ammatilliselle työvoimakoulutukseen toisena työttömyyskuukautena osallistuneista nuorista naisia oli 20 prosenttia, mikä on vähemmän kuin naisten osuus työttömistä nuorista (40 %). Kaltaistamisen jälkeen naisten osuus oli vertailu- ja koeryhmissä sama. Myös kaltaistaminen pystyy poistamaan koulutuseroista johtuvan harhan. Ryhmät on saatu tasapainotettua kaikkien taustatekijöiden suhteen siten, etteivät ryhmien väliset erot ole tilastollisesti merkitseviä. Tilastollisten testien katsotaan osoittavan, että kaltaistaminen on onnistunut ammatillisessa työvoimakoulutuksessa erinomaisesti ja se onnistuu myös muiden toimenpiteiden kohdalla – paitsi kolmantena työttömyyskuukautena aloitetun valmentavan työvoimakoulutuksen kohdalla. (25–27, 29.)

Alle 26-vuotiaiden ammatillinen työvoimakoulutus

Vaikutukset vaihtelevat merkittävästi aloittamisajankohdan ja seuranta-ajan suhteen. Kolmantena työttömyyskuukautena aloitetun työvoimakoulutuksen vaikuttavuuden tarkastelu kertoo ensinnäkin toimenpiteen aikaisesta lukkiutumisaikutuksesta: osallistujien työllistyminen on vertailuryhmää vähäisempää viidenteen seurantakuukauteen saakka. Tätä pidetään odotettavana: heikentäähän toimenpiteen suorittamiseen keskittyminen työnhakumahdollisuuksia. Työvoimakoulutusjaksojen päätyttyä osallistujat työllistyivät vertailuryhmää paremmin. Työllistymisosuus nousi merkittävästi neljännen seurantakuukauden jälkeen ja pysyi vertailuryhmää korkeammalla tasolla koko tarkastelujakson ajan. Ajan kuluessa ero kuitenkin pieneni kymmenestä viiteen prosenttiyksikköön 20 seurantakuukauden jälkeen. Työllistymistä avoimille markkinoille pidetään kokonaisuudessaan hyvänä, sillä melkein kaksi kolmasosaa oli työllistynyt seurantajakson lopulla. Työvoimakoulutus on siis nostanut avoimen työllisyyden todennäköisyyttä. Työllisyysvaikutukset ovat korkeimmillaan, kun koulutus aloitettiin 3.–6. työttömyyskuukauden aikana.

Ammatilliseen työvoimakoulutukseen osallistuvien nuorten tulkitaan olevan vahvasti työmarkkinoille suuntautuvia. Instrumenttimenetelmällä saadut vaikutusarviot ovat kuitenkin selvästi kaltaistamismenetelmän tuloksia pienempiä, mutta muutoin kuva vaikutuksista on samankaltainen. Tosin joissakin malleissa instrumenttimenetelmä antaa jopa kaltaistamismenetelmää suurempia vaikutusarvioita seurannan alku- ja loppuvaiheessa. Näiden havaintojen katsotaan kuvastavan sitä, että osallistumiseen liittyy havaitsemattomia tekijöitä, ja osallistujat ovat havaitsemattomilta ominaisuuksiltaan vertailuryhmää paremmin työllistyviä. Kaltaistamisen tuottamasta työllisyysvaikutuksesta arviolta puolet aiheutuu havaitsemattomista tekijöistä. (28–34.)

Valmentava työvoimakoulutus

Selvitysten mukaan valmentavaan työvoimakoulutukseen osallistuvat ovat muita työttömiä heikommin avoimille markkinoille työllistyviä. Myös kaltaistaminen osoittaa, että heikko työllistyvyys johtuu valmentavaan koulutukseen osallistuvien henkilökohtaisista taustaominaisuuksista. Mukana tarkastelussa olivat kaikki ikäluokat. Avoimille työmarkkinoille työllistymisen suhteen valmentavan työvoimakoulutuksen vaikuttavuus oli merkittävästi ammatillista työvoimakoulutusta vähäisempää. Koulutuksen aikana vertailuryhmä ei työllistynyt koulutettavia paremmin. Myöskään koko neljän vuoden tarkastelujaksolla ryhmien välillä ei ollut tilastollisia eroja. Tämä voi johtua joko siitä, ettei valmentavalla koulutuksella ole myönteisiä työllisyysvaikutuksia, tai siitä, että myös vertailuryhmä suorittaa vastaavan koulutuksen, jolloin vaikuttavuus lähenee nollaa. Saattaa myös olla, etteivät koulutuksen vaikutukset näy vielä neljän vuoden sisällä – tämän uskotaan olevan tilanne etenkin maahanmuuttajien kohdalla. Toisaalta kaltaistaminen voi aliarvioida työllisyysvaikutuksia, koska valmentavaan työvoimakoulutukseen osallistuvien katsotaan olevan havaitsemattomilta ominaisuuksiltaan muita heikommin työllistyviä. Hämmäläisen ja Tuomalan mukaan jatkossa tulisin tutkia valmentavan työvoimakoulutuksen vaikutuksia maahanmuuttajien kohdalla ja useampien toimenpiteiden muodostamia toimenpideketjuja. (35–39.)

Tukityöllistäminen

Suurin osa tukityöllistämiskausista kestää kuusi kuukautta. Yksityisen sektorin tukityöllistämässä kyse on toistaiseksi voimassa olevasta työsuhteesta, julkisella sektorilla työllistäminen tapahtuu määräajaksi. Tutkimuksen mukaan yksityiselle sektorille työllistetyt vastasivat alkuperäisiltä työ-

listymismahdollisuuksiltaan ammatilliseen työvoimakoulutukseen osallistuneita, ja seuranta-ajan lopulla molemmista vertailuryhmistä oli työllistynyt noin 60 prosenttia. Yksityinen tukityöllistyminen edesauttaa työllistymistä avoimille markkinoille: työllistyneiden osuus ylitti vertailuryhmän kuusi kuukautta toimenpiteen aloittamisen jälkeen ja pysyi koko tarkastelujakson vertailuryhmää korkeammalla ollen 70 prosenttia vertailujakson lopussa. Työllisyysvaikutukset vaihtelivat suuresti seuranta-ajan mukaan, mutta kaikkina tarkastelukuukausina yksityisen sektorin tukityöllistämisellä oli melko suuria positiivisia vaikutuksia. Lukkiutumisvaikutuksen jälkeen vaikutukset nousivat positiivisiksi kuuden kuukauden kohdalla. Julkisen sektorin tukityöllistetyt eivät olleet toimenpidettä edeltäviltä työllistymismahdollisuuksiltaan niin hyvässä asemassa kuin yksityiselle sektorille työllistetyt. Vertailuryhmästä oli seuranta-ajalla työllistynyt noin 55 prosenttia, viitisen prosenttia vähemmän kuin yksityisellä sektorilla, mutta kuitenkin enemmän kuin valmentavan työvoimakoulutuksen kohdalla (40 %). Julkisen sektorin tukityöllistettyjen työllisyys ei sanottavasti poikennut vertailuryhmän työllisyydestä. Vuoden työttömyyden jälkeen toimenpiteeseen osallistuneet hyötyivät siitä enemmän kuin kolmannen ja kuudennen kuukauden kohdalla osallistuneet, joten pitkäaikaistyöttömillä toimenpide näyttää edistävän työmarkkinoilla pysymisen mahdollisuuksia. Joka tapauksessa yksityisen sektorin tukityön vaikuttavuus on julkista sektoria parempi, minkä tosin katsotaan selittyvän lainsäädäntöön liittyvien työsuhteiden laadun erolla. Hämäläinen ja Tuomala nostavat esille, että on muistettava myös toimenpiteiden mahdolliset epäsuorat vaikutukset: työllistäminen pitää työttömät kiinni työelämässä ja ehkäisee syrjäytymistä, palkkainflaatiota ja kustannusten nousua. (39–45.)

Oppisopimuskoulutus

Lukkiutumisvaikutus¹⁶ on kaikkein pisin ja jyrkin oppisopimuksen kohdalla. Tutkimus osoittaa, että oppisopimuskoulutukseen osallistuu henkilöitä, joilla on suhteellisen hyvät työllistymisedellytykset. Koulutus painottuu työttömyyden alkuvaiheisiin. Vertailuryhmästä oli työllistynyt suunnilleen sama osuus kuin ammatillisessa työvoimakoulutuksessa ja yksityisen sektorin tukityössä. Oppisopimuskoulutukseen osallistuneiden työllisyysosuus ylitti vertailuryhmän vuoden päästä koulutuksen aloittamisesta ja kasvoi ajan myötä. Suurimmillaan työllistymisen todennäköisyys oli 20 prosenttiyksikköä korkeampi kuin vertailuryhmässä. Tarkasteluajanjakson lopussa töissä oli jopa 80 prosenttia koulutukseen osallistuneista. Oppisopimuskoulutuksella on siis merkittäviä, muita toimenpiteitä suurempia positiivisia vaikutuksia osallistujien työllisyyteen. Opiskelijat työllistyvät hyvin heti koulutuksen jälkeen, ja yleensä oppisopimusyriytykseensä. Tutkimus osoittaa, että kokonaisuudessaan työllistymisen suhteen tehokkaimpia toimenpiteitä ovat oppisopimuskoulutus, ammatillinen työvoimakoulutus ja yksityisen sektorin tukityöllistäminen. Tutkimuksessa käytettyjen menetelmien uskotaan antavan melko luotettavan arvion toimenpiteiden työllisyysvaikutuksista, mutta havaitsemattomien tekijöiden merkitystä ei tule kuitenkaan unohtaa. (46–49, 55, 59.)

Vuotovaikutukset

Pienistä, 1–5 henkilöä työllistävästä yrityksistä tukityöllistettyjä oli vuonna 1998 käyttänyt vain noin kaksi prosenttia. Kaikista yksityisen sektorin yrityksistä nämä yritykset muodostavat kuitenkin yli 40 prosenttia, minkä seurauksena määrällisesti lähes neljännes tukityöllistämistä tapahtui pienissä yrityksissä. Tukityöllistettyjen osuus vastasi keskimäärin alle yhtä prosenttia työntekijöistä yrityskoosta riippumatta. Hämäläisen ja Tuomalan mukaan tukityöllistämisellä ei voi olla merkittäviä kilpailua vääristäviä tekijöitä, koska kyse on näin pienistä osuuksista. Myös vaikutukset tukea saamattomissa yrityksissä katsotaan jäävän pieniksi. Syrjäytysvaikutuksia uskotaan kuitenkin ilmenevän siinä, että

tukityöllistetty henkilö syrjäyttää rekrytoinnissa tukemattoman henkilön. Yritysten kaltaistaminen onnistui hyvin pienten yritysten kohdalla, mutta heikommin suurempien suhteen. Koska taustatekijöiltään samanlaisia yrityksiä oli vaikea löytää, tutkimuksessa tarkastellaan vain pieniä yrityksiä. Työllisyyden katsotaan kehittyneen suhteellisen samankaltaisesti koe- ja vertailuryhmissä. Tukityöllistäminen kasvattaa myös tukematonta työllisyyttä pienissä yrityksissä. Työllistämistukitoimien ei tulkita ainakaan täysimääräisesti syrjäyttävän tukematonta työvoimaa. (49–55, 61.)

Simo Aho & Ilkka Virjo & Hannu Koponen (2006)
Työnhakusuunnitelmien toteutumisen seuranta. Työpoliittinen tutkimus 319. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksessa seurataan työnhakusuunnitelmien laatimista, toteutumista ja päivittämistä. Työnhakusuunnitelmien katsotaan muodostavan keskeisen osan työttömien palveluprosessia ja olevan palvelujen uudistustyön keskiössä. Vuonna 1998 aloitetun työvoimapalvelu-uudistuksen tavoitteena on ollut järjestelmän työllisyysvaikutusten tehostaminen ja työmarkkinoiden toiminnan parantaminen sekä työnhaun vahvistaminen palveluprosessia uudistamalla. Uudistuksissa ovat painottuneet työttömien aktivointi ja myöhemmin myös palvelujen laadun ja osuvuuden parantaminen. Vuodesta 2004 on toteutettu työvoimapalvelun rakenteen uudistusta, jonka tavoitteena on ollut työttömyyden pitkittymisen ennaltaehkäisy, osaavan työvoiman saatavuuden varmistaminen ja rakenteellisen työttömyyden alentaminen. Työvoimapalveluja on osittain eriytetty perustamalla yhtäältä vaikeasti työllistyvien palvelujen kehittämiseksi kuntien ja Kelan kanssa työvoiman palvelukeskuksia, toisaalta kehittämällä palveluita avointen työmarkkinoiden suuntaan, esimerkiksi tehostamalla sähköisten palveluiden käyttöä, panostamalla alkuvaiheen palveluun ja palvelutarpeen arviointiin, työnhaun neuvontaan sekä työhön ja koulutukseen ohjaamiseen. (iv–v, 1–4.)

Työnhakusuunnitelman tarkoitus on toimia pohjana työvoimapalveluiden tarjoamiselle. Työvoimatoimisto ja työnhakija-asiakas laativat yhdessä allekirjoitettavan työnhakusuunnitelman, johon kirjataan sovitut tavoitteet, palvelut ja toimenpiteet, joiden tarkoituksena on tukea asiakkaan työnhakua ja edistää hänen sijoittumistaan työhön tai koulutukseen. Suunnitelma ohjaa työnhakijan palvelua sopimusasiakkuuden suuntaan. Työnhakija sitoutuu olemaan työmarkkinoiden käytettävissä, etsimään aktiivisesti työtä ja koulutusta sekä kohentamaan työmarkkinavalmiuksiaan suunnitelman mukaisesti. Työvoimatoimisto puolestaan sitoutuu tarjoamaan aktiivisesti työtä, koulutusta ja suunnitelmassa sovittuja palveluja.

Tutkimuksessa tarkastellaan, kuinka usein työnhakusuunnitelma laaditaan tai päivitetään, mikä tähän vaikuttaa, kuinka usein suunnitelma on toteutunut sen laatimista seuraavien 12 kuukauden aikana sekä kuinka usein ja miten suunnitelmaa myöhemmin tarkistetaan. Tutkimuksessa selvitetään myös, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, katsooko työnhakija osallistuneensa työnhakusuunnitelman laatimiseen ja tarkastellaan aktiivitoimien kohdentumista suunnitelman sisällön perusteella. Lisäksi selvitetään työvoimaneuvojien haastattelujen kautta suunnitelmien laatimiskäytäntöjä, työnhakijan palveluprosessia ja työhallinnon virkamiesten arvioita suunnitelmien merkityksestä. (1, 4.)

Tutkimus perustuu kolmen tilastollisen aineiston yhdistämiseen yksilötasolla. Aineiston ensimmäinen osa muodostuu rekisteriperusteisesta pitkittäisaineistosta. Kyseessä on vuoden 1997 lopun väestöä edustavan otoksen erillisotos, johon on yhdistelty rekisteritietoja aikaväliltä 1987–2005. Erillisotokseen on poimittu henkilöt, joilla alkoi vähintään 30 päivää kestänyt työttömyysjakso (viitetyöttömyys) vuoden 2003 loppupuoliskolla. Otokseen on yhdistetty pääaineistosta tausta- ja seurantatietoja. Aineisto mahdollistaa muun muassa työssäkäynnin, työttömyyden ja työvoimapolii-

tisiin toimenpiteisiin osallistumisen seurannan pitkällä aikavälillä. Aineiston toinen osa muodostuu erillisotoksen työttömänä olleille suunnatusta kyselystä (vastausprosentti 52). Aineiston kolmas osa käsittää erillisotokseen kuuluvien työnhakusuunnitelmat. Ne on poimittu ensimmäisen kerran vuonna 2004 ja toistamiseen vuonna 2005. Tilastoaineistoa täydentävänä aineistona käytetään yhdeksän työvoimaneuvojan teemahaastattelua. Haastateltavat on valittu vapaaehtoisuuden perusteella työvoimatoimistoista ja työvoimanpalvelukeskuksista yhteensä viideltä paikkakunnalta. (5–7.)

Tulokset

Tutkimuksen perusteella suunnitelmia ei laadita ja päivitetä niin nopeasti ja niin usein, kuin ohjeeksi on asetettu: työttömyyden kestänyt viisi kuukautta. Suunnitelma oli laadittu ohjeiden mukaisessa aikataulussa vain vähän yli puolelle asiakkaista. Keväällä 2004 lähes puolella otokseen kuuluvista oli vanhentunut suunnitelma: se oli saatettu laatia jopa vuosia aiemmin. Toisaalta lähes kaikilla oli jokin suunnitelma. Jos työttömyys kesti vähintään viisi kuukautta, suunnitelma laadittiin tai päivitettiin tänä aikana vähän yli puolelle. Mikäli työttömyys jatkui sitä pidempään, suunnitelma päivitettiin enemmistölle. Tutkimuksen mukaan suunnitelman laatimisen ja päivittämisen todennäköisyyteen vaikutti eniten työttömyyden kesto: jos työttömyys oli lyhyt, suunnitelmaa ei ehditty tai pidetty tarpeellisena laatia tai päivittää. Myös viimeaikainen aiempi suunnitelma viivästytti päivitystä. Suunnitelman laatimisessa oli selviä alueellisia eroja; etenkin Uudellamaalla tehtiin muita vähemmän suunnitelmia, minkä uskotaan johtuvan suuresta asiakasmäärästä. Demografisista tekijöistä merkitystä oli vain iällä: suunnitelman teossa nuoret olivat etusijalla, ja mitä nuoremasta henkilöstä oli kyse, sitä todennäköisemmin suunnitelma tehtiin ja sitä nopeammin se myös päivitettiin. Myös pitkään avoimilta työmarkkinoilta poissa olleille suunnitelma tehtiin muita useammin. Keskeisenä ongelmana tutkimuksessa pidetään sitä, että niidenkin kohdalla, joiden työttömyys pitkittyy tai toistuu, suunnitelma päivitettiin usein selvästi ohjeistusta myöhemmin. (19–20, 52, 55–56.)

Tutkimuksessa seurattiin sitä, oliko suunnitelmien tärkein tavoite – joko työllistyminen, tukityö, työvoimakoulutus tai opiskelun aloittaminen – toteutunut. Lisäksi seurattiin suunnitelman päivittämistä ja henkilön toimintaa seuranta-ajan lopussa. Viitetyöttömyyden aikana laadittujen suunnitelmien tavoitteista noin puolet oli toteutunut 12 kuukauden seuranta-ajan kuluessa. Näistä suunnitelmista 44 prosenttia oli päivitetty sen jälkeen vuoden 2005 elokuuhun mennessä. Suunnitelmista jäi toteutumatta reilu 40 prosenttia, ja niistä hieman yli puolet oli päivitetty elokuuhun 2005 mennessä. Toteutuneiden suunnitelmien osuutta ei pidetä kovin korkeana. Tutkimuksen mukaan asiakkuus työttömänä työnhakijana usein jatkui tai uusiutui, vaikka tavoite olisikin toteutunut. Tällöin suunnitelma usein myös päivitettiin. Vain vajaa kolmannes otokseen kuuluvista ei ollut enää työttömänä vuonna 2005. Tilanteen katsotaan kertovan siitä, että tavoitteet ovat olleet välitavoitteita – kuten työvoimapolitiittinen aktiivitoimi – ja työsuhteet määräaikaaisia. Kun tavoitteena oli työvoimakoulutus, suunnitelma toteutui jopa 61 prosentilla, mutta kun tavoitteena oli opiskelu, se toteutui vain hieman yli 20 prosentilla. Kokonaisuudessaan suunnitelma laadittiin ajallaan vähän yli puolelle, ja niistä noin puolet toteutui. (29–30, 52–53, 55.)

Tutkimuksen mukaan suunnitelmat muuttuivat yleensä melko paljon päivitettäessä. Tärkein tavoite muuttui vajaalla puolella asiakkaista, tilannearvio kahdella kolmanneksella, aktiivitoimien esilläolo kolmella neljänneksellä ja kaikki edellä mainitut lähes kolmanneksella. Vain noin joka kymmenennellä suunnitelma pysyi suhteellisen muuttumattomana. Jos alkuperäisen suunnitelman tärkein tavoite ei ollut toteutunut, tavoitetta oli muutettu joka toisen kohdalla. Tilannearvio puolestaan muuttui 71:ssä ja toimien esilläolo 81 prosentissa tapauksista. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös suunnitelmien laatimisen tiedostamiseen vaikuttavia seikkoja. Vain vajaa puolet niistä, joille työnhakusuunnitelma oli laadittu, ilmoitti kyselyssä, että se oli tehty heille. Suunnitelman tiedostamista lisäsi sen tuoreus ja

perusteellisuus sekä aktiivitoimien esillä olo. Suunnitelman teko muistettiin sitä todennäköisemmin myös silloin, jos työhistoria oli ollut työttömyyden leimaama. Tutkimuksessa tulkitaan, että tällöin suunnitelma voidaan kokea tarpeellisemmaksi. Naiset muistivat suunnitelman laaditun hieman miehiä paremmin. Tiedostamista lisäsi myös se, jos suunnitelman tärkein tavoite ei ollut toteutunut. Tämän katsotaan liittyvän siihen, että itsestään selvät tavoitteet toteutuvat tavallista todennäköisemmin ilman suunnitelmiin panostamistakin. 38 prosenttia niistä, joiden suunnitelma oli laadittu tai päivitetty viitetyöttömyyden aikana, osallistui aktiivitoimiin; osuus on sama kuin otoksessa keskimäärin. Aktiivitoimien esilläolon katsotaan ennustavan vahvasti niihin osallistumista. Asiakkaista suhteellisen pieni vähemmistö piti työnhakusuunnitelmien laatimista merkittävänä, enemmistö katsoi sen olevan hyödytöntä, tai ei edes tiedostanut sellaista tehdyn. (37–38, 41, 43, 53–57.)

Kaikki haastatellut työvoimaneuvot pitivät työnhakusuunnitelmia mielekkäinä työkaluina ja tarpeellisena osana palveluprosessia. Suunnitelmien avulla palvelusta katsottiin tulevan henkilökohtaisempaa ja kantaottavampaa, ja niiden nähtiin sitouttavan myös asiakkaan pohtimaan vaihtoehtojaan. Suunnitelman avulla asiakasta tuntematon virkailija voi myös saada hänen tilanteestaan, osaamisestaan ja tavoitteistaan sekä mahdollisista työllistymisen esteistä nopeasti tiivistetyn kuvan, ja pystyy näin ollen esimerkiksi tiedottamaan tarkoituksenmukaisista työtilaisuuksista tai muista palveluista. Tällöin suunnitelmien pitäisi olla ajantasaisia, mihin ei kuitenkaan usein ollut päästy. Monen työvoimaneuvojan mukaan suunnitelmien laatimiseen – ja etenkin niiden seurantaan – ei ole tarpeeksi resursseja. On kuitenkin huomautettu, että tietojärjestelmään kirjattua suunnitelmaa tärkeämpää on suunnitelman tekoprosessi. Simo Aho, Ilkka Virjo ja Hannu Koponen toteavat, että tarkoitettulla tavalla toteutuessaan työnhakusuunnitelman laatiminen tukee ja jäsentää palveluprosessia sekä tekee sen hallinnollisen ohjauksen näkökulmasta aiempaa läpinäkyvämmäksi. Työllistymistä tukevan palvelun ohella suunnitelmat toimivat velvoittavuutensa kautta työnhakijoiden aktiivisuuden sekä kontrollin ja sanktioiden soveltamisen työkaluina. Tutkimuksessa pohditaan myös, odotetaanko suunnitelmilta liikaa. Ne ovat kuitenkin vain yksi osa työnhakijan palveluprosessia. Ahon ym. mukaan suunnitelmiin panostamista tulisi kohdentaa nykyistä tarkemmin. Tulisi tunnistaa sekä ne tapaukset, joiden kohdalla suunnitelma on keskeinen lähinnä hallinnolliselta kannalta, että ne, joiden kohdalla suunnitelman laatimiseen satsaaminen on tärkeää työnhakijan työllistymisen edistämisen kannalta. Suunnitelmien toteutumisen seuranta ja tukeminen sekä niiden käyttäminen tiedotuksen perustana vaatisi nykyistä enemmän resursseja. (51, 54–57.)

Sanna-Mari Lyytinen & Leila Partanen & Pekka Rissanen & Hannele Syrjä & Robert Arnkil & Timo Spangar (2005) Rinnakkaista kehityspoluista projektitoiminnan koostamiseen. ESR-projektien merkitystä työvoiman palvelukeskusten ja yhteispalvelupisteiden toiminnan tukemisessa kokeneen selvityksen loppuraportti. ESR Tutkimukset ja selvitykset 5/05. Sosiaalikehitys Oy. Arnkil Dialogues Oy. Spangar Negotiations Oy. Helsinki: Työministeriö.

Julkaisu on arviointiraportti ESR- eli Euroopan sosiaalirahaston projektien merkityksestä työvoiman palvelukeskusten ja yhteispalvelupisteiden toiminnan tukemisessa. Tarkoituksena on analysoida ESR-projektien lisäarvoa ja niitä edellytyksiä, joilla niissä kehitetty sosiaalinen pääoma on siirtynyt yhteispalvelupisteiden ja palvelukeskusten käyttöön niin palvelukonseptien ja toimintamallien kehityksen kannalta kuin palveluverkoston ja niiden yritystenkin osalta, joilta keskuskeskukset ovat voineet palveluja hankkia. Työvoiman palvelukeskuksia (TYP) ja yhteispalvelupisteitä (YPP) on perustettu kokoamaan vaikeasti työllistyville suunnattuja eri viranomaistahojen palveluja. Arviointiaineisto muodostuu ESR-tavoiteohjelmien sekä yhteisöaloite Equalin ja Artikla 6:n piirissä ohjelmakaudella 2000–2006 toteutetuista projekteista ja niihin liittyvistä raporttiaineistoista, projektitietokantojen aineistoista, palvelukeskuksille ja ESR-koordinaattoreille suunnatusta kyselystä ja puhelinhaastatteluista sekä projektien paikkakuntaakohtaisista tapaustutkimuksista. Aineistot on kerätty vuosien 2004 ja 2005 välillä. Työskentelyn ensimmäisessä vaiheessa ESR-ohjelmien seulonnan kautta mukaan otettiin tutkimuksen teemoihin läheisesti liittyvät toimintalinjat ja toimenpidekokonaisuudet. Relevantteja hankkeita löytyi kaikkien ohjelmien piiristä¹⁷ yhteensä 716. Palvelukeskuksille suunnatussa kyselyssä kartoitettiin palvelukeskusten ja projektien yhteistyötä, paikallisten palvelumarkkinoiden muotoutumista ja palvelukeskusten asemoitumista paikallisstrategioihin. Kuuden paikkakunnan *case*-kertomuksilla tavoiteltiin tietoa paikallisista kehityskuluista ja palvelumalleista. Menetelmänä käytettiin eri yhteistyötahoja kokoavaa dialogista keskustelumenetelmää. (5, 11, 27–28, 42, 46, 50–51, 88–90.)

Tutkimuksessa käsitellään aluksi työvoimapolitiikan ja -palvelujen kehittymistä sekä niihin liittyviä uudistuksia. Ensimmäisenä aaltona pidetään vuosina 1998–1999 toteutettuja uudistuksia, jolloin pyrkimyksenä oli vahvistaa työvoimapolitiikan aktiivisuutta, tarkentaa työttömän oikeuksia ja velvollisuuksia, selkiyttää palveluprosessia ja kokeilla uusia palvelumuotoja. Tuolloin toteutettujen ESR-ohjelmien arvioinneissa huomiota kiinnitettiin palvelukokonaisuuksiin ja jatkuvuuteen eli poluttamiseen, kumppanuuteen (ylisektoriaaliseen yhteistyöhön), palvelujen yksilöllisyyteen ja palveluohjaukseen (*case management*). Tutkimuksessa tulkitaan näiden periaatteiden vaikuttaneen osaltaan työvoimapolitiikan uudistamiseen ja palvelukeskuskonseptien kehittymiseen, mutta itse ESR-toiminnan usein jääneen kuitenkin irralliseksi normaalitoiminnasta. Ensimmäisen aallon reformia on pidetty oikean suuntaisena, mutta liian keskusjohtoisena. Tilannetta nähdään seuranneen välivaihe, jossa pilotteja hyödyntäen kokeiltiin erilaisia uudistamismahdollisuuksia reformin joustavoittamiseksi. Vaiheen aikana toteutetuilla ESR-projekteilla katsotaan olleen vaikutusta työvoimapolitiikan muotoutumiseen niiden kehittäessä esimerkiksi työnhakuklubien¹⁸ ja sähköisten palvelujen toimintaa sekä vahvistaessa henkilöstön osallistumista uudistusten toteuttamiseen. Uudistusten toisen aallon nähdään käynnistyneen vuoden 2002 yhteispalvelukokeilusta, jossa valtion ja kuntien työllisyyden hoidon vastuita pyrittiin jakamaan uudella tavalla, kehittämään kokonaisvaltaista horisontaalista työllisyys- ja sosiaalipolitiikkaa sekä paikallista kumppanuutta. Suuntaus muodostui kaksoisstrategiaksi, jonka ensimmäinen toimintahaara keskittyy rakenteellisen työttömyyden hoitoon palvelukeskusten

kautta. Konseptissa on keskeistä palvelujen yksilöllisyys, moniammatillisuus, verkostoituminen ja ostopalvelut. ESR-teemojen tulkitaan näkyvän selvästi. Toinen toimintahaara muodostuu työvoimatoimistojen työnhakua ja työnantaja-, itse- ja sähköisiä palveluja tehostamalla. (13–19.)

Tulokset

Arvioinnissa todetaan, että ESR-rahoituksen avulla tavoiteohjelmissa oli toteutettu merkittävä määrä palvelukeskusten kehittämisen kannalta hyödyllisiä projekteja. Kyselyissä projektitoiminnan lisäarvoksi määrittyi ennen kaikkea asiakkaiden palveluprosessien jatkuvuuden turvaavien asiakaslähtöisten palveluohjausmallien ja työllistymispolkumallien kehittäminen. Projekteissa oli myös rakennettu erilaisia verkottuvia yhteistyöratkaisuja ja välityömarkkinoita. Sanna-Mari Lyytisen ym. mukaan palvelukeskuskonseptin keskeisiä elementtejä oli kehitetty, ja niitä olisi hyvin voitu siirtää palvelukeskusten pääomaksi. Käytännössä rinnakkainen ja limittäinen kehittämistyö oli kuitenkin vain harvoin saanut kiinteän yhteistyön muodon. ESR-hankkeet eivät myöskään näyttäneet pysyneen mukana toimintajärjestelmään sekä erityisesti palvelumarkkinoiden monipuolistamiseen ja tilaaja–tuottajamallin vahvistumiseen liittyvässä kehityksessä. Kehitettyjen palvelu- ja toimintamallien tuotteistaminen oli monissa projekteissa myös kesken. Projekteilla katsottiin olevan yhteistyöverkostoistaan huolimatta heikot neuvotteluasemat ja rajalliset mahdollisuudet liittyä paikalliseen kehittämistyöhön. ESR-projektit tuntuivat vaikuttaneen palvelukeskusuudistuksen käynnistymiseen ja uusien palvelukäytäntöjen muotoutumiseen etenkin asiakasprosesseissa, mutta ne olivat vain vähäisessä määrin pystyneet vaikuttamaan toimintajärjestelmän ja rakenteiden kehittämiseen. (39–41.)

Palvelukeskuksille suunnatun kyselyn mukaan paikkakuntien välillä oli suuria eroja siinä, miten suunnitelmallisesti projekteja oli kytketty paikalliseen työllisyydenhoitoon. Työvoimatoimistojen ja palvelukeskusten strategioiden ja toiminnan yhteensovittaminen vaatii vielä kehittämistä etenkin kaikkein vaikeimman asiakaskunnan palvelun osalta. Kyselyn katsotaan kuvastavan sitä, että palvelumarkkinat ovat vasta muotoutumassa, ja palvelutarpeet ja toimintakäytännöt ovat vielä tarkemmin määrittelemättä. Palvelukeskuksista yksi kolmasosa käytti runsaasti paikallisia ostopalveluja, täydentävinä vaihtoehtoina niitä käytti noin 60 prosenttia ja satunnaisesti noin 10 prosenttia. Vähäisen käytön syinä pidetään palvelutarjonnan suppeutta tai sopimattomuutta asiakastarpeisiin sekä kilpailuttamiskäytäntöjen hankaluutta.

Kyselyn mukaan ESR-projektien tärkein merkitys oli siinä, että ne toivat palvelutarjontaa täydentävän mahdollisuuden asiakkaiden ohjaamiselle ja paransivat siten palveluiden saatavuutta. Projektit tarjosivat elämänhallintaa tukevia toimintoja sekä koulutus- ja työelämävalmennuspaikkoja. Lisäarvoa tuoneina teemoina esille nousi lisäksi palveluohjauksen ja räätälöityjen intensiivisten toimintamallien kehittäminen, moniammatillisuuden vahvistaminen sekä työllistämisen ja koulutuspolkujen rakentaminen. Palvelukeskusten keskeisinä kehittämisalueina pidettiin ostopalvelumarkkinoiden ja -osaamisen kehittämistä sekä uusien palvelun tuottajien muotoutumista. Osa vastaajista nosti esille myös ESR-projektien hyvien käytäntöjen hyödyntämisen. ESR-koordinaattoreille suunnattu kysely vahvistaa muiden aineistojen tuottamaa ”korvaavuuden tulkintaa”: projekteja käytetään palveluaukkojen täyttämiseen niillä seuduilla, joilla ei ole palvelukeskusta. Lyytisen ym. mukaan projektit olivat toimineet palvelukeskuksille sekä palveluiden tuottajina että toimintamallien ja -menetelmien kehittäjinä. Projektien hyviä käytäntöjä oli pyritty myös siirtämään palvelukeskuksiin, mutta juurruttamiseen ja käytäntöjen kontekstisidonnaisuuteen liittyvien ongelmien vuoksi se oli jäänyt sattumanvaraiseksi. Toisaalta projekteja oli niin ikään käytetty vakiintuneiden toimijoiden, kuten työvalmennussäätiöiden tuotekehityksen instrumentteina. (21, 42–50.)

Paikkakuntakohtaisista tapaustutkimuksista todetaan, että yhteistyön ja moniammatillisen palvelumallin muodoissa oli suurta valtakunnallista vaihtelua. Ennen työvoimapalvelu-uudistusta

projektit toimivat varsin irrallisina, eikä kokeilukauden projekteja osattu kytkeä uudistuksen tarpeita tukeviksi. *Case*-dialogikeskusteluille oli yhteistä näkemys toimijuuksia asemoivasta muutoksen tilasta. Yhteistyö tukeutui kuitenkin varsin perinteisiin toimijuurakenteisiin, mitä kuvasti sopimuksellisuuden sijaan satunnaisuus ja valmiskonseptien sijaan asiakaskohtaisuus. Tutkimuksen mukaan keskeisenä ongelmana pidetään heikosti koordinoitua toimijuuskenttää. Joillakin paikkakunnilla palveluiden erilainen kohdentuvuus, toisilla liian suuri päällekkäisyys rajoittaa yhteistyötä. Jos projektit voivat jatkaa palvelukeskusten rinnalla, tarkoituksenmukaisimpana pidetään samankaltaisen työn erilaisiin vahvuuksiin keskittymistä. Tärkeänä pidetään myös sitä, että projekteissa kehitettyjä intensiivipalvelun käytäntöjä siirretään palvelukeskustyön tukemiseen tai toteuttamiseen.

Lyytinen ym. peräänkuuluttavat aitoa tahtotilaa hyödyntää synergiaetuja. Kyse katsotaan olevan myös tiedostamisesta: vaikeimmin työllistyvien asiakkaiden tuloksellinen palvelu edellyttää aktiivista verkottumista. Parhaiten projekteja on hyödynnetty paikkakunnilla, joissa projektit on otettu mukaan kokonaissuunnitteluun jo alkuvaiheessa tai joissa projektityöntekijät ovat siirtyneet palvelukeskuksen alaisuuteen. *Case*-aineistosta löytyy kuitenkin esimerkkejä projekteista, joissa on siirretty osaamista työvoimapolitiittisen uudistuksen osaksi ja palvelukeskustoiminnan perustaksi. Nämä esimerkit ovat paikkakunnilta, jotka eivät olleet mukana yhteispalvelukokeilussa, ja tällöin ESR-projektit ovat voineet toimia puuttuvan palvelun korvaajina ja palvelukeskustoiminnan edelläkävijöinä. Lyytisen ym. mukaan ESR-projektien merkitys palvelumarkkinoiden luojina ja kehittäjinä oli jäänyt vähäiseksi. Projekteissa olisi enemmänkin mahdollisuuksia ja lisäarvopotentialia, kuin mitä niitä on pystytty hyödyntämään. (73–79.)

Tutkimuksessa tiivistetään, että rakennetyöttömyyden vähentämisen ja vaikeimmin työllistyvien tukemisessa on ollut meneillään rinnakkaisia ja samansuuntaisia, paikoin kilpaileviakin kehityskulkuja yhteispalvelukokeilun ja ESR-projektien muodossa. Parhaimmillaan projektien nähdään toimineen toimintaa kehkeyttävinä pohjatyön tekijöinä. Kaiken kaikkiaan Lyytinen ym. pitävät projektien keskeisenä lisäarvona palvelukeskuksissa käyttöön otettujen palveluohjausmallien kehittämistä. Uusissa projekteissa palveluohjauskäytäntöjä on pyritty edelleen kehittämään asiakkaan rinnalla kulkemista, yritys yhteistyötä ja työpaikoilla annettavaa tukea lisäämällä. Tutkimuksen mukaan palvelukeskusten palveluverkostossa on puutetta niin kutsutuista välityöpaikoista. Soveltuvia paikkoja voisivat tarjota sosiaaliset yritykset, joita on pyritty kehittämään myös ESR-rahoituksella – toistaiseksi heikoin tuloksin. Uusien työllistymismahdollisuuksien suhteen monilla paikkakunnilla vahvinta jatkuvuutta edustavat sosiaalipalvelu- ja työvalmennussäätöt, jotka ovat perustaneet työllistymisen monipalvelukeskuksia ja käyttäneet myös ESR-tukea toimintansa kehittämiseen. Lyytinen ym. toteavat, että tie projekteista vakiintuneiksi palveluntuottajiksi on kivinen, ja tuotteistaminen ja toimintamallien juurruttaminen vaikeaa. Projektien tulkitaan usein toimineen tuotekehitysalustoina vakiintuneiden toimijoiden juurruttaessa projektien käytäntöjä toimintaansa. Palvelukeskusten kehittämisen keskeisenä haasteena Lyytinen ym. pitävät tilaaja–tuottaja-mallia, joka edellyttää monipuolisia palvelumarkkinoita ja kehittyneitä hankinta-, sopimus- ja kilpailutusikäytäntöjä. Toisaalta tutkimuksessa huomautetaan, että useiden palveluiden kohdalla kunnallinen peruspalvelujärjestelmä muiden vakiintuneiden toimijoiden kanssa on kyennyt vastaamaan palvelukeskusten asiakkaiden tarpeisiin ja osoittautunut vaikeasti korvattavaksi. (21–22, 79–85.)

Projektitoiminnan potentiaalinen hyödyntämiseksi Lyytinen ym. esittävät viisi suositusta. Ensimmäinen projektitoiminnan koordinoitua suunnittelua ja koostamista olisi syytä vahvistaa paikallisia yhteistyöareenoita ja neuvottelumekanismia kehittämällä. Koordinoimisen perustana tulisi olla paikallinen tai seudullinen työllisyysstrategia, ja koostamistyön katsotaan alkavan projektien suunnitteluvaiheesta. Toiseksi palvelumarkkinoita sekä tilaaja–tuottaja-asetelmaa tulisi kehittää määrätietoisesti. Olisi syytä laatia koulutuksella ja eri alueiden tilannetta selvittävällä tutkimuksella tuettu kehittämisohjelma. Kolmanneksi palvelukeskustoiminnan kehittämistä pitäisi tukea systemaattisen opiskelun ja oppivien verkostojen rakentamisen avulla. Neljänneksi katsotaan, että työvoiman palvelukeskusten onnis-

tuminen tehtävässään edellyttää välityömarkkinoiden vahvistamista ja laajentamista. Viidenneksi painotetaan, että näitä kehittämiskohteita on syytä tukea myös johtamisen keinoin. Teemoja tulisi käsitellä kaikissa johtamis- ja yhteistyöelimissä ja ottaa osaksi tulosjohtamismenettelyä. (23–26.)

Robert Arnkil & Vappu Karjalainen & Simo Aho & Tuukka Lahti & Sanna-Mari Lyytinen & Timo Spangar (2004) Yhteispalvelusta palvelukeskuskonseptin kehittämiseen. Yhteispalvelukokeilun arvioinnin loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 339. Helsinki: Työministeriö.

Julkaisu on työhallinnon, kuntien ja Kelan vuonna 2002 käynnistämän kaksivuotisen yhteispalvelukokeilun loppuarviointiraportti. Arviointi on toteutettu Sosiaalikehityksen, Stakesin ja Tampereen yliopiston Työelämän tutkimuskeskuksen yhteistyönä. Yhteispalvelukokeilun tavoitteena on ollut löytää uusia keinoja rakenteellisen työttömyyden purkamiseen ja ehkäisemiseen sekä synnyttää uudenlaista asiakaslähtöistä, yli sektorirajojen tehtävää yhteistyötä. Kokeilussa oli mukana 18 paikkakuntaa ja 25 yhteispalvelupistettä. Toiminnan vakinaistamisesta palvelukeskuksiksi päätettiin jo kokeilun aikana. Tutkimuksessa arvioidaan yhteispalvelun kehittyneisyyttä ja asiakasvaikuttavuutta. Arviointi on moninäkökulmainen, ja siinä on käytetty niin kutsuttua 360-asteen arviointikehystä. Sen avulla on kiinnitetty huomiota niihin suhteisiin ja yhteistyömuotoihin, joiden kautta yhteispalvelupiste asemoituu osaksi paikallista toimintakontekstia. Näin ollen yhteispalvelua on lähestytty viidestä eri näkökulmasta: ylisektorisesta johtamisesta ja yhteistyöstä. (21–22.) Tarkastelu kohdentuu ylisektoriseen johtamiseen ja yhteistyöhön, moniammatilliseen tiimityöhön sekä asiakasprosesseihin. Arvioinnissa on hyödynnetty niin kyselyjä, haastatteluja, osallistuvaa havainnointia, *case*-kuvauksia, arviointidialogeja kuin rekisteriperustaista seurantaakin. (vi, 2, 19–25.) Julkaisu koostuu seitsemästä luvusta/artikkelista, joista tässä esitellään perusteellisemmin kaksi asiakaspalveluprosessia käsittelevää tekstiä sekä tutkimuksen keskeiset kokoavat tulokset.

Keskeiset tulokset

Yhteispalvelupisteissä työskenteli kaikkiaan noin 200 työhallinnon, kuntien ja Kelan työntekijää. Työhallinnon työntekijöitä oli noin 120, kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä noin 80, joista sosiaalityöntekijöitä lähes kaksi kolmasosaa. Kela osallistui kokeiluun pääasiassa nimetyn yhteyshenkilön välityksellä. Asiakaskäynneistä kolmannes oli työvoimaohjaajan ja sosiaalityöntekijän luokse tehtyjä työparikäyntejä, kaksi kolmasosaa yksittäisen työntekijän luokse tehtyjä. Arvioinnissa todetaan, että yhteispalvelun toimintatapoja on toimintakaaren aikana kehitetty ja mallin toteutuksessa on tapahtunut olennaista vahvistumista. Arvioinnin mukaan asiakastyytyväisyys on edelleen korkealla tasolla, ja yhteispalvelun hyvä palvelutaso ja imago on onnistuttu säilyttämään. Asiakastyytyväisyyden katsotaan perustuvan ennen kaikkea asiakkaiden kokemaan palvelun yksilöllisyyteen, paneutumiseen ja ajan antamiseen. Aktivointiasteen katsotaan olevan kohtuullisen hyvää, paremman kuin työmarkkinatuen saajilla keskimäärin. Vuoden 2003 loppuun mennessä asiakkuutensa päättäneistä oli seuranta-ajankohtana työllistynyt noin viidennes, mikä on hieman korkeampi kuin työmarkkinatuen saajien keskimääräinen työllistyyvyys. Arvioinnissa todetaan, että jatkossa olisi kehitettävä monipuolisia vaikuttavuuden tarkastelu- ja mittaamistapoja. Nykyisten sektoroituneiden tietojärjestelmien katsotaan palvelevat yhteispalvelun tapaisen toiminnan tulosseuranta

vajavaisesti. Eri toimijoilla on ensinnäkin erilaiset näkökulmat tuloksellisuuteen. Toiseksi asiakkaiden toimintakyvyn kehityksen nähdään olevan portaittaista, ja tulosten esille nostamisen edellyttävän intensiivistä ja laadullista otetta. Palvelukeskuskonseptin katsotaan kokonaisuudessaan vaativan vielä kehittämistä. Oleellisena menestystekijänä pidetään oppivan verkoston vahvistamista yhteispalvelun, palvelukeskusten, työvoimatoimistojen ja muiden keskeisten toimijoiden kesken, niin että parhaita käytäntöjä on mahdollista levittää – kehittäen samalla aktiivisen paikallisen sosiaalipolitiikan, työvoimapolitiikan ja elinkeinopolitiikan strategioita ja konsepteja. (vii, 1–3, 20–21.)

» TUUKKA LAHTI: ASIAKASTYYTYVÄISYYS JA PALVELUKOKEMUKSET

Artikkelissa tarkastellaan asiakkaiden kokemuksia ja näkemyksiä yhteispalvelusta. Siinä pohditaan myös, miten yhteispalvelu eroaa tavanomaisesta palvelusta ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut asiakkaan elämäntilanteeseen. Asiakastyytyväisyyttä mittaavina aineistoina on käytetty ensinnäkin kahta kyselyä vuosilta 2002 ja 2003, jotka kattoivat yhteensä noin 1000 asiakaskäyntiä. Kyselyt on kerätty sellaisten asiakastapaamisten yhteydessä, joissa oli mukana vähintään kaksi eri sektorin työntekijää, ja niiden ensisijainen tarkoitus on ollut toimia kehittämistyön välineenä. Toisena, kyselyjen antamaa kuvaa syventävänä, aineistona on käytetty kuuden asiakkaan teemahaastatteluja, jotka on tehty kahdella eteläsuomalaisella paikkakunnalla vuonna 2004. (27–29.)

Kyselyissä palvelutapahtuma ja sen eri osa-alueet saivat kokonaisuudessaan asiakkailta hyvän arvosanan. Palaute oli jonkin verran parempaa kuin työvoimatoimistojen työnhakijoilta keräämä asiakaspalaute. Lahti tulkitsee, että asiakkaan kohtaamisen tasolla yhteispalvelussa on saavutettu hyvä taso. Myös asiakkaiden antama välitön palaute yhteispalveluneuvottelun hyödyllisyydestä on myönteinen: käynnin hyödylliseksi kokeneiden osuus on suurimmassa osassa asiakasryhmiä noin 80 prosenttia. Naiset, yli 50-vuotiaat ja työhallinnon ohjauksesta yhteispalveluun siirtyneet pitivät käyntejä muita hyödyllisempänä. Alle 25-vuotiaat olivat kaikkein kriittisimpiä. Lahti toteaa, että aiempien tutkimusten perusteella käyntien hyödylliseksi kokeminen pidemmällä aikavälillä todennäköisesti laskee, sillä palvelun ”hyödyllisyys” tai ”tarpeellisuus” arvioidaan välittömässä palautteessa yleensä verraten optimistisesti. (29–32.)

Kyselyn avokysymyksissä asiakkaita pyydettiin kuvaamaan yhteispalvelun hyviä ja huonoja puolia. Näkemykset olivat molempina tutkimusvuosina samansuuntaisia. Myönteiset puolet liittyivät palveluprosessin etenemiseen, palvelun henkilökohtaisuuteen – paneutumiseen, kiireettömyyden tuntuun – ja moninäkökulmaisuuteen, palvelupisteiden yleiseen hyvään ilmapiiriin sekä henkilöstön ystävällisyyteen ja kunnioittavaan suhtautumiseen. Tyytyväisiä oltiin lisäksi palvelujen keskittämisestä juontuvaan virastojen välillä sukkuloinnin vähentymiseen. Myös omaa vakituista virkailijaa pidettiin hyvänä käytäntönä. Kaiken kaikkiaan asiakkaiden kokemukset jäsenyivät varsin myönteisiksi, ja kielteistä palautetta löytyi vain noin kymmenesosasta vastauksia. Lahden mukaan molempien vuosien kyselyissä korostui kaksi kielteistä teemaa. Ensinnäkin tuotiin esille, että asiakas oli joutunut käsittelemään käynnillään asioita, joita hän oli pitänyt omaan yksityisyyteensä kuuluvina, kuten sosiaalisiin tai terveydellisiin ongelmiin liittyviä kysymyksiä. Kokonaisvaltainen palvelu voidaan siis kokea myös liian lähelle tulevana interventiona. Toiseksi kielteinen palaute liittyi yhteispalvelulle ominaiseen tiiviiseen palveluprosessiin ja lyhyisiin käyntiväleihin. Muutos aiempaan on ollut suuri, ja tiivistettyä aktivointia kuvattiin toisinaan ”tuputtamiseksi”. Se koettiin turhauttavaksi etenkin silloin, jos uutta ratkaisua ei useista käynneistä huolimatta löytynyt. Asiakkaita pyydettiin myös kertomaan, haluaisivatko he jatkossa asioida yhteispalvelupisteessä vai entiseen tapaan työvoimatoimistossa ja tarvittaessa erikseen sosiaalitoimistossa ja muissa palveluissa. Kyselyn perusteella yhteispalvelupiste koettiin mieluisammaksi vaihtoehdoksi: molempina tutkimuskertoina lähes 90 prosenttia valitsisi yhteispalvelupisteen. (32–34.)

Haastateltujen katsotaan edustavan taustoiltaan ja elämäntilanteiltaan yhteispalvelun asiakkaita. Suurin osa oli ollut pitkään työhallinnon ja sosiaalitoimen asiakkaana, ja pitkään jatkuneen työttömyyden lisäksi useimpia nähtiin yhdistävän päihteisiin tai terveyteen liittyvät ongelmat. Kun asiakkaita pyydettiin vertailemaan palvelukokemuksiaan, he käsittelivät pääasiassa työvoimatoimiston ja yhteispalvelupisteen eroja. Haastatellut mielsivät itsensä siis ensisijaisesti työvoimatoimiston erityispalvelun asiakkaiksi. Kaikki haastateltavat kuvasivat yhteispalvelupisteessä asioinnin eroavan tavanomaisessa työvoimatoimistossa käynnistä. Lahden mukaan keskeistä on, että työntekijän ja asiakkaan kohtaamisen katsottiin suurissa palveluyksiköissä jääneen usein pintapuoliseksi. Henkilöstöresurseiltaan hyvissä yhteispalvelupisteissä työntekijöiden työote piirtyi suuria virastoja joustavammaksi, henkilökohtaisemmaksi ja paneutuneemmaksi. (35–37.)

Haastatelluilta kysyttiin, oliko yhteispalveluasiakkuus tuonut heidän elämäntilanteeseensa sellaisia muutoksia, joita ei olisi välttämättä muutoin tapahtunut. Vastaukset olivat vaihtelevia, mutta tehostetun aktivointi näyttää kuitenkin yleensä saaneen aikaan ainakin jonkinlaista ”liikettä” haasteltujen elämässä. Pienetkin muutokset saattoivat olla pitkään työttömänä olleen henkilön elämänlaadussa merkittäviä. Esimerkiksi terveydentilan kartoitukset olivat voineet kannustaa terveyden tarkkailuun tai eläkemahdollisuuksien selvittelyyn. Palveluprosessien kuluessa työllistymisen esteenä olleita ongelmia oli saatu käsiteltyä ja asiakkaan elämäntilannetta pystytty pohtimaan kokonaisuutena. Lahti toteaa, että tällöin oli päästy lähelle sitä vaikuttavuutta, joka yhteispalvelulla on ollut tarkoituskin saavuttaa. Monimutkaiset elämäntilanteet eivät kuitenkaan selviä nopeasti, vaan vaativat pitkäjänteisen ja askel kerrallaan etenevän prosessin. Asiakkaan ja virkailijan välisen luottamuksellisen suhteen syntymisen katsotaan olevan edellytys asiakkaan todellisen elämäntilanteen ymmärtämiselle sekä tarkoituksenmukaisen tuen ja toimenpiteiden tarjoamiselle. Toisaalta yhteispalvelun vaikutukset määrittivät myös konkreettisten toimenpiteiden, kuten kurssin tai harjoittelupaikan, löytymiseksi. Lahti toteaa, että vaikka yhteispalvelussa esille nousevat asiat ovat usein vaikeita ja niiden käsittely haasteellista, palvelupisteissä on onnistuttu luomaan uudenlainen moniammatillinen työskentelymalli, jonka myös asiakkaat ovat kokeneet tarkoituksenmukaiseksi. Lahti tuo esille, ettei myönteinen asiakaspalaute jatkossa, työvoiman palvelukeskusten vakiintuessa ole itsestäänselvyys. Toimintaa on keskitetty suuriin yksiköihin, jolloin sekä asiakas- että työntekijämäärät kasvavat, ja tämä voi heikentää palvelun yksilöllistä ja joustavaa luonnetta. Lahden mukaan jatkossa tarvitaan tässä raportissa hyödynnettyjä tyytyväisyyskyselyjä syvempää ja prosessimaisempaa tietoa asiakkaiden palvelukokemuksista, mikä edellyttää sekä otoksiltaan edustavia lomakekyselyitä että laadullisten asiakashaastatteluiden tekemistä. Lahti myös huomauttaa, etteivät asiakashaastattelut ole kuuluneet moniinkaan viimeaikaisiin työvoima- ja sosiaalipoliittisten uudistusten arviointeihin. (37–41.)

» SANNA-MARI LYYTINEN: YHTEISPALVELUTYÖTÄ ASIAKASPALVELUN ARJESSA

Artikkelissa analysoidaan yhteispalvelupisteen palveluprosesseja ja moniammatillista palvelukulttuuria virkailijoiden vuonna 2003 tuottamien 50 asiakasprosessikuvauksen eli *case*-kertomuksen ja osallistuvan havainnoinnin kautta. Siinä tarkastellaan myös, onko kokeilu synnyttänyt aitoa lisäarvoa: uusia keinoja vastata pitkään työttömänä olleiden asiakkaiden tarpeisiin. Lyytisen mukaan prosessikuvausten kautta on mahdollista päästä sisälle palvelutyön käytäntöihin ja saada tuntumaa niistä haasteista, joita yhteispalvelupisteiden arjessa on ratkottu. Täydentävänä aineistona on käytetty palvelupistevierailujen yhteydessä toteutettuja virkailija- ja asiakashaastatteluja. (43–44.)

Lyytisen mukaan etenkin suurilla paikkakunnilla yhteispalvelukokeilun alkuvaiheessa ilmeni ongelmia, jotka liittyivät epäselvään tehtävänasetteluun, roolinjakovaikeuksiin sekä puutteelliseen yhteisten toimintaperiaatteiden ja tavoitteiden muotoilemiseen. Kyse oli sekä konkreettisista käytännön pulmista (esim. hallinnonalojen erilaista laskutusperiaatteista ja tietosuojakysymyksistä) että periaatekysymyksistä, kuten

virkaileijoiden ja asiakkaiden suhteista sekä yhteisistä toiminnallisista arvoperustoista. Lyytisen mukaan parityöskentelyn muotoja kehitettiin, moniammatillisen työotteen mahdollisuudet kirkastuivat ja eri toimijoiden toisiaan täydentävät ja tarveperustaiset tehtäväkuvat selkiytyivät kokeilukauden aikana. Lyytisen mukaan kyse on erilaisten osaamispanosten tunnustamisesta ja yhdistämisestä. Palveluprosessin tavoitteena on, että ”sosiaalityön osaamisella tunnustetaan työllistymisen esteet, palveluverkoston ammattitaidolla pyritään esteiden eliminoimiseen ja työvoimahallinnon toimenpiteillä siirretään asiakkaan potentiaalit käyttöön” (49). Tämä edellyttää kuitenkin sekä kumppanuusverkoston palveluiden saataavuutta, että asiakkaiden halukkuutta sitoutua palveluihin. Tutkimuksen mukaan molempiin on liittynyt haasteita, ja palvelutarveaukkoja löytyy edelleen esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalveluiden sekä välityömarkkinapaikkojen suhteen. (44–50.)

Lyytinen katsoo, että yhteispalvelua kuvaavat yksilöintensiiviset palveluratkaisut eivät pohjautu ainoastaan asiakaskohtaamisten räätälöityyn kokoonpanoon, vaan uudenlaisiin toimintatapoihin, jotka nostavat asiakkaan palvelusuhteen subjektiksi. Tärkeintä ei ole asiakkaiden nopea sijoittaminen, vaan pidempiaikaisten ratkaisujen rakentaminen. Lyytinen vertailee pidempään työllistävään/kouluttavaan tai muuhun ratkaisuun johtaneita, ”onnistuneita” ja tuloksettomana päättyneitä, ”epäonnistuneita”, palveluprosesseja ja niiden asiakkaita. Lyytinen tulkitsee, että epäonnistuneita palveluprosesseja leimaavat ennen kaikkea asenteelliset tahtotekijät ja sellaiset palvelutarpeet, jotka muodostavat asiakkaan sen hetken akuuteimmat työllistymisesteeet. Asiakkaan motivoituneisuus ja tahto sitoutua yhdessä tehtyihin suunnitelmiin määrittävät keskeisiksi. Lyytinen painottaa, että motivaatiopulan taakse tulee kuitenkin nähdä: varsinaiset syyt, jotka vaikeuttavat työhön siirtymistä, liittyvät moninasiin elämänongelmiin, aiempiin kielteisiin työkokemuksiin, itsetunnon puutteeseen tai erilaisiin pelkoihin. Tutkimuksessa arvioidaan, että monilla paikkakunnilla vähintään puolet palvelupisteen asiakkaista tarvitsee joko päihde- tai mielenterveyspalveluita. Kokonaisuudessaan Lyytinen tulkitsee epäonnistuneiden *case*-kuvausten viestivän asiakkaan pitkäjännitteisyyden puutteesta sekä kyyvyttömyydestä ”kiinnittyä” tulevaisuuden suunnitelmiin ja motivoitua työllistymistä estävien ongelmien ratkaisuun. Tutkimuksen mukaan yksilöintensiivisestä ja tarkkaan kohdennetusta palvelusta ei kuitenkaan ole tingitty. Palveluprosessin yhteistyöverkostojen laajuutta kuvaa se, että asiakas voi tavata yhteispalvelun työntekijöiden ohella myös muun muassa sosiaaliterapeutin, omalääkärin, sairaanhoitajan, psykiatrin, elatusapuneuvonnan, a-klinikan ja asuntotoimen edustajan kanssa. Lyytinen katsoo, että tilanteissa, joissa asiakkaalla ei pitkään kestäneen asiakasprosessin jälkeenkään ole tahtoa hyödyntää yhteispalvelun palvelutarjottimen mahdollisuuksia, tulisi löytyä yleisesti hyväksytyt perusteet, joilla yhteispalvelupiste voi katkaista tuloksettomalta vaikuttavan asiakasprosessin. (50–56.)

Lyytinen tarkastelee yhteispalvelun mahdollista lisäarvoa vaikeasti työllistettävien asiakkaiden onnistuneiden asiakasprosessien kautta. Hän tulkitsee, että kyse on yksilölliseen tarpeeseen kohdennetusta intensiivipalvelusta, jossa edetään pienin askelin ja luottamusta rakentaen. Tämä vaatii aikaa, tahtoa sekä asiakkaan ja virkaileijan välille syntyvää avointa ja jakavaa keskusteluyhteyttä. Lyytisen mukaan aineistossa korostuu asiakkaan kokemaa hyväksynnän tunne ja palveluiden tarjoaminen mahdollisuutena velvollisuuden sijaan. Lyytinen (2003) pitää nykyisiä palveluiden tuloksellisuuden mittareita vajavaisina:

Yhteispalvelupisteiden tekemän pitkän ja hitaasti etenevän työn tuloksellisuudesta ei voida koskaan saada realistista arviota, koska nykyiset tilastolliset menetelmät eivät tunnista sen aikana tapahtuneita yksilöllisiä kehitysaskelaita ja elämänlaadun kohentumia. Sijoittumiskriteerin yksipuolinen hyödyntäminen kaippaa rinnalleen vähintään auttamiskriteerin tasoista laadullista mittaria, joka näkee asiakkaan työttömän sijaan yksilönä ja toimeentulotukimenojen säästymisen muuna kuin euromääräisenä muuttujana. (Lyytinen 2003, 77.)

Yhteispalvelun katsotaan edustavan sektorirajat ylittävän moniammatillisen ja kokonaisvaltaisen työn kehittämistendenssiä. Artikkelin mukaan moniammatillisuus yhteispalvelun toiminnallisena

periaatteena ei ole jäänyt vain korulauseeksi, vaan yhteisasiaantuntijuus on muotoutunut arkipäivän toimintakulttuurin keskeiseksi tekijäksi. Lisäksi on kehitetty uusia verkosto-orientoituneita menetelmiä, dialogiseen vuoropuheluun perustuvia foorumeita ja vertaisoppimiseen pohjautuvia käytäntöjä. Lyytisen mukaan moniammatillisuuden hyötyjä pidetään arkityön tasolla kiistattomina; nykyisin kyseenalaistetaan pikemminkin yksin tekemisen toimintatapa. (56–67.)

Kari Hämäläinen & Virve Ollikainen (2004)
Differential Effects of Active Labour Market Programmes
in the Early Stages of Young People's Unemployment.
Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Tutkimuksessa arvioidaan aktiivisen työvoimapolitiikan roolia nuorten työmarkkinoilla ja aktiivisten työvoimapolitiittisten toimenpiteiden, kuten palkkatuetun työn, työvoimakoulutuksen ja työharjoittelun, pitkän aikavälin vaikutuksia nuorten työmarkkina-asemaan. Eri toimenpiteiden vaikutavuutta ja tuloksellisuutta mitataan työllisyyden, työttömyyden, tulojen, toimenpiteisiin toistuvan osallistumisen, opiskelun ja työvoiman ulkopuolelle siirtymisen suhteen. Vaikuttavuusarvioinnissa tarkoituksena on verrata työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuneiden toimenpiteiden jälkeistä työmarkkina-asemaa tilanteeseen, jossa osallistumista ei olisi tapahtunut. Tutkimuksessa tarkastellaan 16–30-vuotiaita, ja tarkastelujaksona on viisi vuotta: 1995–2000. (iii, vii, viii, 2, 8.)

1990-luvun suurtyöttömyys heikensi voimakkaasti etenkin nuorten työmarkkina-asemaa. Tähän vastattiin laajentamalla aktiivista työvoimapolitiikkaa; korkeimmillaan työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin onkin osallistunut 4,5 prosenttia työvoimasta. Kari Hämäläisen ja Virve Ollikaisen mukaan toimenpiteiden työmarkkina-asemaa kohentaviin vaikutuksiin on kuitenkin kohdistettu epäilyjä. Työharjoittelu työmarkkinatuella on noussut yleisimmäksi nuoriin kohdistetuksi toimenpiteeksi. Se on myös kustannuksiltaan selvästi halvin toimenpide. Työharjoittelun määrän lisääntyminen on samalla vähentänyt etenkin työllistämisen merkitystä, ja viimeaikoina myös työvoimakoulutuksen osuus on kääntynyt nousuun. Alle 20-vuotiaista työttömistä työnhakijoista oli työmarkkinatukiharjoittelussa 1990-luvun lopussa kaksi kolmesta. Työmarkkinatukiharjoittelu on tarkoitettu alle 25-vuotiaille ammattikouluttamattomille nuorille, ja he saavat ajalta työmarkkinatukea, vaikkei heillä olisi siihen muuten oikeutta työttömyysaikanaan. Työelämävalmennus työmarkkinatuella on puolestaan tarkoitettu alle 25-vuotiaille ammattikoulutetuille nuorille ja yli 25-vuotiaille. Ammatillinen työvoimakoulutus on pääsääntöisesti suunnattu yli 20-vuotiaille, ja sen keskimääräinen kesto on noin viisi kuukautta. Valmentavan työvoimakoulutuksen on tarkoitus vahvistaa työmarkkinavalmiuksia. Koulutusten ajalta nuori saa tukioikeudesta riippuen joko työmarkkinatukea tai koulutustukea. Palkkatuetussa työssä kyse on työsuhteesta, josta työllistetty saa alan työehtosopimuksen mukaista palkkaa. Julkisen sektorin tukityöt ovat määräaikaista ja kestävät kuusi kuukautta, mutta yksityisellä sektorilla tulee tehdä toistaiseksi voimassa oleva työsuhteeseen, joka jatkuu tukijakson jälkeen. (iii, 1–6.)

Tutkimusaineisto perustuu Tilastokeskuksen eri rekisterejä yhdisteleeseen, vuodet 1988–2000 kattavaan, paneelidataseen. Tutkimusotokseen on valittu vuosina 1995 tai 1996 työnhakijoiksi ilmoittautuneet, ensimmäisellä työttömyysjaksollaan 16–30-vuotiaita olleet henkilöt. Otokseen kuuluvat ovat työmarkkinauransa alussa olevia nuoria, joilla on takanaan samantyyppinen työttömyyshistoria. Otos koostuu 6493 nuoresta, joista 2290 osallistui kahden vuoden sisällä johonkin työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen: 492 palkkatuettuun työhön, 1377 työharjoitteluun ja 421 työvoimakoulutukseen. Toimenpiteiden keskimääräiset yksilötason vaikutukset estimoidaan ei-kokeellisella, hypoteettisia työmarkkinauria luovalla *propensity score* -menetelmällä. Menetelmässä

toimenpiteisiin osallistuneita verrataan saman osallistumistodennäköisyyden omaaviin kontrollihenkilöihin, joiden valinnassa on kiinnitetty huomiota osallistujien ja ei-osallistujien aiempiin työmarkkinauriiin, työttömyysjaksojen kestoihin ja samoille työmarkkinoille sijoittumiseen. Tutkimuksessa arvioidaan myös erilaisten taustatekijöiden vaikutusta toimenpiteiden tehokkuusarvioihin. Menetelmä edellyttää yksityiskohtaista aineistoa, jonka avulla voidaan vakioida osallistumiseen vaikuttavat tekijät. Viiden vuoden tarkastelujakso 1995–2000 mahdollistaa sekä lyhyen että pitkän aikavälin vaikutusten arvioinnin. (ii, iii, vii, 2, 7–17, 24.)

Tulokset

Toimenpiteiden vaikutus oli aluksi negatiivinen, koska niihin osallistuminen vähentää työnhakuaktiivisuutta. Kyse on niin kutsutusta lukkiutumiseffektistä. Työllistettyjen henkilöiden vuositulot olivat kontrollihenkilöitä merkittävästi suuremmat, muita eroja osallistujien ja osallistumattomien välillä ei alkuvaiheessa vielä ollut. Pidemmällä tarkastelujaksolla eri toimenpiteiden väliset erot korostuivat. Työllistäminen ja työvoimakoulutus vaikuttivat osallistujien työmarkkina-asemaan korkeampana työllisyytenä ja suurempina vuosituloina. Työllistämisen vaikutukset olivat pitkällä aikavälillä kaikkein pysyvimmät. Työharjoittelulla ei puolestaan ollut lainkaan vaikutusta osallistujien työmarkkinauraan. Työllistämisen ja työvoimakoulutuksen vaikutus opiskelun aloittamiseen osoittautui negatiiviseksi. Tämän uskotaan kuvaavan sitä, että toimenpiteisiin osallistumattomat hakevat työmarkkinoilla tarvittavia valmiuksia opiskelun avulla, ja toimenpiteisiin osallistuvat pitävät toimenpidettä vaihtoehtona opiskelulle. Työvoimakoulutus näyttäytyy opintoja tehokkaampana ja nopeampana väylänä päästä työmarkkinoille. Tutkimuksessa tulkitaan, että työllistämisen myönteiset vaikutukset työuraan liittyvät työkokemuksen saamiseen: nuorten työmarkkinat ovat epävakait ja koostuvat ei-tyypillisistä työsuhteista, mutta palkkatuettu työ – etenkin yksityisellä sektorilla – mahdollistaa pysyvän työsuhteen saamisen. Tutkimuksen katsotaan osoittavan, etteivät aktiiviset työvoimapolitiittiset toimenpiteet ole kokonaisuudessaan kovin tehokkaita estämään nuorten syrjäytymistä työmarkkinoilta. Toimenpiteillä ei ole vaikutusta työttömyyteen tai siihen, osallistuuko nuori jatkossa eri toimenpiteisiin. Tulokset ovat yhteneviä muissa Pohjoismaissa tehtyjen tutkimusten kanssa, mutta Suomessa työvoimakoulutus näyttäisi olevan Ruotsia (ks. Larsson 2003; Sianesi 2003) tehokkaampaa. (18–23.)

Hämäläinen ja Ollikainen tulkitsevat, että työvoimapolitiittisia toimenpiteitä voidaan käyttää parantamaan nuorten työmarkkina-asemaa. Toimenpiteiden työllisyyteen ja tulotasoon liittyvät myönteiset vaikutukset ovat työllistämisen ja työvoimakoulutuksen suhteen myös pitkäkestoisia. Tutkimuksessa kuitenkin painotetaan, etteivät kaikki toimenpiteet ole yhtä tehokkaita, vaan niiden vaikutuksissa on huomattavia eroja. Erityisesti työharjoitteluun osallistuneiden ja heidän kontrolliryhmänsä välillä ei havaittu eroavuuksia: työharjoittelulla ei ole nuorten työttömien työmarkkina-asemaa parantavia vaikutuksia. Tämä fakta ei anna kovin vakuuttavaa kuvaa toteutetusta aktiivisesta työvoimapolitiikasta, sillä tarkastelujaksolla yli puolet toimenpiteistä oli nimenomaan työharjoittelua. Tutkimuksessa todetaan, että työharjoittelu on paitsi kaikkein halvin toimenpide, myös kaikkein tehottomin. (ii, vii, viii, 24.)

Pekka Rissanen & Leila Partanen & Sari Pitkänen & Teresa Teppo & Tuula Salmela (2004) Sillanrakentajat. Nuorisotyöttömyyteen ja maahanmuuttajien kotoutumiseen kohdistuneiden projektien arviointi suurilla kaupunkiseuduilla. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Tutkimuksessa arvioidaan nuorten pitkäaikaistyöttömyyden hoitamiseen ja maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyviä, pääkaupunkiseudulla sekä Tampereen, Turun, Oulun ja Jyväskylän kaupunkiseuduilla toteutettuja hankkeita. Arviointihanke on käynnistetty vuonna 2003. Sen koordinoinnista on vastannut Helsingin kaupungin tietokeskus ja käytännön toteutuksesta Sosiaalikehitys yhteistyössä tilaajakaupunkien kanssa. Arvioinnin tarkoituksena on tarkastella hankkeiden hyviä käytäntöjä ja toimenpiteiden vaikuttavuutta sekä niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat hyvien käytäntöjen vakiinnuttamiseen osaksi normaalitoimintaa. Hankkeen taustalla on ollut näkemys, että suurilla kaupunkiseuduilla on monia yhteisiä kehitysedellytyksiä ja ongelmien ratkaisuihin liittyviä piirteitä. Hankkeen tavoitteena olikin syventää kaupunkien verkostoyhteistyötä. Tässä yhteydessä keskitytään nuorisotyöttömyyteen liittyviin hankkeisiin. Tutkimus kiinnitetään syrjäytymisen ja elämänhallinnan problematiikkaan. Pekka Rissanen ym. tulkitsevat, että yhteiskunnallinen epävarmuus ja monet riskitekijät ovat lisääntyneet ja samalla yksilöitä tukevat erilaiset tukimuodot heikentyneet. Nuorille suunnatut projektit asemoidaankin eräiksi nuorten selviytymistä tukeviksi tukimuodoiksi. Projektien tavoitteena pidetään hyvän elämän saavuttamista ja voimaantumista, ei niinkään välitöntä työhön tai koulutukseen sijoittumista. (7–9, 15–16, 21–28, 74.)

Arvioinnin ja tapaustutkimuksen kohteeksi on valittu yhdeksän esimerkkiprojektia niiden temaat-tisen variaation (viisi nuoriso- ja neljä maahanmuuttajaprojektia), hyvien projektikäytäntöjen, organisatorisen kirjon (kunnallisia ja kolmannen sektorin toimijoita) sekä alueellis-paikallisia konteksteja koskevan variaation perusteella¹⁹. Nuorisoprojektit on ryhmitelty työpajaprojekteihin, työllistämistoimiin keskittyviin hankkeisiin, nuorten ohjaukseen ja neuvontaan keskittyviin hankkeisiin sekä hankkeisiin, joissa nuorten syrjäytymisen ehkäisy on integroitu osa alueellista tai seudullista kehittämisprojektiä. Tutkimusaineistona on käytetty ensinnäkin projektien kirjallisia materiaaleja ja toiseksi kaikilla tutkimuspaikkakunnilla tehtyjen avainhenkilöiden, kuten hanketoiminnan koordinaattoreiden, teemahaastattelujen. Syventäviä tapaustutkimuksia varten on haastateltu lisäksi projektien henkilöstöä ja sidosryhmien edustajia sekä analysoitu dokumentteja ja projekteista mahdollisesti tehtyjä arvioin-teja. Jokaisesta projektista on laadittu tiivistävä *case*-kertomus. Eräänä menetelmänä arvioinnissa on sovellettu myös dialogifoorumityöskentelyä. Foorumeihin on koottu projektien vastuuhenkilöitä ja työntekijöitä sekä sidos- ja kumppanuustahojen edustajia. Niiden tarkoituksena on ollut rakentaa yhteinen, moniääninen näkemys arviointikohteesta sekä edistää projekti- ja paikkakuntarajat ylittävää vuoropuhelua. (9–10, 16–20, 37–38, 72.)

Tutkimuksen metodisena viitekehystenä on käytetty niin sanottua 360-asteen tarkastelutapaa, jonka avulla projekteista on pyritty muodostamaan moninäkökulmainen kokonaiskuva. Arvioinnissa on tarkasteltu:

- 1) Projektin sisäistä organisoitumista: projektin tavoitteita sekä sen soveltamia johtamis- ja toimintatapoja.
- 2) Johtamis- ja strategialuottuvuutta: projektin kytkeytymistä kaupungin tai seutukunnan strategioihin sekä projektin emo-organisaatioltaan saamaa tukea.
- 3) Suhdetta normaalitoimintaan: onko projekti irrallaan normaalitoiminnasta vai kiinteä osa sen kehittämistä.
- 4) Yhteistyö- ja kumppanuussuhteita: onko projekti yhteishanke vai vuoropuhelusuhteessa toisten projektien ja verkostojen kanssa.
- 5) Asiakasluottuvuutta: millaista kohderyhmien osallistumista ja osallisuutta tavoitellaan ja miten

käytetyt työskentelytavat tukevat näitä tavoitteita.

- 6) Vaikuttavuutta: millaisia asiakkaiden elämään, toimintakykyyn ja toimintaresurssien kasvattamiseen (asiakasvaikuttavuus) ja toimintajärjestelmän kehitykseen (rakenteellinen vaikuttavuus) liittyviä tuloksia projektilla on.

Asiakasvaikuttavuus on jaettu ensimmäisen asteen vaikuttavuuteen eli aktivoitumiseen ja toisen asteen vaikuttavuuteen: koulutukseen tai työhön sijoittumiseen. Hyvät käytännöt käsitetään monien keskenään yhteensopivien tilanne- ja tarvelähtöisesti kehitettyjen käytäntöjen muodostamaksi asetelmaksi, jotka ovat kiinnittyneet tiettyyn toimijoiden yhteisöön ja sen kehityshistoriaan. Rissanen ym. mukaan hyvien projektien ja projektikäytäntöjen tavoitteena on vahvistaa osallistujien inhimillistä pääomaa sekä toimintajärjestelmiin sitoutuvaa sosiaalista pääomaa. (9–11, 17–18, 33–36, 40.)

Tulokset

Rissanen ym. ovat kiteyttäneet aineistosta onnistumista tukevia ja hyvään vaikuttavuuteen johtavia hyvien käytäntöjen ja toimintamallien piirteitä.

- 1) *Tarvelähtöisyys*
Keskeisenä projektin onnistumisen edellytyksenä pidetään sitä, että sillä on selkeä kohderyhmien ja asiakkaiden tilanteeseen tai palvelujärjestelmän kehittämiseen liittyvä tarveperusta.
- 2) *Asiakaslähtöisyys*
Nuorten ja aikuisten elämäntilanteiden erilaisuus vaikuttaa palveluiden tavoitteisiin ja sisältöihin. Aikuisille kohdennetut projektit suuntautuvat yleensä työllistymiseen, nuorilla keskeisiä haasteita ovat oman elämän suunnittelu, koulutukseen motivoituminen ja arkielämän perussäännöt.
- 3) *Motivaatio*
Projektivalinnoissa tulee tarkastella nuorten kokonaiselämäntilannetta ja toimintaan motivoitumista. Projektin aikana nuorta on myös kannustettava siirtymään passiivitilasta aktiivitilaan tai epäselvien odotusten tilasta selvempien tulevaisuuden näkymien tilaan.
- 4) *Työelämän normit ja työkuulttuuri*
Työpajojen toiminnassa pidetään olennaisena sääntöjen ja rajojen opettelemista sekä nuoren toimintakykyyn vahvistamista.
- 5) *Toiminnallisuus*
Työmahdollisuuksien ja toiminnan eri muotojen katsotaan auttavan nuoria muodostamaan realistisen kuvan omista kyvyistään ja mahdollisuuksistaan.
- 6) *Asiakaskohtaamisen yksilöllisyys ja holistisuus*
Pajoilla työtä tehdään nuoren kokonaiselämäntilanne huomioiden ja toimintaa yksilöllisten tarpeiden mukaan räätälöiden. Asiakaskunnan ongelmien vaikeutumisen myötä tarve palveluohjaukselle on kasvanut.
- 7) *Verkostot resursseina*
Yksilöohjauksen tukena käytetään ryhmän resursseja ja tarpeiden perusteella räätälöityä verkostoyhteistyötä niin viranomaisien kuin perheenkin kanssa. Tärkeänä pidetään saattaen vaihtoa ja sitä, ettei tukipalveluissa ole katkoksia. Keskeisiksi nostetaan yhteydet mielenterveys- ja päihdepalveluihin sekä työnantajiin ja oppilaitoksiin.
- 8) *Tiimit projektityöntekijöiden tukirakenteena*
Moniammatilliset tiimit mahdollistavat erilaisten näkökulmien hyödyntämisen sekä monipuolisten tuki- ja yhteistyöverkostojen luomisen. Kokonaisuudessaan arvioitujen hankkeiden tulkitaan lähes poikkeuksetta ilmentävän hyviä käytäntöjä. (40–48, 72.)

Hankkeet kytkeytyvät kiinteästi kaupunkien tai seutukuntien strategioihin, joten nuorten syrjäytymisen ehkäisyä voidaan tulkita pidettävän tärkeänä asiana kaikissa arvioinnin kaupungeissa. Hankkeiden nähdään nostaneen nuorten syrjäytymistematiikan strategioiden teemoihin. Strategiatyön katsotaan olevan kuitenkin suhteellisen uutta ja vasta muotoutumassa osaksi työllisyysasioiden hoitoa. Tutkimuksen mukaan monissa kaupungeissa eri tahot ovat toteuttaneet projekteja omista lähtökohdistaan, jolloin niiden asemoituminen kokonaisuuteen palvelujärjestelmän ja asiakkaan kannalta ei aina ole ollut tarkoituksenmukaisinta eikä toiminnalla ole ollut pidemmän aikavälin tavoitteita.

Emo-organisaation tuki projektille järjestetään yleensä ohjausryhmän kautta. Näkemyksenä on, että ohjausryhmällä tulee olla painoarvoa ja sen jäsenten vastuullisessa asemassa organisaatiossaan. Kaupunkien välillä näyttää olevan näkemuseroja siinä, miten toimintaa uusintavien hankkeiden tulisi sijoittua suhteessa emotoimintoihin. Toisten mukaan projektit tulisi toteuttaa emotoimintoihin kiinteästi liittyvinä sisäisinä hankkeina, toiset pitävät parempana hankkeiden toteuttamista emotoimintojen ulkopuolella, esimerkiksi sopimus pohjaisesti. Tutkimuksen mukaan painotuseroilla ei kuitenkaan näytä olevan suurta merkitystä palvelujen uusiutumisen suhteen. Arvioinnissa mukana olevat hankkeet pitävät verkottumista tärkeänä, mutta yhteistyöverkoston laajuus vaihtelee. Eniten on verkostoiduttu kaupungin muiden hallintokuntien ja viranomaisten kanssa sekä etenkin laajemmissa projektikokonaisuuksissa toisten projektien ja kolmannen sektorin kanssa. Keskeisimmiksi yhteistyökumppaneiksi määrittävät oppilaitokset ja työvoimatoimi. Seutukunnallisia kumppanuusverkostoja on puolestaan syntynyt vähän. Hankkeet odottavat yhteistyöltä konkreettista lisäarvoa: laajempaa kumppanuutta rakennetaan, jos yhteistyö on vuorovaikutteista ja yhteisten intressien muovaamaa ja siitä on molemmille käytännön hyötyä. (59–66, 72.)

Rissasen ym. mukaan koko hankkeen asiakasvaikuttavuuden arviointi ei käytettävissä olevalla aineistolla onnistunut, sillä vain harvat projektit suorittivat systemaattista ja pitkäjänteistä seuranta. Useimmissa hankkeissa käytettiin kuitenkin jotain sisäisen itsearvioinnin mallia, johon kuului asiakaspalautteen kerääminen, ja joistakin projekteista oli tehty myös ulkopuolisia arviointeja. Seurannan ja arvioinnin malleja oli kehitetty pysyväisluontoiseksi muuttuneessa toiminnassa. Tutkimuksessa tuodaan esille, ettei esimerkiksi nuorten työpajojen asiakasvaikuttavuus liity vain koulutus- tai työpaikan löytämiseen, vaan pajan tarkoituksena on tarjota nuorelle mahdollisuus omien kiinnostuksenkohteiden etsimiseen ja tulevaisuudensuunnitelmien selkiyttämiseen. Projektien keskeyttämis- lukuja pidetään suhteellisen matalina, ja ensimmäisen asteen vaikuttavuuden katsotaan näin ollen olevan hyvä. Tutkimuksen mukaan näyttää siltä, että vaikka hankkeiden tekemä seuranta on ollut puutteellista, dokumentti- ja haastatteluaineisto sekä hankkeista löytyvät hyvien projektien tunnusmerkistön elementit antavat viitteitä myös hyvästä toisen asteen vaikuttavuudesta. Vaikuttavuuden toimintajärjestelmäluottavuudesta todetaan, että hankkeen projekteista katsotaan löytyvän runsaasti esimerkkejä juurruttamisesta ja oppimisesta, projektin kehittymisestä ja emotoimintojen muutoksista sekä uusien palvelujärjestelmän osien synnystä. Monien hyvien käytäntöjen nähdään myös levinneen verkostojen kautta paikkakunnalta toiselle. Yhteistyösuhteita ei tulkita kuitenkaan juuri kehitetyn tietoisesti oppivien verkostojen suuntaan. Rissasen ym. ovat löytäneet tulosten vakiinnuttamista tukevia tekijöitä. Näyttää siltä, että juurruttaminen onnistuu sitä paremmin, mitä lähempänä emotoimintoa kehittämistyötä tehdään ja mitä fokusoidumpi projekti on. Keskeistä on myös, että juurruttaminen sidotaan työntekijöiden arkityöhön, se on linjassa emo-organisaation strategioiden kanssa, se koetaan työyhteisössä tärkeäksi ja sille saadaan tukea hallinnosta ja poliittisilta päättäjiltä. Arvioinnin katsotaan osoittavan, että vakiintuneiden palvelumuotojen tai toimintojen piiriin kuuluvien uudistusten juurruttaminen onnistuu suhteellisen pienellä vaivalla, mutta kokonaan uusien palvelukonseptien ja toimintakokonaisuuksien luominen on vaikeampi ja runsaasti resursseja vaativa prosessi. Kaiken kaikkiaan hankkeiden tulkitaan lisänneen asiakkaidensa inhimillistä pääomaa sekä toimintajärjestelmiin sitoutunutta sosiaalista pääomaa. (66–70, 72–73.)

Työvoimatoimistojen asiakaspalautetutkimus 2004. Työnhakijat, ammatinvalinnanohjauksen asiakkaat, omaehtoiseen koulutukseen osallistuneet. Tietoykkönen Oy. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää työnhakija-asiakkaiden, koulutus- ja ammattitietopalvelun sekä ammatinvalinnanohjauksen asiakkaiden tyytyväisyyttä työvoimatoimistojen palveluihin. Tuloksia verrataan vuoden 2002 vastaavaan tutkimukseen. Tutkimusaineisto on kerätty puhelinhaastatteluina vuonna 2004 käyttäen otantalähteenä työministeriön asiakastiedostoja. Työnhakijoita oli tutkimuksessa mukana 8858, omaehtoisia koulutus- ja ammattitietopalvelujen käyttäjiä 318 ja ammatinvalinnanohjauksen asiakkaita 3089. Työnhakija-asiakkaista miehiä oli 46 prosenttia. Työttömiä työnhakijoita oli 38 prosenttia, ja 40 prosenttia työnhakijoista oli joko määräaikaisessa tai vakituksessa kokopäivätyössä. Hieman yli puolet vastaajista oli käynyt ammattikoulun tai -opiston, 27 prosenttia oli vailla ammatillista koulutusta. Omaehtoisen koulutus- ja ammattitietopalvelun asiakkaista kolme neljäsosaa oli naisia. Alle 25-vuotiaita oli 44 prosenttia, 40 vuotta täyttäneitä 19 prosenttia. Edelliseen tutkimukseen verrattuna nuorten osuus on kasvanut. Kolmella kymmenestä ei ollut ammatillista koulutusta, ammattikoulun tai ammatillisen opiston oli käynyt puolet. Ammatinvalinnanohjauksen asiakkaista kolmannes oli miehiä. Ammatinvalinnanohjauksen asiakaskunnan rakenne painottuu jossain määrin nuoriin: lähes joka kolmas oli alle 25-vuotias, kuitenkin 25–49-vuotiaita oli yhteensä 60 prosenttia. Vähintään 50-vuotiaita oli 9 prosenttia. Kolmasosalla ei ollut ammatillista koulutusta, ammatillinen tutkinto- opistotutkinto oli joka toisella. (ii, 1, 6–10.)

Tulokset

Työnhakija-asiakkaat

Työnhakijat arvioivat asteikolla 1–5 työnhakijaksi ilmoittautumiseen liittyvien palvelujen suhteen parhaiksi osa-alueiksi palvelun ystävällisyyden (ka. 4,07²⁰) ja työnhakijaksi ilmoittautumisen sujuvuuden (3,93). Heikoimmiksi arvioitiin työvoimatoimiston alkuinfo (3,24) ja omatoimisessa työhaussa opastaminen (3,27). Koulutuksen mukaan kriittisimmin suhtautuivat korkeasti koulutetut. Vastaajat olivat suunnilleen yhtä tyytyväisiä kuin vuonna 2002. Työvoimatoimiston tiloista, puitteista ja esitteistä parhaimmiksi arvioitiin opasteiden selkeys sekä ilmoitustaulujen selkeys ja ajantasaisuus, joita piti erittäin hyvänä tai hyvänä yli puolet vastanneista. Tilojen viihtyisyys sai näitä hieman heikomman arvion. Kriittisimpiä olivat korkeasti koulutetut. Arviot ovat säilyneet lähes ennallaan verrattuna vuoteen 2002. Neuvontatilanteeseen työvoimaneuvojan luona liittyvistä palveluista neuvojan ystävällisyys sai selvästi parhaimman arvion: kolme neljäsosaa työnhakijoista pitää ystävällisyyttä hyvänä tai erittäin hyvänä (ka. 4,12). Heikoimman arvion sai tiedon saanti tuki-työllistämisestä (3,0): lähes joka neljäs vastaaja piti sitä huonona tai erittäin huonona. Heikoimmat arvosanat antoivat 20–49-vuotiaat ja korkeasti koulutetut. Arviot olivat parantuneet lähes kaikkien osatekijöiden kohdalla vuoteen 2002 verrattuna, eniten työhaussa opastamisen ja yksilöllisten vaihtoehtojen etsimisen suhteen. (11–16.)

Joka neljäs työnhakija oli saanut työvoimatoimistolta työtarjoituksen kuluneen 12 kuukauden aikana. Kaksi tai useampia työtarjouksia oli saanut 12 prosenttia työnhakijoista, vähiten vähintään 50-vuotiaat. Työtarjouksia saaneiden osuus oli hieman kasvanut vuoteen 2002 verrattuna. Työnvälitykseen liittyvistä palveluista parhaimmaksi arvioitiin työkokemuksen huomiointi työtarjouksessa; hyvänä tai erittäin hyvänä sitä piti yli puolet työnhakijoista. Heikoimman arvion sai ehdolle asetelusta ker-

tominen; 19 prosenttia piti sitä huonona tai erittäin huonona. Vuoteen 2002 verrattuna tyytyväisyys työnvälitykseen oli laskenut kaikkien osatekijöiden kohdalla. Joka seitsemäs työnhakija oli ollut tukityöllistettynä viimeisen 12 kuukauden aikana. Useimmin työllistettynä olivat ammattikoulutuksenaan ammattikurssin käyneet työnhakijat ja harvimminkin korkeimmin koulutetut. Tukityöpaikkaan liittyvistä tekijöistä parhaat arviot annettiin uusien työtaitojen oppimiselle ja ammattitaidon ylläpidolle; 63 prosenttia piti vähintään hyvänä kokemuksiaan uusien työtaitojen oppimisessa ja 59 prosenttia kokemuksiaan ammattitaidon ylläpidossa. Heikoimmaksi arvioitiin kokemukset tulevan työllistymisen kannalta: 10 prosenttia piti sitä huonona. Kokemukset tukityöpaikkaan osoittamiseen ovat kuitenkin parantuneet kaikkien osatekijöiden suhteen. (17–22.)

12 prosenttia vastaajista oli ollut työvoimakoulutuksessa viimeisen 12 kuukauden aikana, eniten 25–49-vuotiaat, ammatillisen tutkinnon/opistoasteen tutkinnon suorittaneet sekä työttömät työnhakijat. Kaikki työvoimakoulutukseen liittyvät palvelutekijät arvioitiin tyydyttäväksi. Parhaana osatekijänä pidettiin hakumenettelyn helppoutta (ka. 3,81), heikoimpana valintamenettelystä kertomista (3,44). Tyytyväisyys kaikkien tekijöiden suhteen oli kasvanut sitten vuoden 2002. Työttömyysturvaan liittyvistä palveluista parhaimmaksi arvioitiin saadun tiedon ymmärrettävyys. Ymmärrettävyyttä piti hyvänä tai erittäin hyvänä 48 prosenttia vastaajista. Työttömyysturvaan liittyviin palveluihin suhtautuvat positiivisimmin vähintään 50-vuotiaat sekä ammattikurssin käyneet työnhakijat. Kriittisimpiä olivat korkeintaan 24-vuotiaat ja korkeasti koulutetut työnhakijat. Lähes kaikkien osatekijöiden keskiarvo oli hieman laskenut. Itsepalvelupäätteitä oli käyttänyt 36 prosenttia vastaajista ja www.mol.fi -sivuja 49 prosenttia vastaajista. Korkeintaan 39-vuotiaat käyttivät molempia palveluita vanhempia työnhakijoita enemmän, korkeakoulututkinnon suorittaneet eniten internet-sivuja. Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa oltiin ahkerimpia internetin käyttäjiä. Vastaajat olivat suhteellisen tyytyväisiä lähes kaikkiin itsepalvelupäätteisiin liittyviin tekijöihin; tyytymättömyyttä liittyi eniten itsepalvelupäätteiden käytön opastuksen puutteellisuuteen. Arviot olivat hieman kohentuneet vuodesta 2002. Lähes puolet vastaajista katsoi löytäneensä internet-sivuilta sopivia työmahdollisuuksia hyvin tai erittäin hyvin. Muita huonommin työmahdollisuuksia löysivät 40 vuotta täyttäneet, korkeakoulututkinnon suorittaneet ja työttömät työnhakijat. Muista työvoimatoimiston tarjoamista palveluista parhaaksi arvioitiin aukioloaikojen sopivuus, jota piti hyvänä tai erittäin hyvänä kaksi kolmasosaa vastanneista. Heikoimmaksi arvioitiin yhteydenpito työvoimatoimistosta. Lähes joka neljäs vastaaja katsoi työvoimatoimiston yhteydenpidon olevan huonoa tai erittäin huonoa. Kriittisimpiä olivat 25–39-vuotiaat ja korkeimmin koulutetut. Edelliseen kyselyyn verrattuna arviot olivat parantuneet aukioloaikojen osalta, yhteydenpito- ja tiedonsaantipalveluista ja aukioloajoista arviot olivat pysyneet ennallaan. Sen sijaan virkailijoiden tavoitettavuus oli heikentynyt. (23–32.)

Lähes puolet vastaajista oli asioinut työvoimaneuvojan luona kerran tai kaksi viimeisen 12 kuukauden aikana. Kolme kertaa tai useammin neuvojan luona oli asioinut vajaa kolmannes työnhakijoista, useampi kuin joka viides vastaaja ei ollut puolestaan asioinut työvoimaneuvojan kanssa kertaakaan ajanjaksolla. Vuoden 2002 kyselyyn verrattuna työvoimaneuvojan luona asioimattomien osuus oli hieman kasvanut, ja kolme tai useampia kertoja asioineiden osuus jonkin verran vähentynyt. Vastanneista 32 prosenttia katsoi käyneensä työvoimatoimiston työnhakuhaastattelussa. Eniten haastatteluissa käyneitä oli työttömissä työnhakijoissa sekä mitä tahansa työtä hakevissa työnhakijoissa. Edelliseen kyselyyn verrattuna osuudet olivat hieman laskeneet. Yli puolet työnhakuhaastattelussa olleista oli sitä mieltä, että haastattelussa oli selvitetty riittävästi työnhakijan tilannetta ja osaamista. Vajaa puolet katsoi, että heille oli kerrottu tarpeeksi työelämän mahdollisuuksista ja vaatimuksista. Kuitenkaan joka yhdennelletoista ei ollut selvitetty lainkaan työelämän vaatimuksia. Edelliseen kyselyyn verrattuna niiden osuus, jotka katsoivat, ettei työnhakuhaastattelussa ollut selvitetty työnhakijan tilannetta, osaamista tai työelämän vaatimuksia, oli hieman pienentynyt. Työnhakusuunnitelma oli tehty joka viidennelle vastaajalle, eniten työttömille työnhakijoille, ja nämä osuudet olivat nousseet hieman. Yli puolet uskoi, että työnhakusuunnitelmasta oli hyötyä, korkeakoulun käyneet olivat kriittisimpiä. (33–36.)

Yksi prosentti vastaajista ilmoitti, ettei saanut työvoimatoimistossa palvelua äidinkielellään, vaikka olisi sitä halunnut. Samoin yksi prosentti vastaajista ei ollut saanut tarpeellista materiaalia äidinkielellään; korkeakoulututkinnon suorittaneissa oli heitä muita enemmän. Yleisarviona työvoimatoimiston palveluista todetaan, että lähes kolme neljästä työnhakijasta katsoi saaneensa työvoimatoimistossa viimeksi asioidessaan juuri sellaista palvelua, jota oli tullut hakemaan. Kuitenkin 4 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, ettei saanut lainkaan haluamaansa palvelua. Vähiten haluamaansa palvelua olivat saaneet korkeakoulutetut, parhaiten 50 vuotta täyttäneet, ammattikurssin käyneet sekä lomautetut/lyhennetyllä työviikolla työskentelevät tai eläkkeellä tai eläkeputkessa olevat työnhakijat. Edelliseen tutkimukseen verrattuna tilanne oli hienoisesti heikentynyt. Työvoimatoimistot saivat asteikolla 1–10 yleisarvosanojen keskiarvoksi työnhakijoilta 7,61. Kiitettäviä arvosanoja oli 18, hyviä 44, tyydyttäviä 23 ja välttäviä 13 prosenttia. Tyytyväisimpiä olivat alle 20-vuotiaat ja 50 vuotta täyttäneet, ammatillisesti kouluttamattomat ja ammattikurssin käyneet. Yleisarvosanan kanssa korreloi voimakkaimmin työvoimaneuvojan antama opastus työn haussa ja toiseksi eniten yksilöllisten vaihtoehtojen etsiminen neuvontatilanteessa. Neljä kymmenestä vastaajasta kertoi olevansa kokopäivätyössä ja hieman vähemmän olevansa nykyisin työttömänä. Työttömät olivat olleet työttöminä keskimäärin 15,3 kuukautta, pisimpään olivat olleet 50 vuotta täyttäneet ammattikurssin kautta kouluttautuneet. Työvoimatoimistossa asiointin syyksi kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoitti hakevansa työvoimatoimistosta ensisijaisesti työtä, lähes neljä kymmenestä haki koulutusta vastaavaa ja joka kolmas mitä tahansa työtä. Kahdeksan kymmenestä työttömästä katsoi asiointivälien olleen suhteellisen sopivia, 7 prosenttia piti asiointivälejä liian pitkinä ja 6 prosenttia liian lyhyinä. Eniten asiointiväliä liian pitkänä pitäviä löytyi 25–49-vuotiaiden joukosta. (5, 37–46.)

Koulutus- ja ammattitietopalvelun asiakkaat

Työnhakija-asiakkaista 12 prosenttia oli käyttänyt koulutus- ja ammattitietopalvelua. Eniten kokemusta oli 40–49-vuotiailla sekä niillä, jotka asioivat työvoimatoimistossa hakeutuakseen koulutukseen tai etsiäkseen tietoja koulutuksesta ja ammateista. Edelliseen kyselyyn verrattuna koulutus- ja ammattitietopalveluja käyttäneiden työnhakijoiden osuus oli hieman kasvanut. Työnhakijoilla koulutus- ja ammattitietopalveluissa asiointiin vaikuttivat eniten koulutukseen hakeutumisen suunnittelu (50 %), tiedon puute koulutus- ja työmahdollisuuksista (43 %), työhön pääsyn vaikeus (40 %) ja ammatin/työpaikan vaihto (38 %). Neljä kymmenestä oli käyttänyt palvelua enemmän kuin yhden kerran. Omaehtoisten asiakkaiden kohdalla asiointiin vaikuttivat eniten koulutukseen menon suunnittelu (67 %), tietojen puute, koulutus- ja työmahdollisuuksista (44 %) sekä ammatin/työpaikan vaihto (38 %). Kaksi kolmasosaa asiakkaista oli asiointunut palveluissa enemmän kuin kerran. Työnhakija-asiakkaat olivat saaneet tietoa koulutus- ja ammattitietopalveluista selvästi eniten työvoimaneuvojilta. Omaehtoisista asiakkaista 36 prosenttia oli saanut tiedon palvelusta työvoimatoimiston työvoimaneuvojalta ja saman verran perheenjäseniltä tai tuttavilta. Parhaimmaksi työnhakijat arvioivat tietojen ajantasaisuuden ja tietojen ymmärrettävyyden, heikoimmaksi tietojen esillepanon ja saatavuuden. Arviot olivat lähellä vuoden 2002 tuloksia. Myönteisimmäksi henkilökohtaiseen neuvontaan liittyvistä tekijöistä katsottiin virkailijan ystävällisyys ja palvelualttius, heikoimmaksi asiakkaan ohjaaminen muihin palveluihin. Arviot olivat hieman kohentuneet. Omaehtoiset asiakkaat arvioivat koulutusvaihtoehtoja ja ammatteja koskevien tietojen osalta parhaaksi palveluksi niiden ajantasaisuuden: kahdeksan kymmenestä piti tietojen ajantasaisuutta hyvänä tai erittäin hyvänä. Omaehtoisten asiakkaiden katsotaan antaneen erittäin myönteisen arvion henkilökohtaisen neuvonnan osalta virkailijan ystävällisyydelle ja palvelualttiudelle. Heikoimmaksi arvioitiin ohjaaminen muihin palveluihin. Suuria muutoksia vuoteen 2002 verrattuna ei ollut tapahtunut. (47–60.)

Työnhakija-asiakkaista neljä viidesosaa oli löytänyt ammatteihin ja koulutukseen liittyviä tietoja

itsenäisesti, virkailijan kanssa keskustellen tietoja oli saanut kolme neljäsosaa. Tietojen itsenäinen etsiminen oli hieman lisääntynyt edelliseen tutkimukseen verrattuna. Omaehtoisista asiakkaista virkailijan kanssa keskustellen tietoja oli saanut yli kahdeksan kymmenestä, itsenäisesti etsien kolme neljästä. Itsepalvelun tietokonepääteiltä tietoja oli löytänyt puolet asiakkaista ja internetpalveluja oli käyttänyt seitsemän kymmenestä. Myös omaehtoisilla asiakkailla tietojen itsenäinen etsiminen oli yleistynyt sitten vuoden 2002. Tietojen haku eri tavoin itsenäisesti oli hieman lisääntynyt, vaikka tietojen etsintä virkailijan kanssa keskustellen olikin pysynyt määrältään ennallaan.

Yleisarviona kuusi kymmenestä koki saaneensa täysin hakemaansa palvelua ja osittain hakemaansa palvelua lähes neljä kymmenestä. Viisi prosenttia ei ollut mielestään saanut laisinkaan hakemaansa palvelua. Heikoimmin palvelu vastasi ammattikorkeakoulun käyneiden toiveita sekä niiden työnhakijoiden toiveita, jotka asioivat työvoimatoimistossa ensisijaisesti hakemassa tietoja koulutuksesta ja ammateista. Tilanteessa ei ollut tapahtunut muutosta edelliseen mittauskertaan verrattuna. Työnhakijoiden yleisarvosanojen keskiarvo oli nyt 7,76, ja arvosanoista oli kiitettäviä 20, hyviä 44, tyydyttäviä 26 ja välttäviä 9 prosenttia. Parhaat arviot koulutus- ja ammattitietopalvelut saivat työpaikkaa vaihtamassa olevilta, ammattikurssin käyneiltä ja alle 20-vuotiailta. Seitsemän kymmenestä omaehtoisesta asiakkaasta koki saaneensa täysin hakemaansa palvelua, osittain haluamaansa palvelua sai kolme kymmenestä. Tilanne oli pysynyt ennallaan. Yleisarvosanojen keskiarvoksi tuli 8,22: kiitettäviä oli 40, hyviä 45, tyydyttäviä 10 ja välttäviä 4 prosenttia. Omaehtoisilla asiakkailla yleisarvosanan kanssa korreloivat voimakkaimmin koulutusvaihtoehtoja ja ammatteja koskevien tietojen esillepano, saatavuus ja tietojen monipuolisuus sekä virkailijan kyky paneutua asiakkaan tilanteeseen henkilökohtaisessa neuvonnassa. (5, 61–66.)

AmmatINVALINNAOHJAUksen asiakkaat

Keskeiseksi motivaatioksi ammatINVALINNAOHJAUkseen hakeutumiseen asiakkaat ilmoittivat työpäi-kan- tai ammatinvaihdon, koulutuksen keskeyttämisen, kiinnostusten ja soveltuvuuden selvittämisen sekä eri ammatti- ja koulutusvaihtoehtoja koskevan tiedon hakemisen. Asiakkaista 16 prosenttia oli päässyt ammatINVALINNAOHJAUkseen alle viikossa, lähes kuusi kymmenestä alle kolmessa viikossa ja joka seitsemäs oli joutunut odottamaan vähintään viisi viikkoa ohjaukseen pääsyä. Odotusajat olivat pysyneet suunnilleen samana edelliseen tutkimusvuoteen verrattuna. 21 prosenttia asiakkaista oli sitä mieltä, että odotusaika oli liian pitkä. Eniten tyytymättömiä oli korkeakoulun käyneissä sekä Uudenmaan ja Varsinais-Suomen alueen asiakkaissa. (67–69.)

AmmatINVALINNAOHJAUkseen liittyvistä palveluista ajanvarauksen ja puhelinpalvelun hienotunteisuus henkilötietojen käsittelyssä sai ammatINVALINNAOHJAUkseen asiakkailla hyvät arviot: vähintään hyvänä niitä piti kahdeksan kymmenestä vastaajasta. Heikoimpana ajanvaraukseen ja puhelinpalveluun liittyväksi tekijäksi nousi ammatINVALINNAOHJAUsta koskevan tiedon välittäminen. Sitä piti huonona tai erittäin huonona joka kahdeksas vastaaja, ja heikoimmat arviot tulivat korkeimmin koulutetuilta. Arviot olivat hieman kohentuneet edelliseen arviointikertaan verrattuna. Parhaimmat arviot henkilökohtaisen ohjauksen osalta annettiin luottamuksellisuudesta: melkein yhdeksän kymmenestä vastaajasta pitää sitä hyvänä. Keskustelun sujuminen ja toiveiden huomioiminen arvioitiin myös hyväksi. Kaikki henkilökohtaiseen ohjaukseen liittyvät arviot olivat parantuneet edellisestä tutkimuskerrasta. AmmatINVALINNAOHJAUkseen toimivuuteen liittyvistä tehtävistä vastaajat antoivat parhaat arviot yhteydenpidosta ohjauksetojen välillä: sitä piti erittäin hyvänä joka seitsemäs. Kriittisimmin nähtiin yhteistyö muiden palvelujen kanssa, ja joka kahdeksas vastaaja piti yhteistyötä huonona tai erittäin huonona. Kaikkien osatekijöiden arviot olivat parantuneet. Lähes kaikki vastaajat olivat saaneet palvelua äidinkielellään sitä erikseen pyytämättä. Viimeksi ammatINVALINNAOHJAUksessa asioidessaan täysin haluamaansa palvelua katsoi saaneensa yli puolet (56 %) asiakkaista, neljä kymmenestä sai osittain halumaansa palvelua ja haluamaansa palve-

lua ei saanut lainkaan seitsemän prosenttia asiakkaista. Ammatinvalinnanohjauksen yleisarvosanojen keskiarvoksi tuli 7,93: kiitettäviä oli 31, hyviä 40, tyydyttäviä 18 ja välttäviä 10 prosenttia. Muita tyytymättömpiä olivat 50 vuotta täyttäneet. Ammatinvalinnanohjaus sai nyt hieman edellistä tutkimuskertaa korkeamman arvosanan. Yleisarvosanan kanssa korreloivat voimakkaimmin palvelutekijät: apu ja rohkaisu ammatinvalintaa koskevien ratkaisujen teossa, palvelutarpeen selvittäminen sekä ammatinvalinnanohjauksen sisällöstä ja tavoitteista kertominen. (5, 70–76.)

Robert Arnkil & Timo Spangar & Jarmo Nieminen (2000) Suomen työvoimapolitiittisen uudistuksen arviointi palveluprosessin ja paikallistoimistojen näkökulmasta. Evaluoinnin loppuraportti. Työpolitiittinen tutkimus 219. Helsinki: Työministeriö.

Julkaisussa arvioidaan vuodesta 1998 lähtien toteutettua työvoimapolitiittisen järjestelmän uudistusta paikallistoimistojen, työvoimatoimistojen palveluprosessin ja virkailijoiden näkökulmasta. Evaluatiossa tarkastellaan pääasiassa järjestelmävaikutuksia: palveluprosessin toteuttajien käsityksiä uudistuksesta sekä toteutettujen muutosten toimivuudesta ja vaikuttavuudesta. Arvioinnin on toteuttanut Sosiaalikehitys Oy. Uudistuksen tavoitteena on ollut jäsentää työvoimapalveluiden järjestelmää entistä toimivammaksi, selkeämmäksi ja joustavammaksi etenkin asiakaspalveluprosessin kannalta sekä tuoda palveluihin uusia toimintarakenteita ja -käytäntöjä. Tarkoituksena on ollut työnhakijoiden omatoimisen työnhaun ja avoimille työmarkkinoille suuntautumisen vahvistaminen, työnhakijoiden aktivoituminen sekä työmarkkinoiden toimivuuden edistäminen määräaikaishaastatteluiden, työnhakusuunnitelmien, osaamiskartoitusten ja ryhmämuotoisen työnhakukoulutuksen avulla. Uudistuksen katsotaan liittyvän keskusteluun aktivoivasta työvoima- ja sosiaalipolitiikasta.

Arvioinnissa kysytään, mitkä ovat paikallistoimiston näkökulmasta uudistuksen toteuttamisen kannalta keskeiset teemat, miten työhallinto voi niihin vastata ja miten työhallinnon toimintakapasiteettia voitaisiin tukea. Arvioinnissa on käytetty viittä päämenetelmää ja -aineistoa:

- 1) yhdeksässä työvoimatoimistossa, työministeriössä ja TE-keskuksissa vuosina 1999–2000 tehtyjä teemahaastatteluja;
- 2) 15 asiakaspalvelun määräaikaishaastattelujen observointia;
- 3) työvoimatoimistoille vuonna 2000 kohdennettua kyselytutkimusta, jonka kohderyhmänä olivat kaikki työvoimatoimistojen johtajat sekä otos työvoimaneuvojista (N=341);
- 4) vertailua muihin evaluointeihin ja selvityksiin, sekä
- 5) vertailua Tanskan työvoimapolitiittiseen uudistukseen ja Tanskan AMT:ssä eli maakunnissa ja kahdella työmarkkina-alueella vuosina 1999 ja 2000 tehtyjä haastatteluja. (ii, 2, 6–7, 10–13.)

Tulokset

Robert Arnkil, Timo Spangar ja Jarmo Nieminen ovat tiivistäneet aineistosta paikallistasolla keskeiksi osoittautuneiden aihe- ja ongelma-alueiden teemoja, joiden kehittämistä tai ratkaisemisesta työvoimapolitiittisen uudistuksen jatkon nähdään olevan kiinni:

- 1) *Alueellisuudesta ja paikallisuudesta*
Toimistojen näkökulmasta uudistus on toteutettu liian valtakunnallisesti huomioimatta tarpeeksi alueiden erityispiirteitä. Arvioinnin mukaan ministeriöllä ja paikallistoimistoilla on työhallin-

nossa verraten selkeät profiilit, mutta aluetason eli TE-keskusten asemaa pidetään epäselvänä ja pirstaleisena. Paikallistoimistojen rooli nähdään suhteellisen vahvana ja autonomisena, ja arvioinnissa ehdotetaan, että tätä vahvuutta hyödynnettäisiin jatkossa entistä enemmän esimerkiksi paikallistoimistojen välisen yhteistyön kautta. TE-keskusten tehtävänä nähdään tässä intressien yhteensovittaminen ja alueellisesta työvoimapolitiikan strategiasta vastaaminen.

2) *Alueellisen eriarvoisuuden huomioimisesta*

Arvioinnin mukaan työvoimapolitiikan jatkokehityksessä on olennaista, miten eri alueiden tasapainoinen kehitys tullaan huomioimaan. Tutkimuksessa tuli ilmi, että uudistuksen aktivoinnilla uskotaan olleen ei-toivottuja seurauksia: aktiiviset työnhakijat hakeutuvat kasvukeskuksiin ja syrjäseutujen valikoiva muuttoliike näin ollen kiihtyy.

3) *Uudistuksen joustavoittamisesta*

Paikallistoimijat kritisoivat uudistuksen toimeenpanoa jäykäksi ja peräänkuuluttavat joustavoittamista ja asiakaslähtöisyyttä. Arvioinnin mukaan toimistojen tulisi saada enemmän itsenäistä valtaa palvelun rakenteen toteuttamiseen. Hyvänä käytäntönä pidetään myös asiakassegmentointia: palvelun eriyttämistä eri kohderyhmille. Paikallisen joustavuuden katsotaan edellyttävän, että toimistoilla on strateginen näkemys alueensa työvoimapolitiikan painopisteistä. Sen nähdään vaativan myös henkilöstön voimavarojen kehittämistä, neuvottelevia johtamistapoja ja räätälöityjä ratkaisuja. (14–20.)

Työhallinnon toimintarakenteiden ja toimintatapojen kehittämässä keskeistä on strategia, sen toteuttaminen ja organisaatiokulttuuri. Arnkil ym. tiivistävät, että operatiivisen tason tulee muuttua strategisesti kyvykkäämmäksi ja keskustason tietoisemmaksi muuttuvissa olosuhteissa toimivista ratkaisuista. Arvioinnissa tulkitaan, että ”ylhäältä alas -linjaa” on viety eteenpäin liian pitkään, ja toimistot olisivat olleet jo valmiita ottamaan vastuuta ja kehittämään uudistusta paikallistasolla. Paikallistoimistot myös toivovat vahvempaa priorisointia, eri toimenpiteiden ja kohderyhmien pitkäjänteisten painopisteiden asettamista. Yhtenä syynä vaihtuviin painopisteisiin nähdään yhtäältä olevan nopeasti muuttuvat poliittiset trendit. Toisaalta muutosten katsotaan kuuluvan jälkiteolliseen aikaan.

Arvioinnissa tulkitaan työhallinnon johtamiskulttuurin olevan pääpiirteissään kaksinaista. Yhtäältä painotetaan ”kehystyksillä” johtamista: paikallistoimistoilla tulee olla vapaus soveltaa ohjeita itsenäisesti. Toisaalta katsotaan, että suuri organisaatio vaatii selviä sääntöjä ja toimintaohjeita. Tämän lisäksi voidaan löytää kolme johtamistapaa: Paikallistason johtamistapaa nimitetään ensinnäkin teknis-hallinnolliseksi johtamiseksi, jolloin keskustason ohjeita tulee tulkita tarkkaan ja ohjeistuksella on tapana kiristyä paikallistasoa kohden. Toista johtamistapaa kuvataan aktiivisen vastastrategian johtamiseksi: paikallisjohto toimii ylhäältä tulevien ohjeiden suodattimena ja pyrkii takaamaan paikallistoiminnalle mahdollisimman suuren liikkumavaran. Osaltaan tämän katsotaan kertovan siitä, että eri tasojen väliset suhteet eivät ole täysin toimivia. Arvioinnissa myös huomautetaan, että erilaisilla määrällisillä tavoitteilla ja tavoitteiden määrällisillä operationalisoinneilla voi vastastrategioiden vuoksi olla ei-aiottuja seuraamuksia. Kolmatta johtamistapaa nimitetään proaktiiviseksi johtamiseksi. Se perustuu paikallistuntemukseen pohjautuvaan strategiaan, jolla on kehittävä ote myös ylöspäin. Tämän katsotaan motivoivan henkilöstöä ja korostuvan tulevaisuudessa. Arvioinnissa työhallinnon toimintojen tulkitaan ”splittaantuneen”. Termillä viitataan työnhakija- ja työnantajapalveluiden väliseen halkeamaan – havaittuun vaikeuteen löytää ratkaisuja niiden integroimiseen, kysynnän ja tarjonnan kohtaamiseen. (20–28.)

Arvioinnissa todetaan, ettei suomalaisessa keskustelussa ole tehty eroa aktiivisen työvoimapolitiikan ja aktivoivan työvoima-/sosiaalipolitiikan välille. Vallalla tuntuu olevan aktiivisuus–passiivisuus-ajattelu lähinnä kansantaloudellisessa mielessä: hyvinvointivaltion turvaverkoista tukea saavien tulkitaan olevan passiivisia, koska he ovat menoerä valtiontaloudelle. Arnkil ym. tulkitsevat, että kansalainen määrittänyt työhallinnossa aktivoinnin kohteeksi, objektiksi. Tämän nähdään olevan ristiriidassa

aktivoinnin tavoitteiden, elämänhallinnan, itseohjautuvuuden ja aloitteellisuuden lisääntymisen, subjektivoitumisen kanssa, jonka katsotaan olevan olennaisen tärkeää nykyisillä työmarkkinoilla. Subjektivoituminen voi kuitenkin tapahtua vain molemminpuolisen aktivoitumisen – valtion ja kansalaisen kaksisuuntaisen vuorovaikutuksen – kautta. Työvoimapoliittiset uudistukset ovat edelleen kiinni ”ensimmäisen modernin” käsityksissä kansalaissuhteista.²¹ Arvioinnissa todetaan, ettei tästä huolimatta voi päätellä uudistuksen epäonnistuneen asiakkaiden aidossa aktivoinnissa, ja esimerkiksi virkailijat toivat esille myönteisiä näkemyksiä aktivoinnista. He myös peräänkuuluttivat vahvempaa asiakaslähtöisyyttä. Arnkilin ym. mukaan aktiivisuus tulisi uudelleentulkita myönteisten toimintamahdollisuuksien tarjoamiseksi asiakkaille. Arvioinnissa painotetaan, että aidosti asiakaslähtöisen aktivoitumisen, subjektivoitumisen ja asiakkaan kohtaamisen kehittämisen tulee olla jatkossa keskeinen osa uudistusta. (28–30.)

Arnkil ym. näkevät työhallinnon kaipaavan osaamisen kehittämistä usealla eri tasolla. Uutta osaamista tarvitaan ensinnäkin asiakkaan kohtaamisessa, jossa tulisi yhdistää tehokkaasti työhön sijoittumisen linja ja ”työ asiakkaan elämäkokonaisuudessa” -keskustelu. Kohtaamisen ei katsota enää onnistuvan asettamalla asiakkaalle työn vastaanottamisen normeja, vaan sen tulisi olla reflektiivinen tila, seuraavan askeleen etsimistä (esim. Vähämöttönen 2000). Osaamista tarvitaan niin ikään paikallisten työmarkkinoiden toimivuuden analyysiin ja sen pohjalta tehtävään alueelliseen tavoitteenasetteluun. Kolmanneksi tarvitaan osaamista strategisen dialogin ja kumppanuusdialogin kehittämiseen, eri tasojen välisen kumppanuuden kohentamiseen. Arvioinnin mukaan laatutyö ei ole vielä päässyt keskeiseksi kehittämisen välineeksi, luontevaksi osaksi toimistojen työtä, ja sitä tulisikin kehittää. Työhallinnon laatukäsikirjaan on koottu työhallinnon toimintaprosessien tuoteistus ja ryhdytty mittaamaan niiden toimivuutta esimerkiksi pisteyttämällä työnhakusuunnitelmia ja ottamalla ne tulospalkkamittariksi. Paikallistoimistot kritisoiivat tätä mekanisoinnin vaarasta. Arvioinnissa standardimaisen palvelujen tasalaatuisuuden katsotaan kokonaisuudessaan olevan ristiin paikallisuuden, yksilöllisyyden ja ”toisen modernin” kanssa. (30–34.)

Arnkil ym. mukaan työhallinnon perustehtävä – työmarkkinoiden toimivuuden edistäminen sekä työvoiman kysynnän ja tarjonnan yhteensovittaminen – joudutaan ratkaisemaan uudella tavalla aina, kun tapahtuu yhteiskunnallisia murroksia. Jälkiteollisissa tietoyhteiskunnissa elämäkuluista ja työurista tulee yhä enemmän yksilöllisiä, ei-lineaarisia ja muuttuvia, kouluttautuminen määritetty jatkuvaksi ja elämä muodostuu itse luotavaksi projektiiksi. Työmarkkinoita leimaavat nopeat muutokset ja epävarmuus, liikkuva työ, joustavat työratkaisut sekä osaamisen jatkuva kehittäminen. Työhallinnon toiminnalle ja asiakkaan kohtaamiselle nähdään tätä kautta asettuvan uusia haasteita, jolloin palvelua tulisi kehittää yksilölliseksi, neuvottelevaksi, dialogiseksi ja asiakkaan kanssa tasa-veroisemmaksi. Johtamisessa katsotaan tarvittavan uudenlaista perustason ja ylätasoinen vuorovaikutusta, strategista dialogia ja aluelähtöisyyttä.

Kaiken kaikkiaan Arnkil ym. toteavat, että vuonna 1998 alkanut työvoimapoliittinen uudistus on paikallistasolla otettu pääpiirteissään myönteisesti vastaan ja sovitettu luontevasti työvoimatoimistojen palveluprosessiin. Keskeisinä teemoina nähdään uudistuksen joustavoittaminen, uuden balanssin löytäminen keskushallinnon, alueellisuuden ja paikallisuuden välille, kysynnän ja tarjonnan uudintyyppinen linkittäminen sekä osaamisen monipuolinen kehittäminen. Arnkil ym. katsovat nyt tarvittavan ”toista aaltoa” viemään työhallinto ”toiseen moderniin”. Johtamismenetelmissä tulee siirtyä kehystävään ja oppimista korostavaan johtamiseen, jossa olennaista on strateginen *benchlearning*, parhaiden käytäntöjen tutkiminen ja kokeilu sekä korkeaan luottamukseen perustuva dialogi. Uudistuksen yksittäisinä menestyksekkäimpinä osina pidetään työnhakuryhmiä: niihin katsotaan liittyvän monia ”toisen modernin” aineksia, joiden kautta on löydyntynyt uudenlaisia kohtaamisia. (46–54.)

AMMATINVALINNANOHJAUS

Martti Myllylä (2006) Työhallinnon ammatinvalinnan-ohjaus. Tuottavuuden ja toiminnan arviointia. Työhallinnon julkaisu 366. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksessa arvioidaan ammatinvalinnanohjauksen toimivuutta, tuottavuutta ja nykytilaa. Taustalla on ollut havainto, että asiakasmäärien hienoisesta laskusta huolimatta jonoja on kuitenkin muodostunut. Toisaalta keskimääräistä asiakasmäärää yhtä psykologia kohden on pidetty vähäisenä. Ammatinvalinnanohjauksen on myös koettu jääneen työministeriön johtoryhmätyöskentelyssä vaatimattomaan osaan ja sitä koskeva tutkimustoiminta vähäiselle. Ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluilla asiakasta autetaan ratkaisemaan ammatinvalintaan ja ammatilliseen kehittymiseen liittyviä kysymyksiä sekä tuetaan työelämään sijoittumista ja elinikäistä oppimista. Tarvittaessa voidaan hyödyntää psykologisia arviointi- ja kuntoutusmenetelmiä, terveydentilan ja työkyvön tutkimuksia, työ- ja koulutuskokeiluja sekä asiantuntijakonsultaatioita. Ohjauksessa tukeudutaan psykologisiin teorioihin ja menetelmiin.

Ammatinvalinnanohjauksen ydintehtävien katsotaan pysyneen samoina, mutta tehtäväkentän muuttuneen ja monipuolistuneen toimintaympäristön ja palveluiden kysynnän, yhteistyötehtävien sekä työhallinnon tavoitteiden muuttumisen myötä. Keskeisinä muutoksina pidetään kasvavia osaamisvaatimuksia, väestön ikärakenteen muutosta sekä työn, työttömyyden ja opintojen vuorottelua. Etenkin koulutusjärjestelmän kehittymisen ja elinikäisen oppimisen periaatteiden nähdään kasvattaneen ammatinvalinnanohjauspalveluiden kysyntää. Työhallinnon sisällä ammatinvalinnanohjauksen katsotaan 1990-luvulta lähtien lähentyneen yhä vahvemmin työvoimapalveluita: ammatinvalinnanohjauksen itsenäisyys on heikentynyt. Ammatinvalinnanohjaus suunnattiin alun perin pääasiassa ensimmäisiä ammatti- ja koulutusvalintojaan tekeville nuorille. Painopiste on kuitenkin parin vuosikymmenen aikana siirtynyt työssä tai työttömänä olevien aikuisten uraohjaukseen. Tähän katsotaan vaikuttaneen myös oppilaan- ja opinto-ohjauksen sekä oppilaitosten ura- ja rekrytointipalveluiden kehittymisen. (1–2, 8–10, 33, 51.)

Tutkimuksen keskeisinä aineistoina käytetään tilastoaineistoja sekä työvoimatoimiston ammatinvalintapsykologien ja muun henkilöstön, työministeriön, TE-keskusten ja Suomen Psykologiliiton edustajien haastatteluja. Selvityksen otos kattaa noin kymmenen prosenttia kaikista työvoimatoimistoista ja kolmanneksen TE-keskuksista. Haastatteluisissa on ollut mukana yhteensä noin 70 henkilöä, joista lähes 50 ammatinvalintapsykologeja (15–20 % työhallinnon psykologeista). Selvitystyön työtöitä kuvataan keskustelevalle. Julkishallinnon tuottavuutta on yleensä mitattu panos/tuotos-suureiden avulla. Martti Myllylän mukaan tämä tulee liittää tarkoituksenmukaiseen viitekehukseen. Ammatinvalinnanohjauksen tuottavuudessa oleellisinta on asiakkaiden palvelutarpeeseen vastaaminen ja toivotun tuloksen aikaansaaminen, ja näin ollen huomio tulisi kiinnittää ennen kaikkea ammatinvalinnanohjauksen tulokseen. (1–4.)

Tulokset

Vuonna 2005 työvoimatoimistojen ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluissa työskenteli 268 psykologia. Lisäksi psykologeja toimii palvelukeskuksissa ja HenkilöstöRatkaisut-palveluissa²² Henkilöresurssit ovat hieman vähentyneet noin kymmenen vuoden tarkastelujaksolla: vuonna 1997

psykologeja oli yhteensä 314. Ammatinvalintapsykologien keski-ikä oli 45 vuotta, ja yli 50-vuotiaita oli 70. Moni psykologi jää näin ollen eläkkeelle lähivuosina. Selvityksen mukaan psykologikunnassa on vaihtuvuutta erityisesti nuorten kohdalla, jotka siirtyivät pääosin muiden työnantajien palvelukseen. (12–14, 47–48.)

Ammatinvalinnanohjaus jaetaan työhallinnon tilastoseurannassa henkilökohtaiseen asiakastyöhön ja muuhun työhön, joka käsittää esimerkiksi asiakkaiden tilanteiden konsultointia, työvoimakoulutusten valintaprosesseihin osallistumista, ryhmäpalveluiden toteutusta sekä kokouksiin ja koulutuksiin osallistumista. Haastatteluissa muun työn osuuden arvioitiin olevan kolmasosan työajasta. Selvityksen mukaan ohjausprosesseja päättyi 31 974 vuonna 2005, ja niihin liittyviä asiakaskäyntejä oli 69 350. Ohjauksen tärkein työmuoto on asiakkaan ja psykologin väliset, noin tunnin mittaiset ohjauskeskustelut. Ammatinvalinnanohjauksen kysynnästä ei ole saatavissa tarkkaa tutkimustietoa. Työikäisen väestön ja ammatinvalintapsykologien määrän suhteen niukimmat resurssit olivat selvityksen perusteella Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa. Palvelujen kysyntään vaikuttavat kuitenkin myös esimerkiksi monet demografiset tekijät, alueen työmarkkinatilanne ja koulutustarjonta sekä muiden ohjaus- ja neuvontapalveluiden saatavuus.

Ammatinvalinnanohjauksen kuormitustilannetta voidaan tarkastella myös jonottavien asiakkaiden määrän avulla. Ohjaukseen pääsi ilman jonotusta 13 toimistossa, vähintään kahden viikon sisällä 43 toimistossa. Yli kuukauden jonotusaika oli puolestaan 28 toimistossa. On kuitenkin huomattava, että toimistojen ajanvarauskäytännöt vaihtelivat. Tilastojen mukaan oma-aloitteisesti ohjaukseen hakeutuneiden osuus oli laskenut ja työhallinnon aloitteesta ohjaukseen tulleiden osuus kasvanut. Ammatinvalintaansa pohtivien nuorten osuus oli puolestaan vähentynyt ja terveydellisten tai henkilökohtaisten syiden vuoksi ohjaukseen tulevien osuus lisääntynyt. Myös asiakasrakenne oli muuttunut. Asiakkaiden keski-ikä, joka oli 32 vuotta vuonna 2005, oli noussut tasaisesti, minkä katsotaan selittyvän ennen kaikkea 40 vuotta täyttäneiden suhteellisen osuuden kasvulla ja alle 20-vuotiaiden osuuden vähenemisellä. Yli 25-vuotiaita oli samana vuonna 65 prosenttia. Noin puolet asiakkaista oli työttömiä tai työttömyysuhan alaisia ja työnvälityksen työnhakija-asiakkaita noin kolme neljäsosaa. Vajaakuntoisten asiakkaiden ja työssä olevien osuudet olivat kasvaneet ja koululaisten osuus pienentynyt. (14–19, 21–22.)

Työministeriö on määritellyt ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluiden laatuksiteereiksi riittävän hyvän asiakaspalautteen, avun saamisen tai jatkopalveluihin ohjaamisen, asiakkaan kyvyn tehdä ratkaisuja ja tuntemuksen siitä, että hänen päätöksenteossaan tapahtuu edistystä. Ohjauksen tulosta on yleensä tarkasteltu ohjauspalveluiden saatavuuden ja ohjattujen asiakkaiden määrän suhteen sekä ohjauksen asiakkaassa aikaansaamien vaikutuksen kannalta. Asiakasvaikutuksia on käsitelty työministeriön tilastoissa ohjauksessa laadittujen suunnitelmien avulla, jotka on luokiteltu koulutussuunnitelmiksi, työhön liittyviksi suunnitelmiksi ja muiksi suunnitelmiksi, kuten vaihtoehtojen kartoittamiseksi tai eläke- ja muihin palvelujärjestelmiin ohjaukseksi. Tutkimuksen mukaan koulutussuunnitelmien osuudet olivat vähentyneet, ja aikuisasiakkaiden lisääntymisen myötä työhön liittyvien suunnitelmien osuus kasvanut. Myös muiden suunnitelmien osuus oli noussut. Tämän tulkitaan kuvastavan sitä, että ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluihin ohjataan asiakkaita, joille ei ole eri palveluiden joukosta löydetty muuta ratkaisua. Myllylä toteaa, että ammatinvalinnanohjauksen tuottavuuden ja tuloksen suhteen merkitystä on ennen kaikkea ohjauksen lopputuloksena syntyvien suunnitelmien laadulla. Tilastotarkastelun perusteella ammatinvalintapsykologilla oli asiakastapaamisia päivässä keskimäärin 1,5 ja viikossa 7,5. Sidosryhmätapaamisia oli viikossa keskimäärin kolme. Varsinaista ajankäyttötutkimusta ammatinvalinnanohjauksesta ei kuitenkaan ole tehty. (19–24.)

Haastatellut ammatinvalintapsykologit painottivat, että tuottavuus ei merkitse samaa kuin tulos. Ohjauksen tärkeimpänä aikaansaannoksena he pitivät asiakkaan tilanteen kohenemistä. Kaikkea työtä ei myöskään ole mahdollista kuvata tilastollisesti. Monet haastatelluista pitivät panos/tuotos-tarkastelun tuottamia asiakasmääriä todellisuutta alhaisempina, ja yhdeksi syyksi nähtiin yksinkertaisesti

se, ettei läheskään kaikkea työtä kirjata tilastoihin. Myllylä korostaa, että tilastointia, ja etenkin muun toiminnan kirjaamista ja kuvaamista, tulisi kehittää. Haastateltujen mukaan psykologi voi ottaa päivässä korkeintaan noin neljä asiakasta, joista korkeintaan yksi on uusi asiakas, loput vanhoja asiakkaita. Yksi asiakaskäynti kestää keskimäärin 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Myllylän mukaan tulisi kehittää niin työprosessien toimivuutta kuin toimiston sisäistä ja ulkoista työnjakoa: ammatinvalintapsykologien ei kannata keskittyä tehtäviin, jotka muu henkilöstö pystyy hoitamaan. (25–31.)

Selvityksen mukaan ohjausprosessit olivat pidentyneet aiempiin vuosiin verrattuna, ja niissä käytettiin aiempaa enemmän muutakin kuin keskusteluapua. Psykkisen tuen tarve oli korostunut. Tämän tulkitaan ilmentävän asiakaskunnan tilanteiden vaikeutumista. Yksi päättynyt ohjaus edellytti keskimäärin 2,27 keskustelukertaa, mitä pidetään kuitenkin suhteellisen vähäisenä. (15, 32.) Haastatteluissa aiempaa suurempi osa asiakaskunnasta piirtyi moniongelmaisiksi ja rakennetyötömyydestä kärsiviksi, ja noin 60–70 prosentin arvioitiin olevan syrjäytymisvaarassa. Ohjaustyön haasteeksi määritetty asiakkaan saaminen tilanteeseen, jossa ammatinvalinta- ja uraohjaus on realistinen vaihtoehto. Ammatinvalinnanohjauksen katsotaan olevan työtä, jossa puretaan asiakkaan elämässään etenemisen esteitä. Psykologien mukaan myös nuorten asiakkaiden tilanteet ovat monimutkaistuneet viime vuosina. Haastatteluista jäsenyi näkemys, että oppilaitosten oppilaanohjaus onnistuu hoitamaan helpoimmassa tilanteessa olevat nuoret, mutta ammatinvalinnanohjaukseen tulevilla nuorilla on vaikeampia ongelmia. Toisaalta asiakkaissa on myös nuoria, jotka pohtivat perinteisiä urapolkuun ja opiskeluvaihtoehtoihin liittyviä kysymyksiä.

Nuorten kohdalla ammatinvalinnan tarvetta voidaan osaltaan tarkastella koulutuksen keskeyttämisen kautta. Keskeyttäminen on yleisintä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa; Manner-Suomessa opintonsa keskeytti lukuvuonna 2003–2004 keskimäärin 10,7 prosenttia. Haastateltujen mukaan myös työelämässä uupuneiden ja kriisissä olevien määrä on lisääntynyt. Kaikkien halukkaiden ei kuitenkaan katsota saavan palveluita, ja jonot ovat paikoin pitkiä. Hankalinta oli Etelä-Suomen suurissa toimistoissa, joissa asiakkaita ei toisinaan pystytä ottamaan edes jonoihin. Tilanne ei paikoin ole lain edellyttämällä tasolla. (27, 30, 32–37, 53.)

Ammatinvalinnan ohjauksen katsotaan olevan sopusoinnussa työhallinnon perustehtävän ja strategioiden kanssa. Myllylän mukaan psykologista ohjaustyötä tulisi kuitenkin hyödyntää nykyistä paremmin. Psykologit pitävät vahvuutenaan asiakkaan tilanteen kokonaisvaltaista ymmärtämistä ja työllistymisen esteiden hahmottamista. He kritisoivat aktivointipolitiikkaa etenkin pakottamisen näkökulmasta. Myllylän mielestä aktivoinnissa tulisi huomioida psykologien näkemykset yksilön kokonaistilanteen kannalta kulloinkin tarkoituksenmukaisimmasta toiminnasta. Ohjausta tulisi nykyistä enemmän käyttää myös aktiivitoimien jälkeisessä asiakkaan tukemisessa. Haastatteluissa nousi esille, että ammatinvalinnanohjauksen kehittäminen vaatisi ministeriöltä kannanottoa toiminnan suuntaamiseen ja painopisteiden asettamiseen.

Selvityksen mukaan ammatinvalinnanohjauksen organisoitumisessa oli suuria toimistokohtaisia eroja: toisissa toimistoissa psykologit toimivat omana ryhmänään ja toisissa heidät oli integroitu toimiston muuhun työhön. Työvoimatoimiston sisäisen yhteistyön toimivuudessa katsottiin olevan suurta vaihtelua. Myllylän mukaan kyse on johtamisongelmasta eli siitä, miten osataan nivoa erilaista osaamista tarkoituksenmukaiseksi kokonaisuudeksi. Keskeistä on huolehtia viestien kulkemisesta ammattikuntien välillä. Ammatinvalinnanohjauksen integrointia työnvälitykseen ei pidetty toivottavana. Toisaalta painotettiin myös verkostomaisen tiimityön tärkeyttä. Myllylä painottaa, että ammatinvalinnanohjausta tulee voida ohjata sekä itsenäisenä psykologiresurssina että osana työvoimatarpeista lähtevää kokonaisuutta. Ohjauksen roolia ja organisointia työministeriön, TE-keskusten ja työvoimatoimistojen ohjauksessa tulisi selkiyttää. Myös oppilaitosyhteistyössä on merkittävää vaihtelua, eikä tieto nivelvaiheissa aina kulje. Nykyistä tarkempaa koordinaatiota ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä katsotaan tarvittavan myös mielenterveystyön osalta. (39–42, 44–47, 52, 55.)

Myllylän mukaan tulisi selvittää, millaisia taustateorioita ja lähestymistapoja ammatinvalintapsykologit käyttävät ja tuoda niitä työhallinnon sisäiseen keskusteluun. Ammatinvalinnanohjaus ei yleensä ole terapiasuuntautunutta, mutta käytännössä työhön liittyy toisinaan terapeuttisia elementtejä. Myllylän mukaan terapeuttisemmalle otteelle voisi olla asiakaskunnan tilanteiden vaikeutumisen myötä tarvetta, ja sen mahdollisuuksia tulisi kartoittaa. Selvityksen mukaan ammatinvalinnanohjaus tulisi kytkeä osaksi tulosoehjausta. Päivittäinen virkailijakohtainen asiakasmäärä tulisi nostaa 2,2:een, millä turvattaisiin palveluiden saatavuus. Myllylän mukaan keskeistä on tarkastella henkilökohtaisesta asiakastyöstä aikaa vievää muuta työtä ja parantaa prosessien toimivuutta johtamisella, organisoinnilla ja erikoistumisella. Myllylä nostaa esille, että tarvitaan monipuolista tutkimusta ohjauksen tuloksesta, vaikuttavuudesta ja mahdollisuuksista. Kvantifiointia keskeisempänä hän pitää kuvailevaa ja arvioivan ymmärtävää otetta. Myös tilastointia, seurantaa ja raportointia olisi kehitettävä. Lisäksi psykologi-, psykiatri- ja mielenterveyspalvelujen tarjonnasta ja kysynnästä tulisi tehdä kokonaisarviot. Tutkimuksen mukaan joidenkin ohjauksellisten palveluiden hankkimista ostopalveluina voidaan myös harkita, vaikka ammatinvalinnanohjauksen pitämiseksi julkisena palveluna onkin riittävät perusteet. (42–44, 48–49, 53–57.)

Raimo Lahti (2004) Ammatinvalinnanohjaus ammatillisen identiteetin uudelleen jäsentämisenä. Työpoliittinen tutkimus 263. Helsinki: Työministeriö.

Julkaisu on Onnistunut ammatinvalinnanohjaus -projektin toinen tutkimusraportti. Projektin tarkoituksena oli löytää kriteereitä, joiden perusteella ammatinvalintapsykologien työtä voidaan arvioida, sekä tarkastella, millaisia onnistuneet ohjausprosessit ja niihin liittyvät psykologien menettelytavat ovat. Raimo Lahti on rakentanut projektin ensimmäisessä raportissa (2003) kolmitasoisesta ammatinvalinnanohjauksen vaikuttavuustutkimuksen mallin. Ensimmäisen tason vaikuttavuustutkimusten katsotaan tukevan ammatinvalinnanohjaustyön organisatorista suuntaamista. Niiden tarkoituksena on selvittää asiakkaiden sijoittumista koulutukseen ja työhön. Toisella tasolla analysoidaan vakioitujen psykologisten testien avulla tarkemmin, millaisista syistä sijoittuminen on onnistunut tai epäonnistunut. Nämä sijoittumis- ja osittain auttamiskriteerin mukaiset kvantitatiiviset vaikuttavuustutkimukset pohjustavat tässä tutkimuksessa keskiössä olevan kolmannen tason auttamiskriteerin mukaisia kvalitatiivisia ohjausprosessitutkimuksia, joissa tarkastellaan ohjausprosessin etenemistä, tuloksellisuutta ja ratkaisujen toteutumista. Tutkimuksessa selvitetään, millaisin kriteerein ohjausprosessin ja ohjausratkaisujen onnistuneisuutta voidaan arvioida ja esitetään onnistuneen ohjauksen malli, jossa kiteytetään toivottuihin tuloksiin pääsemisen keinoja. Tutkimusaineisto muodostuu yhdeksästätoista videoidusta ohjausprosessista ja niissä käytyjen keskustelujen litteroinneista. Ohjauksen asiakkaat olivat 20–40-vuotiaita työkykyisiä henkilöitä. Ylioppilaita heistä oli 74 prosenttia ja peruskoulun käyneitä 21 prosenttia. Amatilliselta koulutukseltaan alemman tai ylemmän keskiasteen tutkinnon suorittaneita oli 32, alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita 21 ja ilman ammatillista tutkintoa 26 prosenttia. Lisäksi opiskelijoita oli 21 prosenttia. Vertailumateriaalina on käytetty samaan ryhmään kuuluvien asiakkaiden ei-nauhoitettuja asiakaskäyntejä (N=39). Tutkimus edustaa psykoanalyttisesti orientoitunutta ammatinvalinnanohjausta ja hyödyntää tutkimusmenetelmään psykoanalyttisen teorian suuntaamaa teema-analyysia. Analyysi kohdentuu niin sanottuihin merkityksiköihin – teoreettisen taustan ja onnistuneen ohjauksen mallin kannalta keskeisiin etenevän vuorokeskustelun osiin. (vi, ix, 1–3, 13–15.) Tässä yhteydessä esitellään tiivistetysti onnistuneen ohjauksen malliin liittyvät tutkimustulokset.

Tulokset

Lahti on jakanut videonauhoitettujen haastattelujen perusteella asiakkaat persoonallisuutensa dynamiikan mukaan diagnosoituihin luokkiin seuraavasti: normaali, lievästi neuroottinen (N=4), ulkoaohjautuva, pakonomaisia piirteitä (N=2), kypsymättömyyttä, nuoruusiän piirteitä (N=5), narsistista häiriintyneisyyttä (N=4), rajatilapersoonallisuus – psykoottinen (N=4).²³

Kutakin ryhmää edustamaan on valittu tyyppi asiakas, jonka ohjausprosessi eritellään tutkimuksessa yksityiskohtaisesti. Lahti tulkitsee ammatinvalinnanohjauksen olevan asiakkaiden ammatillisen identiteetin uudelleen jäsentämistä: heidän elämäntavoitteidensa ja sisäisen maailmansa eri puolien sovittamista tarjolla oleviin mahdollisuuksiin. Lahden mukaan tämä muistuttaa nuoruusiän identiteetin prosessointia ja katsoo monen selkeästi aikuisikäisen asiakkaan ammatillisen suuntautumisen vaikeuksien kytkeytyvän siihen, etteivät he olleet tehneet itsenäisiä ja omakohtaisia ammatinvalintaratkaisuja. Lahden mukaan tyyppillisistä nuoruusiän itsenäistymis- ja itsetunto-ongelmista kärsivät henkilöt ovat ammatinvalinnanohjauksen tyyppi-asiakkaita. Erityisesti heidät tulisi huomioida, kun ohjaustoimenpiteitä ja menetelmällisiä lähestymistapoja kehitetään. (vii, ix, 20, 46–47.)

Lahden mukaan ammatillisen identiteetin uudelleenjäsentämisessä keskeistä on asiakkaan ja ammatinvalintapsykologin välinen suhde. Onnistuneen ohjauksen mallin mukaan ammatinvalintapsykologien tulee huomioida asiakkaiden toiveet (transferenssiodotukset) siitä, että psykologi ratkaisisi heidän pulmatilanteensa ja pyrkiä vahvistamaan rationaalista yhteistyösuhdetta irtautumalla (erottautumisinterventiot) näistä lapsenomaisista odotuksista. Varsinaisen ohjausprosessin katsotaan rakentuvan sille, että psykologi ”parempana vanhempana”, kehitysobjektina, kuuntelee ja tukee (rakentavat interventiot) asiakkaansa yksilöllisiä pyrkimyksiä, intentioita. Onnistuneessa vuorovai-
kutuksessa asiakkaan kuva itsestään, omista resursseistaan sekä mahdollisuuksistaan koulutus- ja työelämässä realisoituu. Asiakkaan ammatinvalintaongelman katsotaan olevan kiinteästi yhteydessä siihen, ettei hän pääse irti alkuperäiseen ihmissuhdeasetelmaan – tavallisesti vanhempisuhteisiin – liittyvistä itsemielikuvistaan, vaan toistaa niitä pakonomaisesti, hedelmättömällä tavalla ammatillisessa suuntautumisessaan. Tämän ihmissuhdeasetelman asiakas tuo mukanaan ohjaussuhteeseen transferenssin muodossa.

Uudenlaisen identiteetinmuodostuksen lähtökohtana ammatinvalinnanohjauksessa pidetään ainakin osittaista irtautumista tästä transferenssisuhteesta. Kun ammatinvalintapsykologista tulee asiakkaalle transferenssiobjektin sijasta kehitysobjekti, tämän on mahdollista tarkastella itseään ja suhdettaan ulkomaailmaan uusista näkökulmista sekä rakentaa identiteettiään muuttuneiden itsemielikuvien varaan. Narsistisesti häiriintyneelle ja rajatila-asiakkaalle omakohtaisten ammatillisten motiivien tunnistaminen on osoittautunut muita vaikeimmaksi. Onnistuneen ohjauksen tuloksena asiakas kykenee hahmottamaan itsensä ja mahdollisuutensa uudella tavalla, löytämään väyliä yksilöllisten pyrkimystensä toteuttamiseen sekä hyödyntämään aiempaa paremmin resurssejaan koulutuksessa ja työelämässä. Lahden mukaan ammatinvalinnan ohjaustyö on vaativaa psykologin työtä, joka edellyttää onnistuakseen riittävän organisoitua työasetelmaa: aikaa ja mahdollisuutta paneutua asiakkaiden tilanteisiin, ammatinvalintapsykologien korkeatasoista ammattitaitoa, tämän ammattitaidon tukemista työnohjauksella ja läpikäymällä oma terapia. Myös ohjausprosessit ja siinä käytettävät menetelmät vaativat tutkimista ja kehittämistä. (viii, ix, 46–49.)

**Raimo Vuorinen & Helena Kasurinen (toim.) (2002)
Ohjaus Suomessa 2002. Koulutuksen tutkimuslaitos,
Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.**

Julkaisussa on koottu yhteen eri tahoilla toteutettujen ohjauksen arviointien tuloksia. Se koostuu kuudestatoista artikkelista, joista tässä esitellään työvoimatoimiston ammatillisen kehittymisen palveluja käsittelevä artikkeli.

» ANNELI TALLQVIST: TYÖVOIMATOIMISTOJEN AMMATILLISEN
KEHITTÄMISEN PALVELUT JA NIIDEN ARVIOINTI

Artikkelissa tarkastellaan työhallinnon ammatillisen kehittymisen palvelujen, erityisesti ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalvelujen, arviointijärjestelmää. Anneli Tallqvist käsittelee ohjaustoiminnasta tehtyjä selvityksiä sekä nostaa esille arvioinnin lähtökohtia ja tutkimustarpeita. Tallqvistin mukaan työhallinnon strategian mukaisten tavoitteiden ja vuosittaisten tulostavoitteiden saavuttaminen vaatii yhä tehokkaampia ja vaikuttavampia palveluja ja työvoimapolitiittisia toimenpiteitä. Myös vaikuttavuuden seuranta on kehitettävä, jotta sitä voitaisiin hyödyntää operatiivisesti aiempaa paremmin. (83–84.)

Työhallinnon kaikilla tasoilla ja eri tietotuotantojärjestelmien kautta tilastoidaan ja arvioidaan työvoimapalveluita ja työvoimapolitiittisia toimenpiteitä esimerkiksi niiden volyymin, määrän, laadun, tulosten, vaikuttavuuden, tehokkuuden ja kehityssuuntien suhteen. Työministeriössä on lisäksi näihin osa-alueisiin keskittyneitä yksiköitä. Tavoitteena on ollut kehittää yhtenäiset arviointimallit eri palveluille ja toimenpiteille. Tallqvist on koonnut artikkeliinsa esimerkkejä arviointitoiminnasta. Työhallinnon tilastojärjestelmä perustuu asiakas- ja työpaikkatietojärjestelmiin, mikä mahdollistaa toiminnan seurannan sekä erillisselvitysten ja tutkimusten laatimisen historiatiedon ja aikasarjojen pohjalta. Järjestelmän avulla seurataan esimerkiksi ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluiden asiakkaitten taustatietoja ja suunnitelmia. Valtakunnallisia asiakaspalautetutkimuksia on tehty vuodesta 1994 lähtien, nykyisin puhelinhaastatteluna joka toinen vuosi. Työvoimakoulutuksessa otettiin käyttöön opiskelijapalautejärjestelmä OPAL vuonna 2001. Laaja järjestelmä tuottaa tietoa kouluttajilta, opiskelijoilta, työvoimatoimistoilta, TE-keskuksilta ja ministeriöstä. Tietoa saadaan esimerkiksi koulutustaustasta ja työmarkkinoilla olostä sekä koulutuksen jälkeisestä työllistymisestä.

Työhallinnon laatuja järjestelmiä on kehitetty systemaattisesti 1990-luvun puolivälistä saakka. Laatukehittämisen esimerkkinä Tallqvist nostaa esille työhallinnon vuonna 2001 käynnistämän *Latvus*-projektin, jonka tavoitteena oli kehittää laadun arviointi- ja työvälineitä laatuasotavoitteiden määrittämiseksi ja laadun arvioimiseksi. Laatuason ulottuvuuksiksi otettiin asiakkaan palvelukokemukset, organisaation toimivuus ja palvelujen työvoimapolitiittinen vaikuttavuus, ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluissa asiakkaan valikoituminen ohjaukseen, jonotusajat ja asiakkaan ohjauksen jälkeinen työllisyystilanne. Toimintaa ja palveluita kehitetään myös Euroopan laatustandardimallin (EFQM) avulla kaikissa työhallinnon yksiköissä. Tutkimus- ja selvitystoimintaa toteutetaan teemmällä tai teettämällä ulkopuolisilla tutkijoilla erillisselvityksiä ja arviointeja työvoimapolitiittisen keinovalikoiman toimivuudesta ja kehittämistoimenpiteistä. Tallqvist katsoo, että työvoimapolitiikan sovellutuksia tutkitaan pääasiassa käytännön politiikan nopeasti muuttuvien painopisteiden mukaan työmarkkinaongelmien ratkaisemiseksi. Tutkimukselliset lähtökohdat ovat tällöin jääneet toissijaisiksi. (86–88, 94.)

Ammatillisen kehittymisen palvelujen arviointia ja seuranta on kehitetty myös *SCIO*-projektissa (2001–2002), jossa BSC-viitekehystä sovellettiin ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluihin ja

arvioitiin mallin käyttökelpoisuutta. *Balanced scorecard* eli tasapainotettu tuloskortti on suunnitelu-, organisointi- ja johtamisväline, johon merkitään toiminnalle tärkeät tavoitteet mitattavassa muodossa. Tavoitteena on suoritustavoitteiden ja kehitystoimenpiteiden, strategisten pyrkimysten ja lyhyen aikavälin tulosten tasapainottaminen. Ammatinvalinta- ja urasuunnittelupalveluiden tarkoituksena on auttaa asiakasta laatimaan soveltuva ja toteuttamiskelpoinen koulutus-, ammatti- tai työllistymissuunnitelma. Noin puolet suunnitelmista liittyy koulutukseen, neljännes työhön ja neljännes ei-aktiiviratkaisuihin. Ensisijainen tavoite ei siis työnvälityksen tapaan ole välttämättä välitön työllistyminen, joka ei näin ollen ole tarkoituksenmukainen ohjauksen vaikuttavuuden arvioinnin kriteeri. Vaikuttavuutta on yleensä arvioitu auttamiskriteerillä: onko palveluilla kyetty vastaamaan asiakkaan palvelutarpeeseen ja edistämään hänen ammatillista kehittymistään. Vaikuttavuutta tulee arvioida erityisesti tarkastelemalla, miten asiakkaat ovat pystyneet toteuttamaan ohjauksessa laadittuja suunnitelmia (vaikuttavuuskriteeri). Tallqvistin mukaan arvioinneissa – joitakin akateemisia tutkimuksia lukuun ottamatta – ei yleensä ole kuitenkaan tarkasteltu ohjauksen aikaansaamia muutoksia, kuten itsetuntemuksen ja itseluottamuksen kasvua, tavoitteiden ja tilanteiden selkiytymistä, ongelmanratkaisutaitojen oppimista tai suunnitelman tekoon motivoitumista. Tallqvist toteaa, että käytössä olevat arviointijärjestelmät, seurantatilastot ja tulostittarit tuottavat työvoimapolitiikan ja työvoimapalvelujen kokonaisarvioinnin ja suunnittelun perustaksi suhteellisen karkeita indikaattoreita toiminnan tuloksista. Tallqvistin mukaan onkin pohdittu, palvelevatko ne riittävästi palveluiden ja psykologien työn kehittämistä sekä asiakastyön tuloksellisuuden kehittämistä (86, 93–98.)

Jussi Onnismaa & Heikki Pasanen (2000) Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät. Jyväskylä: PS-kustannus.

Julkaisu on toinen osa kolmiosaisesta ohjaus- ja neuvontatyön oppi- ja käsikirjasarjasta. Siinä käsitellään sekä perinteisiä että uusia ohjauksen alueita, ja tässä yhteydessä esitellään kaksi urasuunnittelun osa-alueeseen liitettyä artikkelia.

» TIMO SPANGAR: OHJAAJAN JA ASIAKKAAN KOHTAAMINEN ”SISÄLTÄ ULOS”

Artikkelissa tarkastellaan asiakkaan ja ammatinvalintapsykologin aiempaa tasaveroisemman kohtaamisen mahdollisuutta. Ammatinvalinnan ohjauksen perusoppina katsotaan olleen aluksi yhteensovittaminen: tavoitteena oli psykometrinen testimenetelmien²⁴ pohjalta sovittaa yksilöiden kyvyt ja persoonallisuus yhteen työn vaatimusten kanssa. Toisen maailmansodan jälkeen niiden haastajiksi nousivat ammatillisen kehityksen kehityspsykologiset teoriat. Timo Spangarin mukaan yhteistä näille paradigmoille on ensinnäkin se, että tarkoituksena oli verrata yksilön ja työn vaatimuksia toisiinsa ja löytää optimaalinen yhteensopivuus yksilön ja ammatin välille. Yhteistä on myös se, että ne kohottivat ohjaajan paremmin tietävän asemaan. Spangar katsoo, että jälkiteollisen yhteiskunnan kehittymisen myötä tämä ohjausteorioiden ”ulkoa sisälle” -näkemys kyseenalaistettiin. Elinikäiset työurat olivat muuttuneet pysyväksi tilapäisyydeksi. 1990-luvulla ohjausprosessi alettiin ymmärtää asiakkaan ja ohjaajan vuorovaikutuksen ja innovatiivisen yhteistyön tuloksena. Spangarin mukaan tämä merkitsi ”sisältä ulos” -ajattelun käyttöön ottamista: Ohjauksesta siirrytään neuvotteluihin, joissa psykologin tehtävänä on huolehtia ohjauskeskustelujen etenemisestä. Asiakas puolestaan toimii omien elämänratkaisujensa asiantuntijana, ja prosessissa korostuu sen sopimuksellisuus, osapuolten positoiden aiempaa tasaveroisempi luonne ja yhdessä työskentely. (14–16.)

Työvoimatoimistojen aikuisohjauksen prosesseja on analysoitu neuvottelunäkökulmasta ja eroteltu niistä erilaisia neuvotteluteemoja (Vähämöttönen, nyk. Spangar, 1998). Ensimmäisenä teemana pidetään työn paikkaa asiakkaan elämäkokonaisuudessa. Ammatinvalinnanohjauksessa on siirrytty työelämäkeskeisyydestä tarkastelemaan työn paikkaa ihmisen elämäkokonaisuudessa (Richardson 1998). Näin ollen ohjauksen tulos ei rakennu yksilön suhteelle ammattiin, vaan keskeistä on, miten ohjauksessa neuvoteltu ratkaisu asemoituu asiakkaan sen hetkiseen elämäntilanteeseen. Toisena neuvotteluteemana nähdään tarjoumat. Ohjaajan soveltamia menetelmiä on perinteisesti pidetty interventioina, joilla hän saa asiakkaassa aikaan muutoksen, jonka avulla tämä pystyy ratkaisemaan ammatinvalintaongelmansa. Asiakkaat hyödyntävät interventioita kuitenkin vain niissä yhteyksissä, joita he pitävät tärkeinä. Näitä mahdollisuuden avauksia voidaan nimittää tarjoumiksi (Gibson 1986): ohjausmenetelmät tarjoavat asiakkaalle erilaisia mahdollisuuksia toimia. Kolmanneksi neuvottelut koskevat itse ohjausprosessia. Asiakkaat jäsentävät ohjauksessa suhdettaan sekä työelämään, että ohjaukseen ja sen hyödyllisyyteen. Neljäntenä neuvotteluteemana pidetään aikaa. Ohjauksen asemoitumisessa asiakkaan elämäkokonaisuuteen on kyse myös ratkaisujen toteuttamisen ajoittamisesta. Neuvotteluja käydään myös ohjauksen kestosta ja etenemistahdista. Viidenneksi neuvotteluun nousee asiakkaan ja ohjaajan välinen suhde. Toimivassa yhteistyössä olennaista on ohjaajan kyky mahdollistaa asiakkaan toimintakykyä kehittäviä tarjoumia. Asiakkaan on myös koettava, että hänellä on päätäntävalta omissa ratkaisuissaan. (16–19.)

Asiakkaan lähtötilannetta ohjauksessa voidaan nimittää sosiaalisesti toimintapaikaksi (esim. Vähämöttönen 1998): he toimivat aina tietyissä sosiaalisissa yhteyksissä, suhteissa ja asemissa. Ohjaus voidaan nähdä emotionaalisesti avoimena välitilana, jossa ohjausprosessi antaa asiakkaalle liikkumisen välineitä, jotka puolestaan mahdollistavat hänen osallistumisensa uudella tavalla hänelle merkityksellisiin ammatinvalinnallisiin konteksteihin. Ne voivat olla yksilöllisiä konteksteja (esim. ammattiin soveltuvuus), sosiaalisia konteksteja (kuten ratkaisujen vaikutukset lähipiiriin) tai yhteiskunnallisia konteksteja (esim. työttömyyden aiheuttama ammatinvaihtamisen tarve). Liikkumisen ja osallisuuden välineitä ovat erilaiset tarjoumat. Ne voivat olla kontemplatiivisia (esim. asiakasta pyydetään pohtimaan jotakin asiaa), semi-praktisia (kuten päiväkirjan kirjoittaminen) tai praktisia (esim. työkokeilut). Kaikkien tarjoumamuotojen kohdalla kyse katsotaan olevan reflektiivisestä tilasta, jossa asiakas havainnoi itseään, ammatillisia tavoitteitaan ja niiden vaikutuksia sosiaaliseen ympäristöönsä. Liikkuminen voi olla muutosta asiakkaan psykologisessa orientoitumisessa, mutta ennen kaikkea Spangar pitää sitä työn uudelleenaseoitumisena asiakkaan elämäkokonaisuudessa. Se on myös uudentasoista subjektiutta ja uuden työhön ja sosiaaliseen elämään liittyvän integraation kehittymistä, joiden katsotaan merkitsevän seuraavaa askelta ja uutta lähtökohtaa ammatilliselle kehittämiselle. Asiakkaan muuttamisen sijaan ohjausprosessin tavoitteena on siis asiakkaan liikkuminen ja työn uudelleen asemoituminen. (19–22.)

» ANTTI TAPANINEN: TYÖTTÖMYYS JA OHJAUS

Artikkelissa tarkastellaan ohjauksen onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä tilanteessa, jossa asiakkaan tulevaisuus hahmottuu epävarmaksi ja siihen liittyy niin haasteita kuin riskejä. Antti Tapanisen mukaan ohjauksen osuvuuden ja toimenpiteiden kohdentumisen tarkoituksenmukaisuuden kannalta on keskeistä selvittää työttömyyden tapauskohtaiset ja yksilölliset syyt heti ohjauksen alkuvaiheessa. Työttömyystilanteet vaihtelevat jo sen mukaan, liittyvätkö syyt esimerkiksi suhdanne-, kausi- vai rakennetyöttömyyteen, työmarkkinoiden muutoksiin vai nuorten työnhakijoiden alkutyöttömyyteen. Tutkinnon juuri suorittanut nuori on eri tilanteessa kuin ikääntyvä henkilö, jonka työttömyys liittyy ammattitaidon vanhentumiseen ja kilpailukyyn heikkenemiseen työmarkkinoilla. Esimerkiksi koulutusvalinnoissa tämä voi konkretisoitua työharjoittelun, täydennyskoulutuksen tai uudelleen-

koulutuksen välillä valitsemiseen.

Työttömyyden syyt, työmarkkinatilanne, työttömän henkilökohtaiset resurssit, aiemmat kokemukset ja elämäntilanne vaikuttavat olennaisesti myös siihen, miten työttömyys vaikuttaa yksilöön ja miten se koetaan. Ohjauksessa on olennaista selvittää myös rekrytointivaatimusten muutoksia ja työalojen tulevaa kehitystä. Tapaninen korostaa, ettei ohjaus tietenkään luo uusia työpaikkoja tai vaikuta työvoiman kysyntään, vaan sen tarkoituksena on jäsentää tilannetta, auttaa tarttumaan tarjolla oleviin mahdollisuuksiin, kohentaa työnhakuvalmiuksia ja vahvistaa psyykkisiä voimavaroja. Ohjaus antaa tietoa ja tukee ammatillisten suunnitelmien teossa, mutta ennen kaikkea sen haasteena on tahdon ja aktiivisuuden virittäminen, näköalattomuutta ehkäisevien pitkän aikavälin visioiden luominen. Tapanisen mukaan ohjaus on tiivistetysti yksilöllistä palvelua, tilanteen tapauskohtaista selvittelyä ja asiakkaalle soveltuvan ratkaisun etsimistä. Ryhmäohjauksessa kyse on lisäksi vertaistuen saamisesta. (24–30.)

Tapaninen painottaa, että ohjaus tulisi aloittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa työttömyyttä, sillä työttömyyden pitkittyessä psykologisen ja terapeuttisen tuen tarve kasvaa ja kynnys työelämään kohoaa. Tapanisen mukaan erityisesti nuorten kohdalla vaarana voi olla, että työttömyydestä muodostuu itseään ylläpitävä elämäntapa. Kun tulevaisuus näyttäytyy epävarmana, on tärkeää löytää henkisiä vahvuuksia, joiden varaan koulutus- ja työnhakusuunnitelmia voidaan rakentaa. Tapanisen mukaan etenkin työttömyyden lamauttamien ihmisten ohjauksessa tavoitteita tulee porrastaa sekä tukea ja seurata asiakasta hänen etenemisessään. Reitti ohjauksesta työhön kulkee usein eri välivaiheiden, kuten työvoimapolitiittisten toimenpiteiden, kautta, ja Tapaninen pitääkin hyvänä käytäntönä niiden tavoitteellista ketjuttamista. (30–33.)

SOSIAALITYÖLLISET PALVELUT

Tässä inventaarin osassa tarkastellaan nuorille suunnattuja sosiaalityöllisiä palveluja. Laajemmin ottaen kyse on sosiaalihuollosta, joka koostuu sosiaalipalveluista ja viimesijaisesta toimeentuloturvasta eli toimeentulotuesta. Yleisiin sosiaalipalveluihin kuuluvat esimerkiksi sosiaalityö sekä kasvatus- ja perheneuvonta, ja sosiaalihuollon erityispalveluihin kuuluvat puolestaan esimerkiksi lastensuojelu ja kuntouttava työtoiminta. Tässä yhteydessä ollaan kiinnostuneita lähinnä sosiaalityöstä ja kuntouttavasta työtoiminnasta sekä nuorten erityispalveluna jälkihuollosta. Tarkastelu rajataan pääasiassa kunnalliseen sosiaalityöhön, ja katse suunnataan erityisesti nuorisososiaalityön asemaan. Sosiaalityöllisillä palveluilla viitataan sekä sosiaalityöhön että poikkihallinnollisiin nuorille suunnattuihin hankkeisiin, joissa sosiaalityöllinen painotus on vahva. Sosiaalityön työorientaatioista erityistä huomiota kiinnitetään kuntouttavaan sosiaalityöhön, varhaiseen puuttumiseen ja aktivointityöhön, joiden katsotaan nousseen keskeiseen rooliin nuorten palveluissa. Yleisesti ajatellaan, että sosiaalityön tarkoituksena on kansalaisten ja yhteisöjen hyvinvoinnin sekä sosiaalisen turvallisuuden edistäminen ja ylläpitäminen. Sosiaalityön tavoitteena pidetään yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen omaehtoisen toiminnan tukemista ja lähtökohtana sosiaalisten ongelmien ehkäisemistä sekä tuen tarpeessa olevien kansalaisten voimavarojen vahvistamista. (Ks. esim. Karjalainen & Sarvimäki 2005; Kettunen & Ihalainen 2007; Liukko 2006; Mäntysaari 2006; www.stm.fi.)

Nuorten sosiaalityöllisiä hankkeita koskeva tutkimus pyritään sitomaan laajempiin konteksteihin sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon ja sosiaalityön kehitystä sekä niitä koskevaa tutkimusta jäsentävien julkaisujen kautta. Inventaaria varten on haastateltu sosiaali- ja terveysministeriön edustajaa, helsinkiläistä sosiaalityöntekijää ja alan tutkijaa. Sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalihuoltoa käsittelevässä osassa tutkimukset esitellään uusimmasta alkaen, mutta sosiaalityöllisiä hankkeita käsittelevässä osassa palvelumallien kehittymisen tarkastelu aloitetaan vanhimmista tutkimuksista. Esiteltävät tutkimukset tai julkaisut ovat aikaväliltä 2000–2007, ja niitä on yhteensä 33.

Sosiaalipolitiikasta ja sosiaalihuollosta

Tutkimusten perusteella hyvinvointivaltion kasvukausi päättyi 1990-luvun lamaan ja aikakauden hyvinvointivaltiollisia toimia ovat leimanneet sosiaaliturvan leikkaukset ja sopeutukset. Tulkintojen mukaan erityisesti laman myötä sosiaalipolitiikassa on voimistunut jonkin asteinen ideologinen muutos, jonka myötä työtä on alettu pitää oikeuden sijaan velvollisuutena, työttömyyden syytä on paikannettu yksilöön ja toiminnassa on ryhdytty korostamaan kannustavuutta. Kyse katsotaan olevan aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan siirtymisestä. Selkeimmin sitä ilmentää vuonna 2001 voimaan astunut laki kuntouttavasta työtoiminnasta, joka korostaa aktivointia ja liittyy viimesijaisen vähimmäisturvan aiempaa selvemmin työhön. Aktiivisen sosiaalipolitiikan nähdään merkitsevän työllistymisen kysymysten nousemista entistä voimakkaampaan rooliin sosiaalipolitiikassa ja sen myötä aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan tavoitteiden yhdentymistä. Työvoiman palvelukeskusten katsotaan muodostuneen konkreettisiksi aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan yhteisareenoiksi.

Aktivointia on pyritty kohdentamaan erityisesti nuoriin: alle 25-vuotiaat ohjautuvat kuntouttava työtoiminta -lain aktivointisuunnitteluun muita ikäryhmiä aikaisemmin, ja ainoastaan heidän kohdallaan kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on velvoittavaa. Käytännössä nuoret ovat kuitenkin olleet vähemmistönä kuntouttavaan työtoimintaan osallistujien joukossa. Lain myötä aktivointi yhdistyy kuntoutukseen. Myös nuorten kuntoutuskokeilu oli osa aktiivisen sosiaalipolitiikan toteuttamista ja pohjautui Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän esitykseen.

Toimeentulotuen työsidosnaisuuden nähdään voimistuneen myös vuosien 1996 ja 1998 lakimuu-

toksien myötä, sillä niiden perusteella toimeentulotuen perusosaa on mahdollista laskea 40 prosentilla, jos henkilö on esimerkiksi kieltäytynyt tarjotusta työstä tai koulutuksesta. Osana kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia edellytetään lisäksi, että toimeentulotuen saaja on työttömänä työnhakijana työvoimatoimistossa. Katsotaan, että kannustavuusajattelua kuvastaa myös toimeentulotukeen liittyvä laki etuoikeutetusta tulosta, jonka tarkoituksena on vähentää tuloloukkuihin jäämistä.

Sosiaalihuollon nähdään olleen 1990-luvun alkupuolesta lähtien voimakkaassa muutoksessa. Ajatellaan, että tähän ovat vaikuttaneet osaltaan esimerkiksi uudistunut valtionosuusjärjestelmä, lama, sosiaali- ja terveydenhuollon yhdyntyminen, sosiaalipalvelujen järjestämistapojen monimuotoistuminen sekä sosiaalialan vuonna 2005 voimaan astunut uusi henkilöstön kelpoisuuslaki. Toimeentulotukijärjestelmää on pyritty yksinkertaistamaan ja rationalisoimaan. Useat kunnat ovat siirtyneet niin sanottuun etuuskäsittelyjärjestelmään, jossa toimeentulotuen normiosan myöntäminen on etuuskäsittelijän tehtävänä. Sosiaalityöntekijöiden työpanosta on pyritty kohdentamaan ammattitaitoa vaativaan lastensuojelu-, päihde- ja mielenterveystyöhön.

Tällä hetkellä käynnissä on kaksi laajaa sosiaalihuoltoon vaikuttavaa kansallista kehittämishanketta, sosiaalialan kehittämishanke sekä kunta- ja palvelurakennemuutos. Sosiaalialan kehittämishankkeella (2003–2007) johdetaan valtakunnan kattavaa sosiaalipalvelujen uudistusta ja toteutetaan lähiajan kiireellisimpiä sosiaalialan kehittämistarpeita. Hankkeen myötä on käynnistetty myös Hyvinvointi 2015 -ohjelma ja sosiaalialan pitkän aikavälin kehittäminen.²⁵ Kunta- ja palvelurakennemuutoksen tarkoituksena on vahvistaa kunta- ja palvelurakennetta, edistää uusia palvelujen tuotantotapoja ja organisointia, uudistaa kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmiä sekä tarkistaa kuntien ja valtion välistä tehtäväjako.²⁶

Viime vuosien sosiaalipoliittisen keskustelun nähdään liittyneen etenkin sosiaalipoliitiikan muuttuviin toimintaehtoihin (esim. laman seurauksiin, ikääntymiseen ja globalisaation tuomiin haasteisiin) sekä hyvinvointivaltion rooliin. Keskustelun on katsottu olleen järjestelmäkeskeistä, markkinaveitoista ja taloustieteellisesti painottunutta, ja sen on kritisoitu etäännyneen ihmisten hyvinvoinnin kokemuksista. Sosiaalityöstä käytävän keskustelun erääksi (uudelleen) nousevaksi teemaksi jäsenyyden vaikuttaminen. Ajatellaan, että sen merkitys kasvavaa sitä mukaa, kun rakennetaan sosiaalityön asiantuntemusta tarvitsevia ryhmäkohtaisia hyvinvointiohjelmia ja alueellisia hyvinvointistrategioita sekä uudistetaan palvelurakenteita. Tutkimuksissa sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi rooliksi jäsennetään ihmisten arjen tunteminen sekä siitä tiedon tuottaminen ja välittäminen suunnittelun ja päätöksenteon eri tasoille. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi määrittyy paitsi kansalaisten auttaminen erilaisten vaikeiden elämäntilanteiden kohtaamisessa ja niistä selviytymisessä, myös tiedontuottaminen, vaikuttaminen ja yhteiskunnallinen toimijuus. Tärkeänä pidetään ehkäisevän, korjaavan, varhaisen puuttumisen ja tutkivan työn yhdistämistä. Myös sosiaalipoliitiikan tuottamiin käytännön epäkohtiin on kiinnitetty erityistä huomiota. Tutkimusten mukaan valtaosa väestöstä voi hyvin ilman merkittäviä hyvinvoinnin vajeita. Väestöryhmien väliset erot ovat kuitenkin kasvaneet, ja huono-osaisten elämäntilanteet määrittyvät aiempaa vaikeammiksi. Nuoren aikuisväestön hyvinvoinnin ei myöskään katsota kehittyneen yhtä hyvin kuin vanhusväestön ja keski-ikäisten. Erityistä huolta kannetaan syrjäytymisuhan alla olevista nuorista, joille pahoinvointia kuvaavat tekijät ovat aiempaa selvemmin kasautumassa. Pitkäaikaistyöttömien, päihdeongelmaisten, mielenterveyskuntoutujien ja lastensuojelun tarpeessa olevien palvelujen katsotaan olevan riittämättömiä, ja tilanteen nähdään muodostuneen pysyväksi. Katsotaan, että toimeentulotuen saamisessa on monin paikoin ollut liian suuria viiveitä ja että kunnallisessa sosiaalityössä on koko maassa liian vähän päteviä sosiaalityöntekijöitä. Kaupunkisosaalityön nähdään olevan nousussa ja avaavan uusia mahdollisuuksia sosiaalityön tekemiseksi. Esimerkiksi etsivän työn on katsottu saaneen kontaktin sellaisiin nuoriin, joita tavanomainen palvelutoiminta ei tavoita.

Nuorisososiaalityöstä ja sosiaalityöllisistä hankkeista

Kohde- ja asiakasryhmänä nuorten nähdään jääneen sosiaalityön marginaaliin: sosiaalityössä huomioidaan lapset ja varhaisnuoret lastensuojelun kautta ja perheet usein vain vanhempien näkökulmasta. Aikuissosiaalityössä kotoaan pois muuttaneiden yli 18-vuotiaiden nuorten tuen tarpeisiin on usein vastattu vain työpaja- ja projektitoiminnalla. Nuorisosiaalityötä pidetään yhtenä lähitulevaisuuden keskeisimmistä sosiaalityön tehtävälajeista: sitä ei vielä ole huomioitu riittävästi sosiaalityön sisältönä tai erityiskysymyksenä, vaikka sen tarpeen nähdään olevan yleisesti tunnustettu ja tunnustettu. Myös haastateltu tutkija tuo esille, että nuorisososiaalityö on jäänyt suhteellisen kehittymättömäksi sosiaalityön alueeksi. Palvelujärjestelmä ei ole riittävästi toimintaansa muuttamalla vastannut nuoruuden pidentymisen ja mutkistuneiden siirtymävaiheiden tuottamiin uusiin tukitarpeisiin. Nuorisososiaalityön kehittämistarpeiden katsotaan olevan ilmeisiä. Eräänä keskeisenä keinona vastata nuorisososiaalityön kehittämishaasteisiin pidetään kuntouttavan sosiaalityön orientaatiota. Sosiaalisen kuntoutuksen nähdään olleen monien nuorten palvelujen kehittämishankkeiden päätehtävänä, vaikkei käsitettä olisi varsinaisesti käytettykään. Esimerkiksi nuorten kuntoutuskokeilun katsotaan osoittaneen, että osa nuorista tarvitsee kuntouttavaa tukea sosiaalisin perustein. Sosiaalisen kuntouttamisen nähdään olevan usein vasta edellytys sille, että muita toimenpiteitä voidaan suunnitella tai että niiden vaikutukset olisivat kestäviä. Tämän katsotaan vaativan myös tuloksellisuuden käsitteen laajentamista.

Tutkimukset nostavat esille näkemyksen, että vakiintuneilla ohjaus- ja palvelujärjestelmillä ei ole ollut riittävästi keinoja vastata nuorten sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviin koulutus-, kuntoutus- ja työllistymistarpeisiin. Monien nuorten kohdalla ankuroituminen työhön, koulutukseen tai palveluihin muodostuu hankalaksi prosessiksi. Etenkin monista ongelmista kärsivien nuorten tukeminen määrittäyty eri sektoreihin jakautuneessa palvelujärjestelmässä haasteelliseksi, ja puutteellisuutta pidetään varsinkin mielenterveys- ja päihdeongelmaisten nuorten palveluja. Erityistä huomiota on kiinnitetty myös 15–17-vuotiaisiin nuoriin. Heidän tilannettaan pidetään vaikeana, sillä millään palvelujärjestelmällä ei ole heistä varsinaista vastuuta eikä heillä ole yleensä itsenäistä oikeutta työmarkkina- tai toimeentulotukeen. Vaarana katsotaan tällöin olevan, että nuoret putoavat yhteiskunnan tarjoamien turva- ja tukiverkkojen ulkopuolelle. Perusopetuksen jälkeen koulutuksen ja työn ulkopuolelle jääneistä nuorista nähdään muodostuneen palvelujärjestelmän yksi väliinpuotoajaryhmä. Kyse on tulkintojen mukaan sekä nuorten mutkikkaista tilanteista ja vaikeuksista integroitua palveluihin että juuri nuorille soveltuvien kokonaisvaltaisten palvelujen puutteesta.

Nuorten tilanteita on pyritty kohentamaan lukuisilla, usein poikkihallinnollisilla ja monitoimijaisilla, projekteilla ja hankkeilla. Tutkimuksissa tärkeiksi nuorten tukemisen edellytyksiksi jäsenyivät perinteisen sektorijattelun ylittäminen, moniammatillinen yhteistyö, palvelujen koordinointi, nuorten tilanteita koskevan seurantatiedon systemaattinen kerääminen (esim. yhteishaussa hakemattomuus ja opintojen keskeyttäminen) sekä nuoren kokonaiselämäntilanteen tunteminen. Keskeisinä toimintaperiaatteina pidetään saattaen vaihtamista, palveluohjausta ja varhaista puuttumista. Olennaisena nähdään myös luottamuksellisen suhteen syntyminen, pitkäjänteisyys, nuoren motivoituminen, palveluihin siirtymisen kynnyksen madaltaminen, tukihenkilön tai luottoaikuisen käyttäminen, nuoren perheen mukaan saaminen, tulevaisuusorientaation vahvistaminen, nuorten äänen kuunteleminen sekä kokonaisvaltainen auttaminen. Hyviksi toiminnan välineiksi ovat osoittautuneet muun muassa kuntoutustutkimukset ja -suunnitelmat, tehostettu opinto- ja ammatinvalinnanohjaus, nivelvaiheen tiedonkulun tehostaminen, tuetun työn -mallin soveltaminen, työpajatyöskentely, yritys yhteistyö sekä koulutus- ja työkokkeilut. Keskeisenä pidetään palvelujen tarjoamista pääasiassa normaalipalvelujen puitteissa koordinoimalla ja tiivistämällä eri hallinnonalojen välistä yhteistyötä. Katsotaan, että merkittäväksi haasteeksi nuorten tarvitseman tuen ja palvelujen järjestämisessä on noussut yhteispalvelujen koordinointi, eri toimijoiden resurssien tarkoituksenmukainen ja tapauskohtainen yhdistäminen.

Ajatellaan, että se edellyttää sekä paikallisten taustaorganisaatioiden toimintakulttuurien kehittämistä että valtakunnallisesti yhteistyötä haittaavien esteiden purkamista ja edellytysten luomista.

Kehittämisen suuntia

Katsotaan, että sosiaalialan kehittämisessä korostuu sosiaalityön tekemisen reunaehtojen korjaaminen, sosiaalityön entistä vahvempi toiminta yhteiskunnallisena vaikuttajana ja sosiaalityön tiedonmuodostuksen kehittäminen. Sisällöllisen kehittämisen nähdään vaativan henkilöstöresursoinnin, palkkauksen ja työn organisoinnin kohentamista. Tutkivaa ja reflektiivistä työtettä tulee vahvistaa ja sosiaalisesta raportoinnista kehittää vakiintunut tiedontuotannon menetelmä. Sosiaalityön työorientaatioista tulee kehittää erityisesti kuntouttavaa sosiaalityötä, tehtävälueista nuorisososiaalityötä. Sosiaalisen kuntoutuksen kriteerejä tulee väljentää. Myös palveluohjaukseen, työskentelyprosessin jatkuvuuteen ja jatko-
polkujen tukemiseen sekä verkostotyöhön tulee panostaa. Moniammatilliseen yhteistyöhön liittyen salassapitosäännösten tulkintaan tarvitaan tarkennuksia. Yksi haastatelluista tutkijoista toi esille myös elämänhistoriallisen perspektiivin käytön erityisesti nuorten kanssa tehtävän sosiaalityön relevanttina työotteena. Hän uskoo, että se on nyt kehittämistyön kautta tulossa suomalaisen sosiaalityöhön.

Tutkimuksissa on painotettu, että ihmisten kokemukset tulee auttamiskäytännöissä ottaa vakavasti, jos halutaan toimia asiakaslähtöisesti, kuntouttavasti tai aktiivisesti. Myös haastatteluisia korostettiin nykyistä sensitiivisempää ja kokonaistilannetta huomioivampaa otetta erityisesti nuorten aktiivisuuden suhteen. Palveluja tulee kehittää ja suunnitella siten, että huomioidaan kohderyhmien omat lähtökohdat ja asiakkaiden toiveet kuulemalla. Tulee kehittää avointa vastavuoroisuutta ja jaettua asiantuntijuutta sekä hiljaisen tiedon ja maallikkotiedon tuomista organisaatioiden kehittämiskeskusteluihin. Eräinä keinoina pidetään työpaikoille tai asiantuntijaverkostoihin rakennettavia kollektiivisia tuki- ja reflektiojärjestelmiä.

Tutkimuksissa on peräänkuulutettu sosiaaliturvaetuuksien tason nostamista ja työllistymistä tukevien joustavampien sosiaaliturvamuotojen kehittämistä. On ehdotettu esimerkiksi, että muodostetaan yksi perusetuus, joka mahdollistaisi nykyistä paremmin toimeentulon kohentamisen ansiotuloilla. Keskustelua on käyty myös niin sanottujen välityömarkkinoiden kehittämisestä: avointen markkinoiden ja työttömyyden väliin tulisi kehittää uusia keinoja lieventää pitkäaikaistyöttömyyden ongelmia. On arvioitu, että nuoret tarvitsisivat työhön ja koulutukseen kiinnittymisessä enemmän joustavia ja vaihtoehtoisia väyliä.

Nuorten siirtymävaiheiden tukemiseksi ja joustavoittamiseksi sekä koulutukseen ja työhön integroitumisen edistämiseksi on tutkimuksissa rakennettu erilaisia malleja ja nostettu esille eri projekteista tiivistettyjä hyviä käytäntöjä (esim. Suikkanen ym. 2004; Paju & Vehviläinen 2001, jota käsitelty inventaarin pajaosiossa; Linnossuo 2004). Tällä hetkellä luotuja malleja ja hyviä käytäntöjä ollaan edelleen kehittämässä, levittämässä ja juurruttamassa normaalitoimintaan esimerkiksi kahden valtakunnallisen hankkeen, Onnistuvat opit -hankkeen ja Nuorten osallisuushankkeen (käsitelty opinto-ohjauksen osiossa) kautta. Nuorten palveluiden kehittämisessä katse kohdentuu nyt etenkin näihin hankkeisiin ja niistä jatkossa saataviin tuloksiin.

Onnistuvat opit -hanke perustuu nuorten kuntoutuskokeiluun (Suikkanen ym. 2004) ja sen pohjalta rakennettuun Ota oppi -malliin. Mallissa nuorten palveluita kehitetään koordinoitujen toimijoiden perustyötä, ja sen tarkoituksena on luoda moniammatillinen turvaverkko niille nuorille, joille nykyiset sektoripalvelut eivät riitä ja jotka ovat vaarassa jäädä palveluiden ulkopuolelle. Outi Linnossuon (2004) esittelemässä mallissa kyse on sosiaali- ja mielenterveyspalveluiden välimaastoon sijoittuvasta palvelumallista, jossa nuorten työ- ja toimintakyvyn arviointi, sosiaalisen kuntoutuksen ja toiminnallisen terapian palvelut, työvoimapolitiittiset tukitoimet sekä palveluohjaus sijoitetaan saman katon alle ja matalan kynnyksen taakse.

Myös haastateltu sosiaalityöntekijä peräänkuuluttaa sellaisten palvelupisteiden perustamista, jotka tarjoaisivat matalan kynnyksen toiminnallisia ja kuntoutuksellisia mahdollisuuksia, sillä osalla nuorista on vaikeuksia kiinnittyä viranomaisvetoisiin palveluihin. Vaarana on, että nämä nuoret jäävät yhteiskunnallisten tukiverkkojen ulkopuolelle, koska heillä ei ole riittäviä resursseja käyttää nykyistä palvelujärjestelmää. Arkityössä on korostunut erityisesti myös nuorten mielenterveyspalvelujen kehittämisen ja saatavuuden parantamisen sekä erilaisten vertaistukea tuovien ryhmätoimintojen lisäämisen tarve. Haastattelussa korostettiin, että poikkihallinnollisessa ja moniammatillisessa työssä on edistetty, mutta yhä tarvittaisiin sen syventämistä. Hallinnon edustaja tiivistää, että ”ihmisten tarpeet eivät jäsenny viranomaisten työnjaon mukaan” ja vaatii nykyistä suurempaa rohkeutta palvelujärjestelmän kehittämiseen ja sen yhteen sulauttamiseen.

Tutkimuksesta ja tutkimustarpeista

Ajatellaan, että sosiaalityön tutkimusperinteessä on rakentunut erillään kvantitatiivis-kokeellinen rakenteellinen sosiaalityön tutkimus, joka tukee poliittista päätöksentekoa, ja kvalitatiivinen toimintatutkimuksellinen tutkimusperinne, joka pyrkii työn kehittämiseen. Jälkimmäisen eräitä tavoitteita ovat huono-osaisten ihmisten kokemusten välittäminen, ihmisten arkielämässä selviytyminen sekä asiakkaiden ja työntekijöiden osallistaminen ja valtaistaminen. 1990-luvulla tapahtuneen sosiaalityönteiden kielellisen käänteen myötä tutkimusta on suunnattu puheeseen ja kieleen, mikä on merkinnyt esimerkiksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän keskusteluiden analyysia ja sosiaalisten ongelmien konstruktionistisia tulkintoja. Yhtenä voimistuvana tutkimussuuntauksena nähdään tutkimus, joka liittyy palveluiden laatuun, arviointiin ja projektien seurantaan ja kytkeytyy vaikuttamiseen sekä hallinnollisiin intresseihin. Tutkimuksellisten keskustelujen keskiössä on myös ollut asiantuntijuuden ja ammattikäytäntöjen, tiedon ja työn suhde, ja sosiaalityön käytäntötutkimuksen nähdään vahvistuneen. Tästä esimerkkinä pidetään koko maan kattavan sosiaalialan osaamiskeskusverkoston rakentamista, käytäntötutkimuksen professuurin perustamista (HY) sekä pääkaupunkiseudun opeus- ja tutkimuskeskusten ja -yksiköiden toiminnan käynnistämistä. Sosiaalialan osaamiskeskusten ja valtakunnallisten kehittämishankkeiden kautta on voitu yhdistää palvelutuotannon, hallinnon, ohjauksen, tiedontuotannon ja koulutuksen intressejä. 1990-luvun lopulta lähtien myös palveluiden käyttäjät on alettu ymmärtää tiedontuotannon kumppaneiksi.

Tutkimuksissa tiivistyy näkemys siitä, että tarvitaan lisää tutkimustietoa kansalaisten suhtautumisesta sosiaalipoliittisiin uudistuksiin sekä sosiaalipalvelujen asiakkaiden palvelukokemuksista ja palveluita koskevista näkemyksistä. Palvelujärjestelmän toimivuutta tulee tarkastella myös asiakkaalle aiheutuvien seurausten näkökulmasta. Erityisesti tapauskohtaisen tutkimuksen nähdään auttavan ymmärtämään toiminnan vaikuttavuutta asiakkaan konkreettisissa elämänyhteyksissä. Pelkät suoritteet eivät riitä organisaation tuloksen mittaamiseen. Osallistavaa toimintatutkimusta pidetään hyvänä käytäntönä palvelujärjestelmän kansalaiseskeisyyden vahvistamisessa. Sen ohella, että tarvitaan käytäntöä palvelevaa tiedonmuodostusta ja arkityöstä johdettua raportoivaa tiedon tuottamista päätöksentekoa ja suunnittelua varten, tarvitaan myös alan kehittämiseksi perustietoa tuottavaa tutkimusta. Sosiaalityön tulee aktiivisesti nostaa esille kehittämistarpeita tekemällä näkyväksi asiakkaidensa sosiaalista todellisuutta sekä tuoda osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua myös niiden ihmisten kokemuksia, jotka eivät itse kykene vaatimaan asemansa kohentamista. Kyse on tiedon tuottamisesta hyvinvointipolitiikan suunnittelun ja kuntien strategisen työn pohjaksi. Tämän katsotaan vaativan tiedontuotannosta vastaavia sosiaalityöntekijöitä, jotka keskittyvät paikallisiin kehittämis- ja tutkimustehtäviin. Palvelujen ja työmenetelmien suunnittelun ja kehittämisen välineeksi tarvitaan tutkittua tietoa ihmisten tilanteista, työn sisällöstä, työtavoista ja työn menetelmistä sekä työn vaikuttavuudesta.

Samaan tapaan kuin työvoimapalveluidenkin suhteen myös sosiaalihuoltoon ja sosiaalipolitiikkaan liittyvässä tutkimuksessa nuoria käsitellään usein yhtenä ikäryhmänä muiden ikäryhmien joukossa, erikoistapauksena esimerkiksi toimeentuloturvan tai aktivoinnin suhteen tai sitten ikää ei huomioida tutkimuksessa lainkaan mutta nuoret periaatteessa kuuluvat tutkimuksen piiriin. Merkittävä tutkimuskokonaisuus muodostuu myös nuorille suunnattujen hankkeiden ja projektien arvioinneista ja tutkimusraporteista, joissa on monesti myös pyritty tuomaan esiin nuorten kokemuksia ja näkemyksiä, pitämään nuorten elämäntilannetta tarkastelun yhtenä näkökulmana. Näistä tutkimuksista rakentuu verraten yhdensuuntainen kuva nuorten tukemisen edellytyksistä ja hyviksi havaituista keinoista. Yksi haastatelluista tutkijoista huomauttaa, etteivät nämä näkemykset ole yleensä kovinkaan paljon käytännön politiikkaan vaikuttaneet, ja pitääkin nyt esimerkiksi Onnistuvat opit -juurruttamishanketta kiinnostavana. Haastateltavat nostivat esille tarpeen saada nuorten ääni nykyistä vahvemmin kuuluviin. Nuorten asiakkaiden ja nuorten kanssa työskentelevien näkökulma tulisi aiempaa paremmin huomioida palveluiden kehittämisessä. Sekä sosiaalityöntekijä että hallinnon edustaja painottivat erityisesti käytännön tarpeista lähtevän tutkimus- ja kehittämistoiminnan merkitystä. Tuotiin myös esille, että tutkimuksessa pitäisi irtaantua riskiryhmäajattelusta ja ongelmakeskeisyydestä sekä päästä ennaltaehkäisyyn ja palveluiden ja toimintaympäristöjen kokonaisvaltaiseen kehittämiseen. Eräiksi tutkimuskohteiksi otettiin nuorten palveluprosesseissa kokemat kohtuuttomat tilanteet. Nuorten tilanteita sekä tuen ja palvelujen tarpeita tulisi lähestyä nuorten näkökulmasta, ja niitä tulisi kontekstualisoida myös yhteiskunnallisiin reunaehtoihin. Nuorten tutkimuksellista toimijuutta tulee vahvistaa. Yksi haastatelluista tutkijoista peräänkuulutti myös monitieteisiä ja tutkimusteemoja eri suunnista tarkastelevia laajoja tutkimushankkeita sekä kokonaisvaltaista nuorisopolitiikkaa ja -ohjelmaa. Kokonaisuudessaan haastateltavat katsoivat, että on tarpeen vahvistaa nuorten sosiaalipalveluihin liittyvän tutkimuksen asemaa.

SOSIAALIPOLITIIKASTA JA SOSIAALIHUOLLOSTA

Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Hyvinvointi 2015 -ohjelma on osa Sosiaalialan kehittämishanketta, ja sen tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumisesta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö. Ohjelmassa on arvioitu ja ennakoitu muuttuvan toimintaympäristön tuomia uusia vaatimuksia sekä sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi että niiden ratkaisemiseksi. Siinä esitetään sosiaalialan kehittämisen kannalta keskeiset hyvinvointipolitiikan pitkän aikavälin tavoitteet ja tulevan kehittämistyön toimenpidesuunnat. Ohjelman taustalla ovat hyvinvointipolitiikan toimintaympäristössä tapahtuneet rakenteelliset muutokset. Ajatellaan, että nämä muutokset edellyttävät laajapohjaista pohdintaa siitä, mikä on hyvinvointipolitiikan suunta. EU-jäsenyys on vaikuttanut kansalliseen politiikkaan, ja taloudellisen globalisaation myötä sosiaalisen vastuun kysymykset ovat joutuneet uudelleen arvioitaviksi. Syrjäytymisen ja uusien sosiaalisten ongelmien katsotaan tuovan paineita tulonsiirtojärjestelmille, julkistaloudelle ja julkisille palveluille. Lisäksi väestön ikääntyminen heikentää huoltosuhdetta ja lisää palvelutarpeita. Sosiaalialalla valtion, kuntien, järjestöjen ja yksityisten yritysten suhteet ovat jatkuvassa muutoksessa. Ohjelmassa hyvin-

vointipoliittisia tavoitteita on arvioitu elämänkaareen perustuvan jaottelun mukaisesti ja sosiaalialan kannalta keskeisimpien alueiden nähdään liittyvän erityisesti lapsuuden, nuoruuden ja vanhuuden elämänvaiheisiin. Työikäisen väestön osalta tavoitteita on tarkasteltu ennen kaikkea työelämän kehittämisen ja työmarkkinoiden kehityksen kannalta. (3, 7–9, 47.) Tässä yhteydessä esitellään julkaisun keskeisimmät ja erityisesti nuoria käsittelevät osiot.

Hyvinvointipolitiikan ensimmäisenä laajana tavoitteena pidetään toimintakyvyn ja hyvinvoinnin edistämistä, jolla turvataan mahdollisuus itsenäiseen ja ihmisarvoiseen elämään kaikissa elämänvaiheissa. Tavoitteen saavuttamiseksi hyvinvointipalvelujärjestelmän rakenteita ja toimintatapoja tulee muokata ja monipuolistaa yksilöiden ja perheiden itsenäistä selviytymistä tukeviksi. Hyvinvointipolitiikan toisena tavoitteena nähdään työelämän vetovoiman ja joustavuuden lisääminen. Tämä vaatii toimenpiteitä erityisesti elämävaiheissa, jolloin siirrytään opiskelusta työelämään ja työelämästä eläkkeelle. Ensinnäkin työelämän tulee tarjota vaihtoehtoja, joissa ihmisten erilaiset elämänvaiheet ja edellytykset on otettu huomioon, ja toiseksi sosiaaliturvaa tulee kehittää suuntaan, joka mahdollistaa toimeentulon jatkuvuuden ja mahdollisuuden suunnitella elämää myös epävakaisilla työmarkkinoilla. Hyvinvointipolitiikan kolmantena tavoitteena pidetään köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyä. Perustuslain säännökset muodostavat lähtökohdan, jonka pohjalta hyvinvointipolitiikkaa sekä sitä säätelevää lainsäädäntöä ja hallintotoimintaa on kehitettävä tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Hyvinvointipolitiikan yleiseksi toimintaperiaatteeksi köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyssä nostetaan eettinen prinssiipi: mitä perustavammanlaatuiset inhimilliset tarpeet ovat uhattuina ja mitä heikommat ovat yksilön omat voimavarat selvitä, sitä vahvemmat ovat yksilön oikeudet ja sitä selkeämpi on julkisen vallan velvollisuus järjestää toimeentulo sekä sosiaali- ja terveystalvet. Näin ollen pitkän aikavälin tavoitteena on vahvistaa sosiaalista vastuuta kaikissa politiikoissa ja luoda vahvemmat rakenteet ehkäisevälle politiikalle kaikilla politiikan tasoilla. Hyvinvointipolitiikan neljäntenä tavoitteena nähdään riittävän ja monipuolisen hoivan sekä toimeentulon turvaaminen kaikissa elämänvaiheissa. Tämä vaatii toimenpiteitä erityisesti ikääntyvän väestön osallisuuden ja hyvinvoinnin parantamiseksi sekä toimintakyvyn ylläpitämiseksi mahdollisimman pitkään. Keskeisellä sijalla ovat myös perheellistymisen ja varhaislapsuuden tukeminen sekä ylisukupolvisen huono-osaisuuden syntymisen estäminen. (28.)

Tavoitteina hyvinvoinnin turvaamiseksi muuttuvilla työmarkkinoilla pidetään ensinnäkin pitkäaikaistyöttömyyden vähenemistä. Siinä eivät riitä avointen työmarkkinoiden uudet työpaikat, vaan työttömyyden ja avointen markkinoiden väliin on kehitettävä uusia keinoja lievittää ongelmaa. Tulee käynnistää välittävien työmarkkinoiden kehittämisen hanke, jossa tulee arvioida myös jo käytössä olevien keinojen tehostamisen tarpeet. Etenkin sosiaaliset yritykset, nuorten työpajat ja niiden liittyminen muihin perusjärjestelmiin nähdään tärkeinä. Lisäksi tulee kehittää työllistymistä tukevia joustavampia sosiaaliturvamuotoja, jolloin helpotetaan sosiaaliturvan avulla työmarkkinadynamiikkaa eli esimerkiksi siirtymistä ptkätöistä pysyviin ja osa-aikatöistä kokopäivätyöhön. Tavoitteena pidetään myös, että työikäisen väestön keskeisimmän elämäntapariskin, alkoholin käytön, kasvu saadaan taittumaan. Lisäksi maahanmuuttajien ja heidän lastensa sekä muiden vähemmistöjen integroitumista työelämään ja koko yhteiskuntaan tulee tukea muun muassa tarjoamalla kieli- ja ammattikoulutusta. Vammaisten osallisuutta yhteiskuntaan ja työelämään vahvistetaan poistamalla työhön osallistumisen esteitä. Tämän ohella yleistä ilmapiiriä ja asenteita tulee muokata sellaiseen suuntaan, että työn ja muun elämän yhteensovittaminen onnistuu nykyistä paremmin. Pitkän työuran vastapainoksi olisi tuettava tyydyttävää perhe-elämää, elintasoa, asumista, vapaa-aikaa ja hyvinvointia. (38–39.)

Ohjelman nuoria koskevat tärkeimmät tavoitteet liittyvät työmarkkinoille siirtymisen nopeuttamiseen ja helpottamiseen. Suomen erityisenä ongelmana pidetään kansainvälisestäkin korkeaa nuorisotyöttömyyttä ja tulevan vuosikymmenen keskeisenä haasteena uusien ikäluokkien kiinnittymistä työmarkkinoille. Haasteena on myös koulutuksesta syrjäytyvien nuorten työllistymisen. Kun koulutus jäsentyy yhä keskeisemmäksi työllistymiskriteeriksi, heikosti koulutetuille voi olla tarjolla vain lyhyt-

aikaisia ja huonosti palkattuja töitä. Paikallisten työmarkkinoiden erityispiirteistä ja nuorten omasta taustasta johtuen työllistymisen tukemisen keinojen nähdään vaihtelevan. Osa syrjäytymisriskissä olevista nuorista hakee itselleen sopivaa opiskelu- tai ammattiuraa, jolloin olennaista olisi työvoima- ja sosiaaliviranomaisten joustavalla yhteistyöllä löytää heille oikea jatkokoulutuspaikka. Jo syrjäytyneiden nuorten auttamisen katsotaan vaativan entistä moniammatillisempaa otetta, jossa yhdistyy päihdehuollon, sosiaalitoimen ja työvoimaviranomaisten palveluketju. Näiden nuorten koulukokemukset ovat usein kielteisiä, jolloin esimerkiksi pajakouluja ja oppisopimusjärjestelmää pidetään hyvinä työmarkkinoille kiinnittymisen välineinä. Yhteiskuntapoliittisesti vaikeimpana ryhmänä nähdään koulutusta aktiivisesti karttavat nuoret, joiden osalta haasteeksi nostetaan yleisesti yhteiskuntaan integroiminen. Ajatellaan, että nämä nuoret tarvitsevat luottamukseen perustuvaa terapeuttispainotteista viranomaisyhteistyötä sosiaalitoimen, päihdehuollon ja poliisin välillä. (34, 38.)

Mikko Kautto (toim.) (2006) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes.

Teoksessa tarkastellaan suomalaisen hyvinvoinnin tilaa ja kehitystä, arvioidaan hyvinvointipolitiikan roolia hyvinvoinnin kehityksessä ja analysoidaan kansalaisten käsityksiä hyvinvointipolitiikasta sekä sosiaali- ja terveyspalveluista. Keskeisenä aineistona käytetään Stakesin vuonna 2004 toteuttamaa suomalaisten hyvinvointi ja palvelut -kyselyä. Teoksessa painotetaan taloudellisen kestävyuden näkökulman rinnalle tarvittavan sosiaalisen kestävyuden arviointia, jotta hyvinvointipolitiikassa otettaisiin huomioon myös väestön tarpeet ja toiveet. Teos koostuu kolmesta osasta: elinolo-osioista, politiikkaosioista sekä hyvinvointi ja sosiaaliset ongelmat -osioista, ja se sisältää johdanto- ja yhteenvetoluvun lisäksi yhteensä 13 artikkelia, joista tässä esitellään kolme. (19–32.) Teoksessa nuoret aikuiset eivät varsinaisesti yksinään ole minkään artikkelin kohteena.

» PAULI FORMA: NIIN HYVINÄ KUIN HUONOINA AIKOINA – SUOMALAISTEN SOSIAALIPOLITIIKKAA KOSKEVAT MIELIPITEET VUONNA 2004

Pauli Forma katsoo, että hyvinvointivaltion kannatuksen kannalta olennaista on, miten sosiaalipolitiikkaan suhtaudutaan hyvinä ja huonoina aikoina. Sosiaalipolitiikan kannatuksen sekä sosiaaliturvaa ja -palveluita koskevien mielipiteiden on havaittu seuraavan talouden syklejä ja liittyvän kansalaisten eri elämäntilanteisiin, rooleihin, intresseihin ja ideologioihin sekä vallitsevaan sosiaalipolitiikan organisointitapaan. Forman mukaan suomalaisessa sosiaalipolitiikassa on viime vuosien aikana tehty useita muutoksia, joista keskeisimpinä hän pitää lakia kuntouttavasta työtoiminnasta (2001) ja työeläkeuudistusta (2005). Sosiaalipalvelujen osalta huomattavimpana muutoksena pidetään sitä, että kunnat tilaavat yhä enemmän sosiaali- ja terveyspalveluja yksityisiltä palveluntuottajilta (Lundström 2003). Forma tuo esille, että vaikka hyvinvointivaltion keskeiset piirteet ovat olleet muutosten kohteena, on kansalaisten suhtautumisesta sosiaalipolitiikan uudistuksiin varsin vähän tutkimustietoa. Artikkelissa tarkastellaan suomalaisten sosiaaliturvaa ja palveluja koskevia mielipiteitä vuosina 1993–2004. Artikkelin pääasiallinen aineisto muodostuu Tilastokeskuksen Stakesille keräämästä Suomalaisten hyvinvointi 2004 -kyselyn puhelinhaastatteluaineistosta (N=4350) ja postikyselyaineistosta (N=2957). Menetelminä käytetään kuvailevia menetelmiä. Lisäksi hyödynnetään Suomen Gallupin Stakesille puhelinhaastatteluina keräämiä aineistoja vuosilta 1993–2004 (vuosittain n. 1000 vastaajaa). Tutkimusteemat ovat: sosiaaliturvan taso, eriarvoisuus, verotuksen keventäminen,

hyvinvointipalvelujen tuottaminen sekä säästötoimenpiteiden kohdentaminen tulonsiirtoihin ja hyvinvointipalveluihin. (160–166.)

Tulokset

Tutkimuksen mukaan sosiaaliturvan tasoa on yleisimmin pidetty sopivana. Vuosina 1993–2002 sosiaaliturvaa sopivana pitävien vastaajien osuus on vaihdellut 60 ja 70 prosentin välillä, mutta vuonna 2004 osuus laski 53 prosenttiin. Samalla sosiaaliturvaa liian korkeana tai liian matalana pitäneiden osuudet ovat eriytyneet ja kasvaneet: esimerkiksi vuonna 2002 vastaajista 27 prosenttia piti sosiaaliturvaa liian matalana, vuonna 2004 näin ajatteli 32 prosenttia vastaajista. Vuonna 2002 sosiaaliturvaa liian korkeana pitäviä oli 5 prosenttia, vuonna 2004 heitä oli 11 prosenttia. Vuonna 2004 naiset pitivät tasoa liian matalana miehiä useammin. Ikäryhmittäin tasoa liian matalana pitäviä oli eniten nuorimmassa ikäryhmässä (alle 25-vuotiaat) ja vanhimmissa ikäryhmissä (yli 56-vuotiaat). Tyytymättömmimpiä ovat työttömät ja ne, joilla on alhainen koulutustaso. Enemmistö vuoden 2004 vastaajista pitää rikkaiden ja köyhien välistä eroa liian suurena (72 %). Forma tulkitsee, että suomalaiset ovat valmiita korkeaan verotukseen, jos se takaa hyvätasoisen sosiaaliturvan: sosiaaliturvan tason haluaa säilyttää vaikka veroja korottamalla 76 prosenttia vastaajista. Eriarvoisuutta pidetään liian suurena yleisemmin vanhemmissa kuin nuoremmassa ikäluokissa, samoin vanhimmissa ikäryhmissä on eniten niitä, jotka haluavat säilyttää sosiaaliturvan tason vaikka veroja korottamalla. Valmiimpia verotuksen alentamiseen vaikka sosiaaliturvan kustannuksella ovat puolestaan työssä olevat (28 %). Sosiaalipalveluihin ja tulonsiirtoihin kohdistuvista säästöistä yleisimmäksi vastausvaihtoehdoksi määrittäytyi ”ei voida säästää”. Kielteisimmin suhtaudutaan siihen, että säästöjä kohdistetaan terveyden- ja sairaanhoitoon (79 %). Säästöihin sosiaalipalveluista suhtautuu kielteisesti 75 prosenttia, ja työttömyysturvasta säästämistä pitää kielteisenä 46 prosenttia. Selvä enemmistö (91 %) vastaajista katsoo, että valtion ja kuntien tulee tuottaa pääosa sosiaalipalveluista sekä sairauden- ja terveydenhoidosta. Yksityisten sosiaalipalvelujen lisäämiseen suhtautuu myönteisesti 47 prosenttia vastaajista, ja yksityisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden lisäämiseen 46 prosenttia. (166–177.)

Forma tulkitsee tulosten osoittavan varsin yksiselitteisesti, että suomalaiset kannattavat uudenlaisen jakavaa, verovaroin rahoitettua ja julkisen sektorin tuottamiin palveluihin perustuvaa sosiaalipolitiikkaa. Kokonaisuudessaan työttömät ja työkyvyttömät ovat vankimpia sosiaalipolitiikan puolustajia. Myös perhetyyppi ja sen mukaiset hyvinvointivaltion asiakkaan roolit vaikuttavat eri tavoin sosiaalipolitiikkaa koskeviin mielipiteisiin. Forman mukaan yhteiskuntaryhmien välisiä eroja voidaan pitkälti selittää erilaisilla intressiasemilla: hyvinvointipalveluja ja etuuksia muita enemmän tarvitsevat suhtautuvat niihin myönteisemmin ja vastustavat niihin kohdistuvia leikkauksia muita vahvemmin. Forma ei kuitenkaan pidä eroja dramaattisen suurina: valtaosa suomalaisista suhtautuu hyvinvointivaltioon myönteisesti niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina. Kaiken kaikkiaan Forma näkee kuilun päätöksenteon ja kansalaismielipiteen välillä. Käytännön sosiaalipolitiikan tasolla esimerkiksi julkisen sektorin rooli palvelujen tuottamisessa on pienentynyt ja verotusta on kevennetty – eikä näitä päätöksiä voida Forman mukaan perustella kansalaismielipiteellä. (178–181.)

» ANU MUURI: SOSIAALIPALVELUT VUONNA 2004 – VÄESTÖN MIELIPITEITÄ JA ASIAKKAIDEN PALVELUKOKEMUKSIA

Anu Muuri toteaa, ettei sosiaalipalvelujen asiakkaiden mielipiteistä, asiointikokemuksista ja palveluiden saatavuudesta ole kovin paljon tutkimustietoa, ja katsoo, että niiden merkitys sosiaalityössä ja -palveluissa on kasvanut vasta 1990-luvun lopulla uusien työmenetelmien myötä. Kansallisen tason selvityksiä sosiaalihuollon ja sosiaalipalveluiden kehittämisestä on viime vuosina tehty runsaasti.

Yhteiskunnallisen keskustelun Muuri katsoo tällä hetkellä kohdentuvan palveluiden tuotantoon sekä rahoitusvastuun jakamiseen valtion ja kunnan kesken. Useiden tutkimusten mukaan saatua palvelua sinänsä ei ole kritisoitu vaan kritiikin kohteena on ollut asiakkaan saama kohtelu. Artikkelissa tarkastellaan vuoden 2004 hyvinvointi ja palvelut -kyselyn avulla väestön näkemyksiä sosiaalipalveluiden hakemisesta ja saamisesta, sosiaalipalveluiden toimivuudesta sekä niiden kehittämistä. Palveluja viimeisen 12 kuukauden aikana käyttäneet vastasivat lisäksi kysymyksiin, jotka koskivat palvelujen ja tuen riittävyyttä, palvelujen epäämistä ja sen syitä, jonotusaikoja sekä saatua palvelua ja sosiaalitoimessa asiointia. Aineiston analyysimenetelminä käytetään suorien jakaumien tarkastelua ja ristiintaulukointia. (204–211, 226.)

Tulokset

Tutkimuksessa toimeentulotuki erottui muista palveluista: vastaajat kokivat, että tarpeen vaatiessa sitä olisi vaikea hakea. Joka neljäs oli sitä mieltä, että tukea olisi vaikea hakea, eikä uskonut sitä edes saavansa. Mitä iäkkäämmästä vastaajasta oli kyse, sitä vaikeammaksi tuen hakeminen koettiin. Alle 25-vuotiaiden ja alle 34-vuotiaiden keskuudessa mielipiteet eriytyivät: molemmissa ryhmissä noin 40 prosenttia oli sitä mieltä, että tukea olisi sekä vaikea että helppo hakea. Luottamus toimeentulotuen saamiseen oli suurinta alle 25-vuotiaiden ryhmässä, korkeasti koulutettujen keskuudessa sekä pääkaupunkiseudulla ja muissa yli 100 000 asukkaan kaupungeissa. Myös sosiaalityöntekijän neuvonta-avun kynnys määrittyi korkeaksi. Kaikki ikäryhmät suhtautuivat sosiaalityöntekijän palveluiden hakemiseen suhteellisen kielteisesti, alle 25-vuotiaat kuitenkin myönteisimmin. Muuri pitää mielenkiintoisena aiemmista tutkimuksista poikkeavaa tulosta: nyt miehet olivat naisia tyytyväisempiä sosiaalipalveluiden toimivuuteen ja parantaisivat sitä vain pienin muutoksin, kun taas naiset olivat selvästi kriittisempiä. Muurin mukaan suhde sosiaalipalveluihin rakentuu ambivalentiksi: toisaalta järjestelmään luotetaan aiempaa enemmän, toisaalta toivotaan entistä vahvemmin, ettei sitä tarvitsisi käyttää. Vastaajilta kysyttiin myös näkemyksiä sosiaalipalveluiden toimivuudesta. 70 prosenttia oli sitä mieltä, että kokonaisuudessaan palvelut toimivat hyvin ja niitä voitaisiin parantaa pienin muutoksin. Perusteellisempaa muutosta toivoi lähes joka viides, ja 4 prosenttia oli sitä mieltä, että koko järjestelmä pitäisi uudistaa. Kriittisimpiä olivat alle 25-vuotiaat ja kaupungeissa asuvat. Sosiaalipalveluiden kehittämisen osalta eniten toivottiin lisää tiedotusta etuuksiin ja palveluihin liittyvistä oikeuksista (70 % vastaajista). Lähes kaksi kolmasosaa katsoi, että sosiaalipalvelujen saamista tulisi nopeuttaa ja sosiaalipäivystystä parantaa kiireellisissä tapauksissa. Vajaa puolet lisäisi asiakkaan valinnan ja palautteen antamisen mahdollisuuksia. Eniten haluttaisiin kehittää vanhuspalveluja sekä lasten ja nuorten tukipalveluja, mutta toiveena on, että kaikkia palveluja kehitettäisiin ainakin jonkin verran. (211–214, 218–222, 227–228.)

Vastaajista 7 prosenttia oli hakenut sosiaalitoimesta taloudellista tukea, mikä vastaa tilastollista toimeentulotukea saavien osuutta. Hakeneista 30 prosenttia oli sitä mieltä, että tuki oli riittävä, 28 prosenttia piti sitä riittämättömänä ja 12 prosenttia ei ollut saanut sitä lainkaan. Neuvonta-apua oli hakenut 3 prosenttia. Yli puolet piti palvelua riittämättömänä, siihen oltiin tyytymättömämpiä kuin muihin palveluihin tai etuuksiin. Lähes puolet vastaajista ilmoitti odottaneensa palvelua tai etuutta yhdestä neljään viikkoon. Rungas kolmasosa koki odottaneensa turhan kauan. Sosiaalitoimen kanssa edellisen vuoden aikana asioineet kokivat asioinnin monimutkaiseksi ja työlääksi, mutta he tunsivat saaneensa asiantuntevaa apua sekä kohteliasta ja joustavaa palvelua. Muurin mukaan asiakkaat pitävät tärkeänä koko asiakasprosessin toimivuutta, kohteliasta palvelua ja omien näkemystensä huomiointia: kyse on vuorovaikutustilanteesta, jossa asiakas ja työntekijä kohtaavat tunnetasolla. Palvelua tulisikin tarkastella nykyistä laajemmin kokonaisuutena. Muuri katsoo, että vaikka poliittis-hallinnollisissa dokumenteissa tavoitellaan palveluiden turvaamista, saatavuutta ja asiakaslähtöisyyttä, on saatavuuden määrittely jäänyt heikoksi. (223–230.)

» MATTI KORTTEINEN & MARKO ELOVAINIO: MITEN AUTTAA HUONO-OSAISIA?

Artikkelissa analysoidaan sosiaalipolitiikan käsityksiä huono-osaisista ja auttamisesta. Matti Kortteinen ja Marko Elovainio tulkitsevat, että sosiaalipoliittisessa keskustelussa on viime vuosikymmenten aikana tapahtunut merkittävä käänne: aiemman resurssien uudelleenjaon ja tasoittamisen sijaan keskustelua hallitsee nyt näkemys kannustamisesta. Kortteinen ja Elovainio paikantavat julkisessa keskustelussa vallitsevasta ajattelutavasta kolme keskeistä tavoitetta. Ensinnäkin pyritään toimiala-, yritys- ja työpaikkarakenteen markkinavetoiseen uudistamiseen, toiseksi tavoitellaan työllisyysasteen nostamista ja sitä kautta kolmanneksi kansalaisten sosiaalista integroitumista ja syrjäytymisen ehkäisemistä työn kautta. Tähän liittyen myös huono-osaisia koskevan ajattelun nähdään siirtyneen kannustamiseen eli siihen, että tavoitteena on saada mahdollisimman suuri osa väestöstä mukaan tuottavaan työhön. Kortteinen ja Elovainio katsovat, että kysymys liittyy suhteellisen pienen väestönosaan, jolloin kyse on siitä, mikä huono-osaisia kannustaa. Taloustieteellistä ajattelua nähdään nyt käytettävän sosiaalipoliittisten toimien perusteena tavalla, jossa uskotaan, että yksilöiden toiminnan kuvaamiseen riittävät taloustieteelliset oletukset. Tällöin ajatellaan, että resurssien uudelleenjaoko voi edistää passivoitumista ja että sen ehkäisemiseksi tarvitaan sekä työmarkkinaresursseja kohentavaa koulutusta että kannustavaa otetta. Kortteinen ja Elovainio katsovat, että kannustusajattelua kuvastaa ennen kaikkea laki etuoikeutetusta tulosta, jonka tavoitteena oli vähentää tuloloukkoihin jäämistä sallimalla aiempaa suurempien tulojen hankkiminen ilman toimeentulotuen pienenemistä. Laki on jäänyt voimaan, vaikka sen työllisyysvaikutukset osoittautuivat vaatimattomiksi. (329–333.)

Kortteinen ja Elovainio tarkastelevat sosiaalisen integraation merkitystä syrjäytymisprosesseissa. Monissa tutkimuksissa sosiaalinen luottamus on osoittautunut tärkeäksi: luottamuksensa menettäneet ovat muita haavoittuvampia kestämaan työttömyyteen liittyviä raskaita tekijöitä, mikä edelleen lisää sairastavuustaipumusta ja syventää syrjäytymiskehitystä. Sosiaalisen epäluottamuksen nähdään merkitsevän sitä, että usko yhteisöllisten siteiden sitovaan voimaan puuttuu. On osoitettu, että inhimillinen hyvinvointi edellyttää tietynasteista taloudellista integroitumista ja kiinnittymistä sellaisiin arvoihin, jotka antavat omalle taloudelliselle ansainnalle sille kuuluvan erityisen sosiaalisen merkityksen. Kortteinen ja Elovainio tarkastelevat artikkelissaan hyvinvointi ja palvelut -kyselyn avulla huono-osaisuuden taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia sekä huono-osaisuuden kasautumista, taustoja ja seurauksia. Aineisto on analysoitu logistisen regression avulla. Tulokset osoittavat, että sosiaalinen epäluottamus selittää erittäin merkitsevästi syrjäytymisen eri muotoja ja niiden kasautumista samoille ihmisille. Sosiaalinen epäluottamus osoittautui iästä riippumattomaksi keskeiseksi selittäjäksi sille, ketkä pyrkivät vetäytymään työmarkkinoilta. Yhteys on merkitsevä myös toimeentulotuesta riippuvaisten joukossa, vaikka taloudellisella ahdingolla oli myös työ- ja koulutus-haluja lisäävä eli kannustava vaikutus. Kortteinen ja Elovainio tulkitsevat sosiaalisen epäluottamuksen selittävän sitä, ketkä jäävät kasautuneiden vaikeuksien keskelle elämään tukien varassa, ja katsovat sen siten olevan keskeisessä roolissa huono-osaisuuden rakentumisessa ja syventymisessä. (333–339.)

Kortteinen ja Elovainio uskovat, että taloudelliset kannusteet toimivat parhaiten, kun kyseessä on niin sanottu normaali väestö. Siihen kuuluvilla on omat yhteisölliset kiinnikkeensä. Jos taas huono-osaisia kannustetaan sanktioiden uhalla, voi tämä yritys toimia päinvastoin kuin on tarkoitus ja vahvistaa epäluuloisuuden ja vetäytymisen kierrettä. Kortteinen ja Elovainio esittävät, että taloustieteeseen kytkeytyvä sosiaalipoliittinen ajattelu on ristiriitaista ja sen tulkinnat huono-osaisista kapeita, mikä vaikuttaa sen omien tavoitteiden saavuttamista. Heidän mukaansa tarvitaan enemmän käyttäytymistieteellistä pohdintaa siitä, mikä huono-osaisten näkökulmasta on kannustavaa ja mikä ei. Eri ryhmien ja erilaisissa elämäntilanteissa elävien yksilöiden omat kokemukset ja tulkinnat tulee nostaa keskiöön. Kortteinen ja Elovainio painottavat myös resurssien uudelleenjaon ennaltaehkäisevää merkitystä: luottamuksensa menettäneetkin ihmiset ovat selviytyneet hyvin, kun he ovat päässeet elämään turvallisissa oloissa. (329, 339–342.)

» MIKKO KAUTTO: HYVINVOINTIA JA POLITIIKKAA KOSKEVAT PÄÄTELMÄT

Yhteenvetoluvussa Mikko Kautto tiivistää, että valtaosa väestöstä voi hyvin, tulee kohtalaisesti toimeen sekä elää terveenä ja ilman merkittäviä hyvinvoinnin vajeita. Suomalaisten hyvinvointi on kohentunut. Hyvinvointi ja palvelut -kyselyn pääviestinä Kautto pitää työn hyvinvointimerkityksen korostumista: työ määrittyy hyvinvointia tuottavaksi ja suojaavaksi tekijäksi. Väestöryhmien väliset erot ovat kuitenkin kasvaneet, ja huono-osaisten elämäntilanteet määrittyvät aiempaa vaikeammiksi. Teoksen keskeisenä johtopäätöksenä Kautto näkee sen, että ikä on uudelleen noussut tärkeäksi hyvinvointia jakavaksi taustatekijäksi. Nuoren aikuisväestön hyvinvoinnin ei katsota kehittyneen yhtä hyvin kuin vanhusväestön ja keski-ikäisten. Tämän nähdään juontavan rakenteellisista, etenkin työmarkkinoihin liittyvistä, syistä mutta myös hyvinvointivaltion toiminnasta: sosiaaliturva ei ole reagoinut riittävästi nuorten ja perhettä perustavien kasvaneisiin tarpeisiin. Kautto nostaa esille huolen syrjäytymisuhan alla olevista nuorista, joille pahoinvointia kuvaavat tekijät ovat aiempaa selvemmin kasautumassa. Sosiaalipolitiikassa tulisikin kohdentaa resursseja nykyistä enemmän nuoriin ikäluokkiin ja heidän kasvuolosuhteisiinsa, kuten kouluun. Kautto tulkitsee, että tiukan menokontrollin ja kannustinajattelun kautta työttömyyden riskiltä suojaava vähimmäisturva on kehittynyt ongelmallisesti. Sekä tuloerot että vähimmäisturvan varassa sinnittelevien köyhien määrä ovat kasvaneet. Teoksen yhtenä tuloksena pidetään myös taloudellisen ahdingon ja työttömyyden tai muun huono-osaisuuden vahvan yhteyden esille nousua. Eräänä ratkaisuna olisi taloudellisen ahdingon lievittäminen, mutta toimeentuloturvan kohentamispyrkimyksiin suhtaudutaan Suomessa ristiriitaisella tavalla. Yhtenä hyvänä vaihtoehtona esitetään, että syrjäytyneelle väestölle suunnattuja toimenpiteitä tulisi suunnitella enemmän siten, että ne perustuisivat näiden kohderyhmien omiin lähtökohtiin. Hyvinvoinnin eriytymisen osoittaututtua todelliseksi tilaksi tulee myös pohtia universalistisen sosiaalipolitiikan rajoja. Kautto kysyy, mitä tämän päivän universalismi käytännössä merkitsee vähimmäisturvan varassa sinnittelevälle työmarkkinoiden ulkopuolella olevalle. Toisaalta hän huomauttaa, että nykyjärjestelmämme sisältää jo jonkin verran selektiivisyyttä esimerkiksi toimeentuloturvan tuloharkinnan muodossa. (347–357.)

**Eeva Liukko (2006) Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa.
SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006.
Helsinki: SOCCA & Heikki Waris -instituutti.**

Tutkimuksen lähtökohtana on vuonna 2001 voimaan astunut laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) ja siihen sisältyvät kaksi uutta palvelua, aktivointisuunnitelma ja kuntouttava työtoiminta. Tutkimuksen tarkoituksena on jäsentää kuntouttavaa sosiaalityötä perussosiaalityön ammatillisena käytäntönä eli pohtia sen tarvetta, tavoitetta, kohdetta ja työtapaa sekä tarkastella, mitä uutta perussosiaalityö voi tuoda kuntouttaviin palveluihin. Eeva Liukko analysoi asiakkaiden ja työntekijöiden käsityksiä siitä, mitä kuntouttavan sosiaalityön tulisi olla. Kuntouttavalla sosiaalityöllä Liukko tarkoittaa kunnallisessa perussosiaalityössä kehitettävää lähestymistapaa, ja perussosiaalityöllä hän viittaa aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön, jossa asiakkuus liittyy pääasiassa työttömyyteen ja toimeentulotuen hakemiseen. Liukon mukaan sosiaalityön ammattikäytäntöjen kenttä on jo pitkään ollut sekä sisäisten että ulkoisten muospaineiden kohteena etenkin aktiivisen sosiaalipolitiikan ja kuntoutuksen käsitteen sisällöllisen laajentumisen myötä. Kuntoutuksen käsitteen laajentuessa toiminta-alueeksi on alettu käsittää fyysisen ja psyykkisen vajaakuntoisuuden lisäksi sosiaalinen syr-

jäytyminen sekä työttömyyteen ja elämänhallintaan liittyvät ongelmat. Kuntoutuvan henkilön on katsottu tarvitsevan kokonaisvaltaista kuntoutusprosessia, jossa otetaan huomioon hänen elämänsä sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Aktiivinen sosiaalipolitiikka painottaa toimenpiteitä työttömien tukemiseksi, kuntouttamiseksi ja aktivoimiseksi takaisin työelämään. Aktiivisen sosiaalipolitiikan nähdään pohjaavan erityisesti kuntouttavan työtoiminnan lakiin sekä vuoden 1997 toimeentulotukilakiin, joka mahdollisti työstä tai työvoimapoliittisesta toimenpiteestä kieltäytyvän toimeentulotuen perusosan leikkaamisen 40 prosenttiin saakka. Liukon mukaan kunnalliseen sosiaalityöhön on alettu liittää voimakkaita työvoimapoliittisia ulottuvuuksia ja myös perussosiaalityön odotetaan vaikuttavan työllisyyden hoitoon. Konkreettisia aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan yhteisareenoita ovat olleet yhteispalvelupisteet ja työvoiman palvelukeskukset. (7–9, 18–26.)

Liukko tarkastelee aluksi sosiaalityötä ammattikäytäntöinä²⁷. Ammattikäytännöillä hän tarkoittaa niitä jossain määrin vakiintuneita työtapoja sekä ammatillisten käytäntöjen ja menetelmien kokonaisuuksia, joiden mukainen toiminta on ammattikunnassa määrittynyt hyväksyttäväksi. Liukko pitää kunnallisen sosiaalityön lähestymistapojen keskeisinä kattokäsitteinä muutostyötä ja huollollista sosiaalityötä. Muutostyössä (Aluesosiaalityö Helsingissä 2000) työskentely on suunnitelmallista ja tavoitteellista ja tarkoituksena on tukea asiakasta saamaan aikaan toivottu parannus elämäntilanteeseensa. Huollollisessa sosiaalityössä (ks. Särkelä 2004; Juhila 2004) asiakasta autetaan tilanteessa, jossa hänellä ei ole mahdollisuuksia omaehtoiseen elämäntilanteensa kohentamiseen, ja tuki on vastikkeetonta, vaikka muutoksen miettimisessä voidaankin tukea. Liukko on jäsentänyt ammattikäytännöt neljään alatasoon: työorientaatioihin (byrokraatiatyö, kriisityö, professiotyö, aktivointityö), työmenetelmiin (palveluohjaus, psykososiaalinen työ, verkostotyö), työvälineisiin (kontrollityö, asiakasohjaus) ja työtaitoihin (tunnettyö, metodinen työote, reflektiivinen työote). Tasojen rajat ovat häilyviä, ja esimerkiksi eri työorientaatioita ja menetelmiä voidaan hyödyntää asiakastilanteissa joustavasti. Perussosiaalityön muutosprosessin alun Liukko paikantaa 1990-luvun laman myötä kasvaneisiin toimeentulotuen asiakasmääriin ja asiakkaiden elämäntilanteiden vaikeutumiseen. Olennaisena perussosiaalityön sisällöllisenä murroksena Liukko pitää toimeentulotuen eriyttämistä etuuskäsittelijöiden tehtäväksi²⁸. Myös sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneet sosiaaliohjaajat ovat muovanneet sosiaalialan tehtäväkenttää. Uusia ammatillisia käytäntöjä ja pitkään työttömänä olleiden aktivoitumista, kuntoutumista ja työllistymistä tukevia työmenetelmiä on kehitetty etenkin monissa hankkeissa. Niissä on painottunut verkostomainen työote ja pyrkimys kiinnittää kokonaisvaltaisesti huomiota asiakkaan elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin työllistymisen esteisiin. Liukko katsoo, että kuntouttavan sosiaalityön työote on kehittynyt varteenotettavaksi työotteeksi nimenomaan 1990-luvun projekteissa ja nyt 2000-luvulla se on hakemassa paikkaansa perussosiaalityössä. (10–17, 26–31.)

Tutkimusaineisto koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisen osan muodostavat 20 asiakasta koskevat sosiaalitoimen asiakaskirjat – aktivointisuunnitelmat, sosiaalityön suunnitelmat, muistiinpanot ja toimeentulotukipäätösten asiaselosteet – 1990-luvun alusta vuoteen 2005 saakka. Tutkimukseen valikoitui 56 asiakasta, joille oli syksyllä 2002 tehty aktivointisuunnitelma. Kirjallinen suostumus tutkimukseen saatiin 20 henkilöltä, joihin ei kuulunut alle 25-vuotiaita. Toinen aineisto-osuus muodostuu yhdeksästä asiakasteemahaastattelusta (kirjallisen suostumuksen jälkeen haastatteluun suostuneet henkilöt), joissa käsiteltiin aktivointisuunnitelmien tekoa, tarjottuja palveluja, kuntouttavaa työtoimintaa ja palvelutarvekokemuksia. Kolmantena aineisto-osuutena on kaksi työntekijöiden fokusryhmähaastattelua. Mukana on kuusi aktivointisuunnitelmia tekevää ja kuntouttavaan työtoimintaan asiakkaita ohjaavaa työntekijää, ja haastatteluissa käsiteltiin aktivointityöskentelyä, kuntouttavaa työtoimintaa sekä aktiivisen sosiaalipolitiikan toteutumista ja sosiaalityön kehittämistä. Haastattelut on analysoitu temaattisesti. Liukko kuvaa tutkimuksellista lähestymistapaansa kuvailtavaksi ja tulkitseväksi. (31–43.)

Tulokset

Liukko tarkastelee kuntouttavan sosiaalityön kehittämisen tarvetta asiakkaiden työttömyyteen sekä asiakkuuteen liittyvien syrjäyttämisen ja sivuuttamisen kokemusten kautta. Syrjäyttäminen voi Liukon mukaan merkitä asiakkaan näkökulman mitätöiviä toimintakäytäntöjä ja hänen sivuuttamistaan häntä itseään koskevissa asioissa. Liukko toteaa, että aktiivinen sosiaalipolitiikka yksilöi työttömyyttä sekä hämärtää sen yhteiskunnallista ja rakenteellista luonnetta. Tämä johtuu siitä, että se kiinnittää korostuneesti huomiota yksilön työllistymistä vaikeuttaviin ominaisuuksiin. Liukko tulkitsee, että työntekijöillä on ymmärrystä työttömyyden yhteiskunnallisuudesta, mutta kyse on siitä, miten palvelujärjestelmä tähän ymmärrykseen pystyy vastaamaan. Haastattelussa nousi esille, että työtön joutuu monin tavoin kamppailemaan elämänhallinnastaan ja itsemääräämisoikeudestaan, liikkumaan palvelujärjestelmän määrittämänä subjektin ja objektin roolien välillä. Elämänhallintakamppailu tapahtuu oikeuksien ja velvoitteiden kentällä, ja sanktioiden uhalla asiakasta pyritään ohjaamaan oikeisiin valintoihin. Haastattelussa toistui odottamisen ja unohtamisen palvelukokemukset. Työskentelyprosessi näytti etenevän nykien, ja nykäisyjen välillä asiakas joutui aina odottamaan. Liukon mukaan kuntouttavan sosiaalityön tukiessa asiakasta muutokseen huomiota tulisi kiinnittää erityisesti asiakkaiden palvelukokemuksiin sekä työskentelyä tukeviin ja heikentäviin tekijöihin. Liukon mielestä asiakkaan velvoittaminen mielekkäisiin toimenpiteisiin on perusteltua, ja se voi tukea asiakasta irtaantumaan syrjäyttävästä elämäntilanteesta. Toimenpiteet eivät kuitenkaan aina ole työllistymistä ja aktivoitumista edistäviä tai oikein kohdistettuja ja ajoitettuja. Työtön voi kokea ne ahdistavina ja objektivoivina, jos hän ei katso pystyvänsä niihin itse vaikuttamaan, eikä asiakassuhde tällöin rakennu vastavuoroiselle luottamukselle. Liukko nostaa esille tarpeen kehittää sosiaalityön toimintatapoja toiminnallisempaan, pitkäjännitteisempään sekä asiakkaan osallisuutta vahvistavaan suuntaan. Myös työn dokumentointia tulisi kehittää tuomaan esille työn prosessiluonnetta, ongelman ja tarpeen suhdetta, toiminnan tarkoitusta sekä vaikuttavuuden ja arvioinnin näkökulmia. (44–72.)

Liukko analysoi työllistymistä ja elämänhallintaa kuntouttavan sosiaalityön tavoitteina. Työttömyys kuntoutuksen lähtökohtana korostuu, koska perussosiaalityön asiakkuus perustuu yleensä työttömyyteen. Aineiston aktivointisuunnitelmien tavoiteasettelussa painottuikin työllistyminen. Kahden vuoden tarkastelujakson aikana 12 asiakkaasta, joiden tilanne asiakirjoista selveni, puolet oli ollut kuntouttavassa työtoiminnassa, työkokeilussa tai tukityössä. Kaikkien tilanne oli tarkastelujakson päätyttyä kuitenkin sama kuin sen alussa. Työntekijät kokivat tämän ristiriitaisena: he eivät voineet taata työskentelyn tavoitteen toteutumista. Liukko peräänkuuluttaa vaihtoehtoisten työpaikkojen verkoston luomista perussosiaalityön ja työvoiman palvelukeskusten yhteyteen. Hänen mukaansa painopistettä tulisi siirtää työllistymisestä elämänhallintaan ja työllistymisedellytysten parantamiseen. Elämänhallinta on perinteinen sosiaalityön tavoite, ja 1990-luvulta lähtien se on omaksuttu myös kuntoutukseen. Ulkoista elämänhallintaa voidaan tukea turvaamalla elämän ulkoisen sujuvuuden mahdollistavia resursseja, joita olivat hyvinvointipalvelut ja toimeentulotuki. Ulkoisen elämänhallinnan nähdään tukevan myös sisäistä elämänhallintaa, jossa kyse on ihmisen omasta kokemuksesta. Liukon mukaan elämänhallinnan kysymykset kuntouttavan sosiaalityön tavoitteina ovat dynaamisia, ja niissä voidaan nähdä sekä mahdollistava että aktiivinen ulottuvuus. Ensin mainittu viittaa toimintaedellytysten luomiseen hyvinvoinnille ja jälkimmäinen resurssien käyttöön ottamiseen, itsenäiseen toimintaan kykenemiseen ja omien ratkaisujen toteuttamiseen. (73–85.)

Liukko tarkastelee kuntouttavan sosiaalityön toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä. Liukon mukaan kuntouttava sosiaalityö edellyttää asiakaslähtöistä työskentelyä. Kunnallista sosiaalityötä toteutetaan lakisäateisten velvoitteiden mukaisesti byrokraattisissa rakenteissa. Byrokratian hyvänä puolena on, että se toimii rationaalisesti ja pyrkii kohtelemaan ihmisiä tasapuolisesti. Liukko katsoo, että inhimillisen elämän monitahoisuus on kuitenkin usein ristiriidassa byrokratioiden logiikan sekä määrittely- ja kontrollitavoitteiden kanssa. Byrokratia käsittelee esimerkiksi työharjoittelua itsestään selvänä askeleena

kohti työelämää, mutta käytännössä se voi toimia asiakkaan taloutta horjuttavana tekijänä ja huojuttaa entisestään päihdeongelmasta kärsivän elämänhallintaa. Byrokratia myös olettaa kaikkien kykenevän rationaalisiin päätöksiin. Liukon mukaan sosiaalityön yhtenä tehtävänä on pyrkiä rakentamaan silta byrokratian ja yksilön välille luottamuksellisen ja pitkäjännitteisen työskentelyn sekä tunnetyön avulla. Liukko uskoo, että ainoastaan sanktioihin perustuva työskentely karkottaa asiakkaan entistä etäämmälle tuesta, jota byrokratian rakenteet voisivat hänelle tarjota. Hän korostaa, että kuntouttavia palveluita tarjottaessa ei tule tilkitä sosiaalista ongelmaa vaan vastata kokonaisvaltaisesti kuntoutukselliseen tarpeeseen ja irrottautua ongelma- ja järjestelmälähtöisestä työskentelystä. Erityispalveluihin liikaa nojaava sosiaalityö ei välttämättä havaitse asiakkaan palvelutarvetta tai se voi rajata asiakkaan määrittelyillään järjestelmän ulkopuolelle. Kuntouttava sosiaalityö vastaa ongelmien piilorakenteisiin ja niiden seurauksiin, joille ei välttämättä ole suoraa ratkaisua valmiissa palveluvalikossa. Liukon mukaan perussosiaalityötä tulee kehittää palveluohjaukseksi ja kuntouttavaksi toiminnaksi. (86–109.)

Liukko jäsentää kuntouttavaa sosiaalityötä osana sosiaalityön ammattikäytäntöjä ja näkee sen omaa työorientaationaan. Liukon mukaan kunnallisen perussosiaalityön osana toimivaa kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan, jotta voidaan turvata pitkäjänteinen kuntoutumisen prosessi ja mahdollistaa laaja-alainen näkökulma kuntoutuksen kysymyksiin. Se tukee kuntoutuksen erityispalvelujärjestelmässä tehtävää kuntoutuksen sosiaalityötä, jonka lähtökohtana on rajatun fyysinen tai psyykinen vajaakuntoisuus ja tavoitteena voimaantuminen. Liukko näkee kuntouttavan sosiaalityön tavoitteena lisäksi valtaistumisen eli sen, että asiakas voi kokea olevansa yhteiskunnallinen subjekti. Liukon mukaan kuntouttava sosiaalityö on aina muutostyötä, joka vaatii kykyä tunnetyöhön sekä reflektiiviseen ja metodiseen työotteeseen. Se käyttää menetelmään psykososiaalista työtä, palveluohjausta ja verkostotyötä. Tiivistetysti kuntouttavan sosiaalityön tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä ja kohentaa asiakkaan elämänhallintaa sekä työttömän asiakkaan työllistymisedellytyksiä. Liukon mukaan kuntouttavassa sosiaalityössä olennaista on asiakkaan kuuleminen ja se, miten asiakasta kohdellaan. Liukko tulkitsee, että perussosiaalityöhön kohdistuu tällä hetkellä korostetusti aktivoivaan ajatteluun perustuvia paineita. Se voi merkitä sitä, että asiakkaiksi valikoituu pikemminkin ihmisiä, joiden työllistyminen on todennäköistä, kuin vaikeiden elämänhallinnallisten ongelmien kanssa kamppailevia ihmisiä. Tällöin vaarana on, että marginaalissa elävät ihmiset eivät saa kaikkia tarvitsemiaan palveluita. (110–118.)

Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) (2006) Vääräykirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Julkaisu koostuu kymmenestä artikkelista, joissa käsitellään sosiaalipoliittisia epäkohtia, vääräyksiä. Artikkelien yhtenä tarkoituksena on nostaa esille sellaisia ongelmia ja väestöryhmiä, joita hyvin harvoin käsitellään julkisessa keskustelussa. Tässä yhteydessä esitellään johdantoartikkeli ja artikkeli, jossa käsitellään sosiaalityössä toteutuneiden muutosten vaikutuksia erityisesti syrjäytyneimpien ihmisten palvelujen saamiseen.

» TUULA HELNE & MARKKU LAATU: JOHDANTO: ”HYVINVOINTIPOLITIIKKA” JA SEN VÄÄRYYDET

Artikkelissa tarkastellaan viime vuosien yhteiskunta- ja sosiaalipoliittista keskustelua. Tuula Helneen ja Markku Laadun mukaan keskustelu on liittynyt etenkin suomalaisen sosiaalipoliitiikan muuttuviin toimintaehtoihin, joita ovat esimerkiksi laman seuraukset, ikääntyminen, talouden vapautuminen ja

globalisaation haasteet sekä hyvinvointivaltion rooliin. Hyvinvointivaltion toimintaedellytysten on nähty heikentyneen, ja keskustelijat ovat peräänkuuluttaneet uutta hyvinvointipolitiikkaa. Helneen ja Laadun mielestä keskustelu on jäänyt rajoittuneeksi. Sen katsotaan ensinnäkin liikkuneen hyvin yleisellä tasolla ja olleen järjestelmäkeskeistä sekä etäänntyneen arkielämästä ja ihmisten hyvinvoinnista. Sosiaalisen turvallisuuden tuottamisen uudenaikaisiksi järjestämistavoiksi on esitetty esimerkiksi aktiivista yhteiskuntaa, hyvinvointiyhteiskuntaa, kolmatta tietä, alueellista yhteistyötä, sosiaalista Eurooppaa, avointa koordinaatiota ja sosiaalista markkinataloutta, mutta Helneen ja Laadun mukaan käsitteet ovat jääneet vaille konkreettisuutta. Toiseksi keskustelun katsotaan olleen markkinavetoista. Tässä taloudellisessa diskurssissa kilpailukyky ja kasvu ovat korostuneet yhteiskuntaa koossapitävän ”sosiaalisen” ja sosiaalisten ongelmien käsittelyn kustannuksella. Liikkeenjohdollinen *New Public Management* on noussut merkittävään rooliin. (9–12.)

Kolmanneksi keskustelun katsotaan kuvastavan muuttunutta sosiaalipolitiikan, sosiaaliturvan, hyvinvointivaltion ja sosiaalisen vastuun mentaliteettia. Helneen ja Laadun mukaan tämä liittyy yhteiskunnan talouspaineitteen ilmapiiriin, ja näin ollen sosiaalipolitiikassa on täytynyt ”sosiaalisen” sijaan kiinnittää huomiota taloudelliseen tilivelvollisuuteen. Uutta eetosta kuvastaa esimerkiksi puhe siirtymisestä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan, vanhasta uuteen hyvinvointiin, hyvinvointivaltion kultakaudesta hopeakauteen ja hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. Sosiaalisia ongelmia ei enää pidetä yhteiskunnan rakenteeseen tai talouteen kiinnittyneinä, ja hyvinvoinnin nähdään muodostuneen pikemminkin yksilölliseksi kuin sosiaalseksi huolenaiheeksi. (Walters 1997; Hay 2005; Palola 2005.) Sosiaalietuuksien perustana korostuvat oikeuksien sijaan velvollisuudet (Harris 2002). Perinteiseen hyvinvointivaltioon on myös kohdennettu runsaasti kritiikkiä: hyvinvointivaltion on katsottu aiheuttaneen kannustinloukkuja, riippuvuutta, tehottomuutta ja liian suuria kuluja. Helneen ja Laadun mukaan tällä kritiikillä on pystytty perustelemaan sosiaalipalveluiden leikkauksia. Neljänneksi katsotaan, että keskustelussa on painottunut muutosten ja uudistumisen näkeminen markkinoiden ja globalisaatiokehityksen väistämättöminä ja välttämättöminä seurauksina. (12–17.)

Helne ja Laatu tulkitsevat, että suomalainen sosiaalipolitiikka on muuttunut olennaisesti kahden vuosikymmenen kuluessa. Merkittävimmän muutoksen nähdään tapahtuneen laman myötä, kun etuuksia leikattiin, niiden saantiehtoja tiukennettiin ja palveluja karsittiin. Helneen ja Laadun mukaan kyse oli kuitenkin jo ennen lamaa esille nousseista ideologisista näkemyksistä, joita he nimittävät ”sosiaali” poliittiseksi markkinafundamentalismiksi. Muutoksen katsotaan näkyvän jako- ja palvelupolitiikan ohella muun muassa sosiaalipoliittisten instituutioiden toimintaa kuvaavassa käsitteistössä, tavoitteissa sekä ohjaus-, johtamis- ja seurantajärjestelmissä. Uuden aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan myötä keskeiseksi on tullut myös työhön kannustaminen ja velvoittaminen. Olennaisena pidetään sosiaalipolitiikan siirtymää laajenevan kasvun ajasta toimintojen tehostamiseen ja ulkoistamiseen sekä etuuksien ja palvelujen niukempaan ja vastikkeellisempaan tuottamiseen. Helneen ja Laadun mukaan uusia näköaloja sosiaalipolitiikkaan tulisi hakea jäsentämällä uudelleen sosiaalipolitiikan painopisteitä. Huomiota tulisi kiinnittää ensinnäkin siihen, miten vähäosaiset ihmiset voivat ja millaisia ongelmia he kohtaavat. Toiseksi keskeistä olisi kehittää perusturva. Helneen ja Laadun mielestä on hyvä, että viime vuosina on ilmestynyt joitakin tutkimuksia, joissa on palattu sosiaalipolitiikan alkujuurille selvittämällä sosiaaliturvan ongelmia ja palveluiden väliin putoamista sosiaalipolitiikan kohteiden näkökulmasta. (17, 20–25, 30–34.)

» MIKKO MÄNTYSAARI: SYRJIIKÖ SOSIAALITYÖ?

Artikkelissa tarkastellaan sosiaalityön sisällöissä ja sosiaalihuollon toimeenpanossa tapahtuneiden muutosten vaikutusta sosiaalityön palveluiden saantiin. Mikko Mäntysaaren mukaan viimeaikaisessa suomalaisessa sosiaalityötä koskevassa keskustelussa syrjäytyneiden asiakkaiden ja sosiaalityön

ammattillistumisen suhteen kriittinen pohtiminen on jäänyt vähälle. Asiasta ei myöskään ole kovin paljon empiiristä tutkimusta. Köyhien ja syrjäytyneiden asiakkaiden tilanteista on tehty vielä 1990-luvulla useita tutkimuksia, mutta viime vuosia heidän palveluihinsa on kiinnitetty aiempaa vähemmän huomiota. Mäntysaari tuo esille, että syrjäytyneimpien ihmisten on vaikeinta saada sosiaalityön palveluita. Tilanteeseen ovat hänen mukaansa vaikuttaneet sosiaalihuollon lainsäädännölliset uudistukset, sosiaalityön professionalistuminen ja yleinen yhteiskunnallinen kehitys muuttuneine työmarkkinavaatimuksineen. Mäntysaari käsittää aikuissosiaalityön ennen kaikkea köyhien ja syrjäytyneiden ihmisten parissa tehtäväksi työksi. Syrjäytymisen selkeimpien syiden nähdään liittyvän työttömyyteen, asunnottomuuteen ja päihteiden käyttöön. Mäntysaari peräänkuuluttaa sosiaalihuollon paikallista tutkimista: sosiaalihuollon toteuttaminen on paikallista ja siten aina jossain määrin muuttuvaista, vaikka sitä ohjaavatkin lainsäädäntö ja muut normit. Hän nostaa sosiaalityön haasteeksi myös aikuissosiaalityön menetelmällisen kehittämisen. (115–118.)

Mäntysaari katsoo, että köyhien ihmisten ja kunnallisen sosiaalihuollon selvin kosketuspinta paikantuu toimeentulotukeen. Laman ja kasvaneiden toimeentulotuen asiakasmäärien vuoksi toimeentulotukea rationalisoitiin ja sen käsittelyä siirrettiin kirjallisen hakemismenettelyn avulla etuuskäsittelijöiden tehtäväksi, jolloin sosiaalityöntekijät pystyivät keskittymään aiempaa enemmän esimerkiksi lastensuojelun tehtäviin. Uudistuksen ei-toivottuna seurauksena osa syrjäytyneimmistä asiakkaista on jäänyt ainoastaan etuuskäsittelijöiden palveltaviksi. Mäntysaaren mukaan osa sosiaalityöntekijöistä on kuitenkin sitä mieltä, että myös toimeentulotuen myöntäminen on sosiaalityötä ja siihen liittyen asiakkaalla tulee olla mahdollisuus saada muutakin tukea. Pahimmin päihdeongelmaisten asioiden hoitoa on lisäksi siirretty sosiaalilautakunnalta maistraattien edunvalvojille, jolloin he eivät enää yleensä asioi sosiaalitoimessa. Näin ollen syrjäytyneimpien asiakkaiden palveluvastuuta on siirretty kunnalta valtiolle. Vaikka tiedetään, että syrjäytyneimpien asiakkaiden ongelmat kytkeytyvät päihteisiin ja että alkoholin kulutus kasvaa, on päihdepalvelujen rahoitus niukkaa ja päihdetyöhön keskittyviä sosiaalityöntekijöitä on merkittävästi vähennetty. (118–123.)

Mäntysaari tulkitsee, että syrjäytyneimpien asiakkaiden palveluiden ulkopuolelle jäämisessä on taloudellisten puitteiden ohella kyse ennen kaikkea sosiaalityön ammatti-identiteetin muutoksista. Sosiaalityön ammatillistuminen eteni merkittävästi vuonna 2005, kun sosiaalihuoltoon saatiin uusi ammatillisen henkilöstön kelpoisuutta säätelevä laki. Sosiaalityöntekijöistä on kuitenkin pulaa, ja kunnat ovat perustaneet päteviä sosiaalityöntekijöitä paikkaamaan etuuskäsittelijöiden virkoja. Mäntysaaren mukaan ammatillistumisen kielteisenä seurauksena on näkynyt asiakasvalikointia, jossa syrjäytyneimmät ovat jääneet sosiaalityön palvelujen ulkopuolelle. Toisaalta hän huomauttaa, että löytyy myös kaupunkoja, kuten Helsinki, joissa syrjäytyneiden palveluun on panostettu. Mäntysaari pitää yhtenä aikuissosiaalityön lupaavana kehittämissuuntana ekososiaalista sosiaalityötä (Närhi 2004) ja kriittistä ammatillisuutta eräänä väylänä syrjäytyneimpien asiakkaiden auttamisen kehittämiseen. (123–131.)

Pekka Karjalainen & Pirjo Sarvimäki (toim.) (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaalityön neuvottelukunta linjaa julkaisussa sosiaalityön kehittämisen pääsuuntia vuoteen 2015 saakka. Asiakkaiden palvelutarpeissa ja toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten, henkilöstön osaamisen kehittämishaasteiden ja pätevien sosiaalityöntekijöiden pulan nähdään palvelurakenteiden uudistuessa edellyttävän sosiaalityön osaamisperustan vahvistamista ja työn uudelleenorganisointia.

Sosiaalityön lähitulevaisuuden haasteet on kiteytetty neljäksi toisiinsa kytkeytyväksi strategiseksi kehittämissinjakukseksi: 1) sosiaalityön työorientaatioiden kehittäminen osaamisperustaksi, 2) sosiaalityön rakenteiden ja organisoinnin muuttaminen sosiaalityön osaamista ja asiakkaiden tarpeita vastaaviksi, 3) asiakkaiden osallisuuden ja sosiaalityön eettisyyden vahvistaminen ja 4) sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen suuntaaminen alan perustutkimukseen sekä vastaamaan nopeasti kehittyviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tavoitteena on uudenlainen sosiaalityön professio, joka siirtyy reaktiivisesta ja korjaavasta hyvinvointivaltion järjestelmissä toimivan sosiaalityön profilista kohti ehkäisevää, vahvistavaa, vaikuttavaa ja kumppanuusperusteista sosiaalityötä. Sosiaalityön lähtökohtana pidetään huono-osaisimpien ja eniten tukea tarvitsevien voimavarojen vahvistamista ja sosiaalisten ongelmien ehkäisemistä. Päämääränä nähdään yksilön ja yhteisön omaehtoisen toiminnan tukeminen niin sosiaalisia ongelmia ennakoivassa kuin korjaavassakin mielessä. (3–4.) Tässä yhteydessä tuodaan esille julkaisussa esitetyt keskeiset linjaukset ja ehdotukset. Lisäksi käsitellään nuorisososiaalityötä ja nuorten kohdalla keskeisiä työhön valmentavia työmuotoja: kuntouttavaa sosiaalityötä, ennaltaehkäisyä ja varhaista puuttumista.

Sosiaalityön työorientaatioiden kehittäminen osaamisperustaksi

- 1) Sosiaalityön työorientaatioiksi määritellään kuntouttava sosiaalityö, yhteistyö, rakenteellinen sosiaalityö sekä niihin liittyvät ennalta ehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen. Työorientaatioiden edellyttämä erikoistuminen, tiedollinen pohja sekä käytännöt tulee ottaa huomioon yliopistojen opintovaatimuksissa ja käytännön työssä.
- 2) Kehitetään kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytäntöjä ja työmenetelmiä, joita ovat muun muassa psykososiaalinen työ, valtaistamista tukevat työtteet, tilanearviot, palvelu- ja aktiivointisuunnitelmat sekä palveluohjaus.
- 3) Yksilökohtaisen asiakastyön rinnalla vahvistetaan rakenteellista sosiaalityötä, ja aikaisempaa suurempi osa sosiaalityön toteuttamisesta suunnataan yhteisösosiaalityöksi.
- 4) Vahvistetaan yhteiskunnallisen päätöksenteon pohjaksi sekä sosiaalityön tutkimuskohteina sosiaalisten vaikutusten ennakointia ja arviointia, sosiaalityön tietotuotannon menetelmiä sekä sosiaalitalouden osaamista. Käytännön sosiaalityön työvälineeksi luodaan sosiaalinen raportointijärjestelmä. (12.)

Sosiaalityön rakenteiden ja organisoinnin muuttaminen asiakkaiden tarpeita ja sosiaalityön osaamista vastaaviksi

- 1) Toimeentulotuen rutiininomainen laskennallinen osuus siirretään pois sosiaalityöstä Kelan tai etuuskäsittelijöiden hoidettavaksi ja vapautuvat sosiaalityön voimavarat suunnataan lähipalveluna toteutettavaan palvelutarpeen arviointiin, kuntouttavaan sosiaalityöhön sekä yhteisö- ja rakenteelliseen työhön.
- 2) Palvelurakenteiden uudistuessa varmistetaan sosiaalityön saatavuus asiakkaalle lähipalveluina ja perustetaan erityisosaamista vaativien palvelujen järjestämistä varten laajalla väestöpohjalla toimivia alueellisia toimintayksiköitä.
- 3) Alueelliset toimintayksiköt verkottuvat ja kehittävät työkäytäntöjä terveydenhuollon, työvoimapalvelujen, koulujen oppilashuollon, poliisin, nuorisotoimen, päihde- ja mielenterveyspalvelujen sekä muiden tarvittavien toimijoiden kanssa. Ne tarjoavat sosiaalityön asiantuntemuksen poikkihallinnollisen asiakastyön käyttöön.

- 4) Sosiaalialan johtamisosaamista vahvistetaan sosiaalityöntekijöiden peruskoulutuksessa, ja ammatillisena lisensiaatinkoulutuksena aloitetaan hyvinvointipalvelujen johtamisen erikoistumiskoulutus. Työelämässä mukana olevien osalta johtamiskoulutus toteutetaan täydennyskoulutuksena.
- 5) Sosiaalialalla vahvistetaan julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kumppanuutta niin, että yhteistoiminta on pitkäjänteistä ja työnjakoon perustuvaa.

Asiakkaiden osallisuuden ja sosiaalityön eettisyyden vahvistaminen

- 1) Yhteistyössä kuntien, sosiaalialan osaamiskeskusten ja korkeakoulujen kanssa kehitetään sosiaaliasiamiestoimintaa sosiaalityön tueksi siten, että sosiaalityön asiakkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet kohentuvat.
- 2) Sosiaaliasiamiestoiminnan tueksi perustetaan eettisiä toimikuntia, joiden tavoitteena on luoda yhtenäiset käytännöt eettisten periaatteiden soveltamiseksi sosiaalialalla. (13–14.)

Sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen suuntaaminen alan perustutkimukseen ja vastaamaan nopeasti kehittyviin yhteiskunnallisiin muutoksiin

- 1) Sosiaalityöntekijöiden työvoimatarpeeseen vastaamiseksi lisätään sosiaalityön koulutuksen aloituspaikkoja ja laskennallisia aloituspaikkoja avoimeen yliopisto-opetukseen niin, että avoimessa yliopisto-opetuksessa on mahdollista suorittaa pääainetta vastaavat opinnot sosiaalityössä. Sosiaalityön koulutusta koskevia säädöksiä tarkistetaan yliopistoasetuksessa siten, että maisterikoulutuksessa voidaan vahvistaa johtamisosaamista ja käytännön opetusta. Yliopistoja ohjataan tulosneuvotteluissa osoittamaan sosiaalityön käytännön opetukseen erillinen määräraha, jonka turvin sosiaalityön koulutuksessa voidaan kehittää käytännön opetusta sisällöllisesti ja tuottaa koulutusta käytännön kentällä toimiville ohjaajille.
- 2) Sosiaalialan ja sosiaalityön tutkimuksen painopisteiden suuntaamiseksi laaditaan valtakunnallinen tutkimusstrateginen ohjelma, josta vastaavat yhteistyössä opetusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö, Stakes, Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto (SOSNET) sekä ammattikorkeakoulut. Tutkimusperustan vahvistamiseksi tulee lisätä sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tutkijakoulun koulutuspaikkamääriä 26 paikkaan.
- 3) Sosiaalialan tutkimuksen varmistamiseksi sosiaali- ja terveysministeriö valmistelee vuoden 2007 valtion talousarvioon erityisvaltionosuusjärjestelmään pohjaavan rahoituksen, joka turvaa sosiaalialan systemaattisen tiedontuotannon ja tarvittavan tutkimustiedon saatavuuden palvelujärjestelmän sekä työn sisältöjen ja työmenetelmien kehittämisen pohjaksi. (14–15.)

Kuntouttava sosiaalityö

Sosiaalityön toimintaympäristön muutoksen, työn sisällöllisten kehittämishaasteiden ja vaikuttavuuden vaatimusten katsotaan siirtävän työskentelyn painopistettä toimeentulokityöstä aikuisosiaalityöhön. Sosiaalitoimen ja työhallinnon yhteistyökokeilujen nähdään osoittaneen, että erilaiset aktivointitoimet edellyttävät kuntouttavia työmenetelmiä. Ajatellaan, että kuntouttavan sosiaalityön

orientaatiolla voidaan vastata laajemminkin aikuis- ja nuorisososiaalityön kehittämishaasteisiin ja että sosiaalinen kuntoutus on ollut monien nuorten palvelujen kehittämishankkeiden päätehtävänä, vaikkei käsitettä olisikaan käytetty. Kuntouttavan sosiaalityön tavoitteena on luoda, palauttaa ja ylläpitää omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä sekä tukea asiakkaiden itsenäisiä elämänvalintoja ja täysivaltaista kansalaisuutta. (Sosnet 2005.) Nuorten palveluiden kehittämisen suhteen julkaisussa todetaan, ettei syrjäytyvien nuorten tukemisessa ole tarkoituksenmukaista pyrkiä yksiviivaisesti työllistämiseen tai työhallinnon toimenpiteeseen sijoittamiseen. Sosiaalinen kuntouttaminen nähdään usein vasta edellytyksenä sille, että muita toimenpiteitä voidaan suunnitella tai että niiden vaikutukset olisivat kestäviä. Tuloksellisuuden käsitettä tulee laajentaa siten, että huomioidaan sektoritoimijan intervention sijasta moniammatillisen toimijaverkoston yhteensä tuottamat tulokset niin yksilötasolla kuin palvelujärjestelmässä. Julkaisussa tuodaan esille, että monien arviointitutkimusten mukaan nuorten arjessa tapahtuvan tehostetun projektimaisen työskentelyn yhdistäminen moniammatillisiin verkostoihin sekä sosiaalityöhön ja työvoimapalveluihin on osoittautunut hyväksi käytännöksi. Myös sosiaaliohjauksen nähdään tukevan hyvin nuorten arkielämää. Kehkeytyvien työorientaatioiden kytkemistä sosiaalityön normaaliksi toimintatavaksi tulee jatkaa. Keskeistä on monitahoisen vaikuttavuusarvioinnin kautta löytää kunkin ryhmän kanssa työskentelyyn parhaiten soveltuvat työmenetelmät ja palvelujen organisointitavat. Julkaisussa painotetaan, että pelkkä mallien kehittäminen ei riitä. Lisäksi on myös muutettava viranomaisten toimintakulttuureja ja huomioitava lainsäädännön kehittämistarpeet. Tämän nähdään vaativan paikallisia ja kansallisia poliittisia päätöksiä. (42–46.)

Ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen

Ennaltaehkäisyä ja varhaista puuttumista pidetään yksilö- ja perhekohtaista työtä laajempina sosiaalityöhön ja sen verkostoihin liittyvinä orientaatioina. Julkaisussa todetaan, että nuoret ovat olleet sosiaalityössä suhteellisen näkymätön ryhmä, ja nuorisososiaalityön kehittämistarpeita pidetään ilmeisinä. Kotoaan pois muuttaneiden yli 18-vuotiaiden nuorten tukemiseen on usein vastattu vain työpaja- ja projektitoiminnalla. Varhaisen puuttumisen avulla pyritään kehittämään palvelujärjestelmän kykyä puuttua tarpeeksi ajoissa lasten, nuorten ja perheiden pulmiin sekä tukemaan heitä selviytymisessä. Huolestuttavana pidetään etenkin sitä, että lastensuojelun tarve on kasvanut tasaisesti 1990-luvun lamasta saakka.

Nuorisososiaalityö

Nuorisososiaalityötä pidetään gerontologisen sosiaalityön ohella lähitulevaisuuden keskeisimpänä sosiaalityön tehtäväalueena. Sitä ei vielä kuitenkaan ole huomioitu sosiaalityön sisältönä tai erityiskysymyksenä, vaikka tarve on yleisesti tunnistettu ja tunnustettu. Julkaisussa todetaan, että on tärkeää puuttua tehokkaasti niiden moniongelmaisten nuorten tilanteisiin, jotka ovat olleet tähän saakka väliinpuotoajia sektoroituneessa palvelujärjestelmässä. Vakiintuneilla ohjaus- ja palvelujärjestelmillä ei katsota olleen riittävästi keinoja vastata sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviin koulutus-, kuntoutus- ja työllistymistarpeisiin. Monien poikkialueellisten yhteistyöhankkeiden katsotaan osoittavan, että nuorten saattaminen koulutus- tai työmarkkinapolulle edellyttää usein pitkäjänteistä sosiaalista tukemista sekä palveluohjausta ja tehostettua sosiaalityötä. Nuorten kanssa työskenneltäessä keskeisiksi ovat osoittautuneet myös luottamus ja asioiden hoitaminen saman työntekijän kanssa. Suurimman haasteen nuorten tarvitseman tuen ja palvelujen järjestämisessä katsotaan liittyvän yhteispalvelujen koordinointiin, eri toimijoiden resurssien tarkoituksenmukaiseen yhdistämiseen. Sen

nähdään edellyttävän sekä paikallisten taustaorganisaatioiden toimintakulttuurien kehittämistä että valtakunnallisesti yhteistyötä haittaavien esteiden purkamista ja edellytysten luomista. (49–52.)

**Lääninhallitusten toimialan peruspalvelujen arviointi 2005.
Oulun lääninhallitus. Sisäasiainministeriön julkaisuja 2006.
Helsinki: Sisäasiainministeriö.**

Oulun lääninhallituksen kokoamaan peruspalvelujen arviointiraporttiin on tiivistetty eri lääninhallitusten suorittamien peruspalvelujen arviointien keskeiset tulokset. Sosiaali- ja terveystoimen osalta on arvioitu sosiaalihuollon henkilöstön riittävyttä sekä tehtävärakennetta ja mitoitus. Arvioinnissa todetaan, että sosiaalihuolto on 1990-luvun alkupuolelta lähtien ollut voimakkaassa muutoksessa. Tähän on vaikuttanut osaltaan uudistunut valtiosuusjärjestelmä, 1990-luvun lama sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yhdentymisen. Kyse on hierarkkisesta verkostoituneempaan ja riskialttiimpaan maailmaan siirtymisestä. Lisääntyneiden palvelutarpeiden, nopeasti muuttuvan tietoperustan sekä sosiaalipalvelujen monimuotoistuneiden järjestämistapojen nähdään muuttaneen sosiaalialan työkäytäntöjä ja vaikuttaneen kuntien sosiaalialan henkilöstörakenteisiin. Sosiaalialan henkilöstön uusi kelpoisuuslaki astui voimaan vuonna 2005. Sen mukaan sosiaalityön ammatillisiin johtotehtäviin ja sosiaalityöntekijän tehtäviin on kelpoinen henkilö, joka on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon, johon sisältyvät tai jonka lisäksi hän on suorittanut pääaineopinnot tai pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot sosiaalityössä. Sosionomi (AMK) -tutkinto antaa pätevyyden sosiaaliohjaajaksi, sosiaalipalvelujen asiakastyöhön sekä palveluohjaus- ja johtotehtäviin, muttei sosiaalityöntekijän tehtäviin. Arvioinnin keskeiset aineistot ovat Tilastokeskuksen kuntien palkkatietotilasto vuodelta 2004, sosiaali- ja terveydenhuollon tilastot vuodelta 2004 sekä kuntien sosiaalihuollon henkilöstön määrää ja rakennetta selvittävät kyselyt (kuntia ja kuntayhtymiä yhteensä 330, vastausprosentti 76). (33, 119–120, 122.)

Tulokset

Arvioinnissa todetaan, että kunnallisessa sosiaalityössä on koko maassa liian vähän päteviä sosiaalityöntekijöitä. Etenkin aikuissosiaalityössä ja yhdennetyssä sosiaalityössä sosiaalityöntekijätilannetta pidetään huonona: näiden osa-alueiden tehtäviä hoitamassa on eniten määräaikaista ja epäpäteviä työntekijöitä, vaikka niiden katsotaan olevan sosiaalihuollon keskeisiä palveluja. Sosiaalityön erityisaloilla työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä on pääsääntöisesti tehtävän vaatima pätevyys, mutta heitä katsotaan olevan määrällisesti liian vähän. Etenkin päihdepalveluissa on pula henkilöstöresursseista. Arvioinnin mukaan sosiaaliohjaajien ammattitaitoa ei ole hyödynnetty kaikilla sosiaalihuollon tehtäväalueilla ja sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien keskinäistä työnjakoa pidetään selkiintymättömänä. (33, 118, 122.)

Arvioinnissa sosiaalityöntekijöiden riittävyttä on arvioitu käyttäen viitteellisenä mittarina sosiaalihuollon tavoite- ja toimintaohjelman 2000–2003 suositusarvoa, jonka mukaan joka kunnassa on oltava jokaista alkavaa 2000 asukasta kohden vähintään yksi sosiaalityöntekijä. Lääninhallitusten suorittaman kyselyn mukaan 16 prosentissa kunnista on riittävä määrä päteviä sosiaalityöntekijöitä. Lapin läänissä 45 prosentissa kunnista on riittävästi päteviä sosiaalityöntekijöitä, Etelä-Suomen ja Itä-Suomen lääneissä päteviä sosiaalityöntekijöitä on 19 prosentissa kunnista mutta 16 prosentissa kunnista ei ole yhtään pätevää sosiaalityöntekijää. Länsi-Suomen läänissä reilussa 10 prosentissa

kunnista on riittävästi päteviä sosiaalityöntekijöitä. Oulun läänissä 16 prosentissa kunnista on riittävä määrä päteviä sosiaalityöntekijöitä ja 18 prosentissa kunnista ei ole yhtään pätevää sosiaalityöntekijää. Pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä on pakottanut kuntia etsimään erilaisia ratkaisuja sosiaalityöntekijöiden palvelujen järjestämiseen. Osa kunnista on palkannut määräajaksi epäpätevän, useimmiten sosionomi (AMK) -tutkinnon suorittaneen työntekijän. Toisissa kunnissa työntekijöiden vajetta on pyritty korjaamaan viroissa olevien sosiaalityöntekijöiden keskinäisellä työnjaolla. Joissakin kunnissa sosiaalityöntekijän tehtäviä hoitaa sosiaalijohtaja hallinnollisen työnsä ohessa, ja osa kunnista ostaa sosiaalityöntekijöiden palvelut toiselta kunnalta. Arvioinnin mukaan näillä ratkaisuilla on saatu aikaan jokseenkin toimiva tehtävä rakenne. Niiden avulla on turvattu kuntalaisille sosiaalihuoltolain mukaiset sosiaalityön palvelut. Tulevaisuudessa tilanteen katsotaan olevan entistä haasteellisempi työmarkkinoille tulevien ikäluokkien pienenemisen ja työvoiman eläkkeelle siirtymisen vuoksi, ja 2010-luvulla sosiaalityöntekijöiden työvoimasta arvioidaan siirtyvän eläkkeelle 45 prosenttia. (123, 137.)

Lastensuojelun piirissä olevien asiakkaiden määrät ovat lisääntyneet 1990-luvulta lähtien. Kodin ulkopuolelle sijoitettuja alle 17-vuotiaita oli vuonna 1992 yhteensä 9414 (0,7 % kyseisestä ikäryhmästä). Vuonna 2004 heitä oli yhteensä 14 704 (1,1 % ikäryhmästä). Avohuollon piirissä olevien lasten ja nuorten määrä on lähes kolminkertaistunut: vuonna 1992 avohuollon tukitoimien piirissä oli 23 456 lasta ja nuorta (2,0 % ikäluokasta) ja vuonna 2004 heitä oli 59 912 (5,4 % ikäluokasta). Arvioinnin mukaan Etelä- ja Itä-Suomen lääneissä on lastensuojelun toimenpiteiden piirissä olevia suhteellisesti enemmän kuin muualla maassa mutta lastensuojelun avohuollon henkilöstöä muita läänejä vähemmän. Tämän nähdään osaltaan heikentävän ehkäisevän lastensuojelun toteuttamista. Arvioinnin mukaan kunnallista päihdehuollon henkilöstöä on vähän eivätkä päihdehuollolle asetetut laatusuositukset toteudu. Tämän katsotaan antavan viitteitä siitä, ettei joka kunnassa ole päihdehuoltolain mukaisia palveluja niin paljon kuin tarve vaatisi. Toisaalta terveydenhuollon nähdään ottaneen aiempaa laajemmin vastuuta päihdepalvelujen tuottamisesta, ja lisäksi kunnat ostavat yhä enenevässä määrin palveluja yksityisiltä palveluntuottajilta ja järjestöiltä. (125–127.)

Arviointia varten tehty kysely on osoittanut, ettei kunnissa ole luotettavaa henkilöstöhallinnan seuranta- eikä suunnitelmallista henkilöstöpolitiikkaa. Lisäksi etenkin sosiaalityön ja päihdehuollon hallinnointi ja johtaminen toteutetaan vähäisillä henkilöstöresursseilla. Nähdään, että seutukunnallinen, alueellinen ja monitoimijainen yhteistyö on alkamassa erityisosaamista edellyttävillä palvelu-aloilla. Arvioinnin toimenpide-ehdotuksina esitetään:

- 1) Pätevien sosiaalityöntekijöiden saatavuutta ja työssä pysymistä tulee edistää sosiaalityöntekijöiden työolosuhteita parantamalla ja työkäytäntöjä kehittämällä.
- 2) Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävä rakennetta ja työnjakoa koskevien kehittämishankkeiden tuloksia tulee laajentaa ja uusia hankkeita käynnistää. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien keskinäiseen työnjakoon tulee löytää uusia ratkaisuja.
- 3) Sosiaalialan johtamista on vahvistettava sekä sosiaalityön ja päihdetyön hallintoon ja johtoon on rekrytoitava sosiaalialan asiantuntijoita.
- 4) Päihdehuollon henkilöstöä on lisättävä ja samalla kehitettävä kuntouttavaa sosiaalityötä.
- 5) Sosiaalihuollon henkilöstön rekrytoinnissa on kiinnitettävä huomiota sosiaalialan osaamiseen ja asiakkaiden palvelutarpeesta lähtevään henkilöstörakenteeseen.
- 6) Erityispalvelujen turvaamiseksi seutukunnallista, alueellista ja monitoimijaista verkostotyötä tulee jatkaa ja lisätä. (33, 118.)

**Anne Eronen & Anne Perälähti & Aki Siltaniemi & Riitta Särkelä
(2006) Sosiaalibarometri 2006. Hyvinvointipalvelujen tuottajien
ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista.
Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.**

Vuodesta 1991 lähtien vuosittain laaditussa Sosiaalibarometrissa esitetään eri asiantuntijoiden näkemyksiin pohjautuva arvio hyvinvoinnin, palvelujen ja hyvinvointijärjestelmän nykytilanteesta, ennakoituista kehityssuunnista, palvelujen turvaamisedellytyksistä sekä strategisista painotuksista. Valtakunnallisesti kattava aineisto on kerätty vuosien 2005 ja 2006 taitteessa sosiaalitoimen, terveyskeskusten, Kelan toimistojen, työvoimatoimistojen sekä valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen johdon vastaajaryhmäkohtaisilla kyselyillä. Vastauksia saatiin yhteensä 702, vastausprosentti oli 55. Tutkimuksessa hyödynnetään lisäksi vertailuaineistona aiempien vuosien Sosiaalibarometriä aineistoja sekä tausta-aineistona erilaisia tilastoja, kuten kuntakohtaisia tietoja asukasmääristä ja työttömyysasteista. Keskeisenä tulosten esitysmuotona ovat jakaumatiedot. Aineistojen analyysinä on monipuolistettu elaboroimalla alueellisia ja ajallisia vertailuja sekä hyödyntämällä summamuuttujia, keskiarvotarkasteluja ja faktori- ja klusterianalyysiä. Kysely on tuottanut myös laadullista aineistoa, joista osa on muokattu numeeriseen muotoon. (5, 7, 23–30.) Kyselyssä ei käsitellä erikseen nuorten tilannetta, joten tässä yhteydessä barometrin tulokset esitellään tiivistetysti johtopäätösten kautta.

Tulokset

Anne Eronen ym. tulkitsevat Sosiaalibarometrin tuovan esille vahvoja signaaleja siitä, että palvelujärjestelmässä on käynnissä useita prosesseja, jotka voivat rapauttaa universaalien palvelujärjestelmän toimivuutta. Kuntien heikon taloudellisen tilanteen nähdään vaarantavan palvelujen yhdenvertaisen turvaamisen eri alueilla ja eri väestöryhmille. Työntekijöiden saatavuus on huonontunut, ja sitä pidetään tulevaisuudessa merkittävänä hyvinvointipalvelujen riskinä. Rekrytointiongelmat koskevat erityisesti sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalibarometriä mukaan hyvinvoinnin kokonaistilanne on parantunut vuodesta 1997 lähtien, mutta nyt myönteinen kehitys on tasaantunut. Sosiaalijohdolle kokonaistilanne näyttää muita vastaajaryhmiä useammin heikkona. Palvelujärjestelmän suurimpana haasteena pidetään sitä, kuinka kyetä parantamaan heikoimmin voivien ryhmien tilannetta. Pitkäaikaistyöttömille, päihdeongelmallisille, mielenterveyskuntoutujille ja lastensuojelun tarpeessa oleville tarjottavien palvelujen katsotaan olevan riittämättömiä, ja tilanteen nähdään muodostuneen pysyväksi. Eronen ym. katsovat kentän toimijoiden tunnistaneen näiden vaikeimmassa asemassa olevien tarpeet, ja heidän tilanteensa kohentamiseksi on käynnistetty erilaisia hankkeita, lisätty tai uudelleenorganisoidu palveluja ja tukea sekä vahvistettu verkostoyhteistyötä. Suora henkilöstö- tai rahoitusresursointi on kuitenkin ollut vähäistä. Eronen ym. esittävät, että seuraavalla hallituskaudella yhdeksi painopisteeksi otetaan vaikeimmassa asemassa olevien tilanteen kohentaminen, köyhyys ja syrjäytymiskiarteiden katkaisu. Tämä vaatii lisäresursseja, sillä projekteilla ja tilapäishenkilöstöllä pitkäjänteistä tukea ja luottamuksen syntyä vaativia tilanteita ei voida ratkaista. Eronen ym. pitävät palvelujärjestelmän rakenteellisia uudistuksia välttämättöminä mutta painottavat, että niiden on lähdettävä ihmisten hyvinvoinnin turvaamisen edellytysten parantamisesta. Keskeisenä pidetään myös pitkäjänteistä ja kestävästä hyvinvointipolitiikkaa, palvelujen kehittämistä ja ennaltaehkäisevää työtä. (175–176, 179, 188.)

Sosiaalibarometrin vastaajat pitävät tärkeänä sosiaaliturvaetuksien, etenkin ensisijaisten etuuksien, tason – keskeisimpänä työmarkkinatuki ja peruspäiväraha – korottamista, sillä niiden riittämätön taso heijastuu myös toimeentulotuen tarpeeseen. Etuuksia ei ole korotettu tutkimusten sekä asiakkaiden ja

alan ammattilaisten esille tuomista korotustarpeista huolimatta. Etuusjärjestelmän katsotaan tehneen työn ja sosiaaliturvan yhteen sovittamisen vaikeaksi. Toimeentulotuen saamisessa nähdään olleen liian suuria viiveitä. Eronen ym. toteavat, että etuuksien varassa eläviä ihmisiä pyritään aktivoimaan mutta etuusjärjestelmän kitkat vaikeuttavat oman tilanteen parantamista. Kenelläkään ei katsota olevan asiasta kokonaisnäkemyksiä yksittäisen ihmisen kannalta. Erosen ym. mukaan tulisi pohtia sellaisen yhden perusetuuden muodostamista, joka olisi tasoltaan riittävä ja joka nykyistä paremmin mahdollistaisi toimeentulon lisäämisen ansiotuloilla. Palveluiden turvaamisen osalta työvoimatoimiston edustajien näkemykset olivat kielteisimmät. Henkilöstöä ja toimipisteitä on supistettu, eikä resurssien katsota vastaavan tehtäviä. Kokonaisuudessaan palvelujärjestelmän sähköisten palvelujen tarjonta on kasvanut. Sähköisten palveluiden nähdään osaltaan parantavan palveluiden saatavuutta ja vähentävän palveluiden aikaa ja paikkaan kiinnittymistä. Koko väestön mahdollisuuksia tietotekniikan käyttöön ei kuitenkaan pidetä tasavertaisena, ja tilanne sisältää riskin, että palvelujärjestelmään syntyy syrjäyttävä elementti. Sähköisiä palveluita sekä ohjausta ja neuvontaa lisäämällä ei myöskään voida vähentää henkilöstön tarvetta. (177–186.)

Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (2005)
Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.
Helsinki: Stakes.

Teos koostuu viidestätoista artikkelista, joissa käsitellään huono-osaisuutta koskevaa virallista tietoa haastavaa ja täydentävää toista tietoa. Yhteiskunnan hallinnan katsotaan tukeutuvan viralliseen tietoon: kyse nähdään olevan tiedon ja vallan suhteesta, jossa tavoitteena on hallittavuuden lisääminen ja virallisen totuuden tuottaminen. Huono-osaisuutta koskevan toisen tiedon tulkitaan olevan yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, pohdiskelevaa ja paljastavaa. Toisen tiedon keskeisinä muotoina pidetään täsmätietoa, hiljaista tietoa, vastatietoa ja heikkoa tietoa. Täsmätieto pyrkii kuvaamaan ilmiöitä mahdollisimman läheltä ja huomioimaan yksityiskohtia. Se on tilanteissa muodostuvaa luonnollista tietoa tai kokemuksellista tietoa. Hiljaisella tiedolla tarkoitetaan sellaista luonnollista tietoa, kokemusta ja osaamista, johon ihmiset toiminnassaan nojaavat, mutta jota on hankala esittää. Sen esille saaminen vaatii osuvia kysymyksiä. Vastatieto on haastavaa tietoa, joka tekee tilaa vaihtoehtoisille näkemyksille kyseenalaistamalla vakiintuneiden näkemysten otaksimia ja niiden asettamia tiedonmuodostuksellisia kehyksiä sekä horjuttamalla itsestäänselvyksiä. Heikko tieto kohdentaa katseen vaikeisiin sosiaalisiin tilanteisiin, ja sen kerääminen edellyttää hiljentymistä ja kuuntelemisen taitoa. Tässä yhteydessä esitellään pitkäaikaistyöttömyyteen ja työttömien aktivointiin keskittyvä artikkeli, jonka voi katsoa pohjautuvan täsmätietoon ja hiljaiseen tietoon. (3–5, 8.)

» VAPPU KARJALAINEN & TUUKKA LAHTI:
 PITKÄAIKAISTYÖTTÖMYYTTÄ TUNNUSTAVA TIETO

Artikkelissa tarkastellaan pitkäaikaistyöttömien tilannetta työttömän ja yhteiskunnan suhderyhtymyksenä yksilön elämän ja hyvinvointijärjestelmän leikkauspisteessä. Huomiota kiinnitetään erityisesti pitkäaikaistyöttömiin kohdennettuun aktiivipolitiikkaan. Aktiivipolitiikalla viitataan niin aktiiviin sosiaali- ja työvoimapolitiikkaan kuin aktivointiinkin. Aineistona käytetään yhteispalvelukokeilua käsitelleen arviointitutkimuksen (Arnkil ym. 2004) aineistoja, joita analysoidaan työttömiä luokittavan tiedon näkökulmasta nostamalla keskiöön työttömän ja palvelujärjestelmän kohtaamispiintä. Vappu Karjalainen ja Tuukka Lahti katsovat aktiivisen sosiaalipolitiikan merkitsevän työllisyyden ja työllistymisen

kysymysten nousemista aiempaa voimakkaampaan rooliin sosiaalipolitiikassa. Sosiaalipolitiikka muuttaa luonnettaan liukuessaan talous- ja työllisyyspolitiikan sisälle ja omaksuessaan aktiivin työvoimapolitiikan kanssa samoja tavoitteita. Kyse on alun perin Yhdysvalloista levinneestä aktivointiajattelusta, viime-sijaisten sosiaalietuuksien ehdollisuudesta ja velvollisuudesta hakeutua töihin. Karjalaisen ja Lahden mukaan aktiivisia sosiaalipolitiikkaa lähdettiin toteuttamaan erityisesti kahden työryhmän kautta. Aktiivin sosiaalipolitiikan työryhmä (1999) sai sysäyksensä Euroopan unionissa kehitellystä aktiivista sosiaalipolitiikasta ja kohdentui työttömien aktivointiin. Sen tuloksina olivat Kelan aktiivin sosiaalipolitiikan kokeilut nuorille ja ikääntyville työttömille sekä laki kuntouttavasta työtoiminnasta, jonka katsotaan muodostavan aktiivin sosiaalipolitiikan perustan. Työ- ja sosiaalivaltion aktiiviyhteistyön työryhmä (1999) kohdentui palvelujärjestelmän aktivointiin, ja sen tuloksena oli ensin yhteispalvelukokeilu pitkäaikaistyöttömille ja sittemmin työvoiman palvelukeskusten perustaminen. (271–274.)

Katsotaan, että eri maiden aktiivipolitiikkoja yhdistää inklusion periaate: sosiaalietuuksiin liittyviin oikeuksiin on kytketty velvollisuuksia yhteiskuntaa kohtaan. Puhutaan asiakkaan ja järjestelmän välisestä sopimuksesta, jossa asiakas etuuksia vastaan sitoutuu inklusioon, aktiivitoimenpiteisiin osallistumiseen. (Rosanvallon 2000; Handler 2004.) Karjalaisen ja Lahden mukaan aktivoinnissa tulkitaan uudelleen oikeuden ja sopimuksen suhdetta velvollisuuteen. Karjalainen ja Lahti kysyvät, kuinka tasa-arvoisia sopijaosapuolia heikossa työmarkkina-asemassa oleva ja viranomainen ovat ja millaisiin valintoihin vaikeassa elämäntilanteessa oleva lopulta pystyy. Aktiivissa sosiaalipolitiikassa sekoittuu ohjaus, koulutus ja työmarkkinavalmiuksia tukeva palvelu sanktioituun aktiivitoimiin osallistumisen velvollisuuteen. Vaatimukset kohdentuvat voittopuoleisesti työttömään yksilöön: häneltä odotetaan aktiivisuutta, refleksiivisyyttä ja itsen muokkausta sanktioidenkin uhalla. Tavoitteena on vaikuttaa työttömän asenteisiin, käyttäytymiseen ja terveyteen siten, etteivät henkilökohtaiset ominaisuudet olisi esteinä työmarkkinoille sijoittumisessa. (274–276.)

Karjalainen ja Lahti tarkastelevat aktivointia työttömän ja työttömien kategorisoinnin näkökulmasta käsitellen sekä koettua työttömyyttä että viranomaisen kategorioin hallinnoimaa työttömyyttä. Karjalaisen ja Lahden mukaan kategoriat ovat byrokraattisten hallintokäytäntöjen perusta ja sen ohella ne myös rakentavat yksilön sosiaalista identiteettiä. Aktiivipolitiikan tarkoituksena on pitkäaikaistyöttömien siirtyminen aktiiviseen ja työelämähakuiseen toimijarooliin. Aktiivitoimet kohdennetaan työttömien neljään peruskategoriaan:

- 1) Työttömiin, joiden aktivointiehto ei ole täyttynyt. He ovat työhallinnon työllistymistä edistävien palveluiden mutta eivät vielä erityispalveluiden piirissä. Ryhmä jäsenyy palveluiden intensiteetin suhteen ”odottelukategoriaksi”, jossa työttömyyden kesto toimii määrittäjänä.
- 2) Aktivointiehdon täyttäneisiin työttömiin. Työttömyyttä on kestänyt vähintään kaksi vuotta, ryhmään kuuluvat otetaan tehostettujen palveluiden piiriin, ja heille laaditaan aktivointisuunnitelma.
- 3) Aktivointiehdon täyttäneisiin nuoriin. Myös ikä määrittää aktivointiehdon täyttymistä: alle 25-vuotiailla aktivointi alkaa joko 180 työmarkkinatukipäivän tai neljän kuukauden toimeentulotuen jälkeen. Nuorten toimeentulotuella eläminen on yleistä työmarkkinatukeen tehtyjen tiukennusten vuoksi. Palvelutoimet ovat intensiivisiä.
- 4) Työttömyysturvalla toimeentulotuella pudonneisiin työttömiin. Ryhmä koostuu karensille joutuneista ja työnhakijaksi ilmoittautumattomista työttömistä. Heidän toimeentulotukeaan voidaan alentaa määräajaksi.

Karjalaisen ja Lahden mukaan kategoriaan sijoittuminen on työttömälle sosiaalinen diagnoosi, joka tuo hänet tiettyjen tukitoimien ja palveluiden piiriin. Karjalainen ja Lahti katsovat, että aktivointiparadoksi syntyy, jos viranomaiset toistuvasti tarjoavat aktivointitoimenpiteitä mutta eivät huomioi niiden toteuttamiseen liittyviä yksilöllisiä olosuhteita ja edellytyksiä. Karjalainen ja Lahti tulkitsevat, että viranomaisilta puuttuu tällöin sitä tietoa, jota voidaan saada vain lähellä työttömän elämäntilanteesta. (276–281.)

Artikkelissa tarkastellaan lähemmin työttömyyskategorioita yhteispalvelupisteessä asioiden pitkäaikaistyöttömien haastattelujen kautta. Haastattelut osoittavat, että aikaan sidotut ehdot merkitsevät työttömälle odottelua ja usein tukipalveluiden ulkopuolella olemista. Pitkäaikaistyöttömyyden jatkuessa pysyvä työllistyminen näyttää muuttuvan yhä epätodennäköisemmäksi. Kategorisoinnin katsotaan siirtelevän työtöntä viranomaisten määrittelemiin aktiivisuuden muotoihin yksilön omien tavoitteiden kehittelyn sijaan. Tämän nähdään vahvistavan työttömän identiteettiä. Karjalainen ja Lahti ovat eritelleet kolme erilaista tapaa reagoida työttömyyden kategorioihin. Tilanteen hyväksyvä ja alistuva reagoititapa merkitsee työttömyyteen sopeutumista. Palvelukokemuksia leimaavat epäonnistuminen ja nöyryyksen tuntemukset, jotka vähitellen yleistyvät laajemminkin voimattomuuden kokemuksiin. Puolustautuvassa vastareagoinnissa kyseenalaistetaan saatua leimaa ja objektiivisia toimenpiteitä. Koettua epäoikeudenmukaisuutta halutaan oikaista ja omaan selviytymiseen uskotaan. Omaehtoiseen aktiivisuuteen tähtäävä reagoititapa osoittaa motivaatiota muuttaa tilannetta. Karjalainen ja Lahti katsovat, että työttömyydestä irtautumisessa keskeistä on yksilöllinen palveluprosessi sekä asiakkaan ja työntekijöiden välinen toimiva vuorovaikutus. Haastatteluissa tärkeäksi nousee kuuntelemista ja kunnioitusta ilmentävä dialoginen palvelutilanne, asiakkaan subjektiiviselle tilalle antava kohtaaminen. Karjalainen ja Lahtinen peräänkuuluttavat työttömien sosiokulttuurisia olosuhteita lähellä työskentelemistä ja heidän äänensä kuulemistä. Aktiivissa yhteiskunnassa ei kuitenkaan tunnusteta työttömyyttä vaan halutaan nähdä työttömät aktiivitoimenpiteissä mukana olevina. Karjalaisen ja Lahden mukaan pitkäaikaistyöttömien tilanteen käsittelyssä tarvitaan tunnustamisen ja uudelleenjaon paradigmoja (ks. Fraser 2000). Tunnustamisen paradigman mukaan subjektiivisuuden myönteinen kehitys edellyttää tunnustuksen saamista toisilta subjekteilta ja tunnustuksetta jääminen puolestaan edesauttaa kielteisen minäkuvan omaksumista. Tunnustamisen politiikka pyrkii eroon väheksymisestä nostamalla esille tasavertaisuutta korostavia arvoja. Karjalainen ja Lahti pitävät yhtenä mahdollisuutena hyväksyä nykyisestä poikkeavia pitkäaikaistyöttömien tapoja toimia aktiivisesti myös muualla kuin työmarkkinoilla. (281–290.)

Timo Kopomaa & Tero Meltti (toim.) (2005) Kaupunkisosaalityötä paikantamassa. Palmenia-sarja. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.

» TIMO KOPOMAA & TERO MELTTI: ASUINYMPÄRISTÖ, KAUPUNKIPOLITIikka JA KAUPUNKISOSIAALITYÖ

Timo Kopomaan ja Tero Meltin mukaan kaupunkisosaalityö on vielä vakiintumaton termi sosiaalityön kansainvälisissä keskusteluissa. Suomalaisen kaupunkisosaalityön katsotaan kuitenkin olevan nousussa: sitä voi opiskella yliopistossa, sitä tutkitaan ja sen menetelmiä kehitetään sosiaalialan osamiskesköksissä ja se on ollut esillä myös poliittisessa päätöksenteossa. Kopomaan ja Meltin mukaan kaupunkisosaalityö voidaan ymmärtää urbaanissa toimintaympäristössä ja toimintaympäristön kanssa tehtäväksi sosiaalityöksi. Se voidaan nähdä myös ohjelmallisena käsitteenä, jonka tavoitteena on edistää uusia sosiaalityön tekemisen tapoja ja asiantuntijuuden muotoja. Kyse on uudenlaisesta teoreettisuudesta, vaihtoehtoisten arjen areenoiden etsimisestä, ihmisten itseohjautuvuustaitojen painottamisesta sekä ammattikuntien rajojen hälventämisestä ja yhteistyön tekemisestä. Kopomaan ja Meltin mukaan kaupunkisosaalityön erityisenä haasteena on pidetty muutosten ennakoitua ja niihin vastaamista. Teoksessa jäsennetään poikkitieteellisesti ja käytäntöyhteisesti kaupunkisosaalityötä, sen sisältöjä ja mahdollisuuksia. Julkaisu koostuu 11 artikkelista, joissa käsitellään esimerkiksi osallisuutta, monikulttuurisuutta ja yhteisöllisyyttä urbaaneissa konteksteissa. Tässä yhteydessä esitellään kaksi selkeimmin nuorten palveluihin liittyvää artikkelia. (7–18.)

» TARJA JUVONEN: OSALLISUUDEN KYTKENNÄT ETSIVÄÄN TYÖHÖN – KATUNUORET

Artikkelissa tarkastellaan nuorten osallisuutta ja nuorten parissa tehtävää etsivää työtä sosiaalityön eräänä uutena toimintamuotona. Kirjoitus pohjautuu Helsingin etsivän työn yksikön Luotsin toimintaan. Etsivällä työllä tarkoitetaan ammatillista toimintaa, jossa työntekijä hakeutuu asiakkaan luokse tämän omaan toiminta- ja elinympäristöön, kuten Luotsin tapauksessa kadulle. Työskentelyn nähdään perustuvan vapaaehtoisuuteen sekä nuorten näkemysten ja tarpeiden kunnioittamiseen. Asiakas voi asioida työntekijän kanssa nimettömänä. Tarkoituksena on nuorten elinolojen ja mahdollisuuksien parantaminen. Muihin sosiaalityön työmuotoihin verrattuna etsivässä työssä painottuu Tarja Juvosen mukaan osallisuus, asiakaslähtöisyys ja kontrolloimattomuus, muuttuvat työajat ja -ympäristöt sekä ennakoimattomuus ja intensiivisyys. Luotsi on myös moniammatillista toimintaa: mukana on nuorisotyöntekijöitä, terveydenhoitaja ja sosiaalialan työntekijä. Tarkoituksena on tavoittaa Helsingin keskustan kaduilla aikaansa viettäviä syrjäytyneiksi ja syrjäytymisvaarassa oleviksi katsottuja nuoria. Työskentelyn edetessä muu palvelujärjestelmä voidaan kytkeä mukaan nuorten tilanteiden selvittelyyn nuorten suostumuksen mukaisesti. (37–41.)

Etsivän työn tarkoituksena on täydentää sosiaali- ja nuorisotoimen palvelujärjestelmää pyrkimällä saamaan kontakti niihin nuoriin, joita ei tavoiteta tavanomaisessa palvelutoiminnassa, mutta joiden katsotaan olevan tukipalveluiden tarpeessa. Tavoitteena on myös kartoittaa palvelupuutteita, joita nykyinen järjestelmä ei huomioi tai tunnista. Luotsista saatujen kokemusten mukaan etsivän työn kohderyhmä tarvitsee paitsi intensiivistä tukea palvelujärjestelmältä, myös tukea palvelujen piirissä pysymiseen. (Beijer 2001.) Luotsissa tehtävä työ perustuu yksilölliseen tukeen. Kyse on myös pitkäaikaisasiakkuuden ja nopeatempoisen kontaktityön yhdistämisestä, jossa keskeisinä menetelminä käytetään keskustelua ja nuorten havainnointia. Nuorten kanssa on myös esimerkiksi käyty elokuvissa ja retkillä. Työn haasteena pidetään asiakkaiden torjunnan työstämistä siten, että asiakaskontakti saadaan ensinnäkin syntymään ja jatkossa ylläpidettyä. Juvonen pitää etsivän työn yhtenä mahdollisuutena toimijoiden asemien ja roolien osittaista limittymistä ja neuvotteluun pohjautuvaa suhdetta. Osallisuuden hän katsoo etsivässä työssä merkitsevän nuoren oman toimijuuden tavoittelemista, sitä, että nuori kykenee valitsemaan ja toimimaan itselleen merkityksellisissä asioissa. Osallisuus pohjautuu siihen, että yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa osallistumisensa laatuun, muotoon ja intensiteettiin. Juvosen mukaan etsivä työ voi avata uusia mahdollisuuksia palvelujärjestelmän ulkopuolelle jääneille nuorille. Se pystyy ainakin osittain työskentelemään irrallaan palvelujärjestelmän tuottamista luokitteluilta. Juvonen tulkitsee, että etsivä työ perustuu elämän perusasioihin, kuten turvallisuuden, luottamuksen ja toivon rakentamiseen. (41–51.)

» TIMO KOPOMAA: ETÄAUTTAMINEN, KOLMAS SEKTORI JA TIETOYHTEISKUNTA

Kopomaan mukaan etäauttamisesta, puhelimen ja internetin välityksellä tapahtuvasta auttamisesta, on tullut yksi tyypillinen kolmannen sektorin toimintamuoto ja se on jäänyt pitkälti kolmannen sektorin vastuulle. Artikkelissa tarkastellaan auttamisen muotoja ja ulottuvuuksia sekä nettietuikkää ja kuvataan eräitä etäauttamisprojekteja. Keskeisenä aineistona käytetään kotimaisia etäauttamisen raportteja. Verkkoauttamisen muodot voidaan jakaa kolmeen palvelutyyppeihin. Tiedon jakamista tehdään esimerkiksi verkkosivujen ja sähköpostilistojen kautta. Teknologiavälitteisellä vuorovaikutuksella viitataan puolestaan esimerkiksi chattiin, keskusteluryhmiin ja sähköpostiin. Asiointia helpotetaan verkossa tapahtuvan lomakkeiden täyttämisen ja hakemusten jättämisen avulla. Virtuaaliympäristöt ovat usein juuri nuorille tuttuja tiloja hakea tukea. Etäpalvelujen käyttäjät voidaan luokitella kolmeen ryhmään. Ennakoijat hakevat tietoa varautuakseen mahdollisiin elämänvaikeuksiin, vaikeuden tai

kriisin kynnyksellä olevat etsivät intensiivisesti erityistietoa ja vaikeuksien ratkojat hakevat uutta tietoa elämäntilanteensa selvittämiseksi. Kopomaan mukaan naiset hakevat verkkopalveluista tukea miehiä selvästi enemmän. Erityistä on myös avun etsiminen toisille ihmisille. Etäauttamista tehdään joko reaaliaikaisesti, samantahtisesti sekä synkronisoidusti auttajan ja autettavan välillä, tai eritahtisesti esimerkiksi sähköpostin tuottaman viiveen vuoksi. Tavanomaisessa viranomaispalvelutilanteessa asiakas ja virkailija tapaavat kasvokkain sovitussa fyysisessä tilassa, yleensä virkailijan virastohuoneessa. Virtuaaliympäristö laajentaa palvelujen tarjoamisen aikaulottuvuutta ja lisää palveluiden saatavuutta, kun auttaja on joustavasti tavoitettavissa. Se voi myös madaltaa kynnystä hakeutua auttamispalvelujen piiriin ja kasvattaa avoimuutta. Toisaalta virtuaalinen auttaminen on puhetta vähemmän kontekstisidonnaisempaa, ja tämä voi suurentaa väärinymmärtämisen riskiä. Sähköposti- ja verkkoympäristöä ei aina myöskään koeta tarpeeksi turvalliseksi paikaksi. Lisäksi virtuaalisuus voi helpottaa tilanteesta vetäytymistä ja vaikeuttaa auttajan tilannearvion tekemistä. Tulevaisuuden haasteina Kopomaa pitää kasvaviin asiakasmääriin vastaamista sekä etäauttamispalveluiden nykyistä laajempaa koordinointia. Myös eettisten säännösten laatiminen työn sisältöjen ja rajojen määrittämiseksi sekä tietoturvakysymysten analysointi nähdään tärkeänä (Tschokkinen 2000). (123–133.)

Kopomaa tarkastelee lähemmin kahta etäauttamisprojektia, Textari-Helppiä ja Manteli-chattia. Textari-Helppi eli kriisikännykkäprojekti (ks. Mäkelä & Seppänen 2002) oli Lahden seurakuntayhtymän vuonna 2001 toteuttama hanke, jonka tavoitteena oli kehittää matkapuhelimen välityksellä tapahtuvaa nuorten auttamistyötä. Projektin päivystäjät olivat paikalla arkipäivisin kello 19–23, ja seitsemän kuukauden aikana käytiin yli 800 tekstiviestikeskustelua. Sekä autettavat että auttajat pysyivät anonyymeinä, ja tämän katsotaan madaltaneen avun pyytämisen kynnystä. Tekstiviestien sisällöissä korostuivat parisuhde- ja seurustelukysymykset sekä seksuaalisuus- ja väkivaltateemat. Osa viestittäneistä ohjattiin eteenpäin muihin palveluihin. Manteli-chat oli Pelastakaa Lapset ry:n ja useiden nettitoimijoiden joulunajan 2003 kestänyt alle 18-vuotiaille suunnattu yhteisprojekti. Siinä koulutetut vapaaehtoiset ja alan ammattilaiset osallistuivat päivystäen chat-keskusteluihin. Heidän kanssaan pystyi keskustelemaan myös kahden kesken. Tarkoituksena oli tarjota tukea erityisesti tunteilla ladattuna joulun aikana ja saada uusia nuoria mukaan verkkokeskusteluihin. Alle 15-vuotiaat keskustelivat Habbo-Hotellin nettimiljöössä. Kaiken kaikkiaan Kopomaan mukaan sähköinen etäauttaminen on mahdollistanut sellaisten asioiden käsittelyn, jotka aiemmin ovat voineet jäädä keskusteluista pois, ja arkaluonteisiksi koetut asiat ovatkin korostuneet tavanomaiseen palveluun verrattuna. Uusien palvelumuotojen voi katsoa muodostavan virtuaalisen turvaverkon. Nettiauttaminen on suunnattu erityisesti nuorille, sillä he ovat vanhempia tottuneempia uuden viestintäteknologian käyttöön. On kuitenkin tuotu esille, että esimerkiksi ikääntyneet, vammaiset ja erityisryhmät ovat vaarassa jäädä verkkopalveluiden marginaaliin. (133–137.)

Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto, Palmenia-kustannus.

Teoksessa kuvataan sosiaalityön käytäntötutkimuksen rakentumista, sen kehityskulkua, sosiaalityön ammattikäytäntöihin liittyneitä tiedonmuodostushankkeita, tietämisen tapoja ja välineitä sekä sosiaalityön viimeaikaista kehittämistyötä. Tässä yhteydessä esitellään johdantoartikkeli sekä 16 artikkelista marginaalitarinoita ammattikäytäntöjen kehittämisen keinona käsittelevä artikkeli.

» MIRJA SATKA & SYNNOVE KARVINEN-NIINIKOSKI & MARIANNE NYLUND: JOHDANTO. MITÄ SOSIAALITYÖN KÄYTÄNTÖTUTKIMUS ON?

Mirja Satkan, Synnove Karvinen-Niinikasken ja Marianne Nylundin mukaan yhteiskuntatutkimuksen ja sosiaalityön tutkimuksen käytäntösuhde, tutkimuksen ja opetuksen suhde käytäntöihin, on viime vuosikymmeninä ollut uudelleenjärjestelyjen kohteena. Yliopistojen tehtävät ovat laajentuneet alueellisella tiedolla vaikuttamisen suuntaan, ja eri alojen osaamiskeskusjärjestelmiä on perustettu uudella tavalla jaetun tiedontuotannon perustaksi. 1980-luvulla käynnistyneen sosiaalialan informaatio-ohjauksen vakiintumisen kautta sosiaalialan hallinto, käytännön ammattilaiset, kunnat ja järjestöväki ovat nousseet akateemisen väen neuvottelukumppaneiksi. Satka ym. katsovat, että sosiaalialan käytäntöjen kehittämistä on muodostunut uusi pysyvä tehtäväala tutkimuksen ja opetuksen suhteeseen, ja käytäntösuhde on ollut olennainen osa sosiaalityön tieteenalan rakentamista. Yhtenä esimerkkinä pidetään Helsingin yliopistoon perustettua sosiaalityön käytäntötutkimuksen professuuria. Pääkaupunkiseudulla on käynnistänyt toimintansa myös opetus- ja tutkimusklinikoita sekä erillisiä opetus- ja tutkimusyksiköitä. Sosiaalialan osaamiskeskusten ja kehittämishankkeiden kautta on voitu yhdistää palvelutuotannon, hallinnon, ohjauksen, tiedontuotannon ja koulutuksen intressejä. Hallinnossa on kaivattu hyviä käytäntöjä esille tuovaa, tutkimussuuntautunutta sosiaalityötä sekä tieto- ja näyttöperusteisia sosiaalipalveluita. Satkan ym. mukaan sosiaalityön käytäntötutkimus on soveltavaa tutkimusta, jonka ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytäntöihin. Se pyrkii palvelemaan erilaisia intressitahoja, kuten palvelujen käyttäjiä, sosiaalityöntekijöitä ja muita ammattilaisia, palvelujen tuottajia, kuntien ja maakuntien hallintoa sekä sosiaalialan vapaaehtoistoimijoita. Satka ym. tulkitsevat, että käytäntötutkimus on alkanut jäsentyä kenttänä, jolla on omanlaisiaan tietokäsityksiä ja tiedon tuottamisen tapoja. (9–11, 14–15.)

Satkan ym. mukaan käytäntötutkimuksella on tiivis yhteys sosiaalialan kehittämistyöhön ja sen yhtenä keskeisenä ominaisuutena pidetään uudelleen käsitteellistämistä. Katsotaan, että sille on tyypillistä toimijoiden ja tutkijoiden intuitioon ja hiljaiseen tietoon liittyvä menetelmällinen ja metodinen innovatiivisuus sekä pyrkimys jaettuun tai yhteiseen tiedontuottamiseen mukanaolijoiden kesken. Tarkoituksena on myös tuoda esille erityisesti marginaaleihin joutuneiden ja omien etujensa suhteen heikosti puolustuskykyisten ihmisten tietoa ja kokemuksia. Satkan ym. mukaan käytäntötutkimuksen tavoitteena on uutta etsivän sosiaalialan tutkimus- ja tiedonmuodostuskulttuurin vahvistaminen. He katsovat sosiaalityön käytäntötutkimuksen alkaneen jäsentyä uudelleen konstruktivististen, etnografisten ja toimintatutkimuksellisten tutkimusotteiden myötä. 1990-luvun lopulta lähtien myös palvelujen käyttäjät alettiin ymmärtää tiedontuotannon kumppaneiksi. Haasteeksi jäsentyy asiantuntijoiden toimintakulttuurin uudistaminen siten, että kansalaisten toiveet huomioitaisiin. Satka ym. toteavat, että käytäntötutkimuksen asema on jännitteinen: julkisten hallinnoimiskäytäntöjen muutoksen myötä valtaa on siirtynyt paikallistasolle ja tieto ja tiedontuottaminen ovat kytkeytyneet aiempaa selvemmin osaksi hallinnoimisstrategioita. He kuitenkin katsovat, ettei käytäntötutkimuksen tule liittoutua kriittikittä hallinnon kanssa. Sen tulisi säilyttää analyttisyys ja pitää tavoitteenaan marginaaliin joutuneiden ihmisten etujen ajamista, sosiaalialan asiantuntijuuden vahvistamista ja sosiaalisen näkökulman painottamista poliittisessa päätöksenteossa. (11–15.)

Satkan ym. mukaan tarvitaan itse- ja vertaisarvioinnin käytäntöjä sekä sellaisia toimintakontekstin huomioon ottavia malleja, jotka mahdollistavat sosiaalityön kriittisen potentiaalin hyödyntämisen asiantuntijuuden rakentamisessa. He pitävät esimerkiksi dokumentoitua tiedontuottamista ja sosiaalista raportointia keinoina hyödyntää sosiaalityöntekijöiden kokemustietoa. Käytäntötutkimuksen tietoperustan katsotaan muodostuvan asiakkaiden eletystä tiedosta, sosiaalityöntekijöiden kokemustiedosta ja tutkijan teoreettisesta tiedosta, ja keskeisenä pidetään niiden vuoropuhelun vahvistamista ja kriittistä reflektiivisyyttä. Hiljaisen ja vaiennetun tiedon esille saaminen voi mahdollistua esimerkiksi asianosaisten välillä tapahtuvissa tutkimuksellisissa vuoropuhelussa. Niissä voi syntyä metaforia,

jotka yhdistävät kokemuksellista ja tutkimuksellista asiantuntijuutta. Satka ym. katsovat, että asiakkaiden kokemusmaailman kautta yhteiskunnallisia prosesseja jäsentävä tutkimus on sosiaalityön vaikuttamistoiminnan perusta. He myös painottavat, että innovatiivisten toimintatapojen kehittäminen ja niiden siirtäminen projekteista perussosiaalityöhön edellyttää pitkäkestoista työskentelyä ja työyhteisön johdon tukea. (15–19.)

» RIITTA GRANFELT: MARGINAALITARINAT AMMATTIKÄYTÄNTÖJEN KEHITTÄMISEN AINEKSINA

Artikkeli pohjautuu viiteen Riitta Granfeltin tekemään tutkimukseen, jotka liittyvät asunnottomuuteen²⁹. Neljä tutkimusta rakentuu marginaalissa elävien, asunnottomien naisten, vankien ja huume-kuntoutujien elämäkerrallisille haastatteluille. Yhdessä tutkimukseen kehitetään tuetun asumisen malleja yhteistyössä käytännön työntekijöiden ja asiakkaiden kanssa. Artikkelissa arvioidaan marginaalissa elävien ihmisten kokemusten tulkintaan perustuvaa tutkimusotetta asiakastyön opetuksessa ja pohditaan marginaaliryhmän parissa tehtävän tutkimus- ja kehittämistyön merkitystä sosiaalityön ammattikäytännöille. Granfelt tuo esille, miten sosiaalityöntekijöitä on viime vuosina kannustettu reflektiiviseen työotteeseen. Sen katsotaankin nousseen yhdeksi keskeiseksi käytäntölähtöisen tutkimuksen kehittämisen metodiksi. Ammattikäytäntöjen nähdään kehittyvän sosiaalityön sisältä nousevan tutkimuksellisen työorientaation ja hiljaisen tiedon analysoinnin kautta. (Pohjola 1993; Karvinen 2000; Yliruka 2001; Kulmala ym. 2003.) Granfelt tarkastelee tutkimuksissaan sosiaalisia ongelmia elettyinä ja koettuna todellisuutena. Hän lähestyy köyhyyttä, asunnottomuutta, rikollisuutta ja päihteidenkäyttöä aluksi psykososiaalisesta näkökulmasta yksilöiden kokemusmaailmasta käsin ja kääntää katseen sen jälkeen yhteiskunnan tasolle. Granfelt nostaa sosiaalityössä toteutettavan tutkimuksellisuuden yhdeksi uudeksi väyläksi kirjoittaa analyttisiä, stereotyyppioita ja itsestäänselvyyksiä rikkovia kuvauksia asiakkaiden elämäntilanteista ja sosiaalityön käytännöistä. (240–244.)

Granfeltin mukaan sosiaalityön tutkimuksen eettinen velvollisuus on kuunnella, kuulla ja tuoda osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua niiden ihmisten kokemuksia, jotka eivät itse kykene pitämään kiinni oikeuksistaan ja vaatimaan asemansa kohentamista. Kontekstoidun tilannekuvauksen tavoitteena on tuoda esille yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuutta. Granfelt paikantaa syrjäytymiskierteen reunan vakavaan mielenterveysongelmaan yhdistyvään päihteiden sekakäyttöön, köyhyyteen ja asunnottomuuteen. Asuntolan asunnottomia naisia käsittelevän tutkimuksen aineistoa leimaa Granfeltin mukaan osattomuus, kärsimys ja elämän kovuus. Naisten haastattelupuheessa korostui sanojen vähyys, kerronnan hajanaisuus ja puheen hiljaisuus. Granfelt on kuvannut näitä naisia näkymättömäksi naisiksi ja käyttänyt heistä metaforaa vuoristokasvi ilmentämään heidän sitkeää ja vähään tyytyvää elämäänsä. Granfelt erittelee myös vaikeita ja haasteellisia kuulemisen tilanteita. Näitä ovat edellä viitattujen elämäntilanteiden ahtauden sekä haastateltavien vetäytyvyyden ohella heidän osoittamansa vihamielisyys, ylimielisyys ja torjunta. Granfelt pitää mielenkiintoisina tällaisia tilanteita, joissa tutkija tai sosiaalityöntekijä joutuu myöntämään, ettei kuule haastateltavan tai asiakkaansa tilanteesta mitään: ne mahdollistavat kuulemisen kehittämisen. Hänen mukaansa tärkeää on työnohjaus, joka tukee sosiaalityöntekijää tai tutkijaa arvioimaan kriittisesti omaa tapaansa rakentaa vuorovaikutussuhteita. (244–249.)

Granfelt pitää käytäntösuhteisen sosiaalityön tutkimuksen ideaalina tutkimusta, jota voidaan hyödyntää tavoitteellisesti osana asiakastyötä. Prosessissa on kyse siitä, että yrittää ensin ymmärtää ja jäsentää monimutkaisia elämäntilanteita ja itselle vieraita kulttuurisia kysymyksiä, jonka jälkeen niitä voi tuoda esiin muiden käsitettäväksi. Tämän katsotaan vaativan ”kielitaidon” kehittämistä asiakkaan kulttuurin ja elämäntavan ymmärtämyksen syventämiseksi. Kielitaito edellyttää, että päästään irti siitä moralismista ja torjunnasta, jota valtakulttuuri kohdistaa marginaalissa eläviin ihmisiin. Marginaaleja käsittelevän tutkimuksen tarkoitus on tuoda julkisuuteen sellaisia teemoja,

joilla on vain vähän poliittista painoarvoa. Granfelt tuo esille, ettei marginaalissa elävien ihmisten kokemuksille pohjautuva tutkimus useinkaan anna selviä välineitä työstää konkreettisia toimintaehtotuksia. Hänen mukaansa asiakastyössä työskentelevät ammattilaiset, joilla on runsaasti kokemustietoa, tuottavat parhaiten kehittämisehdotuksia. Käytäntösuhteisen sosiaalityön tutkimuksen tietoperusta muodostuu asiakkaiden eletystä tiedosta, sosiaalityöntekijöiden työn kautta jäsentyneestä kokemustiedosta ja tutkijan teoreettisesta tiedosta. Granfeltin mukaan marginaaleja kuulevan tutkijan velvollisuutena on kirjoittaa kuulemastaan teksti, joka toimii emansipatorisena siltana marginaalista yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. (250–255.)

Mika Ala-Kauhaluoma & Elsa Keskitalo & Tuija Lindqvist & Antti Parpo (2004) Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus. Tutkimuksia 141. Helsinki: Stakes.

Tutkimuksessa arvioidaan vuonna 2001 voimaantulleen kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain tavoitteiden toteutumista ja toimenpiteiden vaikuttavuutta. Lain tarkoituksena on kohentaa pitkään työttömänä olleiden työllistymisedellytyksiä ja edistää heidän mahdollisuuksiaan osallistua koulutukseen ja muihin työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin sekä aktivoida, kuntouttaa ja ehkäistä syrjäytymistä. Keskeinen osa uudistusta on aktivointisuunnitelma, jonka työvoimahallinto ja kunta laativat yhdessä työttömän kanssa. Aktivointisuunnitelmassa kartoitetaan asiakkaan tilanne ja sovitaan hänen työllistymismahdollisuuksiaan tukevista toimista. Kuntouttavaa työtoimintaa tulee tarjota vasta viimesijaisena toimenpiteenä, ja jos sosiaalisten tai terveydellisten seikkojen tulkitaan estävän työllistymistä, tulee suunnitelmaan sisällyttää myös sosiaali- ja terveyspalveluja. Aktivointisuunnitelman laadintaan osallistuminen on velvoittavaa kaikille aktivointiehdon täyttäneille työttömille, mutta kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on velvoittavaa ainoastaan alle 25-vuotiaille³⁰. Lakiuudistuksen kohderyhmänä ovat asiakkaat, joiden toimeentulo perustuu työmarkkinatukeen ja työttömyyden perusteella saatavaan toimeentulotukeen. Tarkoituksena on varhenta viranomaisten puuttumista työttömyysprosessiin yksilötasolla, lisätä kuntien vastuuta aktivoinnista sekä tiivistää työvoimahallinnon ja kuntien yhteistyötä vaikeasti työllistyvien palvelussa. Aktivointisuunnitteluun ohjaututaan iän ja työttömyyden aikaisen toimeentuloturvan saamisen mukaan, ja alle 25-vuotiaat osallistuvat suunnitelman laadintaan muita aikaisemmin. Kuntouttava työtoiminta on työllistymisedellytyksiä kohentavaa kunnan järjestämää aktivoivaa toimintaa, joka ei tapahdu työsuhteessa ja jonka sisältö ja kesto sovitaan yksilöllisesti. Kuntouttavan työtoiminnan päiviltä maksetaan ylläpitokorvausta työmarkkinatuen ja toimintarahaa toimeentulotuen saajille, ja lisäksi korvataan matkakustannukset. (3, 19–26, 30, 52.)

Kuntouttava työtoiminta -lain taustalla on Mika Ala-Kauhaluoman ym. mukaan korkealla pysynyt pitkäaikaistyöttömyys ja sen muuttuminen osittain rakenteelliseksi. 1990-luvun lopun työvoimapolitiisilla uudistuksilla lisättiin työttömien velvollisuuksia ja tiukennettiin työttömyysturvan saantiehtoja. Myös toimeentulotuen työsidonaisuutta on voimistettu lakimuutoksilla. Osana kuntouttavasta työtoiminnasta annettua lakia edellytetään, että toimeentulotuen saaja on työttömänä työnhakijana työvoimatoimistossa. Ala-Kauhaluoma ym. katsovat kuntouttava työtoiminta -lain laajentavan toteutettua työvoima- ja sosiaalipoliittisten uudistusten aktivoivaa linjaa. Tarkoituksena on ollut siirtää työttömät passiivisen sosiaaliturvan piiristä työhön ja siten vähentää sosiaaliturvan kustannuksia ja lieventää työttömyyden kielteisiä vaikutuksia. Tyypillisenä pidetään sitä, että aktivointivelvoite on ulotettu ensin alle 25-vuotiaisiin ja sen jälkeen asteittain pitkäaikaistyöttömiin. Ala-Kauhaluoman ym. mukaan aktiivinen sosiaalipoliitiikka uudessa merkityksessään tarkoittaa sitä, että toimeentuloturvan

ehtona on osallistuminen aktivoiviin toimenpiteisiin, ja näin ollen toimeentuloturvasta on tullut osittain vastikkeellista. Aktivointisuunnitelman katsotaan kuvaavan sopimusajattelun käyttämistä aktivointipolitiikan välineenä ja ilmentävän oikeuksien ja velvollisuuksien vastavuoroisuutta. Ala-Kauhaluoma ym. toteavat, että aktivointi liittyy työllisyys- ja sosiaalipolitiikan toisiinsa yhdistämällä aktiivisen työvoimapolitiikan keinoja ja sosiaalipalveluja. Kuntouttava työtoiminta -laki kytkee myös kuntoutuksen näkökulman työttömien aktivointiin. Ala-Kauhaluoma ym. pitävät kuitenkin lain laajaan kohderyhmään nähden kuntoutus-käsitteen käyttöä ongelmallisena. Kohderyhmä koostuu henkilöistä, jotka lähtökohtaisesti ovat työkykyisiä, kun taas kuntoutuksen perinteinen määritelmä pohjautuu sairauteen, vikaan tai vammaan. Ala-Kauhaluoma ym. pitävät vaarana sitä, että työttömyys sekä yksilöllistetään että liitetään vajaakuntoisuuteen. Laissa kuntouttavasta työtoiminnasta kuntoutus yhdistyy elämänhallinnallisiin tavoitteisiin. (3, 19–22, 27–32.)

Tutkimus jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä intensiiviseksi kuvatussa osassa analysoidaan lain toimeenpanon prosesseja ja sisältöjä, sen toteutumista paikallisella tasolla. Arviointia on toteutettu seitsemän eri puolilla Suomea sijaitsevan erikokoisen pilottipaikkakunnan työvoima- ja sosiaalitoimistoissa. Siinä on käytetty *case*-tutkimuksen metodeja, esimerkiksi kenttäkäyntejä, fokusryhmähaastatteluita, ennakkotehtäviä, työkokouksia ja kyselyjä. Toimeenpanoa on tarkasteltu vielä neljän pilottipaikkakunnan sosiaalityöntekijöiden, työvoimaneuvojien ja heidän esimiestensä haastattelujen sekä kahdella pilottipaikkakunnalla toteutetun etnografisen havainnoinnin ja keskustelullisten haastattelujen avulla. Toisessa, ekstensiivisessä osassa, tarkastellaan vaikuttavuutta eli tavoitteiden mukaisten tulosten saavuttamista. Tällöin tarkastelun kohteena on se, miten aktivointitoimenpiteet vaikuttavat työttömien työmarkkina-asemaan ja hyvinvointiresursseihin. Vaikutuksia analysoidaan laajan *survey*-aineiston avulla kvasikokeellisin poikkileikkausasetelmin, paneeliasetelmana toteutettuna kahden eri ryhmän vertailuna. Tutkimusryhmä on muodostettu valitsemalla mahdollisimman hyvin koko Suomea edustava otos, ja lopullisessa aineistossa mukana on 51 kuntaa. Ryhmä muodostettiin niistä henkilöistä, jotka osallistuivat aktivointisuunnitelman laadintaan ja täyttivät kyselylomakkeen heti suunnitelmanteon jälkeen. Vertailuryhmä muodostettiin työttömistä, jotka kuuluivat kuntouttavan työtoiminnan lain piiriin mutta jotka eivät ole ohjautuneet aktivointisuunnitelman laadintaan. Tietoa kerättiin tutkimushetkellä koe- ja vertailuryhmään kuuluvilta sekä aktivointisuunnitelman laatineilta sosiaali- ja työvoimatoimen työntekijöiltä. Lisäksi koe- ja vertailuryhmään kuuluvien tilanteesta kerättiin seurantatietoa kuuden–kahdeksan kuukauden päästä. Lomakevastauksia saatiin yhteensä 2732. Aineistot on kerätty vuosien 2001–2003 aikana. Tutkimuksen kolmas osa muodostuu lain taloudellisia vaikutuksia vuonna 2002 käsittelevästä tutkimuksesta, jota ei käsitellä tässä yhteydessä. (35–42, 46, 55, 107, 111.)

Tutkimuksessa tarkastellaan kuntouttava työtoiminta -lain toimeenpanoa ja toteutusta alhaalta ylöspäin niin sanotun katutason byrokratian (Lipsky 1980) lähtökohdasta. Lain toimeenpanon saaman muodon katsotaan käytännössä olevan pitkälti kiinni aktivointisuunnitteluun osallistuvien työntekijöiden toimintatavoista, päätöksistä ja vuorovaikutuksesta asiakkaiden kanssa. Ala-Kauhaluoma ym. tuovat esille, että katutason toimeenpanijoiden katsotaan joutuvan kehittämään erilaisia selviytymisstrategioita sopeutuakseen työhönsä usein kuuluvista resurssivajeista, ammattitaitoisen henkilökunnan ja asiakkaalle tarjottavan ajan puutteesta. Virkailijat voivat esimerkiksi rajoittaa palveluista annettavaa informaatiota ja palveluiden saatavuutta, valikoida asiakkaitaan sekä houkutella heitä toimimaan haluamallaan tavalla työn helpottamiseksi. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella, joutuvatko kuntouttava työtoiminta -lain toimeenpanijat käyttämään näitä strategioita ja pystyvätkö he huolehtimaan niin kutsutusta toimeenpanon tarpeistosta (Lundqvist 1987) – eli onko heillä riittävästi resursseja sekä tarvittavaa tahtoa ja asennetta. (32–35.)

Tulokset

Aktivoinnin toteutus

- 1) Lain toimeenpanon eteneminen paikallisella tasolla: Toimeenpanoa tarkastellaan seitsemällä pilottipaikkakunnalla, ja kiinnostus kohdentuu yhteistyölle perustuvan mallin etuihin ja haittoihin. Lain suuren kohderyhmän vuoksi tehtiin asiakkaiden priorisointia. Aktivointi kohdenettiin alle 25-vuotiaisiin sekä niihin, joiden sitä katsottiin eniten tarvitsevan. Paikkakuntien mahdollisuudet tehdä aktivointisuunnitelma aktivointiehdon täyttäneille työttömille vaihtelivat suuresti. Pilottipaikkakunnilla työvoima- ja sosiaalitoimiston väliseen yhteistyöhön lailla velvoittamista pidettiin hyvänä. Yhteistyön myös katsotaan selvästi lisääntyneen ja säännöllistyneen. Työntekijöiden nähdään oppineen tuntemaan aiempaa paremmin toistensa toimintatapoja, minkä uskotaan lisänneen ymmärtämystä asiakasta kohtaan. Laki on tuonut uudenlaisen prosessin pitkäaikais-työttömyyden paikalliseen hoitoon. Aktivointisuunnitelma jäsentyy pääosin toimivaksi uudeksi työmalliksi, joka on mahdollistanut työllistymisen esteiden käsittelyn sekä konkreettisten ratkaisujen etsimisen ja toimenpiteisiin aktivoinnin etsimisen kahden eri viranomaisen yhteistyönä. Sanktioita oli käytetty suhteellisen vähän, ja syyksi esitettiin esimerkiksi, että asiakkaat ovat niin moniongelmaisia, etteivät sanktiot ole oikea ratkaisu. Alle 25-vuotiaiden kohdalla lailla nähtiin olevan merkitystä syrjäytymisen ehkäisyssä ja suunnitelmien selkiytymisessä. Myös velvoittamista ja sanktioita pidettiin nuorten kohdalla oikeutetumpina kuin vanhempien ikäryhmien kohdalla. Asiakkaiden tilanteiden katsottiin osoittautuneen ennakoitua ongelmallisemmiksi. Vuoden 2003 lopussa etenkin avoimille työmarkkinoille työllistymisen haasteellisuus alkoi konkretisoitua, ja ongelmia paikannettiin sekä työllisyys tilanteeseen että yksilöllisiin työllistymisen esteisiin. Työn katsottiin vaativan pitkäjännitteisyyttä ja asteittaista etenemistä. (43–54, 204–205.)
- 2) Lain toimeenpano sosiaalitoimistossa: Lain toteuttamista tutkittiin neljällä pilottipaikkakunnalla. Lain tuoma muutos on sosiaalitoimistolle työvoimatoimea suurempi: lain myötä työttömien aktivointi on tullut kunnan lakisääteiseksi tehtäväksi, jota toteutetaan yhteistyössä työhallinnon kanssa. Työntekijät pitivät tätä lain tuomaa velvoittavuutta pääasiassa hyvänä mutta lainsäädäntöä byrokrattisena. Yhteistyön katsotaan kuitenkin muuttuneen satunnaisesta ja tapauskohtaisesta suunnitelmalliseksi ja järjestelmälliseksi. Lain yleiset tavoitteet nähtiin tärkeinä, ja ne liitettiin myös tukiasiakkuuden vähentämiseen sekä erityisesti nuorten kohdalla sosiaaliturvalta työhön siirtymiseen. Keinot tavoitteiden saavuttamiseksi koettiin kuitenkin riittämättömiksi, pulaa katsottiin olevan sekä aktiivitoimista että työpaikoista. Ala-Kauhaluoma ym. toteavat, että työvoima- ja sosiaalitoimella on erilaiset perustehtävät, lähestymistavat ja työkultuurit. Sosiaalityöntekijöiden mukaan samaa lakia katsotaan eri näkökulmista sosiaalityöntekijöiden kiinnittäessä huomiota työttömän elämäntilanteeseen ja työvoimaneuvojien korostaessa työllistymistä. Vastuunjako määrittyi siten, että sosiaalitoimen rooliksi nähtiin työllistymisen esteiden poistaminen ja työllistymisen tukeminen ja työhallinnon tehtäväksi varsinainen työllistäminen. Ala-Kauhaluoman ym. mukaan työntekijöiden toimintastrategiana oli pyrkiä pitämään oma työtilanteensa hallittavana asiakkaiden sisäänpääsyä sääntelemällä. Lähtökohtana suunnitelman teossa pidetään asiakkaan toiveita, ja sosiaalityöntekijät katsoivat, että aktivointisuunnittelun keskustelu eteni sen pohjalta, kumman viraston asiakkaasta ja mistä aiheesta oli kulloinkin kyse. Käsiteltäessä työllistymiseen liittyviä kysymyksiä päävastuu oli työvoimaneuvojalla, ja keskusteltaessa sosiaalisesta selviytymisestä ja kuntouttavasta työtoiminnasta nousi sosiaalityöntekijä enemmän esille. Osa haastatelluista koki, että sosiaalityön asiantuntemusta oli kuitenkin hankala tarjota ja kritisoi työvoimatoimiston asiakkaille tehtävää suunnitelmien laatimista. Ala-Kauhaluoma ym. huomauttavat, että vaikka suunnittelu perustuu yhteiseen neuvotteluun, riippuu asiakkaan äänen esillepääsy pitkälti työntekijöiden päätäntävällästä. Lain lisäarvona sosiaalityöntekijät pitivät myös asiakkaiden kokonaistilanteen entistä parempaa

selvittelyä ja toimeentulotukiasiakkaiden kanssa tehtävän sosiaalityön lisääntymistä, joka kirjallisen hakemismenettelyn myötä oli vähentynyt. (55–73.)

- 3) Lain toimeenpano työvoimatoimistossa: Toimeenpanoa tarkastellaan neljässä työvoimatoimistossa. Ala-Kauhaluoman ym. mukaan lain toimeenpanossa keskeistä on, miten se onnistutaan sovittamaan muihin työvoimatoimiston palveluihin. Työntekijät näkevät aktivointisuunnitelmat tavanomaisia työnhakusuunnitelmia syvällisempinä, asiakkaan elämäntilannetta ja tulevaisuutta laajemmin kartoittavina toimenpiteinä. Lainsäädännön valmisteluvaiheessa kritiikin kohteena olleet sanktiot saavat kuitenkin työvoimaneuvojilta tukea, ja niiden katsotaan auttavan aktivoinnissa. Ala-Kauhaluoman ym. mukaan onnistuneessa aktivointitapahtumassa on keskeistä, että asiakas kokee itseään kuunneltavan ja omaa asiaansa ajettavan. Työvoimatoimistojen näkökulmasta lain toteuttamista katutasolla rajoittaa kaksi keskeistä tekijää: lainsäädännön laajuus suhteessa resursseihin ja lain tiukaksi säädetty määrämuoto menettelytapoineen. Aktivointisuunnittelu vie runsaasti henkilöstöresursseja, ja siihen liittyy raskaaksi määrittyvä seuranta- ja voimassaolovelvoite. Työntekijöiden nähdään käyttävän selviytymisstrategiana asiakkaiden priorisointia. Asiakkaiden seuranta ja jatkotapaamisia pidetään kuitenkin olennaisina pysyvien ratkaisujen varmistamiseksi. Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että työvoimatoimistojen työntekijöillä on aitoa tahtoa ja asennetta toteuttaa lakia ajan ja resurssien puute heikentää kyvykkyyttä. (74–93.)
- 4) Kuntouttava työtoiminta: Kuntouttavaa työtoimintaa on tutkittu kahden pääaineiston, seitsemästä pilottikunnasta kerätyn laadullisen aineiston sekä lähemmin kahden kunnan havainnointi- ja haastatteluaineiston avulla. Mukana on myös 16 asiakasteemahaastattelua. Tutkimuksessa kuntoutus käsitetään prosessiksi, jonka avulla voidaan saavuttaa suotuisampi elämäntilanne. Ensimmäisessä tutkimuskunnassa kuntouttavan työtoiminnan toteuttamisesta vastasi pääosin säätiö, toisessa se oli organisoitu kunnan omana toimintana toimintakeskuksen ympärille. Kuntouttavan työtoiminnan työtehtäviä oli esimerkiksi puutyö-, tekstiili- ja metalliverstailla sekä esimerkiksi laitoksissa, kouluissa ja päiväkeskuksissa. Ensimmäisessä kunnassa kuntouttava työtoiminta pohjasi kuntoutukseen ja siihen oli otettu vaikutteita tuetun työn yksilöllisestä valmennuksesta. Kuntouttavan työtoiminnan ohjaaja tukee ja opastaa kuntoutujaa työpaikalla. Aktivointi- ja kuntoutussuunnitelmat ja niiden eteneminen tarkistetaan kolmikantaneuvottelussa. Puolen vuoden jakson jälkeen suunnitellaan seuraavaa askelta: tukityötä, oppisopimusta tai kuntouttavan työtoiminnan jatkamista. Palkkatöihin siirtyminen on pitkän työttömyyden jälkeen osoittautunut usein liian suureksi harppaukseksi. Kuntoutuja ohjataan tarpeen mukaan myös muiden palveluiden, kuten päihde- tai mielenterveyspalveluiden, piiriin. Suurin osa kuntoutujista oli yli 25-vuotiaita. Toisessa kunnassa toiminta määrittyi työksi ja terapeuttiseksi työskentelyksi. Useat kuntouttavassa työtoiminnassa mukana olevat haastatellut toivat esille tukien pienuuden epäkohtana mutta pitivät mielekäästä työstä kuitenkin pääasiana. He kuvasivat kuntouttavan työtoiminnan tuoneen heille ennen kaikkea virkistymistä, ja erityisesti nuoret korostivat myös päivärytmiin pääsemisen merkitystä. Työpaikan ryhmän nähdään toimivan myös vertaistukena. Ainoastaan kaksi haastatelluista otti esille kuntouttavan työtoiminnan velvoittavuuden näkökulman. Toinen heistä oli nuori, joka koki, että hänet oli pakotettu töihin, vaikka hän toisaalta pitikin työpaikkaansa hyvänä asiana. Ala-Kauhaluoma ym. toteavat, että osa nuorista oli vahvasti suuntautunut työelämään tai koulutukseen että ja osa olikin jo päässyt koulutukseen haastattelun aikaan. Sen sijaan vanhempien kohdalla paluu työelämään ei jäsentynyt yhtä todennäköiseksi. Kuva kuntouttavasta työtoiminnasta ja sen mahdollisuuksista elämänhallinnan parantumisessa ja osallisuuden lisäämisessä jäsentyy case-aineiston valossa suhteellisen myönteiseksi, mutta tutkijat huomauttavat, että he eivät tavanneet keskeyttäjiä tai toiminnasta kieltäytyjiä ja että etenkin suurissa kaupungeissa merkittävä osa työtoimintaan ohjautuista peruuttaa tai keskeyttää. (93–106, 206.)

Aktivoinnin kohdentuminen ja sisältö

Aktivoinnin kohdentumista ja sisältöä tutkitaan tutkimus- ja vertailuryhmälle suunnatun kyselyn ja seurantakyselyn kautta. Lain kohderyhmää pidetään suurena: ajalla 1.9.2001–27.11.2003 aktivointiehdon täyttäneitä oli 144 000, ja heistä 60 000:lle oli tehty aktivointisuunnitelma. Vuonna 2002 alle 25-vuotiaiden osuus aktivointisuunnitteluun osallistuneista oli 37 prosenttia, vuonna 2003 heitä oli 21 prosenttia. Useimmat asiakkaista olivat viimeisen kahden vuoden aikana osallistuneet yhteen tai useampaan työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen, mutta se ei kuitenkaan ollut johtanut pysyvään työllistymiseen. Suurin osa asiakkaista oli ohjautunut aktivointisuunnitteluun työvoimatoimen kautta. Aktivointisuunnitelman laadintaan osallistuneilta kysyttiin, miten tarpeelliseksi he kokivat suunnitelman ja millaisia odotuksia heillä oli suunnitelmaan liittyen. Naiset kokivat suunnitelman miehiä tarpeellisemmaksi, samoin yli 25-vuotiaat nuorempia tarpeellisemmaksi. Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että aktivointisuunnitteluun osallistuminen näyttää vastaavan olemassa olevaan palvelun tarpeeseen: jopa 83 prosenttia piti suunnitelmaa sen laatimisen jälkeen melko tai erittäin tarpeellisena. Lähes kaikki vastanneet olivat tyytyväisiä aktivointisuunnitelmassa sovittuihin asioihin. Asiakkaiden suunnitelmaan liittämät odotukset koskivat yleisimmin työhön pääsyä (68 %), seuraavaksi eniten mainintoja saivat tulevaisuuden suunnitelmien selkiytyminen (29 %) ja ammatilliseen koulutukseen pääsy (21 %). Sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkemykset aktivointiyhteistyöstä ovat voittopuoleisen myönteisiä. Suurin osa asiakkaista (76 %) koki, että suunnitelma syntyi yhteistyössä virkailijoiden kanssa, osa (12 %) katsoi, että suunnitelma syntyi heidän aloitteestaan, osa koki virkailijoiden olleen aloitteellisempia (12 %). Ala-Kauhaluoma ym. toteavat, että interventiona aktivointisuunnitelma synnyttää myönteisiä odotuksia ja sen osalta lain toimeenpano toteutuu hyvin. Yleisin suunnitelmissa sovittu toimenpide on työnhaun jatkaminen tai tehostaminen (38 %), seuraavaksi yleisin on työharjoittelu (27 %), ja useisiin suunnitelmiin sisältyy myös muita työvoimapolitiittisia toimenpiteitä. Kuntouttava työtoiminta on yhtenä vaihtoehtona esillä 18 prosentissa suunnitelmista. Alle 25-vuotiaiden suunnitelmissa painotettiin muita enemmän työharjoittelua ja oppisopimuskoulutusta. Tutkimuksen mukaan kuntouttavaa työtoimintaa järjestettiin useimmiten kunnan omana toimintana eri hallintokunnissa. Työtehtävät olivat yleisimmin hoivaa avustavia töitä, teknisiä töitä, erilaisia pajaröitä ja ympäristötöitä. Kuntouttavan työtoimintaan osallistuneista 65 prosentille suunniteltiin myös muita palveluja. (107–134, 206.)

Aktivoinnin tuloksellisuus ja vaikuttavuus

Lain tuloksellisuutta arvioidaan seurantakyselyn avulla aktivointisuunnitteluun osallistuneiden hyvinvoinnin ja työmarkkina-aseman muutosten suhteen, jolloin tarkastellaan sekä sijoittumis- että auttamiskriteerien toteutumista. Sijoittumiskriteerillä viitataan aktivointisuunnittelun jälkeiseen työllistymiseen tai muuhun työttömyydestä irtaantumiseen, ja auttamiskriteerillä yksilön hyvinvointia tukeviin seurausvaikutuksiin. Lain vaikuttavuutta analysoidaan vertailuryhmän avulla. Seurantakyselyt toteutettiin kuuden–kahdeksan kuukauden kuluttua ensimmäisestä kyselystä, ja niihin vastasi yhteensä 2013 henkilöä, 64 prosenttia alkukyselyyn vastanneista. Seurantahetkellä hieman alle puolet (46 %) aktivointisuunnitelman tehneistä piti aktivointisuunnitelmaa hyödyllisenä. Viidennes koki, että aktivointisuunnitelma oli ollut täysin hyödytön. 25 vuotta täyttäneet katsoivat hyötyneensä suunnitelmasta hieman nuorempia enemmän. Puolet vastaajista oli sitä mieltä, että suunnitelmat olivat toteutuneet vähintään melko hyvin, toisella puolella vähintään melko huonosti. Työttömiksi jääneet olivat tyytymättömiä. Tutkimusaikavälillä kuntouttavaan työtoimintaan osallistui 9 prosenttia aktivointisuunnitelman tehneistä. Alle 25-vuotiaita heistä oli vain 18 prosenttia, joten kuntouttavassa työtoiminnassa on ainoastaan pieni osa niistä, joille se on velvoittavaa. Suurin osa

(73 %) kuntouttavaan työtoimintaan osallistujista koki sen hyödylliseksi, ja jaksoon oltiin muutoinkin varsin tyytyväisiä, mutta rahallisen hyödyn pienuutta kritisoitiin. (135–142.)

Tutkimuksen mukaan aktivointisuunnitteluun osallistuminen lisää lyhyellä aikavälillä omatoimista työnhakua. Työnhakumotivaatio kuitenkin laskee suunnitelman teosta seuranta-aikaan verrattuna. Toisaalta motivaation ei katsota määrittyvän ongelmaksi, sillä ainoastaan yksi prosentti vastaajista haluaisi pysyä työttömänä. Aktivointisuunnitelman etuna pidetään tulevaisuuden suunnittelua ja vaihtoehtojen kartoitusta. Seurantatutkimuksen mukaan kuuden–kahdeksan kuukauden päästä työttömyys oli päättynyt 50 prosentilla aktivointisuunnitteluun osallistuneista. Vertailuryhmään kuuluvista työttömyys oli päättynyt ainoastaan 35 prosentilla, mutta avoimille työmarkkinoille työllistyneiden osuus (9 %) oli prosenttiyksikön suurempi kuin aktivointiryhmällä (8 %). Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että aktivointisuunnittelu on suhteellisen tehokas keino työllistyä erilaisiin toimenpiteisiin, mutta ei niinkään avoimille työmarkkinoille. Toisaalta pitkän työttömyyden jälkeen toimenpiteeseenkin sijoittuminen kohentaa elämäntilannetta. (143–154, 208.)

Koska laki kuntouttavasta työtoiminnasta sisältää kuntoutuksellisia tavoitteita, tutkimuksessa tarkastellaan subjektiivisesti koettua työkykyä. Aktivointiryhmässä kokemus työkyvystä oli molemmilla kyselykerroilla vertailuryhmää hieman korkeampi. Vaikka sijoittuminen ei tulosten mukaan kohentanut koettua työkykyä, Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että työllistymisellä ja aktiivitoimiin osallistumisella on työkyvyn laskua ehkäisevää ja työkykyä ylläpitävää vaikutusta. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös tulevaisuuden suunnitelmien selkiytymistä. Ensimmäisellä kyselykerralla 84 prosenttia vastaajista katsoi aktivointisuunnittelun vaikuttaneen myönteisesti suunnitelmien selkiytymiseen. Toisella tutkimuskerralla heitä oli enää 47 prosenttia. Aktivointi nosti tulevaisuuden odotuksia, mutta vain lyhytaikaisesti. Tulosten mukaan työttömyyden pitkittyminen hämärtää tulevaisuuden suunnitelmia ja aktivointitoimet ehkäisevät työttömyyden kielteisiä vaikutuksia, mutta tulevaisuudenkuva selkiytyy vain, jos työtön työllistyy avoimille työmarkkinoille. Tutkimuksessa on analysoitu myös toimenpiteisiin osallistumisen yhteyttä sosiaaliseen hyvinvointiin ja elämänhallintaan. Aktivointisuunnitteluun ja mahdollisiin toimenpiteisiin osallistumisen tulkitaan olevan positiivisesti yhteydessä koettuun kompetenssiin, millä viitataan yksilön odotuksiin omasta toimintakyvystään ja tehtävistä suoriutumisestaan. Korkeat kompetenssin arvot kohdentuvat avoimille työmarkkinoille työllistyneisiin ja työperustaisissa tukitoimissa oleviin. Voidaan kuitenkin katsoa, että aktivointisuunnittelu luo aiempaa paremmat mahdollisuudet tukitoimiin osallistumiselle ja sitä kautta koetun kompetenssin kehittymiselle. Myös työttömien elämänlaatu määrittyi aktivointitoimiin osallistuneita heikommaksi. Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että aktivointisuunnitelma yhdistettynä työperustaisiin tukitoimiin edistää yksilöiden elämänlaatua. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös aktivoinnin ja mahdollisten työmarkkina-aseamamuutosten yhteyttä tulomuutoksiin. Avoimille työmarkkinoille työllistyneiden ohella myös aktivointitoimiin osallistuneiden tulot ovat kasvaneet. Aktivointisuunnitelma tulkitaan portiksi, joka avaa uusia mahdollisuuksia aktivoitumiselle, toimenpiteisiin osallistumiselle tai työllistymiselle – ja siten talouden kohentumiselle. (155–178.)

Ala-Kauhaluoma ym. tulkitsevat, että kaiken kaikkiaan kuntouttava työtoiminta -lain tavoitteet on saavutettu vain osittain. Toimeenpanossa on ollut suurta alueellista vaihtelua. Lyhyellä seuranta-ajalla laki ei ole edistänyt työllistymistä. Se jäsentyy kuitenkin toimenpiteeksi, joka helpottaa pitkään työttömänä olleiden osallistumista aktivoiviin toimenpiteisiin sekä tietyn ehdoin lisää sosiaalista ja taloudellista hyvinvointia. Se on myös viranomaisten yhteistyötä edistävä sekä palvelujärjestelmän toimivuutta terävöittävä ja paikallisia käytäntöjä yhdenmukaistava toimintamalli. Kuntouttavan työtoiminnan nähdään toimivan arkikuntoutumisen välineenä elämänhallintaa lisäten. Kyse on sekä palvelujärjestelmän että työttömien aktivoinnista. Työllisyystavoitteen saavuttamisen katsotaan edellyttävän työvoiman kysynnän kasvua tukevia toimenpiteitä. Lisäksi tulisi kehittää niin sanottuja välityömarkkinoita sekä parantaa sosiaali- ja terveystalouden saatavuutta. Ala-Kauhaluoman ym. mukaan tulisi toisaalta myös pohtia, onko avoimille työmarkkinoille työllistyminen realistinen tavoite

kaikkien kohdalla. Ala-Kauhaluoma ym. suosittavat, että lain nimi tulisi muuttaa, ja sen sisältöä kuvaisi paremmin laki aktivointiyhteistyöstä. (209–211.)

Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaalityön neuvottelukunta on pyytänyt Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -ohjelman laatimisen pohjaksi asiantuntijoita kirjoittamaan artikkelin sosiaalityön kehittämistä koskevista näkemyksistään. Julkaisussa on mukana 13 artikkelia ja tässä esiteltävä yhteenveto. Yhteenvedossa kuvataan kirjoittajien keskeisimpiä ajatuksia sosiaalityön suhteesta hyvinvointiyhteiskuntaan ja tärkeimmät teemat, jotka kirjoittajat esittivät sisältyviksi Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015-ohjelmaan. (3, 13.)

Artikkeleissa tuodaan esille niitä sosiaalityön ulottuvuuksia, joiden ei tällä hetkellä koeta mahdollistuvan sosiaalityöntekijöiden työssä. Sosiaalityön tekemisen reunaehtojen – esimerkiksi henkilöstöresursointi, palkkaus ja työn organisointi – parantamista pidetään edellytyksenä työn kehittämiseksi ja sisällöllisille uudistuksille. Tämän lisäksi katsotaan, että artikkeleissa korostuu tarve vahvistaa sosiaalityön toimimista yhteiskunnallisena vaikuttajana ja kehittää sosiaalityön tiedonmuodostusta.

Sosiaalityön suhde hyvinvointiyhteiskuntaan

Sosiaalityön tehtävän nähdään määrittyvän kansalaisten tarpeista, heidän hyvinvointinsa tukemisesta. Tällöin kyse on sekä asiakaskohtaisesta (yksilö, ryhmä, yhteisö) auttamisesta että sosiaalisen muutoksen, reformityön, ylläpitämisestä. Sosiaalityön katsotaan kaventuneen liiaksi asiakaskohtaiseksi työksi, jolloin asiakkaan kokonaisvaltaiseen tukemiseen ja toimintaympäristön edellytysten parantamiseen ei ole pystytty keskittymään riittävästi. Sen, että politiikka- ja ohjelmaohjaus vahvistuvat yhteiskunnallisten toimintojen ohjausmekanismeissa, nähdään merkitsevän sosiaalityölle mahdollisuutta osallistua paikalliseen ja alueelliseen strategiatyöhön sekä toimia alueellisen hyvinvointipolitiikan tuottajana. Sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi rooliksi jäsenetään ihmisten arjen tunteminen sekä siitä tiedon tuottaminen ja välittäminen suunnittelun ja päätöksenteon eri tasoille. Kirjoittajat korostavat sosiaalisen aseman vahvistamista yhteiskuntapolitiikassa, minkä nähdään merkitsevän sosiaalityön ymmärtämistä sosiaalisena investoimisena, hyvinvointia tuottavana toimintana. (13–15, 20.)

Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -ohjelmaan sisällytettäväksi esitetyt asiat

Olennessimpana pidetään sosiaalialan toimintaedellytysten turvaamista. Kirjoittajat katsovat, että sosiaalityön uusien toimintarakenteiden muodostaminen on ennen kaikkea kuntien vastuulla mutta edellyttää myös valtion taloudellista ja sisällöllistä ohjausta. Olisi siirryttävä projektimaisesta hankerahoituksesta pysyvään sosiaalityön kehittämisen resursointiin sekä määriteltävä takuut ja kriteerit sosiaalityön saatavuudelle ja työntekijä–asiakas-mitoitukselle. Työn organisoinnin osalta esille tuodaan työmäärän kohtuullistaminen, työhyvinvoinnista huolehtiminen ja toimiva vastuiden

määrittäminen. Lisäksi katsotaan tarvittavan tehtäväjakoja ja erikoistumista sosiaalityön sisällä sekä uusien työtapojen – esimerkiksi yhteisölliset työmenetelmät ja sosiaalityöntekijöiden jalkautuminen ihmisten pariin – kehittämistä erityisesti nuorten ja päihteiden käyttäjien auttamiseksi. Artikkeleissa peräänkuulutetaan sosiaalialan kehittämisjärjestelmien luomista, jonka kannalta osaamiskeskusten vahvistamista ja alueellista kehittämistä pidetään tärkeänä. Lisäksi katsotaan tarvittavan sosiaalityön ja muiden ammattialojen rajapintojen yhteistyörakenteiden luomista sekä seudullista yhteistyötä. Artikkeleiden kirjoittajat katsovat, että sosiaalialalla tarvitaan akateemisten ammattilaisten ydinjoukko ja sen rinnalle asiakas- ja yhteisötyötä tekemään myös muun koulutuksen saaneita sosiaalialan ammattilaisia. Työnjaon selkiinnyttämiseksi kaivataan säädöksiä ammatillisesta kelpoisuudesta ja ammatinharjoittamisesta. Sosiaalityön arvostuksen esilletuomiseksi ja houkuttelevuuden kasvattamiseksi vaaditaan sosiaalityöntekijöiden palkkauksen nostamista asiantuntijatyön tasolle sekä sosiaalityöntekijöiden urakehitysvaihtoehtojen ja etenemisväylien monipuolistamista. (15–17.)

Artikkeleissa sosiaalityöntekijän tehtäväksi jäsenyyttä kansalaisten auttaminen erilaisissa vaikeissa elämäntilanteista selviytymisessä. Uusina rooleina nähdään myös tiedontuottaminen, vaikuttaminen ja yhteiskunnallinen toimijuus. Työssä tärkeänä pidetään korjaavan, ehkäisevän, varhaisen puuttumisen sekä tutkivan työn yhdistämistä. Laadukkaan ja vaikuttavan sosiaalityön takaamiseksi katsotaan tarvittavan tutkimuksellista työotetta – muun muassa oman työn vaikutusten arviointia, laatuksia ja laatuja – sekä työn kohdentamiseksi ja ennakoimiseksi esimerkiksi toimintaympäristöanalyysia. Sosiaalialan osaamiskeskustoilla nähdään olevan merkittävä rooli niiden muodostaessa pysyvän yhteistyörakenteen tutkimuksen, opetuksen ja käytännön työn välillä. Artikkeleissa sosiaalityön sisällön kehittämisen ja sen yhteiskunnallisen vaikuttajan roolin pullonkaulaksi jäsenyyttä alan tiedonmuodostuksen hidasta kehitystä. Käytännön sosiaalityössä ei ole panostettu tutkivan työn ja sosiaalisen tiedonvälityksen, sosiaalisen raportoinnin, kehittämiseen. Kirjoittajat pitävät välttämättömänä sitä, että sosiaalinen raportointi kehitetään vakiintuneeksi tiedontuotannon menetelmäksi. Tarvitaan sekä käytännön arkityöstä johdettua raportointia tiedon tuottamista päätöksentekoa ja suunnittelua varten että alan kehittämiselle perustietoa tuottavaa tutkimusta. Sosiaalityön tulee aktiivisesti nostaa esille kehittämistarpeita tekemällä näkyväksi asiakkaidensa sosiaalista todellisuutta. Kyse on tiedon tuottamisesta hyvinvointipolitiikan suunnitteluun ja kuntien strategiseen työhön. Tämän katsotaan vaativan tiedontuotannosta vastaavia kunnallisia ja seudullisia kehittäjä- tai tutkijasosiaalityöntekijöitä. (17–18.)

Kokonaisuudessaan toiminnan kehittämisen edellytyksenä pidetään sosiaalityöhön liittyvää tutkimusta ja tietoon perustuvaa työn uudistamista. Työvoimatarpeeseen vastaamiseksi yliopistokoulutuksen aloituspaikkoja tulee lisätä sekä kehittää koulutussisältöjä ja aikaistaa erikoistumista. Sosiaalityön laaja-alaisuuden katsotaan vaativan myös koulutusyksiköiden sisäistä erikoistumista ja eri osaamisalueisiin erikoistuneita professuureja. Kirjoittajien mukaan etenkin sosiaalityön käytäntöä palvelevaa tiedonmuodostusta, soveltavaa tutkimusta, tulisi vahvistaa. Palvelujen ja työmenetelmien suunnittelun ja kehittämisen välineeksi tarvitaan tutkittua tietoa ihmisten tilanteista, työn sisällöstä, työtavoista ja työn menetelmistä sekä työn vaikuttavuudesta. Lisäksi tarvitaan sosiaalityön kysymyksenasettelusta lähtevän perustutkimuksen tekemistä. Sosiaalityön käytännön, tutkimuksen ja opetuksen vuorovaikutusta tulisi kohentaa esimerkiksi vahvistamalla yliopistojen ja sosiaalialan osaamiskeskusten yhteistyötä paikallisena ja alueellisena tutkimuskumppanuutena. Sosiaalityön tutkimuksen heikkoutena pidetään tutkimusrahoituksen vähäisyyttä ja sirpaleisuutta, ja verrattuna esimerkiksi terveydenhuoltoon sosiaalialan tutkimusta pidetään vähäisenä. (18–20.)

Anna Metteri (toim.) (2003) Asiakkaan ääntä kuunnellen. Kitkakohdista kehittämisehdotuksiin. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry & Edita.

Julkaisu on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistyksen ERI-hankkeen (1996–2001) toimintatutkimuksen raportti. Hankkeen tavoitteena oli kehittää välineitä sosiaali- ja terveyspolitiikan muutosten seuraamiseen erityisryhmiin kuuluvien kansalaisten näkökulmasta sekä tuottaa tietoa kohtuuttomista tilanteista ja niihin liittyvistä etuus- ja palvelujärjestelmän heikosti toimivista kohdista. Erityisryhmällä viitataan kansalaisiin, joilla on sairauden, vammaisuuden tai sosiaalisten syiden takia erityisiä tarpeita. Hankkeessa nostetaan keskiöön ne hyvinvointipalveluja tarvitsevat kansalaiset, joiden ääni kuuluu heikosti ja joiden tilanne vaatii kohentamista. Vuosien 1999–2001 aikana toteutettu toimintatutkimus perustuu tapaustutkimuksiin, joiden tavoitteena oli selvittää kohtuuttomaan tilanteeseen joutuneiden kokemuksia ja heidän suhdettaan palvelujärjestelmään sekä kartoittaa heidän ja muiden toimijatahojen kanssa mahdollisuuksia tilanteiden korjaamiseen. Julkaisu koostuu johdannosta ja kymmenestä artikkelista, joista tässä esitellään kaksi: yleisellä tasolla kohtuuttomien tilanteiden tutkimista käsittelevä artikkeli sekä teoksen johtopäätöksiä kokoava artikkeli. Erityisesti nuorten tilanteita ei käsitellä missään artikkelissa. (4–5, 10–15.)

» ANNA METTERI: ASIAKKAAN NÄKÖKULMA JA KOKEMUS. KOHTUUTTOMAT TILANTEET TOIMINTATUTKIMUKSEN KOHTEENA

Anna Metteri tuo esille, että hyvinvointivaltiomme lakien ja säädösten perusteluina on ollut kansalaisten tasa-arvoisten mahdollisuuksien ja oikeudenmukaisuuden periaate sekä näkemys, että julkisella vallalla on vastuu kansalaisten hyvinvoinnista ja selviytymismahdollisuuksien turvaamisesta. Kohtuullisuus mainitaan monien sosiaaliturvaa säätelevien lakien teksteissä. Kohtuuttomuuden Metteri käsittää tilanteen ja puhujan mukaan muotoutuvaksi diskursiiviseksi käsitteeksi. Tarkasteltaessa kohtuuttomuuden kokemusta hyvinvointipalveluissa tulee lähtökohdana pitää kansalaisten odotuksia: kohtuuttomuus kuvaa sitä, että tilanne mielletään hyvinvointivaltion lupauksen, hyväksytyyn käytännön ja yleisen oikeustajun vastaiseksi. Metteri painottaa, että ihmisten kokemukset tulee auttamiskäytännöissä ottaa vakavasti, jos halutaan toimia asiakaslähtöisesti, aktiivisesti tai kuntouttavasti. Metteri pitää yksilöiden kokemusten ja oman elämän asiantuntijuuden huomiotta jättämistä ja mitätöintiä eräänä asiantuntija- ja järjestelmäkokeskeisten käytäntöjemme suurimmista ongelmista. Kokemusten korostaminen ei kuitenkaan sulje pois yhteiskunnallisten ja rakenteellisten seikkojen merkitystä: yhteiskunnallisen katsotaan tulevan esille juuri yksittäisten ihmisten tilanteissa. 1990-luvun laman myötä etuuksia leikattiin, sosiaaliturvan kriteereitä tiukennettiin sekä etuuksien ja palveluiden ratkaisu- ja toimeenpanokäytäntöjä muutettiin. Metteri tulkitsee, että kansalaisten odotuksiin ja yleisiin hyvinvointilupauksiin suhteutettuna käytännöt ovat usein muuttuneet siten, että niin avun tarvitsijat kuin auttajat kokevat tilanteet epätyytyttävänä, ristiriitaisina tai kohtuuttomina. Kun julkista vastuuta pienennetään, marginaaliin jäävät helposti ne, joiden oma asianajokyky on vähäinen. (16–19.)

ERI-hankkeessa tietoa palvelu- ja etuusjärjestelmän ongelmakohdista on kartoitettu aluksi sosiaalityöntekijöille suunnatun kyselyn avulla, jossa vastaajat raportoivat työstään viimeksi kohtuuttomaksi koetun tapauksen. Tapaukset ovat tilanteita, jotka ovat herättäneet voimakkaita tyytymättömyyden tunteita asiakkaissa ja usein myös työntekijöissä mutta joissa selvää tilanteen parantamiskeinoa ei ole löydetty. Lomakevastauksia saatiin 220, ja niihin liittyi noin sata tapauskuvausta. Kyselyn pohjalta kohtuuttomien tilanteiden syntymekanismeihin ja korjaamisprosesseihin on perehdytty

toimintatutkimuksen keinoin. Tapaustutkimuksissa liikkeelle on lähdetty asiakkaan äänen eli hänen tarinansa kuuntelemisesta. Näkökulmana on, että myös ammattilaisella on vastuunsa järjestelmän toimivuuden edistämisestä, julkilausuttujen tavoitteiden ja käytännön saattamisesta mahdollisimman lähelle toisiaan. Tavoitteena pidetään toisin toimimisen oivaltamista ja reflektiivistä asiantuntijuutta. Toimintatutkimukseen valittujen tapausten nähdään kertovan sosiaalityöntekijöiden ammattikokemuksen perusteella jostakin tutusta ongelmallisesta tilanteesta ja olevan siten teoreettisessa mielessä kuvaavia, vaikka ne eivät olekaan tilastollisesti edustavia. (20–23.)

» ANNA METTERI: OSALLISTAVA TOIMINTATUTKIMUS KANSALAIKESKEISEN KEHITTÄMISEN MENETELMÄNÄ. LUOTTAMUS, VASTAVUOROISUUS JA VERKOSTOT

ERI-hankkeen toimintatutkimuksen katsotaan kytkeytyvän kriittisen toimintatutkimuksen perinteeseen, jossa käytännön toimijoista tulee tutkijoita ja jossa keskiössä on asioiden kollektiivinen tarkastelu. Toimintatutkimushankkeessa oli mukana kahdeksan tutkija-sosiaalityöntekijää. Tapaustutkimusta toteuttaessaan tutkija on haastatellut asiakasta, hankkinut lisätietoa hänen tilanteestaan ja järjestelmän tarjoamista mahdollisuuksista sekä haastatellut asianosaisia työntekijöitä ja muita toimijoita. Yhteensä tehtiin 56 tapaustutkimusta, jotka jatkuivat usein puolen vuoden tai vuoden mittaisina prosesseina, joissa asiakasta on verkostoitettu hänen asiassaan keskeisten tahojen kanssa sekä tuettu ottamaan haltuun tilanteeseen liittyvää tietoa ja valtaa. Näin ollen kyse on ollut myös *empowering*-tyyppisestä toimintatutkimuksesta. Keskeisenä pidettiin asiakkaan kuulemistä ja ymmärtämistä sekä palvelujärjestelmässä koettujen ongelmien selvittämistä. Tutkimuksen katsotaan tuoneen näkyväksi sen, mitä asiakastilanteissa tapahtui ja miten asiakkaat ne kokivat. (163–169, 172.)

Metteri tiivistää tutkimuksessa esille nousseiden kohtuuttomien tilanteiden keskeiset piirteet kolmeksi kategoriaksi: kansalaisten luottamuksen menetys hyvinvointipalvelujärjestelmään, vastavuoroisuuden puute asiakas–asiantuntija- ja asiakas–viranomaisen-suhteissa sekä sektoroitunut ja pirstaleinen palvelutarjonta. Metteri tulkitsee, että kohtuuttomiin tilanteisiin joutuneiden ihmisten elämästä puuttuu hyvinvointivaltiollinen tuki laajemminkin, ja hän tarkastelee tilanteita sosiaaliseen pääomaan liittyvien käsitteiden – luottamuksen, vastavuoroisuuden ja verkostojen – kautta. Luottamuksella tarkoitetaan kansalaisten luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin sekä sosiaalisiin yhteisöihin ja toisiinsa yhteisöjen jäseninä. Vastavuoroisuudella viitataan avoimeen ja vuorovaikutteiseen kommunikaatioon. Metterin mukaan toimintatutkimuksen aineisto osoittaa, että kohtuuttomiin tilanteisiin joutuneet ihmiset ovat suhteessa palvelujärjestelmään jääneet vaille tai menettäneet juuri näitä asioita. Luottamuksen menetyksen nähdään juontavan ennen kaikkea siitä, että ihmisen oma asiantuntijuus ja kokemukset jätetään palveluissa huomiotta. Asiakkaiden katsotaan kokeneen etäisyyttä sosiaalityössä, millä viitataan heidän kokemiinsa vähättelyn tunteisiin. Tuen antamisen sijaan painottuu kontrolli. Tapauskuvauksissa korostuu asiantuntija- ja toimenpidekeskeisyys sekä asiakkaiden osallisuuden ja vähäisen vaikutusvallan puute oman asiansa käsittelyssä. Metterin mukaan avointa vastavuoroisuutta ja jaettua asiantuntijuutta tulee kehittää esimerkiksi työpaikoille tai asiantuntijaverkostoihin rakennettavien kollektiivisten tuki- ja reflektiojärjestelmien avulla. (156–160, 173.)

Metteri toteaa toimintatutkimusaineiston osoittavan, että merkittävä osa asiakkaista oli löytänyt tärkeimmän tukensa sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Lähes ainoastaan pelkän toimeentulotuen saajat eivät olleet mukana kansalaisjärjestötoiminnassa. Järjestöt olivat toimineet ihmisille ohjauksen ja neuvonnan antajina, palveluohjaajina, sosiaalisen toiminnan tarjoajina sekä luottamuksen ja osallisuuden vahvistajina. Metteri tulkitsee, että julkisen järjestelmän ammattiavun sekä järjestöjen erityisosaamisen ja vertaistuen nykyistä parempi kytkentä voisi synnyttää uusia mahdollisuuksia. Kansalaisten tarpeenmukaisen tukemisen nähdään vaativan paikallista yhteistoimintaa, verkostoit-

vaa työtettä sekä asiakkaan ja kolmannen sektorin kanssa jaettua asiantuntijuutta. Työssä tarvitaan myös reflektiivistä keskustelua ja toiminnan arviointia, yhteistoiminnallista kouluttautumista sekä hiljaisen tiedon ja maallikkotiedon tuomista organisaatioiden kehittämiskeskusteluihin. Avoimen vuorovaikutuksen nähdään olevan edellytys sille luottamukselle, jonka varassa tukea voidaan välittää. Tutkimus nostaa asiakkaan kuuntelemisen ja kuulemisen sosiaalityöntekijöiden tärkeimmiksi ominaisuuksiksi. Metteri painottaa, että palvelujärjestelmän toimivuutta tulee tarkastella myös asiakkaalle aiheutuvien seurausten näkökulmasta. Erityisesti tapauskohtaisen tutkimuksen nähdään auttavan ymmärtämään toiminnan vaikuttavuutta asiakkaan konkreettisissa elämänyhteyksissä. Pelkät suoritteet eivät riitä organisaation tuloksen mittaamiseen. Ajatellaan, että työssä esille nousevien ja ratkaisua vaativien poliittisten kysymysten esille tuominen on ammattilaisten vastuulla. Metteri pitää osallistavaa toimintatutkimusta yhtenä hyvänä käytäntönä palvelujärjestelmän kansalaiskeskeisyyden vahvistamisessa. (160–162, 169–175.)

**Mirja Satka & Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) (2003)
Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Sophi 76, Jyväskylän yliopisto.
Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.**

Julkaisu on Sosiaalityön tutkimuksen seuran kahdeksasta artikkelista koostuva vuosikirja. Tässä yhteydessä siitä esitellään vaikuttamisessa ja sen tulkinnoissa tapahtuneita muutoksia tarkasteleva johdantoartikkeli.

» MIRJA SATKA & ANNELI POHJOLA & MARKETTA RAJAVAARA:
VAIKUTTAMISEN VAIHTUVAT TULKINNAT

Mirja Satkan, Anneli Pohjolan ja Marketta Rajavaaran mukaan vaikuttamisen teema on nousemassa uudestaan sosiaalityöstä käytävään keskusteluun. Artikkelissa tarkastellaan viime vuosikymmenten tapoja ymmärtää vaikuttaminen sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa sekä pyritään avaamaan vaikuttamisen käsitettä edelleen kehitettäväksi. Vaikuttamisen käsitteellistämiseen liittyvät muutokset hallinnoimisen tavoissa, hyvinvointivaltion ja tieteen tekemisen ideologioissa, ajattelutavoissa sekä käytännöissä. Vaikuttamisen katsotaan vahvistuneen sosiaalialan keskusteluissa 1960-luvulla. Se liittyi tällöin kiinteästi hyvinvointivaltion toimintakokonaisuuteen ja oli rakennekeskeisesti orientoitunutta. 1960–70-lukujen vaikuttaminen oli käytännöllisen sosiaalityön vaikuttamista yhdyskuntien, perheiden ja yksilöiden hyvinvointiin. 1980-luvulla hyvinvointivaltiojärjestelmään kohdentui voimakasta kritiikkiä. Sosiaalityön tutkimuksessa pyrittiin toisaalla kytkemään tutkimusta vaihtoehtoihin yhteiskunnallisiin liikkeisiin ja virallisten organisaatioiden ulkopuolelle. Toisaalla korostettiin – rakenteellisen sosiaalityön hengessä – sosiaalityön käytännöistä tuotettavan tiedon roolia osana julkista palvelujärjestelmää. Ihanteena oli sellainen yhteiskunnallisesti vaikuttava sosiaalityö, jossa työntekijät välittävät tietoa päätöksentekoon. Satkan ym. mukaan sosiaalityöhön alkoi kuitenkin kohdentua uusia paineita erityisesti laman ja uusliberalististen talousoppien myötä. Sosiaalipalvelujen arviointia oli ryhdytty kehittämään kuitenkin jo 1980-luvun loppupuolelta heikentyvän kuntatalouden, palveluiden yksityistämisen sekä yksityiseltä sektorilta omaksuttujen johtamis- ja toimintamallien vauhdittamana. Satka ym. katsovat, että vastakkain ovat asettuneet poliittista päätöksentekoa tukeva kvantitatiivis-kokeellinen rakenteellisen sosiaalityön tutkimusperinne ja työn kehittämiseen pyrkivä kvalitatiivinen toimintatutkimuksellinen tutkimusperinne, jossa vaikuttaminen määrittänyt huono-osaisten ihmisten kokemusten välittämiseksi tai asiakkaiden ja työntekijöiden osallistamiseksi ja valtaistamiseksi. (7–18.)

Satka ym. tulkitsevat, että 1990-luvun yhteiskunnalliset ja globaalit muutokset monimutkaistivat suhdetta vaikuttamiseen. Murroksen takia on kadonnut hallittavuus, ja siitä syystä vaikuttamisen kohde ja hallinnolliset järjestelmät ovat hämärtyneet sekä kilpailu ja markkinavoimat korostuneet. 1990-luvulla tapahtuneen sosiaalityönteiden kielellisen käänteen myötä tutkimus on kohdentunut puheeseen ja kieleen sekä kertomuksiin, diskursseihin ja narratiiveihin. Sosiaalityössä tämä on merkinnyt esimerkiksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän keskusteluiden analyysii ja sosiaalisten ongelmien konstruktionistisia tulkintoja. Satkan ym. mukaan vaikuttaminen on yhteiskunnallisen tason sijaan painottunut mikrotasolle. Tämä vaikuttamisen yksilöllistävä suunta näkyy esimerkiksi asiakkuutta ja asiakkaan asemaa käsittelevän keskustelun korostumisessa ja sosiaalityön yhteiskunnalliseen muutostyöhön suuntautuvan keskustelun vähenemisessä. Toisaalta yhtenä voimistuvana tutkimussuuntauksena nähdään myös palveluiden laatuun, arviointiin ja projektien seurantaan liittyvä hallinnollisiin intresseihin kytkeytyvä tutkimus, jossa tutkimustuloksia pyritään käyttämään vaikuttamisen välineinä. Vaikuttamisen mekanismeiksi määrittyvät tällöin hallinnollinen ohjaus ja linjaukset. Satka ym. katsovat, että sosiaalityön rakenteellinen vaikuttamaan pyrkivä ote on jälleen tauon jälkeen vahvistumassa. Esimerkkeinä – joskin hitaasti juurtuvina käytäntöinä – pidetään sosiaalista raportointia, kirjoittavaa sosiaalityötä ja päätösten sosiaalisten vaikutusten arviointia. Satka ym. katsovat, että vaikka tulkinnat vaikuttamisen käsitteestä, painopisteistä ja toimintatavoista ovat muuttuneet, vaikuttaminen on silti pysynyt olennaisena osana sosiaalityötä ja sen tutkimusta. Sen merkityksen nähdään jatkossa kasvavan sosiaalityön asiantuntemusta tarvitsevien ryhmäkohtaisten hyvinvointiohjelmien ja alueellisten hyvinvointistrategioiden rakentamisen myötä. Myös palvelurakenteiden uudistamisessa tarvitaan tietoa toimintamallien toimivuudesta ja kehittämistarpeista. (19–24.)

Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (2000) Sosiaalityön tutkimus. Sophi 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Julkaisu koostuu yhdeksästä artikkelista, joissa jäsennetään teorian ja käytännön suhteita sekä uutta asiantuntijuutta ja esitellään kirjoittajien käyttämiä tutkimusmetodologisia ratkaisuja. Tässä yhteydessä esitellään kokoava johdantoartikkeli ja sosiaalityöllisissä kohtaamisissa rakentuvia narratiiveja käsittelevä diskurssianalyttistä metodiikkaa soveltava artikkeli.

» SYNNOVE KARVINEN: SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN METODOLOGISET JÄNNITTEET

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen tieto-opillisia, metodologisia ja tutkimuspoliittisia jännitteitä ja keskusteluja. Synnöve Karvisen mukaan sosiaalityön tutkimus on käännekohdassa. Se on laajenemassa ja etsimässä paikkaansa yhteiskunnallisten muutosten ja hyvinvointivaltion uudelleenorganisoinnin sekä alan akatemisoitumisen ja professionaalisen toimintajärjestelmän uudelleenmäärittymisen myötä. Keskustelujen keskiössä on ollut asiantuntijuuden ja ammattikäytäntöjen, tiedon ja työn, suhde. Olennainen merkitys nähdään olevan yhteiskuntatieteiden piirissä käydyllä tiedon olemusta ja tuottamista koskevalla keskustelulla, etenkin sen refleksiivisellä ja diskursiivisellä käänteellä (Delanty 1997), joka on nostanut tarkasteluun tiedon ja yhteiskunnan sekä tiedon ja toimijasubjektien suhteet. Karvisen mukaan uusi asiantuntijuus perustuu henkilökohtaiseen ammatilliseen kokemukseen ja tieteelliseen tietoon pohjaavalle refleksiivisyydelle ja oman työn kriittiselle analyysille. Karvinen katsoo, että teoksen artikkeleissa tieto rakentuu subjektiiviseksi,

tulkinnalliseksi ja sosiaalisesti konstruoituvaksi. Sosiaaliseen konstruktionismiin nojautumalla tavoitellaan toimijoiden vuorovaikutuksen ja tulkintojen kautta muotoutuvien tarinoiden ja käytäntöjen sekä niitä suuntaavien rakenteellisten prosessien näkyväksi tekemistä. Karvisen mukaan teoksen artikkelit toimivat esimerkkeinä suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen yhdestä kehitysuonteesta, jossa intressinä on rakentaa tutkimusta reflektiivisessä hengessä käytännön ja tutkimuksen suhdetta metodologisesti problematisoiden. (9–14.)

Karvisen mukaan sosiaalityön tutkimuksen yhdeksi keskeiseksi metodologiseksi haasteeksi on noussut se, miten saada ihmisten kokemukset sekä arkiset työ- ja elämäntähtäykset näkyviksi. Karvinen katsoo tämän lähentyvän eräänlaista sosiaalityön perustutkimusta, jossa ammattikäytäntöjä tarkastellaan toimijoiden kokemuksen ja toiminnan kautta. Kyse on myös tutkijan ja tutkittavien yhteisen tietoa-alueen ja kertomuksen rakentamisesta. Karvinen tulkitsee, että sosiaalityön olemus näyttää paikantuvan arkikäytäntöihin ja asiakkaiden kanssa tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Teoksessa sosiaalityöntekijöiden toiminnan merkitys nostetaan esille myös laajemmissa toimintakäytännöissä, ja huomiota kiinnitetään siihen, miten toimijakohtaiset ratkaisut ovat luomassa rakenteellisia ja institutionaalisia ehtoja. Karvisen mukaan sosiaalityön tutkimuksessa on tärkeää pyrkiä jäsentämään sosiaalityön olemusta rakentavia tulkinnallisia käytäntöjä ja toimintakulttuureja. Karvinen katsoo tutkimus–käytäntösuhteen muuttuvan ja ylhäältä alaspäin kulkevan asiantuntemuksen rakentuvan aiempaa enemmän sosiaalityöntekijä–asiakas–tutkija-kumppanuutena. Näin voidaan ajatella, että sosiaalityössä on kyse yhteisen tiedon tuottamisesta. Sen katsotaan puolestaan edellyttävän refleksiivistä metodologiaa, jossa tiedon olemusta pidetään tulkinnallisena ja sosiaalisessa toiminnassa rakentuvana. Karvinen peräänkuuluttaaakin systemaattista työmenetelmien kehittämisen ja vaikuttavuuden refleksiivistä tutkimusta, joka mahdollistaa tutkijan ja käytännön toimijoiden kumppanuuden. Hänen mukaansa tarvitaan perustutkimusta, joka tekee näkyväksi arkielämää ja -käytäntöjä sekä pienten oman työn arviointiin liittyvien että laajojen ja pitkäjänteisten perustutkimuksellisten hankkeiden muodossa. (15–28.)

» ARJA JOKINEN & EERO SUONINEN: RIKOKSESTA RESURSSI. NARRATIIVIEN RAKENTUMINEN SOSIAALITYÖN KOHTAAMISESSA

Arja Jokinen ja Eero Suoninen katsovat, että sosiaalityö rakentuu sosiaalityöksi arkipäiväisissä työkäytännöissä, erityisesti sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä kohtaamisessa. Tätä kohtaamista he pitävät prosessina, jonka tavoitteena on jonkinlainen muutos asiakkaan elämässä. Artikkelissa analysoidaan, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvat narratiivit – asiakkaan elämää jäsentävät tarinat – voivat olla synnyttämässä muutospotentiaaleja. Muutoksen mahdollisuuden katsotaan rakentuvan siitä, että narratiivit paitsi jäsentävät eri tavoin asiakkaan menneisyyttä, myös avaavat uusia horisontteja hänen tulevaisuuden toimijuuteensa. Sosiaalityön mahdollisuutena nähdään asiakkaan toimintamahdollisuuksia avaavien narratiivien virittäminen. Jokinen ja Suoninen pitävät ammatillisen kohtaamisen olennaisena osana asiakkaan tilannetta tulkitsevaa keskustelua, ja he soveltavat tämän tulkinnallisuuden analysoinnissa sosiaalisen konstruktionismin viitekehystä ja diskursianalyttistä metodiikkaa. Artikkelin aineistona on kriminaalihuollon naispuolisen sosiaalityöntekijän ja nuoren miesasiakkaan kahden kohtaamisen sarja. Tarkasteltujen tapaamisten tarkoituksena on, että sosiaalityöntekijä kirjoittaa lausunnon asiakkaan soveltuvuudesta vankeuden vaihtoehdona suoritettavaan yhdyskuntapalveluun ja laatii hänestä henkilötutkinnan oikeutta varten. Katsotaan, että kyse on institutionaalisesta vuorovaikutuksesta, jossa institutionaalinen konteksti rakenteistaa vuorovaikutusta niin, ettei se ole lähtökohdiltaan tasa-arvoista: sosiaalityöntekijällä on asemansa puolesta valta tehdä arvio asiakkaasta. Sosiaalityöntekijään kohdistuu myös ammattieettisiä, yhteiskunnallisia ja organisatorisia odotuksia, mutta tapa, jolla nämä välittyvät vuorovaikutukseen, ei ole ennalta määrätty. Artikkelissa analysoidaan sellaisten narratiivien rakentumista, joissa suhde

rikokseen, josta syyte on nostettu (puukotustappelu), jäsenyy jollain uudella tavalla. Kiinnostus suuntautuu etenkin asiakkaan toimijuuden kostruoitumiseen, sillä asiakkaan toimijuutta ja siihen liittyviä moraalii- ja vastuukysymyksiä pidetään sosiaalityön ydinkysymyksinä. (207–212.)

Ensimmäistä narratiivia Jokinen ja Suoninen nimittävät uhrinarratiiviksi. Se nousee esille heti kohtaamisen alussa, ja on asiakkaan voimakkaasti ajama. Narratiivissa asiakas tuottaa itsensä tapahtumien uhrina rikokseen syyllistyvän henkilön sijaan. Uhrin position ottamisen kautta asiakas näyttäytyy passiivisena hänestä riippumattomien tapahtumien kohteena. Sosiaalityöntekijä ei lähde tukemaan tätä narratiivia, vaan hän toimii uutta narratiivia pohjustaen pyytämällä asiakasta arvioimaan tapahtunutta nykyisyydestä käsin. Tässä narratiivissa olennaista on oman toiminnan reflektointi, ja siinä opettavaisen kokemuksen kautta syntyy uusi ymmärrys asiasta. Jokinen ja Suoninen kutsuvat narratiivia herätysnarratiiviksi. Asiakas tuottaa itsensä aktiiviseksi toimijaksi ja käsitellyn tapahtuman käänteeksi, jonka jälkeen elämä on saanut paremman suunnan. Sosiaalityöntekijä tukee narratiivin kehittymistä. Hän lähtee myös johdattamaan kolmannen narratiivin kostruoimiseen kysymällä, miten asiakas toimisi vastaavassa tappelutilanteessa jatkossa. Asiakas lähtee rakentamaan itselleen uutta toimijuutta, ja tässä rauhanrakentajan narratiivissa hänen toiminnallaan on olennainen merkitys tapahtumien kulussa. Sosiaalityöntekijä ja asiakas tuottavat yhdessä asiakkaalle uutta toimijaminää, joka kykenee toimimaan toisin kuin aikaisemmin. Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä ja asiakas tapaavat uudelleen kahden viikon kuluttua. Asiakas on nyt tavannut myös asianajajaansa, ja käy tappelutilannetta läpi ”juridisen pelin” näkökulmasta: teko ei jäsenny moraaliseksi, vaan puhtaasti oikeudelliseksi kysymykseksi. Rakentuu juridisen pelin narratiivi, jossa keskeistä on laskelmoida ja toimia siten, että voi saada mahdollisimman pienen tuomion. Sosiaalityöntekijä kuitenkin lähtee nostamaan esille edellisellä kerralla tuotettua herätysnarratiivia, ja saakin asiakkaan mukaan korostamalla tapahtunutta myönteistä kehitystä, kuten kohentunutta itsetuntoa. Keskeiseksi tulkinnaiksi jäsenyy muutos: asiakas on siirtynyt aiempaa parempaan elämäntilanteeseen ja saanut uusia voimavaroja selviytymiseensä. (213–226.)

Jokinen ja Suoninen tulkitsevat, että kohtaamisten vuorovaikutuksessa tuotettujen narratiivien kautta rikoksesta rakennettiin prosessin kuluessa asiakkaalle resurssi. Voidaan nähdä, että uhrin position omaksuminen kavensi toimijuutta ja vastuullisuutta. Herätysnarratiivi ja rauhanrakentajan narratiivi toimivat puolestaan uudenlaisten toiminnallisten mahdollisuuksien avaajina. Myös sosiaaliset suhteet jäsenyivät narratiiveissa eri tavoin. Uhrinarratiivissa tappeluu osallistuneet jengiläiset ovat liittolaisia, joista asiakas puhuu me-muodossa. Herätysnarratiivissa siirrytään minä-puheeseen, ja silloin liittolaiset löytyvät muilta elämäntilanteilta. Rauhanrakentajan narratiivissa jengiläiset näytettyvät ongelman syynä ja ratkaisuksi löydetään jengistä vetäytyminen ja uudenlaisen toimijaminän rakentaminen. Jokisen ja Suonisen mukaan tarkoituksena on pedagogisesta näkökulmasta rakentaa menneisyydestä tulevaisuuden resurssi. Näin sosiaalityö määrittyy muutostyöksi. Keskeisenä muutosta tuottavana keinona Jokinen ja Suoninen pitävät keskustelua, jossa rakennetaan uudenlaiseen toimijuuteen kannustavia tulkintoja ja uusia tulevaisuuden visioita. Narratiivien voi siis nähdä olevan yksi tekijä toimijuuden rakentumisessa ja erilaisten toimintojen oikeuttamisessa, ja niihin voi liittyä tärkeitä elämäntavallisten muutosten ituja ja hyödynnettäviä resursseja. Jokinen ja Suoninen näkevätkin sosiaalityön ammatillisen asiantuntijuuden kytkeytyvän siihen, miten sosiaalityöntekijät rakentavat keskustelusuhdetta asiakkaan kanssa. (226–231.)

NUORTEN SOSIAALITYÖLLISET HANKKEET

Ilse Julkunen & Harriet Strandell & Heidi Kangas (toim.) (2000) "Kunnon elämä... olisi hyvä jossain". HELSA-projektin arviointitutkimus. SSKH vid Helsingfors universitet. Skrifter Nro 12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö & Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Tutkimus koostuu johdanto- ja yhteenvetoluvun lisäksi viidestä artikkelista, joista tässä esitellään neljä. Tutkimusprosessi on ollut tutkijoiden yhteinen.

» ILSE JULKUNEN: NUORISTA ON KYSE

HELSA-projekti on Helsingin kaupungin sosiaaliviraston vuosina 1995–1999 toteuttama Euroopan sosiaalirahaston rahoittama lastensuojelunuorille suunnattu projekti, johon osallistui lisäksi työ-, opetus- sekä sosiaali- ja terveysministeriö. HELSA-projektin tavoitteena on ehkäistä nuorten syrjäytymistä ja tukea heidän elämänhallinnallisten valmiuksiensa kohentumista sekä parantaa eri sektoreiden välistä yhteistyötä. Projektin kohderyhmä muodostuu helsinkiläisistä 17–20-vuotiaista lastensuojelunuorista, joilla havaitaan ongelmia työhön tai koulutukseen kiinnittymisessä. Projekti on osa lastensuojelun jälkihuoltojärjestelmää, ja suurin osa nuorista on ollut avohuollon palveluiden piirissä tai jossain vaiheessa tukitoimenpiteenä sijoitettuina tai huostaan otettuina. HELSA-projektin palvelut koostuvat työkuraattoripalveluista sekä työharjoittelusta, ammatillisista kursseista, työllistämisestä ja oppisopimuskoulutuksesta. Työkuraattoripalvelut käsittävät kaikki ne palvelut, joita tarvitaan rekrytoinnissa, henkilökohtaisten suunnitelmien laadinnassa, palveluiden järjestämisessä ja seurannassa. Tarkoituksena on yhdistää nuoren tarvitsemat palvelut henkilökohtaiseksi suunnitelmaksi, poluksi. Tutkimuksessa on tarkasteltu nuorten taustoja projektin rekisterin avulla, ja mukana on ollut yhteensä 433 HELSA-projektiin vuosien 1995 ja 1998 välillä osallistunutta nuorta. Projektin nuorissa on suhteellisesti enemmän miehiä kuin naisia. Selvästi yleisin koulutustausta oli peruskoulu, ja noin joka neljäs nuori oli keskeyttänyt jonkun koulutuksen, yleisimmin ammatillisen koulutuksen. Joka kolmannella oli jotakin työkokemusta. Noin 15 prosentilla nuorista oli rekisteriin merkitty psyykkisiä ongelmia. (17–26.)

» ILSE JULKUNEN: NUORET HELSA:SSA

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten elämäntilanteita HELSA:n jälkeen: hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden kytkeytymistä nuorten elämään, nuorten elämänhallintaa, nuorten kokemuksia HELSA-projektista sekä sen jälkeistä asemaa työ- ja koulutusmarkkinoilla. Tutkimusaineisto muodostuu kahdesta vuosien 1997–1998 ja 1998–1999 taitteessa tehdystä lomakekyselystä. Nuoret ovat osallistuneet kyselyyn 6–12 kuukautta HELSA:ssa aloittamisen jälkeen. Kyselyn vastausprosentti jäi pieneksi: 205 henkilön otoksesta saatiin haastateltua 102 nuorta, mutta heidän katsotaan vastaavan suhteellisen hyvin sekä tutkimuspopulaation että otoksen rakennetta. Tarkoituksena on analysoida,

miten nuoret ovat kiinnittyneet yhteiskuntaan ja miten se on yhteydessä rakenteellisiin, yhteisöllisiin ja yksilöllisiin tekijöihin. (28–33, 50.)

Kyselyyn vastanneiden nuorten enemmistö katsoi, että heidän perheensä on kokenut pitkäaikaisia taloudellisia vaikeuksia (64 %), vakavia ristiriitoja (68 %) ja päihdeongelmia (56 %). Lähes 40 prosenttia nuorista ilmoitti, että he olivat kokeneet kaikkia näitä. Ilse Julkunen, Harriet Strandell ja Heidi Kangas tulkitsevat näiden seikkojen kuvastavan osaltaan nuorten perheiden moniongelmaisuuksia. Nuorten sosiaalinen verkosto määrittyi varsin vahvaksi, mutta joka neljännellä nuorella tulkitaan olevan heikko sosiaalinen verkosto. Julkunen ym. katsovat toimeentulotuen muodostuneen nuorille ensisijaiseksi turvaverkoksi. Terveystilan ja alkoholin tai huumeiden käytön suhteen kyselyyn vastanneiden nuorten ei katsota juuri eroavan muista nuorista. Sen sijaan pikkurikollisuus näyttäisi liittyvän selvästi HELSA-nuorten elämäntilanteeseen muita nuoria enemmän: enemmistö HELSA-nuorista (68 %) oli ollut tekemisissä poliisin kanssa jonkun laittoman tekonsa vuoksi. Pikkurikollisuuden katsotaan olevan suurin yksittäinen nuorten ongelma. Julkunen ym. ovat tutkineet nuorten kokemien ongelmien kasautumista ja toteavat, että jos kasautuneita ongelmia pidetään yhtenä syrjäytymiskriteerinä, määrittyi 17 prosenttia nuorista syrjäytyneiksi sillä perusteella, että heillä oli kolmesta viiteen puutetta tai ongelmaa. Nuoret suhtautuivat HELSA:n työllisyys- ja koulutuspalveluihin pääasiassa myönteisesti, ja enemmistö koki pystyvänsä vaikuttamaan omiin tulevaisuuden suunnitelmiinsä. Miehet olivat tässä kuitenkin naisia kriittisempiä. Tyytyväisimpiä oltiin oppisopimukseen, tyytymättömmimpiä työharjoitteluun. Kyselyyn osallistuneista 25 prosenttia oli keskeyttänyt jonkin HELSA-ohjelman; mikä on huomattavasti asiakasrekisteritietoja vähemmän. Julkunen ym. mukaan keskeyttäneiden elämäntilanteet piirtyivät ohjelman loppuun saakka suorittaneita heikomiksi eikä heidän kohdallaan katsota nykyisten palvelujen riittävän. Kysyttäessä nuorilta HELSA:n vaikutuksista osa katsoi projektin muuttaneen suurestikin heidän elämäntilannettaan ja osa ei havainnut lainkaan muutoksia. Tavallisimmin nuorten kokemat muutokset liittyivät uusien ystävien saamiseen, yleisen optimismin kasvamiseen, itseluottamuksen kohenemiseen ja taloudellisen tilanteen paranemiseen. Suurin osa kyselyn nuorista oli tutkimuksen tekoajkaan edelleen HELSA-projektissa uudessa ohjelmassa, 24 prosenttia oli töissä tai koulutuksessa, 44 prosenttia työllistettynä ja 31 prosenttia työttömänä. Miehet olivat naisia useammin työttömänä ja työssä. Valtaosa nuorista oli heti HELSA:n päätyttyä jäänyt kuitenkin työttömäksi. (33–52.)

Tutkimuksessa on analysoitu monimuuttujamenetelmillä, mitkä eri tekijät selittävät nuorten sijoittumista työhön ja koulutukseen sekä työttömäksi jäämistä. Julkunen ym. mukaan sosiaalinen tausta, esimerkiksi vaikeat lapsuudenaikaiset perheongelmat, selittivät tavallista suurempaa työttömyysriskiä. Voimakkaaksi selittäväksi tekijäksi osoittautui myös sukupuoli: miehillä oli naisia paljon suurempi mahdollisuus jäädä HELSA:n jälkeen työttömäksi. Ne nuoret, jotka olivat suorittaneet ohjelmansa loppuun, työllistyivät myös keskeyttäneitä selvästi paremmin. Vahvimmaksi työhön tai koulutukseen sijoittumisen selittäjäksi paikantuivat yhteisölliset tekijät: sosiaalinen verkosto siis auttaa nuoren integroitumisessa. Nuorten kokemilla vaikutusmahdollisuuksilla näyttää olevan vahva yhteys nuoren elämänhallintaan. Näin ollen jos nuori on kokenut työllistämisen pakottamiseksi, se ei ole vaikuttanut elämänhallintaan lainkaan tai se on vaikuttanut siihen jopa negatiivisesti. Suurin osa nuorista koki olevansa tyytyväisiä elämäänsä. Selkeimmin tyytyväisyys liittyi opiskeluun, vähiten työttömyyteen. Osa nuorista osallistui toiseen kyselyyn vuoden seurannan jälkeen (N=40). Julkunen ym. tulkitsevat, että ensimmäisen kyselyn aikaan nuoret olivat suhteellisen heikosti työelämäänsä integroituneita, mutta toisen kyselyn aikaan integroituneiden ryhmä oli kasvanut jo 14 prosenttiyksiköllä. HELSA:n keskeyttäneet olivat muita useammin työttömänä. HELSA-projektin tavoitteena on ollut, että 50 prosenttia nuorista sijoittuu työhön tai koulutukseen. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut. Toisen kyselyn aikaan 36 prosenttia oli kuitenkin sijoittunut työ- tai koulutusmarkkinoille, ja tätä pidetään kohderyhmä huomioon ottaen hyvänä tuloksena. Julkunen ym. katsovat, että HELSA on vaikuttanut voimakkaimmin nuorten elämänhallintaan. Suuret keskeyttämisluvut viittaavat kui-

tenkin siihen, ettei projekti ole onnistunut tavoittamaan juuri niitä nuoria, jotka eniten räätälöityjä palveluita olisivat tarvinneet. (53–61.)

» KATRI LAMMINEN: OSITTAINEN ANKKUROITUMINEN VÄYLÄNÄ TYÖELÄMÄÄN?

Tutkimuksessa tarkastellaan, miten HELSA-projektiin osallistuneet nuoret rakentavat työ- ja koulutusuriaan, miten he jäsentävät työelämään ankkuroitumistaan ja millaiseksi HELSA-projektin rooli nuorten elämänsäntäkonstruoidaan. Tutkimusaineisto muodostuu kahdenkymmenen HELSA-projektiin osallistuneen nuoren teemahaastattelusta. Nuoria on haastateltu ensimmäisen kerran vuonna 1997, ja seuranta haastattelukierros on toteutettu vuosien 1998–1999 aikana. Katsotaan, että elämänsäntäkonstruoinnin näkökulmasta olennaista on vuorovaikutus yksilötason valintojen ja niitä reunustavien rakenteellisten ehtojen välillä. Katri Lamminen ym. ovat kiinnostuneita siitä, millaisia resursseja nuoret pystyvät aktivoimaan erilaisissa tilanteissa ja miten he paikantavat oman toimijuutensa rakenteellisten puitteiden muovaamalla kentällä. Lamminen ym. ovat jaotelleet nuorten työhön ja koulutukseen liittyviä uria 1) työn ja koulutuksen suhteen vakaaksi uriksi, 2) katkosuriksi sekä 3) työn ja koulutuksen suhteen vapaiksi uriksi (vrt. Pohjola 1995). Urien nähdään muodostavan erilaisia muuttuvia vaiheita nuorten työ- ja koulutushistoriassa. (62–67.)

Työn ja koulutuksen suhteen vakaata uraa voidaan pitää HELSA-projektin tavoitteiden mukaisena urakulkumallina: siinä työelämään ankkuroitumista on selvästi tapahtumassa. Tämä uratyyppi edustaa aineistossa kuitenkin lähinnä poikkeusta. Uratyyppille on tyypillistä, että HELSA-projektin palveluja on pystytty hyödyntämään hyvin. Etenkin oppisopimus näyttää vievän työelämään ankkuroitumiseen. Tämän uran nuoret suhtautuvat työhön vastuullisesti ja painottavat sen sisällöllistä puolta. Katkosurat koostuvat työ-, koulutus- ja työttömyysvaiheiden vuorottelusta. Niiden tulkitaan tarkoittavan toisille mahdollisuutta ja toisille puolestaan uhkaa. Katkosura mahdollisuutena merkitsee nuorelle hänen toivomaansa tapaa rakentaa omaa uraansa, ja tällöin lyhytaikaiset työttömyysjaksot koetaan toivottuina levähdyspaikkoina. Työelämään kunnolla ankkuroituminen jäsentyy haastavaksi, erityisesti työn ja elämän muiden osa-alueiden yhteensovittaminen koetaan hankalaksi. Lamminen ym. tulkitsevat, että tämän uratyyppin nuoret ovat osittain ankkuroituneita työelämään. Katkosura uhkana puolestaan merkitsee, että nuori kokee tilanteensa ongelmaksi ja pitää itseään epäonnistuneena. Uraa leimaavat erilaiset keskeyttämiset. Katsotaan, että kyse on työelämän pelisääntöihin sopeutumisen haasteellisuudesta. Työn ja koulutuksen suhteen vapaat urat koostuvat suurelta osin työttömyydestä tai vaihtoehtoisesti sairausloma-ajasta. Kontaktit työelämään eivät ole sujuneet ongelmattomasti, ja kosketuspinta työhön on jäänyt heikoksi. Nuoret kokevat pitkittyneen työttömyyden epätyytyväksi. Lamminen ym. mukaan aineistossa on eniten uhaksi muodostuneita katkosuria sekä työstä ja koulutuksesta vapaita uria. Läpi aineiston esille nousee tavanomaisten koulutusväylien kokeminen ei-kiinnostavana tai liian haasteellisina, ja oppisopimus jäsentyykin toivotuimmaksi opintoväyläksi. Myös henkilökemioihin liittyvät tekijät koetaan yleisesti keskeisinä työssä viihtymisen kriteereinä. Lamminen ym. katsovat, ettei työelämään tutustumisen vaikeus ole aina kiinni vain nuorista: tulisi pohtia, miten työyhteisöt voisivat parantaa kykyään ottaa nuori vastaan. Lamminen ym. pitävät myös erilaisia joustavia työelämäratkaisuja joidenkin nuorten kohdalla sopivina ja painottavat osittaisen ankkuroitumisen myönteisiä puolia. (67–82.)

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten koulutukselle antamia merkityksiä suhteessa heidän omaan koulutusmotivaatioonsa sekä elämänsäntäkonstruoinnin rakentumista ammatti–työ–perhe-mallin pohjalle. Suurin osa nuorista katsoo, että koulutus ja ammatin hankkiminen on tärkeää ja uskoo niiden auttavan elämässä pärjäämisessä. Tilanne rakentuu kuitenkin ristiriitaiseksi: käytännössä kouluttautuminen näyttää monen nuoren kohdalla kaukaiselta eivätkä he ole kovin halukkaita ainakaan teoreettiseen opiskeluun. Lamminen ym. tulkitsevat nuorten tiedostavan työmarkkinoiden kovat vaatimukset ja

yhteiskunnan koulutuskeskeisyyden. Merkittävä osa nuorista pitää joka tapauksessa tavoiteltavana elämänkulun mallina ammatin hankkimista, työn saamista ja perheen perustamista. HELSA-projekti on suunnattu syrjäytymisvaarassa oleville nuorille, mutta haastatellut nuoret eivät kuitenkaan kokee itseään syrjäytyneiksi tai syrjäytymisvaarassa oleviksi. Osa heistä ei edes ymmärtänyt kysymystä: syrjäytyneisyys oli heille vieras käsite. Määritelmällisesti nuoret yhdistivät syrjäytymisen useimmiten yksinäisyyteen, ja näin ollen se sai henkilökohtaisen tason merkityksiä sosiaalisten suhteiden puuttumisesta. Syrjäytymiskeskusteluissa ja -tutkimuksessa syrjäytyminen liitetään kuitenkin yleensä kysymyksiin työhön ja koulutukseen integroitumisesta ja sen katsotaan merkitsevän yhteisöstä erkaantumista. Lamminen ym. pohtivat, etteivät nuoret, ”he”, välttämättä edes tunne ”meidän” yhteisöämme omakseen. Lamminen ym. tulkitsevat, että osalle nuorista HELSA-projektin puitteissa tarjotut palvelut ja työelämään tutustumiset osoittautuvat haasteellisiksi ja hankaliksi tehtäviksi. He nostavat työttömyyden vaihtoehdoksi osittaisen työelämään ankkuroitumisen, ja pitävät sitä nuorten vastauksena työelämän vaativuuteen: osa nuorista jopa pyrkii katkonaiseen työuraan tasapainoilemalla työ- ja koulutusjaksojen välillä ja pitämällä ajoittaista työttömyyttä tervetulleena. Tutkijat katsovat, että tarvitaan ”pehmeää laskua” työelämään, joustavia työelämään tutustumisia, jotka koostuisivat lyhyistä työrupeamista ja nykyistä lyhyemmistä työpäivistä. Lamminen ym. ajattelevat, että osittainen ankkuroituminen – työ- ja työttömyysjaksojen enemmän tai vähemmän suunniteltu vuorottelu – on joidenkin nuorten kohdalla toimiva ensimmäinen askel työelämään ankkuroitumisessa. (82–97.)

» HEIDI KANGAS & MARJAANA SEPPÄNEN: HELSA PALVELUJÄRJESTELMÄNÄ

Tutkimuksessa evaluoidaan projektin käytännön toteutusta. Keskeiset arviointikysymykset liittyvät siihen, onko projekti kohderyhmänsä saavutettavissa, sekä siihen, mikä projektissa toimii ja mikä ei. HELSA:n kohderyhmän tavoittamista tarkastellaan rekrytointiprosessin kautta. Ensimmäisen rekrytointivaiheen suorittavat niin sanotut lähettävät tahot, useimmiten sosiaalityöntekijät. Sosiaalityöntekijöille suunnattu kysely näyttäisi Heidi Kankaan ja Marjaana Seppänen mukaan osoittavan, että projektin ulkopuolelle jää mielenterveysongelmista ja usein myös huumeongelmista kärsiviä nuoria, vaikka myös he virallisesti kuuluvat projektin kohderyhmään. Lisäksi jopa kolmasosa sosiaalityöntekijältä lähetteen HELSA-projektiin saaneista nuorista ei ole ottanut yhteyttä työkuraattoriin tai saapunut haastatteluun. Näin ollen kynnys itsenäiselle yhteydenotolle on osalle nuorista liian korkea tai heillä ei ole ollut tarpeeksi motivaatiota projektin aloittamiseen. Kangas ja Seppänen toteavat, että nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat koko tutkimuksen läpäisevä teema ja niiden uskotaan viime vuosina lisääntyneen. Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten nuorten ainoana tarjolla olevana vaihtoehtona katsotaan usein olevan toimeentulotuella eläminen. Toisen rekrytointivaiheen suorittavat HELSA:n työkuraattorit. Työkuraattoreiden mukaan päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät ohjataan yleensä projektin sijaan ensin hoitoon. Nuoren tulee myös olla motivoitunut projektissa aloittamiseen. ESR-projekteissa keskeisen polkumenetelmän tavoitteena on eri palveluita yhdistämällä löytää yksilöllinen tie työttömyydestä työelämään. HELSA-polku alkaa useimmiten työllistämällä, ja se on yleisin projektin palvelu. Projektin aikana työharjoitteluun osallistuneiden määrä kuitenkin lisääntyi merkittävästi. Keskeyttäneiden osuutta pidetään koko projektissa suurena. Keskeyttämisen vähentämisen olisi katsottu vaativan lisäresursseja. Kangas ja Seppänen ehdottavat, että sosiaalityö kytkettäisiin entistä vahvemmin mukaan projektiin ja että työkuraattorit seuraisivat aiempaa tiiviimmin nuorten tilanteita. Vain pieni osa nuorista suoritti loppuun enemmän kuin yhden palvelun, ja tässä mielessä polku-ajattelu ei toteutunut. Projektin voi katsoa olevan lastensuojelun tukipalvelu, joka toimii tehostetun työnvälityksen tapaan räätälöintiä ja henkilökohtaista ohjausta hyödyntäen. (98–108, 119–125, 134–136.)

HELSA-projektia koordinoivia ja kehittäviä työkuraattoripalveluja pidetään projektin keskeisenä

palveluna. Työkuraattoreiden haastatteluissa HELSA määrittyi sosiaalitoimen tukipalveluksi, joka madaltaa työelämään pääsyn kynnyksestä tarjoamalla uusia mahdollisuuksia. Nuorten haastatteluissa kuraattorit eivät nousseet merkittävästi esille, mutta kokemukset kuraattorien kanssa toimimisesta jäsenyivät sekä haastatteluissa että kyselyssä pääosin neutraaleiksi tai myönteisiksi. Nuoret katsovat, että HELSA:n kautta on pystytty tehokkaasti – työvoimatoimistoa paremmin – järjestämään työ- tai kurssipaikka siitä kiinnostuneille. Nuoret kokivat HELSA:n myös yksilölliseksi palveluksi: työkuraattori antaa henkilökohtaista ohjausta, kuuntelee nuorten toiveita sekä toimii kannustavasti ja luottamusta herättävästi. Nuorten työpaikkatukihenkilöt ja kurssien opettajat katsoivat haastatteluissaan, että työkuraattorit toimivat heidän hyvänä tukenaan sekä välittävät tietoa nuorten tilanteista. Sosiaalityöntekijöiden kyselyn ja puhelinhaastattelujen mukaan valtaosa sosiaalityöntekijöistä ajattelee, että HELSA on yksi hyödyllinen työväline lisää omaan työhön. Työkuraattorit pitävät tärkeimpinä yhteistyötahoinaan sosiaalityöntekijöitä. Muita keskeisiä tahoja ovat eri laitokset, työpaikat, nuorten perheet, työvoimatoimisto ja päihdehoito. Kangas ym. pitävät yhteistyöverkostoa runsaana. Yhteistyössä ongelmaksi määrittyy sosiaalityöntekijöiden heikko tavoitettavuus. Myös vastuualueissa epäselvyyttä on sen suhteen, kuka pitää yhteyttä nuoreen tämän ollessa projektissa. Kangas ja Seppänen toteavat, että vaikka projektin tavoitteena oli yhteistyön parantaminen, ei tätä ollut määritelty tarkemmin eikä yhteistyölle ollut vetäjää. Yhteistyö sekoitetaan usein yhteydenpitoon. Yhteistyön katsotaan parhaillaan olevan ”suunnitelmallista, yhteiseen tavoitteeseen tähtäävää, toisen asiantuntijuutta arvostavaa työskentelyä, jonka pelisäännöistä ja vastuista on selvästi sovittu”. HELSA-projektin yhteistyön haasteiden nähdään liittyvän osaamiseen ja resursseihin panostamiseen, yhteistyön muotojen ja laajuuden yhteiseen määrittelyyn sekä yhteistyötahojen sitouttamiseen. (109–119, 126–134.)

Pekka Karjalainen & Sanna Blomgren (2004) Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Nuotta-projektin arvioinnin loppuraportti. Helsinki: Stakes.

Julkaisu on vuosina 2000–2003 toteutetun Euroopan sosiaalirahaston ja Joensuun kaupungin rahoittaman Nuotta-projektin arviointiraportti. Projekti oli suunnattu 17–24-vuotiaille joensuulaisille nuorille, joiden tulkittiin olevan heikosti työhön ja koulutukseen motivoituneita sekä syrjäytymisuhan alaisia. Projektin tavoitteena oli vaikuttaa nuorten tilanteisiin moniammatillisella työotteella, yksilökohtaisesti suunnitelluilla erityistoimenpiteillä ja osallisuuteen perustuvilla kokonaisvaltaisilla ratkaisuilla. Nuotan käynnistämisen taustalla olivat työvoima- ja sosiaalitoimessa tehdyt havainnot nuorten työttömien tilanteista, toimeentulotukimenoista ja tiettyjen ryhmien jäämisestä kokonaan palvelujen ulkopuolelle. On katsottu, ettei vakiintuneilla palveluilla ole ollut riittävästi keinoja vastata nuorten sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviin elämänhallinnallisiin ongelmiin sekä koulutus-, kuntoutus- ja työllistymistarpeisiin. On myös tiedostettu, että yksin työskentelemällä mikään sektoritoimija ei pysty tuottamaan relevantteja palveluja tälle kohderyhmälle. Vaikka työttömyys on Joensuussa laskenut, on nuorisotyöttömyys jäänyt silti korkeaksi ja työttömien määrän vähennyttä jäljelle ovat jääneet hyvin vaikeasti työllistettävät nuoret. Nuotta-projektin tavoitteena on ollut muodostaa toimintamalli, jonka avulla voidaan sekä hyödyntää vallitsevia palveluja että täyttää sektoroituneen palvelujärjestelmän synnyttämiä katvealueita. Keskeisenä toimintamuotona oli sosiaalityöntekijän ja työvoimaneuvojan muodostama työparityöskentely. Lisäksi projektissa toimi kolme ohjaajaa nuorten arkielämän tukena. Pekka Karjalaisen ja Sanna Blomgrenin mukaan kohde- ja asiakasryhmänä nuoret ovat jääneet sosiaalityön marginaaliin: sosiaalityössä huomioidaan lapset ja varhaisnuoret

lastensuojelun kautta ja toisaalta perheet monesti vain vanhempien näkökulmasta. Katsotaan, että nuorten kohdalla kyse on sosiaalisesti relevanttien ja vaikuttavien työorientaatioiden sekä laajemmin palvelukokonaisuuksien ja yhteistoimintamallien kehittämisen tarpeesta. (3–4, 15–20, 24, 100.)

Tutkimusraportissa tarkastellaan Nuotta-projektin lähtökohtia ja toteutustapaa, arvioidaan hankkeen käyttämiä työmenetelmiä, tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta sekä pohditaan nuorten palvelujärjestelmälle asettamia haasteita. Raportissa tarkastellaan ensinnäkin Nuotta-projektissa kehitettyä toimintamallia realistisen arvioinnin kehyksessä, jolloin kiinnostuksen kohteena on kysymys, millaisilla työmenetelmillä voidaan vaikuttaa erilaisen taustan omaavien nuorten tilanteisiin. Toiseksi pyritään yleisemmin löytämään hyviä käytäntöjä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemiseen. Arvioitavia ulottuvuuksia ovat projektin ja toimintamallin toimeenpano, merkitys ja kokemukset sekä tuloksellisuus ja vaikuttavuus. Arvioinnin keskeiset aineistot muodostuvat asiakirjoista, tilastoista ja rekistereistä, nuorten teemahaastattelusta (19), projektitoimijoiden ja virkamiesten haastatteluista, kumppaneille lähetetystä kyselystä (22), nuorten osallistujapalautteista (79) sekä itsearviointi- ja havainnointiaineistosta. (13, 16, 28–32.)

Tulokset

Nuotta-projektissa oli mukana yhteensä 160 nuorta, joista 57 prosenttia oli miehiä. Suurin osa oli keskeyttänyt jonkin ammattikoulutuksen aikaisemmin, 13 prosentilla oli ammatillinen tutkinto. Opiskelijoita oli 11 prosenttia, jolloin projektityöskentely painottui opiskelun tukemiseen, ja kolmella prosentilla oli vielä peruskoulu kesken. Työmarkkina-asetmaltaan 45 prosenttia oli työttömiä työnhakijoita, mutta 26 prosenttia oli työttömiä, jotka eivät olleet ilmoittautuneet työvoimatoimistoon työnhakijoiksi. Yli puolet nuorista oli työvoima- ja sosiaalitoimen yhteisasiakkaita. Lähes puolet nuorista oli ollut jossain lastensuojelun toimenpiteessä. Projektin päätti suunnitellusti 119 nuorta, joista 55 prosenttia oli miehiä. Keskeyttäneitä oli 27 prosenttia. Projektin työntekijöiden arvion mukaan noin joka kolmannella projektinuorella oli ainakin yksi elämänhallintaa heikentävä taustaongelma – esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelma, maksuhäiriö, rikoshistoria – ja monien kohdalla näiden ongelmien nähtiin kasautuneen. Tutkimuksen mukaan keskeyttämiseen olivat yhteydessä elämänhallinnan ongelmista päihdeongelmat, maksuhäiriöt ja rikoshistoria sekä ammattikoulun keskeyttäminen. Projektin työntekijät pitivät keskeyttämisen syynä nuoren motivaation puutetta ja sitoutumattomuutta sekä päihdeongelmia. (33–36, 64–67.)

Nuotta-projektin alussa nuoret ovat työntekijöiden avustuksella asettaneet tavoitteita, jotka he ovat kokeneet tärkeiksi ja edistämisen arvoisiksi omassa elämäntilanteessaan. Tavoitteita yhdessä säännöllisesti arvioimalla ja tarpeen mukaan muuttamalla nuori ja työntekijä ovat seuranneet nuoren etenemistä. Näitä tavoitearviointeja käytetään myös projektin toimintamallin toimivuuden ja vaikuttavuuden mittarina. Nuoret asettivat jonkin verran enemmän elämänhallinnan kohentamiseen kuin työelämävalmiuksien parantamiseen liittyviä tavoitteita. Nuoret arvioivat elämänhallintansa kohentamiseen tähtäävien tavoitteiden toteutumista hieman ammatillisten tavoitteiden toteutumista myönteisemmin. Nuorten arviot olivat työntekijöiden arvioita positiivisempia. Kaiken kaikkiaan arvioinnissa katsotaan, ettei Nuotassa saatu käynnistettyä ammatinvalinnan selkiytymistä edesauttavia mekanismeja aivan yhtä hyvin kuin elämänhallintaa yleisesti kohentavia mekanismeja. Karjalainen ja Blomgren tulkitsevat, että Nuotta-projektissa ohjattiin nuoria kuitenkin tehokkaasti jatkopoluille: työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin osallistui 111 nuorta (yhteensä 163 toimenpidettä). Eniten käytettiin työharjoittelua, työvoimakoulutusta sekä työ- ja koulutuskokeiluja. Seurantatietoja on saatu 77 nuoresta. Tietojen mukaan projektin keskeyttäneistä nuorista vain 12 prosentilla oli seuranta-ajankohtana jotain mielekästä tekemistä, mutta projektin päättäneistä nuorista mielekästä aktiivista tekemistä oli 60 prosentilla. Vaikuttavuutta mitattiin nuoren työmark-

kina-asetella projektin päättyessä: 73 prosentille nuorista löytyi tavoitteiden mukainen relevantti jatkopolku. Nuorista kolmannes lähti opiskelemaan tai jatkoi opintojaan, noin 12 prosenttia sijoittui työhallinnon aktivoiviin toimenpiteisiin ja 7 prosenttia työllistyi avoimille työmarkkinoille. Palautelomakkeiden perusteella nuoret pitivät projektin tärkeimpinä työmuotoina keskusteluita työntekijöiden kanssa, työvoimapolitiittisia toimenpiteitä, asioinnissa avustamista ja opiskelun tukemista. He olivat pääosin tyytyväisiä yhteistyön sujumiseen projektin työntekijöiden kanssa. Nuoret katsoivat projektin vaikuttaneen pääasiassa myönteisesti heidän ammatillisiin tulevaisuudensuunnitelmiinsa ja elämänhallintansa lisääntymiseen. (39–40, 44–48, 54–55, 68–76, 91–92, 96.)

Nuotta-projektin yleistavoitteita arvioitiin sen päätösvaiheessa projektityöntekijöiden kanssa. Työhallinnon ja sosiaalitoimen yhteisen työparimallin ja hallintorajat ylittävän työkäytännön kehittämisen nähdään toteutuneen erinomaisesti. Mallin katsotaan osoittautuneen toimivaksi työtavaksi kohderyhmän kannalta: se on pureutunut tehokkaasti niiden moniongelmaisten nuorten tilanteisiin, jotka ovat olleet väliinpuotoajia sektoroituneessa palvelujärjestelmässä. Yhteispalvelupisteessä onkin käynnistetty työ, joka tähtää projektin hyvien käytäntöjen valtavirtaistamiseen ja edelleen mallintamiseen. Keskeisinä tarpeisiin vastaavina toimintamalleina pidetään palveluohjausta sekä paikallisen vastuunkantajan ja koordinaattorin nimeämistä. Nuotan itsearvioinnissa keskeisenä projektin tuottamana huomiona pidetään sitä, että tarvitaan tukihenkilö, joka saattaa yhdessä nuoren kanssa tehdyt suunnitelmat käytäntöön. Katsotaan myös, että luottamuksen saavuttaminen, sitoutuminen, motivoituminen ja nuoren aidon muutoshalun löytäminen vaatii aikaa ja tiivistä työskentelyä sekä kokonaisvaltaista työotetta. Karjalainen ja Blomgren tulkitsevat, että kokonaisuudessaan Nuotta-projektin päätehtävä on ollut sosiaalinen kuntoutus. He toteavat, ettei Nuotta-projektin kaltaisessa hankkeessa ole relevanttia pyrkiä yksiviivaisesti työllistämiseen tai toimenpiteeseen sijoittamiseen. Sosiaalisen kuntouttamisen nähdään olevan usein vasta edellytys sille, että muita toimenpiteitä voidaan suunnitella ja että niiden vaikutukset olisivat kestäviä. Olennaisimpana Nuotta-projektin konseptissa pidetään projektimaisen ja nuoren arkea lähellä olevan työskentelyn yhdistämistä moniammatillisiin verkostoihin sekä työvoima- ja sosiaalitoimen työhön. Toisena vahvuutena pidetään ohjaajien käyttöä nuorten arkielämän tukena. Kokonaisuudessaan Karjalainen ja Blomgren arvioivat, että Nuotan tuotannollisia ja elämänhallintaan liittyviä tavoitteita saavutettiin hyvin verrattuna nuorten lähtötilanteeseen palveluverkoston väliinpuotoajina. Jatkossa Joensuussa katsotaan kuitenkin tarvittavan enemmän panostusta erityisesti päihde- ja mielenterveystyöhön. Haasteena pidetään toimintamallien strategista kytkeytymistä emo-organisaatioihin sekä nuoriin liittyvän politiikan valtakunnallista ohjausta ja palvelujen resursointia. Nuotan toimintamallista saatujen kokemusten katsotaan osoittavan, että pitkäjänteisellä ja intensiivisellä henkisellä ja konkreettisella tuella muutosprosesseja voidaan saada käynnistymään edellyttäen, että työskentely tapahtuu nuorten ehdoilla ja nuorten ääntä kuunnellen. (85–90, 93, 97, 105–108.)

**Outi Linnossuo (2004) Syrjäytymisestä selviytymiseen.
Arviointitutkimus nuorten palveluohjauksesta.
Kela, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 61. Helsinki: Kela.**

Tutkimuksessa arvioidaan sitä, kuinka turkulaiseen Nyt kuntoutetaan nuoria -hankkeeseen (Nytku) osallistuneiden 17–25-vuotiaiden työttömien nuorten palveluohjaus toteutui vuosina 2000–2002. Nytku-hankkeen tavoitteena on ollut kehittää viranomaisten ja eri tahojen tuottamien palvelujen yhteistyöhön pohjautuva toimintamalli, jonka avulla työvoiman ulkopuolelle jäävät nuoret voidaan työllistää tai ohjata koulutukseen. Hanke on toteutettu yhdessä Turun kaupungin, Kelan ja Turun

ammattikorkeakoulun kanssa. Se on jatkoa turkulaiselle Euroopan sosiaalirahaston rahoittamalle Koho-projektille, joka on projektikauden jälkeen siirretty osaksi Turun kaupungin sosiaalitoimen työllistämisyksikköä, ja jonka piiriin Nytkun nuoret ovat kuuluneet. Nytku-hankkeen taustalla on ollut huoli yhteiskunnan kahtiajakautumisesta ja nuorten syrjäytymisriskien kasvamisesta. Hankkeen avulla on haluttu saada lisää tietoa nuorten elämäntilanteista, tarpeista ja mahdollisuuksista sekä tarkastella syitä vaikeuksiin, joita osalla nuorista on koulutukseen ja työhön integroitumisessa. Hankkeen kautta arvioidaan palveluiden sopivuutta ja saatavuutta sekä etsitään nuoria tukevia palvelumuotoja. Hankkeessa on kartoitettu nuorten mahdollisuuksia osallistua kuntoutustutkimuksiin sekä selvitetty kuntoutustutkimusten pohjalta nuorten tilannetta ja suositeltujen palveluiden organisoimista. Outi Linnossuo esittää malleja siihen, millaisella palvelukokonaisuuden kehittämistyöllä nuorten selviytymistä voitaisiin edistää. (5, 7, 11–13, 21, 27, 32.)

Linnossuon mukaan ongelmana on, että nuoria aktivoidaan osallistumaan työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin ja muihin palveluihin, joihin heidän voimavaransa eivät riitä. Työntekijät eivät tunne nuoria riittävästi auttaakseen heitä oikein. Tällöin on vaarana, että aktivoimisen ja tukemisen sijaan nuorille tuotetaan lisää epäonnistumisen kokemuksia. Linnossuo toteaa, että sektoroituneessa palvelujärjestelmässä nuorten syrjäytymiskehitykseen kokonaisvaltaisesti vaikuttaminen on suuri haaste. Viime vuosien aikana palvelujärjestelmiä onkin pyritty kehittämään erilaisilla palveluohjauksen, palveluketjuttamisen, hoitoonohjauksen ja laatuolosuhteiden keinoilla. Katsotaan, että sektoroituneessa järjestelmässä on puutteena se, että kukin palveluntuottajayksikkö on vastuussa vain itse tuottamastaan palvelusta eikä kokonaisuus siten ole kenenkään hallinnassa. Tällöin asiakkaan siirtyessä palveluyksiköstä toiseen syntyy helposti palvelukatkoksia. (Ruotsalainen 2000.) Palveluketju on verkostoyhteistyöhön perustuva toimintatapa, jossa asiakkaan tarpeisiin vastaavat toimet muodostavat kokonaisuuden (mt.). Palveluohjauksessa keskeisiä asioita ovat asiakkaan tarvitsemien palvelujen koordinoiminen ja seuranta yhdessä asiakkaan kanssa (Valokivi 2002). Nytku-hankkeessa palveluohjaus on toteutettu viisivaiheisena prosessina: 1) asiakkaan valikointi Koho-projektissa ja Kelassa, 2) asiakkaan tilanteen ja palvelutarpeiden arviointi Kelassa, 3) palveluiden suunnittelu ja järjestäminen Kelasta ja Kohosta eteenpäin, 4) palveluohjauksen seuranta ja arviointi Kohossa arviointitutkimuksen avulla sekä 5) tukijärjestelyiden organisoiminen Kohossa ja yhteistyössä muiden palveluntuottajien kanssa. Nytkussa ei ole erillistä operationaalista tasolla toimivaa projektiorganisaatioita, vaan siinä palveluohjauksen avulla ketjutetaan ja verkostoidaan olemassa olevien organisaatioiden palveluja. Erillistä projektirahoitusta on käytetty vain Kelan kuntoutusyksikössä. (21–26, 42–43.)

Nytku-hankkeessa mukana olleiden 58 nuoren kulkua palveluissa on seurattu neljän, kahdeksan ja kahdentoista kuukauden välein vuoden ajan. Lisäksi on arvioitu ohjauksen ja palvelujen riittävyttä. Tarpeiden ja palveluiden vastaavuutta on arvioitu nuorten, urasuunnittelijoiden ja muiden palveluntuottajien näkökulmasta. Aineistoa on kerätty kyselylomakkein, haastatteluin ja projektin asiakasrekistereiden sekä yhteistyökumppaneiden kanssa käytyjen arviointikeskustelujen avulla. Haastatteluaineisto koostui 43 nuoren puolistrukturoidusta haastattelusta vuoden kuluttua kuntoutusjakson päättymisestä – kato 15 nuorta – sekä 20 yhteistyökumppanin puolistrukturoidusta haastatteluista. Aineisto on analysoitu SAS-tilasto-ohjelmalla suoraan jakaumin ja ristiintaulukointien avulla. Vaikuttavuusarvioinnin osalta on sovellettu empiirisen käytännön mallia (EPM), joka on arviointitutkimuksessa käytetty palvelujen arvioinnin työväline. (5, 28–30.)

Tulokset

Nytku-projektin nuorista poikia oli 28 ja tyttöjä 30. Nuorten katsotaan olevan työttömiä, jotka eivät kuitenkaan välttämättä kykene osallistumaan työhön tai työvoimapolitiisiin toimiin ja heillä tulkitaan olevan erilaisia elämänhallinnallisia ongelmia. Projektiin ei otettu mukaan akuuteista mielenterveys-

tai päihdeongelmista kärsiviä. Hankkeen aikana kuitenkin seitsemällä nuorella (12 %) todettiin vakava mielenterveysongelma, ja kahdeksalla nuorella (14 %) keskivaikea alkoholi-, sekakäyttö- tai huumeongelma. Psykiatrinen diagnoosi oli 37 nuorella (64 %), ja fyysisiä ongelmia 11 nuorella (19 %). Lastensuojelutausta oli 21 nuorella (36 %). Linnossuon mukaan nuoret saatiin varsin hyvin osallistumaan ja sitoutumaan niin Kelan kuntoutuksen palveluyksikön kuin Koho-toiminnan palveluihinkin: kuntoutusjaksolle osallistuneista 58 nuoresta ainoastaan kolme keskeytti jakson. Nuorten sitouttamiseksi tarvittiin kuitenkin runsaasti motivoimista, palveluiden piiriin saattaen vaihtamista ja eri yhteistyötahojen tiivistä yhteistyötä. Linnossuon mukaan osalle nuorista palveluohjaus Kohosta eteenpäin osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Nuorten ongelmat sopivat huonosti yksittäisen palveluorganisaation toiminnan alle, ja palveluiden yhteensovittaminen oli haasteellista. Nuorten ongelmien tulkitaan olevan historialtaan sosiaalisia ja ilmenneen mielenterveyden horjumisena vaiheessa, jossa itsenäistymisen haasteet alkoivat projektin myötä konkretisoitua. Kelan moniammatillisen tiimin tekemien kuntoutustutkimusten suositusten perusteella työkokeiluun ohjattiin 33 nuorta. 21 nuorta aloitti työkokeilun, osa keskeytti sen, mutta osalle löydettiin jatkopolkuja esimerkiksi erityisammattioppilaitoksiin. 26 nuorta ohjattiin mielenterveyspalveluiden piiriin, 13 ohjausta toteutui, ja lähes kaikista syntyi hoitosuhde. Eniten ohjattiin sosiaalityön, avointen mielenterveyspalveluiden ja kolmannen sektorin palveluiden piiriin. (31–39.)

Nuorten haastatteluiden perusteella nuoret olivat varsin tyytyväisiä Kelan kuntoutuksen ja Kohon palveluihin ja kokivat ne merkityksellisiksi. Etenkin mielenterveyspalveluihin kiinnittyminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Linnossuo painottaa, että mielenterveyspalveluita tulisi kehittää aikuistuville itsenäistymisen ongelmien kanssa painiville nuorille madaltamalla palveluihin siirtymisen kynnystä ja jalkauttamalla työntekijöitä nuorten maailmaan. Parikymppisten nuorten nähdään putoavan nuorten ja aikuisten mielenterveyspalveluiden väliin. Suurin osa nuorista koki oman tilanteensa kohentuneen seuranta-aikana, mutta työntekijöiden arviot olivat nuoria varovaisempia. Tyytyväisimpiä olivat erityisammattioppilaitoksiin opiskelemaan päässeet sekä ohjaaville kurseille sijoittuneet. Linnossuo katsoo pitkien kurssien, jotka tähtäävät elämänhallinnan sekä koulutus- ja työelämävalmiuksien kohentamiseen, edistävän selvästi sosiaalista ja arkielämään liittyvää kuntoutusta. Vuoden seurannassa osaa nuorista vaivasi se, ettei heillä olotilan kohentumisesta huolimatta ollut mahdollisuuksia koulutukseen tai työhön. Linnossuo toteaa, että Nytkun perusteella etenkin kasautuneista ongelmista kärsivät nuoret ovat tilanteessa, jossa heidän tulevista selviytymisestään sekä palveluihin ja yhteiskuntaan integroitumisestaan tulee olla huolissaan. Lomakekyselyjen avulla seurattiin Nytkun verkostojen rakentumista ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Tavallisimmat yhteistyön muodot olivat työntekijöiden väliset puhelinkeskustelut ja tapaamiset, mutta myös nuoret pyrittiin saamaan niihin mukaan. Yhteistyötahojen haastatteluissa nousi esille, että projektin kohde-ryhmän nuoret määrittyvät palveluiden väliinpuotoajiksi. Nuorten nähdään tarvitsevan intensiivistä ja pitkäjänteistä psykososiaalista tukea sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden välimaastoon sijoitettavia palveluita. Merkittävälle osalle nuorista ei Nytkussa löytynyt sellaista palvelua, johon he olisivat kyenneet sitoutumaan. Työelämän ja koulutuksen vaatimukset ovat näille nuorille vielä liikaa. Linnossuo tulkitsee, että kokonaisuudessaan kyse on sekä mutkikkaista tilanteista ja vaikeuksista integroitua palveluihin että juuri nuorille sopivien kokonaisvaltaisten palvelujen puutteesta. (40–47.)

Nytkun palaute- ja arviointitulaisuuksissa on rakennettu uudenlaista sosiaali- ja mielenterveyspalveluiden välimaastoon sijoitettavaa palvelumallia, jossa nuoren tilanteen arviointi, sosiaalisen kuntoutuksen ja toiminnallisen terapian palvelut sekä palveluohjaus koulutukseen ja työhön löytyivät samasta paikasta. Työskentely olisi moniammatillista, toiminnallista ja terapeutista yksilö- ja pienryhmätyötä, joka kestäisi nuoren tilanteesta riippuen puolesta vuodesta vuoteen. Tarkoituksena olisi mahdollistaa nuoren kiinnittyminen yhteisöön ja palveluiden tarjoaminen normaalipalveluiden puitteissa, ilman leimautumista. Työskentelyn päämääränä pidetään koulutukseen tai työhön kiinnittymistä. Linnossuo katsoo Nytku-hankkeen osoittaneen, että valtakunnallista kysyntää tällaiselle

toiminnalle on. Tärkeänä pidetään sosiaalisen kuntoutuksen kriteerien väljentämistä ja työmuotojen kehittämistä. Projektin nuorista monikaan ei kuntoutustutkimuksiin lähettämisvaiheessa täyttnyt kuntoutustutkimuksen oleellisen haitan kriteereitä, mutta tutkimusten jälkeen niiden todettiin todellisuudessa täyttnvän. Linnossuo tiivistää, että nuorten tilanteeseen ja palveluihin, koulutukseen ja työelämään liittyvien integroitumisvaikeuksien vuoksi tulisi rakentaa uusi palvelumalli, jossa työ- ja toimintakyvyn arvioinnit, toiminnallis-terapeuttiset ja elämnhallintakurssit sekä työvoimapolitiittiset tukitoimet sijoitetaan saman katon alle ja matalan kynnyksen taakse. Näin vältettäisiin nuorten putoaminen eri organisaatioiden väliin ja saataisiin nuoret pitkäjänteisen ja kokonaisvaltaisen palvelun piiriin. Linnossuo tuo myös esille, että palveluita kehitettäessä ja arvioitaessa tulee kuulla nuoria itseään. Palveluohjauksessa tarvitaan nuorten itsemääräämisoikeuden kunnioittamista ja luottamuksen herättämistä. (48, 59–60.)

Asko Suikkanen & Sirpa Martti & Ritva Linnakangas (2004)
Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi.
Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004: 5.
Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Julkaisu on arviointitutkimus nuorten kuntoutuskokeilusta, ja siinä käsitellään kuntoutuskokeilussa mukana olleiden projektien hyviä käytäntöjä sekä esitetään niihin pohjautuen ideaalimalli nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja eri tahojen välisen yhteistyön edistämiseksi. Kela on järjestänyt yhdessä opetus-, nuoriso-, työvoima-, sosiaali- ja terveystoimen kanssa vuosina 2001–2003 valtakunnallisen nuorten kuntoutuskokeilun, jossa oli mukana 18 projektia. Kokeilu pohjautuu Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän esitykseen kolmivuotisen varhennetun kuntoutuksen järjestämisestä vakavan syrjäytymisuhan alaisena oleville 15–17-vuotiaille nuorille. Kuntoutuskokeilun kohderyhmänä olivat nuoret, jotka olivat keskeyttäneet peruskoulun tai ammatilliset opinnot, joiden opintojen keskeyttäminen näytti ilmeiseltä tai jotka olivat suorittaneet peruskoulun heikoilla arvosanoilla. Kokeilun yleiseksi tavoitteeksi oli asetettu nuorten syrjäytymisen ehkäiseminen ja syrjäytymiskiirteen katkaiseminen, pysyvän palvelumallin rakentaminen sekä hyvien käytäntöjen ja toimintamallien levittäminen. Tarkoituksena oli yhdistää kunnan palveluja ja Kelan kuntoutuskokeilun mahdollisuuksia sekä selvittää palvelumallin edellyttämiä lainsäädännöllisiä uudistuksia. Asko Suikkasen, Sirpa Martin ja Ritva Linnakangas mukaan koulutus- ja työmarkkinoille kiinnittymättömien 15–17-vuotiaiden niin sanotussa nivelvaiheessa olevien nuorten tilanne rakentuu erityisen vaikeaksi, sillä millään palvelujärjestelmällä ei ole heistä varsinaista vastuuta eikä heillä ole yleensä itsenäistä oikeutta työmarkkina- tai toimeentulotukeen. Vaarana on tällöin, että nuoret putoavat yhteiskunnan tarjoamien turva- ja tukiverkkojen ulkopuolelle. Kuntoutuskokeilun puitteissa nuorille on voitu järjestää kuntoutustarvetta selvittäviä tutkimuksia, kuntoutuspalveluja, työ- ja koulutuskokeiluja, työpajatoimintaa ja oppisopimuskoulutusta. Kelalla on ollut myös mahdollisuus ostaa kuntoutuspalveluja normaalista poiketen kunnallisella pohjalla toimivilta yhteisöiltä. Kuntoutuskokeiluun osallistuneille nuorille on tehty kuntoutussuunnitelma, ja 16 vuotta täyttäneille on voitu maksaa kuntoutusrahaa, vaikkeivät Kelan kuntoutuksen kriteerit olisikaan täyttyneet. Kokeilun projekteissa nuorten tukemisen keskeisiksi periaatteiksi on jäsentynyt nuoren kokonaiselämäntilanteen tunteminen ja perinteisen sektorijattelun laajentaminen. Projektien välisiä eroja löytyy sen suhteen, kuinka pitkälle normaalipalvelujärjestelmän puitteissa projektit organisoivat toimintaansa ja kuinka intensiiviseksi nuoren yksityisen ja julkisen elämänalueen suhteen projektilähtöinen kuntoutusjakso on suunniteltu. (1, 7, 9, 17–18, 22, 25–29, 219.)

Kaikki kuntoutuskokeilun 18 projektia ovat jossain määrin osallistuneet arviointitiedon tuottamiseen, mutta varsinaisessa arvioinnissa on ollut mukana kuusi projektia³¹ (valittu mahdollisimman erilaisia projekteja kohderyhmän, työotteen ja palvelurakenteeseen kytkeytymisen suhteen). Aineisto on kerätty vuosien 2002 ja 2003 aikana. Se muodostuu projektien hakemusasiakirjoista, 18 projektille suunnatusta kyselystä, kuudessa projektissa tehdyistä haastatteluista, 18 projektille suunnatusta lainsäädännöllisiä muutostarpeita selvittävästä kyselystä, kuuden projektin nuorille, nuorten vanhemmille ja projektien yhteistyötahoille tehdyistä kyselyistä sekä 18 projektille arvioinnin loppuraporttia varten lähetetyistä koontikysymyksistä. Lisäksi on käytetty kuuden tarkempaan arviointiin valitun projektin itsearviointikoulutusten aineistoja. Arviointi rakentuu kolmesta osin päällekkäisestä vaiheesta: 1) käynnistämisen ja toimeenpanon arvioinnista, 2) kehittämisestä eli hyvien ja huonojen käytäntöjen arvioinnista ja 3) vaikuttavuuden arvioinnista. Arviointi on toteutettu realistisena monitahoarviointina, jolloin tarkoituksena on ollut muodostaa kokonaiskuva eri osapuolten näkökulmia yhdistämällä. (19–24, 37–38.)

Ideaalimalli 15–17-vuotiaiden nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi

Asko Suikkasen ym. rakentama ideaalimalli on muodostettu pääasiassa kuntoutuskokeilussa saatujen käytännön kokemusten sekä Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän ja kuntoutuskokeilun tavoitteiden pohjalta. Mallissa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukeminen tapahtuu mahdollisimman laajasti jo olemassa olevan paikallisen normaalipalvelujärjestelmän puitteissa. Kyse on ennen kaikkea eri hallinnonalojen yhteistyökäytäntöjen uudelleen järjestelystä ja eri tahojen välisen yhteistyön lisäämisestä ja tehostamisesta. Mallin tavoitteena on erilaisten siltojen rakentaminen nivelvaiheiden onnistumisen varmistamiseksi (saattaen vaihteen -periaate). Nuorille pyritään tarjoamaan ensisijaisesti syrjäytymistä ehkäiseviä tukipalveluja (varhaisen puuttumisen -periaate) korjaavien palvelujen sijaan. Tarkoituksena on myös räätälöidä ja keskittää nuorille tarjottuja palveluja. Nuorille pyritään luomaan mahdollisuus aktiiviseen, tulevaisuuteen orientoituvaan ja sosiaalisia siteitä vahvistavaan toimintaan. Tärkeimpinä toimijatahoina nuorten ohella pidetään heidän vanhempiaan sekä koulun, sosiaali- ja terveydenhuollon, eri oppilaitosten, työvoimahallinnon ja Kelan paikallistoimiston työntekijöitä. Malli rakentuu kolmen asiakaskokonaisuuden pohjalle: kohdejoukon määrittelyyn ja nuorten valintaan, nuorten tukeen sekä palvelujen koordinointiin ja kehittämiseen. Olennaista nähdään olevan, että tukeminen on sitä vaikuttavampaa, mitä aikaisemmin se aloitetaan. Kuntoutuskokeilun katsotaan osoittaneen, että peruskouluikäisiä on helpompi saada toimintaan mukaan kuin peruskoulun jo päättäneitä. Suikkanen ym. toteavat, että nuorten systemaattiseen seulomiseen on peruskouluissa luonnollisia väyliä mutta siihen tarvitaan lisää resursseja. Keskeisessä roolissa opettajien ohella ovat erityisopettajat, oppilashuoltoryhmä ja koulukuraattorit. Tärkeänä elementtinä mallissa on koulun ja kodin tiivis yhteistyö. Poissaoloja tulee seurata tehostetusti ja niiden syitä selvittää, samoin oppimisvaikeuksia ja heikentynyttä koulumenestystä. Oppilashuoltoa tulee tehostaa. Tulevaisuuteen suuntautuva ajattelu herätellään 7.–8.-luokilla, ja ammatinvalinnanohjauksen avulla varmistetaan, että jokaisella peruskoulun päättävällä nuorella on jatkosuunnitelma, johon hän on sitoutunut. Mallissa kiinnitetään erityistä huomiota myös opintonsa keskeyttäneisiin ja ilman jatkopaikkaa oleviin. Tällä hetkellä nuorten tilanteita koskevan tiedon välittämisen katsotaan tapahtuvan sattumanvaraisesti ja epävirallisesti. Mallin mukaan henkilötasoinen tieto opintojen keskeyttämisestä tai yhteishaussa koulutuksen ulkopuolelle jäämisestä tulisi välittyä automaattisesti joko oppilaan yläasteen opinto-ohjaajille tai kunnassa nimetyille yhteyshenkilöille. Samalla tulee ottaa yhteyttä nuoreen ja hänen vanhempiansa. (185–188.)

Ideaalimallissa tukea tarvitsevien nuorten kanssa tehtävä työ rakentuu sektorien rajat ylittävälle työlle ja monitahoisen yhteistyöryhmän toiminnalle. Ryhmän toiminnan koordinoijana toimii taho, jolle tieto syrjäytymisvaarassa olevista nuorista keskitetysti välittyy. Monitahoinen yhteistyöpalaveri selvittää yhdessä tilanteen tarvittaessa tutkimusjaksoin sekä laatii toimintasuunnitelman. Nuoren tukemisessa keskeisenä pidetään luottamuksellisen suhteen ja nuoren motivaation syntymistä. Mallissa nuori sitoutetaan toimintaan ”porkkanalla” ja hän saa rinnalleen tukihenkilön, joka työskentelee sekä nuoren ja hänen perheensä että palveluverkoston kanssa. Tavoitteiden saavuttamista seurataan ja niitä tarkistetaan säännöllisesti, ja nuori ja tukihenkilö ovat sovitusti kontaktissa keskenään. Toiminnallisten menetelmien katsotaan auttavan monia nuoria omien vahvuksiensa löytämisessä ja onnistumisen kokemusten saamisessa, ja näin ollen perinteisen koulunkäynnin rinnalle tulisi järjestää vaihtoehtoisia tapoja oppia. Nuorelle järjestetään tarvittaessa koulutuskokeiluja ja oppilaitoksiin tutustumista. Kouluasteelta toiselle siirryttäessä varmistetaan tuen saamisen jatkuminen ainakin ensimmäisen opiskeluvuoden ajan. Mahdolliseen päihteiden käyttöön puututaan alusta alkaen. Jos nuori ei pääse opiskelemaan, ei aloita opiskelua tai keskeyttää opiskelunsa, pyritään hänelle järjestämään esimerkiksi työharjoittelupaikka. Tulee myös hyödyntää työvoimatoimiston ammatinvalinnanohjausta. Mallissa nuoren kuntoutus perustuu pitkäjänteiseen yksilölliseen ohjaukseen ja yhdessä työskentelyyn nuoren ja perheen kanssa, ja näin ollen tukemisen kesto on yksilöllinen. Varsinaisen tukiprosessin päättyessä nuorelle nimetään palvelujärjestelmän toimijoista vastuuhenkilö, keneen nuori voi tarpeen vaatiessa ottaa yhteyttä. Mallissa palvelujärjestelmään on nimetty taho (koordinaattori), jonka puoleen yhdyshenkilöt peruskouluista, toisen asteen oppilaitoksista, sosiaalitoimesta, työvoimatoimesta, terveystoimesta ja nuorisotoimesta olisivat velvollisia kääntymään, kun heillä on tieto syrjäytymisvaarassa olevasta ja tukea tarvitsevästä nuoresta. Mallissa päävastuullisena toimijana peruskouluikäisten osalta olisi peruskoulu eri toimijoi- neen ja peruskoulun suorittaneiden kohdalla työvoima- ja sosiaalitoimi sekä toisen asteen oppilaitokset yhteisesti. Nuoriso- ja vapaa-aikatoimi, Kela ja terveystoimi olisivat monitahoisessa yhteistyöryhmässä jakamassa vastuuta oman erityisosaamisensa kautta. Näin ollen kuntiin karttuisi systemaattinen tieto tuen tarpeessa olevista nuorista. Yhteistyön tekemiseen olisi joka sektorin toimijoilla varattuna oma työaikansa. Koordinaattorin palkkaamiseksi tarvitaan erillisiä resursseja. (188–191.)

Lainsäädännöllisiä muutostarpeita ja keskeisiä tukitoimia

Suikkanen ym. pitävät lainsäädännön perusongelmana sitä, ettei 15–17-vuotiaiden aikuistumisprosessin onnistumista tukevien suosiollisten olosuhteiden varmistaminen kuulu millekään taholle. Lainsäädännön katsotaan olevan osin vanhentunutta. Tämän Suikkanen ym. tulkitsevat johtuvan siitä, ettei nuorten työelämään sijoittumiseen ennen 1990-lukua liittynyt kovin pitkäaikaisia erityisiä ongelmia. Lainsäädäntö ei vastaa muuttuneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja aikuistumisprosessiin. Yhtenä keskeisenä muutostekijänä pidetään niin sanottujen jokamiehen työmarkkinoiden häviämistä: kysyntä kohdentuu nyt pääasiassa koulutettuihin nuoriin (esim. Suikkanen ym. 2001). Koulutusajat ovat myös pidentyneet, työsuhteet ovat muuttuneet epävakaisiksi ja taloudellisen itsenäisyyden saavuttaminen on aiempaa vaikeampaa. Suikkanen ym. pitävät keskeisinä syrjäytymisvarassa olevien nuorten tukemisen käytäntöinä varhaista puuttumista, saattaen vaihtamista, nivelvaiheen onnistumisen seuranta ja nuorten motivointia ja katsovat niiden tarvitsevan lainsäädännöllistä tukea. Suikkanen ym. ajattelevat, että salassapitosäännösten tiukkuus rajoittaa moniammatillista yhteistyötä etenkin eri hallinnonalojen välillä, sillä se vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista asiakkaan tilanteesta. Tällöin on toisinaan kyse pikemminkin salassapitosäännösten tulkinnan vaikeudesta kuin itse säännöksistä, ja osin tilannetta voitaisiin helpottaa antamalla toimijoille konkreettisia säännösten tulkintaohjeita. Yhtenä mahdollisuutena pidetään myös sitä, että nuorilta ja heidän vanhemmiltaan pyydetään kirjallinen lupa tiettyjen tietojen luovuttamiseksi vaitiolovelvollisille tahoille. (193–195, 200–201, 217.)

Varhainen puuttuminen

Suikkasen ym. mukaan varhaisen puuttumisen periaate tulisi kirjata selkeästi eri hallinnonalojen lainsäädäntöön tai ohjeistukseen. Kiireellisimpinä palveluina pidetään lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluja sekä perheiden tukemiseen suunnattuja palveluja. Suikkanen ym. katsovat, että varhainen puuttuminen tulee yhteiskunnalle korjaavia palveluita edullisemmaksi. Osana normaali- ja palvelu- ja päihdepalveluita toteutettu varhainen puuttuminen ei ole korjaavien palveluiden tapaan leimaavaa. Sen uskotaan olevan myös vaikuttavampaa. Kuntoutuskokeilun katsotaan osoittaneen, että koulunkäyntivaikeudet ja syrjäytymisvaaraan joutuminen ovat varsin usein ehkäistävissä varhaisen puuttumisen avulla. Varhainen puuttuminen edellyttää varhaista tunnistamista ja toimintamalleja sekä erikseen kohdennettuja resursseja. Keskeisenä pidetään moniammatillista verkostoyhteistyötä, vastuutahojen ja yhteishenkilöiden nimeämistä sekä koko perheen samanaikaista tukemista.

Saattaen vaihtaminen

Suikkasen ym. mukaan myös saattaen vaihtaminen -periaate jatkumona neuvolaikäisestä nuoreksi aikuiseksi tulisi kirjata selkeästi eri hallinnonalojen lainsäädäntöön tai ohjeistukseen. Sen toteuttamisen esteet, kuten tietojen luovuttaminen eri tahoille, tulisi kartoittaa ja muuttaa siten, että periaate on myös mahdollista toteuttaa. Kuntoutuskokeilun nähdään osaltaan osoittaneen, että tulevaisuuden suunnittelun, erilaisten mahdollisuuksien pohtimisen ja tiedon jakamisen sekä koulutus- ja ammatinvalinnan ajoittaminen varhaiseen vaiheeseen ovat tärkeitä keinoja syrjäytymisen ehkäisyssä ja nivelvaiheen onnistumisessa. Suikkanen ym. ehdottavat 8. ja 9. luokan oppilaille järjestettävää intensiivistä ja pitkäjänteistä koulutus- ja ammatinvalinnanohjausta sekä sen jälkeistä koulutus- ja urasuunnittelua, jonka jälkeen jokaisen nuoren kanssa laadittaisiin henkilökohtainen jatkosuunnitelma. Todistuksen arvosanojen korottamiseen tulee myös järjestää mahdollisuuksia. Kymppiluokkaa pidetään hyvänä vaihtoehtona niille, jotka haluavat arvosanojen korottamisen lisäksi tehostettua ammatinvalinnanohjausta tai jotka ovat suuntautumassa ensisijaisesti työmarkkinoille ja kiinnostuneita yhdistämään koulunkäyntiin myös työharjoittelun tai pajatyoiskentelyn. Pajatoiminta ja oppisopimuskoulutus nähdään vaihtoehtoisina väylinä nuorille, joita teoreettisesti painottuneet opinnot eivät houkuta. (196, 201–207.)

Nivelvaiheen onnistumisen seuranta

Suikkanen ym. tuovat esille, ettei minkään tahon tehtävänä ole seurata, mitä koulun tai opiskelun päätänneille tai keskeyttäneille tapahtuu. Vaarana on, että nämä nuoret jäävät erilaisista mahdollisuuksista ja palveluista tietämättöminä toimeentuloksi jopa vuosiksi. Suikkanen ym. katsovat, että väliuodet saattavat joidenkin nuorten kohdalla olla passivoivia sekä muodostua kriittiseksi vaiheeksi syrjäytymiskehityksessä. Ajan myötä kynnykset hakeutua opiskelemaan voi muodostua yhä korkeammaksi. Suikkasen ym. mukaan jokaisen nuoren tilanne tulisi selvittää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä varmistaa, että nuorella on selkeät jatkosuunnitelmat. Seuranta olisi hyvä myös jatkaa ainakin puolivuositain ja tarkistaa, että nuori saa tarvitsemansa ohjauksen ja tuen. Suikkanen ym. ehdottavat seurannan järjestämistä nuorten yhteis- ja palvelupisteiden perustamisen kautta. Pisteessä olisi nimetty henkilö, jolle eri tahot tekisivät välittömästi ilmoituksen opiskelunsa tai työharjoittelunsa keskeyttäneestä, toimeentulotuen piirissä olevasta sekä vailla opiskelu- tai työpaikkaa tai peruskoulun jälkeistä tutkintoa olevasta nuoresta. Tiedon saanut työntekijä ottaisi yhteyttä nuoreen, ja hänet kutsuttaisiin mahdollisuuksia esittelevään ryhmätilaisuuteen. Jokaiselle nuorelle järjestettäisiin monitahoinen verkostoyhteistyökokous, hänen kanssaan tehtäisiin suunnitelma ja tarvittaessa järjestettäisiin oma tukihenkilö. Mallissa monitahoinen

verkostoyhteistyö ja nuorten palvelupiste toimivat tukitoimintojen raameina, joiden ympärille varsinainen, yksilölliseen ja yhteisölliseen tukeen perustuva toiminta rakentuu. Palvelupiste jäsenetään matalan kynnyksen, moniammatillisuuden ja palveluohjauksen periaatteella toimivaksi. Kunkin nuoren toiminta suunniteltaisiin yksilöllisesti tarpeiden mukaisesti. Kyseeseen voisi tulla esimerkiksi kymppi-luokalla opiskelu, työvoimatoimen järjestämille koulutus- ja urasuunnittelukursseille osallistuminen, vapaaehtoistyö tai keikkatöiden tekeminen. (196, 207–211.)

Nuorten motivaation edistäminen

Suikkanen ym. toteavat, että kuntoutuskokeilussa raha osoittautui hyväksi nuorten motivointikeinoksi: projektien nuorille maksettu kuntoutusraha sitoutti toimintaan. Jos periaatteena pidetään nuorten vapaaehtoista osallistumista koulutus- ja urasuunnitteluun, olisi hyvä, että nuorille voitaisiin maksaa jonkinlaista rahallista korvausta. Näin ollen koulutus- ja urasuunnitteluun osallistuminen mahdollistaisi omakohtaisen sosiaaliturvan myös 15–16-vuotiaille. Suikkanen ym. pitävät nuorten itsenäistymisen ja syrjäytymisen ehkäisemisen avainkysymyksenä nuorten toimeentuloa ja katsovat, että päävastuu nuorten ammatillisen kuntoutuksen rahoituksesta on Kelalla: toimeentulo järjestettäisiin ensisijaisesti kuntoutusrahan avulla, ja sen myöntämisen perusteissa tulisi huomioida sosiaaliset tekijät. Suikkasen ym. mukaan nuorten koulutus- ja urasuunnittelukurssit tulee järjestää pitkäkestoisina ja intensiivisinä ja niissä tulee hyödyntää olemassa olevia työhallinnon ammatillisen kehittymisen palveluja. Tarkoituksena olisi, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääneet nuoret alkaisivat erityisillä urasuunnittelujaksolla selkiyttää koulutus- ja työuriaan. Kun nuori on löytänyt oman alansa, hänen kanssaan tehdään henkilökohtainen suunnitelma ja hänelle pyritään järjestämään alan työharjoittelupaikka. Jos nuori on harjoittelun jälkeen edelleen valmis kouluttautumaan alalle, hänelle tehdään yksilöllinen opintosuunnitelma. Oppisopimuskoulutusta, näyttötutkintoja ja työpajoilla tapahtuvaa koulutusta käytettäisiin nykyistä enemmän nuorten ammatinhankkimisväylinä. Niille nuorille, joiden on vaikea saada koulutuspaikkaa tai työllistyä tai jotka ovat haluttomia hakeutumaan koulutukseen, voitaisiin järjestää ohjattua työllistymistä, jossa nuorelle järjestetään työn ohessa tarvittava erityisen työvalmentajan antama tuki ja ohjaus. Tämä tuki voi olla työpaikalla tapahtuvaa opetusta tai valmennusta, koulutusta (esim. työssä tarvittavaa atk-koulutusta) tai esimerkiksi sosiaalista tukea työpaikan ulkopuolella. (196–200, 213–217.)

Kaiken kaikkiaan Suikkanen ym. katsovat kuntoutuskokeilun osoittaneen, että osa 15–17-vuotiaista nuorista tarvitsee selvästi kuntouttavaa tukea sosiaalisin perustein. Suikkanen ym. toteavat, että nuorten kuntoutuskokeilun aikana pystyttiin tukemaan suurinta osaa nivelvaiheissa olevia nuoria heidän koulunkäynnissään ja opiskelussaan. Projekteille tehdyn kyselyn mukaan kahdeksan prosenttia nuorista oli keskeyttänyt projektin ja runsaan kahden kolmasosan kohdalla katsotaan tapahtuneen merkittävää elämäntilanteen selkiytymistä. Suikkanen ym. pitävät tulosta hyvänä kohderyhmän huomioon ottaen. Lähes joka toinen kokeilussa mukana olleista nuorista oli ollut työkokeilussa tai työharjoittelussa, koulutuskokeilussa oli ollut noin 15 prosenttia nuorista. Joka viides nuori osallistui tarkemmalle selvittely- ja tutkimusjaksolle. Joka toinen kokeiluun osallistuneista nuorista aloitti opiskelun, mukaan lukien oppisopimuskoulutus, toisella asteella projektin aikana. Hyvinä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisen käytäntöinä Suikkanen ym. pitävät yksilöllisesti räätälöityjä kuntoutussuunnitelmia, nuorten kuntoutustutkimuksia, kokonaisvaltaista ja yksilölähtöistä työtä nuoren ja perheen kanssa sekä pitkäjänteistä yksilöllistä ohjausta. Hyviksi toiminnan välineiksi ovat osoittautuneet muun muassa selkeät toimintajaksot, yksilölliset koulutusratkaisut, tuetun työn -mallin soveltaminen, työpajatyöskentely ja työn avulla oppiminen, koulutus- ja työkokeilut, vapaa-ajan toiminnan huomioon ottaminen ja aikuinen tukihenkilö. Kokonaisuudessaan kokeilun keskeisinä vaikutuksina nähdään nuoren minäkuvan vahvistuminen ja parantunut kuva itsestään oppijana,

nuoren sosiaalisen tukemisen organisointi konkreettisesti käytännön tasolla, uusien yhteistyömallien syntyminen kuntatasolla ja kuntien välillä, konkreettiset muutokset nuoren ja perheiden elämässä sekä nuorten tilanteiden näkyväksi tekeminen. Suikkasen ym. mukaan tarvitaan lisää nimenomaan nuorille suunnattuja palveluja (etenkin mielenterveys- ja päihdepalveluja). Lisäresursseja tarvitaan myös kouluihin, jotta varhainen tunnistaminen ja puuttuminen olisivat mahdollisia. (191, 219–224.)

Ritva Linnakangas & Asko Suikkanen (2004) Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 2004:7. Helsinki: Stakes.

Julkaisu perustuu Kelan järjestämään nuorten kuntoutuskokeiluun ja täydentää siitä tehtyä arviointitutkimusta (Suikkanen ym. 2004). Selvitystyössä käsitellään nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävien projektien ja palvelujärjestelmän suhdetta ja varhaista puuttumista tarkasteluun valittujen kuntien toimintakäytännöissä sekä kuvataan sitä, miten eri toimijatahot näkevät syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tarpeet ja niihin vastaamisen tavat. Raportissa esitellään nuorten tukemisen hyviä käytäntöjä ja eri sektoreilla työskentelevien toimivia yhteistyömuotoja. Tutkimuksen aineistona käytetään nuorten kuntoutuskokeilun projektien hakemusasiakirjoista saatua tietoa sekä projektityöntekijöiltä ja projektien toimintaympäristön palvelujärjestelmän toimijoilta kyselyin ja haastatteluin kerättyä tietoa (2002–2003). Osa aineistosta on kerätty kuntoutuskokeilun arviointitutkimuksen yhteydessä, ja selvitystyötä varten aineistonkeruuta on laajennettu ja täsmennetty erityisesti projektien ja palvelujärjestelmän suhteen selvittämiseksi. Projektien ja palvelujärjestelmän suhteen ja nuorten kanssa tehtävän työn tarkastelussa keskitytään ensisijassa Mun Juttu -projektiin ja Tie Huomiseen -projektiin. (1, 7, 9, 13–14, 21–26, 32–38, 47.)

Tulokset

Linnakangas ja Suikkanen toteavat, että haastatellut projektien toimijat ja yhteistyökumppanit eri sektoreilta luonnehtivat nuorten ilmentämää pahoinvointia ja tuen tarvetta aiheuttavia tilanteita yllättävänkin samalla tavalla. Koulutoimen, nuorisotoimen, sosiaalityön ja terveystoimen työssä tuen tarvetta aiheuttavan tilanteen kuvaamisessa tulee esiin asioita, jotka liittyvät nuoren koulunkäynnin epäsäännöllisyyteen ja kiinnostamattomuuteen, heikkoon itsetuntoon, oman minän kadoksissa oloon, puutteellisiin elämänhallintataitoihin ja sosiaalisiin ongelmiin. Sosiaalityön, nuorisotoimen ja koulutoimen työssä myös nuorten turvattomuudella on merkitystä. Sosiaalityössä sekä koulu-, nuoriso- ja työvoimatoimessa nuorten ammatillisten opintojen keskeytyminen on keskeinen asia. Katsotaan, että nuorten ongelmatilanteiden taustalla ovat nuoren heikot sosiaaliset lähtökohdat ja kotitausta, johon voi liittyä päihde- ja mielenterveysongelmia, työttömyyttä useassa polvessa ja taloudellista ahdinkoa. Toimijat terveyssektorilta, sosiaalityöstä, kouluista ja nuorisotoimesta puhuvat myös siitä, että vanhemmuus on syystä tai toisesta jäänyt heikoksi. Peruslähtökohdana nuoren auttamiselle eri sektorin toimijat pitävät luottamuksellisen suhteen syntymistä nuoren kanssa sekä sitä, että nuori motivoituu omassa asiassaan. Toimijat kouluissa, sosiaali- ja terveystoimessa korostavat keskeisenä tekijänä sitä, että nuori uskoo, että hänestä ja hänen tilanteestaan ollaan aidosti kiinnostuneita. Nuoren lähellä aikuisena olemisen tärkeyttä painottavat sosiaalityön, koulujen ja nuorisotoimen työntekijät. Jos nuori ei halua ottaa tukea vastaan, hänen asiaansa on vaikea viedä eteenpäin. Haasteellisimpana nuoren auttamisessa toimijat niin sosiaali- ja terveyssektorilta kuin

koulun puoleltakin mainitsivat myös tilanteen, jossa vanhempia ei saada mukaan nuoren tukemiseen. ”Pullonkaulana” nuoren tukemisessa on se, että aikaa ei ole tarpeeksi ja tarvittavia muita palveluita on heikosti saatavissa. Nuoren motivoinnin ongelman tuovat lisäksi esille ainakin koulu-, työvoima- ja sosiaalitoimen työntekijät. (51–68.)

Nuoren auttamisessa projektien ensisijaisena yhteistyötahona on toiminut nuoren perhe, mikäli siihen vain on ollut mahdollisuus. Paikallisten sektoreiden toimijoista keskeisin yhteistyötaho on ollut sosiaalitoimi. Myös työvoima- ja koulutoimi määrittävät tärkeimpien joukossa oleviksi tahoiksi. Eniten yhteistyön tiivistämistä kaivattiin terveydenhuollon ja koulujen suhteen. Kuitenkin etenkin paikallisen terveydenhuollon toimijoiden mukaan saaminen verkostoyhteistyöhön on ollut projekteille tärkeää. Linnakangas ja Suikkanen toteavat, että kunnissa on projektien avulla saatu valppautta nuorten ongelmien havaitsemiseen ja niihin aiempaa varhaisempaan tarttumiseen. Yhteistyön avulla on löydetty nuoria, joiden uhkana syrjäytymistä pidetään. Heille on voitu tarjota aktiviteetteja, ja heitä on tuettu päiväjärjestyksen ylläpitämisessä. Toisaalta tuen piiriin on saatu myös niitä nuoria, joiden kohdalla kyse on ollut ennaltaehkäisystä. Haastateltavat projektien toimijaverkostoista katsovat projektin tehostaneen olemassa olevan palvelujärjestelmän toimintaa ja samalla kehittäneen nuorten tukemisen laatua. Toiminnan tehostumisen nähdään merkitsevän juuri asioihin aiempaa varhaisemmin puuttumista. Nuorten tilanteita on projekteissa käyty läpi moniammatillisissa yhteistyöryhmissä, joiden myötä seula tukea tarvitseville nuorille on tihentynyt. Yhteistyön kautta tietoa siitä, että nuoren tilanteesta ollaan tietoisia ja huolissaan, on saatu välitettyä nuorelle ja hänen perheelleen. Keskeisenä pidetään kokonaisvaltaisen kuvan saamista nuoren tilanteesta ja siten kokonaisvaltaista auttamista. Tärkeäksi määrittäyty myös vaitiolovelvollisuuden käsitteleminen, tiedonkulun tehostaminen esimerkiksi nivelvaiheissa sekä tasavertaisen luottamuksen saavuttaminen. Yhteistyössä hyviksi koetuiksi käytännöiksi ja toimintavoiksi nousevat myös nuorten asioista paikallisessa julkisuudessa tiedottaminen, viranomaisten väliset keskustelufoorumit, yhteistyöryhmän säännölliset tapaamiset, moniammatillisena ryhmänä toimiminen, avoimuus, työparityöskentely, katupäivystys- ja yötoiminta, kuntien välinen yhteistyö sekä Kelan keskeisyys toimijana. Linnakangas ja Suikkasen mukaan jatkossa huomiota tulee kiinnittää salassapito- ja vaitiolovelvollisuuksien ohjeistamiseen ja yhteistoiminnan velvoitteiden määrittämiseen. Eri yhteistyötahot katsovat luotujen toimintamallien mukaisen toiminnan edellyttävän henkilö- ja talousresurssien lisäksi erityistä eri palveluiden välillä yhteyshenkilönä toimivaa koordinaattoria, jotta yhteistoimintaa nuorten tukemiseksi voidaan muutoin toteuttaa normaalityöhön sisältyvänä. (68, 83–92.)

Nivelvaiheen yhteistyön tiivistämisessä projektit ovat tuoneet hyviä kokemuksia esimerkiksi kouluasteelta toiselle siirtyneiden tilanteen systemaattisesta seulonnasta: peruskoulun oppilashuoltoryhmän toukokuuisissa kokouksissa on seulottu niitä nuoria, jotka ovat vaarassa pudota ”tyhjän päälle”. Myös opo-renkaan merkitystä painotetaan: rengas on kokoontunut ensimmäisen kerran yhteishaun tulosten selvittyä loppukeväästä, ja yhdessä on käyty läpi toiselle asteelle siirtyvien oppilaiden tilanne. Jos oppilaalla on ollut henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) peruskoulussa, niin hänet on siirretty toiselle asteelle saattaen vaihtaen -periaatteella. Toisen kerran on kokoonnuttu syksyllä ja tarkistettu, ketkä ovat aloittaneet opiskelunsa ja pysyneet oppilaitoksessaan. Myös tiedonkulkua erityisopetuksessa olleiden oppilaiden osalta sekä nuoren, hänen vanhempiansa ja keskiasteen erityisopettajan yhteisten jatkosuunnitelmien tekoa pidetään tärkeänä. Linnakangas ja Suikkanen katsovat, että koulutusyhtymätasoisista, yleistä ja yhteistä ohjeistusta – ja jopa velvoitteita – nivelvaiheen tiedonkulkuun kaivataan sekä peruskouluissa että toisen asteen oppilaitoksissa mutta konkreettisia välineitä toiminnalle joudutaan vielä hakemaan. Kokonaisuudessaan Linnakangas ja Suikkanen katsovat, että kehittämistarpeina keskiöön asettuvat ennalta ehkäisevä työ ja jo varhaiskasvatukseen panostaminen. Ajatellaan, että kyse on usein samalla perheiden tukemisesta sekä kodin ja koulun yhteistyön kehittämisestä. On myös ymmärrettävää, että yhteistyön lisääminen vaatii resursseja. Kehittämistarpeena esille nousee myös erilaisten oppimis- ym. vaikeuksien varhainen tunnistaminen,

yläasteen alussa aloitettu tehostettu oppilaanohjaus, ammatillisten oppilaitosten tehostettu opinto-ohjaus sekä koulujen, yritysten ja työvoimatoimistojen yhteistyö ammatinvalinnanohjauksessa. Tarpeellisena pidetään myös tukihenkilön järjestämistä tukea tarvitsevalle yläastetta päättävälle nuorelle, kymppiluokkia ja valmentavaa ammatillista koulutusta. Lisäksi tulisi panostaa kuntien välisen yhteistyön kehittämiseen ja syventämiseen. Linnakangas ja Suikkanen esittävät velvoitetta nivelvaiheen ohjeistamiseen, tiedonkulttuuriin ja seulontaan sekä tukitoiminnan järjestämiseen. (93–107, 110–111.)

Ota oppi -malli. Nuorten tukeminen perusopetuksesta jatko-opintoihin. Kuntoutuskokeilun ohjausryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2005:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Muistio pohjautuu Kelan vuosina 2001–2004 toteuttamaan nuorten kuntoutuskokeiluun sekä sen hankkeissa hyviksi todettuihin käytäntöihin ja tutkijoiden laatimaan palvelujen järjestämisen ideaali-malliin. Muistio on laadittu yhteistyössä kuntoutuskokeilujen ohjausryhmän ja kentän asiantuntijoiden tukiryhmän kanssa. Muistiossa esitellään Ota oppi -malli, jonka kohderyhmänä ovat ensisijaisesti 15–17-vuotiaat nuoret, jotka tarvitsevat laajaa tukea perusopetuksen päättövaiheessa sekä siirtymässä ja kiinnittyessään jatko-opintoihin tai muuhun toimintaan. Näiden nuorten katsotaan kärsivän erilaisista sosiaalisista ongelmista ja ongelmien kasautumisesta, ja mallin tavoitteena on moniammatillisen työn avulla ehkäistä nuorten syrjäytymistä. Osa kohderyhmän nuorista on perusopetuksen tai toisen asteen koulutuksen piirissä mutta on jäänyt koulutuksen ulkopuolelle. Näiden nuorten tukemista ei ole määritelty minkään toimialan vastuulle. Ota oppi -mallin tavoitteena on koulupudokkaiden tukeminen perusopetuksen suorittamisessa sekä perusopetuksen jälkeiseen koulutukseen siirtymisessä ja näissä opinnoissa selviytymisessä. Mallissa pyritään yksilöllisesti räätälöidyillä ratkaisuille nuoren sosiaaliseen vahvistamiseen, arjenhallinnan taitojen kohentamiseen, koulutus- ja työvalmiuksien lisäämiseen, tulevaisuus- ja koulutus suunnitelman selkiyttämiseen sekä koulutukseen tai työhön kiinnittymiseen. Ota oppi -malli perustuu ”putoamisvaarassa” olevien nuorten tilanteen havaitsemiseen, eri toimijoiden moniammatilliseen yhteistyöhön sekä palvelujen ja tukitoimien yksilöllisiin ratkaisuihin. Keskeisiä toimijoita ovat nuoret ja heidän vanhempansa sekä perusopetuksen, sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotoimen, eri oppilaitosten, työvoimahallinnon ja Kelan työntekijät. Malli perustuu varhaisen puuttumiseen ja saattaen vaihtamisen -periaatteelle sekä siirtymävaiheen katkeamattomaan palveluketjuun. Sen tarkoituksena on luoda turvaverkko niille nuorille, joille nykyiset sektoripalvelut eivät riitä ja jotka ovat vaarassa jäädä palveluiden ulkopuolelle. (3, 13–19, 25.)

Ota oppi -malli perustuu pääosin paikallisiin peruspalveluihin ja tukitoimiin sekä niiden yhdistämiseen, ja se sovitetaan aina paikalliseen palvelurakenteeseen ja yhteistyöverkostoon. Kun nuoren tuen tarve on tunnistettu, sovitaan hänelle tukihenkilö läheisistä työntekijöistä ja kootaan yhteen verkosto, joka laatii yhdessä suunnitelman nuoren tilanteen edistämiseksi. Tukihenkilö toimii rinnalla kulkijana palveluprosessissa ja vastaa aina tarvittaessa verkoston koollekutsumisesta. Palvelukokonaisuus rakennetaan nuoren tilanteesta ja tarpeista käsin. Ota oppi -mallin keskeisenä työvälineenä on paikallinen moniammatillinen yhteistyöryhmä. Se arvioi kohderyhmän tilannetta, käsittelee yksittäisen nuoren asioita, ratkaisee nuoren ohjaamisen laajan moniammatillisen tuen piiriin, sopii vastuunjaoista ja yhdessä järjestettävistä palveluista, suunnittelee toimintaa ja yhteistyötä sekä edistää ja seuraa nuorten paikallisten ja alueellisten palvelujen toteutumista. Jos nuori on perus- tai toisen asteen opetuksen piirissä, selvitetään ensin mahdollisuudet tukea nuorta oppilashuollon avulla. Moniammatillista yhteistyötä jatketaan, kunnes nuoren katsotaan kiinnittyneen jatkosuunnitelmaan

ja selviävän itsenäisesti. Saattaen vaihtamisen -periaate korostuu aina palvelusta toiseen siirryttäessä. Ota oppi -mallissa ohjaus- tai johtoryhmä, johon kuuluvat eri sektorien ja kuntien edustajat, määrittelee toiminnan resurssit, tukee toiminnan käynnistämistä ja vakiinnuttamista, ennakoii tulevia tarpeita sekä arvioi toimintaa ja käytettäviä menetelmiä. Mallissa keskeiseksi toimijaksi määrittyy myös koordinaattori, eri hallinnonalojen välisen yhteistyön yhdyshenkilö. Koordinaattori osallistuu yhteistyöryhmään ja ohjausryhmään, kokoaa tiedot tuen tarpeessa olevista nuorista, osallistuu yhteistyössä toteutettavien palvelujen suunnitteluun ja järjestämiseen sekä koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten tilanteesta palvelujen toteuttamiseen. Koordinaattorin tehtäviin kuuluu myös toiminnan dokumentointi, vaikuttavuuden seuranta ja tiedottaminen. Tietojen luovuttamisen ja salassapidon on usein nähty muodostuneen esteeksi viranomaisten joustavalle yhteistyölle. Muistiossa todetaan, että tietojen vaihtaminen on kuitenkin yleensä mahdollista pyytämällä kirjallinen suostumus asianomaisilta, nuorilta ja hänen huoltajaltaan. (3, 19–24, 27–30.)

Muistiossa todetaan, että perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten välillä tehdään jo nyt yhteistyötä erityisesti opinto-ohjaajien kesken. Erityistä huomiota tulisi kuitenkin kiinnittää niiden nuorten tehostettuun tukemiseen ja ohjaukseen, joiden arvioidaan ilman tukea putoavan koulutuksen ja muiden palvelujen ulkopuolelle. Muistiossa painotetaan, että nuorten tukeminen perusopetuksen jälkeisiin opintoihin ja työelämään kiinnittymisessä kattaa pitkällä aikavälillä ne kustannukset, joita erityinen panostus nuorten palveluihin aiheuttaa. Taloudellisen säästön lisäksi tukitoimien katsotaan myös kohentavan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten elämänhallintaa ja hyvinvointia. Ota oppi -mallin lähtökohtana on, että nuorten tukitoimet voidaan järjestää pääosin nykyisten palvelujen puitteissa eri sektoreiden perustehtävinä. Tämä tapahtuu suuntaamalla resurssit uudelleen ja tehostamalla yhteistyötä. Mallin juurruttamisen nähdään kuitenkin vaativan eri sektoreilta mahdollisuutta kohdentaa riittävästi työaika yhteistyöhön, palveluihin ja tukitoimiin. Lisärahoitusta tarvitaan koordinaattorin tehtävään ja yhteistyössä eri sektorien kanssa toteutettavien palvelujen toimintamenoihin. Toisaalta yhteistyön ja resurssien kohdentamisen uskotaan tuovan myös säästöjä. (13, 25–31, 34.)

Antti Pelto-Huikko & Maija Säkjärvi (2007)
Onnistuvat opit – arvioinnin väliraportti.
Hämeenlinna: Sosiaalikehitys Oy.

Julkaisu on Onnistuvat opit -hankkeen³² väliarviointiraportti, jossa keskitytään hankkeen prosessin arviointiin. Onnistuvat opit -työ pohjautuu Kelan toteuttamaan nuorten kuntoutuskokeiluun. Koikeilun arvioinnissa (Suikkanen ym. 2004) esitettiin hankkeiden kokemusten pohjalta laadittu niin sanottu ideaalimalli syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi moniammatillisen yhteistyön ja koordinoinnin avulla. Ideaalimallin pohjalta sosiaali- ja terveysministeriössä on laadittu Ota oppi -malli (STM 2005) sovellettavaksi paikallis- ja aluetason toimintojen suunnitteluun. Onnistuvat opit -hankkeen tarkoituksena on tukea tätä paikallisten mallien kehittämistä ja juurruttamista osaksi kuntien omia pysyviä palvelurakenteita. Hankkeen keskiössä ovat olleet 14 maakunnan alueella tuotettavat prosessinohjaajakoulutukset. Prosessinohjaajat ovat henkilöitä, jotka tulevat toimimaan paikkakunnilla avaintoimijoina ja yhteistyöverkostojen kokoajina nuorten parissa toimivien tahojen kesken. Arvioinnin kokonaistavoitteena on tukea Onnistuvat opit -työn toteutusta ja hyvien toimintamallien juurtumista käytäntöön sekä arvioida hankkeen toteutumisen onnistumista. Prosessi-arvioinnin tarkoituksena on tuoda näkyväksi toiminnan vaiheet, luoda kokonaiskuvaa tehdystä työstä ja työtavoista sekä arvioida niiden soveltuvuutta asetettuihin tavoitteisiin ja aikaansaatuihin

tuloksiin nähden. Arviointia on tehty vuodesta 2006 lähtien, ja sen aineisto muodostuu hankkeeseen liittyvistä kirjallisista dokumenteista, kuten hankesuunnitelmista, osallistujatilastoista ja kerätyistä palautteista sekä erilaisista ohjaus- ja koordinaatioryhmien pöytäkirjoista. Lisäksi on tehty haastatteluja ja kyselyjä eri toimijatahoille sekä havainnoitu paikallistoimintaa. (1–5.)

Juurruttamisessa (*societal embedding*) katsotaan olevan kyse innovaation (tässä Ota oppi -mallin paikallisten versioiden) ja sen ympäristön (kuntien, seutukuntien ja niiden toimijoiden) molempuolisesta sopeuttamisprosessista. Juurruttamisen on nähty liittyvän etenkin suuriin innovaatioihin, kuten palvelujärjestelmien muutoksiin, ja näin ollen edellyttävän uudenlaisia ajattelutapoja, toimintojen organisointikäytäntöjä ja arviointimenetelmiä. Juurruttamisen tarkasteluun liitetään innovaatioiden leviäminen ja valtavirtaistaminen. Innovaatiot voivat levitä sattumanvaraisesti tai niitä voidaan aktiivisesti levittää, mitä kutsutaan disseminaatioksi. Disseminaatiolla viitataan vuorovaikutteeseen kommunikointiin, jossa levitettävää uutuutta esitellään yksilöille tai yhteisöille tavoitteena välittää tietoa ja vaikuttaa käyttäytymiseen. Kun innovaatiot ovat levinneet uusille alueille ja hyviksi havaitut toiminnot otetaan käyttöön eri aluetasojen järjestelmissä, puhutaan valtavirtaistamisesta. Juurruttamisprosessissa ovat yleensä mukana innovaation tuottajat tai sen puolestapuhujat, tulevat käyttäjät ja mahdolliset sidosryhmien edustajat. Onnistuvat opit -hankkeen tarkoituksena on tiedottaa ja kouluttaa toimijoita laatimaan omiin toimintaympäristöihinsä sopivia sovelluksia Ota Oppi -mallista (disseminaatio) sekä ohjata, tukea ja seurata paikallisesti kehitettyjen toimintamallien siirtymistä osaksi kuntien omia, pysyviä palvelujärjestelmiä (valtavirtaistaminen). (3–4.)

Tulokset

Onnistuvat opit -työstä vastaa Sosiaalikehitys Oy:n, Opetusalan koulutuskeskuksen (Opeko) ja Valtakunnallisen työpajayhdistyksen muodostama konsortio. Sosiaalikehitys Oy:n vastuulla on toiminnan toteutuksen johtaminen, koordinointi ja taloushallinta sekä toiminnan ulkoinen arviointi. Opeko vastaa koulutuskokonaisuuden tuottamisesta ja tiedottamisesta. Valtakunnallinen työpajayhdistys koordinoi Opekon ohella toimintaa ja tuo osaltaan toimintaan mukaan pajatyöskentelyn ja työvalmennuksen osaamista sekä osaltaan rekrytoi toimijoita mukaan prosessinohjaajakoulutukseen. Työpajayhdistyksen projektikoordinaattorin keskeisenä tehtävänä on ollut myös prosessiohjaajien tukeminen juurruttamisvaiheessa konsultatiivisen tuen keinoin. Prosessinohjaajien lisäksi hankkeessa toimii 11 alueellista koordinaattoria, jotka vastaavat alueellisten toimenpideohjelmien kokonaisuudesta ja koordinoinnista. Antti Pelto-Huikon ja Maija Säkjärven mukaan konsortio on osoittautunut toimivaksi. Erityisesti työpajatoiminnan osalta esille tuodaan, että Onnistuvat opit ovat merkinneet toimintaan osallistuneille reiluille kymmenelle työpajalle uutta rahoituskanavaa, jonka kautta toimintaan on voitu ottaa mukaan myös tavanomaista nuorempia, 15–17-vuotiaita, nuoria. Hankkeen kautta myös työpajojen ja opetustoimen välinen keskustelu on tiivistynyt. (6–8.)

Onnistuvat opit -työ on käynnistynyt jokaisessa neljässätoista tavoite 3-alueen maakunnassa. Onnistuvien oppien maakunnallinen työ lähti liikkeelle seminaarien ja johtoporrastapaamisten kautta, joiden tarkoituksena oli koota alueen toimijoita yhteen, tehdä työtä tunnetuksi ja rekrytoida paikallisia Onnistuvat Opit -toiminnan käynnistäjiä. Seminaarien jälkeen käynnistettiin prosessinohjaajakoulutukset, joiden tarkoituksena oli löytää pysyviä keinoja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi moniammatillisessa yhteistyöverkostossa sekä ennen kaikkea rakentaa maakunnallinen Onnistuvat opit -työmalli. Osallistujien tuli kuuden lähipäivän sekä näiden väliin sijoittuvien muutamien kuukausien aikana kehittää alueilleen putoamisvaarassa olevia nuoria auttavat pysyvät mallit. Prosessinohjaajien haastatteluissa kritisoitiin tiedottamista: heillä ei koulutukseen tullessaan ollut käsitystä siitä, miten vastuullinen tehtävä heitä odotti. Prosessinohjaajakoulutuksessa on ollut mukana 224 henkilöä, joista 84 on suorittanut kaikki kolme prosessinohjaajakoulutuksen osajaksoa.

Koko koulutus on saatu valmiiksi neljässä maakunnassa. Kaikkien koulutusten on määrä päätyä alkukesään 2007 mennessä, ja arvioidaan, että tuolloin noin 270 henkilöä tavoite 3-alueelta on osallistunut prosessinohjaajakoulutukseen. Paras kattavuus osallistujatahoista löytyy nuorisotoimen osalta, myös toisen asteen oppilaitosten edustus on ollut kattava. Työpajojen edustajia on ollut mukana alueilla, joilla on työpajatoimintaa, ja yleensä myös sosiaalitoimen edustajia on osallistunut koulutukseen. Terveystoimi on ollut mukana satunnaisesti, mutta työvoimahallinnon ja Kelan edustus on ollut vähäistä. Peltö-Huikko ja Säkjärvi kuitenkin katsovat, että prosessinohjaajakoulutukseen osallistuneet tavoittavat omine verkostoineen suurimman ja keskeisimmän osan syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamista mahdollistavasta toimijakentästä. (12–16.)

Prosessinohjaajakoulutuksen kokonaan suorittaneilta on tiedusteltu näkemyksiä heidän moniammatillisista yhteistyöverkostoistaan ja niiden toiminnasta. Peltö-Huikon ja Säkjärven mukaan tämänhetkiset alustavat tulokset osoittavat, että hankeprosessi on mahdollistanut eri sektoreiden välisen vuoropuhelun ja että prosessinohjaajien yhteistyöverkostot ovat koulutuksen myötä ainakin jonkin verran laajentuneet. Katsotaan, että haasteita ja esteitä yhteistyölle tuovat työhön sitoutuminen, ajalliset rajoitukset sekä tietämättömyys toisten osapuolten töiden sisällöistä ja käytännöistä. Prosessiohjaajayhteistyön jatkumista varmistavat erilaiset säännöllisesti kokoontuvat verkostot. Myös prosessinohjauksesta vastanneet kaksi pääkouluttajaa pitävät työn keskeisenä haasteena sitä, miten saada toimijoiden välinen keskustelu jatkumaan koulutusten ulkopuolella. Haasteena nähdään myös yhteisen todellisuuden luominen moniammatillisessa kentässä ja kaikkien eri ammattilaisten hyväksymän yhteisen toimintamallin rakentaminen.

Prosessiohjaajakoulutusten jälkeen työn painopisteet siirtyivät maakuntiin, ja tällöin Onnistuvien oppien tarkoituksena oli pyrkiä tukemaan maakuntakohtaista työtä nuorten palvelujen juurruttamisessa. Maakuntakohtaisen työn liikkeellelähden kokemuksiä on tarkasteltu muunnellun SWOT-taulukon eri ulottuvuuksien, onnistumisen kokemusten ja koettujen ongelmien sekä työtä edistäneiden ja vaikeuttaneiden tekijöiden kautta. Aineiston tuottamisesta ovat vastanneet paikalliset koordinaattorit. Onnistumisen kokemuksiä on syntynyt erityisesti vuorovaikutuksessa eri tahojen kanssa. On saatu muodostettua tai vahvistettua monipuolisia ja innostuneesti mukana olevia verkostoja. Myös prosessiohjaajakoulutuksesta ja pääkouluttajien tuesta on hyviä kokemuksia. Koetut ongelmat ovat joissain maakunnissa liittyneet johdon ja esimiesten kiireeseen sekä poikkihallinnollisen työn konkreettiseen käynnistämiseen. Keskeisiä työtä edistäviä tekijöitä ovat innostunut prosessiohjaajaverkosto ja jo ennestään toimivat verkostot. Työtä ovat vaikeuttaneet selkeiden tavoitteiden puute, poikkihallinnollisen päätöksenteon vaikeus sekä hallinnon ja kentän erilaiset näkemykset. (16–23.)

Onnistuvien oppien kautta maakunnissa on laadittu nyt 32 sopimusta moniammatillisesta yhteistyöstä ja juurruttamisen takuista. Sopimukset ovat käsittäneet esimerkiksi tiedottamista ja paikallisten mallien esittämistä, kehittämistyötä ja mallintamista, esimiesten mukanaolon varmentamista, konkreettisia ja todennettavia asioita, kuten viran perustamista sekä työn jatkuvuutta varmistavia rahoitus- ja yhteistoimintasuunnitelmien laatimista. Aluekoordinaattorit ovat katsoneet juurruttamisen merkittävän tilanteen selkiyttämistä, eri toimijatahojen ja projektien koordinoimista sekä jo luotujen hyvien käytäntöjen vahvistamista ja hyödyntämistä. Tärkeänä on pidetty myös perustehtävien vahvistamista ja prosessin tarkastelua nuoren näkökulmasta. Koordinaattorityön kohdalla kyse on koordinaattorien luomien toimintamallien juurruttamista pysyviin rakenteisiin. Peltö-Huikko ja Säkjärvi katsovat, että työn uutuudesta ja haastavuudesta huolimatta Onnistuvien oppien edellyttämät juurruttamisen velvoitteet on otettu tosissaan ja niihin on myös pystytty vastaamaan. Onnistuneiden hankekokemusten uskotaan suuntaavan tämän päivän projektityyppistä työtä enemmän Onnistuvien oppien suuntaiseen juurruttamistyöhön. Peltö-Huikko ja Säkjärvi tulkitsevat, että työ etenee ja on Nuorten kuntoutuskokeilun tuottaman mallin mukaisella linjalla: nuorten palveluita kehitetään osana toimijoiden perustyötä, mahdollistetaan koordinaatio tälle työlle sekä järjestetään aikaa, tilaa ja taloudellisia resursseja. (23–26.)

OPINTO-OHJAUS JA MUU OHJAUKSELLINEN TUKI

Perusopetuksen oppilaanohjauksen tehtävänä on tukea oppilasta edistämään opiskeluvalmiuksiaan ja sosiaalista kypsymistään sekä kehittämään elämänsuunnittelun kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja. Tavoitteena on, että ohjauksen tuella oppilas tekee omiin kykyihinsä ja kiinnostuksiinsa perustuvia ratkaisuja, jotka koskevat opiskelua, koulutusta, arkielämää ja elämänuraa. Oppilaan siirtymistä opintopolun nivelvaiheissa tulee tukea oppilaanohjaajien ja toisen asteen oppilaitosten ohjauksesta vastaavien opinto-ohjaajien sekä opettajien välisellä yhteistyöllä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.) Lukion opinto-ohjauksen tarkoituksena on muodostaa koko lukioajan kestävä jatkumo, jonka aikana opinto-ohjauksen kurssit tarjoavat opiskelijoille mahdollisuuden hankkia perustiedot ja taidot, joiden varassa heidän on mahdollista suunnitella jatko-opintojaan ja pohtia ammatillista suuntautumistaan. Opinto-ohjauksen tavoitteena on ohjata opiskelijaa itsenäisyyteen ja vastuullisuuteen siten, että hän pystyy suunnittelemaan oman henkilökohtaisen opiskelusuunnitelmansa, tunnistamaan opiskeluunsa mahdollisesti liittyviä ongelmia ja etsimään niihin apua. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003.) Keskiasteen ammatillisen koulutuksen opinto-ohjauksen tavoitteena on, että opiskelija osaa toimia oppilaitosyhteisössään, suunnitella opintonsa ja sitoutua opiskeluun. Opinto-ohjaus tulee toteuttaa siten, että opiskelija saa riittävästi tietoa koulutuksestaan ennen sen aloitusta ja sen aikana. Lisäksi opiskelija omaksuu opinto-ohjauksessa tietoa ja kokemusta työelämästä, yrittäjyydestä ja ammasteista. Hän tutustuu ja saa mahdollisuuden kansainvälisiin kontakteihin, opiskeluun ja työhön. Hän saa myös tukea opiskeluunsa ja elämäänsä mahdollisesti liittyvissä ongelmissa. Oppilaitosten tulee kehittää ura- ja rekrytointipalvelujaan yhteistyössä työvoimatoimistojen ja elinkeinoelämän kanssa sekä edistää opiskelijoiden työllistymistä ja jatkokoulutukseen pääsemistä. (Esim. <http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/ops/liiketalous.pdf>.)

Tässä inventaarissa katse kohdennetaan opinto-ohjauksen tilaan ja sen tulevaisuuden haasteisiin sekä nivelvaiheissa annettavaan muuhun ohjaukselliseen tukeen. Esimerkiksi opinto-ohjauksen teoreettista tai historiallista taustaa ei käsitellä, vaan tavoitteena tarkastella, millaiseksi ohjaus ja ohjaajien työ sekä nuorten tukitarpeet jäsenyivät tutkimusten ja hankeraporttien kautta. Opinto-ohjauksen ja ammatinvalinnanohjauksen (jota on käsitelty tässä raportissa työvoimapalveluita käsittelevässä osiossa) ohella nivelvaiheissa olevia nuoria ohjataan esimerkiksi työpajoilla, erilaisissa projekteissa ja hankkeissa sekä työvoimapalveluiden ja sosiaalityön puitteissa. Erityisesti hanketoiminnan kautta ohjaukseen osallistuvien tahojen määrä on lisääntynyt, ja mukaan on tullut myös epävirallisia ohjaustoimijoita, joihin on viitattu ohjauksen ”heikon profession” käsitteellä. Esiteltävät tutkimukset tai julkaisut ovat aikaväliltä 1999–2007, ja niitä on yhteensä 22. Tutkimusta varten on haastateltu Opetushallituksen ja Opekon edustajia, opinto-ohjaajaa ja alan tutkijaa.

Opinto-ohjauksen tilasta ja haasteista

Peruskoulun ja toisen asteen välisen nivelvaiheen katsotaan olevan tämänhetkisen koulutuspoliittisen keskustelun ajankohtaisimpia käsitteitä. Nivelvaiheita pidetään opintopolkujen kriittisinä kohtina, joissa ohjauspalveluiden toimivuus punnitaan. Keskeinen tutkimuksista tiivistyvä näkemys on, että opinto-ohjauksen tarve on lisääntynyt ja ohjaukseen kohdistuvat haasteet ovat kasvaneet. Tämän katsotaan juontuvan sekä koulutusjärjestelmässä toteutetuista uudistuksista että työelämässä ja yhteiskunnassa laajemminkin tapahtuneista muutoksista. Yksilöllisyyden korostumisen myötä

opintojen piirissä valinnaisuus, luokattomuus sekä henkilökohtaiset opinto-ohjelmat ja yksilölliset opintopolut ovat tulleet keskeisiksi. Tämän nähdään myös lisäävän epävarmuutta. Toisaalta yhteiskunnallisen eriarvoisuuden katsotaan vahvistuneen ja sosiaalisten ongelmien monimutkaistuneen. Koulutuspolitiikassa painotetaan opintoihin ja työelämään sijoittumisen nopeuttamista sekä opintojen suorittamisen tehostamista ja keskeyttämisen vähentämistä. Koulutustakuun tavoitteiden mukaan perusopetuksen päättävistä 96 prosentin tulisi sijoittua jatko-opintoihin samana vuonna. Toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten myötä opinto-ohjaajilta katsotaan vaadittavan aiempaa laaja-alaisempaa asiantuntijuutta. Ohjauksen nähdään olevan murroksessa: uudelaisiin tarpeisiin vastaaminen edellyttää perinteisten ammattirajojen murtamista sekä työn perusteiden ja identiteetin uudelleenmäärittelyä. Myös muuttuvat koulutusrakenteet ja uudistetut opetussuunnitelmat vaativat ohjauksen uutta jäsentämistä. Ohjauksen ja ohjausalan tutkimuksen nähdään olevan nousemassa marginaalista aiempaa keskeisempään asemaan. Ohjauksellisuus painottuu koulutuksellisessa kehittämissuunnitelmassa. Tutkimusten mukaan tällä hetkellä ohjaukseen kohdistuu mittavia odotuksia ja ohjaukselta toivotaan etenkin nivelvaiheiden tehostamista.

Toinen tutkimuksissa korostuva teema on ohjausresurssien puutteellisuus: ohjauksen kysynnän kasvuun ei ole vastattu riittävällä resurssien lisäämisellä. Tarpeisiin ei kaikilta osin katsota pystyttävän vastaamaan, ja ohjauksen saatavuudessa nähdään puutteita. Tarvetta olisi etenkin henkilökohtaisen ohjauksen lisäämiselle. Tutkimuksissa painotetaan myös jaettua asiantuntijuutta. Ohjaus on alettu ymmärtää koko oppilaitoksen yhteisenä asiana ja kaikkien opettajien tehtävänä. Tarvetta moniammatilliseen yhteistyöhön nähdään olevan niin oppilaitosten sisällä kuin ulkopuolisissa poikkialueellisissa verkostoissakin. Myös opetussuunnitelman perusteissa edellytetään koulun yhteistä ohjaajuutta ja verkostotyötä. Holistisen ohjausmallin mukaisesti painotetaan ohjauksen osa-alueiden integrointia ja nuorten eri elämäntilanteiden huomioimista. Keskeistä on myös, että ohjaukseen osallistuvien tahojen määrä on kasvanut ja ohjauksen käsite laajentunut. Elinikäisen oppimisen katsotaan edellyttävän myös elinikäistä ohjausta: läpi koulutusasteiden ja niiden nivelvaiheiden sekä työelämän kulkevaa ohjauksellista jatkumoa. Ohjauksen perinteisistä osa-alueista kasvun ja kehityksen tukemisen nähdään kasvattaneen eniten merkitystään. Tällöin yksilöllisyyden korostuessa nuoren identiteettityö ja minäkäsityksen tukemisen tarve painottuvat. Myös itsenäisten opiskelunvalmiuksien tukemisen katsotaan nousseen aiempaa tärkeämmäksi. Opetussuunnitelman perusteissa ohjauksen tavoitteena on, että oppilaat saavat valmiuksia valinta- ja päätöksentekotilanteisiin sekä niitä seuraaviin olosuhteisiin. Näitä valmiuksia ovat esimerkiksi itsetuntemus, kulttuurinen kompetenssi, tiedonhankinta- ja opiskelutaidot sekä kyky toimia erilaisissa ryhmissä. Myös elämäntaitojen tukemista pidetään tärkeänä. Ohjauksen tavoitteeksi määrittyy myös voimaantumisen, tunne selviytymisestä ja omista vaikutusmahdollisuuksista.

Erityisenä nivelvaiheen haasteena pidetään perusopetuksen jälkeen koulutuksen ulkopuolelle jääviä nuoria, joiden osuus ikäluokasta on vaihdellut neljästä yhdeksään prosenttiin. Uudet hyviksi määritellyt nivelvaiheen toimintamuodot ovat perustuneet erityisesti yksilöohjaukseen, eri hallinnonalojen välisiin yhteistyöverkostoihin, palveluiden koordinointiin ja opintopolulla etenemisen seurantajärjestelmiin. Muina keskeisinä haasteina pidetään verkostoyhteistyötä, monikulttuurista ohjausta, tieto- ja viestintäteknologian hyödyntämistä sekä erityistä tukea tarvitsevien nuorten ohjaamista. Haasteisiin vastaamisen nähdään edellyttävän resurssien ja koulutukseen panostamista. Ohjausalaan liittyvien jatkuvien muutosten katsotaan yleensäkin tuovan ohjaajille pysyvää koulutustarvetta. Tärkeänä pidetään myös reflektointia ja kriittistä työotetta sekä työn säännöllistä arviointia. Opetus- ja ohjausalan valtakunnallisen ohjeistuksen, esimerkiksi opetussuunnitelmien, katsotaan kiristyneen. Monien tutkimusten perusteella tämä jäsentyy hyväksi kehityssuunnaksi: on kaivattu aiempaa tarkempaa työn perustan ja ohjauksen ydintehtävien sekä vastuualueiden määrittelyä. Suuntausta on kuitenkin myös kritisoitu ja katsottu sen vieneen oppilaitoksilta välineitä itsenäiseen toiminnan kehittämiseen. Toteutetuista ohjausalan kehittämishankkeista voidaan nostaa

esille etenkin *CHANCES*-hanke, jonka tavoitteena on ollut kehittää moniammatillisessa ja poikkihallinnollisessa yhteistyössä tuotettuja ohjauspalveluita sekä luoda uusia keinoja, joilla torjutaan riskiryhmiin kuuluvien nuorten syrjäytymistä työmarkkinoilta (ks. <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,443,41416>) sekä Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishanke, jonka tavoitteena on ollut oppilaitosten ohjauspalveluiden kehittäminen, verkostoituminen, henkilöstön täydennyskoulutuksen tukeminen ja ohjaustoiminnan arvioinnin kehittäminen (ks. <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,443,25825>).

Kehittämisen suuntia

Ohjausvastuun jakamisessa ohjaus tulee integroida nykyistä selvemmin osaksi koko oppilaitoksen toimintakulttuuria ja opetustyötä. Se merkitsee kaikkien opettajien osallistumista, yhteistoiminnallista integroitua työnjakoa ja kokonaisvaltaista ohjausta. Työn katsotaan vaativan koulun yhteisöllisyyden vahvistamista, yhteisten tavoitteiden, toimintatapojen ja työnjaon määrittelyä sekä koulutusta ja sen nivomista oppilaitoksen kehittämisprosessiin. Opinto-ohjauksen roolia ja asemaa tulee myös selkiyttää ja ydinasiatuntijuutta vahvistaa. Oppilaitosten käytännön tilanteiden ei katsota vastaavan opetussuunnitelman tavoitteita: ohjaus kaikkien opettajien tehtävänä on kyllä lisääntynyt mutta ei toteudu vielä riittävän hyvin. Kun tarkastellaan resursseja, niin tutkimusten mukaan oppilasmäärät ohjaajia kohden eivät vastaa suosituksia. Tarvitaan lisää päätoimisia ohjaajia, etenkin lukiossa on nyt sivutoimisia ohjaajia. Huomiota tulee kiinnittää myös pätevyYTEEN. Toisaalta lisäresursseja voidaan saada ohjausvastuuta jakamalla ja työtä uudelleen organisoimalla. Ohjauspalveluiden systemaattisten arviointi- laatu- ja seuranta järjestelmien nähdään myös vaativan kehittämistä. Katsotaan, että tämä edellyttää kansallista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä, johon osallistuvat kaikki ohjaukseen liittyvät tahot. Tällä hetkellä päätöksenteon pohjalla olevan ohjauspalveluiden tilaa koskevan tiedon tulkitaan olevan osin puutteellista.

Verkostotyöskentelyssä ohjauspalveluiden kehittämisen nähdään vaativan moniammatillisuutta ja poikkihallinnollisuutta, sektorirajat ylittäviä ratkaisuja sekä asiantuntemuksen yhdistämistä. Moniammatillinen yhteistyö on yleistynyt, mutta sen ei katsota olevan kovin jäsentynyttä eikä alueellisesti koordinoitua. Toimijat ovat yhä liian erillisiä, ja yhteistyöllä koetaan olevan monia käytännöllisiä ja hallinnollisia esteitä. Nivelvaiheyhteistyössä on havaittu paikallisia jännitteitä ja ristiriitoja ohjauksen ”heikon” ja ”vahvan” profession edustajien välillä. Yhteistyö ei saisi kilpistyä ammatillisten reviirien puolustamiseen ja oman asiantuntijuuden varjeluun. Yhteistyön toimintatapoja tulisi selkiyttää etenkin vastuun- ja työnjaon osalta. Lisäksi tarvitaan koordinoitua ja toimintaedellytysten varmistamista sekä yhdessä laadittuja toimintasuunnitelmia, alueellisten ohjausstrategioiden luomista, poikkihallinnollisia paikallisia sopimuksia ja ohjeita. Haastatellun Opetushallituksen edustajan mukaan tulee laatia kansallisen tason strateginen asiakirja, jossa määritellään eri ministeriöiden ja Opetushallituksen sekä muiden ohjaukseen liittyvien tahojen roolit sekä sovitaan elinikäisen oppimisen ja ohjauksen kehittämistyöstä. Perusopetuksen jälkeisen nivelvaiheen yhteistyössä katsotaan tapahtuneen kehitystä, mutta sitä tulisi edelleen varhenta ja pohjustaa perusopetuksen jälkeistä valintatilannetta koko yläluokkien ajan. Ohjauksellinen jatkumo tulee varmistaa. Nivelvaiheen tiedonsiirtokäytäntöjä tulee edelleen kehittää, ja on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan levittämään ja juurruttamaan projekteissa kehitettyjä hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja. Paikallista koordinoitua ja palveluohjausta tulee vahvistaa. Myös lukioväylän ja ammatillisen koulutuksen nähdään edelleen kaipaavan tasavertaistamista. Katsotaan, että varhaisessa tunnistamisessa ja puuttumisessa on tarvetta ohjaustoiminnan ja oppilashuollon yhteistoiminnan sekä kodin kanssa tehtävän yhteistyön tiivistämiselle, seuranta järjestelmien tehostamiselle sekä ennaltaehkäisevään toimintaan ja siihen liittyvän koulutukseen panostamiselle. Opetushallituksen edustaja pitää varhaisessa puuttumisessa hyvänä käytäntönä prosessikuvauksia, jotka tuovat esiin erilaisiin

haasteellisiin tilanteisiin liittyviä toimintamalleja.

Koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten ohjauspalveluiden kehittämisessä pidetään välttämättömänä poikkihallinnollisuutta. Tarvetta katsotaan olevan myös matalan kynnyksen palveluille. Koulutustakuun toteuttamisen nähdään vaativan uusia ja ennakkoluulottomia keinoja sekä peruskouluissa että sen jälkeisten opiskelupaikkojen suuntaamisessa. Haasteena pidetään etenkin nuorten koulutustoiveiden ja tarjolla olevien opiskelupaikkojen kohtaamattomuutta sekä sitä, miten saada koulutuksesta kiinnostumaton nuori motivoitumaan opiskeluun. Tällä hetkellä nivelvaihenuorten ohjaus ei ole minkään tahon ensisijainen tavoite tai vastuualue, ja nivelvaiheohjauksen katsotaan olevan hajanaista ja heikosti koordinoitua. Nivelvaiheen kentällä arvioidaan olevan ainakin noin 10 000 nuorta, joiden kohdalla nivelvaihe on muodostunut pitkäksi siirtymävaiheeksi. Nivelvaiheen uusien toimintamuotojen kehittämistä tulee jatkaa ja malleja vakiinnuttaa. Niiden nähdään tavoittaneen nuoria, joita muut tahot eivät ole tavoittaneet. Kuntatasolla tulee kehittää koulutuksen ulkopuolelle jääneiden seurantaan yhteistyössä eri viranomaistahojen kanssa.

Ohjauksen tulee nykyistä enemmän keskittyä jatko-opintojen sisältöihin, ammatteihin, ammattilliseen suuntautumiseen sekä työelämään ja työmarkkinoiden toimintaan liittyviin kysymyksiin. Ongelmiksi ovat määrittäneet koulutusten keskeyttämiset, koulutuksen ulkopuolella olo, opintojen pitkittyminen ja lukion jälkeiset väluodet: on katsottu, etteivät kaikki saa tarpeeksi tukea valintojensa tekemiseen. Uranvalinnan menetelmiä ja työmuotoja tulee kehittää. On myös panostettava yhteistyöhön työvoimatoimen kanssa. Ryhmäohjauksen osuutta on kasvatettava, ja dialogista ja vastavuoroista ohjausta tulee vahvistaa. Olisi tarpeen lisätä voropuhelua myös nuoren kodin kanssa sekä huomioida opiskelijan elämäntilanne ja muut elämämpiirit kokonaisuutena. Huomiota tulee kiinnittää lukion luokattomuuden, kurssimuotoisuuden ja valinnaisuuden käytännön organisointiin: opinto-ohjaajien on pystyttävä keskittymään pääasiassa ohjaukseen, joka liittyy jatko-opintoihin ja uraan. Tieto- ja viestintäteknologian hyödyntämistä tulee edelleen kehittää. Panostusta tarvitaan myös opetus- ja ohjaussuunnitelmien kirjaamiseen käytännön toiminnan tasolle, niiden säännölliseen seuraamiseen ja ohjaustoiminnan arviointiin sekä oppilaiden henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevien suunnitelmien (HOJKS) seurantaan. Tätä pidetään tärkeänä päämääriin sitoutumisen kannalta, ja siinä katsotaan tarvittavan viranomaisohjausta. Yhtenä keinona nivelvaiheen yhteistyön tiivistämisessä pidetään perusopetuksen ja toisen asteen yhteisten ohjaussuunnitelmien laatimista. Oppilaitosten ja opiskelijoiden työelämäyhteyksien katsotaan vaativan tiivistämistä ja niiden rakentamista jo opintojen aikana: työelämään tutustumis- ja työssäoppimisjaksot tulee kehittää laajemmiksi kokonaisuuksiksi, jotka integroituvat prosessimaisesti eri oppiaineisiin, ammatinvalintaan ja työllistymiseen. Ura- ja rekrytointipalvelut tulee vakiinnuttaa. Kokonaisuudessaan huomiota tulee nykyistä enemmän kiinnittää opintojen jälkeiseen työhön siirtymisen vaiheeseen, myös erityisopiskelijoiden kohdalla. Opinto-ohjaajillakin katsotaan olevan tarvetta kohentaa koulutuksen ja työelämän välisten suhteiden hallintaa. Ohjauksessa tulisi lisäksi huomioida, että työelämä edellyttää joustavuutta ja elinikäistä oppimista.

Tutkimuskentästä

Ohjauksen tutkimus on lisääntynyt erityisesti 2000-luvun alkupuolella, ja sitä voi katsoa olevan suhteellisen runsaasti. Sinisalo (2002) on jäsentänyt ohjaustutkimuksen kolmeen keskeiseen alueeseen: urien ja uranvalinnan tutkimukseen, ohjaustyön, -ammattien ja -instituution tutkimukseen sekä 19990-luvulla nousseeseen ohjausprosessien ja -keskustelujen tutkimukseen. Tutkimuksissa on käsitelty verraten paljon opinto-ohjaajan toimenkuvaa, asiantuntijuutta ja tehtäväkenttää sekä ohjauksen teemoja, ulottuvuuksia, pedagogisia menetelmiä, teoreettista taustaa, toimintaympäristön muutoksia, tilaa ja kehittämishaasteita. On katsottu, että muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa

tulee etsiä ohjauksen uutta roolia ja identiteettiä. Tutkimuksissa on painottunut kasvatustieteellinen ja menetelmällinen lähestymistapa sekä koulutusjärjestelmän ja organisaatiotasaisen toiminnan tilan arviointi ja sen kehittäminen. Menetelmät ovat olleet moninaisia kvantitatiivisista laajoista kyselyistä ja seurannoista ohjauskeskusteluiden ja asiakirja-aineistojen analysointiin. Eniten ohjauksen tutkimusta on tehty Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksessa. Opetushallitus on tuottanut monia ohjausalan tutkimuksia, julkaisuja ja hankeraportteja, ja myös Joensuun yliopisto on keskeinen toimija ohjauksen tutkimuksen kentällä. Ohjausalalla on ollut käynnissä monia kehittämishankkeita ja opetusministeriö on asettanut useita ohjausalaan kehittäviä työryhmiä, ja niiden kautta löytyy lukuisia ohjausta ja nivelvaiheita käsitteleviä hankeraportteja ja projektiarviointeja.

Tarvetta voi katsoa olevan nuorten oppilaiden sekä heidän vanhempinsa ja muiden sidosryhmien, sekä koulun sisäisten että ulkopuolisten verkostotoimijoiden, ohjaukseen liittyvien kokemusten ja näkemysten tutkimiselle. Ohjausta tulisi tutkia koko oppilaitoksen tasolla. Myös verkostotyötä ja sen toimivuutta olisi hyvä tutkia konkreettisen kehittämisen näkökulmasta. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää koulutuksen ulkopuolella oleviin nuoriin, kehittää tiedonhankintamenetelmiä heidän tavoittamiseen sekä tarkastella ja kehittää koulutuksesta kiinnostumattomille nuorille tarjolla olevia mahdollisuuksia. Tutkimusta tulisi kohdentaa myös lisäopetukseen, sen merkityksiin ja tavoitteiden toteutumiseen. Tulisi myös tutkia, miten eri työryhmien, kehittämishankkeiden ja tutkimusten toimenpidesuosituksia ovat toteutuneet. Haastatellun Opetushallituksen edustajan mukaan tulee myös selvittää ohjauspalveluiden tämänhetkistä saatavuutta, analysoida ohjausprosessien sisältöjä sekä tarkastella ohjausta elinikäisen oppimisen näkökulmasta. Lisäksi tulisi kehittää kokonaisvaltaisia arviointimenetelmiä ja laatukriteeristöjä. Tarvitaan ensinnäkin laadullisia ohjauksen merkityksiin keskittyviä tutkimuksia ja toimintatutkimuksellista otetta. Näiden ohella tarvitaan kriittistä arviointitutkimusta ja laajoja kvantitatiivisia kartoituksia ja seurantatutkimuksia, jotka liittyvät etenkin sijoittumiseen. Tutkimuksissa tulee esiin tarve tutkimuksen ja käytännön nykyistä tiiviimmälle yhteen nivomiselle ja tutkimustiedon aiempaa tehokkaammalle hyödyntämiselle kehittämistyössä. Katsotaan, että ohjauksen työn luonne ja toimintaympäristön muutokset edellyttävät jatkuvaa ammatillista kehitystä ja se puolestaan edellyttää ohjauksen eri osa-alueisiin kohdistuvaa tutkimus- ja kehittämistyötä. Sinisalo (2002) nostaa esille tarpeen moniammatillisuuden tutkimiselle, konstruktivististen lähestymistapojen soveltamiselle, avoimissa oppimisympäristöissä tapahtuvan ohjauksen ja neuvonnan tutkimiselle, sukupuolisensitiivisen ja monikulttuurisen ohjauksen tutkimiselle sekä käytäntölähtöisten teorioiden ja mallien tuottamiselle.

Suvi Kivelä & Sakari Ahola (2006) Koulutusyhteiskunnan syrjäpoluilla. VaSkoolin tutkimushankkeen 1. osaraportti. Turku: Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskus, RUSE.

Julkaisu on Equal II -ohjelmaan kuuluvan Turun ammatti-instituutin hallinnoiman VaSkooli-hankkeen³³ (2004–2007) tutkimusprojektin ensimmäinen osaraportti. Tutkimuksen toteutuksesta vastaa Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskus. VaSkoolin tavoitteena on kehittää alueellinen koulutustakuumalli, jonka avulla voidaan tarjota opiskelupaikka jokaiselle perusopetuksen päättävälle nuorelle. Toiminta perustuu moniammatillisiin ohjaus- ja tukitoimiin, joustavaan työelämäyhteistyöhön, oikeanlaisten koulutuspaikkojen riittävyden varmistamiseen, vanhempien kasvatusvastuun tukemiseen sekä oppilaiden elämänhallinnan ja työelämäkokemusten lisäämiseen. Hankkeen kohderyhmänä ovat perusopetuksen viimeisten luokkien oppilaat, yhteishaussa hakematta jättäneet tai ilman koulutuspaikkaa jääneet nuoret, opintonsa keskeyttäneet sekä muut toisella asteella opiskelevat

syryjätymisvaarassa olevat nuoret sekä heidän perheensä. Tutkimushankkeen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa syryjätymisen mekanismeista, nuorten elämänkulun ja koulutusurien kytkennöistä sekä koulutustakuun toteutumisen edellytyksistä. Tutkimushankkeessa tullaan tarkastelemaan nuorten näkemyksiä omasta tilanteestaan ja suunnitelmistaan sekä heidän käsityksiään koulutusjärjestelmästä ja omista mahdollisuuksistaan koulutuksen kentällä. Siinä selvitetään myös, millaista ohjausta ja tukea nuoret ja heidän perheensä kokevat tarvitsevansa. Tutkimushankkeen ensimmäisessä vaiheessa on pyritty kehittämään tiedonhankinnan välineitä, sillä tutkimuksen kohdejoukkoa pidetään hankalasti tavoitettavana. Raportissa käsitellään nuorten syryjätymisen problematiikkaa ja syryjätymisen ehkäisemiseen kehitettyjä toimintamalleja. Siinä hahmotellaan myös tutkimusaineiston perusteella rakentuvaa kuvaa nivelvaiheen vaikeuksista kärsivistä nuorista. (1–2, 54–55.) Tässä yhteydessä keskitytään varsinaisiin tutkimustuloksiin.

Tutkimusaineistot muodostuvat nuoren tilannetta, koulutusvalintoja ja suunnitelmia sekä ohjauksen, koulutuksen ja työn merkityksiä käsittelevästä kyselystä ja kymmenestä teemahaastattelusta. Kyselylomaketta jaettiin kevään 2005 yhteishaussa ilman koulutuspaikkaa jääneille nuorille, koulutuksen keskeyttäneille, hakematta jättäneille ja niille, jotka eivät ottaneet saamaansa koulutuspaikkaa vastaan. Ongelmaksi on määrittynyt näiden nuorten tavoittaminen: heistä ei ole olemassa mitään valmiita listoja, tietojen saantia vaikeuttavat tietosuojakysymykset ja lisäksi kohderyhmä ei ole tutkimuksiin aktiivisesti osallistuvaa. Nuoria pyrittiin tavoittamaan esimerkiksi VaSkoolin osahankkeiden ja muiden nuorten syryjätymistä ehkäisevien toimijoiden, kuten nuorten työpajojen, kautta sekä Turun ammatti-instituutin hakutietojen avulla. Toistaiseksi on saatu 124 kyselyvastausta. Vastanneista on tyttöjä 73 (59 %) ja poikia 51 (41 %), ja suurin osa heistä on 16–17-vuotiaita, jotka ovat päättäneet peruskoulun keväällä 2005 tai vuotta aikaisemmin. (58–61.)

Tulokset

Turun ja Salon seutukunnissa peruskoulun vuonna 2004 päättäneistä koulutuksen ulkopuolelle jäi 7,6 prosenttia. Suuremmissa kaupungeissa ulkopuolisten osuus oli keskimäärin pieniä kuntia korkeampi, ja Turussa se oli jopa 11 prosenttia. Kyselyyn vastanneista noin 20 prosenttia oli jättänyt hakematta yhteishaussa. Yleisimpinä syinä ilmoitettiin epätietoisuus siitä, minne hakea, hausta myöhästyminen, liian huono todistus ja riittämätön tieto opiskelupaikoista. Myös kiinnostumattomuus ja unohtaminen sekä maahanmuuttajien kohdalla kielikokeessa reputtaminen mainittiin. Suurin osa yhteishaussa hakeneista oli jäänyt ilman opiskelupaikkaa. Joka kymmenes vastanneista ei ollut ottanut saamaansa koulutuspaikkaa vastaan, ja syyksi nuoret ilmoittivat, ettei ala soveltunutkaan heille tai että he halusivat tehdä jotain muuta. Nuoren kiinnostuksen kohde oli siis saattanut muuttua yhteishaussa hakemisen jälkeen tai nuoren ammatinvalinta ei ollut alun perinkään ollut kovin varma. Koulutuksen keskeyttäneitä oli yhteensä 19, ja syyksi nuoret kertoivat poissaolot, alan kiinnostamattomuuden, koulun kaukaisen sijainnin ja lukion sopimattomaksi osoittautumisen. Kyselyllä onnistuttiin tavoittamaan vain 22 edelleen ilman koulutuspaikkaa tai muuta aktiivitoimeaa olevaa nuorta, vaikka tilastojen mukaan heitä on merkittävästi enemmän. Suurin osa vastanneista oli saanut koulutuspaikan jälkihaussa joko toisen asteen koulutuksesta, lisäopetuksesta tai valmistavasta koulutuksesta. Jälkihakuun oli vastanneista osallistunut 95 eli kolme neljästä. Lisäopetuksessa oli 40, valmistavassa koulutuksessa 14, ammatillisissa opinnoissa tai lukiossa 30, ja työelämään, oppisopimukseen tai työharjoitteluun oli sijoittunut 13 nuorta. Kymppiluokan jo aiemmin käyneistä 14 nuoresta kymmenen oli edelleen ilman varsinaista toisen asteen koulutuspaikkaa. (56–58, 61–67.)

Nuorten mukaan heidän koulutusvalintaansa oli eniten vaikuttanut alan kiinnostavuus. Muina merkittävinä tekijöinä esiin nousivat hyvät työllistymismahdollisuudet, usko omiin vahvuuksiin ja mahdollisuuksiin, omat taipumukset, opiskelupaikkakunta ja koulun sijainti. Seuraavaksi kes-

keisimpinä pidettiin alan hyvää palkkausta ja omaa koulumenestystä. Suvi Kivelä ja Sakari Ahola katsovat opinto-ohjauksen vaikutuksen jäävän yllättävän vähäiseksi ja tulkitsevat opinto-ohjaajien roolin olevan lähinnä tiedon jakamista ja valinnan välineiden tarjoamista. Nuoret kokevat tekevänsä valintansa itsenäisesti. Muiden ihmisten mielipiteet eivät olleet oleellisia. Nuorilta kysyttiin myös, mistä ja missä määrin he olivat saaneet tietoa eri ammateista ja koulutusvaihtoehdoista. Eniten tietoa oli saatu opinto-ohjaajilta ja yhteishakuoppaasta. Tässä suhteessa Kivelä ja Ahola katsovat opinto-ohjauksen onnistuneen tehtävässään ainakin kohtuullisesti. Haastatteluissa esitettiin sekä myönteisiä että kriittisiä kommentteja entisestä peruskoulun opinto-ohjaajasta. Kivelän ja Aholan mukaan vaikuttaa siltä, että jos nuoren ammatinvalinta on selkeä, hänen on myös helppoa saada ohjaajalta haluamaansa tietoa. Yhteishaussa paikatta katsotaan jäävän helposti niiden nuorten, joilla ei ole riittävästi tietoa koulutuspaikoista ja niiden pääsyvaatimuksista. Haastatteluissa tuen tarve korostui kyselyä enemmän, mutta sekä kyselyssä että haastatteluissa nuoret kaipasivat opinto-ohjaukselta enemmän tietoa eri koulutusvaihtoehdoista. Osa nuorista toivoi myös henkilökohtaisempaa ohjausta ja tukea. Kivelän ja Aholan mukaan vaikutti siltä, että osa nuorista oli pettynyt koulusta ja muilta tahoilta, kuten työvoimatoimistosta, samaansa tukeen melko pahasti ja kokenut jääneensä ongelmatilanteessaan yksin. Toisaalta nuoret eivät oikein osanneet eritellä, millaista tukea he olisivat tarvinneet. Aktiivisten nuorten katsotaan kuitenkin lähteneen etsimään apua, ja heidän koulutuksen ulkopuolella viettämänsä aika olikin jäänyt verraten lyhyeksi. (67–72.)

Nuorten jatkosuunnitelmissa korostui opiskelu, lähes kolme neljästä nuoresta aikoi hakeutua mahdollisimman nopeasti opiskelemaan. Kivelän ja Aholan mukaan nuorten usko koulutukseen rakentui vahvaksi, ja koulutusta pidettiin erittäin tärkeänä oman tulevaisuuden kannalta. Toisaalta myös työelämä houkutteli nuoria, ja kaksi viidestä suunnitteli hakeutuvansa töihin. Kivelä ja Ahola katsovat haastattelujen nostaneen esille nuorten ryhmän, joka on käytännöllisesti suuntautunut ja teorian sijaan kiinnostuneempi käsillä tekemisestä. Nämä nuoret olivat viihtyneet peruskoulussa keskimäärin muita huonommin. Kivelän ja Aholan mukaan suurimmalla osalla nyt tavoitettuja nuorista koulutuksen ulkopuolella olemisen ongelmat liittyivät lähinnä koulutukseen hakeutumiseen ja pääsyyn. Haastatteluissa tuli kuitenkin jossain määrin esiin myös nuoren perhetilanteisiin kytkeytyviä vaikeuksia sekä psyykkisiä ja päihteisiin liittyviä ongelmia. Kivelä ja Ahola tulkitsevat, että työharjoittelussa olleiden nuorten kohdalla harjoittelu näytti lisäävän nuoren tunnetta oman elämänsä hallinnasta. Nuoret olivat viihtyneet harjoittelussa ja kokeneet saavansa tärkeää työkokemusta ja varmuutta omaan ammatinvalintaansa. (72–74.)

Kivelän ja Aholan mukaan koulutustakuun toteuttaminen vaatii uusia ja ennakkoluulottomia keinoja sekä peruskouluissa että perusopetuksen jälkeisen koulutustarjonnan suunnittelussa. Osa nuorista ei viihdy koulussa oppivelvollisuusaikanaan eikä ole kiinnostunut peruskoulun jälkeisestä koulutuksesta. Kivelä ja Ahola katsovat koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten olevan muita suuremmassa syrjäytymisvaarassa. Keskeisenä koulutukseen sijoittumisen ongelmana he pitävät nuorten koulutustoiveiden ja heidän resurssiensa sekä tarjolla olevien koulutuspaikkojen kohtaamattomuutta mutta myös nuorten selkiytymättömiä koulutustoiveita. Taustalla katsotaan osalla nuorista olevan myös laaja-alaisempia elämänhallintaan ja kotioloihin liittyviä ongelmia. Kivelä ja Ahola pitävät haasteena sitä, miten löytää sopivia koulutuspaikkoja valitsematta jääneille nuorille ja miten saada koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret kiinnostumaan koulutukseen tai työharjoitteluun menemisestä. Olennaista olisi, että nuori saisi tukea ja ohjausta riittävän aikaisessa vaiheessa ennen ongelmien syvenemistä. Kivelän ja Aholan mukaan nuorten koulutukseen kiinnittymisen vaikeuksissa syytä haetaan yleensä vain nuoren omasta elämästä. Kyse on kuitenkin nuoren ja koulun yhteisestä ongelmasta, näiden kahden tahon kohtaamattomuudesta, ja ratkaisuja tulisikin etsiä nuoren ja koulun vuorovaikutuksesta. Nuorille suunnattujen projektien katsotaan tuoneen esille ohjaamisen ja seurannan tärkeyden. Vaikka yksilöllisyys ja autonomia ovatkin tällä hetkellä pinnalla, kaikilla ei ole riittäviä resursseja ratkaisujen tekemiseen, ja he tarvitsevat tehostettua tukea ja neuvontaa

(Kivekäs 2001). Nuoria autettaessa tulisi kokonaisvaltaisesti ottaa huomioon heidän voimavaransa ja niiden puutteet. Hyvinä käytäntöinä pidetäänkin moniammatillista yhteistyötä nuoren kokonaisuutensa hahmottamiseksi ja tarkoituksenmukaiseksi auttamiseksi. Seurantaan ja yhteistyöhön liittyy kuitenkin myös monia ongelmia. Esimerkiksi tietojen siirtäminen eri oppilaitosten välillä voi johtaa siihen, että vastaanottavan koulun odotukset ja suhtautuminen laukaisevat nuoren käyttäytymään odotusten mukaisesti. Nuorta lähelle päässyt auttaja voi myös menettää nuoren luottamuksen, jos hän jakaa tietojaan yhteistyötahoille. Luottamuksen nähdään auttavan nuoren tukemisessa, mutta sen menettäminen voi ajaa nuoren pois auttamisjärjestelmän piiristä. (75–77.)

Suvi Kivelä & Sakari Ahola (2007) Ennaltaehkäisyä vai syttyneiden roihujen sammuttamista? Opinto-ohjaajien ja projektityöntekijöiden näkemyksiä nuorten syrjäytymisen ehkäisystä. VaSkoolin tutkimushankkeen 2. osaraportti. Turku: Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskus, RUSE.

Julkaisu on VaSkooli-hankkeen tutkimuksen (ks. Kivelä & Ahola 2006) toisen vaiheen raportti. Tutkimuksessa on haastateltu VaSkoolin osahankkeiden projektityöntekijöitä tarkemman kuvan saamiseksi projektin kohderyhmästä eli syrjäytymisvaarassa olevista nuorista sekä osahankkeissa toteutetuista toimenpiteistä. Vuonna 2006 tehdyissä teemahaastatteluuissa oli mukana yhteensä kaksitoista peruskoulua, ammatillista koulutusta, lukiota ja nuorisotoimea edustavaa osahankkeiden projektityöntekijää ja ohjaajaa. Haastatteluuissa keskityttiin ohjaustyön problematiikkaan, löydettyihin uusiin ratkaisuihin ja toimintamalleihin, niiden onnistuneisuuteen ja vaikuttavuuteen sekä mahdollisten jatkotoimien tarpeeseen. (3–4.)

Tulokset

Kivelä ja Ahola ovat ottaneet tarkasteluun ohjaajien haastatteluista viisi keskeistä teemaa. VaSkooli-projektissa nuorten itsetuntoa on pyritty kohottamaan esimerkiksi tukemalla nuorten läksyjen tekoa, harjoittelemalla opiskelutaitoja, korostamalla nuoren vahvuuksia ja kohtelemalla häntä omista asioistaan päättävänä toimijana. Tavoitteena on, että positiivisten kokemusten myötä nuori innostuisi ottamaan vastuuta omasta koulussa pärjäämisestään. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten katsotaan koulutusuransa aikana voineen joutua epäonnistumisten kierteeseen, jossa epäonnistumisten pelko ja epävarmuus omista kyvyistä saattavat johtaa nuoren toimimaan epäonnistumisia ennakoivasti. Projektin tarkoituksena nähdään olevan pyrkimyksen katkaista epäonnistumisten kehä onnistumisen kokemusten avulla (Lehtoranta 1997; Nurmi & Salmela-Aro 1992). Ohjaajat korostivat tässä vapaaehtoisuuden ja nuoren muutokseen sitoutumisen merkitystä sekä tavoitteiden asettamista nuoren omista lähtökohdista. Kivelän ja Aholan mukaan varhaisen puuttumisen merkityksestä on puhuttu jo pitkään mutta kokonaisvaltaisiin käytännön toimiin asiassa ei juuri ole päästy: lyhytnäköiset säästötavoitteet näyttävät edelleen menevän pidemmälle kantavien panostusten edelle. VaSkoolin kohderyhmän nuorinta osallistujajoukkoa ovat syrjäytymisvaarassa olevat 9. luokkien oppilaat. Ohjaajien mukaan laaja-alaista tukea olisi monen kohdalla tarvittu jo paljon aikaisemmin. Heidän mielestään myös ammatinvalinnasta tulisi keskustella nuorten ja heidän vanhempiansa kanssa viimeistään 8. luokalla nykyisen 9. luokan sijaan, jolloin nuorella olisi enemmän aika valintansa tekemiseen. Varhaiseen puuttumiseen liittyy oleellisesti myös koulun ja kodin välinen yhteistyö.

Kivelä ja Ahola katsovat haastattelujen osoittavan, että koulun ja kotien välinen yhteydenpito on yhä liian vähäistä. Koulusta ollaan tavallisesti yhteydessä koteihin lähinnä vain vanhempienilloissa ja erilaisissa ongelmatilanteissa. (5–17.)

Haastatteluissa nuorten tukemisen ja ohjaamisen perustavanlaatuisiksi ongelmaksi sekä kouluissa että muilla sektoreilla jäsenyi resurssien puute ja toimijoiden erillisyys. Huoli liittyi etenkin yksilöllisen ohjauksen vähyyteen, ja VaSkooli-projektin tuomat lisäresurssit nähtiinkin merkittävänä voimavarana. Projektityöntekijät ovat voineet antaa nuorille sellaista ylimääräistä tukea ja ohjausta, johon koulun normaalitoiminnoissa ei ollut mahdollisuuksia. VaSkoolin yhtenä tavoitteena on ollut yhteistyöverkostojen luominen ja yhteistyön lisääminen jo olemassa olevien yhteistyökumppaneiden kanssa. Yhteistyö on osoittautunut paikoin haasteelliseksi: projektin työntekijät ovat kokeneet vastustusta ja kritisointia koulujen opinto-ohjaajien taholta. Kivelän ja Aholan tulkinnan mukaan kyse on ollut omien työpaikkojen puolesta pelkäämisestä ja ammattikunnan perinteisten työtapojen suojelemisesta. Toimijoiden erillisyyden ongelmia ei kuitenkaan ole esiintynyt ainoastaan eri toimintatahojen ja hallintokuntien välillä, vaan niitä ilmeni myös yksiköiden sisällä. Kouluissa on havaittu puutteita sekä vastuunjaossa että tiedonkulussa eri toimijoiden välillä. Ohjaajat korostivat, että koulun oppilashuoltohenkilöstö tarvitsee tuekseen koulun koko henkilökuntaa, ja katsoivat ohjauksen ja kasvatuksen olevan luonteva osa jokaisen opettajan työtä. Projektin verkostoitumisen katsotaan kuitenkin kokonaisuudessaan onnistuneen. VaSkoolin koulutukset ja workshopit olivat osaltaan edistäneet yhteistyötä, ja niiden kautta toimijat ovat saaneet lisätietoa toistensa toimintatavoista ja tilaisuuden etsiä ratkaisuja yhteisiin ongelmiin. Haastatteluissa erityiseksi haasteeksi jäsenyi maahanmuuttajanuorten ohjaus ja tukeminen. Monien maahanmuuttajien on kieliongelmiensa vuoksi vaikeaa saada peruskoulun jälkeistä koulutuspaikkaa. Maahanmuuttajaoppilaille koulutuksen keskeyttäminen on myös muita huomattavasti yleisempää, ja heidän on muita vaikeampi saada työharjoittelupaikkoja. Ohjaajat katsovat maahanmuuttajanuorten tarvitsevan myös nykyistä laajempaa tukea päästäkseen osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Kotouttamistoiminnan nähdään tällä hetkellä kohdistuvan liiaksi vain aikuisiin. (17–27.)

Kivelän ja Aholan mukaan projektityöntekijät ovat kokeneet työnsä tarpeelliseksi ja kuvaavat nuorten ottaneen heidän tarjoamansa avun mielellään vastaan. Projektin kokemuksia pidetään kaiken kaikkiaan hyvinä. Osahankkeet ovat tarjonneet nuorille monenlaista tukea keskustelusta koulutuskokeiluihin. Projektityöntekijät ovat käyneet nuorten kanssa tutustumassa työpaikkoihin ja kouluihin ja auttaneet näin madaltamaan nuoren kynnystä jatkaa eteenpäin koulutus- ja työurallaan. He ovat myös ohjanneet nuoria lääkäriin sekä sosiaali- ja työvoimatoimistoon ja toimineet nuoren tukena asioinnissa. Nivelvaiheen työskentelyssä erääksi keskeiseksi ongelmaksi on jäsentynyt tiedonsiirto koulusta toiseen ja koulussa oppilashuollon eri ammattikuntien välillä. Eri ammattikuntien tietojen salassapitoa ja luovuttamista säädellään useassa eri laissa, ja säännösten katsotaan muodostavan vaikeasti hahmotettavan kokonaisuuden, jonka pohjalta ammattikuntien on vaikeaa työskennellä keskenään. VaSkoolissa asia on perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheen osalta ratkaistu keräämällä peruskoulun päättävien nuorten vanhemmilta lupa tietojen siirtämiseen tarvittaessa koululta toiselle. (49–52.)

VaSkoolin yhtenä tavoitteena on hyvien käytäntöjen levittäminen ja valtavirtaistaminen. Projektissa kehitettyjä toimintamalleja on kerätty internetsivuille, ja niitä pyritään levittämään myös muiden kuin hankkeen piirissä olevien toimijoiden käyttöön tiedotuksen sekä koulutusten ja seminaarien järjestämisen avulla. Kivelä ja Ahola esittelevät tarkemmin neljä onnistuneeksi arvioitua mallia. Liedon Ohjus-hankkeen tsemppikuurin katsotaan olevan hyvä esimerkki peruskoulussa annettavasta tuesta. Opettajat ja oppilashuoltoryhmä ovat käyneet läpi kaikki 8. luokkalaiset ja tarjonneet projektin ohjausta niille nuorille, joiden on arvioitu hyötyvän tehostetuista tukitoimista. Projektiin osallistuminen perustuu vapaaehtoisuuteen. Nuorten kanssa pohditaan heidän tilannettaan ja tavoitteitaan sekä niiden toteutumisen esteitä. Ohjaaja antaa nuorille myös ammatinvalintaan liittyvää

tukea ja ohjausta, ja motivaatiota koulunkäyntiin ja tulevaan ammatinvalintaan kerätään työelämään tutustumisjaksoilta. Ohjaussuhde on jatkuva, ja tapaamisia on vähintään kerran viikossa. Virallinen tukiopeetus ei yleensä koske oppilasta silloin, kun hän on ollut luvatta poissa. Epäsäännöllisesti koulua käyville nuorille on VaSkoolissa järjestetty korvaustunteja ja läksyparkki. Aamulla pinnanheet kahdeksas- tai yhdeksäsluokkalaiset nuoret on ohjattu iltapäivällä järjestettävälle korvaustunneille. Ammatillisen koulutuksen puolella on kehitetty henkilökohtaista ohjausta ja tukea antavaa rästipajatoimintaa. Opiskelijalle on saattanut kertyä poissaoloja, eikä hän ole saanut opettajan kanssa sovituksi tapaa korvata poissaolojaan. Osa kursseista on myös saattanut jäädä kesken tai niistä on tullut hylättyjä. Tällaiset rästisuoritukset haittaavat opintojen etenemistä ja voivat olla esteenä valmistumiselle. Rästipajassa opiskelijoille laaditaan korvaussuunnitelma yhteistyössä opinto-ohjaajan, ryhmänohjaajan ja kyseisiä aineita opettavien opettajien kanssa. (55–62.)

Pajaopetusta on useimmiten käytetty ammatillisten opintojen keskeyttämisen ehkäisemisessä ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aktivoimisessa. VaSkoolissa on käynnistetty pajatyypisen työ- ja toimintavaltaisen toimintaluokan kokeilu 9. luokkalaisille monista ongelmista kärsiville ja ilmeisessä syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Toimintaluokassa ei pidetä varsinaisia oppitunteja vaan oppilaat käyvät oppiaineita läpi omaan tahtiinsa. Tavoitteena on, että kaikki oppilaat saisivat peruskoulun päättötodistuksen ja samalla pohjan jatko-opinnoille. Tarkoituksena on luoda säännöllisyyttä nuorten elämään, jotta heidän elämänhallintansa kohenisi ja he oppisivat ottamaan vastuuta omasta elämästään. Toimintaluokan toimintatavassa keskeistä on tekemisen suuri osuus: luokan kanssa harrastetaan paljon liikuntaa, kotitaloutta ja teknisiä käsitöitä. Oppilaiden kanssa on puhuttu paljon myös koulun ulkopuolisesta elämästä. Ohjaajien mukaan olennaista syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kanssa toimimisessa on opettajien ja oppilaiden välinen vuorovaikutus, kontakti oppilaisiin ja läsnäolo. Kivelän ja Aholan mukaan huoli nuorten mielenterveydellisistä ongelmista tuli esiin useassa ohjaajahaastattelussa. VaSkoolissa ammatillisessa koulutuksessa olevien nuorten mielenterveyteen liittyvien ongelmien voittamiseksi on alettu vetää erityisiä kursseja, mielialakoulua. Kurssien tarkoituksena on tarjota nuorille tietoa mielenterveydestä ja mielialan hallitsemisesta sekä antaa mahdollisuus käydä asioita läpi vertaisryhmässä koulutettujen ohjaajien kanssa. Kurssi ei ole terapiaa, vaan siinä tarkastellaan opetuksellisesti masennukseen liittyviä aiheita keskustelun ja erilaisten tehtävien avulla. (62–70.)

Jukka Vehviläinen (2006) Nuorten osallisuushankkeen hyvät käytännöt. Helsinki: Opetushallitus.

Julkaisussa esitellään Opetushallituksen koordinoimassa valtakunnallisessa Nuorten osallisuushankkeessa (2003–2007) kehitettyjä ja sovellettuja hyviä käytäntöjä. Raportti on osa Tampereen yliopiston Työelämän tutkimuskeskuksessa tehtävää Nuorten osallisuushankkeen arviointitutkimusta. Osallisuushankkeen taustalla on asiantuntijatyöryhmän työskentelyyn perustuva vuonna 2002 kirjoitettu toimenpideohjelma, jossa esitettiin ratkaisuja nuorten osallisuuden edistämiseksi. Vuonna 2005 osallisuushanketoimintaa toteutettiin 38 kunnan organisoimina paikallisina tai seudullisina hankkeina. Seudullisen yhteistyön kautta mukana on yhteensä 70 kuntaa. Hankkeiden keskeisinä painopistealueina ovat olleet koulun kehittäminen yhteisöllisellä ja yhteistyöllisellä työtavalla, toisen asteen opintoihin ohjaaminen ja/tai työmarkkinoille poluttaminen sekä elinolojen ja -ympäristöjen kehittäminen nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia parantamalla. Yleisinä teemoina ovat lisäksi olleet hallinnonrajat ylittävä yhteistyö, palveluiden koordinointi, palvelujärjestelmän kehittäminen (projektitoiminnan sijaan), ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen. Tässä yhteydessä

keskitytään perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheen kehittämiseen liittyviin hyviin käytäntöihin. Hyvä käytäntö on raportissa käsitetty lavealla tavalla: taustalla on ollut ajatus osallisuushankkeesta sekä ideoiden ja innovaatioiden esittäjänä että konkreettisten käytäntöjen tuottajana. Jukka Vehviläisen mukaan monia hankkeiden esittämistä käytännöistä on voitu jo vuosia toteuttaa erilaisin paikallisin sovelluksin, mutta yhteisvaikutuksessa Osallisuushankeen kanssa niistä syntyy joka tapauksessa jotain uutta. Raportissa käytäntöjen esittely pohjautuu hankkeiden omaan materiaaliin sekä haastatteluihin ja www-kyselyihin. Käytäntöjä on arvioitu soveltamalla niin sanottua CMO-mallia, jossa tarkastellaan, miten tietty mekanismi tuottaa tietyssä ympäristössä tietyn tuloksen. Keskeisiä tarkastelun elementtejä ovat konteksti, prosessit, vaikutukset, tuloksellisuus ja edellytykset. (3, 7–9.)

Vehviläisen mukaan hyvien käytäntöjen etsimistä ja niiden levittämistä pidetään yleisesti jo sinänsä hyvänä käytäntönä. Hän liittää tämän valtionhallinnossa yleistyneeseen informaatio-ohjaukseen. Vehviläinen toteaa, etteivät hyvänä pidetyt käytännöt välttämättä osoittaudu niin hyviksi, kun niitä tarkastellaan esimerkiksi alueellisuuden, vakiintuvuuden ja historiallisuuden kannalta. Alueellisuuden ja käytäntöjen levittämisen näkökulmasta kyse on siitä, että jollakin paikkakunnalla kokeillut käytännöt eivät aina toimikaan muualla esimerkiksi alueen väestörakenteeseen tai työllisyystilanteeseen liittyvien erojen vuoksi. Vakiintuvuuden näkökulmasta haasteena on saada käytännöt jatkossa toimimaan myös ilman hankerahoitusta. Historiallisuuden näkökulmasta huomataan, että käytännöt ovat aikaansa sidottuja. Kyse on toimintaympäristön muutoksista: hankkeet toimivat paikallisessa ja seudullisessa kuntakentässä, jonka katsotaan olevan jatkuvan muutoksen ja kehittämisen tilassa. Hyvien käytäntöjen yhtenä kriteerinä voidaan pitää niiden kykyä tuottaa hyviä vaikutuksia, muista vaikutuksista puhdistettua nettovaikuttavuutta, jolloin tulee huomioida myös mahdolliset huonot vaikutukset ja käytäntöjen piilofunktiot. Toisaalta muutoksia voidaan tuottaa myös tarkastelemalla instituutioita kriittisellä ja olemassa olevia rakenteita ”purkavalla” tavalla. Vehviläisen mukaan keskeistä on, että samat vaikutukset ja merkitykset voidaan saavuttaa monella tavalla, ja näin ollen käytännöt ovat usein korvattavissa. Vaikuttavuuden ohella tuleekin tarkastella tiettyyn asiaan tai merkitykseen johtaneita käytäntöjä ja prosesseja. (9–12, 109.)

Hyvien käytäntöjen erittelyllä tavoitellaan usein resurssien säästämistä ja uusia entistä kustannustehokkaampia palveluntuottamisen tapoja. Usein katsotaan, etteivät hyvät käytännöt ole vakiintuneet odotetusti ja niitä kehittäneet projektit ovat toimineet liian irrallaan muusta palvelujärjestelmästä. Monesti esimerkiksi regulatiiviset tai poliittiset rakenteet kuitenkin asettavat rajoituksia niille menetelmille, joilla organisatorisia rakenteita pyritään kehittämään. Vehviläisen mukaan sosiaalisten innovaatioiden synnystä voidaan puhua silloin, kun saadaan aikaan muutoksia ylemmän tason rakenteissa. Usein kyse on legitimaatioprosessista, jossa hankkeissa toteutettujen käytäntöjen järkevyyden ymmärretään poliittisessa päätöksenteossa. Hyvien käytäntöjen kohdalla puhutaan paljon oppimisesta ja toisilta oppimisesta, *benchmarkingista*, joka perustuu näkemykseen, että käytännön erillisistä elementeistä on mahdollista poimia tarkoituksenmukaisia osia ja soveltaa niitä paikalliseen kontekstiin. Sosiaalisia innovaatioita tutkittaessa on ymmärretty, että yhteiskunnan yhden osajärjestelmän muuttaminen ei onnistu ilman monen muun osajärjestelmän muuttamista. Toisaalta näiden muuttaminen voi aiheuttaa enemmän kustannuksia kuin hyötyä yhdellekään organisaatiolle. Vehviläisen mukaan vasta ristiriidat ja koetut ongelmat luovat kysyntää erilaisille innovaatioille. Osallisuushankkeen suhteen kyse on siitä, että hankepaikkakuntien voi katsoa olevan erilaisessa tilanteessa sen suhteen, missä määrin paikkakunnilla koetaan tarvetta nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn tai vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen. Vehviläinen toteaa, että osallisuushankkeet ovat joka tapauksessa politisoineet nuorten osallisuuteen ja palvelujärjestelmän kehittämiseen liittyviä asioita. (12–19.)

Tulokset

Vehviläisen mukaan peruskoulun ja toisen asteen välinen nivelvaihe on tämänhetkisen koulutuspoliittisen keskustelun ajankohtaisimpia käsitteitä. Kehittämiskaavoituksia on kohdennettu etenkin nivelvaiheen siirtymän ja ohjauksen tehostamiseen. Nykyisin nivelvaihe ymmärretään kahden koulutusmuodon välistä taitekohtaa laajemmaksi siirtymävaiheeksi, jonka kuluessa nuori alkaa suunnitella omaa jatkokoulutustaan, selkiyttää valintojaan ja hakeutuu jatkokoulutukseen (Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen...2005). Vehviläinen tulkitsee, että tämä uusi määritelmä ensinnäkin laventaa nivelvaiheessa olevien nuorten käsitettä kattamaan kaikki 16–24-vuotiaat koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret. Myös ohjauksen käsite laajenee ja ohjaukseen osallistuvien määrä kasvaa. Opinto- ja ammatinvalinnanohjauksen ohella nivelvaiheessa olevia nuoria ohjataan myös esimerkiksi työpajoilla, projekteissa sekä työhallinnossa ja sosiaalitoimissa. Vehviläinen toteaa, ettei nivelvaihe nuorten ohjaus ole kuitenkaan kenenkään ensisijainen tavoite tai vastuualue. Tätä kautta nivelvaiheohjauksesta on tullut hajanaista ja heikosti koordinoitua. Eri hallinnonaloja yhdistää nuorten koulutukseen sijoittamisen tavoite, mutta yhteistyön on nähty jatkuvasti törmäävän eri toimijoiden ajattelutapojen ja intressien ristiriitoihin. Vehviläinen on jäsentänyt nivelvaiheen monivaiheiseksi ja moniulotteiseksi tilaksi, jossa nivelvaihetä tehdään monella eri taholla, monien erilaisten ohjauksellisten interventtioiden kautta. Nivelvaiheen ohjauksen tarpeessa olevien nuorten määrää voidaan arvioida esimerkiksi yhteishaussa hakemattomien, toisen asteen koulutukseen sijoittuneiden ja opintonsa keskeyttäneiden, tutkinnon suorittaneiden sekä työttömien nuorten määrän avulla. Nivelvaiheen kentällä arvioidaan olevan ainakin noin 10 000 nuorta, joiden kohdalla nivelvaihe on muodostunut pitkäksi siirtymävaiheeksi. (31–37.)

Nuorten osallisuushankkeissa on kehitetty nivelvaiheen yhdeksi ratkaisuksi paikalliseen koordinaatioon perustuvia toimintamalleja. Käytännöt pohjautuvat paikallisten nuorisopalvelujen koordinaation malliin (Paju & Vehviläinen 2001), jonka tavoitteena oli koordinaation avulla hyödyntää hajanaista palvelujärjestelmää aiempaa tehokkaammin. Vehviläinen esittelee raportissa neljä paikallista koordinaatiomallia: Lempäälän joustava lisäluokka, Turun Ohjaamo, Sodankylän tukikohta ja Hämeenlinnan lähitutor-malli.

Lempäälän joustava lisäluokka -mallin keskeisiä elementtejä ovat seurantamekanismi, jolla saadaan tieto ilman koulutuspaikkaa jääneestä tai opintonsa keskeyttäneestä nuoresta sekä lisäopetus, lähiohjaus ja yksilöllinen tuki. Nuorten tilannetta ja eri vaihtoehtoja selvittää moniammatillinen aktiivintiryhmä, joka tekee yhteistyötä myös vanhempien kanssa. Lisäopetuksessa nuori voi suuntautua joko teoria- tai työlähtöisesti, ja opetukseen voi tulla joustavasti kesken lukukauden. Lisäopetuksen ohjaaja toimii kunnan yhdyshenkilönä. Turun nuorisosaiaikeskuksen alaisessa Turun Ohjaamossa tuetaan tulevaisuuden suunnitelmien selventämisessä, elämänhallinnassa ja peruskoulun jälkeisen opiskelupaikan hankkimisessa, tutustutetaan nuoria työelämään ja eri harrastusmahdollisuuksiin sekä autetaan työharjoittelu- ja työpaikkojen etsimisessä. Ohjaamo toimii eri hallintokuntien rajapinnassa matalan kynnyksen palvelupisteinä ja perustuu laajaan yhteistyöhön etenkin oppilaitosten kanssa. Sen kautta myös alle 17-vuotiaat voivat päästä työharjoitteluun Turun kaupungille. Sodankylän tukikohdan toiminta on sijoitettu ammattioppilaitoksen yhteyteen ja kytkeytyy osaksi moniammatillista yhteistyötä. Tukikohdassa annetaan psykososiaalista tukea opintoihin tai työhön siirtymisessä. Nuoren elämäntilanne kartoitetaan ja hänelle suunnitellaan tarpeiden mukaiset tukitoimet opintoihin tai hänet ohjataan työharjoitteluun tai työpajalle. Hämeenlinnan lähitutor-malli perustuu yksilöohjaukseen ja palveluiden koordinointiin ja pyrkii sosiaalitoimen, työvoimahallinnon ja opetustoimen kanssa tehtävällä yhteistyöllä löytämään nuorille oppimisen polkuja tai muuta vaihtoehtoisia toimintaa. Nuoret ohjautuvat toimintaan pääasiassa työvoiman palvelukeskuksen kautta. Lähitutor toimii nuoren palveluohjaajana ja tukee paikallista kehittämistoimintaa. (39–54.)

Nämä uudet nivelvaiheen toimintamuodot perustuvat yksilöohjaukseen, eri hallinnonalojen välisille

yhteistyöverkostoille, palveluiden koordinointiin ja opintopolulla etenemisen seurantarjestelmiin. Osa nuorista jää toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle, ja heidän nähdään tarvitsevan tehostettua ohjausta. Vehviläinen katsoo, ettei uusia malleja tule pitää koulujärjestelmässä annetun ohjauksen jatkeena vaan kyse on työpajojen tapaisista niin sanotuista kolmannen tien vaihtoehtoista, rakenteeltaan erilaisesta ohjauksesta. Esimerkiksi Turun Ohjaamossa ohjaus määrittyy koulua epäviralliseksi mutta nuorisotoimea viralliseksi, ja tämä merkitsee ohjauksen kokonaisvaltaistumista ja vapaaehtoistumista sekä nivelvaiheen hallinnan tehostumista. Vehviläinen katsoo, että näihin toimintamuotoihin tulisi ohjata nuoria nykyistä tehokkaammin jo peruskoulusta. Tämä ehkäisisi keskeyttämisistä ja uudelleen nivelvaiheen kentälle palaamisista. Kokonaisuudessaan Vehviläinen pitää koordinoivia käytäntöjä ja koordinaattorityötä hyvänä käytäntönä. Koordinaattorityön keskeiseksi tavoitteeksi jäsentyy ensinnäkin tiedon hankkiminen paikallisen palvelujärjestelmän tilanteesta ja nuorten palvelutarpeista sekä tämän tiedon levittäminen eri toimijoille palveluihin ohjaamisen tukemiseksi. Tavoitteena pidetään myös uusien ongelmien ja kehittämishaasteiden paikallistamista, paikallisten kehittämiskohteiden ylläpitämistä, palvelujärjestelmän aukkojen ja päällekkäisten toimintojen osoittamista sekä hanketoiminnan koordinoimista ja kehittämistä. Keskeisenä pidetään myös hyvien käytäntöjen mallintamista ja niiden hyödyllisyyden perustelemista sekä käytännön kokemusten saamista poliittisen päätöksenteon pohjaksi. (55–56, 62–63, 114–115.)

Vehviläisen mukaan Osallisuushanke on osoittanut, että nivelvaiheyhteistyössä ja koordinoinnissa syntyy paikallisia jännitteitä ohjauksen ”heikon” ja ”vahvan” profession edustajien välille. Kyse on omien intressien ja etujen puolustamisesta, oman profession asiantuntemuksen legitimoimisesta, epäluulosta ja pyrkimyksestä laadunvarmistukseen mutta myös erilaisista ammatillisista tavoitteista ja etikoista. Epäluulo kohdistuu yleensä uusiin hankkeisiin ja toimijoihin, joilla ei ole vakiintunutta asemaa palvelujärjestelmässä sekä toimialoihin tai ammattiryhmiin, joiden nähdään poikkeavan perinteisistä työtavoista. Vehviläinen pitää moniammatillista yhteistyötä kuitenkin keskeisenä laadunvarmistuksen keinona. Yhteistyön tarvetta synnyttää tarve hallita ja koordinoita eri tahojen tekemää ohjausta sekä luoda yhteisiä kollektiivisen asiantuntijuuden pelisääntöjä ja sopimuksia. Vehviläinen katsoo osallisuushankkeen koordinoivan ja yhteistyötä painottavan työotteen vastaa- van kentän ajankohtaisiin tarpeisiin. Myös nivelvaiheen uusilla toimintamuodoilla nähdään olleen sosiaalinen tilaus: ne tavoittavat nuoria, joita kukaan muu ei tavoita. Malleilla on parhaimmillaan palvelujärjestelmän toimintaa koordinoiva, asiakasvirtaa ohjaileva ja yhteistyökumppaneiden toimikuvaa muuttava vaikutus. Kehittämistoiminnan katsotaan myös lisänneen eri toimijoiden yhteistä nivelvaiheproblematiikkaan liittyvää ymmärrystä, nostaneen esiin uusia kehittämiskohteita ja paikallistaneen lisäresursseja kaipaavia palvelujen aukkoja. Käytäntöjen vakiinnuttaminen edellyttää sekä vastuutahoja, jotka näkevät toiminnan omien intressiensä mukaisena, että toiminnan mallintamista ja lisäarvon perustelua poliittisille päätöksentekijöille. (57–63.)

Jukka Vehviläinen (2005) Rajatonta palvelua? – Nuorten osallisuushankkeen arvioinnin väliraportti. Helsinki: Opetushallitus.

Julkaistu on Nuorten osallisuushankkeen (ks. Vehviläinen 2006) vuosien 2003–2004 väliarviointiraportti, jossa esitellään arviointitutkimuksen toteuttamista ja alustavia tuloksia paikallisten osallisuushankkeiden toiminnasta. Arvioinnin tavoitteena on selvittää hankkeen vaikuttavuutta ja tavoitteiden saavuttamista. Arvioinnissa tehdään pitkittäistutkimusta, jossa seurataan hankepaikkakuntien elinoloissa, nuorten osallisuudessa ja palvelujärjestelmässä vuosina 2004–2007 tapahtuneita muutoksia. Lisäksi toteutetaan arviointia, jossa painotetaan arviointitiedon hyödyntämistä

hanke- ja kehittämistoiminnassa sekä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Arviointia toteutetaan sekä itsearviointina että ulkoisena arviointia, ja siinä käytetään *benchmarking*-arviointia parhaiden käytäntöjen etsimiseen ja soveltamiseen. Tutkimusaineisto on sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista. Aineistoina käytetään hankkeisiin osallistuville, hankekoordinaattoreille, ohjausryhmien jäsenille ja paikallisille avainhenkilöille tehtyjä kyselyjä ja haastatteluja, erilaisia tilastoindikaattoreita sekä projektiraportteja. Avainhenkilöinä pidetään esimerkiksi kunnan johdon edustajia, poliittisia päättäjiä, oppilaitosten henkilökuntaa, työvoimahallinnon sekä sosiaali- ja terveystoimen edustajia, kolmannen sektorin edustajia ja työpajatoiminnan asiantuntijoita. Tässä raportissa käsitellään pääasiassa kolmea kyselyä ja hanketoimijoiden haastatteluja. Kaikille 39 osallisuushankkeelle suunnattu kysely koski osallisuushankkeiden tavoitteiden kartoittamista. Ohjausryhmien jäsenten kyselyssä tehtiin lähtötasokartoitusta sekä arvioitiin hankkeen etenemistä ja vaikuttavuutta. Hankekoordinaattoreiden kyselyssä pohjustettiin osallisuushankeseminaaria sekä tiedusteltiin näkemyksiä oman hankkeen vahvuuksista ja heikkouksista. Yhdeksällä hankepaikkakunnalla tehtiin 15 hanketoiminnassa mukana olevien haastattelua. Haastatteluissa käsiteltiin hankkeen tavoitteita, suunnitelmia ja toimintaedellytyksiä sekä hankkeen ohjautumista. (5, 18, 32–33, 36–46, 50–57.)

Osallisuushankkeen erilaisia paikallisia hankkeita yhdistää toiminnan keskiössä oleva paikallinen koordinaattori, jonka tehtävänä on huolehtia paikallisen hanketoiminnan organisoinnista ja suunnitella toimenpide-ehdotusten toteuttamista omassa kunnassaan. Kaikkien hankkeiden tavoitteena on myös paikallisen yhteistyön kehittäminen ja toimintojen koordinointi: paikallisesti löytyy runsaasti projekteja ja hankkeita, joiden tavoitteet ovat yhdenmukaiset osallisuushankkeen kanssa. Vehviläinen toteaa, että osallisuushanke on valtiolähtöinen hanke, jolla pyritään kehittämään kuntien toimintaa, ja katsoo näkemyksen vievän hanketta pois perinteisestä projektimaisen toiminnan logiikasta. On myös tulkittu, että osallisuushanke edustaa 2000-luvun alussa alkanutta poliittisten ohjelmien aikakautta, jolle on ominaista kevyiden ja koko maassa operoivien pitkäkestoisten hankkeiden tulo paikallisten projektien ja palvelujärjestelmän rinnalle (Paju 2004). Vehviläisen mukaan hankkeita ja palvelujärjestelmän toimintaa näyttävät säätelevän samankaltaiset toistuvat ratkaisuehdotukset, kuten moniammatillisten työryhmien tarve ja nuorten elinolojen tarkastelu kokonaisuutena sektori-asiantuntijoiden irrallisten näkökulmien sijaan. Vehviläinen tulkitsee tämän kuvastavan sitä, että ratkaisukeinoista ollaan ainakin jollakin tasolla yhtä mieltä. Ristiriitoja aiheuttavaksi ongelmaksi jäsentyy se, miten näillä yleisesti tunnustetuilla hyvillä käytännöillä päästään konkreettisiin muutoksiin. Vehviläinen katsoo, että osallisuushanke on kehittämis- ja kokeiluhanke, jonka arvo riippuu siitä, missä määrin se pystyy tuottamaan innovatiivisia ratkaisukeinoja, kuten hyvien käytäntöjen levittämistä, käytettyjen ratkaisukeinojen jalostamista tai täysin uusia toimintamenetelmiä. Hankkeen tulisi tuottaa siirtovaikutuksia, siirtää paikallisten hankkeiden kokemuksia ja toimenpide-ehdotuksia valtakunnalliselle tasolle. (14–18.)

Vehviläisen mukaan ainakin osallisuushankkeen alkuvaiheessa osallisuuden käsite on ymmärretty laveasti koulutuksellisen syrjäytymisen ehkäisemisenä ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien lisäämisinä. Osallisuushankkeen tavoitteisiin liittyvinä koulutuspoliittisina kehittämiskohteina on nähty etenkin peruskoulussa heikosti pärjäävien nuorten opintojen tehostaminen, peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheen kehittäminen sekä ammatillisten opintojen keskeyttämisten vähentäminen. Tämä on samalla myös nuorten työmarkkinoille sijoittumisen tukemista. Vehviläinen nostaa esille kansainvälisen Civics-vertailututkimuksen. Se osoitti, että suomalaisnuorten yhteiskunnalliset tiedot, kansalaistoimintaan liittyvä aktiivisuus, poliittista järjestelmää kohtaan koettu luottamus ja sosiaalinen vastuuntunto ovat verraten heikkoja. Osallisuushankkeessa kyse nähdään olevan myös siitä, missä määrin mahdollinen aktiivisuuden kasvu ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen tukevat nuorten koulutuksellista pärjäämistä ja työmarkkinoille sijoittumista. Nuorten osallisuuteen ja syrjäytymiseen liittyviä asioita voidaan tarkastella luottamuksen käsitteen kautta. Luottamuksen tarpeen nähdään syntyvän epävarmuudesta ja yksilöllistymisen lisääntymisestä. Vehviläinen katsoo,

että osallisuushankkeella pyritään kehittämään juuri niiden nuorten elinoloja, joilla on keskimääräistä heikompi luottamus erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin. Usein katsotaan, että luottamuksen hyötyjä ovat yhteiskunnallisen ja paikallisen integraation ylläpitäminen ja vahvistuminen sekä sosiaalisen pääoman, voimavarojen ja resurssien kohentuminen. (18–28.)

Tulokset

Tässä yhteydessä käsitellään tiivistetysti hankkeen yhteenvedoa ja loppukeskustelua. Vehviläinen toteaa, että valtakunnallisen toimenpideohjelman tavoitteet, koulutuksellisen syrjäytymisen ehkäisy ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen ovat kattavasti mukana paikallisten hankkeiden toiminnassa. Hankkeet olivat kuitenkin profiloituneet painopisteidensä suhteen eri tavalla, ja siitä systä pyrittiin muotoilemaan teemoja, jotka kattaisivat valtakunnallisen toimenpideohjelman tavoitteet mutta ottaisivat samalla huomioon paikallisten hankkeiden omat intressit. Tarkoitus oli saada samojen asioiden kanssa työskentelevät hankkeet yhteistyöhön ja vähentää päällekkäistä työtä. Valtakunnalliset koordinaattorit ja tutkijat tiivistivät kolme keskeistä teemaa: koulun kehittäminen yhteisöllisellä ja yhteistyöllisellä työtavalla, toisen asteen opintoihin ohjaaminen tai työmarkkinoille poluttaminen sekä elinolojen ja -ympäristöjen kehittäminen nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia parantamalla. Lisäksi eräänlaisiksi läpäiseviksi teemoiksi jäsennettiin poikkihallinnollinen yhteistyö, palveluiden koordinointi, palvelujärjestelmän kehittäminen (projektitoiminnan sijaan), ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen. (145–146.)

Paikallisten hankkeiden ohjausryhmän jäsenille suunnatun kyselyn perusteella osallisuushankkeen toimintaan ollaan kohtuullisen tyytyväisiä: 90 prosenttia vastanneista katsoi, että hanke oli kokonaisuudessaan edistynyt vähintään melko hyvin. Paikkakuntien valmiuksia hankkeen toteuttamiseen pidetään myös verraten hyvinä, ainakin paikalliseen asenneilmapiiriin, uudistushenkisyyden ja poikkihallinnollisen yhteistyövalmiuksien suhteen. Suurimmat puutteet liitettiin taloudellisiin resursseihin ja henkilöstön voimavaroihin. Vehviläisen mukaan hankkeiden toimintaa tukee etenkin se, että hankkeen asema paikallisessa toimintaympäristössä on arvostettu ja hanke liittyy johonkin laajempaan kokonaisuuteen esimerkiksi ohjelmien ja strategioiden kautta. Sitoutumattomuudessa katsotaan olevan osittain kyse siitä, ettei hankkeen tavoitteita koeta omiksi. Vehviläisen mukaan hyvillä hankkeilla näyttäisi olevan tyypillistä se, että hankkeen tavoitteet ja intressit on kyetty ilmaisemaan niin, että myös ulkopuoliset ymmärtävät toiminnan mielekkyyden ja hyödyn. Useat hankkeet katsoivat toiminnan keskeisimpien vaikutusten liittyvän yhteistyön tiivistymiseen ja yhteistyöverkostojen luomiseen mutta myös yhteisen tahtotilan luomiseen ja nuorten osallisuuden esille nostamiseen. Hankkeen alkuvaihe on ollut toiminnan muotoutumisen aikaa, johon kuuluu erilaista valmistelemaa pohjatyötä, kuten tiedon keräämistä, kehittämistarpeiden arviointia, elinolojen ja hyvinvoinnin kartoittamista, suunnittelua sekä palvelutarveanalyysiä. Vehviläinen tulkitsee, että suurin osa hankkeista näyttää etenevän tavoitteiden mukaisesti. (146–148.)

Vehviläisen mukaan valtakunnalliset tavoitteet asettavat raamit paikalliselle toiminnalle mutta sallivat paikallisen soveltamisen. Yhteisen toimenpideohjelman tarkoituksena on ollut myös varmistaa, että osallisuushanke ei jää pelkäksi ajankohtaisiin akuutteihin ongelmiin pureutuvaksi projektitoiminnaksi vaan siinä huomioidaan ennaltaehkäisy ja pidemmän aikavälin tavoitteet. Hankkeiden näkyvyyden ja vaikuttavuuden edellytyksien suhteen keskeisimmiksi tekijöiksi nousevat paikallisten avainhenkilöiden ja johtohenkilöstön sitoutuminen. Sitoutumisen puutteen nähdään viittaavan siihen, ettei paikallista hanketta koeta omaksi ja omien intressien kannalta relevantiksi. Käytännön hanketyössä keskeistä onkin ollut työn merkittävyyden ja tarpeellisuuden osoittaminen. Hankkeen ohjautumiseen vaikuttaa myös se, missä määrin hankkeen ”omistava” hallintokunta ajaa omia intressejään ja missä määrin tehdään paikallista yhteensovittamista. Vehviläisen mukaan

paikallisen yhteistyön kehittämisessä keskeistä on, kuinka hanke onnistuu rakentamaan tarpeita erilaisille toimenpiteille ja kehittämisehdotuksille sekä miten nämä innovaatiot saadaan leviämään siirtovaikutuksina eri organisaatioihin. Yhteistyö voi kilpistyä myös ammatillisia reviierejään puolustaviin työntekijöihin ja asiantuntijuuttaan varjeleviin professioihin. Keskeistä on, että työntekijän tulisi kokea, että toiminta soveltuu myös omaan ammatilliseen kehykseen. Vehviläisen mukaan sitoutumattomuus voi liittyä myös työelämän epävarmuuteen: kehittämiseen saattaa yhdistyä omaa tulevaisuutta koskeva pelko. Olennaista olisi, että uusi toimintatapa mielletäisiin tarpeelliseksi ja työtä helpottavaksi uudistukseksi. (149–161.)

Merja Karjalainen & Helena Kasurinen (toim.) (2006)
Ohjauksen toimintakulttuurin muutos alueellisessa yhteistyössä.
Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishankkeen raportti.
Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
Tutkimuslauseita 31. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Julkaisu on Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishankkeen raportti, jossa kuvataan hankkeen alueellisissa projekteissa kahden toimintavuoden aikana tehtyä kehitystyötä. Raportissa esitellään hankkeen lähtökohtia, saavutettuja tuloksia, hankkeessa luotuja toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä sekä arvioidaan hankkeen toimintaa. Se on tehty Opetushallituksen ja Koulutuksen tutkimuslaitoksen yhteistyönä. Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishanke on Opetushallituksen vuonna 2003 käynnistämä hanke, jota rahoittaa opetusministeriö ja joka on myös osa työministeriön työllisyyden politiikkaohjelmaa. Ohjauksen kehittämishankkeen tavoitteena on alueellisen ja seutukunnallisen eri hallinnon alojen välisen moniammatillisen yhteistyön edistäminen, opintojen keskeyttämisen vähentäminen sekä opintopolun nivelvaiheiden sujuvuuden ja seurantajärjestelmien kehittäminen. Hankkeen tarkoituksena on kasvattaa oppilaitosten henkilöstön valmiuksia vastata lisääntyvään ohjaustarpeeseen sekä tehostaa ohjausta ja oppilashuoltoa varhaisen tunnistamisen ja varhaisen puuttumisen mahdollistamiseksi. Hanke on toteutettu koko Suomen kattavina seutukunnallisina projekteina. Mukana on ollut 50 aluehanketta ja 277 kuntaa, ja hankkeella katsotaan olleen vaikutusta yli 350 000 oppilaan ja opiskelijan saamiin ohjauspalveluihin. Hankkeessa ovat edustettuina kaikki koulutusasteet ja oppilaitosmuodot yliopistoja lukuun ottamatta. (5–6, 20, 22, 25–26.) Tässä yhteydessä tuodaan tiivistetysti yhdistellen esille ne raportin osiot, jotka käsittelevät hankkeessa luotuja toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä, hankkeen arviointia sekä johtopäätöksiä ja kehittämissuosituksia.

Raportin aineisto on kerätty aluehankkeiden yhdyshenkilöille suunnattuna lomakekyselynä. Kyselyssä on selvitetty, miten kehittämistyötä on tehty, millaisia toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä on luotu hankkeen aikana ja millaiset tekijät ovat vaikuttaneet tulosten saavuttamiseen. Kysymykset perustuvat kehittämishankkeen tavoitteisiin ja opetusministeriön hankkeen asettamiskirjeeseen. Aluehankkeiden on toivottu myös keräävän tietoa koko hankkeen ajalta annettujen ohjeiden mukaisesti. Kyselyyn vastasi yhteensä 38 hanketta, ja vastausprosentti oli 76. (39–40.)

Tulokset

- » MERJA KARJALAINEN: OPPILAAN- JA OPINTO-OHJAUKSEN KEHITTÄMISHANKKEEN AIKANA LUODUT TOIMINTAMALLIT TAI HYVÄT KÄYTÄNNÖT
- » MERJA KARJALAINEN: ALUEELLISEN KEHITTÄMISHANKKEEN TOIMINNAN ARVIOINTI
- » MERJA KARJALAINEN & HELENA KASURINEN: JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISSUOSITUKSET

Aluehankkeiden keskeisimmät kehittämiskohteet ovat olleet 7.–9.-vuosiluokkien, ammatillisten oppilaitosten ja lukion ohjauksen kehittäminen, opintojen keskeyttämisen vähentäminen sekä tieto- ja viestintäteknologian käytön kehittäminen. Myös ohjaustoiminnan arviointi- ja palautejärjestelmiä, varhaista tunnistamista ja puuttumista sekä erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ohjausta on kehitetty monessa hankkeessa. Seuraavassa esitellään raportissa keskeisiksi arvioituja toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä sekä siinä esitetyjä kehittämissuosituksia. (81–82.)

Alueellinen, eri hallinnonalojen välinen ja moniammatillinen yhteistyö

Kaikissa aluehankkeissa on koottu yhteen alueella toimivia eri tahoja sekä kehitetty seutukunnallista ja alueellista yhteistyötä. Tässä suhteessa hankkeen arvioidaan saavuttaneen tavoitteensa. Hankkeissa on sekä luotu uusia että vahvistettu jo ennestään toimineita yhteistyöverkostoja ja saatu niihin uusia toimintamuotoja. Tätä pidetään hankkeen keskeisenä tuloksena. Yhteistyön tarve ja sen tuomat hyödyt on havaittu, ja yhteistyötä on kehitetty aiempaa tavoitteellisemmaksi ja systemaattisemmaksi. Alueellisen ohjaustoiminnan kehittämisen on monin paikoin todettu olleen alkutekijöissään. Uusien opetussuunnitelmien perusteiden mukaan ohjaus ja vastuu oppilashuollosta on koko oppilaitoksen yhteinen tehtävä. Kyselyn perusteella tähän suuntaan ollaan siirtymässä mutta toimintakulttuurin muutoksen katsotaan kuitenkin olevan pitkälinen tukea vaativa prosessi. Hankkeen yhtenä tuen muotona ovat toimineet henkilöstölle ja yhteistyöverkostoille suunnatut paikallisiin kysymyksiin keskittyvät koulutukset. Tärkeänä pidetään myös oppilaitoksen yhteistä opetus- ja ohjaussuunnitelmatyötä. Katsotaan, että yhteistyöverkostojen toiminnassa keskeistä on yhteisten suunnitelmien ja strategioiden laatiminen. Kyselyn katsotaan tuoneen esille, että vaikka oppilaitoksissa on tehty suunnitelmia, alueellinen koordinaatio nähdään vielä puutteellisena. Hankkeessa on perustettu erilaisia työ-, ohjaus-, ja asiantuntijaryhmiä, mutta suurin osa toimijoista on kuitenkin koostunut oppilaitosten henkilöstöstä, erityisesti ohjaajista. Kokonaisuudessaan hankkeen katsotaan osoittaneen, että moniammatillinen yhteistyö on suuri haaste erityisesti maantieteellisesti tai asukasluvultaan suurilla alueilla sekä niillä alueilla, joilla yhteistyön perinnettä ei ole. Raportissa korostetaan, että ohjauspalvelujen kokonaisvaltainen kehittäminen vaatii moniammatillisia ja eri hallinnonalojen välisiä verkostoja, yhteistä työskentelyä, alueellisten ohjausstrategioiden luomista, kouluttautumista ja yhteydenpitoa. Keskeisenä nähdään myös työnjaon ja vastuualueiden määrittely. (87, 91–93, 123–125, 167–169, 176.)

Oppilashuollon tehostaminen syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä varhainen tunnistaminen ja puuttuminen

Hankkeissa oppilas- ja opiskelijahuoltoa on kehitetty syrjäytymistä ehkäisevästä näkökulmasta pitämällä varhaista tunnistamista ja puuttumista keskeisinä toimintaperiaatteina. Varhaisen tunnistamisen ja puuttumisen kehittäminen voidaan jakaa oppilaitoksen sisäisiin toimenpiteisiin ja yhteistyöverkostossa toteutettaviin toimenpiteisiin. Hankkeissa sisäisten toimenpiteiden kehittämistä on toteutettu esimerkiksi säännöllisten ryhmänohjaustuntien ja luokanvalvojan tuntien sekä henkilöstön ja opiskelijahuoltoryhmän tiiviiden kokoontumisten ja toimenkuvien määrittelyn avulla. Poissaolojen ja opintojen etenemisen seuranta on tarkennettu, ja heikosti menestyneitä opiskelijoita on pyydetty yksilölliseen ohjauskeskusteluun. Uusien opiskelijoiden tukitarpeita on kartoitettu kyselyillä ja haastatteluilla. Koulun opetushenkilöstöä on myös koulutettu ongelmien havaitsemiseen ja puheeksi ottamiseen. Yhteistyöverkostojen toimenpiteitä on kehitetty esimerkiksi yhteistyösuunnitelmien laatimisen ja siirtotietojen tehokkaan hyödyntämisen kautta sekä tuomalla oppilashuoltoryhmiin tarpeen mukaan kuultavaksi ulkopuolisia asiantuntijajäseniä, opiskelijoita ja heidän vanhempiaan. (95–97, 169–170.)

Opintojen keskeyttämisen vähentäminen, opintopolun sujuvuus ja seurantajärjestelmän kehittäminen

Lähes jokaisessa aluehankkeessa on keskitytty nivelvaiheiden kehittämiseen. Tärkeänä pidetään opiskelijujen sisältöjä ja ammatteja koskevan tiedon riittävää jakamista, tutustumiskäyntejä oppilaitoksiin sekä nivelvaihetietojen tehokasta hyödyntämistä. Opintojen keskeyttämistä pyritään vähentämään sillä, että opiskelijoiden ohjaus- ja tukitarpeisiin panostetaan heti opintojen alussa. Jos opiskelija on keskeyttämässä opintonsa, tulee hänen kanssaan tehdä alueen oppilaitosverkostoja tai työvoima- ja sosiaalipalveluiden mahdollisuuksia hyödyntävä jatkosuunnitelma. Seurantajärjestelmien kehittäminen on hankkeessa merkinnyt ensinnäkin sitä, että yläkoulun oppilaanohjaaja seuraa toiselle asteelle siirtyneiden opintojen aloittamista ja etenemistä. Toiseksi toisen asteen oppilaitoksissa on kehitetty poissaolojen ja opintosuoritusten seurantajärjestelmiä, joista välitetään tietoa myös vanhemmille. Myös opintojen päättymisen jälkeistä sijoittumista on seurattu. Koulun ja kodin yhteistyötä on kehitetty erityisten siirtopalaverien avulla. Siirtotietojen tehokas hyödyntäminen palvelee etenkin erityistä tukea tarvitsevia. Raportissa kuitenkin todetaan, että yhteistyön vilkastumisesta huolimatta kaikkia mahdollisuuksia, kuten lisäopetusta ja työpajoja, ei aina ole riittävästi hyödynnetty. Lisäksi katsotaan, että nivelvaiheiden tiedonsiirtojärjestelmiä tulee vielä selkiyttää ja luoda siirtämiseen oikeudellisesti kestävä käytäntö. Koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten ohjauspalveluiden kehittämisessä keskeisenä pidetään poikkihallinnollisten ja moniammatillisten yhteistyöverkostojen toimivuutta sekä yhteistyötä etenkin työvoimahallinnon kanssa. Erityistä tukea tarvitsevien nuorten kohdalla haasteeksi jäsentyy koulutuksen ja työelämän nykyistä tiiviimpi yhteen nivominen, työelämään ohjaaminen ja opiskelijoiden sijoittumisen seurannan kehittäminen. (86–93, 98–99, 170–172.)

Ohjauksen menetelmien, sisältöjen ja välineiden kehittäminen

Ohjausmenetelmien ja -välineiden käyttöä ja toimivuutta on hankkeissa kehitetty pääasiassa hyviä käytäntöjä esittelevien koulutusten avulla. Koulutusten aiheita ovat olleet varhainen puuttuminen ja puheeksi ottaminen, sosiodynaaminen ohjaus sekä ratkaisukeskeisyys. Oppilaitoksissa on tuotettu erilaisia materiaaleja, kuten nivelvaiheen siirtolomakkeita, ohjaussuunnitelmia, kyselyjä, käsikirjoja

tai oppaita sekä ohjaussivustoja. Tieto- ja viestintäteknologian käyttöä on hyödynnetty yhteydenpidossa oppilaiden, vanhempien ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Oppilaita on ohjattu käyttämään internetin aineistoja, kuten Opintoluotsia ja AVO-ohjelmaa. Teknologiaa on käytetty myös ohjausmateriaalien tuottamiseen sekä ohjauksellisten verkkosivujen ja portaalien rakentamiseen. Tieto- ja viestintäteknologiaa pidetään hankkeissa yhtenä tulevaisuuden keskeisistä haasteista. (102–106.)

Ohjauspalveluiden laatuksenteerien, systemaattisten palaute- ja arviointijärjestelmien sekä ohjaustoiminnan kokonaisuuden kehittäminen

Laatustandardien kehittämisen ei aluehankkeiden kehittämistyössä katsota olleen kovinkaan keskeisellä sijalla, eikä ohjauspalvelujen laatuksenteerejä siten ole juuri määritelty. Myös palaute- ja arviointijärjestelmien kehittämisen katsotaan jäävän hankkeessa kesken. Tulosten vakiinnuttamisessa nähdään olevan vielä runsaasti tekemistä. Keskeisinä kehittämishaasteina pidetään myös seurantajärjestelmien kehittämistä ja ohjauksen aseman määrittelemistä: ohjaus määrittyy yhä liiaksi vain opinto-ohjaajien työksi. Katsotaan, että ponnisteluja vaatii erityisesti muiden hallintokuntien kanssa tehtävä yhteistyö. Hankkeissa ohjauksen arvioinnissa on käytetty pääasiassa Opetushallituksen laatimaa ohjauksen itsearviointilomakkeistoa, mutta sen ei vielä katsota toimineen toivotulla tavalla. Raportissa todetaan, että ottamalla eri käyttäjäryhmät mukaan palveluiden suunnitteluun, käyttöönottoon ja arviointiin voidaan edistää palvelujen kohdentamista ja mitoittamista eri käyttäjäryhmille. Raportissa katsotaan ohjauksen järjestämistä koskevan kansallisen päätöksenteon taustalla käytettävän tiedon olevan puutteellista. Nähdään, että ohjaustoiminnan kehittäminen uusien opetussuunnitelmien tavoitteita vastaavaksi edellyttää oppilaitosten toimintakulttuurin muutosta. Eri arvioinneissa esitettyjen ohjauspalveluiden puutteiden korjaamisen katsotaan vaativan kansallisten, eri hallinnonalojen välisten ja moniammatillisten yhteistyömuotojen kehittämistä. Raportissa tuodaan esille, että aluehankkeiden piti alun perin kestää vuoteen 2007, mutta hankeaikaa lyhennettiin, ja monissa hankkeissa kehittämistyön katsotaan tästä syystä jääneen kesken tai osan suunnitelmista jääneen toteutumatta. Toimintatapojen muuttamista pidetään aikaa vievänä prosessina, eikä hankkeissa päästy vielä näkemään kaikkia varsinaisia tuloksia. (123, 127–130, 174–176.)

Eija Honkanen (2006) Opinto-ohjaus ja erityisopetus. Asiakirja- ja haastattelututkimus opetussuunnitelman perusteiden mukaisesta opinto-ohjauksesta ammatillisessa erityisopetuksessa. Hämeen ammattikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu, julkaisu 1/2006. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.

Tutkimuksessa arvioidaan opetussuunnitelman mukaisen opinto-ohjauksen toteutumista ammatillisen perustutkinnon erityisopetuksessa koulutuksen järjestäjän tasolla. Tutkimuksessa analysoidaan, miten ohjaukseen liittyvät suunnitelmat esitetään koulutuksen järjestäjien asiakirjoissa ja miten opinto-ohjaajat, erityisopettajat ja erityisopiskelijat kokevat ohjauksen toteutuvan. Lisäksi tarkastellaan, miten opinto-ohjaajat ja erityisopettajat haluaisivat ohjausta kehittää. Ammatillista erityisopetusta toteutetaan ammatillisissa oppilaitoksissa ja ammatillisissa erityisoppilaitoksissa, ja erityisopiskelijat voivat opiskella integroituna yleisopetukseen tai erityisryhmissä. Ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelman perusteita on uudistettu vuodesta 2000 lähtien. Koulutuksen järjestäjien tulee nyt soveltaa valtakunnallisten perusteiden pohjalta alueelliset koulukohtaiset opetussuunnitelmat.

Opetussuunnitelmissa on kuvattava, miten erityisopetuksesta päätetään ja miten erityisopiskelijan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) laaditaan. HOJKS:ssa tulee kuvata opiskelijalle tarjottavat tukitoimet ja määritellä moniammatillisen tuen tarjoajien vastualueet. (9, 18–19, 33–35.)

Tutkimus on toteutettu kokonaistutkimuksena niiden 120 ammatillisen koulutuksen järjestäjän osalta, joilla oli erityisopiskelijoita syksyllä 2003. Tutkimusaineisto muodostuu asiakirjoista ja teema-haastatteluista, ja tutkimuksessa yhdistetään kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia menetelmiä. Asiakirja-aineisto on kerätty Opetushallituksen avustuksella pyytämällä koulutuksen järjestäjiltä ohjaukseen ja erityisopetukseen liittyviä asiakirjoja. Pyydetty asiakirjat palautti 101 koulutuksen järjestäjää (84 prosenttia). Haastateltavat on valittu harkinnanvaraisen näytteen periaatteella tavoitteena kansallisesti mahdollisimman kuvaava näyte. Tutkimukseen valikoitui 11 ammatillisen koulutuksen järjestäjää, jotka valitsivat haastatteluihin oppilaitoksistaan opinto-ohjaajan, erityisopettajan ja opintojensa päättövaiheessa olevan erityisopiskelijan, yhteensä 33 haastateltavaa. Haastattelut on toteutettu puolistrukturoituina teema-haastatteluina vuonna 2004, hieman alle puolet henkilökohtaisina haastatteluina ja hieman yli puolet puhelinhaastatteluina. Pääasiallisena analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysiä. (63–73, 131.)

Tulokset

Eija Honkasen mukaan opinto-ohjaus oli tutkimuksen asiakirjoissa kirjattu yleisellä tasolla kaikille opiskelijoille tarkoitettuna ohjauksena eikä erityisopiskelijoiden ohjaamista ollut erikseen kuvattu. Vain muutaman koulutuksen järjestäjän erityisopetussuunnitelmissa oli kuvaus erityisopiskelijoiden ohjauksesta. Vähiten oli kuvattu opiskelijoiden ohjaamista valintojen tekemiseen sekä sitä, miten työssäoppiminen liittyy opinto-ohjaukseen, vaikka niiden katsotaan kuuluvan ohjauksen keskeisiin teemoihin. Asiakirjoihin oli kyllä kirjattu ohjauksen tavoitteita, mutta ei ohjauksen järjestämistä käytännön toimintana. Tutkimuksen mukaan ne haastateltavat, joiden koulutuksen järjestäjät olivat kuvanneet ohjauksen toiminnan tasolle, kokivat ohjauksen toteutuvan muita paremmin. Honkasen mukaan opetussuunnitelmiin kirjattua ohjausta tulee täsmentää ja selkiyttää. Toiminnan tason kirjaaminen selkiyttäisi työnjakoon, vastuisiin ja sisältöihin liittyviä kysymyksiä – ja toimijoiden oman tulkinnan mahdollisuus pienenesi. Honkasen mielestä asiakirjojen laadullinen taso on vaihteleva ja niissä on opinto-ohjauksen kirjaamiseen liittyviä vakavia puutteita. Honkanen tulkitsee, että opetussuunnitelmien mukainen ohjaus ei toteudu asiakirjoissa erityisopiskelijoiden kohdalla, ja näkee opetussuunnitelmateorian ja käytännön toteutuksen välillä selvän kuilun. (132–135, 167.)

Honkasen mukaan perusopetuksen jälkeisen siirtymävaiheen ohjauksessa ja tukemisessa on tapahtunut myönteistä muutosta aiempiin tutkimuksiin verrattuna. Haastattelujen perusteella ne erityisopiskelijat, jotka peruskoulun asiantuntijoiden mielestä ovat tarvinneet siirtymävaihetukea, ovat sitä myös riittävästi saaneet. Tuki on ollut suunnitelmallista ja säännöllistä, ja sitä ovat yhteistyössä järjestäneet molempien kouluasteiden erityisopettajat ja opinto-ohjaajat. Opintojen aikaisen tuen ei kuitenkaan katsota toteutuvan yhtä hyvin etenkin yleisopetukseen integroitujen opiskelijoiden kohdalla. Tutkimuksen mukaan erityisopiskelijoille on kyllä opintojen alussa määritelty tukitoimet ja tehty henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, mutta niiden seurannassa ja toteutuksessa on suurta vaihtelua. Niillä koulutuksen järjestäjillä, joilla erityisopetuksen käytännöt olivat vakiintuneita, HOJKS oli kuvattu toiminnan tasolla, ja tällöin kaikki haastateltavien ryhmät olivat muita tyytyväisempiä sen toteutumiseen. Honkanen peräänkuuluttaa nykyistä parempaa HOJKS:n seurantaa, ohjaussuunnitelman kirjaamista toiminnan tasolle sekä ohjaussuunnitelman ja ohjaustoiminnan säännöllistä seuraamista ja arviointia. Tutkimuksen perusteella monissa oppilaitoksissa painottuu vaihtoehtoisesti joko erityisopetuksellinen tuki tai opinto-ohjaus. Opinto-ohjaus

vastasi paremmin integroituina opiskelevien ja erityisopetus erityisryhmissä opiskelevien tarpeisiin, mutta kokonaisvaltaista tukea saa vain pieni osa erityisopiskelijoista. Honkasen mukaan holistinen opiskelijakeskeinen ohjausmalli sekä erityispedagoginen ajattelu tulee yhdistää siten, että opiskelijan elämäntilanne huomioidaan kokonaisuutena ja ohjaus toteutetaan oppilaitoksessa moniammatillisena yhteistyönä. (135–147.)

Tutkimuksen perusteella työssäoppimisjaksoja ei ollut liitetty opinto-ohjaukseen, vaikka työssäoppiminen kuuluu keskeisesti ohjauksen uranvalinnallisiin tavoitteisiin ja työllistymisen ennakointiin. Honkanen tulkitsee tämän viestivän, ettei työllistymistä pidetä erityisopiskelijan kohdalla todellisenä tavoitteena. Honkasen mukaan erityisopiskelijoiden työelämään siirtymistä pitäisi pohjustaa opintojen alusta saakka ja työllistymisprosessin kuvaus tulisi kirjata opetussuunnitelmiin. Työssäoppimisen käytänteissä tulisi lisätä valmennusta ja tukea sekä liittää työssäoppiminen laajemmin opinto-ohjaukseen. Tutkimus osoittaa, ettei erityisopiskelijoita tueta riittävästi koulutuksesta työelämään tai jatko-opintoihin siirtymisen vaiheessa. Opiskelijoiden HOJKS:ssa tulisi kuvata työssäoppimiseen ja siirtymävaiheisiin liittyvät ohjauksen ja tuen tarpeet ja määritellä tällöin myös, millaisiin työtehtäviin tai jatko-opintoihin opiskelija tähtää. Honkanen nostaa esille alueellisten ura- ja rekrytointipalvelujen kehittämisen erityisopiskelijoiden näkökulmasta. Tärkeää olisi myös seurata erityisopiskelijoiden työelämään ja jatko-opintoihin sijoittumista sekä lyhyemmällä että pidemmällä aikavälillä. Tämä tulisi toteuttaa alueellisesti yhdessä työelämän ja työhallinnon kanssa, jotta koulutusta voitaisiin kehittää ja koulutustarpeita ennakoida. (150–152.)

Haastatellut opinto-ohjaajat ja erityisopettajat kehittävistä opinto-ohjausta erityisesti kolmella alueella. Tärkeimpänä pidettiin moniammatillista yhteistyötä. Sitä kyllä tehdään käytännön tasolla, mutta yhteistyön toimintatapoja tulisi selkiyttää etenkin vastuun- ja työnjaon osalta. Honkasen mukaan ne tulee myös kirjata opetussuunnitelmiin. Toiseksi kehittämisalueeksi jäsenyi siirtymävaiheiden ohjaus. Peruskoulun jälkeisessä siirtymävaiheessa keskeistä olisi, että uravalinnan ohjausta toteutettaisiin jo seitsemänneltä luokalta lähtien. Ammatillisen koulutuksen jälkeistä siirtymässä tulisi puolestaan vahvistaa työelämään sijoittumisen tukemista. Kolmantena kehittämiskohteena haasteltavat pitivät opettajien asenteisiin vaikuttamista. Opettajien katsotaan tarvitsevan koulutusta oppimisvaikeuksien tunnistamiseen, opetuksen yksilöllistämiseen ja erityisoppilaiden kohtaamiseen. Kokonaisuudessaan Honkanen tulkitsee, ettei opinto-ohjaus ammatillisessa erityisopetuksessa vastaa riittävän hyvin opiskelijoiden tarpeisiin. Ohjausta olisi systemaattisesti kehitettävä. Honkasen mukaan opinto-ohjaukselliset ja erityispedagogiset tavoitteet tulisi yhdistää niin valtakunnallisten suunnitelmien perusteissa kuin oppilaitoskohtaisissa suunnitelmissakin yhdeksi moniammatillisuuteen perustuvaksi ohjaus-, tuki- ja hyvinvointisuunnitelmaksi. Keskeistä olisi suunnitelman vieminen käytännön toteutuksen tasolle sekä niiden seuranta- ja arviointityön kehittäminen. Honkanen katsoo tämän edellyttävän viranomaisohjausta. (152–153, 157–160, 167, 170.)

Toni Niittymäki (2005) Selvitys vuonna 2005 perusopetuksen päättävistä oppilaista, jotka eivät hakeneet opiskelupaikkaa kevään toisen asteen yhteishaussa. Nuorten osallisuushanke. Helsinki: Opetushallitus.

Julkaisussa tarkastellaan kevään 2005 yhteishaussa opiskelupaikkaa hakematta jättäneitä perusopetuksen päättöluokkalaisia. Toisen asteen koulutukseen haetaan yhteishaun kautta. Suurin osa päättöluokkalaisista osallistuu yhteishakuun, mutta osa jättää opiskelupaikan hakematta. Selvityksen ensisijaisena tavoitteena on muodostaa valtakunnallinen kokonaiskuva näistä hakematta jättäneistä, hakemattomuuden syistä, nuorten ohjaustarpeista, heidän tulevaisuuden suunnitelmistaan sekä asennoitumisestaan erilaisia tukimuotoja ja koulunkäyntiä kohtaan. Toisena tavoitteena on jäsentää yhteishakuun liittyvän tiedonkeruun merkitystä ja kehittämistä. Selvitys on osa Opetushallituksen koordinoimaa ja hallinnoimaa Nuorten osallisuushanketta, jonka tarkoituksena on edistää nuorten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia sekä ehkäistä heidän syrjäytymistään. Keskeinen tutkimusaineisto muodostuu keväällä 2005 yhteishaussa hakematta jättäneille päättöluokkalaisille suunnatusta valtakunnallisesta kyselystä. Kysely on toteutettu kouluissa opinto-ohjaajien avustuksella. Vastauksia saatiin 567 (vastausprosentti 36). Lisäksi opinto-ohjaajat lähettivät tietoa 206 nuoren tilanteesta, joten yhteensä tietoa saatiin 773 oppilaan jatko-opintosuunnitelmista (48 % hakematta jättäneistä). Vastaajista noin 90 prosenttia oli yhdeksäsluokkalaisia, lisäluokkalaisia oli kahdeksan prosenttia. Sukupuolittain vastaukset jakautuivat lähes tasan. Toinen käytetty aineistokokonaisuus muodostuu Tilastokeskuksen koulutustilastoista ja Opetushallituksen yhteishakurekisterien tiedoista. (5, 7–9, 11, 15–16.)

Tulokset

Yhteishakurekisterin mukaan koko maassa keväällä 2005 yhteishaussa hakematta jättäneitä yhdeksännen luokan oppilaita oli 1390 ja lisäopetuksen oppilaita 207, ja näin ollen yhteishaussa päättöluokkalaisista opiskelupaikkaa haki 97,4 prosenttia ja hakematta jätti 2,6 prosenttia. Suhteellisesti eniten hakematta jättäneitä oli Uudellamaalla (3,5 % yhdeksäsluokkalaisista), ja vähiten Pohjois-Karjalassa (1 %). Lisäopetuksen oppilaita jätti hakematta suhteellisesti selvästi yhdeksäsluokkalaisia suurempi osa (koko maassa 13,4 %). Alueellisesti erot ovat suuria, esimerkiksi Hämeessä hakematta jätti vain 3,8 prosenttia, mutta Keski-Suomessa 31,6 prosenttia. Merkittävän suuri osa hakematta jättäneistä löytyy Uudeltamaalta, ja kunnittain tarkasteltaessa eniten yhteishaun ulkopuolelle jättäytyneitä oli Helsingissä. Toni Niittymäen mukaan tulee kuitenkin huomioida, että Uudellamaalla on muita alueita enemmän mahdollisuuksia hakeutua opiskelemaan yhteishakujärjestelmän ulkopuolella. Niittymäki myös tulkitsee, ettei lisäopetus sinänsä ole syynä vähäiseen hakeutumiseen. Moni lisäopetuksessa olleista olisi todennäköisesti jäänyt jo yhdeksännen luokan jälkeen vaille opiskelupaikkaa ilman lisäopetusta. (11–14.)

Kyselytutkimukseen vastanneista 59 prosentilla opetusmuotona oli yleisopetus, 33 prosentilla erityisopetus ja neljällä prosentilla integroitu erityisopetus. Erityisopetusta saavien suhteellisesti suuren määrän katsotaan kertovan siitä, etteivät heille suunnatut jatko-opinnot yleensä kuulu yhteishakujärjestelmään. Kyselyssä tiedusteltiin myös äidinkielen, matematiikan, englannin ja vastaajan ilmoittaman mielisimmän kouluaineen arvosanoja. Selvästi suosituimmaksi nousi liikunta, ja runsaasti mainintoja saivat myös kuvaamataito, käsityöt, kotitalous ja englanti. Niittymäki pitää huomattavana teoreettisten aineiden suosion vähäisyyttä ja katsoo tämän vastaavan ennako-odotusta

siitä, että yhteishaussa hakematta jättäneet ovat teoreettisia aineita kiinnostuneempia taitoaineista ja liikunnasta. Sekä yleis- että erityisopetuksessa olevien vastaajien äidinkielen, matematiikan ja englannin arvosanojen keskiarvo oli noin 7, mutta hajonta oli varsin suurta: hakematta jättäneissä on sekä hyvin että huonommin opinnoissa menestyviä oppilaita. Yhteishaun ulkopuolisiin oppilaitoksiin hakevat saivat kokonaan hakematta jättäneitä hieman parempia arvosanoja. Kyselyssä pyydettiin vastaajaa myös nimeämään ne henkilöt, joiden kanssa hän oli keskustellut opiskelemaan hakemisesta. Keskeisimmäksi oppilaan valintoihin vaikuttaviksi henkilöiksi määrittyivät äiti (84 %), isä (56 %) ja opinto-ohjaaja (54 %). Niittymäki tulkitsee, että koulun ja kodin välisellä yhteistyöllä on huomattava merkitys hakuprosessissa. (15–19.)

Niittymäki katsoo hakematta jättämisen syiden tarkastelun osoittavan, ettei yhteishakujärjestelmän kautta hakematta jättäminen vielä kerro oppilaasta paljoakaan. Selvästi tärkeimmäksi hakemattomuuden syyksi nousi aikomus hakeutua yhteishaun ulkopuoliseen oppilaitokseen (43 %). Näin ollen kaikki hakematta jättäneet eivät ole jäämässä koulutuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi vieraskielinen lukio-opetus, steinerkoulujen ja kansanopistojen lukio-opetus sekä ammatilliset erityisoppilaitokset ja monet kansanopistojen linjat eivät kuulu yhteishakujärjestelmään. Lisäksi oma ryhmänsä muodostuu niistä nuorista, jotka aikovat suorittaa yhdeksännen luokan uudestaan tai jatkavat lisäopetuksessa. Lisäopetukseen siirtyminen oli kolmanneksi yleisin syy hakemattomuuteen (23 %). Toiseksi yleisimmäksi syyksi osoittautui se, ettei nuori tiennyt, minne hakea (26 %). Joka kymmenes toivoi pääsevänsä suoraan töihin ilman toisen asteen koulutusta. Niittymäki pitää tätä vähäisenä ja katsoo nuorison tällä perusteella olevan varsin koulutusmyönteistä. (20–22.)

Kyselyssä tiedusteltiin oppilaiden näkemyksiä saamastaan oppilaanohjauksesta sekä heidän ohjaukseen ja muuhun tukeen liittyviä toiveitaan ja opiskelua koskevia ajatuksiaan. Niittymäen mukaan vastauksissa huomionarvoista on nuorten positiivinen asennoituminen oppilaanohjaukseen. Merkittävä osa vastanneista koki sekä henkilökohtaisen ohjauksen että oppilaanohjaustuntien määrän riittäväksi. Sisällöstä vastaajat eivät kuitenkaan olleet aivan yhtä yksimielisiä. Kuitenkin 89 prosenttia nuorista katsoi, että oppilaanohjaus on lisännyt heidän eri jatko-opintomahdollisuuksia koskevia tietojaan. Kriittisimpiä vastaajat olivat sen suhteen, onko oppilaanohjaus auttanut opiskelutavoitteiden saavuttamisessa tai onko se lisännyt kiinnostusta jotakin ammattia kohtaan. Tähän Niittymäki myös paikantaa oppilaanohjauksen suurimmat kehittämistarpeet. Moni vastaajista toivoi enemmän hyödyllisiksi kokemiaan työelämään tutustumisen jaksoja. Niittymäen mukaan työelämään tutustuminen eli TET-jaksot tulisi kytkeä nykyistä tiiviimmin yhteishakuun. Kysyttäessä ohjauksen tai muun tuen tarpeista nuoret olivat kiinnostuneimpia eri koulutusvaihtoehtoja ja ammatteja koskevien lisätietojen saamisesta sekä työharjoitteluun tai työpajalle hakeutumisesta. Tärkeänä huomiona Niittymäki pitää sitä, että kiinnostus tukiovetusta kohtaan on yli 10 prosenttiyksikköä suurempi niillä, jotka eivät lainkaan hae opiskelupaikkaa. Niittymäen mukaan tukiovetusta tulisi kohdentaa nimenomaan niille nuorille, jotka ovat jäämässä jatko-opintojen ulkopuolelle. Koulunkäyntiin asennoitumista kartoittavat kysymykset osoittavat Niittymäen mukaan, että nuoret suhtautuvat varsin myönteisesti kouluun ja opiskeluun. Vaikkeivät he nyt hakeneetkaan yhteishaussa, 91 prosenttia oli sitä mieltä, että myöhemmässä vaiheessa koulutuksen hankkiminen on tarpeen. Kokonaan hakemattomia nuoria koulunkäynti kiinnosti kuitenkin yhteishaun ulkopuolella hakevia vähemmän. Kyselyn mukaan he eivät myöskään viihtyneet koulussa yhtä hyvin kuin muut. (24–30, 38.)

Niittymäki katsoo selvityksen osoittavan, että yhteishakujärjestelmä toimii tehokkaasti – lähes kaikki päättöluokkien oppilaat osallistuvat yhteishakuun. Se ei vielä kuitenkaan takaa opintojen aloittamista. Syksyllä tilanne mutkistuu: kaikki eivät saa hakemaansa opiskelupaikkaa tai aloita opintojaan ja hakemattomat voivatkin päästä peruutuspaikalle opiskelemaan. Tärkeää onkin selvittää perusopetuksen jälkeistä koulutukseen sijoittumista. Syksyllä koulutuksen ulkopuolelle jääneitä on huomattavasti enemmän kuin yhteishaussa hakemattomia. Koulutuksen kysyntä ja tarjonta eivät näin ollen aina kohtaa. Niittymäen mukaan oppilaanohjauksen olisi tuettava oppilasta yksilöllisesti

löytämään sellaiset realistiset jatkokoulutusväylät, joissa hänen motivaationsa on riittävä opintojen suorittamiseen. Niittymäki pitää yhteiskunnallisen osallisuuden kannalta haastavimpana ryhmänä niitä, joilla ei ole aikomustakaan jatkaa kouluttautumista. Jatkossa seurantaa ja tutkimusta tulisikin kohdentaa juuri näihin nuoriin. Olisi tarkasteltava syitä heidän vähäiseen intoonsa kouluttautua, heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan ja elämäntilanteitaan sekä mahdollisuuksia motivoida heitä koulutukseen. (5, 36–40.)

Niittymäki esittää kuusi keskeistä toimenpide-ehdotusta nivelvaiheen ja jatkokoulutukseen sijoittumisen kehittämisen ja nuorten osallisuuden vahvistamisen kannalta:

- 1) Oppilaanohjauksen sisällön kehittämistä on edelleen jatkettava. Erityistä huomiota tulee kiinnittää työelämästä ja ammateista kertomiseen. Tämä edellyttää, että opinto-ohjaajille taataan mahdollisuus kouluttautumisen kautta pysyä työelämän muutosten ajan tasalla. Sidosryhmien kanssa tehtävää yhteistyötä tulee tiivistää esimerkiksi kehittämällä työelämään tutustumisia sekä lisäämällä eri ammattiryhmien edustajien vierailuja oppilaitoksissa yhteistyössä yritysten ja yhteisöjen kanssa.
- 2) Tutkimusta tulee kohdentaa erityisesti lisäopetukseen, sen merkitykseen ja tavoitteiden toteutumiseen.
- 3) Oppilashuollon ja erilaisten tukimuotojen merkitys tulee nähdä laaja-alaisena oppilaan henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin tukena, jossa noudatetaan aikaisen puuttumisen periaatetta.
- 4) Yhteishakua ei tule nähdä pakkotoimenpiteenä: jokaiselle oppilaalle pitää löytää hänen kykyjään ja halujaan vastaava jatkokoulutuspaikka.
- 5) Toiselle asteelle siirtymiseen liittyvää tilastointia tulee kehittää ja selkeyttää siten, että saatavissa on ajankohtaista tietoa yhteishaussa hakeneista, yhteishaun ulkopuolella hakeneista ja oppilaitokseen sijoittuneista opiskelijoista.
- 6) Kuntatasolla tulee kehittää koulutuksen ulkopuolelle jääneiden seurantaa yhteistyössä eri viranomaistahojen kanssa. Tulee kehittää myös erilaisia tukitoimia, jotta näiden nuorten hakeutuminen syksyn täyttämättä jääneille opiskelupaikoille ei ole ainoastaan nuorten oman aktiivisuuden varassa. (40–41.)

**Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2005.
Lääninhallitusten suorittama toimialansa arviointi. Helsinki:
Sisäasiainministeriö.**

Tässä yhteydessä esitellään peruskoulun ja lukion jälkeistä koulutukseen sijoittumista sekä ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden työllistymistä ja jatko-opintoihin sijoittumista käsittelevät osiot.

Perusopetuksen jälkeinen välitön koulutukseen sijoittuminen 2002–2004

Perusasteen koulutuksen päättäneiden sijoittumiskartoituksen tarkoituksena on arvioida koulutuksen vaikuttavuutta. Arvioinnissa todetaan, että perusopetuksen päättäneen nuoren ensisijaisena ratkaisuna pidetään koulutukseen hakeutumista, sillä työvoimatoimiston työttömäksi työnhakijaksikin katsotaan vasta 17 vuotta täyttänyt. Arviointikysymykset ovat olleet: Miten suuri osuus perusopetuksen päättäneistä haki lukioon tai ammatilliseen peruskoulutukseen samana vuonna? Miten suuri

osuus jätti hakematta yhteishaussa? Miten suuri osuus pääsi koulutukseen samana vuonna? Miten suuri osuus jäi peruskoulun jälkeen koulutuksen ulkopuolelle? Miten suuri osuus hakeneista pääsi haluamaansa koulutustyyppiin? Miten koulutukseen sijoittuneiden sekä koulutuksen ulkopuolelle jääneiden sukupuolirakenne vaihteli koulutustyypeittäin? Arvioinnissa käytetyt tavoitetasot perustuvat Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaan 2003–2008, ja ne ovat olleet:

- 1) Vähintään 97 prosenttia perusopetuksen päättäneistä hakeutuu välittömästi yhteishaussa toisen asteen koulutukseen.
- 2) Kukaan perusopetuksen päättäneistä ei jätä hakematta koulutukseen ja alle kaksi prosenttia jättää hakematta yhteishaussa.
- 3) Perusopetuksen päättäneistä vähintään 96 prosenttia aloittaa samana vuonna jatko-opinnot lukiossa, ammatillisessa koulutuksessa tai lisäopetuksessa
- 4) Alle neljä prosenttia jää koulutuksen ulkopuolelle perusopetuksen päättämisen jälkeen.
- 5) Tyttöjen ja poikien välillä ei ole eroja koulutukseen sijoittumisessa tai koulutuksen ulkopuolelle jäämisessä. (57–58.)

Tulokset

Arvioinnin mukaan lukioon ja ammatilliseen peruskoulutukseen hakeutuminen oli tavoitteiden mukaista: yhteishaussa hakeutuneiden osuus oli 97–98 prosenttia ikäluokasta. Lukioon haki keskimäärin 57 prosenttia, vaihteluväli oli Länsi-Suomen läänin 55:stä Etelä-Suomen 60 prosenttiin. Ammatilliseen koulutukseen haki keskimäärin 41 prosenttia, ja vaihteluväli oli Etelä-Suomen 37:stä Länsi-Suomen 44 prosenttiin. Yhteishaussa hakemattomien osuutta pidetään verraten pienenä, mutta läänikohtaisia eroja pidetään tässä suhteellisen suurina. Vähiten hakematta jättäneitä oli Länsi-Suomen läänissä ja eniten Itä-Suomen läänissä. Kaikissa lääneissä tytöt jättivät poikia enemmän hakematta. Myös peruskoulun jälkeistä koulutukseen sijoittumista pidetään melko hyvänä. Koulutustakuun tavoite – 96 prosenttia koulutukseen sijoittuneita – on lähes saavutettu, ja trendi on tarkastelujaksolla ollut nousujohteinen. Lapin läänissä koulutustakuun tavoite jopa hieman ylittyi, muualla siitä jäätin 0,1–1,6 prosenttiyksikköä. Manner-Suomessa lukioon sijoittui keskimäärin 54 prosenttia perusopetuksesta valmistuneista oppilaista. Vaihteluväli oli Länsi-Suomen 52,5:stä Etelä-Suomen läänin 56,5 prosenttiin. Ammatilliseen peruskoulutukseen sijoittui keskimäärin 38,9 prosenttia koulunsa päättäneistä, Etelä-Suomessa vähiten (34,8 %), ja Länsi-Suomessa eniten (41,1 %). Lisäopetuksessa aloittaneiden osuus oli suurin Etelä-Suomen läänissä. Kaikki eivät peruskoulun jälkeen koulutukseen kuitenkaan sijoittuneet, vaikka toisen asteen koulutuksen aloituspaikkoja katsotaan tarkastelujaksolla olleen riittävästi, yli peruskoulun päättävän ikäluokan määrän. Koulutuksen ulkopuolelle jäi tyttöjä selvästi poikia enemmän. Todennäköisenä syynä tähän pidetään tyttöjen vähäistä hakeutumista ammatilliseen koulutukseen ja sen piirissä vain muutamille suosikkialueille, kuten sosiaali- ja terveystieteille tai matkailu-, ravitsemus- ja kotitalousalalle. Vaihteluväli oli Etelä-Suomen tyttöjen 9,4:stä Lapin läänin poikien 4,1 prosenttiin. Haluttuun koulutustyyppiin pääsyn katsotaan kuitenkin onnistuneen kohtalaisen hyvin: toiveet toteutuivat keskimäärin 95-prosenttisesti. Tytöt onnistuivat poikia paremmin sijoittumaan lukioon ja pojat ammatilliseen koulutukseen. Tyttöjen osuus lukioissa oli noin 57 prosenttia ja poikien osuus ammatillisissa oppilaitoksissa noin 63 prosenttia. Arviointi osoittaa, että eri koulumuotoihin sijoittumisessa ja koulutuksen ulkopuolelle jäämisessä oli sukupuolisidonnaisia eroja. (56, 58–60.)

Toimenpide-ehdotuksina arvioinnissa esitetään:

- 1) Joustavia, nuorten yksilöllisistä tarpeista lähteviä ratkaisuja perusopetuksen jälkeisen koulutuksen järjestämiseksi tulee edelleen kehittää. Koulutuksen järjestäjien on vahvistettava lukioiden ja toisen asteen ammatillisten oppilaitosten yhteistyötä ja edelleen kehitettävä innovatiivisia malleja

jatko-opintojen edistämiseksi. Valmentavassa ja valmistavassa koulutuksessa suoritettut opinnot tulee voida hyväksilukea toisen asteen koulutuksessa, ja toisen asteen opiskelijavalinnoissa näitä suorittaneet hakijat tulee rinnastaa peruskoulun päättäviin. Henkilökohtaista opinto-ohjausta tulee järjestää koko koulutuksen ajan, ja myös oppilaiden huoltajat tulee saada siihen mukaan.

- 2) Peruskoulun jälkeistä sijoittumisen seuranta tulee kehittää ja selvittää todelliset hakematta jättäneiden määrät. Koulutuksen ulkopuolelle jäävien henkilökohtaista ohjausta ja seuranta on kehitettävä eri toimijoiden yhteistyönä.
- 3) Ammatillinen peruskoulutus on tehtävä nykyistä tutummaksi ja houkuttelevammaksi vaihtoehdoksi. Opinto-ohjaajien ja opettajien työelämäntuntemusta tulee lisätä, ja koulutuksen järjestäjien tulee edelleen kehittää opinto-ohjausta opiskelijoiden ja työelämän tarpeista lähtevänä.
- 4) Sukupuolirakenteen tasoittamiseksi tyttöjä tulee ohjata laajentamaan jatkokoulutusopintojaan ammatillisille aloille, erityisesti luonnontieteellisille ja matemaattis-teknisille aloille.
- 5) Etenkin ammatillisen peruskoulutuksen aloituspaikkojen uudelleen kohdennus on tehtävä sinne, missä on valitsematta jääneitä hakijoita. Koulutuksen järjestäjien on seurattava perusopetuksen päättäneiden nuorten tilannetta niin, että jokaisesta tiedetään, mikä hänen tilanteensa samana syksynä on. (56.)

Ylioppilastutkinnon suorittaneiden koulutukseen sijoittuminen

Ylioppilastutkinnon suorittaneiden ensisijaisena vaihtoehtona pidetään tutkintoon johtavaan koulutukseen hakeutumista, sillä pelkän ylioppilastutkinnon varassa työmarkkinoille kiinnittyminen on osoittautunut vaikeaksi. Koko ylioppilaskäluokalle pyritään tarjoamaan mahdollisuus ammatillisesti tai tieteellisesti suuntautuneen koulutuksen suorittamiseen ammatillisessa peruskoulutuksessa, ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa. Lisäksi ylioppilailla on mahdollisuus hakeutua tutkintoon johtamattomaan koulutukseen – esimerkiksi avoimeen ammattikorkeakouluun tai avoimeen yliopistoon. Uusien ylioppilaiden koulutukseen sijoittumisen arvioinnissa tulee muistaa, että vuosittain koulutukseen pyrkijöitä on moninkertainen määrä kyseisenä vuonna ylioppilastutkinnon suorittaneisiin verrattuna. Opiskelupaikoista käytävä kilpailu on kovaa etenkin yliopistoissa. Opetusministeriön Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa painotetaan jatko-opintoihin hakeutumisen tehostamista sekä korkeakoulujen opiskelijavalintojen kehittämistä niin, että ylioppilastutkinnon samana vuonna suorittaneiden osuutta korkeakouluissa aloittaneissa lisätään. Arviointikysymykset ovat olleet: Miten suuri osuus ylioppilaista haki välittömästi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen, ammattikorkeakoulutukseen tai yliopistokoulutukseen? Miten suuri osuus ylioppilaista sijoittui koulutukseen? Oliko naisten ja miesten välillä eroja koulutukseen sijoittumisessa tai koulutuksen ulkopuolelle jäämisessä? Virallisia tavoitteita ylioppilaiden välittömästä koulutukseen hakeutumisesta ja sijoittumisesta ei ole tehty, ja käytetyt arviointikriteerit ovat lääninhallitusten yhteisesti sopimia. Tavoitteena on: 1) 80 prosenttia ylioppilastutkinnon suorittaneista hakee koulutukseen samana vuonna, 2) 50 prosenttia ylioppilastutkinnon suorittaneista sijoittuu koulutukseen ylioppilasvuonna ja 3) naisten ja miesten välillä ei ole eroja koulutukseen sijoittumisessa tai koulutuksen ulkopuolelle jäämisessä. Arvioinnin perusaineistona olivat Tilastokeskuksen koulutustilastot vuosilta 2002–2004. (65–66.)

Tulokset

Vuoden 2004 ylioppilaista haki välittömästi jatkokoulutukseen 76 prosenttia, joten koulutukseen hakeutumisen tavoitetta (80 %) ei saavutettu. Tavoitteeseen päästiin Oulun (82 %) ja Länsi-Suomen (80 %) lääneissä. Vuosina 2002–2004 alhaisimmat koulutukseen hakeutumisprosentit löytyivät Etelä-

Suomen läänistä. Ainoastaan toisen asteen ammatilliseen koulutukseen hakeutuneita oli vähän, vain 1,6 prosenttia ylioppilastutkinnon suorittaneista. Läänien väliset erot olivat pienet, mutta vähiten toisen asteen ammatilliseen koulutukseen haettiin Oulun läänissä. Ammattikorkeakoulutukseen haki 26 prosenttia ylioppilaista, suhteellisesti vähiten Etelä-Suomen ja eniten Länsi-Suomen läänissä. Yliopistokoulutukseen hakeutuminen on suosituinta: yliopistoon haki 48 prosenttia ylioppilaista, vilkkaimmin Oulun läänistä ja heikoimmin Etelä-Suomen läänistä. Vuoden 2004 uusista ylioppilaista 40 prosenttia sijoittui koulutukseen, ja näin ollen myös sijoittumistavoite (50 %) jäi saavuttamatta. Parhaiten koulutukseen sijoitettiin Oulun läänistä (44 %), huonoiten Etelä-Suomen läänistä (36 %). Koulutukseen sijoittuneiden osuus on noussut vuodesta 2002 kaikissa lääneissä, vahvimmin Lapin läänissä. Toisen asteen ammatilliseen koulutukseen sijoittui 4 prosenttia uusista ylioppilaista, suhteellisesti vähiten Etelä-Suomen läänissä ja eniten Länsi-Suomen läänissä. Ammattikorkeakoulutukseen sijoittui 17 prosenttia ylioppilaista. Läänien väliset erot olivat suuret: matalin ammattikorkeakoulutukseen sijoittumisprosentti oli Etelä-Suomen läänissä (14 %) ja korkein Oulun läänissä (20 %). Yliopistokoulutukseen sijoittuneita oli 19 prosenttia, osuus vaihteli Lapin läänin 17:stä Oulun läänin 21 prosenttiin. (67–68.)

Vuoden 2004 ylioppilaista 60 prosenttia jäi ylioppilasvuonna koulutuksen ulkopuolelle. Suhteellisesti eniten koulutuksen ulkopuolelle jääneitä löytyy Etelä-Suomen läänistä, jossa lähes kaksi kolmasosaa ei jatkanut koulutuksessa ylioppilasvuotenaan. Suhteellisesti vähiten ilman opintopaikkaa olevia oli Oulun läänissä. Naiset jäivät hieman miehiä useammin koulutuksen ulkopuolelle, suurimmat sukupuolten väliset erot olivat Oulun läänissä. Heikoin tilanne oli Etelä-Suomen naisylioppilailla, joista kaksi kolmasosaa jäi ilman koulutuspaikkaa. Toisen asteen ammatilliseen koulutukseen sijoittui 247 prosenttia³⁴, ammattikorkeakoulutukseen 65 prosenttia ja yliopistokoulutukseen 40 prosenttia hakeneista. Naiset sijoituivat miehiä useammin toisen asteen ammatilliseen koulutukseen, miesten oli helpompi päästä sekä ammattikorkeakoulutukseen että erityisesti yliopistokoulutukseen: yliopistokoulutukseen pääsi hakeneista naisista 33 prosenttia ja miehistä 52 prosenttia. Suhteessa hakeneiden määriin Oulun läänin ylioppilaat sijoituivat parhaiten toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Läänien väliset erot olivat suuret ammattikorkeakoulutukseen sijoittumisessa: Lapin läänistä hakeneet sijoituivat parhaiten, Länsi-Suomesta heikoiten. Yliopistokoulutuksen pääsyprosentit vaihtelivat Lapin 37 prosentin ja Etelä-Suomen läänin 41 prosentin välillä. Ammattikorkeakoulutukseen oli helpointa päästä Lapin läänistä ja vaikeinta Länsi-Suomen läänistä, yliopistokoulutukseen oli puolestaan helpointa päästä Etelä-Suomen läänistä ja vaikeinta Lapin läänistä. Sukupuolten väliset erot koulutukseen sijoittumisessa olivat samansuuntaiset joka läänissä, pienimmät ne olivat Länsi-Suomen läänissä ja suurimmat Lapin läänissä. Tavoite naisten ja miesten tasa-arvoisesta sijoittumisesta koulutukseen ei siis ole täysin toteutunut. (64, 69–70.)

Toimenpide-ehdotuksina arvioinnissa esitetään:

- 1) Opiskelijoiden henkilökohtaisen neuvonnan ja opinto-ohjauksen saatavuutta tulee parantaa ja resursseja lisätä sekä tehostaa ohjausta heti lukion alusta lähtien, jotta opiskelijat saisivat entistä laajemman ja konkreettisemmän kuvan koulutukseen pääsymahdollisuuksista, opiskeluvaihtoehtoista, ammateista ja urakehityksestä. Opinto-ohjaajien työelämään tutustumisjaksoja tulee lisätä.
- 2) Lukioiden tulee lisätä yhteistyötä työelämän ja toisen asteen ammatillisen koulutuksen kanssa. Lukiolaisille on luotava työelämäjaksoilla ja ammatillisessa koulutuksessa suoritetuilla valinnaisilla opinnoilla mahdollisuus päästä tutustumaan työelämään ja ammattialoihin nykyistä paremmin. Aineenopetuksen työelämävastaavuutta tulee parantaa järjestämällä aineenopettajille täydennyskoulutusta ja mahdollisuuksia tutustua työelämään.
- 3) Koulutuksen saatavuus eri alueilla on turvattava: opetusministeriön on korkeakouluverkoston karsimisessa kiinnitettävä huomiota alueelliseen koulutuksen saavutettavuuteen.

- 4) Koulutuksen järjestäjien on lisättävä ja monipuolistettava syksyn haun koulutustarjontaa erityisesti korkeakouluihin. Uusien ylioppilaiden sisäänpääsymahdollisuuksien parantaminen edellyttää vanhan hakijasuman purkamista. Vaihtoehtoisia väyliä, kuten avointa korkea-asteen opetusta väylänä korkea-asteelle, on edelleen kehitettävä.
- 5) Koulutukseen sijoittumisen ongelmakohtia tulee etsiä ala- ja astekohtaisten jatkoselvitysten avulla. Myös alueellisten sekä sukupuolten välisten sijoittumiserojen syitä tulee selvittää. Ylioppilaiden sijoittumiselle tulee luoda selkeät tavoitteet Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman yhteydessä. (64.)

Ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden työllistyminen ja jatko-opintoihin sijoittuminen

Ammatillisen koulutuksen keskeisimpinä lähitulevaisuuden tavoitteina pidetään koulutuksen laadun, työelämävastaavuuden ja vaikuttavuuden parantamista sekä ammatillisen osaamisen ja ammattitaidon arvostuksen lisäämistä. Nuorten siirtymistä koulutukseen ja koulutuksesta työelämään halutaan nopeuttaa ja ammatillisen peruskoulutuksen antamia jatko-opintovalmiuksia kohentaa. Arvioinnissa todetaan, että nämä ovat koulutuksen järjestäjille suuria haasteita, sillä työelämän vaatimukset koulutuksen tuottamalle osaamiselle lisääntyvät samalla, kun opiskelijoiden yksilölliset erot kasvavat. Vastavalmistuneiden työllisyys on parantunut ja nuorisotyöttömyys pienentynyt, mutta alueelliset ja alakohtaiset erot ovat suuria. Kolmivuotiset ammatilliset perustutkinnot tuovat jatko-opintokelpoisuuden ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin, ja perustutkinnon suorittaneella on mahdollisuus suorittaa edelleen ammatti- tai erikoisammattitutkinto. Arviointikysymykset ovat olleet: Miten ammatillisen perustutkinnon suorittaneet ovat sijoittuneet? Miten työllistyminen ja jatko-opintoihin sijoittuminen vaihtelee sukupuolen mukaan? Opetusministeriön hallinnonalan vuoden 2006 talousarvioesityksessä esitetään, että 74 prosenttia ammatillisen perustutkinnon suorittaneista on joko työllistynyt tai sijoittunut päätoimisiin jatko-opintoihin. Tavoitteena on, että vähintään 63 prosenttia ammatillisen perustutkinnon suorittaneista työllistyy, ja vähintään 11 prosenttia sijoittuu päätoimisiin jatko-opintoihin. Tavoitteena myös on, ettei naisten ja miesten välillä ole eroja työllistymisessä eikä koulutukseen sijoittumisessa. Arvioinnin perusaineistona käytetään Tilastokeskuksen Sijoittumispalvelun ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden vuosien 2001–2003 tilastoja. (73–74.)

Tulokset

Vuonna 2003 ammatillisen perustutkinnon suorittaneista työmarkkinoille tai jatko-opintoihin sijoittui 71 prosenttia eikä sijoittumistavoitteeseen (74 %) näin ollen päästy. Tavoite ylittyi ainoastaan Etelä-Suomen läänissä, mihin katsotaan vaikuttaneen erityisesti läänin hyvän työllisyystilanteen. Myös Länsi-Suomen läänissä sijoittuneiden osuus ylitti Manner-Suomen keskiarvon, pienin sijoittuneiden osuus oli puolestaan Lapin läänissä. Verrattaessa vuosia 2001 ja 2003 työelämään tai jatko-opintoihin sijoittuminen on laskenut kaikissa lääneissä Lapin läänin lukuun ottamatta. Kokonaisuudessaan työllisiä oli 59 prosenttia, suurin työllisten osuus oli Etelä-Suomen läänissä (65 %), alhaisin Lapissa (48 %). Työllistymisen tavoitteeseen (63 %) päästiin vain Etelä-Suomen läänissä. Työllistyneiden osuus on ollut lievässä nousussa Etelä-Suomen läänin lukuun ottamatta. Työttömiksi jäi lähes 16 prosenttia. Tutkinnon suorittaneiden työttömyys noudattelee alueellisia työttömyysprosentteja, mutta on keskimääräistä hieman (12 %) korkeampi. Alhaisin työttömyysprosentti oli Etelä-Suomen Läänissä ja

korkein Lapin läänissä. Päätoimisia opiskelijoita tutkinnon suorittaneista oli vuoden 2003 lopussa Manner-Suomessa 12 prosenttia. Suhteellisesti yleisintä opiskelu oli Lapin, vähäisintä puolestaan Etelä-Suomen läänissä. Päätoiminen opiskelu on yleisintä heikon työllisyystilanteen lääneissä, eikä 11 prosenttia tavoitteen ylittämisen kaikissa lääneissä, Etelä-Suomea lukuun ottamatta, näin ollen välttämättä ole ainoastaan myönteistä. Tutkinnon suorittaneista opiskeli työn ohella Manner-Suomessa joka kymmenes. Sivutoimisesti opiskelu on yleisintä hyvän työllisyystilanteen lääneissä, ja suhteellisesti eniten työllisiä opiskelijoita oli Etelä-Suomessa, vähiten Lapissa. Työn ohella opiskelevien osuudet olivat kasvussa kaikissa lääneissä. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevien osuus oli 13 prosenttia, ja Lapin läänissä osuus oli suurin. (74–75.)

Arvioinnissa on tarkastelu koulutusaloittaista työllistymistä, mutta on huomattava, etteivät käytetyt aineistot kerro koulutusta vastaavalle alalle työllistymisestä. Arvioinnissa todetaankin, että seurannan kehittämiseksi tarvitaan tilastot myös omalle opintoalalle työllistymisestä. Valtakunnallisilta erikoisaloilta – kuten lentoliikenteestä, palokoulutuksesta ja poliisikoulutuksesta – työllistettiin erittäin hyvin, työllistyneiden osuus tutkinnon suorittaneista ylitti 90 prosenttia. Myös sosiaali- ja terveysalalta sekä liikunta-alalta työllistettiin hyvin, ja työllisten osuus oli 70 prosenttia. Lähes yhtä hyvin työllistyivät myös kauneudenhoitoalan ja musiikkialan tutkinnon suorittaneet. Heikoimmin työllistyivät koti-, laitostalous- ja puhdistuspalvelualalta valmistuneet (43 %). Työllisten osuus jäi myös alle puoleen puutarhatalouden, kalatalouden, muun luonnonvara-alan, sähköalan, pintakäsittelyalan sekä viestintä- ja kuvataidealan perustutkinnon suorittaneista. Lähes kaikilta tekniikan ja liikenteen koulutusaloilta työllistettiin keskimääräistä huonommin. Etelä-Suomen läänin alueella olevista oppilaitoksista valmistuneet työllistyvät lähes kaikilta opintoaloilta paremmin kuin Manner-Suomessa. Itä-Suomen, Oulun ja Lapin lääneissä ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden työllisyysprosentti oli lähes kaikilla aloilla keskimääräistä alhaisempi. Naisten osuus työttömistä oli miehiä matalampi ja osuus työllisistä miehiä korkeampi. Tätä katsotaan osittain selittävän sen, että naisvaltaisilta opintoaloilta valmistuneet työllistyivät miesvaltaisia aloja paremmin. Myös päätoimisissa opiskelijoissa naisia oli suhteellisesti enemmän. Tilanteeseen on osittain syynä myös muut-luokan miesten suuri osuus, johon kuuluvat muun muassa armeijassa ja siviilipalvelussa olevat. Kaikissa lääneissä naisten osuus työllisistä oli miesten osuutta suurempi, selvin ero naisten hyväksi ilmeni Etelä-Suomen läänissä. Molempien sukupuolten työttömyys oli korkein Lapin läänissä ja pienin Etelä-Suomen läänissä. Erityisesti lappilaismiesten työttömyysprosentti oli korkea, lähes neljännes tutkinnon suorittaneista jäi työttömiksi. Naiset opiskelivat työn ohella useammin kuin miehet kaikissa lääneissä, suurin ero löytyi Länsi-Suomen läänistä. Myös päätoimisten opiskelijoiden osuus oli naisilla yleensä suurempi, mutta Oulun läänissä miehet opiskelivat naisia enemmän, ja Lapin läänissä sukupuolijakauma oli tasainen. (75–77.)

Toimenpide-ehdotuksina esitetään:

- 1) Elinkeinorakenteen ja ammattitaitovaatimusten muutokset edellyttävät koulutuksen ja työelämän yhteistyön tiivistämistä. Alueellisten toimijoiden tulee yhteistyössä kehittää maakunnallisia koulutustarpeiden ennakointijärjestelmiä, ja koulutuksen järjestäjien on hyödynnettävä ennakointitietoa koulutuksen mitoituksessa ja koulutusohjelmien sisällöissä.
- 2) Koulutusaikaisia työelämäyhteyksiä ja opiskelijoiden työnhakuvalmiuksia tulee parantaa lisäämällä henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa. Ohjauksen resurssit on turvattava. Oppilaitosten ura- ja rekrytointipalveluihin on suunnattava lisää resursseja, ja niitä tulee kehittää alueen elinkeinoelämän tarpeiden mukaisesti.
- 3) Ammatilliseen perustutkintokoulutukseen liittyviä työssäoppimisjaksoja on kehittävä pitkäjänteisesti. Koulutuksen järjestäjän on kiinnitettävä erityistä huomiota työssäoppimispaikan valintaan sekä opiskelijan ja työpaikkaohjaajan tukemiseen.
- 4) Koulutuksen järjestäjien on turvattava alueellaan ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden

jatko-, lisä- ja täydennyskoulutus sekä edelleen kehitettävä työn ohella tapahtuvien opiskelumahdollisuuksien tarjontaa. Ei-tutkintoon johtavaa koulutusta on oltava saatavilla joustavasti siten, että tutkinnon suorittanut voi täydentää ammattitaitoaan tietyillä moduuleilla.

- 5) Lainsäädännöllä ja rahoitusjärjestelmällä on edistettävä vastavalmistuneiden työllistymistä etenkin heikoilla työllisyysalueilla nuorten yhteiskuntatakuun mukaisesti. Työelämän ja koulutuksen ulkopuolelle jääneiden seuranta ja ohjausta on kehitettävä eri viranomaistahojen yhteistyönä. (72.)

Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33. Helsinki: Opetusministeriö.

Työryhmän tehtävänä on ollut tarkastella perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaihetta, arvioida viime vuosina käynnistettyjen toimenpiteiden riittävyttä asetettuihin tavoitteisiin nähden sekä koota ehdotukset toimenpiteiksi, joilla voidaan varmistaa perusopetuksen jälkeiset jatkomahdollisuudet koko ikäluokalle. Työryhmä näkee perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen monitahoisena siirtymävaiheena, jossa erilaisissa elämäntilanteissa olevat nuoret vähitellen selkiyttävät omaa suuntautumistaan ja tekevät koulutusväyliä ja ammattiuraa koskevia ratkaisuja. Nivelvaiheen onnistunutta ylittämistä tuetaan erityisesti tukiope- tuksen, erityisopetuksen, opintojen erityisen tuen, oppilashuollon, oppilaan- ja opinto-ohjauksen sekä perusopetuksen jälkeisen lisäope- tuksen ja ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavien koulutusten avulla. Osa nuorista hakeutuu perusopetuksesta myös suoraan työmarkkinoille, ja tällöin jatko-opinnot voivat tulla ajankohtaisiksi vasta työ- tai työttömyysvaiheiden jälkeen. Työryhmä katsoo, että mitä pidemmäksi siirtymäaika venyy, sitä vaikeammaksi opintojen uudelleen aloittaminen ja loppuunsaattaminen muodostuvat. Näin ollen erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevat nuoret, joiden siirtymävaihe on pitkittymässä, jotka eivät hae toisen asteen koulutukseen tai saa hakemaansa koulutuspaikkaa ja jotka peruuttavat saamansa opiskelupaikan tai eivät aloita lainkaan opintojaan tai keskeyttävät ne. Oman haasteellisen ryhmänsä muodostavat lisäksi ilman perusopetuksen päättötodistusta jäävät nuoret. Nivelvaiheiden tukemisen katsotaan vaativan moniammatillista yhteistyötä. (3, 6, 10–13, 20, 29.)

Työryhmä nostaa keskeiseksi nivelvaiheen tukimuodoksi myös työpajatoiminnan. Pajatoiminta nähdään koulutuksen ja työelämän sekä perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen välille sijoittuvana toimintamuotona, jonka tavoitteena on edistää nuorten työssä oppimista, vahvistaa nuorten opiskelu- ja työelämävalmiuksia sekä tukea nuorten tulevaisuudensuunnittelua, ammatinvalintaprosessia ja yleistä arjenhallintaa. Kokonaisuudessaan nuorten työvoimapalveluiden tavoitteena nähdään nuorten työmarkkinoille ja koulutukseen sijoittumisen edistäminen, ammatillisen osaamisen ja työelämävalmiuksien kehittäminen sekä työttömyyden pitkittymisen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Nuorten yhteiskuntatakuun avulla työttömyyttä pyritään myös ennaltaehkäisemään vahvistamalla nuorten ohjausta opiskelun ja työelämän nivelvaiheissa oppilaitosten ja työvoimatoimistojen yhteistyönä. Työvoimatoimistojen tulisi yhdessä alueen koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten kanssa laatia alueellisen ohjausyhteistyön toimintasuunnitelmia koulutuksen ja jatko-opintojen tai työelämän nivelvaiheissa olevien nuorten tukemiseksi. (35, 44–47.)

Lukiokoulutuksen keskeyttää vuosittain noin 4000 henkeä, nelisen prosenttia opiskelijoista. Keskeyttäneistä puolet jatkaa opintojaan jossain muussa koulutuksessa, yleensä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Ammatillisen koulutuksen keskeyttäminen on vähentynyt, mutta silti

vuonna 2003 ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista 11,5 prosenttia (noin 13 100) keskeytti opintonsa. Niitä, jotka eivät jatkaneet opintojaan muualla, oli hieman yli 10 prosenttia (noin 11 600). Työryhmä katsoo, että keskeyttämisen vähentämiseen tähtääviä toimenpiteitä on toteutettu runsaasti. Näitä ovat esimerkiksi opinto-ohjaus ja erilaiset opiskelijoiden tuki- ja neuvontapalvelut erityisesti opintojen alkuvaiheessa sekä ammatillisten oppilaitosten innopajat. Myös nuorten osallisuutta edistävän poikkihallinnollisen yhteistyöhankkeen toimenpiteiden sekä työssäoppimisen vakiinnuttamisen ja ammattiosaamisen näyttöjen käyttöönoton uskotaan kohentaneen tilannetta. (57–62.)

Työryhmän mukaan liian moni perusopetuksen tai lisäopetuksen päättäneistä ei jatka opiskeluaan tai keskeyttää toisen asteen opintonsa ja jää koulutuksen ulkopuolelle. Arvioidaan, että vuosittain jopa 17 000 nuorta on koulutuksesta syrjäytymisen vaarassa ja monelle heistä tämä vaihe merkitsee syrjäytymisprosessin riskin kasvua. Ongelmien riittävän varhaisen tunnistamisen katsotaan myös olevan haasteellista. Osan nuorista nähdään jäävän kokonaan yhteiskunnan toimintojen ulkopuolelle, ja heitä on vaikea tavoittaa palveluiden piiriin. Myöskään työvoimatoimistojen ohjauspalvelujen tarjonnan ei katsota olevan riittävää näille nuorille, eivätkä he yleensä oma-aloitteisesti sinne hakeudu. Osalla perusopetuksen päättävistä katsotaan myös olevan puutteelliset jatko-opintovalmiudet. Työryhmän mukaan perus- ja lisäopetuksen päättäneiden seuranta ja ohjaus on hajanaista ja puutteellista. Yhteishaun jälkiohjausta ei ole säädetty selkeästi minkään viranomaisen vastuulle. Vaikeimmin tavoitettavia ovat ne nuoret, jotka eivät vastaanota saamaansa koulutuspaikkaa, keskeyttävät opinnot heti alkuunsa tai eivät hae mihinkään perusopetuksen jälkeen. Oppivelvollisuutensa suorittaneet alle 17-vuotiaat nuoret eivät myöskään kuulu minkään palveluiden piiriin. Työryhmän mukaan vastuun ottaminen näistä nuorista, nuorten seuranta, ohjaus ja tukeminen vaativat kiinteää yhteistyötä eri viranomaisten, kotien ja muiden sidosryhmien välillä. Ammatillisessa koulutuksessa katsotaan olevan riittämättömästi opintojen ohjausta sekä opiskelijahuolto- ja muita tukipalveluja. Työpajojen suhteen haasteena nähdään yhteistyön tiivistäminen opetustoimeen ja molemminpuolisen tunnettavuuden lisääminen. Pajajaksojen katsotaan olevan myös liian lyhyitä moniongelmaisille nuorille. Työryhmän mukaan moniammatillinen viranomaisyhteistyö ei kokonaisuudessaan ole toiminut tarpeeksi hyvin. (64–65, 69, 74.)

Työryhmä esittää, että toisen asteen yhteishakujärjestelmää uudistamalla tehostetaan koulutukseen hakeutumista ja pääsyä sekä sähköisellä haku- ja palvelujärjestelmällä parannetaan haku- ja valintaprosessien seuranta ja yhteishaun jälkiohjausta. Tehostettua tukea ja ohjausta tarvitsevien nuorten sijoittumista perusopetuksen jälkeiseen koulutukseen kohennetaan henkilökohtaisen jatkokoulutus- ja urasuunnitelman avulla. Se tukee koulutustakuun toteutumista, toimii nivelvaiheen siirtymäsuunnittelun työvälineenä ja helpottaa yhteistyötä eri koulutusmuotojen ja viranomaisten välillä. Opinto-ohjausta tehostetaan ja opiskelujen muuta tukea lisätään. Ammatillisessa koulutuksessa kehitetään edelleen työ- ja käytäntöpainotteisia opiskelumuotoja sekä yksilöllisiä koulutuspolkuja ja opetusjärjestelyjä. Koulutuksen järjestäjien yhteistyömuotoja kehitetään, ja työpajatoiminnan mahdollisuuksia koulutuksen järjestämisessä hyödynnetään aiempaa enemmän. Lasten ja nuorten hyvinvointia ja elinoloja koordinoimaan ja seuraamaan perustetaan yhteistyöryhmiä: nuorten kouluttautumismahdollisuudet, siirtyminen koulutusasteelta toiselle, työllistyminen, asuminen ja vapaa-aika limittyvät nuoren elämässä kokonaisuudeksi, josta kotikunnan tulee työryhmän mukaan ottaa vastuuta. Kokonaisvaltaisen toiminnan eri toimijoiden kesken katsotaan lisäävän palvelujen laatua, tunnettuutta ja tarpeisiin vastaavuutta sekä mahdollistavan varhaisen puuttumisen ja säästävän resursseja. (78–85.)

Nuorten ohjauspalvelujen järjestäminen. Opinto-ohjauksen ja työvoimapaalvelujen yhteistyöryhmä. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:29. Helsinki: Opetusministeriö.

Opinto-ohjauksen ja työvoimapaalvelujen yhteistyöryhmän tarkoituksena on ollut edistää opetus- ja työhallinnon yhteistyötä nuorten ohjauksessa. Yhteistyöryhmä on keskittynyt käsittelemään neljää keskeisenä pitämäänsä teemaa: 1) nivelvaiheiden ohjauksen tehostamista, 2) nuorten koulutukseen ja työhön sijoittumisen nopeuttamista sekä koulutuksen keskeyttämisten vähentämistä, 3) nuorten syrjäytymisen ehkäisyä edistävien toimenpiteiden kehittämistä ja 4) opetus- ja työhallinnon välisen yhteistyön edistämistä ja hyvien käytäntöjen levittämistä. Työryhmä pitää nivelvaiheita opintopolkujen kriittisinä kohtina, joissa ohjauspalveluiden toimivuus mitataan. Siirtymävaiheissa katsotaan tarvittavan oppilaitosten välistä, yksilön tarpeista lähtevää ja eri hallinnonalojen edustajien välistä yhteistyötä. Koulutustakuun onnistumisen nähdään edellyttävän niiden nuorten löytämistä, jotka ovat jäämässä vaille opiskelupaikka tai jotka eivät aloita opintojaan vaikka saisivatkin koulutuspaikan. Myös toisella asteella opintonsa keskeyttävät ilman työtä tai uutta opiskelupaikkaa olevat nuoret tulisi tavoittaa. Työryhmän mukaan ohjauspalveluiden saatavuus tulisi taata. Tällä hetkellä ohjauksen yhteistyön toimintamallien ja säännöllisyyden puuttumisen nähdään aiheuttavan paikallisia eroja ohjaus- ja tukipalvelujen saatavuudessa ja laadussa. (3, 48.)

Työryhmän keskeinen ehdotus on, että tulee perustaa ohjauksen kehittämisestä ja toiminnan suunnittelusta vastaavia alueellisia yhteistyöryhmiä, jotka koostuvat eri hallinnonalojen asiantuntijoiden ja muiden ohjaustyötä tekevien ammattilaisten edustajista. Työryhmä ehdottaa lisäksi, että paikallisella tasolla tulisi sopimuksella määritellä lähettävän ja vastaanottavan oppilaitoksen vastuiden rajat. Kansallisella tasolla tulisi löytää toimintamalli, joka takaa, että koulutuksen ulkopuolella olevalla nuorella on saatavilla yksilöllisiin tarpeisiin vastaavia matalan kynnyksen ohjaus- ja tukipalveluja. Tarvitaan myös verkon ja puhelimen kautta saavutettava kansallinen koulutus- ja ammatinvalintapalveluihin keskittynyt ohjaus- ja neuvontapalvelu. Työryhmä kannattaa perusopetuksen lisäopetuksen järjestämisen laajentamista siten, että järjestäjinä voivat toimia myös ammatillisen koulutuksen järjestäjät. Työryhmän ehdotuksen mukaan koulutuksen ulkopuolella oleville 17–18-vuotiaille nuorille tulisi järjestää sosiaali- ja terveystoimen yhteistyönä ikätarkastus, jonka yhteydessä annettaisiin myös opiskeluun ja työnhakuun liittyvää ohjausta ja neuvontaa. Tätä pidetään yhtenä mahdollisuutena tavoittaa koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret. Opiskelijaksi ottamisessa tulisi huomioida laajemmin hakijaan liittyvät tekijät ja soveltaa muun muassa joustavaa valintaa. Opintotukea tulisi kehittää niin, että opiskelu olisi mahdollista ilman työssäkäyntiä. Työryhmä esittää, että perusopetuksen, toisen asteen koulutuksen ja työvoimatoimistojen yhteistyötä tulee kehittää alueellisesti opintojensa keskeyttäneiden ja koulutuksen ulkopuolella olevien ohjauksen tehostamiseksi. (3, 49–50.)

Työryhmän mukaan oppilaan- ja opinto-ohjaus tulisi nykyistä selkeämmin määritellä paikallisissa opetussuunnitelmissa siten, että niissä kuvataan opetus- ja ohjaushenkilöstön työnjako ja vastuualueet. Opiskelijalla tulee olla mahdollisuus saada ohjausta myös työssäoppimisjaksojen ja lähiopetuksen ulkopuolella toteutettavien opintojen aikana. Työryhmä esittää, että ura- ja rekrytointipalvelut on vakiinnutettava osaksi ammatillisten oppilaitosten toimintaa ja työvoimatoimistojen panostusta yhteistoimintaan on suunniteltava osana toimistojen peruspalveluja. Ura- ja rekrytointipalveluyhteistyö on suunniteltava nykyistä systemaattisemmin alueellisesti ja paikallisesti toteutettavana toimintana. Oppilaitosten ja työvoimatoimistojen vuosisuunnitelmiin tulee kirjata ura- ja rekrytointipalvelujen tavoitteet, sovitut toimenpiteet ja toimintamuodot sekä vastuunjako. Opetus- ja ohjaushenkilöstön täydennys- ja peruskoulutukseen tulee sisällyttää varhaista tunnistamista ja puuttumista edellyttävien

tietojen ja taitojen hallintaa. Työryhmän mielestä nuorten yhteiskuntatakuun tuloksellisuuden ehtona on palvelujen, tukitoimien ja ohjausyhteistyön tuntuva tehostaminen kaikilla alueilla ja toiminnan tasoilla. (50–51.)

Helena Kasurinen (2004) (toim.) Ohjausta opintoihin ja elämään – opintojen ohjaus oppilaitoksessa. Helsinki: Opetushallitus.

Julkaisu on suunnattu ensisijaisesti Opetushallituksen vuonna 2003 käynnistämässä Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishankkeessa mukana oleville tahoille, ja sen tarkoituksena on auttaa käytännön kehittämistyössä. Hankkeella pyritään vastaamaan opinto-ohjauksen kysynnän ja sen kehittämisen kasvaneeseen tarpeeseen. Tässä yhteydessä julkaisusta esitellään ohjauksen uusia haasteita tiivistävä artikkeli.

» JOUNI VÄLIJÄRVI: OPINTO-OHJAUS TASA-ARVOISEN OSAAMISEN MAHDOLLISTAJANA

Artikkelissa tarkastellaan opinto-ohjausta osana koulutuspolitiikkaa sekä kuvataan yleisesti ohjauksen tulevaisuuden haasteita ja kehittämistarpeita. Kansainvälisissä arvioinneissa (esim. OECD 2001) menestymisen kautta suomalainen koulutus on määrittynyt hyvin toimivaksi järjestelmäksi, jonka vahvuutena on pidetty kykyä tuottaa tasa-arvoista osaamista. Keskeisinä onnistumisen tekijöinä on nähty varhainen puuttuminen oppimisvaikeuksiin, monimuotoinen ja yksilöllinen tukiopetus sekä tehokas opintojen ohjaus. Jouni Välijärvi yhtyy tähän näkemykseen ainakin perusopetuksen osalta, mutta korostaa, että myös meillä yksilöiden välillä on suuria eroja osaamisessa, tiedoissa, opiskeluvalmiuksissa ja motivaatiossa. Tämä merkitsee myös sitä, että opiskelijoiden tarpeet ohjaukselle ovat hyvin erilaisia. Välijärven mukaan ohjaus on nähty avaintekijänä, kun aktivoidaan perusopetusta päättäviä nuoria jatko-opintoihin sekä tuetaan toisen asteen opiskelijoita opinnoissaan, ja nyt se on nostettu ratkaisuksi myös korkeakoulujen opiskeluaikojen lyhentämiseen ja aikuisten motivoimiseen oman osaamisensa päivittämiseen. Välijärven mielestä ohjauksesta uhkaa tulla mantra, jolla uskotaan ratkaistavan lähes kaikki koulutusjärjestelmän ongelmat. (21–22, 24, 35–36.)

1990-luvun koululainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden uudistamisessa keskeistä on ollut pyrkimys oppilaiden yksilöllisyyden huomioimiseen, valinnanmahdollisuuksien ja päätösvallan lisäämiseen sekä koulutusjärjestelmän joustoihin. Nuoren odotetaan nyt ottavan vastuuta opintojensa sisällöllisestä suuntaamisesta ja ajallisesta ohjaamisesta. Oppilaitoksen yhteiseksi tehtäväksi on määrittynyt suunnittelutaitojen ja itsenäisen opiskelun valmiuksien vahvistaminen. Välijärvi nimittää tätä nuoren navigointitaitojen edistämiseksi. Välijärven mukaan ohjauksen vaikuttavuuden kannalta keskeistä on, kuinka onnistuneesti se integroituu osaksi koko oppilaitoksen toimintakulttuuria ja välittyy sitä kautta eri sisältöalueiden opetukseen. Välijärvi tulkitsee, että ohjauksen integroivan roolin kautta lisääntyneet yksilöllisyyttä painottavat tehtävät ja koulun perinteiset sosiaalistavat funktiot on pyritty nivomaan koulun toimintaa koossa pitäväksi kokonaisuudeksi. Ohjauksellisia ajattelu- ja toimintatapoja on omaksuttu suunnannäyttäjäksi koko koulun toimintakulttuurin kehittämiseksi. Välijärven mielestä 2000-luvun alussa toteutettu koulutuspolitiikka on elinikäisen oppimisen, itsenäisten opiskeluvalmiuksien tukemisen ja kansainvälisten arviointien tulosten näkökulmasta ristiriitaista. Heikentyneiden oppimistulosten ja koulujen välisten erojen kasvun perusteella valtakunnallisella ohjeistuksella määrätään nyt aiempaa tarkemmin opetuksen sisällöistä. Välijärven mukaan tällä on vähennetty valinnaisuutta ja rajoitettu oppilaitosten mahdollisuuksia omien opetussuunnitelmien

rakentamiseen. Välijärven mielestä opinto-ohjaus määrittyy nyt liiaksi koulutuksen tehokkuuden ja tuloksellisuuden kasvattamisen välineeksi. (22–23, 25–30.)

Välijärvi katsoo, että ohjauksen kehittämisprosessi kokonaisuudessaan vaatii kriittistä vuorovaikutteista analyysiä tutkimuksen, ohjaajakoulutuksen ja käytännön työn välillä. Keskeistä on Välijärven mukaan juurruttaa ohjauksellisesti orientoitunutta pedagogiikkaa koko kouluyhteisön toimintaan ja vahvistaa koulun yhteisöllisyyttä. Tässä hän näkee opinto-ohjaajat keskeisessä roolissa. Välijärvi katsoo ohjauksen kysynnän lisääntyneen paitsi koulutusvaatimusten kasvamisen ja opintotarjonnan monipuolistumisen, myös sosiaalisen erilaistumisen voimistumisen myötä. Välijärvi pitää opinto-ohjausta yhtenä koulutuksellisen tasa-arvon avaintekijänä ja peräänkuuluttaa sen jatkuvaa kehittämistä ja riittävää resursointia. (31–36.)

Sakari Ahola & Juha Mikkola (2004) Opinto-ohjaus, muutos ja epävarmuus. Turun yläasteiden ja lukioiden opinto-ohjaajien näkemyksiä ohjauksesta ja oman työnsä lähtökohdista. Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportti 62. Turku: Turun yliopisto.

Tutkimuksessa lähestytään opinto-ohjausta koulutussosiologisesta näkökulmasta. Ohjausta tarkastellaan toisaalta koulutusjärjestelmän toimivuuden kannalta ja toisaalta ohjauksen arjen kautta. Tutkimuksessa kuvataan oppilasvirtojen kulkua ja niiden ongelmia sekä koulutusjärjestelmän rakenteen ohjaukselle asettamia ehtoja. Ohjausta tarkastellaan yhtenä keinona vaikuttaa oppilasvirtoihin. Tutkimuksessa analysoidaan, miten opinto-ohjaajat näkevät työnsä, sen toimintamekanismit ja haasteet. Tällöin tarkastellaan, millaisille käsityksille koulutuksesta, työstä ja niiden keskinäisyydestä sekä oppilaista ohjaajien työ pohjautuu ja millaiseksi opinto-ohjaajan rooli sitä kautta jäsentyy. Sakari Aholan ja Juha Mikkolan mukaan opinto-ohjaus on noussut aiempaa suuremman huomion kohteeksi. OECD ja EU tavoittelevat elinikäisen ohjauksen käsitteen avulla työllistymiseen tähtäävää yhtenäistä ohjausjärjestelmää, joka kulkee läpi koulutus- ja työurien. Tätä kautta ohjauksen kehittämisen tavoitteet ovat myös meillä liittyneet siihen, että koulutusta tulisi tehostaa ja työmarkkinoille kiinnittymistä nopeuttaa. Tutkimuksen pääasiallinen aineisto muodostuu kahdestatoista teemahaastattelusta, jotka tehtiin vuonna 2002 turkulaisten yläasteiden ja lukioiden opinto-ohjaajille. Yläasteiden opinto-ohjaajat olivat olleet työssään huomattavasti lukion ohjaajia pidempään, he olivat kaikki palvelussuhteiltaan päätoimisia ja heillä oli opinto-ohjaajan kelpoisuus, toisin kuin lukion opinto-ohjaajilla. Tutkimus on osa Abiturientista opiskelijaksi -hanketta, jossa on seurattu varsinaissuomalaisen abiturienttien koulutukseen hakeutumista ja sijoittumista (esim. Garam & Ahola 2001), ja tutkimuksessa hyödynnetään tämän hankkeen kyselyaineistoja sekä tilastoaineistoja. Tutkimuksessa yhdistetään siis kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia aineistoja ja menetelmiä. (7–10, 20, 50–53.)

Tulokset

Aholan ja Mikkolan mukaan peruskoulun jälkeen tapahtuu yksi koulutusjärjestelmän keskeisimmistä ikäluokan jaoista, joka pohjautuu edelleen pitkälti aiempaan koulumenestykseen. Koulumenestyksen katsotaan olevan osa laajempaa kodin taloudellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin pääomiin pohjautuvaa koulussa pärjäämistä (esim. Kivinen 1998). Peruskoulun vuonna 2001 päättäneistä lukioon sijoittui 54 prosenttia ja ammatilliseen koulutukseen 36 prosenttia, lisäopetukseen siirtyi kolmisen prosenttia

ja seitsemän prosenttia ei jatkanut opiskeluaan välittömästi. Seuraavassa koulutuksen nivelvaiheessa tarkastellaan lukion käyneiden sijoittumista. Vuonna 2001 lukion päättäneistä pääsi yliopistoon 19 prosenttia, ammattikorkeakoulutukseen 12 prosenttia ja toisen asteen ammatilliseen koulutukseen neljä prosenttia. Peräti 65 prosenttia ei jatkanut opiskelua välittömästi. Aholan ja Mikkolan mukaan jatko-opintopaikoista kilpailee joka vuosi noin kolmen ylioppilasikäluokan suuruinen joukko, josta suunnilleen puolet sijoittuu koulutukseen. Vanhojen ylioppilaiden osuus hakijoista on kasvanut. Vuosien 1994–1998 ylioppilaiden koulutukseen sijoittumisen vertailu todentaa koulutukseen siirtymisen pitkittymisen. Välittömästi kirjoitusten jälkeen työelämään siirtyneiden osuus on myös kasvanut. Tilanteen katsotaan kuvaavan sekä koulutusmarkkinoiden kiristynyttä kilpailua että kohentunutta työllisyystilannetta. Ahola ja Mikkola pitävät koulutusjärjestelmän yhtenä ongelmana runsasta päällekkäishakua: samaan aikaan haetaan useita korkeakoulupaikkoja. Koulutusten keskeyttämisten kannalta myös moninkertainen koulutus ja koulutusten uudelleen aloittamiset jäsentyvät ongelmiksi. Opintopaikan saamisesta huolimatta haetaan yhä uudestaan mieluisampaan koulutukseen, erityisesti ammattikorkeakoulusta yliopistoon. Vuonna 1995 ammattikorkeakoulussa aloittaneista 35 prosenttia ei ollut suorittanut tutkintoa vuoteen 2000 mennessä, ja heistä 15 prosenttia oli kokonaan lopettanut opiskelunsa. (10–19.)

Abiturientista opiskelijaksi -tutkimuksessa on pyritty löytämään uusia ratkaisuja nuorten koulutukseen sijoittumisen ja koulutusuran muotoutumisen ongelmiin. Tutkimuksessa tarkasteltu, mistä nuoret hankkivat koulutusmahdollisuuksiin liittyvää tietoa ja mikä sen merkitys on valintojen teossa. Tutkimus osoitti, että yleisellä tasolla nuoret ovat suhteellisen hyvin perillä eri koulutusvaihtoehdoista mutta tarkempaa tietoa opintojen sisällöstä heillä ei juuri ole. Aholan ja Mikkolan mukaan ohjauksen tulisikin keskittyä enemmän koulutusten sisältöihin. Entistä tarkempi tieto auttaisi oikeiden valintojen teossa ja voisi vähentää keskeyttämistä. Tutkimuksen mukaan moni abiturienteista on valinnoistaan vielä hyvin epävarma ja kokee ratkaisujen teon vaikeaksi. Kaksi viidestä tutkimuksen nuoresta piti tietoaan ammateista ja työelämästä riittämättöminä. Näiden seikkojen katsotaan kertovan siitä, etteivät abiturientit saa lukioaikana riittäviä edellytyksiä jatkokoulutus päätöksensä tekemiseen. Tärkeimpinä tiedon lähteinä nuoret pitivät koulutusoppaita ja koulun opinto-ohjausta. He myös kokivat opinto-ohjauksen tärkeäksi. Tässä suhteessa ohjauksen katsotaan onnistuneen ja tehneen itsensä tarpeelliseksi. (20–27.)

Abiturienttitutkimuksessa on tehty tosiasiallista koulutukseen hakemista ja sijoittumista koskeva seurantakysely vuonna 2002. Tutkimuksen mukaan nuoret eivät pidä koulutukseen hakeutumisen järjestelmää kovinkaan monimutkaisena ja uskovat, että opiskelemaan pääsy riippuu ennen kaikkea itsestä ja omasta yrittämisestä. Kyselyn perusteella eniten oli niitä nuoria, jotka olivat hakeneet ylioppilasvuonna opiskelupaikkaa mutta eivät sitä saaneet. Reilu kymmenes ei hakenut opiskelemaan ylioppilasvuotenaan. Keskimäärin ylioppilaiden jatkokoulutukseen sijoittuminen kestää pari vuotta. Tutkimuksen katsotaan osoittavan, että abiturienttivaiheessa koettu varmuus opintovalinnoista on yhteydessä opiskelemaan pääsemiseen. Näyttäisi myös siltä, että opinto-ohjauksen tärkeäksi kokeneet ovat jääneet ilman tavoittelemaansa opintopaikkaa hieman muita useammin. Tulosten katsotaan vaativan lisäanalyysiä, mutta erääksi tekijäksi arvioidaan lukion opinto-ohjauksen vahvaa yliopistosuuntautuneisuutta. Myös sukupuolella voi olla vaikutusta: pojat eivät kokeneet ohjausta niin tärkeäksi kuin tytöt, ja he ovat hakeneet aloille, joille on keskimääräistä helpompi päästä. Kokonaisuudessaan abiturienttitutkimuksen katsotaan kuvastavan sitä, että ohjauksella on kouluissa vielä runsaasti haasteita. (27–31.)

Opinto-ohjaajien haastatteluiden perusteella pyritään tarkastelemaan, millaisena ohjaajat näkevät oman paikkansa ohjausjärjestelmässä ja miten ohjausinstituutio asettuu yhteiskunnallisen koulutusjärjestelmän kokonaisuuteen. Haastatteluiden keskiössä olivat ohjaajan oman työn lähtökohdat ja koetut ongelmat. Haastatellut opinto-ohjaajat kokivat oman ohjaustoimintansa teoreettisen analysoinnin hankalaksi. Tärkeimmiksi ohjauseriaatteiksi jäsentyivät opiskelijakeskeisyys, puolueettomuus

ja opiskelijan valintojen kunnioittaminen. Ohjaajien mukaan olennaista on, että oppilaiden tulee itse pystyä tekemään omat ratkaisunsa ja oppia etsimään tarvittavaa tietoa. Ohjauksen keskeiseksi tehtäväksi määritetty nuoren tukeminen, tiedon välittäminen ja informaatiokanavien esittelemine. Aholan ja Mikkolan mukaan työelämä näyttäytyy opinto-ohjaajille etäisenä alueena, joka on irrallaan koulusta ja koulutuksesta. Työelämän ja yhteiskunnan tarpeiden katsotaan muuttuvan niin nopeasti, ettei ohjaustyötä pystytä rakentamaan niiden varaan, ja nuorten valinnoissa niitä keskeisempänä pidetään kunkin yksilöllisiä kykyjä ja kiinnostuksen kohteita. Aholan ja Mikkolan mukaan ohjaajien koulutuksen ja työelämän välisten suhteiden hallintaan tulisi panostaa nykyistä enemmän. Ahola ja Mikkola nimittävät haastatteluissa rakentuvaa ohjauksäkäsitystä humanistis-individualistiseksi, oppilaslähtöiseksi ja nondirektiiviseksi, ja sen katsotaan olevan lähellä konstruktivistista käsitystä. Konstruktivistista oppimiskäsitystä on kuitenkin yhä enemmän kritisoitu ja esiin on nostettu pragmatistinen lähestymistapa, jossa huomiota kiinnitetään kognitiivisten prosessien sijaan toimintatapojen muotoutumiseen ja tekemällä oppimiseen. Aholan ja Mikkolan mukaan se voisi merkitä ohjauksessa sitä, että nuoria totutettaisiin epävarmuuden sietoon, irtautumaan väärin valintojen pelosta. (51, 54–59, 95–96, 101.)

Haastatellut ohjaajat arvostelivat koulutuspolitiikkaa pitkäjänteisyyden puutteesta. Eniten kritisoitiin koulutusjärjestelmän ja erityisesti yliopistojen valintajärjestelmän vaikeaselkoisuutta ja jatkuvia muutoksia. Niiden koetaan tuovan työhön mittavia haasteita käytettävissä olevien resurssien suhteen. Tutkimuksen katsotaan osoittavan, että opiskelijat, opinto-ohjaajat ja muut opettajat pitävät lukiota ensisijaisesti yliopistoon valmistavana väylänä. Tämän tulkitaan juontuvan myös suomalaisesta koulutususkon yhteiskunnasta, jossa koulutus on nostettu tärkeimmäksi menestymisen edellytykseksi. Aholan ja Mikkolan mukaan nuorten työmarkkinoiden toimivuutta koskevaa tietoutta tulisi lisätä korostamalla koulutus- ja ammattirakenteiden joustavuutta sekä erilaisten täydennyskoulutusten mahdollisuuksia. Tämän uskotaan osaltaan helpottavan valintojen tekemistä. Kokonaisuudessaan opinto-ohjauksen sekä yläasteilla että lukioissa tulkitaan keskittyvän yksinkertaisesti seuraavaan opiskelupaikkaan hakemiseen. Ahola ja Mikkola katsovat, että monet ohjauksen ongelmina pidetyt asiat liittyvät kuitenkin koulutusjärjestelmän muihin käytäntöihin ja rakenteisiin sekä esimerkiksi koulutuksen yhteiskunnallisen valikoinnin tehtävään. (60–67, 99–101.)

Tutkimuksessa tarkastellaan myös opinto-ohjaukseen kohdennettua ohjeistusta. Ohjauksen viralliset lähtökohdat löytyvät koululainsäädännöstä, ja sitä tarkemmin ohjausta säädellään opetussuunnitelman perusteissa. Ahola ja Mikkola tulkitsevat, että uusissa opetussuunnitelman perusteissa näkyy julkisen vallan ohjauksen kiristyminen vapautta korostaneen kauden jälkeen. Tutkimuksen katsotaan osoittavan, että opinto-ohjaajien tietämys opetussuunnitelmista on suhteellisen vähäistä ja niiden merkitys arjessa ei näin ollen rakennu kovin olennaiseksi. Ahola ja Mikkola pitävät suunnitelmia niin juhlallisina tai itsestään selvinä, etteivät ne tarjoa konkreettisia välineitä käytännön työn jäsentämiseen. Ohjaajat myös kertovat kiireen estävän ohjeistukseen paneutumista. Käytännössä katsotaankin, että ohjaajilla on ollut suhteellisen itsenäinen vastuu ohjauksen rakentumisesta. Uusissa opetussuunnitelman perusteissa korostetaan etenkin verkottuvan yhteistyön tarvetta. Yleisesti katsotaan, että opinto-ohjaaja tarvitsee moniammatillista tukea, jotta hän pystyy vastaamaan kasvaviin haasteisiin. Haastatteluissa kuitenkin ilmeni, että yhteistyölle on monia käytännöllisiä ja hallinnollisia esteitä ja että yhteistyön laatu vaihtelee suuresti oppilaitosten välillä. Käytännössä yhteistyön ei vielä katsota olevan kovinkaan jäsentynyttä. Opinto-ohjaajat toivoivat aiempaa tiiviimpiä kontakteja vanhempien kanssa ja enemmän yhteydenottoja erityisesti tavallista heikommin pärjäävien oppilaiden vanhemmilta. Myös uusissa opetussuunnitelman perusteissa korostetaan aiempaa enemmän oppilaitoksen aktiivista roolia kodin kanssa tehtävässä yhteistyössä. (38, 68–75, 92–94.)

Aholan ja Mikkolan mukaan keskeiseksi ohjauksen ongelma-alueeksi haastatteluissa määritetty aika- ja resurssipula. Haasteina pidettiin oppilaiden ja erityisoppilaiden suuria määriä, maahanmuuttajien erityiskysymyksiä, työtehtävien moninaisuutta sekä työaika- ja palkkauskysymyksiä. Ahola ja

Mikkola katsovat, että nämä palkka- ja työehtoihin sekä resursointiin liittyvät asiat tulisi ratkaista valtiovallan, ylläpitäjän ja työmarkkinaosapuolten yhteistyönä. Haastatellut ohjaajat toivoivat lisää resursseja etenkin henkilökohtaisen ohjaukseen. Haastatteluissa tuli esille myös erilaisten sosiaalisten ongelmien lisääntyminen. Ohjaajat kuitenkin kokivat, että heillä on vain vähäiset mahdollisuudet nuorten tukemiseen. Oppilashuoltojärjestelmän johdosta tilannetta pidettiin hieman parempana yläasteilla kuin lukioissa. Lukiossa korostui tarve etenkin psykologin palveluille. Lukion opinto-ohjaajat kritisoivat luokattomuuden ja kurssimuotoisuuden käytännön organisointia. Vastuun katsotaan olevan monelle nuorelle liian suuri, mikä näkyy esimerkiksi lisääntyvinä poissaoloina ja ohjauksen tarpeen kasvuna. Järjestelmän nähdään tällä hetkellä hyödyttävän vain niitä oppilaita, joiden tulevaisuuden suunnitelmat ovat selvillä ja jotka kykenevät itsenäiseen valintojen tekoon. Ahola ja Mikkonen korostavat, että koulutuksen tulee olla luokattomuuden ja valinnaisuuden suhteen niin selkeästi ja yksinkertaisesti järjestettyä, että opinto-ohjaajat voivat keskittyä jatko-opintoihin ja uraan liittyvään ohjaukseen. (76–88, 103.)

Marjatta Lairio & Sauli Puukari (2003) (toim.) Ohjauksen uudet orientaatiot. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Julkaisu on Jyväskylän yliopiston opinto-ohjaajakoulutuksen 30-vuotisjuhlakirja, johon on koottu puheenvuoroja ohjausalan asiantuntijoilta ja yhteistyökumppaneilta. Teoksen lähtökohtana ovat ohjausalan toimintaympäristöön heijastuneet yhteiskunnan ja työelämän muutokset, joiden nähdään vaativan ohjaajakoulutuksen sekä ohjausalan asiantuntijuuden ja ammattirakenteen uudenlaista jäsentämistä. Arvioidaan, että ohjausta kohtaan tunnettu kiinnostus on lisääntynyt ja että ohjaus ja sen tutkimus ovat sen myötä nousemassa marginaalista aiempaa keskeisempään rooliin. (3, 5–7.) Tässä yhteydessä esitellään ohjaustyön asiantuntijuuden luonnetta käsittelevä artikkeli.

» **MARJATTA VANHALAKKA-RUOHO & PÄIVI-KATRIINA JUUTILAINEN: YDINASIAANTUNTIJUUTTA JA YHTEISTYÖN KUVIOITA**

Artikkelissa tarkastellaan ohjauksen tehtäviä, tavoitteita ja toimintatapoja sekä ohjausasiiantuntijuutta ja sen haasteita erityisesti koulutusorganisaatioiden näkökulmasta. Koulutusjärjestelmän keskeisinä muutoksina pidetään lukion luokattomuutta, ammatillisen koulutuksen rakennemuutoksia ja korkeakoulujärjestelmän uudistuksia. Valinnan mahdollisuuksien lisääntyminen ja yksilöllistäminen ovat lisänneet koulutuksen joustavuutta. Koulutuksellisten siirtymien sekä työasemista ja -rooleista toisiin liikkumisen katsotaan myös yleistyneen. Yksilöillä nähdään olevan aiempaa enemmän mahdollisuuksia ja valinnanpaikkoja mutta myös vastuuta oman elämänsä muotouttamisesta. Samalla epävarmuus ja erilaiset riskit ovat lisääntyneet. Näiden tekijöiden nähdään tuoneen myös ohjaukselle uusia haasteita. Ohjauksen katsotaan ydinperustaltaan olevan henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen perustuvaa työtä. Lisäksi se on yhä enenevässä määrin myös yhteistyötä koulutusorganisaatioissa ja niiden ulkopuolisissa verkostoissa. Ohjauksen asiantuntijuus jäsennetään yhteistyösuhteiksi, merkitysten uudelleenrakentamiseksi ja tulkinnaksi sekä eettisten kysymysten pohdinnaksi. Marjatta Vanhalakka-Ruoho ja Päivi-Katriina Juutilainen näkevät ohjauksen tärkeimpinä haasteina toisaalta ydinasiantuntijuuden vahvistamisen ja toisaalta yhteistyön. (113–115.)

Ohjauksen keskeisinä tavoitteina pidetään asiakkaan subjektiivisuuden, kokemuksen ja toimijuuden vahvistamista. Toimijuuden katsotaan rakentuvan vastavuoroisissa yksilöllisissä, sosiaalisissa, kult-

tuurisissa ja yhteiskunnallisissa prosesseissa. Vanhalakka-Ruoho ja Juutilainen jäsentävät ohjaajan toimintaa agendan käsitteellä (Juutilainen 2003), jolla viitataan ohjauskeskustelun ennalta määrittäneeseen käsikirjoitukseen. Agendat vievät merkitystä ohjattavan kokemukselta, hänen tarinaltaan, ja ohjauskeskustelu muovautuu epäsymmetrisesti ohjaajan tietoisten tai tiedostamattomien totuuksien, uskomusten ja oletusten kautta. Vanhalakka-Ruohon ja Juutilaisen mukaan ohjauksessa tulisi pyrkiä vastavuoroisessa dialogissa syntyvään kohtaamiseen. Katsotaan, että ohjaajan avoimuus asiakkaan tarinalle rakentuu sen myötä, millaisten totuuksien pohjalta ohjauskeskustelua käydään. Avoimuus mahdollistaa kohtaamisen kokemuksen mutta edellyttää sitä, ettei asiakkaan tarina uhkaa ohjaajan agendaa. Ohjauskeskustelun symmetristä luonnetta voidaan Vanhalakka-Ruohon ja Juutilaisen mukaan painottaa neuvottelun käsitteellä: ohjaaja ja asiakas neuvottelevat asiakkaan tilanteesta. Myös tarjouman käsite (esim. Juutilainen 2003) tuo tähän välineitä, kun tarjouma käsitetään molempien osapuolten näkemysten laajentamisen ja reflektion mahdollisuudeksi. Ohjaaja kuitenkin ohittaa asiakkaan tarjouman sitä helpommin, mitä enemmän se uhkaa hänen agendaansa. Asiakkaan tarjoumat ovat siis dialogisen kohtaamisen kriittisiä pisteitä. Vanhalakka-Ruohon ja Juutilaisen mukaan dialogisuus ja vastavuoroisuus merkitsevät ohjauskeskustelussa yhdessä tuotettua ja jaettua oppimiskumppanuutta. (115–118.)

Vanhalakka-Ruoho ja Juutilainen pohtivat, että ohjauksen kasvaneita haasteita ja kysyntää voi seurata maksimalistinen ohjauksen käytön agenda, jolloin korostuvat tehokkuuden ja yksilöiden muokattavuuden vaatimukset. Vastatulkinnaksi Vanhalakka-Ruoho ja Juutilainen asettavat kulttuurisen tulkinnan. Se merkitsee, että ohjaus ja oppiminen kiinnitetään instituution ja yhteisön kulttuuriin ja arvoihin sekä yksilöiden toimijuuteen, elämäntilanteeseen ja -kokemuksiin. Vanhalakka-Ruoho ja Juutilainen korostavat holistiseen ohjausmallin tukeutuen, että tarvitaan aiempaa enemmän ohjausammattilaisten välistä yhteistoimintaa ja integroitua työnjakoa. He näkevät ohjauksen yhteistyön kumppanuutena, jossa yhdessä tarkastellaan ohjattavien elämäntilanteita sekä oman yhteisön tilannetta, tarpeita, työnjakoa ja resursseja. Se on ennen kaikkea arjessa muotoutuva prosessi. Keskeistä siinä on dialogille ja neuvotteluille pohjaava merkityksenantoprosessi, yhteinen reflektio, tarinoiden kertominen, kuunteleminen ja uudelleenrakentaminen, yksilöllisyyden ja erilaisuuden huomioiminen sekä joustava suunnittelu. Eri toimijoiden ja asiantuntijoiden vuoropuhelun ja yhteistoiminnan kulttuurissa voi syntyä kokonaisvaltaista palvelua ja uusia toimintamalleja mutta toisaalta myös ristiriitoja ja jännitteitä. Olennaista katsotaan olevan, että yhteistyön periaatteita ja käytäntöjä jatkuvasti kehitetään ja muokataan. Vanhalakka-Ruoho ja Juutilainen jäsentävät ohjauksen yhteistä perustehtävää pikemminkin yksilön kuin hallinnon näkökulmasta: ohjauksen tarkoituksena on edistää ihmisten hyvinvointia ja toimintakykyisyyttä sekä edesauttaa heidän onnistumistaan. Tavoitteena on ”tukea ihmisten kykyä itse ohjata itseään, edistää autonomian ja vastuullisuuden kehittymistä sekä edesauttaa elämäntaidollisten haasteiden ja ongelmien selvittelyä”. (118–121.)

Ulla Numminen & Tuire Jankko & Anna Lyra-Katz & Nina Nyholm & Marjatta Siniharju & Renata Svedlin (2002) Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa. Opetushallitus, Arviointi 8/2002. Helsinki: Opetushallitus.

Tutkimuksessa arvioidaan perusopetuksen, lukion ja ammatillisen koulutuksen opinto-ohjausta. Erityistä huomiota on kiinnitetty koulutuksen siirtymävaiheiden tukeen. Arviointi pohjautuu Opetushallituksen koulutuksen tuloksellisuuden arviointimalliin (1998) sekä opinto-ohjausta koskeviin

opetussuunnitelmien perusteiden, koululainsäädännön ja muiden koulutusta käsittelevien tavoiteasiakirjojen tavoitteisiin. Arvioinnin tarkoituksena on määrittää opinto-ohjauksen tuloksellisuus koulujärjestelmän eri tasoilla ja koulutuksen siirtymävaiheissa. Kokonaiskuvan muodostamiseen on pyritty arvioimalla ohjauksen tilaa monitasoisesti eri toimijaryhmien näkökulmista. Ohjausta tarkastellaan opiskelijan tasolla, oppilaitostasolla, alueellisella tasolla ja koulujärjestelmän tasolla. Tuloksellisuutta tarkastellaan ensinnäkin ohjauksen tehokkuuden kautta, jolloin arvioidaan esimerkiksi ohjauksen tarjontaa ja saatavuutta, ajankohtaisuutta, pedagogisia järjestelyjä ja menetelmiä, ohjaushenkilöstöä ja johtamista sekä ulkoisia olosuhteita. Toiseksi tarkastellaan ohjauksen vaikuttavuutta, jolloin arviointikohteena on esimerkiksi ohjauksen tarpeen ja tarjonnan vastaavuus, yksilön näkökulmasta opintopolkujen sujuvuus ja valmius jatkosuunnitelmien tekoon sekä koulujärjestelmän kannalta siirtymävaiheiden kitkattomuus. Kolmanneksi tarkastellaan ohjauksen taloudellisuutta, jolloin arvioidaan ohjaukseen suunnattujen resurssien määrää ja kohdentumista. (11–12, 48–50.)

Aineistot ja menetelmät

Pääasiallinen arviointiaineisto muodostuu eri toimijatahoille, oppilaille, opinto-ohjaajille, rehtoreille, koulutuksen järjestäjille ja oppilaiden vanhemmille tehdyistä kyselyistä. Täydentävinä aineistoina käytetään haastatteluja sekä koulujen ohjausta koskevia opetussuunnitelmia ja tilastoaineistoja. Arviointikysely on tehty syksyllä 2001, ja se koski lukuvuotta 2000–2001 sekä juuri tapahtunutta siirtymävaihetta. Arvioinnissa on mukana 138 koulutuksen järjestäjää, 376 oppilaitosta, 502 opinto-ohjaajaa ja 8147 oppilasta tai opiskelijaa. Otannassa on huomioitu perusasteen ja toisen asteen sisäinen opinto-ohjaus, koulutuksen siirtymävaiheet, alueellinen edustavuus ja kunnan koko. Keskeisiä analyysimenetelmiä ovat olleet keskiarvojen laskeminen ja niiden vertailu, prosenttijakaumat, varianssianalyysit ja ristiintaulukointi. Aineiston hankintaan liittyvää luotettavuutta pidetään hyvänä, aineistoja kattavina ja vastausprosentteja suhteellisen korkeina. Katsotaan, että arvioinnin tulokset pystytään yleistämään koko maata koskeviksi. Arviointiasetelmassa opinto-ohjauksen tilaa kuvaaviksi osa-alueiksi on valittu koulutuksen siirtymävaiheet, syrjäytymisen ehkäisy, opinto-ohjauksen tarpeen ja tarjonnan kohtaaminen, henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen tukeminen, ammatillisen suuntautumisen selkeyttäminen ja uranvalinnan ohjaaminen sekä opiskelutaitojen ohjaus ja opiskelun tukeminen. (21, 52–57, 60–65.)

Tulokset

- 1) Opinto-ohjauksen saatavuudessa on vakavia puutteita. Ulla Numminen ym. katsovat, että niissä oppilaitoksissa, joissa opinto-ohjaajalla on yli 300 ohjattavaa, kaikki opiskelijat eivät voi saada riittävästi henkilökohtaista ohjausta. Tällaisia oppilaitoksia peruskouluista oli noin viidennes, lukiosta vajaa kolmannes ja ammatillisista oppilaitoksista yli kolmannes. Perusopetuksen 7.–9. vuosiluokkien päätoimisilla opinto-ohjaajilla oli keskimäärin 245 ja sivutoimisilla 93 ohjattavaa oppilasta, ohjattavien määrä vaihteli välillä 7–530. Lukion päätoimisilla opinto-ohjaajilla oli keskimäärin 288 ja sivutoimisilla 182 ohjattavaa ja ohjattavien määrä vaihteli välillä 16–685. Ammatillisissa oppilaitoksissa päätoimisilla opinto-ohjaajilla oli ohjattavanaan keskimäärin 510 ja sivutoimisilla 220 opiskelijaa ja ohjattavien määrä vaihteli välillä 7–1042. (21.)
- 2) Kaikki oppilaat eivät saa riittävästi tukea opinnoissaan ja kehityksessään. Perusopetuksen oppilaat arvioivat opinto-ohjauksen saatavuuden korkeintaan kohtalaiseksi. Viidesosa 7.–9. vuosiluokkien oppilaista ei ollut käyttänyt henkilökohtaista opinto-ohjausta lainkaan. Lukion oppilaat arvioivat opinto-ohjauksen saatavuuden jokseenkin heikosta kohtalaiseksi. Kaupunkien

ja maaseudun lukioissa ohjauksen saatavuus määrittyi taajamien lukiota paremmaksi, mutta lukion koolla ei ollut tähän yhteyttä. Ammatillisen koulutuksen opiskelijat arvioivat opinto-ohjauksen saatavuuden heikosta kohtalaiseksi. Lähes puolet opiskelijoista oli sitä mieltä, etteivät he olleet saaneet ohjausta riittävästi. Ohjauksen heikohkosta saatavuudesta huolimatta opiskelijat kuitenkin ilmoittivat, että tarvittaessa ajan ohjaajalle saa kuitenkin suhteellisen nopeasti. Silti löytyi joitakin opiskelijoita, jotka olivat sitä mieltä, ettei aikaa saa, vaikka sitä tarvitsisi. Myös opinto-ohjaajat vahvistivat nämä näkemykset. (22–23.)

- 3) Jatko-opintoihin ohjaus on vahvaa, opiskelutaitojen ohjaus heikointa ja ammatillisen suuntautumisen ohjauksessa on niin ikään ongelmia. Opinto-ohjauksen eri osa-alueiden toteutumisessa katsotaan olevan eroja. Numminen ym. pitävät ammatillisen suuntautumisen ohjausta koulujärjestelmän yhtenä keskeisenä ongelma-alueena. Erityisesti perusopetuksen oppilaat kokivat, etteivät he olleet saaneet tarpeeksi tietoa työelämästä ja ammateista. Lukioon menneistä puolet perusteli koulutusratkaisuaan lisäajan saamisella ammatinvalintaansa. Ammatillisen koulutuksen aloittaneista runsas kymmenesosa koki olevansa omalla alallaan. Asiasta epävarmoja oli kolmasosa, ja yli puolet oli sitä mieltä, ettei ollut omalla alallaan. Numminen ym. korostavatkin uranvalinnan ohjauksen ja työelämään perehdyttämisen menetelmien kehittämisen tärkeyttä.
- 4) Seuranta- ja palautejärjestelmät ovat puutteellisia. Rehtoreiden ja opinto-ohjaajien mukaan opinto-ohjaus toteutuu paremmin kuin opiskelijoiden mielestä: Opinto-ohjauksen itsearviointia tehdään vain kolmasosassa oppilaitoksia. Vain noin puolet oppilaitoksista tekee jatko-opintoihin siirtyvien tai opinnot keskeyttävien opiskelijoiden seurantaa, eikä tämä seuranta ole yleensä systemaattista. Myös oppilaitosten sisäisissä opinto-ohjauksen seuranta- ja palautejärjestelmissä on puutteita. Rehtoreiden ei katsota olevan tietoisia oppilaiden opinto-ohjauksen saatavuutta koskevista näkemyksistä. (12–13, 23–25.)
- 5) Koulujärjestelmän joustavuutta lisäävät tekijät ovat lisänneet opinto-ohjauksen tarvetta ja kysyntää. Yksilölliset opinto-ohjelmat ovat vielä harvojen mahdollisuus. Koulujärjestelmän joustavuutta on parannettu muun muassa kurssimuotoisuuden ja luokattomuuden avulla sekä lisäämällä valinnaisuutta. Näiden tekijöiden nähdään kasvattaneen opinto-ohjauksen tarvetta ja kysyntää. Siihen ei ole kuitenkaan vastattu ohjauksen resursseista päätettäessä. Yksilöllisten valintojen ei katsota toteutuvan hyvin. Yli kymmenesosa lukion ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista ilmoitti, etteivät valinnat muista oppilaitoksista olleet mahdollisia heidän koulussaan. Melko suuri osa opiskelijoista kokee vaikutusmahdollisuutensa opintojen suunnitteluun vähäisiksi.
- 6) Tietotekniikka on otettava yksilöohjauksen avuksi. Opinto-ohjauksen kasvavaan tarpeeseen ei voida vastata ainoastaan lisäämällä luokkamuotoista tai yksilöllistä ohjausta. Siihen tarvitaan myös tietotekniikkaa. Tietotekniikkaa hyödyntäviä ohjausympäristöjä on kehitettävä ja opinto-ohjaajien tietoteknisiä valmiuksia kohennettava. (12, 25–26.)
- 7) Vaikka opinto-ohjaajien koulutustaso on noussut, ei kelpoisuustilannetta pidetä vieläkin hyvänä. Huolestuttavaksi se katsotaan erityisesti opinto-ohjaajan tehtävät juuri aloittaneiden kohdalla: heistä 80 prosenttia on vailla alan koulutusta ja kaikista opinto-ohjaajistakin kelpoisuus on vain alle puolella. Opinto-ohjaajien työhön kuuluu runsaasti tehtäviä, jotka eivät varsinaisesti liity ohjaukseen. Tämän katsotaan heikentävän opinto-ohjauksen saatavuutta. Heikoimpina osaamisalueinaan ohjaajat pitivät kansainvälisten työ- ja opintomahdollisuuksien tuntemusta sekä tietoteknisiä taitoja. Ohjaus kaikkien opettajien tehtävänä ei nykyisellään toteudu. Arvioinnin perusteella opinto-ohjausta ja erityisesti opintojen ja opiskelutaitojen ohjausta ei ole riittävän hyvin määritelty oppilaitosten työnjaossa koko työyhteisön tehtäväksi. Rehtorit ja opinto-ohjaajat arvioivat oppilaitoksen ohjauksellisuuden korkeintaan keskinkertaiseksi. Perusopetuksen oppilaista vain kymmenesosa katsoi, että koulun muut opettajat ohjasivat opiskelua tai antoivat muuta tukea.

- 8) Elinikäisen oppimisen vaatimia opiskelutaitoja saadaan heikosti. Arvioinnissa puutteena pidetään sitä, ettei suurella osalla lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista ole kokemusta laajasta itsenäisestä opiskelusta esimerkiksi verkko-opintojen muodossa. (14, 26–28.)
- 9) Arvioinnin mukaan perusopetuksessa on huolehdittu hyvin oppilaiden yhteishaussa hakeemisesta mutta nuorissa katsotaan olevan useita eri ryhmiä, jotka eivät ole saaneet tarpeeksi tukea valintojensa tekemiseen. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi perusopetuksen jälkeen ilman suunnitelmia jäävät, lukioon selkiytymättömillä suunnitelmilla siirtyvät ja ammatillisen koulutuksen keskeyttävät. Numminen ym. toteavat, että tilanteen kohentaminen edellyttää sekä resursseja että ammatillisen suuntautumisen ohjauksen kehittämistä. Arvioinnissa lukioväylä ja ammatillisen koulutuksen väylä määrittyvät eriarvoisiksi. Yhteistyön perusopetuksen ja lukion välillä katsotaan sujuvan ammatillista koulutusta paremmin ja opinto-ohjaajien tietämystä ammatillisesta koulutuksesta pidetään lukiokoulutusta heikompana. Myös oppilaiden vanhemmat kokevat saaneensa lukiosta enemmän tietoa kuin ammatillisesta koulutuksesta. Siirtymävaiheessa lukiosta tai ammatillisesta koulutuksesta jatko-opintoihin tai työhön vain alle puolet ilmoitti saaneensa hyvin tietoa jatko-opintomahdollisuuksista. Lisäopetuksen opiskelijoista vain osalle oli laadittu henkilökohtainen opintosuunnitelma. Jatko-opintosuunnitelma puuttui yhdeltä neljäsosalta, ja opetuksen keskeyttäneiden seuranta oli puutteellista.
- 10) Myös syrjäytymisen ehkäiseminen ja opiskelijoiden seuranta ontuu. Opinto-ohjaajien arvion mukaan perusopetuksen oppilaista keskimäärin 3,5 prosenttia ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 8,5 prosenttia olisi putoamis- tai syrjäytymisvaarassa. Syrjäytymisen ehkäisyn keskeisimpänä keinona pidetään oppilashuoltoryhmää. Oppilashuollon resurssien ei kuitenkaan katsota olevan lähimainkaan riittäviä. Arvioinnin mukaan koulutuksen seurantajärjestelmät eivät tavoita riskiryhmiin kuuluvia mahdollisesti koulutuksen ulkopuolelle jääviä nuoria. Myöskään tämä arviointi ei koskenut näitä nuoria. (13, 28–31.)

Opinto-ohjauksen tehokkuutta arvioitaessa opinto-ohjauksen arvioidaan toimivan monelta osin tehokkaasti ja hyvin. Sen toteutumisessa on kuitenkin huomattavia epäkohtia, joiden katsotaan johtuvan sekä liian vähäisestä resursoinnista että puutteellisista seuranta- ja palautejärjestelmistä. Opinto-ohjauksen vaikuttavuutta yksilön kannalta on ongelmallista arvioida, koska opiskelijoiden tilanteisiin vaikuttavat opinto-ohjauksen ohella monet muutkin tekijät. Jatkosuunnitelmien selkiytymisen ja ammatillisen suuntautumisen osalta ohjauksessa katsotaan kuitenkin olevan merkittäviä puutteita. Koulujärjestelmän toimivuuden näkökulmasta todetaan, että siirtymävaiheissa on paljon kitkatekijöitä, joista ainakin osaan voitaisiin vaikuttaa seuranta- ja palautejärjestelmiä tehostamalla. Opinto-ohjauksen taloudellisuuden tarkastelussa havaitaan, että opinto-ohjauksen resursseja ei ole kasvaneesta ohjaustarpeesta huolimatta lisätty. Tämän katsotaan vähentäneen ohjauksen tehokkuutta. (31–32.)

Marjatta Lairio & Sauli Puukari (toim.) 2001 Muutoksista mahdollisuuksiin. Ohjauksen uutta identiteettiä etsimässä. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Tutkimuksessa esitellään Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksen opinto-ohjauksen seuranta- ja palauteprojektin toisen vaiheen tuloksia. Ensimmäisen vaiheen pohjalta (Lairio & Puukari 1999) tarkastelua on kohdennettu haastattelujen avulla opinto-ohjaajan työn syvempään analyysiin. Läh-
tökohtana pidetään yhteiskunnallisten ja työelämään liittyvien muutosten sekä koulutuspoliittisten

uudistusten opinto-ohjaukselle asettamia haasteita. Tutkimuksen tarkoituksena on löytää uusia näkökulmia ohjaukseen, rakentaa opinto-ohjaukselle uutta identiteettiä ja kehittää ohjaustyötä vastaamaan uudensuolaisten tarpeisiin. Marjatta Lairion ym. mukaan sosiaalisten ongelmien lisääntymisen ja yhteiskunnallisen eriarvoistumisen vuoksi opinto-ohjauksessa korostuu nyt jaetun asiantuntijuuden ja verkostotyön merkitys. Myös kansainvälistyminen ja maahanmuuttajien määrän lisääntyminen asettavat ohjaukselle uusia haasteita. Tässä yhteydessä julkaisusta esitellään monikulttuurisuutta sekä kokoavasti seurantatutkimusprojektin toisen vaiheen tuloksia ja ohjauksen tulevaisuuden näkymiä käsittelevät artikkelit. Tutkimuksen aineisto muodostuu 19 peruskoulun, lukion ja ammatillisen oppilaitoksen opinto-ohjaajan haastattelusta. Haastateltavat ovat Keski-Suomesta ja pääkaupunkiseudulta, ja heidät on valikoitu tutkimuksen ensimmäisen osan aineistosta. Haastattelut on tehty vuosien 1998–1999 aikana. Haastattelumetodia kuvataan usean teeman syvähaastatteluksi. (3–6, 201–203.)

» MARJATTA LAIRIO & PIA NISSILÄ & SAULI PUUKARI & EIJA VARIS:
» OPINTO-OHJAAJAT MONIKULTTUURISUUDEN JA
» MAAHANMUUTTAJIEN TUKIJOINA

Artikkelissa tarkastellaan maahanmuuttajien ohjauksen tilaa, opinto-ohjaajien kokemuksia maahanmuuttajien ja kulttuuristen vähemmistöjen ohjauksesta sekä monikulttuurisen ohjauksen kehittämisen suuntia. Lairio ym. mukaan opinto-ohjaajilla on oma merkittävä roolinsa maahanmuuttajien yksilöllisen kehityksen tukemisessa ja suomalaisen yhteiskunnan monikulttuurisuuden edistämiseksi. Lairio ym. erittelevät erilaisia lähestymistapoja monikulttuuriseen ohjaukseen ja katsovat, että suomalaisessa yhteiskunnassa on painottunut kulttuurispesifinen ja moniarvoinen ohjaussuuntaus. Ohjauksessa se merkitsee sitä, että huomioidaan ohjattavan etninen tausta ja että ohjauksen lähtökohtana pidetään ohjattavan arvoja, asenteita ja normeja yhteisesti sovittujen sääntöjen puitteissa. Lairion ym. mukaan esimerkiksi maahanmuuttajaopiskelijan perheen maailmankatsomus tulee ottaa huomioon erityisesti silloin, kun hän on sosiaalista vastuuta korostavan kulttuurin jäsen. Monikulttuurinen ohjaus edellyttää ohjattavien kulttuurien ja uuteen kulttuuriin kotoutumisen vaiheiden tuntemusta. Lairion ym. mukaan ohjaajan tulee kulttuurituntemusta hyödyntäen tavoitella turvallista, luottamuksellista ja avointa ohjaussuhdetta. Tämän katsotaan koskevan myös alaikäisen ohjattavan vanhempia. Lisäksi tavoiteltavana pidetään yhteistyöverkostojen luomista maahanmuuttajajärjestöjen kanssa. Lairio ym. huomauttavat, että monikulttuurinen ohjaus on prosessi, jossa asenteet ja ajattelutavat muuttuvat kulttuurien välisten kohtaamisten arkipäiväistyessä, mutta omien lähtökohtien suhteelliseksi ymmärtäminen vie kuitenkin aina aikaa. (131–139.)

Lairio ym. tarkastelevat etenkin vähän aikaa Suomessa asuneiden maahanmuuttajien ohjauksen erityiskysymyksiä sekä suomalaista yhteiskuntaa koskevaan tietouteen ja suomen kielen hallintaan liittyviä kysymyksiä. Monikulttuurisessa ohjauksessa ohjaustarpeet ovat monialaisia ja liikkuvat myös muilla kuin varsinaisen opinto-ohjauksen alueilla. Opinto-ohjaajien haastatteluissa haasteeksi nousivat erityisesti maahanmuuttajien puutteelliset tiedot suomalaisesta sosiaaliturvasta, koulutusjärjestelmästä, työmarkkinoista ja opinto-ohjaajan työnkuvasta. Useiden haastatteluiden mukaan huono suomen kielen taito määrittänyt ongelmaksi sen vaikeuttaessa ohjaajan ja ohjattavan välistä vuorovaikutusta, suomalaisten ja maahanmuuttajien kohtaamista, koulusuoritusten arviointia ja koulumenestyksen ennakoimista suomalaisiin opetusryhmiin. Lairio ym. kuitenkin toteavat, että se ei tutkimusten mukaan välttämättä edistä kotoutumista vaikka suomen kielen taito vahvistuisikin. Tärkeänä pidetään joka tapauksessa hyvien mahdollisuuksien luomista kielitaidon kehittymiselle. (139–145.)

Lairion ym. mukaan katsotaan, että monikulttuurisiin ohjauskompetensseihin (esim. Sue ym. 1992 mukailen) kuuluu ensinnäkin monikulttuurinen tietoisuus eli omien arvojen, normien, asenteiden

ja ennakkoluulojen sekä niiden vaikutusten tiedostaminen. Se merkitsee sekä omien lähtökohtien suhteellisuuden ja kulttuurisidonnaisuuden ymmärtämistä että erilaisten ajattelu- ja toimintatapojen hyväksymistä eli suvaitsevaisuutta. Toiseksi monikulttuurisen ohjauksen kompetensseihin sisältyy kulttuurierojen tuntemus, toiseen kulttuuriin kuuluvan ohjattavan maailmankatsomuksen ymmärtäminen ja hyväksyminen. Se edellyttää tietoa ohjattavan kulttuuritaustasta, elämänhistoriasta ja nykyisestä elämäntilanteesta. Kolmanneksi tarvitaan monikulttuurisia ohjauksikäytänteitä eli tietoa ohjausperiaatteiden ja -menetelmien kulttuurisidonnaisuudesta sekä taitoa soveltaa ja kehittää sopivia uusia toimintatapoja. (146–150.)

Lairion ym. haastattelemat opinto-ohjaajat uskoivat tiedostaneensa suhteellisen hyvin omia kulttuurisidonnaisia arvojaan ja asenteitaan sekä niiden vaikutusta ohjaukseensa. Suurin osa haastatelluista ohjaajista oli sitä mieltä, että on tärkeää ohjata maahanmuuttajia heidän omasta kulttuuritaustastaan lähtien. He myös toivat esille useita maahanmuuttajanuorten tulevaisuuteen ja uranvalintaan liittyviä haasteellisia kysymyksiä. Ohjaajat kokivat, että kulttuuristen seikkojen huomioon ottaminen on käytännön ohjauksessa hankalaa. Aikaa ei riitä ohjattavien kulttuureihin ja monikulttuurisen ohjauksen mahdollisuuksiin tutustumiseen. Ohjaajat peräänkuuluttivatkin lisää resursseja maahanmuuttajien ohjaukseen ja ohjaajien täydennyskoulutukseen. Lairion ym. mukaan olennaista on kuitenkin keskustella avoimesti luottamuksellisessa ilmapiirissä ohjauksen ja koulunkäynnin tavoitteista ja toimintaperiaatteista sekä ohjaajan ja ohjattavan rooleista. Ohjauksessa tulee huomioida myös viestinnän kulttuurisidonnaisuus, perheyhteisöön ja sukupuoleen liitetyt erilaiset merkitykset ja jännitteet sekä mahdolliset arvokonfliktit. Lairio ym. pitävät tärkeänä, että kouluissa keskustellaan ja päätetään yhteisesti pelisäännöistä ja että tähän otetaan mukaan myös oppilaiden vanhempia. Ristiriitoja ja konflikteja voivat aiheuttaa myös yksilö- ja yhteisökeskeisen kulttuurin väliset jännitteet. Lairion ym. mukaan opinto-ohjaajien tulisi oppilaitoksissa ottaa monikulttuurista tietoisuutta lisäävän prosessin käynnistäjän rooli. (150–162.)

» SAULI PUUKARI & MARJATTA LAIRIO & PIA NISSILÄ: OHJAUKSEN TULEVAISUUDEN NÄKYMIÄ

Artikkelissa tarkastellaan opinto-ohjauksen kehittämistä opinto-ohjauksen seurantaprojektin tulosten kautta. Tarkoituksena on hahmotella yhteiskunnan ja koulutusjärjestelmän muutosten muovaamassa tilanteessa ohjaustyön asemaa, uutta identiteettiä ja keskeisiä haasteita. Seurantaprojektin nähdään osoittavan, että opinto-ohjaajat kaipaavat selkeämpää näkemystä ohjauksen ydintehtävistä. Sauli Puukari, Marjatta Lairio ja Pia Nissilä liittyvät tämän osaltaan 1990-luvun hallintokulttuurin muutokseen: valtion normiohjauksen purkamisen jälkeen uusi toimintakulttuuri ei ollut vielä vakiintunut. Puukarin ym. mukaan ohjauksen ja työn perustan määrittely on tärkeää, kun rakennetaan uutta ohjauksikäsitystä erityisesti muuttuvissa ja epävarmoissa olosuhteissa. Keskeisiä asioita ovat refleктоiva työote, oman työn säännöllinen arviointi ja monipuoliset tukiverkostot. Myös arvot ja eettiset kysymykset tulee nostaa tärkeään rooliin. Puukari ym. mukaan vain harvat haastatelluista ohjaajista osasivat analysoida suhdettaan ohjausteorioihin. Yhtenä haasteena tutkijat pitävätkin uuden ammatillisuuden kehittämistä teoreettisten lähestymistapojen ja käytännön ohjaustyön vuorovaikutuksena. (181–184.)

Puukari ym. tulkitsevat, että yhteiskunnallisten murrosten ja koulutusjärjestelmän muutosten sekä erityisesti yksilöllistymiskehityksen myötä ohjauksessa painottuu nyt nuorten identiteettityö. Tämän nähdään vaativan aiempaa tiiviimpää ohjaussuhdetta. Katsotaan, että keskeistä on nuoren minäkäsityksen tukeminen. Tutkimuksen perusteella ohjauksen perustehtäväalueita – kasvun ja kehityksen tukemista, opiskelun ohjausta ja uranvalinnan ohjausta – pidetään edelleen ohjaajien parissa relevanttina tapana jäsentää ohjausta, vaikka muitakin jäsennyksiä käytetään. Kasvun ja kehityksen tukemisen nähdään kasvattaneen eniten merkitystään. Puukarin ym. mielestä siitä on tullut niin laaja

alue, että he peräänkuuluttavat keskustelua opetus- ja sosiaalitoimen välisestä vastuunjaosta ja näiden ammattiryhmien resurssitilanteesta. Opiskelun ohjauksen kehittämiseksi keskeisenä pidetään uusien oppimisympäristöjen tuomien mahdollisuuksien hyödyntämistä sekä kykyä kriittiseen ajatteluun ja oleellisen tiedon valikointiin. Tärkeänä pidetään myös ohjausta koulutuksen nivelvaiheissa, orientoivaa ohjausta uuteen oppimisympäristöön siirryttäessä sekä tiedonsiirtoa etenkin opiskelijoiden henkilökohtaiseen opintosuunnitelmaan (HOPS) ja henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan (HOJKS) liittyen. Monien paikkakuntien oppilaitosten välistä yhteistyötä pidetään tässä suhteessa vielä liian vähäisenä. Puukarin ym. mukaan nuorten uranvalinnan ohjauksessa on huomioitava, ettei koulutus merkitse enää varmaa työllistymistä. Työelämän katsotaan edellyttävän joustavuutta ja elinikäistä oppimista. Tutkijat kehottavat nostamaan nuorten koulun ulkopuolisissa yhteyksissä hankkimien taitojen ja valmiuksien merkitystä. Katsotaan, että tärkeäksi on tullut nuoren oman urasuuntautumisen löytäminen ja sen tukeminen. (184–189.)

Tutkimuksen yhtenä osana on tarkasteltu opinto-ohjausta sukupuolirajojen murtajana. Tavoitteena on pidetty nuorten näkemysten avartamista siten, että nuoret voivat tehdä koulutusvalintansa omien taipumustensa eikä perinteisten sukupuolikäsitysten perusteella. Haastattelujen perusteella työelämän sukupuolirajojen aktiivinen murtaminen ei kuitenkaan ole ohjauksessa kovin tavallista. Opinto-ohjaajat kyllä kuvasivat tukevana ei-perinteiselle alalle suuntautuvaa nuorta, mutta vain harva oli suunnitelmallisesti tavoitellut perinteisille aloille aikovien nuorten kiinnostumista ei-perinteisistä aloista. Haastatellut toivat esille, että nuoret, vanhemmat ja opettajat suhtautuvat ei-perinteisiin valintoihin usein penseästi, ja pitivät syynä konservatiivisia asenteita. Puukari ym. toteavat, että asenteellisten esteiden kumoaminen vaatii aktiivista työtä, ja tuovat esille, että sukupuolirajojen ylittämiseen liittyvät ulottuvuudet ovat moninaisia ja yksittäisen opinto-ohjaajan mahdollisuudet rajallisia. Ohjaajat pitivät eräänä keinoina paitsi nuorten, myös opettajien ja nuorten vanhempien kanssa käytäviä analyttisiä keskusteluja. Puukari ym. nostavat esille toiminnallisten ohjausympäristöjen hyödyntämisen ja sen mahdollistaman ajattelutapojen reflektoinnin. TET-jaksojen lisäksi työelämään tutustuminen tulisi sisällyttää eri aineiden opetukseen. Tämän lisäksi tarvitaan esimerkiksi tiedon jakamista, oppilaitos- ja yritysvierailuja sekä rohkaisua ja tukea ympäristön painostusta vastaan. Puukari ym. toteavat, että tutkimuksen perusteella maahanmuuttajien ja kulttuuristen vähemmistöjen ohjaus vasta hakee muotoaan. Kaikkien ohjaajien ei katsota ottavan riittävästi huomioon ohjattavien kulttuuritaustaa. Monikulttuurisen tietoisuuden edistämisen lisäksi tarvitaan koulutusta ja moniammatillisten yhteistyöverkostojen luomista. (189–194.)

Tutkimuksessa todetaan, että ohjaajien täydennyskoulutuksen toteutusmuodot eivät ole täysin vastanneet opinto-ohjaajien odotuksia. Koulutustilaisuuksissa asioita on esimerkiksi käsitelty liian yleisellä tasolla, jolloin niitä ei ole kyetty soveltamaan käytännön työhön. Onnistuneen täydennyskoulutuksen piirteiksi määrittyivätkin haastatteluissa käytännönläheisyys, ongelmalähtöisyys, yhteistoiminnallinen ongelmien käsittely, oman ohjausajattelun ja toimintakäytänteiden kriittistä reflektiota tukevat tehtävät sekä tasa-arvoinen dialogi kouluttajien kanssa. Puukarin ym. mukaan täydennyskoulutuksen tulee niveltä arkityöhön ja siihen tulisi kuulua myös työyhteisön ja moniammatillisten verkostojen kehittämishankkeita. Puukari ym. tuovat esille, että opinto-ohjauksessa muiden professionien tavoin rajaavan asiantuntijuuden sijaan alkaa korostua laaja-alainen toisten asiantuntijoiden kanssa jaettu asiantuntijuus. Tutkimus kuitenkin osoitti, että ainakaan vielä tutkimusajankohtana kovinkaan moni opinto-ohjaajista ei pitänyt verkostoyhteistyötä olennaisena osana työtään. (195–197.)

Marjatta Lairio & Sauli Puukari (toim.) 1999 Opinto-ohjaajan toimenkuva muuttuvassa yhteiskunnassa. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, tutkimuslauseita 1. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Tutkimuksessa esitellään Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitoksen opinto- tai oppilaanohjauksen seurantaprojektin ensimmäisen vaiheen tuloksia. Tutkimuksessa tarkastellaan opinto-ohjaajan työssä ja ohjauksen organisoinnissa 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia. Ohjauksen haasteiden katsotaan kasvaneen yhteiskunnan ja työelämän muutosten sekä koulutuspoliittisten linjausten uudistamisen myötä. Ohjausresurssin tarpeen nähdään lisääntyneen oppilaan itseohjautuvuutta ja vastuullisuutta painottavan tendenssin sekä valinnaisuuden, luokattomuuden, henkilökohtaisten opinto-ohjelmien, informaatioteknologian ja arvioinnin uudistumisen myötä. Opinto-ohjauksen seurantaprojekti on käynnistetty näistä lähtökohdista vuonna 1997. Se liittyy opetusministeriön rahoittamaan opinto-ohjausta vuonna 1990 kartoittaneeseen tutkimusprojektiin. Seurantaprojektin ensimmäinen vaihe on toiminut yleiskartoituksena, jonka keskeiset tutkimusteemat ovat opinto-ohjaajan tehtäväkenttä, ohjaustyön osa-alueet ja täydennyskoulutus. Tässä yhteydessä esitellään julkaisun opinto-ohjaajan toimenkuvaa, työn ongelmia ja työtyytyväisyyttä sekä ohjaustyön kehityssuuntia käsittelevät artikkelit tai luvut. Tutkimusaineisto on kerätty kyselytutkimuksena vuonna 1997. Tutkimuksen perusjoukkona ovat koko Suomen peruskoulujen yläasteiden, lukioiden, ammatillisten oppilaitosten sekä ammattikorkeakoulujen oppilaanohjauksessa toimivat henkilöt. Kyselyyn vastasi 1119 opinto-ohjaajaa, ja vastausprosentti oli 73. Tutkimusaineiston strukturoitujen kysymysten osiota on analysoitu jakaumien, ristiintaulukoiden ja keskiarvovertailujen avulla. Avointen kysymysten vastausten sisältö on luokiteltu ja koodattu ja aineistoa on analysoitu jakaumia ja ristiintaulukointia käyttäen. (5, 7, 11–14.)

» MARJATTA LAIRIO & SAULI PUUKARI & EIJA VARIS:
OPINTO-OHJAAJAN TOIMENKUVA

Opinto-ohjaajan toimenkuvan tarkastelua taustoitetaan ohjaajan ammatin kehityksen ja professionalisaation käsittelemisellä. Opinto-ohjaajan toimenkuvassa nähdään tapahtuneen useita muutoksia 1990-luvulla, ja selkeimpänä uutena alueena pidetään oppilaitoksen ulkoista verkostotyötä. Opinto-ohjaajan toimenkuvan laajentumisen myötä ohjauksen perustehtävän nähdään jossain määrin hämärtyneen. Tutkimuksen aikaisten labeiden opetussuunnitelman perusteiden nähdään tuoneen väljyyttä ohjauksen määrittelyyn sekä lisänneen ohjauksen suunnittelun ja toteutuksen joustavuutta mutta toisaalta myös kasvattaneen työn hajanaisuutta. Perinteisesti oppilaanohjauksen tehtäväalueet jaotellaan opiskelun ohjaukseen, kasvun ja kehityksen tukemiseen sekä ammatillisen suuntautumisen ohjaukseen. Nähdään, että kaikilla kouluasteilla korostuu oppilaitoksen sisäinen yhteistyö ja aktiivinen yhteistoiminta ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Ohjauksen tehtävien, työnjaon ja ohjaajien roolien uudelle määrittelylle nähdään olevan tarvetta. Marjatta Lairion, Sauli Puukarin ja Eija Variksen mukaan ohjaajan ammatin tulisi kehittyä sisältä päin ja ohjaajien pitää isä toimia ammattinsa aktiivisina kehittäjinä. (21–27, 30–32, 41.)

Kyselyssä opinto-ohjaajilta tiedusteltiin, miten heidän työaikansa eri tehtäväalueiden kesken jakautuu ja miten he toisaalta haluaisivat sen jakautuvan. Tutkimuksen mukaan opinto-ohjaajat käyttävät eniten eli yhden kolmasosan työajastaan henkilökohtaiseen ohjaukseen. Luokahuoneohjaus vie viidesosan työajasta, koulun sisäinen ja ulkopuolinen yhteistyö molemmat kymmenisen prosenttia. Opinto-ohjaajat olivat ajankäyttöön verraten tyytyväisiä mutta toivoivat pystyvänsä lisäämään hen-

kilokohtaiseen ja pienryhmäohjaukseen käytettävää aikaa ja vähentämään puolestaan luokkatuntien ja ohjaukseen kuulumattomien muiden tehtävien osuutta. Opinto-ohjauksen työtehtävien jakautumisen katsotaan muuttuneen, ja erityisesti luokkatuntien määrä on vähentynyt ja henkilökohtainen ohjaus lisääntynyt kaikissa oppilaitosmuodoissa. Eri ohjaustehtävät painottuivat suhteellisen samalla tavoin eri oppilaitosmuotojen ohjaajilla. Eniten korostui koulutukseen ja työelämään liittyvän informaation jakaminen sekä lyhytkestoinen yksilöllinen ohjaus. Keskeiseksi nousi myös tietohallinto – koulutus- ja työelämäinformaation kokoaminen ja esittely – sekä yhteydenpito työnantajiin ja oppilaitoksiin. Kaikkien oppilaitosten, mutta erityisesti peruskoulun ohjaajien, vastauksissa oppilaanohjauksen ydintehtäväksi määrittyi ohjattavan kasvun ja kehityksen tukeminen. Muissa oppilaitoksissa lähes yhtä tärkeänä pidettiin opiskelun ohjausta. Kasvun ja kehityksen tukemisen nähdään erityisesti lisännen merkitystään. Lairio ym. tulkitsevat näiden tulosten liittyvän toisaalta yleiseen yksilöllistymiskehitykseen ja toisaalta koulutusjärjestelmän lisääntyneeseen valinnaisuuteen. He katsovat, että opinto-ohjaajien tehtävien moninaistumisen ja uusien haasteiden myötä tarvitaan yhteistyötä ja tukea muilta asiantuntijoilta, ohjaustyön ydintehtävien määrittelyä sekä ohjaajien oman työn kriittistä arviointia. (33–41.)

» MARJATTA LAIRIO & SAULI PUUKARI & JUHA PELTOSALMI: OPINTO-OHJAAJIEN TYÖN ONGELMAT JA TYÖTYTYVÄISYYS

Tutkimuksessa on tarkasteltu opinto-ohjaajien työssään kokemia ongelmia, työtyytyväisyyttä ja sitä määrittäviä tekijöitä. Kyselyssä yleisimmiksi ongelmiksi määrittyivät ohjausresurssin puute, etenkin henkilökohtaisen ohjauksen ajanpuute sekä ohjaustyön laajuus ja hajanaisuus. Yli puolelle ohjaajista ongelmallista oli myös omien tietojen ajantasaistaminen. Opinto-ohjaajat pitivät tärkeimpinä ongelmanratkaisukeinoina oman työnsä uudelleenjärjestämistä, oppilaitoksen toimijoiden välistä keskustelua ja yhteistyötä sekä oppilaitoksen ulkopuolista verkostoitumista ja kouluttautumista. Kyselyssä on tutkittu myös opinto-ohjaajien työtyytyväisyyttä. Tyytymättömmimpiä ohjaajat olivat palkkaukseensa (kolmasosa vastaajista) ja uralla etenemiseensä, tyytyväisimpiä puolestaan toimenkuvaansa (kaksi kolmasosaa vastaajista). Ohjaajien katsotaan kokevan tehtävänsä riittävän itsenäiseksi, merkitykselliseksi ja kiinnostaviksi. Ohjaajien tulkitaan olevan kokonaisuudessaan verraten tyytyväisiä työhönsä, ja suurin osa vastaajista halusi jatkaa työssään myös tulevaisuudessa. Marjatta Lairion, Sauli Puukarin ja Juha Peltosalmen mukaan kouluyhteisöissä tulee kuitenkin käydä ohjauksen roolia, asemaa ja työnjakoa selkiyttäviä keskusteluja sekä kehittää kouluyhteisöjä oppivan organisaation suuntaan. (42, 45–61.)

» MARJATTA LAIRIO & SAULI PUUKARI: OHJAUSTYÖN KEHITYSSUUNTIA

Lairio ja Puukari tuovat esille, että tulevaisuuteen suuntaavan työn tekijöinä oppilaanohjaajien tulee olla valmiita kohtaamaan tulevaisuuden yhteiskunnallisen kehityksen mukanaan tuomia muutoksia ja ohjauksellisia haasteita. Opinto-ohjauksessa on nähty kolme yleistä kehityssuuntaa (Watts 1996). Ensinnäkin ohjaus on ymmärretty entistä enemmän jatkuvaksi, kouluiästä aikuisuuteen kulkeväksi elinikäiseksi prosessiksi. Toiseksi ohjauksen katsotaan suuntautuvan avoimempaan ammatillisuuteen, jolloin psykologispainotteisen yksilöohjauksen rinnalla korostuu eri tahojen tekemä verkostotyö. Kolmanneksi on korostettu ohjattavan autonomiaa ja aktiivista roolia ohjauksessa. (117.) Lairio ja Puukari tarkastelevat ohjauksen keskeisiä muutoshaasteita tukeutuen osittain Walziin (1991) ja Schmidtiin (1996):

- 1) Ohjauksen laajentaminen yksilön koko elämäntähtäimeksi: Elinikäinen oppimisen periaatteen toteuttaminen edellyttää myös elinikäistä ohjausta. Eri kouluasteiden välisen yhteistyön tiivistämisen avulla tulee pyrkiä ohjauksellisen jatkumon turvaamiseen.

Kansainvälistymisen ja monikulttuurisuuden haasteet: Kansainvälistymisen myötä ohjauksen tehtäväksi nousee yhä enemmän tiedon jakaminen kansainvälisistä opiskelu-, harjoittelu- ja työmahdollisuuksista. Maahanmuuttajien määrän lisääntymisen kautta monikulttuurisuutta pidetään yhtenä keskeisenä ohjausalan haasteena.

- 2) Informaatioteknologiaan sopeutuminen ja sen hyödyntäminen: Nopea informaatioteknologinen kehitys tuo haasteita ohjaajien täydennyskoulutukselle. Myös tutkimuksen ohjaajat nostivat tietotekniikan tärkeimmäksi koulutustoiiveekseen. Informaatioteknologian katsotaan voivan edistää ohjattavien mahdollisuuksia itsenäiseen ja osittain ohjattuun työskentelyyn, jolloin ohjaajalle jää enemmän aikaa keskittyä ohjausta eniten tarvitsevien tukemiseen.
- 3) Ohjaustoiminnan verkostoituminen ja työelämäyhteydet: Ohjaustoiminnan vaatimusten lisääntyttä ohjauksessa tarvitaan useiden eri tahojen yhteistyötä. Verkostoitumalla ohjaajat saavat tukea eri alojen asiantuntijoilta ja voivat jakaa ohjausvastuutaan. Verkostoitumiseen liittyy myös näkemys oppilaitoksista oppivina organisaatioina sekä ryhmätyön lisääntynyt käyttö ohjauksen työmenetelmänä. Peruskouluissa ja lukioissa keskeinen verkostoitumisen alue on työelämään tutustuminen. Lairion ja Puukarin mukaan TET-jaksoista tulisi kehittää aiempaa laajempia ja eri oppiaineisiin integroituneita kokonaisuuksia, joiden kautta oppilaat voivat aiempaa monitahoisemmin reflektoida ammatillista suuntautumistaan. Ammatillisissa oppilaitoksissa ura- ja rekrytointipalvelut ovat lisääntyneet, ja työharjoittelun merkityksen työelämään rekrytoinnin väylänä katsotaan korostuneen. (117–119.)
- 4) Ohjaus nuorten syrjäytymiskehityksen ehkäisyssä: Nuorten moninaistuneiden ongelmien nähdään vaativan useiden tahojen yhteistyötä. Lairio ja Puukari pitävät yllättävänä, etteivät tutkimuksen ohjaajat juuri tuoneet esille nuorten vaikeuksia. Tämän arvellaan liittyvän siihen, että hankalissa tilanteissa olevien nuorten tukemisen ajatellaan olevan itsestään selvä osa ohjaajan työtä.
- 5) Ohjaustoiminnan suunnittelu, arviointi ja tuloksellisuus: Opetus- ja ohjausalalla on viime vuosina kiinnitetty yhä enemmän huomiota tuloksellisuuteen ja tehokkuuteen ja sen myötä erilaisten arviointikäytäntöjen kehittämiseen. Ohjauksen arvioinnin katsotaan olevan haasteellista, koska työn tuloksia on monilta osin vaikea mitata. Lairio ja Puukari kuitenkin painottavat, että toiminnan kehittämiseksi tulee kerätä järjestelmällisesti tietoa ohjauksen tuloksellisuudesta niin ohjattavilta kuin eri sidosryhmiltäkin. Lairio ja Puukari kehottavat panostamaan myös oppilaitoksessa yhteisesti laadittaviin oppilaanohjauksen suunnitelmiin. Kokonaisvaltaisella suunnittelulla ja verkostoitumisella katsotaan voitavan vähentää ohjaajien kokemia ohjauksen laajuuteen ja hajanaisuuteen liittyviä ongelmia. Keskeistä on yhdessä määrittellä ohjauksen ydintehtävät ja pohtia sitä, miten ohjausta jaetaan oppilaitoksen henkilöstön välillä.
- 6) Ohjaajien ammatillisen kehittymisen tarve: Yhteiskunnan ja työelämän nopeat muutokset edellyttävät ohjaajilta jatkuvaa ammatillista kehitystä. Sen katsotaan puolestaan vaativan ohjauksen eri osa-alueisiin kohdistuvaa tutkimus- ja kehittämistyötä sekä kattavaa ohjausalan perus-, täydennys- ja jatkokoulutusta. Ammattitaidon kehittämisen ja reflektiivisen työotteen tulee olla olennainen osa opinto-ohjaajan ammattia. Tutkimuksen ohjaajat olivat kiinnostuneita etenkin ohjausmenetelmiensä ja taitojensa kehittämisestä täydennyskoulutuksen avulla. Lairion ja Puukarin mukaan tämä tulee kytkeä myös laajempiin teoreettisiin yhteyksiin, ja he pitävät hyvänä käytäntönä toimintatutkimuksellisen lähestymistavan kytkemistä paikallistason kehittämishankkeisiin. (119–121.)

TYÖPAJATOIMINTA

Työpajatoiminnassa limittyvät työvoima-, koulutus-, nuoriso- ja sosiaalipoliittiset tavoitteet, ja se on esimerkki yli sektorirajojen ja hallinnonalojen ulottuvasta moniammatillisesta toiminnasta. Usein katsotaan, että työpajalle tullaan, kun sektoripalveluiden perustoimet eivät ole olleet riittäviä ja tarvitaan enemmän yksilöllistä tukea tilanteen selvittelyyn. Pajatoiminnan voidaan myös nähdä asemoituvan perus- ja erityistason palvelurakenteiden väliin ja vastaavan tarpeisiin, joihin normaali-palvelut eivät ole kyenneet vastaamaan. Tällä hetkellä Suomessa on noin 250 kuntien, säätiöiden sekä erilaisten yhdistysten ja yhteisöjen ylläpitämää työpajaa. Esiteltävät tutkimukset ja julkaisut ovat aikaväliltä 2000–2006, ja niitä on yhteensä 18. Työpajatoiminnan osuutta varten on haastateltu opetusministeriön edustajaa, pajatoiminnan kehittämisen asiantuntijaa ja helsinkiläisen työpajan pajavastaavaa.

Työpajatoiminnan kehityskaaresta ja nykytilasta

Työpajojen toimintaympäristön nähdään muuttuneen merkittävästi pajojen toimintakaaren aikana. Yleinen näkemys on, että pajatoiminta on pystynyt mukautumaan suhteellisen hyvin näihin muutoksiin. Työpajatoiminnan perimmäisenä tavoitteena pidetään asiakkaan työmarkkina-aseman ja koulutuksellisen statuksen kohottamista, jossa keskeistä on yksilöllinen tuki, sosiaalinen vahvistaminen ja arjenhallintataitojen kohentaminen. Pajatoiminnassa katsotaan eletävän nyt kolmatta vaihetta. Pajojen alkutaipaleella 1980-luvulla toiminta oli pitkälti nuorisotoimen organisoimaa. Pajat oli suunnattu lähinnä syrjäytymisvaarassa oleville nuorille, ja velvoitettyöllistämisyjärjestelmän mukaisesti niiden pääasiallisena tarkoituksena oli tarjota nuorille työkokemusta. 1990-luvun suuryöttömyys ja ESR-ohjelmakauden avaamat mahdollisuudet kasvattivat merkittävästi pajavolyymiä, ja pajojen asiakaskunta laajeni. Pajatoiminta nousi keskeiseksi työvoimapolitiittiseksi toimenpiteeksi ja saavutti yleisesti tunnustetun aseman. ESR-hankkeet lisäsivät myös pajoilla tehtyä kehittämis-työtä. Monet pajat perustuivat kuitenkin projektirahoitukselle, ja sen turvin pajojen hallinnoijien on katsottu pystyneen lykkäämään toiminnan vakinaistamista. Arvioidaan, että pajat toimivat liian irrallaan virallisista ohjausinstituutioista ja ylläpitäjiensä muusta toiminnasta ja että niiden asema palvelujärjestelmässä on jäänyt selkiytymättömäksi.

2000-luvulla pajatoiminnan katsotaan olevan ammatillistumassa ja vakiinnuttamassa asemaansa nuorten palveluverkostossa. Pajat ovat asemoituneet erityisesti nivelvaiheiden tukemiseen. Nuorten ikäluokkien pienentyminen ja nuorisotyöttömyyden vähentyminen on näkynyt pajojen potentiaalisen kohderyhmän kaventumisena ja asiakaskunnan tilanteiden vaikeutumisenä. Nuorten ongelmat ovat moninaistuneet ja kasautuneet, ja tämän kehityksen myötä erilaiset mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat lisääntyneet pajoilla. Arvioidaan, että asiakkaiden toiminta- ja työkyky olivat aiemmin parempia. Tämän perusteella nähdään, että asiakaskunnassa on nyt yhä enemmän niin sanottuun työttömyyden kovaan ytimeen kuuluvia. Tässä mielessä pajat ovat osittain palaamassa juurilleen, ja monin paikoin toiminnassa korostuu jälleen marginaalinuorten tukeminen. Pelkän työn tarjoamisen ei kuitenkaan enää katsota riittävän, sillä yhä enemmän tarvitaan yksilöllistä ja yhteisöllistä tukea sekä kuntoutuksellista otetta. Monilla pajoilla on nykyisin myös aikuisia pitkäaikaistyöttömiä, joten enää ei voida puhua vain nuorten työpajoista.

Pajatoiminnan ammatillistumiseen liitetään etenkin pajatoiminnan ja pajavalmentajien työsuh-teiden vakinaistumiskehitys sekä toiminnan menetelmällinen kehittyminen. Entisen pajaohjauksen sijaan nyt puhutaan valmennuksesta, joka on jaettu edelleen työ- ja yksilövalmennuksen menetelmiin. Nuorten tarpeiden monimuotoistuttua myös pajojen toimintamuotoja on laajennettu. Tarvetta on

ollut ensinnäkin niin sanotuille starttipajoille, ohjaavalle ja valmentavalle jaksolle ennen varsinaiselle pajalle kiinnittymistä. Toiseksi on kehitetty erilaisia pajakouluja. Peruskoulun ja ammatillisten oppilaitosten oppilaiden katsotaan tarvitsevan aiempaa enemmän tukea opintojensa suorittamiseen, ja pajakoulussa heille on voitu tarjota yksilöllisen ja työvaltaisen oppimisen mahdollisuus. Pajat jäsenyivät nyt uusiksi oppimisympäristöiksi, virallisen koulujärjestelmän oppimiskäsitykselle vaihtoehtoisiksi tavoiksi oppia. Keskeisenä pidetään tekemällä oppimista sekä kokemuksellista ja elämyksellistä yksilöllistä oppimista. Olennaisia asioita ovat myös pajan yhteisöllinen luonne, yhdessä tekemisen periaatteet ja pajan tarjoama mahdollisuus sosiaaliseen oppimisen ja vertaistukeen. Pajan tarjoamien onnistumisen kokemusten katsotaan voimistavan nuorten tulevaisuusorientaatiota. Toiminnan tavoitteiksi määrittyy myös voimaantumisen ja osallisuuden vahvistaminen.

Katsotaan, että ammatillistumisesta kertoo myös toiminnan sisältöjen kehittyminen sekä laatuajattelun, arviointitoiminnan, palveluohjauksen ja saattaen vaihtamisen periaatteiden yleistyminen. Etenkin Valtakunnallinen työpajayhdistys tuo pajakentälle myös toiminnan tuotteistamista, palvelutuotannon tilaaja–tuottaja-mallia ja sosiaalisen työllistämisen toimintatapaa. Valtakunnallisesti pajatoiminnan vakinaistamistilassa, asiakaskunnan koostumuksessa ja siten myös toiminnan painopisteissä katsotaan olevan merkittäviä alueellisia eroja. Itä- ja Pohjois-Suomessa koulutetutkin nuoret kohtaavat työttömyyttä, ja heillä on suurin tarve saada työkokemusta. Toisaalta nämä alueet kärsivät muuttotappiosta, ja kouluttamattomien nuorten tilanteet jäsenyivät erityisen haasteellisiksi. Etelä-Suomessa korostuvat arjenhallintaan liittyvät moninaiset ongelmat. Myös pajatoiminnan ammatillistumisessa ja laadussa katsotaan olevan suuria eroja, mutta ne eivät aina noudattele alueellisia jakoja.

Haastatellun hallinnon edustajan mukaan pajakentän ammatillistuminen ja vakiintuminen merkitsee sitä, että toiminta alkaa kantaa itse itseään. Pajat ovat löytäneet paikkansa ja asiakkaansa sekä osoittaneet tarpeellisuutensa merkittävästi erilaisissa toimintaympäristöissä. Tämän hän katsoo tarkoittavan sitä, että keskushallinnon sisältöohjausta voidaan nyt keventää yksittäisten pajojen suuntaan. Toisaalta tulee kuitenkin parantaa keskushallinnon sektoreiden välisen yhteistyön toimivuutta. Paja-asiantuntijan mukaan pajat ovat tähän saakka kehittäneet itse toimintaansa vastaamaan muuttuviin paikallisiin tarpeisiin ja nyt yhteiskunnan pitäisi tulla aiempaa enemmän mukaan ja muodostaa pajojen kanssa kehittämiskumppanuuksia. Asiantuntija puhuu pajakentällä tapahtuneesta dramaattisesta muutoksesta, jonka myötä kyse on jopa kahdesta eri toimialasta ja palvelujen tuottamisen logiikasta: toisaalla on vielä perinteisiä työn tekemiseen keskittyviä nuorten työpajoja mutta osa pajoista on kehittynyt moniammatillisiksi sosiaalisen työllistämisen yhteisöiksi, joiden toiminta on tuotteistettu tilaaja–tuottaja-mallin mukaisesti. Tällöin toiminnassa korostuvat yksilöllisesti määritellyt palvelujen sisällöt ja palvelupolut sekä kuntoutuksellisuus ja koulutuksellisuus, eikä pajatoiminta näin ollen määrity enää vain työvoimapolitiittiseksi toimenpiteeksi. Nuorten sijoittumista pajajakson jälkeen pidetään yleisesti verraten hyvänä, kun otetaan huomioon nuorten lähtötilanne. Usein katsotaan, että mikään muu taho tai toimenpide ei ole päässyt yhtä hyvin tuloksiin tämän kohderyhmän kanssa. Tutkimusten perusteella voidaan siis tulkita, että pajatoiminta tuottaa asiakastyössä hyviä tuloksia. Hallinnon edustaja näkee tämän kuvaavan pajakonseptin toimivuutta ja erityisyyttä. Paja-asiantuntija puolestaan uskoo sen kertovan enemmänkin sektoripalveluiden toimimattomuudesta.

Kehittämisen suuntia

Kokonaisuudessaan työpajatoiminnan kehittämisessä keskeisenä pidetään sitä, että organisaatioiden on toimintakonseptejaan muuttamalla pystyttävä vastaamaan jatkuviin toimintaympäristön muutoksiin ja uusiin paikallisiin haasteisiin. Kehittämistyössä nähdään tarvittavan valtakunnallista yhtenäisyyttä ja systematisointia. On kuitenkin huomattava, että valtakunnallisesti pajatoiminnan olosuhteissa on suurta vaihtelua, joten ei voida määritellä vain yhtä suuntaa, johon toimintaa tulisi kehittää.

Vakinaistaminen ja kattava pajaverkosto

Tärkeimmäksi kehittämisen suunnaksi jäsenyyden vakinaistamiskehityksen turvaaminen. Pajatoiminnan ja pajavalmentajien työsuhteiden vakinaisuudessa on vielä suuria alueellisia eroja. Pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen työn katsotaan edellyttävän vakinaisia rakenteita. Projekteissa kehitettyjä hyviä käytäntöjä tulee myös mahdollisuuksien mukaan levittää ja juurruttaa. Yhtä olennaisena pidetään myös alueellisesti nykyistä kattavamman pajaverkoston rakentamista. Toiminta ei ole kaikkien saatavilla tai sitä ei ole riittävästi. Toimintaa ei tule karsia nuorten määrän vähentyessä, vaan on muutettava toimintamuotoja ja laajennettava kohderyhmiä. Yhtenä ratkaisuna pidetään myös seutukunnallisuutta.

Henkilöstön osaaminen, sisältöjen kehittäminen ja pajatoiminnan asemoiminen

Keskeisenä pidetään työpajavalmentajien ammattitaitoon ja osaamiseen panostamista. Asiakaskunnan tilanteiden haasteellistumisen myötä tulee lisätä erityisesti yksilövalmentajien määrää, sillä tarvetta on yhä enemmän yksilölliselle ja kokonaisvaltaiselle tuelle. Pajoilla katsotaan tarvittavan lisää etenkin pedagogista, menetelmällistä ja nuorten arjen hallinnan tukemiseen liittyvää osaamista. Toiminnan laadun kehittämisen katsotaan vaativan myös arviointi- ja laatu järjestelmien kehittämistä, toiminnan dokumentointia, toiminta- ja kehittämissuunnitelmien tekoa, strategisen suunnittelun tehostamista, toimintaympäristön ja asiakasryhmien analyysiä, menetelmien kuvausta ja niiden kehittämistä sekä vertailu- ja verkostokehittämistä. Keskeistä on ammatillistumisen sisällöllinen vahvistaminen, toiminnan sisältöjen selkiyttäminen ja kehittäminen. Tätä tulee tehdä myös yhteistoiminnallisen kehittämisen periaatteiden mukaisesti yhdessä lähettävien tahojen tai palveluiden tilaajien kanssa. Kehittämisen keskeiseksi lähtökohdaksi tutkimuksissa jäsenyyden toiminnan määrittäminen ja käsitteellistäminen. On määriteltävä, mitä tarkoitetaan pajatoiminnalla ja pajavalmennuksella, kenelle toiminta on suunnattu ja kuka asiakasprosesseja hallinnoi. Nykyisen käsitteellisesti sekavan tilanteen tilalle on luotava yhteinen kieli sekä ministeriötasolla että kentällä. On myös määriteltävä pajatoiminnan paikka, asemoitava se paikallisiin palvelujärjestelmiin ja pohdittava, mikä merkitys sillä on työllisyys-, sosiaali-, nuoriso- ja koulutuspoliittisesti. Katsotaan myös, että pajaprosesseja tulee kehittää yksilöllisemmiksi niin toiminnan sisältöjen kuin pajajakson keston suhteen: toiminnan tulee olla vaihtelevista asiakastarpeista lähtevää. Lisäksi ulkoiseen vuorovaikutukseen tulee panostaa aiempaa enemmän ja tehdä toimintaa paremmin tunnetuksi.

Verkostotyöskentely, yhtenäiset palvelupolut ja palvelurakenteiden uudistaminen

Nuorten monimutkaistuneiden tilanteiden katsotaan vaativan hallintorajat ylittävää moniammatillista työtöitä, verkostoyhteistyötä ja palveluohjausta. Tämän nähdään edellyttävän uutta hallintokulttuuria, tarkkarajaisista sektoreista verkostomaiseen työskentelyyn siirtymistä, hallintokuntien yhteiskoordinaation parantamista ja vastuiden määrittelyä. Näiden ohella se edellyttää myös resurssien kohdentamista verkostoyhteistyön luomiseen. Myös lainsäädännön katsotaan vaativan kehittämistä esimerkiksi salassapitovollisuuden selkiyttämisen suhteen. Kun pohditaan työpajan jälkeistä sijoittumista, lähes jokaisessa tutkimuksessa nousee esille tarve pajan jälkeisten suunnitelmien teon tehostamiseen, yhtenäisten palvelupolkujen rakentamiseen, saattaen vaihtamiseen sekä palveluiden katvealueiden peittämiseen. Keskeisenä pidetään tällöin myös työelämäyhteyksien parantamista, seurannan tehostamista ja seuranta-ajan pidentämistä. Hallinnon ja kentän yhteydenpidon katsotaan myös vaativan tiivistämistä.

Haastateltu paja-asiantuntija huomauttaa, että pajajaksojen jälkeiset sijoittumisprosentit ovat

suhteellisen hyviä ja että työttömyydessä kyse on usein pikemminkin välityömarkkinoiden puuttumisesta. Pajojen päätyttyä asiakkaiden työkyky on kyllä parantunut mutta he eivät silti vielä ole valmiita avoimille työmarkkinoille. Toisten haastateltujen painottaessa verkostotyön tärkeyttä paja-asiantuntija peräänkuuluttaa koko palvelujärjestelmän uudistamista: pelkkä sektoreiden kehittäminen ei hänen mukaansa enää riitä, vaan tarvitaan laajaa hallinnollista reformia. Toimintaa tulisi tällöin tarkastella kokonaisvaltaisena horisontaalisena palveluprosessina ja rakentaa palveluja asiakastarpeista lähtien. Asiantuntijan mukaan hallinnonalojen välistä yhteistyötä on tehty ja toimintaympäristön muutoksiin mukauduttu, mutta prosessi on edennyt liian pienellä mittakaavalla. Kehittämistyössä törmätään hänen mukaansa jatkuvasti sektoreiden välisiin raja-aitoihin, ja rakenteista on muodostunut toiminnan suurin haaste.

Pajamuotojen moninaisuuden kasvattaminen ja lähentyminen koulutusjärjestelmään

Erityisesti starttipajoille ja pajakouluille katsotaan olevan yhä lisääntyvää tarvetta. Työpajojen ja koulutusjärjestelmän suhdetta tulee lähentää ja löytää toiminnalle vakiintuneempi asema koulutuksen ja työn jatkumolla. Pajojen toivotaan kuitenkin säilyttävän joustavuutensa ja tekemällä oppimisen periaatteensa eikä liukuvan liiaksi teoreettisen opetuksen puolelle. Pajakoulutoimintaa pidetään toimivana esimerkkinä. Keskeisenä pidetään myös sitä, että nuoret voisivat joustavasti liikkua oppilaitosten ja pajojen välillä. Haastateltu pajavastaava pitää tärkeänä pajan tuoman ammatillisen osaamisen todentamisen kehittämistä esimerkiksi tutkintojen osien näyttöinä suorittamisen kautta.

Suhde tuotteistamiseen ja tilaaja–tuottaja-malliin

Hallinnossa ja pajakentällä on määriteltävä suhde palveluiden tuotteistamiseen ja tilaaja–tuottaja-malliin sekä kehitettävä toimintaa sen mukaisesti. Tuotteistamisen katsotaan selkiyttävän palveluja, niiden laatua ja hintaa sekä tekevän toiminnan sisällöistä näkyviä. Tilaaja–tuottaja-mallia pidetään moniammatillisen työllistämisen käytäntönä.

Tutkimuksesta ja tutkimustarpeista

Nuorille suunnatuista nivelvaiheen palveluista on eniten ja monipuolisimmin tutkittu juuri työpajatoimintaa. Pajatutkimusta on tehty etenkin 1990-luvulla sekä 2000-luvun alkupuolella verraten runsaasti, mutta aivan viime vuosina kuitenkin vähemmän. Tutkimuskenttää voi luonnehtia monipuoliseksi niin tutkimusmenetelmiensä, aineistojensa kuin näkökulmiensa osalta. Tutkimuksissa on tarkasteltu runsaasti pajanuorten ja pajaohjaajien kokemuksia ja näkemyksiä pajatoiminnasta sekä heidän pajatoiminnalle antamiaan merkityksiä. Myös pajanuorten pajan jälkeistä seuranta ja sijoittumista sekä toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta on tutkittu suhteellisen paljon. Tietoa on kerätty yleisimmin kyselyiden ja haastatteluiden sekä tilastojen ja rekistereiden avulla. Yksi suuri tutkimuskokonaisuus muodostuu erilaisista projektiarvioinneista ja -raporteista, ja erityisesti ESR-hankkeista on paljon julkaisuja. Toisen tutkimuskokonaisuuden voi nähdä muodostuvan opetusministeriön tilaamista ja julkaisemista tutkimuksista, joissa pajatoimintaa on lähestytty erilaisista näkökulmista ja monipuolisilla menetelmin. Kolmas kokonaisuus jäsentyy Valtakunnallisen työpajayhdistyksen julkaisuista ja raporteista. Pääasiallisesti ne eivät ole varsinaisia tieteellisiä tutkimuksia, ja ne on suunnattu ennen kaikkea työpajakentän toimijoille. Julkaisut kuitenkin kuvaavat valtakunnan

tasolla pajatoiminnan tilaa, muutosprosesseja ja kehittämistyötä. Työpajayhdistyksen voi myös katsoa olleen keskeinen toimija etenkin pajatoiminnan sanaston ja menetelmien kehittämisessä.

Pajojen toimintaympäristön ja nuorten tilanteiden muututtua tarvetta voidaan katsoa olevan kokonaisvaltaiselle, monitahoiselle ja -menetelmälliselle pajojen nykytilaa kartoittavalle tutkimukselle. Uudessa tilanteessa tarvitaan kokonaiskuvan muodostamista niin kvalitatiivisen kuin kvantitatiivisen tutkimusotteen sekä pitkäjänteisen arvioinnin ja seurannan avulla. Näitä tulee tehdä sekä valtakunnan tasolla että paikallisesti. On myös analysoitava, mihin pajat palvelujärjestelmässä asemoituvat, mihin ne vastaavat ja mikä niiden rooli on. Yksi tutkimusta vaativa alue jäsentyy ammatillistumiskehityksen ympärille: miten ammatillistumisen näkyy käytännössä eri pajoilla, mikä sen tila on ja miten sitä voitaisiin kehittää. Tässä tulee tarkastella esimerkiksi työ- ja yksilövalmentajien ammattitaitovaatimuksia ja osaamista. Haastateltujen mukaan tulisi tutkia myös esimerkiksi seutukunnallisuuden mahdollisuuksia sekä tarkastella toimintaa palvelujen ostajan näkökulmasta: mikä on pajatoiminnan imago ja tunnettavuus ja mitkä ovat niiden kehittämistarpeet.

Yhdeksi keskeiseksi tutkimusta vaativaksi alueeksi nousevat työpajoilla käytettävät menetelmät. Joitakin yksittäisiä tutkimuksia ja työpajayhdistyksen (TPY) julkaisutoimintaa lukuun ottamatta menetelmät ovat jääneet suhteellisen vähäiselle huomiolle. Haastateltu paja-asiantuntija puhuu palvelu- ja pajaprosessin tutkimisesta: on analysoitava, mitä pajatyöskentelyn aikana tapahtuu. Pajavastaava kohdentaisi tarkastelun pajan oppimisprosesseihin sekä erityisesti yhteisöllisen ja tekeillä oppimisen analysointiin. Olennaiseksi tutkimustarpeeksi jäsentyy myös arviointi: yhtenäisen arviointi- ja laatujärjestelmän luominen niin pajojen itsearvioinnin kuin tutkimuksenkin tarpeisiin. Tulee analysoida, miten voidaan mitata toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta etenkin sosiaalisten vaikutusten näkökulmasta.

Katja Komonen (toim.) 2006 Työpajatoimintaa kehittämässä. Työpajojen kehittäminen Etelä-Savossa -hankkeen kokemukset. Mikkelin ammattikorkeakoulu. A: Tutkimuksia – Research Reports 8. Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu.

Julkaisu on vuosina 2004–2006 toteutetun Työpajojen kehittäminen Etelä-Savossa -koulutus- ja kehittämishankkeen tuotosta. Hankkeen tarkoituksena oli kehittää eteläsavolaista työpajatoimintaa toiminnan sisältöjen sekä työ- ja yksilövalmentajien osaamisen näkökulmasta. Hankkeessa on ollut mukana yhdeksän kuntaa, ja sitä on rahoittanut Euroopan sosiaalirahasto ja Itä-Suomen lääninhallitus. Julkaisun kymmenestä artikkelista tässä esitellään kolme.

» HANNU HUOTELIN & KATJA KOMONEN:
TYÖPAJAT NUORTEN HYVINVOINNIN TUKIJANA

Artikkelissa käsitellään työpajatoiminnan lähtökohtia, nuorten koulutukseen ja työmarkkinoille kiinnittymistä, pajatoiminnan tavoitteita sekä pajojen toiminta- ja työmuotoja. Katsotaan, että nuorten koulutuksesta työelämään siirtyminen on muuttunut aiempaa monimutkaisemmaksi ja epävarmemmaksi prosessiksi ja että tästä syystä nuorten tulevaisuuden suunnittelu, ammatinvalinta sekä opiskelu- ja työmarkkinoille kiinnittyminen ovat vaikeutuneet. Myös nuorten syrjäytymiseen liittyvien ongelmien nähdään lisääntyneen. Artikkelissa nostetaan työpajatoiminnan teoreettiseksi lähtökohdaksi osallisuus. Hannu Huotelin ja Katja Komonen pitävät osallisuutta syrjäytymisen vastakohtana ja katsovat sen ensinnäkin merkitsevän oman elämän hallintaa arkitoiminnan tasolla.

Toiseksi sillä viitataan erilaisten sosiaalisten yhteisöjen toimintaan, jolloin vertaisryhmän ja sosiaalisesti arvostetun toiminnan merkityksen nähdään korostuvan. Näin ollen osallisuus voidaan ymmärtää myös yksilön sisäiseen elämismaailmaan kietoutuvana kokemuksena, jäsenyyden tunteena. Huotelin ja Komonen näkevät osallisuuteen liittyvän myös voimaantumisen (*empowerment*) mahdollisuuden, jos nuori tuntee pätevyyttä, kokee oman roolinsa merkittäväksi ja uskoo vaikutusmahdollisuuksiinsa (Siitonen 1999). Katsotaan, että osallisuus kytkeytyy läheisesti elämänhallinnan (vrt. Roos 1985) käsitteeseen ja että ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan puutteet puolestaan vaikuttavat syrjäytymisprosessiin. Huotelinin ja Komosen mukaan syrjäytymiskehityksessä on usein kyse yhteiskuntaan sopeutumisen vaikeudesta ja ulkoisten ongelmien kasautumisesta, jossa huonot olosuhteet vakiintuvat ja ketjuuntuvat. Tämä voi johtaa yleisesti hyväksyttävällä tavalla saadun arvostuksen kaventumiseen. Prosessiin liittyy myös sisäisten ongelmien kasautuminen: itseä koskevat kielteiset ajattelutavat vahvistuvat ja omiin vaikutusmahdollisuuksiin liittyvä usko heikentyy. Ongelmien kasautumista seuraa helposti näköalattomuus ja vetäytyminen. (1–8.)

Huotelinin ja Komosen mukaan ammatillista koulutusta pidetään nykyisin työmarkkinoilla menestymisen edellytyksenä. Kansalaisuuden ja yhteiskunnallisen osallisuuden katsotaan puolestaan rakentuvan olennaisesti työn kautta. Tästä syystä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääneet nuoret määrittyvät ryhmäksi, joka on vaarassa joutua yhteiskunnan marginaaliin. Huotelinin ja Komosen mukaan työpajatoiminnan tavoitteena on tässä suhteessa toisaalta syrjäytymisen ennaltaehkäisy ja toisaalta jo marginaaliin ajautuneiden nuorten koulutus- ja työjärjestelmään integroiminen. Pajatoiminnan tarkoituksena on tukea nuorten tulevaisuuden suunnittelua, ammatinvalintaa ja elämänhallintaa, edistää työssä oppimista sekä kohentaa opiskelu- ja työelämävalmiuksia. Tavoitteena on myönteisten kokemusten, vertaistuen ja tulevaisuuden suunnittelun avulla tukea nuorten itsetuntoa ja vastuunottoa omasta elämästään. Toiminnan perimmäisenä tarkoituksena Huotelin ja Komonen pitävät nuorten voimaantumisen ja osallisuuden lisäämistä. (9–13.)

Huotelinin ja Komosen mukaan työpajatoiminta elää nyt voimakasta erikoistumisen ja ammatillistumisen prosessia. Osaltaan sitä kuvastaa työpajojen työmenetelmiä koskeva kehitystyö. 1990-luvun loppupuolella on ryhdytty ohjauksen sijasta käyttämään työ- ja yksilövalmennuksen käsitteitä. Valmennus painottaa pajaprosessin suunnitelmallisuutta ja tavoitteellisuutta sekä valmentautujan omaa aktiivisuutta ja subjektiivuutta (Pekkala 2004). Perinteinen työvalmennus keskittyy koulutukseen ja työhön ohjaamiseen, uudempi yksilövalmennus kokonaisvaltaiseen elämänsuunnittelun ja elämänhallinnan tukemiseen (Marniemi & Pekkala 2005). Työpajojen toimintamuodot Huotelin ja Komonen jäsentävät starttipajatoimintaan, työpainotteiseen työpajatoimintaan ja pajakoulutoimintaan. Starttipajatoiminnassa yksilövalmennusta korostaen räätälöidään nuoren kanssa yksilöity suunnitelma pajajaksoa varten sekä tuetaan hänen työ- ja sosiaalisia taitojaan. Työpainotteisessa työpajatoiminnassa nuori voi tutustua työelämään, saada työkokemusta ja kehittää omia taitojaan. Pajakoulutoiminnan merkityksen katsotaan kasvaneen ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden tuen tarpeesta. Pajakouluja on sekä oppilaitoksissa että työpajoissa, ja ammatilliseen opiskeluun verrattuna niissä painottuu työkeskeinen oppiminen ja elämänhallinnan tukeminen. Työpajatoiminnan tulevaisuuden haasteina Huotelin ja Komonen näkevät nuorten elämänhallinnan tukemiseen keskittyvien työotteiden ja -menetelmien kehittämisen sekä työpajojen organisaatiomuotoon, ylläpitämiseen, toiminnan suunnitteluun ja tuloksellisuuteen liittyvät kysymykset. Huotelin ja Komonen korostavat, että taantuvien muuttotappioalueiden (hankkeen kontekstin) kysymyksiä tulee tarkastella kokonaisuutena, jonka yksi keskeinen tekijä on nuorten koulutuksellinen syrjäytyminen. Tässä – sekä nuorten alueellisessa kiinnittymisessä ja aluepolitiikassa laajemminkin – työpajoilla nähdään olevan oma merkittävä roolinsa. (13–16, 19–20.)

» KATJA KOMONEN: TYÖPAJAT OPPIMISYMPÄRISTÖINÄ – PAJOJEN JA AMMATILLISTEN OPPILAITOSTEN YHTEISTYÖN KEHITTÄMINEN

Artikkelissa käsitellään työpajojen ja ammatillisten oppilaitosten yhteistyömuotoja ja yhteistyön keskeisiä kysymyksiä sekä työpajojen merkitystä uudenaikaisina oppimisympäristöinä. Yhteistyö voi suuntautua ammatillisten oppilaitosten yhteydessä toimiviin erillisiin pajakouluihin tai työpajojen kehittämiseen siten, että ammatillisten oppilaitosten opiskelijat voivat osallistua niiden toimintaan. Se voi merkitä myös nuorten polttamista kahden oppimisympäristön, työpajan ja ammatillisen oppilaitoksen, välillä. Komonen katsoo, etteivät yhteistyökumppanit ole olleet tietoisia kaikista pajojen ja niiden oppimisympäristöjen tarjoamista mahdollisuuksista. Yhteistyön kehittämisen nähdään vaativan pajoilta toiminnan sisältöjen selventämistä ja kehittämistä yhdessä nuoria lähettävien tahojen kanssa. (25–26.)

Työpajatoiminnan keskeisen kohderyhmän nähdään nyt muodostuvan koulutukseen hakeutumattomista ja koulutuksen keskeyttäneistä nuorista. Viime vuosina on kehitetty sekä ammatillista koulutusta että työpajatoimintaa näiden kohderyhmien näkökulmasta ja käynnistetty lukuisia nuorten syrjäytymistä ehkäiseviä sekä koulutus- ja työmarkkinavalmiuksia edistäviä projekteja. Tästä huolimatta nuorten palvelujen saatavuus, resursointi ja palveluohjaus vaativat Komosen mukaan edelleen kehittämistä. Erityisesti tulisi panostaa toisaalta siihen, että palvelujen ulkopuolella olevia nuoria saataisiin palvelujen piiriin, ja toisaalta erilaisten toimenpiteissä olevien nuorten eteenpäin polttamiseen. Komosen mielestä ammattikouluttamattomien nuorten kohdalla tärkeimpänä tavoitteena ei tulisi pitää välitöntä työllistymistä vaan koulutukseen hakeutumista. Tämä perustelee Komosen mukaan ammatillisten oppilaitosten ja pajojen yhteistyön kehittämisen tarvetta. Pajajakson jälkeistä sijoittumista tulee parantaa. Kouluttautumisen- ja työllistymisvalmiuksien lisäksi nuoret tarvitsevat tukea myös tulevaisuuden suunnittelussa ja arjen hallinnassa. (26–29.)

Ammattioppilaitosten ja pajojen välisen yhteistyön katsotaan olevan koko maassa satunnaista ja käytänteiden selkiytymättömiä. Kehittäminen tulisi Komosen mukaan kohdistaa instituutioiden väliseen yhteistyöhön polttamisen näkökulmasta. Nuoren tarpeiden pohjalta tulee luoda yhtenäinen palveluketju, jossa eri toimenpiteet ovat osa räätälöityä ja kokonaisvaltaista palvelukokonaisuutta. On myös rakennettava palveluohjausjärjestelmä työpajojen, ammatillisten oppilaitosten ja paikallisen palvelujärjestelmän välille. Komonen erottaa neljä vaihetta, joissa ohjausta erityisesti tarvitaan. Pajalle siirtymisen nivelvaiheessa on luotava käytännöt pajan palveluista tiedottamiseen ja nuoren saattaen vaihtoon. Myös taloudelliseen resursointiin on etsittävä ratkaisuja ja sovittava toimintatavoista, joiden mukaan osa oppilaista saaduista yksikköhinnoista suunnataan työpajalle. Pajalle kiinnittymisen vaiheessa käytännöt olisi rakennettava nuoren vastaanottamiselle ja henkilökohtaisen polkusuunnitelman tekemiseksi. Pajajakson aikana nuoren etenemistä asetettujen tavoitteiden suhteen tulee säännöllisesti seurata. Pajajakson päättövaiheessa nuori tulee saattaen vaihtaa koulutukseen tai työelämään. (29–31.)

Komosen mukaan pajakoulutoiminta on viime vuosina kasvattanut merkitystään. Hän liittyy tämän ammatillisen koulutuksen uusiin haasteisiin: opiskelijat tarvitsevat entistä enemmän tukea opintojensa suorittamiseen erilaisten oppimisvaikeuksien ja psykososiaalisten ongelmien lisääntymisen myötä. Pajakoulutoiminnan synnyn katsotaan liittyvän läheisesti ESR-rahoitteiseen Innopaja-projektiin. Ammattioppilaitosten omien pajojen menetelminä ovat esimerkiksi rästiin jääneiden opintojen suorittaminen, opintojaksojen pienryhmä- tai yksilöopetus, opintojen suorittamisohjelmat ja työssäoppimisen lisääminen. Tarkoituksena on, että tukea tarvitsevien opetus olisi mahdollisimman vähän irrallaan normaaliopetuksesta. Pajakouluissa korostuvat henkilökohtainen ohjaus, yksilölliset opintosuunnitelmat, työvaltainen oppiminen ja elämänhallinnan tukeminen. Pajakoulutoiminnan ja ammatillisten oppilaitosten pajaopiskelun lisäksi on luotu uudenlaisia ”kelluvia pajaratkaisuja”, joissa ammatillisen oppilaitoksen opiskelija osallistuu jonkin aikaa kunnan tai säätiön hallinnoimaan työpajatoimintaan. Komonen huomauttaa, että pajalle tulon synnä ei välttämättä tarvitse olla

mikään ongelmatilanne, vaan pajalla voidaan opiskella tavoitteellisesti tutkinnon osia tai suorittaa näyttöjä. Pajakoulut voidaan nähdä uudenaikaisina kokemuksellisinä oppimisympäristöinä, jotka antavat mahdollisuuden työvaltaiseen, yhteisölliseen ja tekemällä oppimiseen. Komonen uskoo, että työpaja voi tarjota esimerkiksi teoreettista luokkahuonemuotoista opetusta vierastavalle nuorelle uusien onnistumisen kokemuksia ja pärjäämisen alueita. (31–35, 41.)

Komosen mukaan työpajat toimivat liian irrallaan virallisista ohjausinstituutioista ja ylläpitäjänsä muista toiminnoista. Projektirahoituksen avulla pajojen vakinaistamista on voitu siirtää, ja ne ovat jääneet koulutusjärjestelmän marginaaliin. Komosen mukaan työpajat tulisi nähdä yhtenä osana nuorille suunnattuja ohjaus- ja koulutuspalveluja, ei tahoina, joiden tarkoituksena on korjailla vakiintuneiden instituutioiden epäkohtia. Vaikka pajatoimintaa tulee Komosen mielestä kehittää nykyistä tavoitteellisemmaksi ja suunnitelmallisemmaksi oppimisympäristöksi, tulee samalla kuitenkin säilyttää pajojen ei-muodollinen ja avoin luonne sekä toiminnallisuuden, yhteisöllisyyden ja työn kautta oppimisen periaatteet. Komosen mukaan kyse on tiivistetysti siitä, että nuorten yksilöllisiin ohjaus- ja oppimistarpeisiin voitaisiin vastata aiempaa paremmin ja että nuorten koulutukseen ja työhön sijoittuminen tehostuisi. Työpajojen sisällöllisen toiminnan kehittämisen keskeisenä teemana Komonen pitää ensinnäkin henkilökohtaistamista. Tämä voi Komosen mukaan merkitä esimerkiksi pedagogiseen oppimiseen liittyviä toimenpiteitä, joiden avulla viedään eteenpäin nuoren henkilökohtaista oppimisprosessia. Näin ollen nuoren tavoitteelliseen ja ohjattuun oppimispolkuun voidaan räätälöidä kuuluvaksi erilaisia oppimisympäristöjä (paja, oppilaitos, yritys) ja sisältöjä (työharjoittelu, yksilöohjaus, koulutuskokeilu) sekä tavoitteita (arjen hallinta, koulutusalan valinta). Toisena sisällöllisenä kehittämisalueena Komonen näkee nuorten osallistamisen. Hänen mukaansa pajuorten ääntä ei useinkaan toimintaa kehitettäessä ole kuultu. Nuoret on vastuutettava omasta oppimisestaan ja elämästään yksilöllisten pajasuunnitelmien kautta. Nuoret tulee myös aiempaa vahvemmin ottaa mukaan pajatoimintojen suunnitteluun ja toteutukseen. Kolmantena kehittämisteemana Komonen pitää sukupuolisensitiivisyyttä. Pajatyössä tulee tiedostaa tyttöjen ja poikien erityisyys ja siten nykyistä paremmin tukea heidän identiteettiensä kehittymistä, itsetuntemuksensa ja -tuntonsa vahvistumista sekä osallistumistaan. (35–41.)

» KIRSI PURHONEN & KATJA KOMONEN: TYÖPAJOJEN KEHITTÄMINEN ETELÄ-SAVOSSA

Artikkelissa tarkastellaan Työpajojen kehittäminen Etelä-Savossa -hankkeen lähtökohtia, tavoitteita, tuloksia ja kuntayhteistyön työpajatoiminnalle asettamia tarpeita. Suurin osa hankkeen pajoista oli pääosin aikuisille pitkäaikaistyöttömille suunnattuja pajoja, jotka rahoittivat toimintansa osittain erilaisilla alihankintatoilla. Nuorille kohdennetut kaksi pajaa toimivat ohjaavina pajoina. Hankkeen tavoitteena on ollut työpajojen vakiinnuttaminen ja niiden paikan määrittäminen toimintakeskukseksi nuorten palvelujen kokonaisuudessa. Tämän katsotaan edellyttävän niin pajatoiminnan sisältöjen, rakenteiden kuin toimintaympäristöjen kehittämistä. Hankkeen tarkoituksena on ollut myös pajatoiminnan kehittäminen ammatillisesti laadukkaaksi sekä työpajapalveluiden tuotteistaminen tilaaja–tuottaja-mallin mukaiseksi. Kehittämisen katsotaan edellyttävän palveluprosessin avaamista ja toimintakäytänteiden jäsentämistä, jotta pajalle lähettävä taho (tilaaja) voi valita nuorelle (asiakkaalleen) sopivimman palvelun työpajalta (tuottajalta). Laadukkuudella tarkoitetaan asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden tunnistamista sekä välineiden ja menetelmien kehittämistä näitä tarpeita vastaaviksi. Sen katsotaan merkitsevän myös tavoitteellisuutta, keskeisten prosessien määrittelyä, tulosten tarkoituksenmukaista mittaamista ja kriittistä raportointia. (147–152, 156, 166–167.)

Kirsi Purhosen ja Katja Komosen mukaan työpajatoiminnan haasteina on nyt vastata niiden ihmisten tarpeisiin, joiden työmarkkinoille kiinnittyminen vaatii koko palvelujärjestelmän välistä yhteistyötä. Pajatoiminnan katsotaan kohdentuvan aiempaa enemmän arjen hallinnan, sosiaalisten

taitojen ja ammatinvalinnan tukemiseen. Työpajatoiminnan katsotaan jääneen vaatimattomaan rooliin kuntien palvelurakenteissa, vaikka todellisuudessa sillä on olennainen merkitys kuntien työllisyyspalveluissa. Hankkeen selvityksen mukaan työpajojen hallinnoija, henkilöstön rakenne ja työsuhteiden muodot sekä sitä kautta pajojen perustehtävät, toiminnan sisällöt ja asema palveluverkostossa vaihtelivat kunnittain. Purhosen ja Komosen mukaan suurimmat haasteet pajatoiminnan kehittämisen kannalta liittyvät toimijatasolla pajaohjaajien työsuhteiden laatuun: määräaikaisten ohjaajan ei ole helppoa sitoutua pitkäjänteiseen kehittämistyöhön. Tehtävä- ja sisältötasolla kehittämistarpeita löytyy pajatoiminnan aseman selkiyttämisessä, pajoja hallinnoivien eri hallintokuntien yhteiskoordinaation tehostamisessa sekä toimintatapojen ja tulosten seurannan ja dokumentaation kohentamisessa. Katsotaan, että tulevaisuuden visiointitasolla pajatoiminnan luonteen, asiakaskunnan ja toiminnan toteuttamismallin määrittely vaativat kehittämistä. Kokonaisuudessaan Purhonen ja Komonen tulkitsevat, että keskeinen haaste toiminnan kehittämisen kannalta löytyy asiakkaiden tarpeiden ja pajoilla suoritettavan toiminnan jonkin asteisesta kohtaamattomuudesta. Työvalmennuksen katsotaan pajoilla toimivan suhteellisen hyvin, mutta yksilövalmennukseen ja elämisen taitojen tukemiseen ei ollut tarpeeksi ajallisia eikä ammatillisia resursseja. Jatkossa Purhosen ja Komosen mukaan työpajapalvelun tulee kohdentua työ- ja opiskeluvälmiuksien tukemiseen, ei tilaustöiden tekemiseen. (146–147, 150–153, 166.)

Hankkeen edetessä kehittäminen on kohdennettu erityisesti pajojen ja paikallisen palvelujärjestelmän verkottamiseen sekä organisaatioon, päihdetyöhön, starttivalmennukseen ja oppilaitosyhteistyöhön liittyviin tavoitteisiin. Organisatoriset tavoitteet koskevat työpajojen aseman ja arvostuksen vahvistamista kuntaorganisaatioissa. Kehitystyön etenemiseen on vaikuttanut paitsi resurssitilanne, myös hallinnonalojen sitoutuminen pajatoimintaan. Työpajojen yhtenä tärkeimmistä valtakunnan tason haasteista pidetään päihdestrategioiden luomista, ja päihdetyön keskeisimpinä menetelminä pidetään puuttumista, keskustelemista, elämänhallinnallista valmennusta sekä eteenpäin palveluverkostossa ohjaamista. Purhonen ja Komonen katsovat, että pajojen asiakkaiden tilanteiden haasteellistuttua starttivalmennuksen tarve on tunnustettu, mutta lisäresursseja toimintaan ei useinkaan ole myönnetty. Valmennusta ei ole myöskään ymmärretty sosiaalityön ennaltaehkäiseväksi toiminnaksi, vaan joissakin alueen kunnissa nuorten pajatoimintaa on supistettu tai se on lopetettu kokonaan. Tätä on sitten perusteltu nuorten määrän vähenemisellä. Pajojen menetelmiä on kehitettävä entistä paremmin valmentautujia palvelevaksi kokonaisuudeksi, joka yhdistelee työ-, yksilö- ja ryhmävalmennusta. Tämä edellyttää valmentajien pedagogiseen osaamiseen panostamista. Purhonen ja Komonen tuovat esille, että tulevaisuudessa valmennus ei välttämättä tarvitse fyysistä työpajaa, vaan sitä voidaan toteuttaa prosessimaisena palveluverkostovalmennuksena. Oppilaitosyhteistyön toimiviksi käytännöiksi kehittämisessä katsotaan olevan vielä runsaasti työtä. Huomiota on kiinnitettävä esimerkiksi opetussuunnitelmien soveltamiseen, pajojen palveluiden tuotteistamiseen ja valmentajien pedagogisiin valmennustaitoihin. (158–165.)

Purhonen ja Komonen pitävät pajapalvelujen tuotteistamista ja arviointimenetelmien työstämisestä hankkeen haastavimpina alueina. Etenkin lähettävien tahojen katsotaan peräänkuuluttaneen tuotteistamista ja systemaattisia arviointikäytäntöjä – tarkemman tiedon saamista palveluiden mahdollisuuksista ja sopivuudesta eri asiakkaille sekä pajajakson etenemisestä ja jatkosuunnitelmista. Kehittämishankkeen tuloksista Purhonen ja Komonen toteavat, että työpajoilla on käynnistynyt aktiivinen pajan perustehtäviä ja toimintatapoja koskeva keskustelu ja että pajojen palveluja on jäsennetty tilaaja–tuottaja-mallin mukaisesti. Toiminnan perustehtävän selkiyttäminen, järjestelmällinen suunnittelu, henkilöstön koulutus ja verkostoituminen ovat johtamassa laatuorganisaatioihin ja korvaamassa väliaikaisuutta. Purhonen ja Komonen tulkitsevat työpajatoiminnan olevan vakiinnuttamassa paikkaansa osana nuorille suunnattua palveluverkosta. Hankkeessa on kehitetty myös seutukunnallista yhteistyötä ja organisaatioiden välistä oppimista, ja tämän nähdään mahdollistaneen asiantuntijuuden syventämisen sekä hyvien käytäntöjen levittämisen. Seudullisten palvelujärjestel-

mien kehittämisen katsotaan olevan tarpeen kuntien taloudellisen tilanteen heiketessä. Purhonen ja Komonen toteavat, ettei pajatoimintaa ole tarkoituksenmukaista organisoida kuntakohtaisesti ainakaan Etelä-Savon alueella, jos pajatoiminta halutaan pitää laadukkaana ja tehokkaana. Myös nuorten katsotaan liikkuvan joustavasti kuntarajojen yli. Välttämättömäksi nähdään myös eri hallintokuntien ja pajojen välinen yhteisvastuullinen toiminta, erityisesti haasteellisten nuorten sosiaalisen vahvistamisen ja palveluohjauksen näkökulmasta. Purhosen ja Komosen mukaan keskeistä on, että pajojen tulee pystyä osoittamaan toiminnan vaikuttavuus ja laadukkuus sekä vastaamaan palvelun tilaajan tarpeisiin. Toisaalta kunnallisten päättäjien tulisi kyetä näkemään pajatoiminnan tarpeellisuus ja siihen panostamisen tarkoituksenmukaisuus pitkällä aikavälillä. (166, 168–172.)

**Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2005.
Lääninhallitusten toimialan peruspalvelujen arviointi.
Sisäasiainministeriön julkaisuja 27/2006. Helsinki:
Sisäasiainministeriö.**

Oulun lääninhallitus on tuottanut lääninhallitusten suorittamaan peruspalvelujen arviointiin ja läänikohtaisiin arviointiraportteihin perustuvan valtakunnallisen yhteenvetoraportin. Peruspalvelujen arvioinnin keskeisenä lähtökohtana on ollut palvelujen saatavuus suhteessa palvelutarpeeseen ja kysyntään. Arvioinnin työpajatoimintaa koskevat arviointikysymykset olivat: Tarvitaanko työpajatoimintaa? Vakinaistuuko työpajatoiminta? Mitkä ovat nuorten mahdollisuudet sijoittua pajajakson jälkeen? Miten pajatoiminta tavoittaa nuoret? Arviointimittareina on käytetty ensinnäkin työttömien 17–24-vuotiaiden lukumäärää omasta ikäluokastaan, nuorisotyöttömyysprosenttia sekä koulutuspaikkaa vaille jäävien peruskoulunsa päättäneiden ja ylioppilaiden, toisen asteen ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden ja työttömäksi jäävien toisen asteen tutkinnon suorittaneiden määrää. Toisena arviointimittarina on käytetty vakinaisuusluontoisesti toimivien työpajojen, vakinaisen henkilökunnan ja poikkihallinnollisten ohjausryhmien määrää sekä kehittämissuunnitelmia, asiakaskartoituksia ja nuorten seurantaan tehneiden pajojen määrää. Kolmantena arviointimittarina on käytetty koulutukseen, työelämään tai muuhun aktiiviseen toimintaan välittömästi työpajajakson jälkeen sijoittuvien nuorten määrää ja neljäntenä pajanuorten osuutta työttömistä nuorista. Arvioinnin aineisto on kerätty verkkolomakekyselynä loppuvuodesta 2005 kaikkien lääninhallitusten nuorisotoimien yhteistyönä. Kysely on lähetetty kaikille lääninhallitusten tiedossa olevien nuorten työpajojen ylläpitäjille, ja vastausprosentit ovat olleet yli 90. Aineistoina on hyödynnetty myös työllisyyteen ja koulutukseen liittyviä Tilastokeskuksen ja TE-keskusten tilastoaineistoja sekä eri ministeriöiden taustamateriaaleja (esim. Peruspalvelut Etelä-Suomen läänissä 2005, 145–146; Peruspalvelut Länsi-Suomen läänissä 2005, 126; 69). (4, 12, 93.)

Tulokset

Nuorisotyöttömyysprosentti oli 20,1 vuonna 2005, mikä merkitsi Suomen pysymistä niiden EU-maiden joukossa, joissa nuorisotyöttömyys on yleisintä. Edellisistä vuosista työttömien määrässä on kuitenkin tapahtunut hienoista laskua. Tilastokeskuksen tietojen perusteella merkittävimmät syyt tähän ovat ikäryhmän pienentyminen sekä nuorten aiempaa parempi hakeutuminen ja sijoittuminen toisen asteen koulutukseen. Koulutuksessa olevien nuorten osuus ikäryhmästään on noussut etenkin 15–19-vuotiaiden kohdalla. Nuorisotyöttömyys on arvioinnissa määritelty korkeaksi, jos työttömien nuorten osuus 17–24-vuotiaiden ikäryhmästä ylittää kahdeksan prosenttia. Työttömyys

oli korkein Lapin (9,33 %), Oulun (8,03 %) ja Itä-Suomen (7,38 %) lääneissä. Hyvänä tilannetta pidetään ainoastaan Etelä-Suomen (4,62 %) läänissä. Länsi-Suomen lääni sijoittuu tarkastelussa keskivälille (6,11 %). Alueelliset ja seutukunnalliset erot olivat suuria. Tilanteen katsotaan olevan erittäin vakava 63 kunnassa. Raportissa keskeisiksi nuorisotyöttömyyteen vaikuttaviksi tekijöiksi nostetaan koulutuksen nivelvaiheisiin liittyvät ongelmat ja opinto-ohjauksen puutteelliset resurssit. Nivelvaiheiden onnistumista pidetään olennaisena nuorten koulutus- ja työmarkkinoille kiinnittymisessä, sillä nivelvaiheen pudokkaiden osuus työttömistä nuorista on yli 70 prosenttia. Nivelvaiheiden ongelmia katsotaan olevan esimerkiksi peruskoulun riittämättömällä osaamisella päättävillä nuorilla, niillä peruskoulun päättävillä nuorilla, jotka eivät hae tai sijoitu toisen asteen koulutukseen, toisen asteen koulutuksensa keskeyttävillä nuorilla sekä ylioppilastutkinnon tai toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittamisen jälkeen työttömäksi jäävillä nuorilla. Raportissa korostetaan, että yhteistoimintaa peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheissa tulee tiivistää. Arvioinnin pohjalta katsotaan, että nuorten työpajoilla on edellytykset ja ammatilliset valmiudet toimia nuorten lyhyt- tai pitempikestoisina työ- ja oppimiskeskuksina. (92, 94–96.)

Arvioinnissa tavoitteeksi on otettu, että 75 prosenttia työpajoista olisi ylläpitäjän päätöksellä vakinaistettuja. Varsinaisen vakinaistamispäätöksen on saanut 40 prosenttia pajoista, ja paras tilanne on Etelä-Suomen, Lapin ja Länsi-Suomen lääneissä. Kymmenen vuotta toimineet pajat on kuitenkin laskettu vakinaisuusluontoiseksi, ja näin ollen vakinaisuusluontoista toimintaa katsotaan olevan 80 prosentilla pajoista. Opetusministeriön työryhmän tavoitteena on ollut, että kaksi kolmasosaa työpajavalmentajista olisi vakinaisia. Ministeriö ja läänihallitukset ovat tukeneet tätä kehitystä kohdentamalla resursseja ennen kaikkea yksilövalmentajien määrän nostamiseen, ja valmentajien määrä onkin noussut tuntuvasti vuoden aikana. Työpajavalmentajista oli vakinaisia 45,5 prosenttia, projektituella oli 29 prosenttia ja työllistämistuella 26 prosenttia. Vakinaisten ohjaajien osuus oli noussut vuodessa viidellä prosentilla. Kuitenkin etenkin Lapin ja Itä-Suomen lääneissä työllistämistukien osuus oli suuri. Tavoitteena on myös ollut, että valmentajista 20 prosenttia olisi yksilövalmentajia. Tältä osin tavoite on saavutettu, Länsi-Suomen (28,6 %) ja Oulun (21,6 %) lääneissä. Ilman yksilövalmentajaa oli edelleen kuitenkin 78 pajaa. Uusien yksilövalmentajien kautta myös valmentajien koulutustaso on noussut. Valmentajista 91 prosentilla oli vähintään toisen asteen ammattitutkinto ja 33 prosentilla ammattikorkeakoulu-tutkinto, yksilövalmentajista puolestaan 70 prosentilla oli vähintään ammattikorkeakoulu-tutkinto. Arvioinnissa työpajaa pidetään vakinaisena, jos 55 prosenttia pajan menoista katetaan ylläpitäjän ja oman taloudellisen tuoton varoin. Selvityksen mukaan vuonna 2004 työpajan hallinnoijat tai ylläpitäjät ja työpajapalvelujen myynti rahoittivat 65 prosenttia työpajatoiminnan kustannuksista. Lääninhallitusten rahoitusosuus oli 4,7 prosenttia. Pajoista 55 prosenttia rahoitti toimintansa ylläpitäjän ja oman taloudellisen tuoton avulla. (96–97.)

Katsotaan, että työpajatoiminnan vakinaisuutta kuvaa myös työpajatoiminnan suunnitelmallisuus, moniammatillisuus ja nuorten pitkäjänteinen seuranta. Pajatoiminnassa keskeisiä suunnitelmia ovat asiakaskartoitukset sekä kehittämis- ja toimintasuunnitelmat. Selvityksen mukaan ainoastaan 36 prosenttia pajoista oli tehnyt kaikki suunnitelmat. Pisimmälle suunnitelmallisuudessa oli päästy Oulun ja Lapin lääneissä. Koko Suomessa kehittämissuunnitelmia oli tehty 62 prosentilla ja asiakaskartoituksia 50 prosentilla pajoista. Melkein kaikilla pajoilla oli ohjausryhmä, jossa edustettuina olivat yleensä työvoimahallinto, sosiaali- ja terveystoimi sekä nuorisotoimi. Pajatoiminnan keskeisenä ongelmana pidetään edelleen nuorten sijoittumisen seurannan lyhytkestoisuutta ja toiminnan kehnoa dokumentointia. Pajoista 83 prosenttia seurasi nuorten sijoittumista välittömästi pajajakson jälkeen, mutta seurannan ei katsota olevan tarpeeksi pitkäjänteistä, sillä 70 prosenttia pajoista ei seuraa sijoittumista enää vuosi pajan päättymisen jälkeen. Erityisesti Länsi-Suomen ja Oulun läänin pajoissa seurantaan tulisi panostaa. Kokonaisuudessaan pajatoiminnan suunnitelmallisuuden katsotaan kuitenkin lisääntyneen. (97.)

Raportin mukaan työpajanuorten tilanteet ovat viime vuosina muodostuneet yhä haasteellisem-

miksi. Toisaalta nuorten pajajakson jälkeinen sijoittuminen on parantunut vuoteen 2004 verrattuna, ja vuonna 2005 nuorista 66 prosenttia sijoittui pajan jälkeen koulutukseen, työelämään tai muihin aktiivitoimiin. Myönteisesti sijoittuneista 55 prosenttia sijoittui koulutukseen, työelämään tai muihin aktiivitoimiin. Armeijaan, äitiyslomalle tai muuhun vastaavaan toimintaan sijoittui 11 prosenttia. Hyvänä kehityksenä pidetään myös sitä, että pajatoiminnan keskeyttäneiden tai pajoista erotettujen osuus on pienentynyt vuodesta 2004. Pajajakson jälkeen nuorista jäi työttömäksi kuitenkin 26 prosenttia, ja kahdeksan prosenttia on keskeyttänyt pajan ilman myönteistä jatkosuunnitelmaa. Näiden nuorten katsotaan yleensä kärsivän monista ongelmista ja jäävän toistuvasti työttömiksi. Arvioinnissa korostetaan, että vaikka ryhmä onkin pienempi kuin muissa työvoimapolitiittisissa toimenpiteissä keskimäärin, tulee siihen jatkossa kiinnittää entistä enemmän huomiota. Nuorten toistuvaistyöttömyyden eräänä syynä pidetään toimenpiteiden lyhytkestoisuutta. Raportissa katsotaan, että keskimääräisellä kuuden kuukauden työpajajaksolla ei näitä nuoria ehditä tarpeeksi tukea, ja peräänkuulutetaan nykyistä pidempikestoisia ura-, toimenpide- ja rahoitussuunnitelmia. (97–98.)

Vuonna 2005 työpajatoimintaan osallistui 10 205 valmentautujaa, joista oli alle 25-vuotiaita 6222 ja yli 29-vuotiaita 3104. Valmentautujien määrä on kasvanut kaikissa ikäluokissa. Pajalaisista 57 prosenttia oli peruskoulun päättäneitä tai peruskoulun keskeyttäneitä, 11 prosenttia lukion oppimäärän suorittaneita tai ylioppilaita, ja 22 prosenttia oli suorittanut toisen asteen ammatillisen tutkinnon. Koulutustaustatietoja ei saatu 10 prosentilta. Vuodesta 2004 ainoastaan peruskoulun käyneiden tai sen keskeyttäneiden osuus on noussut. Pajalle tultiin edellisvuosien tapaan eniten työvoimahallinnon kautta (70 prosenttia). Yhä useammalle nuorelle pajaorganisaatiosta on kuitenkin muodostunut matalan kynnyksen palvelupiste, ja nyt kuutisen prosenttia pajanuorista on tullut itse suoraan pajalle. Arvioinnissa on selvitetty myös valmentautujien rahoitusta. Eniten nuoria oli sijoitettu työharjoittelun kautta (40 prosenttia), ja toiseksi eniten palkkaperusteisella työllistämistuella (20 prosenttia). Kuntouttavan työtoiminnan ja sosiaalitoimen ennaltaehkäisevien tukitoimenpiteiden rahoituksella oli 11 prosenttia pajanuorista. Tietoa rahoituksesta ei ollut 20 prosentin kohdalla. Selvityksessä myös havaittiin, että koulutuksen järjestäjät ovat sijoittaneet nuoria pajalle maksamatta pajan palveluista. (98.)

Työpajatoiminnan vaikuttavuutta on arvioitu myös sen perusteella, miten hyvin toiminta tavoittaa työttömät nuoret. Valtakunnallisesti oli sovittu, että tilannetta pidetään huonona, jos pajatoiminta saavuttaa alle 10 prosenttia, ja erinomaisena, jos se saavuttaa yli 20 prosenttia työttömistä nuorista. Alueelliset erot osoittautuivat suuriksi. Kokonaisuudessaan tilannetta pidetään hyvänä, Etelä-Suomessa erinomaisena. Maakunnittain tarkasteltuna tilanne määrittyi huonoksi Etelä-Karjalan ja Kanta-Hämeen maakunnissa ja erinomaiseksi Pohjanmaalla, Uudellamaalla, Etelä-Pohjanmaalla, Lapissa, Itä-Uudellamaalla ja Pohjois-Savossa. Seutukunnittain tarkasteltuna tilanne kuitenkin muuttuu: Kaakkois-Pirkanmaan, Kuusiokuntien, Sisä-Savon ja Syd-Österbottens kustregionin seutukunnissa pajatoiminta tavoitti yli 50 prosenttia alueen työttömistä nuorista. Pajatoiminta saavutti alueensa työttömiä nuoria erinomaisesti 25 seutukunnassa, mutta huonosti 17 seutukunnassa, joista viidessä ei ollut pajatoimintaa lainkaan. (98.)

Arviointiraportissa korostetaan, että ammatillistuva työpajatoiminta tarvitsee nykyistä selkeämmät määritelmät suhteessa muihin peruspalveluihin sekä sosiaalisen työllistämisen ja koulutuksen käytäntöihin. Raportissa esitetään seuraavat toimenpide-ehdotukset:

- 1) Työpajatoimintaan suunnatut määrärahat tulee säilyttää vähintään vuoden 2006 tasolla. Tuleviin ESR- ja aluekehitysohjelmiin tulee sisällyttää toimintakokonaisuuksia nuorten sosiaaliselle vahvistamiselle ja moniammatilliselle työllistymisvalmiuksia edistävälle työpajatoiminnalle. Ohjelmissa tulee korostaa koulutuksen järjestäjien, työvoimahallinnon, sosiaalitoimen ja työpajojen yhteistyötä.
- 2) Kunnille tulee säätää erillinen velvoite peruskoulun jälkeisestä nuorten seurannasta. Vaille opiskelua ja työpaikkaa jääviä tulee seurata 19–20-vuotiaaksi. Ellei nuorella ole koulutus- tai työpaikkaa, tulee hänelle tarjota vaihtoehtoja koulutus- tai yhteiskuntatakuun mukaista paikkaa.

- 3) Työpajatoiminnan vakinaistamista tulee tukea edelleen kohdentamalla riittävästi resursseja ammattitaitoisten valmentajien palkkaamiseen, ja erityishuomiota tulee kiinnittää valmentajien pedagogiseen osaamiseen.
- 4) Vuosina 2007–2008 tulee lisätä resursseja ennen kaikkea Lapin, Oulun ja Itä-Suomen läänien alueille sekä muualle, missä palvelut eivät tavoita riittävästi tuen tarpeessa olevia nuoria. Kuntien ja työpajojen seutukunnallista yhteistyötä tulee tiivistää esimerkiksi perustamalla seutukunnallisia työpajoja.
- 5) Työpajojen tulee tehostaa nuorten seurantarjestelmää ja pyrkiä pitkäjänteisempään seurantaan, tavoitteena kaksi vuotta pajajakson jälkeen ulottuva seuranta. Viranomaisten resurssiyhteistyöllä tulee mahdollistaa nuorille yksilöllisesti riittävän pitkä toimenpidejakso. (92, 94.)

Nuorten työpajatoiminnan vakinaistaminen. Nuorten työpajatyöryhmän esitys. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:37. Helsinki: Opetusministeriö.

Muistiossa opetusministeriön asettama poikkihallinnollinen nuorten työpajatyöryhmä esittää ehdotuksensa työpajatoiminnan vakinaistamisesta³⁵. Muistiossa käsitellään työpajatoiminnan historiaa ja nykytilaa, toiminnan vakinaistamiseen liittyviä haasteita sekä esitellään työryhmän ehdottama pajatoiminnan rahoitusmalli. Työpajatoimintaa on ollut Suomessa 1980-luvulta saakka, ja tänä aikana toiminnassa katsotaan tapahtuneen suuria muutoksia niin kohderyhmien ja toiminnan sisältöjen kuin yhteistyöverkoston suhteen. 1990-luvulla nuorisotyöttömyyden kasvamisen ja Euroopan sosiaalirahaston tuen avaamisen uusien mahdollisuuksien myötä työpajatoimintaa ja sen sisältöjä laajennettiin ja sosiaalitoimi tuli mukaan kolmanneksi toimialaksi nuorisotyön ja työvoimahallinnon rinnalle. Toiminnassa painottui hätäaputyöllistäminen, työkokemuksen tarjoaminen ja työelämään tutustuttaminen. Myös ESR-ohjelma linjasi olennaisesti toimintaa. Pajatoiminnan katsotaan koko 1990-luvun olleen yksi tärkeimmistä nuoriin kohdennetuista työllisyyttä edistävästä toimista. Opetustoimen ja työpajatoiminnan yhteistyö käynnistyi laajassa mitassa 1990-luvun loppupuolella, ja työpajatoiminnassa yhdistyy nyt neljän eri hallinnonalan osaaminen. (8–10.)

Työmarkkinoiden tilanteen katsotaan vaikuttavan käänteisesti työpaja-asiakkaiden koulutustaustaan ja henkilökohtaisen tuen tarpeeseen. Korkean nuorisotyöttömyyden aikaan suurella osalla pajanuorista oli ammatillinen tutkinto, ja heidän tarpeensa liittyivät lähinnä työkokemuksen saamiseen. Työllisyystilanteen helpottaessa pajoille on tullut aiempaa enemmän pelkän peruskoulun käyneitä ja ammatilliset opintonsa keskeyttäneitä nuoria, joiden katsotaan tarvitsevan tukea yhä keskeisemmin arjenhallintataidoissa. Myös pajan jälkeinen sijoittumiskehitys ilmentää pajakentällä tapahtuneita muutoksia. Pajanuorista sijoittui myönteisesti jakson jälkeen 1990-luvun puolivälissä jopa 90 prosenttia, 1990-luvun lopussa yli 60 prosenttia ja tällä hetkellä 50–55 prosenttia. Työryhmä pitää näitäkin sijoittumislukuja hyvinä, kun huomioidaan kohderyhmän tilanteiden vaikeutuminen. Pajatoiminnan painopisteen nähdään nyt siirtyneen valmentavaan toimintaan, jossa keskeisenä tavoitteena on toisaalta perinteinen koulutukseen ja työhön ohjaaminen, mutta yhä enemmän myös yksilöllinen tuki, sosiaalinen vahvistaminen sekä arjenhallintataitojen ja työkyvyn kohentaminen. Nuorten työttömien määrän vähentymisen myötä työpajojen kohderyhmä on nyt laajentunut kattamaan eri ikäryhmiä sekä opintojen keskeyttämisvaarassa olevia koululaisia ja opiskelijoita. Etenkin säätiö- ja yhdistyspohjaisissa organisaatioissa on laajoja asiakasryhmiä vajaakuntoisista kotouttamistoimintaan osallistuviin maahanmuuttajiin ja pitkäaikaistyöttömiin. Tätä kautta kasvaa tarve myös pajatoiminnan palvelumallien monipuolistamiselle ja työpajavalmentajien osaamisen laajentamiselle. Suurin osa asiakkaista on pajalla yhä kuuden kuukauden jakson, mutta katsotaan, että tarve sitä

pidemmille jaksoille on tiedostettu. Esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista jotkut ovat saaneetkin mahdollisuuden tavallista pidempään pajajaksoon. Pajatoiminnan ylläpitäjistä 75–80 prosenttia on kuntia. Loput ylläpitäjät ovat säätiöitä tai yhdistyksiä, joissa kunnat ovat usein yhtenä perustajajäsenenä. Toiminta kuuluu yleisimmin nuorisotoimen alaisuuteen. Katsotaan, että pajatoiminnan kehittämisessä painottuu nyt toiminnan vaikuttavuuden seuranta sekä hyvien käytäntöjen mallintaminen ja levittäminen. (9–11, 16–18.)

Työpajatoiminnan nähdään asemoituvan useiden yhteiskunnallisten toimijoiden ja palveluiden välille ja edellyttävän moniammatillista osaamista. Pajatoiminnan katsotaan rakentaneen siltoja valtion ja kunnan eri toimialojen välille sekä tuoneen välineitä ja osaamista tähän sektorirajojen yli tehtävään työhön. Poikkihallinnollisen luonteensa vuoksi työpajatoiminta ei ole siirrettävissä mihinkään yksittäiseen hallinto-organisaatioon. Pajatoiminnan tulkitaan kokonaisuudessaan muodostavan joustavan mahdollisuuden korvata niitä sosiaalistamisen ja integroinnin puutteita, mitä kodin, koulun ja työmarkkinoiden muutokset ovat aiheuttaneet. Toiminnan nähdään vastaavan etenkin sellaisiin nivel- ja siirtymävaiheiden pulmakohtiin, joita esiintyy siirryttäessä kouluasteelta toiselle tai työttömyydestä työhön. Työryhmän mukaan tavoitteissaan onnistuessaan pajatoiminta toteuttaa sosiaalista työllistämistä. Sillä viitataan yleensä toimintaan, joka tukee yksilöä kokonaisvaltaisesti työelämään pääsyssä. (9, 12–14, 16.)

Työryhmä toteaa, että vaikka pajatoiminta on pääasiallisesti määräaikaisten varoin toteutettua, toimintamalli on jo vakiintunut ja sille on tarvetta työmarkkinasuhdanteista riippumatta. Työryhmän mukaan toiminnan vakinaistamisessa keskeistä on huomioida paikalliset ja alueelliset piirteet, vaikka vakinaistaminen edellyttääkin valtakunnallista yhtenäisyyttä. Seutukunnallisuuden katsotaan laajentaneen pajojen asiakaspalvelun mahdollisuuksia ja toimialoja. Työryhmän mukaan vakinaistamisesta on tehtävä päätös paikallisella tasolla ja tällöin työpajatoiminta tulee määrittää suhteessa mukana olevien hallinnonalojen tehtäväkenttään sekä muihin paikallisiin palveluntuottajiin. Työryhmä toteaa, että monilta työpajatoiminnan ylläpitäjiltä puuttuu hallintomalli, joka olisi nivonut pajatoiminnan osaksi muuta vakinaista järjestelmää, ja siten projektivetoinen pajatoiminta on etäännyttänyt ylläpitäjäorganisaationsa muusta toiminnasta. Työpajatoiminnan vakinaistamisessa vakinaistetaan myös työpajavalmentajien työsuhteita. Työryhmä pitää tavoiteltavana, että kaksi kolmasosaa työntekijöistä on vakinaisessa työsuhteessa ja kolmasosa työllistettyinä. Työsuhteiden vakinaistuksessa toiminnan pitkäjänteisyyden, suunnitelmallisuuden ja laadun on todettu kohoavan. (23–26.)

Työryhmä esittää, että työpajatoiminta vakinaistetaan asiakaslähtöisenä ja poikkihallinnollisena palvelumuotona, jonka tavoitteena on asiakkaan kouluttautumis- ja työllistymisvalmiuksien parantaminen sekä itsenäinen, aktiivinen kansalaisuus ja osallisuus. Vakinaisen toiminnan tulee olla moniammatillista ja sillä tulee olla kaikkia mukana olevia hallinnonaloja edustava ohjaus- tai johtoryhmä, jolla on riittävät valtuudet päättää toiminnan kehittämisestä ja strategiasta. Työryhmän mukaan pajatoiminnan vakinaistamista ei ole tarkoituksenmukaista säätää lailla, sillä se saattaisi vaikeuttaa yhteiskunnallisiin muuttuneisiin tilanteisiin nopeasti reagoimista. Työryhmä määrittää valtion roolin pajatoiminnan tukijaksi, kehittäjäksi ja resursoijaksi. Valtion tehtäväksi nähdään osaltaan myös yli hallinnonrajojen tapahtuvan toiminnan yhteensovittaminen ja yhteistyön kehittämisen tukeminen valtionavulla. Lisäksi valtion tehtävinä pidetään hyvien käytäntöjen kehittämistä, levittämistä ja vakinaistamista sekä pajavalmentajien koulutuksen tukemista. Työryhmän esittämä rahoitusmalli ohjaa työpajatoimintaa palvelujen tuottajaksi. Työryhmän mukaan työpajan palveluja voivat ostaa eri tahot. Julkisia työvoimapalveluja täydentäviä palveluita, kuten työpajapalveluita, voidaan ostaa lähinnä työvoiman palvelukeskusten kautta. Kunnan sosiaalitoimi voi ostaa työpajalta sosiaalisen kuntoutuksen palveluja ja kuntouttavan työtoiminnan palveluja. Koulutuksen järjestäjä voi ostaa työpajalta palveluja oppilaalle tai opiskelijalle. Katsotaan, että tulevaisuudessa merkittävä osa palveluista voidaan suunnitella ja toteuttaa yhteistyössä työvoiman palvelukeskuksissa työhallinnon, sosiaalitoimen ja työpajan kanssa. (23, 27–28, 34–35.)

Pajatoiminnan kustannuksia katetaan nuorisotoimen valtionavulla, työhallinnon työllistämisvaroista sekä sosiaali- ja opetustoimen varoista. Toimintaa rahoitetaan lisäksi pajan ylläpitäjän panostuksin, pajan omalla tuotantotoiminnalla sekä Euroopan sosiaalirahaston ja Raha-automaattiyhdistyksen tukien kautta. Työryhmä esittää, että pajatoimintaan osoitetut varat olisivat yleiskatteellisia budjettivaroja. Pajatoiminnan vakiinnuttamisen kannalta toiminnan ylläpitäjän osuus on ratkaiseva, koska sen avulla turvataan perusrahoitus. Yhtenäinen rahoitusmalli vakiinnuttaa pajatoiminnan osaksi julkisen sektorin palvelujärjestelmää ja vakinaistaa samalla sektorirajat ylittävän toimintamuodon. Mallissa on pyritty ottamaan huomioon toiminnan laaja-alaisuus ja asiakasnäkökulma, ja sitä katsotaan jo käytettävään laadukkaita palveluja tuottavilla pajoilla. Rahoitusmalli perustuu nykyiseen rahoituspohjaan ja koostuu neljästä elementistä: ylläpitäjän osuudesta, työpajan palveluosaamisen tuloista saatavasta osuudesta (palvelujen ostajilta yksilö- ja työvalmennuksesta), työpajan omien myyntitulojen osuudesta sekä harkinnanvaraisesta nuorisotoimen valtionavun kattavasta osuudesta nuoriin kohdistuvassa toiminnassa tai muista avoimesti haettavista projektirahoituksista. Työryhmä esittää, että jatkossa Euroopan unionin rakennerahastovaroja pyritään saamaan toiminnan sisältöjen kehittämiseen ja kehitettyjen käytäntöjen valtavirtaistamiseen sekä nuorten sosiaalisen osallisuuden tukemiseen. Työryhmän mukaan esitetty rahoitusmalli merkitsee pajatoiminnan kannalta sitä, että osa rahoituksesta on jatkuvaa ja osa tulee hankkia laadukkailla palveluilla ja pajatyöllä. Mallin katsotaan edellyttävän pajan palvelutuotteiden kehittämistä ja toiminnan säännöllistä itsearviointia. Malli mahdollistaa valtion poikkihallinnollisen ohjauksen ja ohjaa pajoja sovittamaan toimintansa paikallisiin olosuhteisiin. (29–35.)

Markku Hassinen (2004) Starttipaja Aapinen. Työpajatoiminnan, yksilövalmennuksen ja palveluohjauksen kehityskulku sekä nykytila Suomessa. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys ry & Balanssi Akatemia.

Julkaisussa tarkastellaan työpajojen kehityskulkua ja kehittämisen suuntia sekä starttipajatoimintaa, yksilövalmennusta ja palveluohjausta. Starttipajatoimintaa Markku Hassinen on eritellyt jo toiminnassa olevien erilaisten mallien kautta, ja palveluohjausta hän käsittelee teorian ja käytännön yhdistämisen näkökulmasta. Hassinen liittyy työpajatoiminnan kehityskulun kiinteästi suomalaisen nuorisotyöttömyyden historiaan, kunnallisen nuorisotyön metodikamppailuun ja kolmannen sektorin tulemiseen osaksi palvelujärjestelmää. Nähdään, että 1980-luvun puolivälin velvoitettyöllistämisen järjestelmä on antanut sysäyksen työpajatoiminnan leviämislle. Hassinen tulkitsee, että työpajat nousivat tällöin kunnallisen nuorisotyön kapinaliikkeiksi ja nuorten syrjäytymistä ryhdyttiin estämään uusien keinoin. Hassisen mukaan sektoroituneessa palvelujärjestelmässä monialaisia työpajoja ei kuitenkaan osattu kytkeä mihinkään perinteiseen hallinnonalaan. Pajojen epävarmaa asemaa voimisti EU-jäsenyyden myötä saatu ESR-rahoitus, jonka turvin kunnat pystyivät viivästyttämään toiminnan vakinaistamista. Hassisen mukaan pajatoiminnan evaluoinnissa on painotettu niin sanottuja kovia mittareita, välittömiä työllistymisvaikutuksia. Hän katsoo niiden kohdistaneen pajatoimintaan osin epärealistisia odotuksia. Hassinen tulkitsee pajatoiminnan kuitenkin olleen sisällöltään dynaamista, ja pitää sen keskeisinä tuloksina ohjauksikäytänteiden, verkostoyhteistyön ja non-formaalien toimintaympäristöjen kehittämistä. Vaikka Hassinen näkee työ- ja yksilövalmennuksen ammatillistamisen tarpeelliseksi, hän peräänkuuluttaa pajojen sisäisen solidaarisen vuoropuhelun, subjektiivisuuden esille nostamisen ja yhteisöllisyyden säilyttämistä. (10–13, 31.)

Hassinen korostaa, että työpajatoiminnan on muututtava yhteiskunnan muuttuessa ja pyrittävä

vastaamaan monimutkaistuneiden ja epävakaistuneiden työmarkkinoiden uusiin haasteisiin. Keskeistä on, kyetäänkö pajatoiminnalla tukemaan usein koulutuskielteisiä ja aiempaa vaikeammin oirehtivia nuoria, joiden edellytykset nykyisillä työmarkkinoilla pärjäämiseen ovat heikot. Hassisen mukaan jatkossa tärkeää on sektorirajojen ylittäminen, eri hallintokuntien välinen asiakaslähtöinen verkostoyhteistyö ja yhteyksien luominen yritysmaailmaan. Olennaista hänen mukaansa on myös rakentaa työpajojen ja koulujen välinen yhteistyö uusista lähtökohdista, ja toimivana esimerkkinä tästä hän pitää pajakoulutoimintaa. Hassisen mukaan työpajat tulisi hyväksyä yhdeksi vaihtoehtoiseksi osaksi virallista koulutusjärjestelmää. Pajaympäristö antaa nuorille väylän tekemällä oppimiseen, käytännön ja teorian yhdistämiseen sekä mahdollisuuden onnistumisen kokemuksiin aiempien kielteisten koulukokemusten sijaan. Hassinen peräänkuuluttaakin koulun oppimisympäristöjen ja -tapojen monopoliaseman purkamista. Työpajat ovat laajentaneet palveluvalikoimaansa työssäoppimisesta tiedolliseen oppimiseen tarjoamalla nuorille erilaisia kursseja ja koulusta. Myös oppisopimuskoulutuksen aseman katsotaan vahvistuneen. Hassisen mukaan työpajoja tulisi kehittää monipuolisiksi oppimisympäristöiksi, ja hän näkee työpajojen potentiaalin uusien oppimisteorioiden soveltamisessa. (20–30, 35.)

Työpajojen nykytilaa Hassinen kuvaa ammatillistuneeksi: pajoista on muodostunut moniammatillisia ja eri toimintoihin erikoistuneita työyhteisöjä. Valmennusprosesseja on analysoitu, ja sen kautta on määritelty erilaisia valmennustyyliä. Pajahenkilöstön toimenkuvien täsmentäminen ja ammatillinen erikoistuminen on lisännyt mahdollisuuksia erilaisten asiakkaiden tukemiseen. Myös kohderyhmät ovat laajenneet, ja työpajat tarjoavat palveluitaan nuorten ohella myös muille työttömille ja sellaisille asiakkaille, joiden tukeminen vaatii koko palvelujärjestelmän yhteistyötä. Hassinen tiivistää, että ”perinteiseen työkäsitteeseen perustuva työpaja on tiensä kulkenut”. Pajojen asiakaskunnan muuttuessa yhä haasteellisemmaksi ja ongelmien kasvaessa hän ei näe tulevaisuutta myöskään pajoilla, joiden toiminta pohjautuu tiukkaan tuotannollisuuteen ja alihankintaan. Laaja-alaisena ratkaisuna Hassinen ei toisaalta pidä sosiaalista työllistämistäkään. Työpajojen vakinaistamisprosessin avulla pajojen asemaa ollaan nyt selkiyttämässä ja liittämässä niitä keskushallinnon johonkin osaan. Hassinen katsoo, että starttipajat ovat keskeisessä asemassa luotaessa uusia asiakaslähtöisiä malleja, ja uskoo, että niiden tarjoamalle yksilövalmennukselle ja erityistuelle on vahva tilaus. (31–37, 43.)

Yksilövalmennuksessa on korkea valmentautujakeskeisyys ja alhainen tehtäväkeskeisyys, ja yksilövalmentajan tarkoituksena on tukea valmentautujan toimintakyvyn paranemista. Hassinen rakentaa yhteyttä yksilövalmennuksen ja palveluohjauksen välille ja katsoo yksilövalmennuksen käyttävän palveluohjausta työkalunaan. Starttipajan yksilöohjauksessa yksilövalmentaja toimii tulkina palvelujärjestelmän ja asiakkaan välillä. Starttipaja voidaan näin ollen nähdä neuvonnallisena yhteisönä. Hassisen mielestä palvelujärjestelmää vaivaa liiallinen pirstoutuneisuus. Palveluohjauksen tarkoituksena on Hassisen mukaan luoda kattava kuva asiakkaan tilanteesta ja koordinoida hänen tarpeisiinsa sopivimmat palvelut tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi. Ongelmana kuitenkin on, ettei kaikilla pajoilla katsota olevan riittäviä resursseja yksilövalmennuksen toteuttamiseen. Starttipajat on suunnattu niiden asiakkaiden tarpeisiin, jotka eivät pysty osallistumaan tavalliseen työkeskeiseen pajatoimintaan vaan tarvitsevat normaalia enemmän yksilöllistä ja elämännhallinnallista tukea. Tavoitteena yleensä on, että asiakas siirtyy starttipajalta työpajalle. Hassinen korostaa, että starttipajat toimivat erilaisten organisaatioiden hallinnoimina, niiden ratkaisut ovat sidoksissa paikallisiin käytänteisiin ja ne eroavat toisistaan niin toimintakulttuureidensa kuin tarjoamiensa palveluidenkin suhteen. Yhdistävinä tekijöinä pidetään yksilövalmennuksen painottamista, verkostoyhteistyötä ja palveluohjausta. Starttipajatoiminnan eräksi keskeisiksi kehittämisen välineiksi Hassinen nostaa toimintaympäristön ja asiakasryhmien analyysin, tuotteistamisen ja verkostoyhteistyön hyödyntämisen. (43–88, 114–124.)

Jukka Hassinen & Janne Marniemi (toim.) (2004) *Oppiva koulu – pajakoulut muutoksen tekijöinä*. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys ry & Balanssi Akatemia.

Julkaisu sisältää seitsemän artikkelia, joissa käsitellään pajakoulutoimintaa ja koulutuksen haasteita eri näkökulmista. Pajakoulut nähdään yhtenä vastauksena koulutukselliseen syrjäytymiseen, ja niiden tarkoituksena pidetään vaihtoehtoisten oppimisratkaisujen tarjoamista niille nuorille, joille perinteinen oppiminen ei sovi. Tässä yhteydessä esitellään aihetta yleisimmällä tasolla aihetta käsittelevä artikkeli.

» JANNE MARNIEMI: SUOMALAISET PAJAKOULUT

Pajakouluja pidetään usein eräinä esimerkkeinä hyvistä uusista työpajakäytännöistä tai innovatiivisista koulutusratkaisuista. Janne Marniemi näkee pajakoulujen kertovan ruohonjuuritasolla tapahtuvista koulutusjärjestelmien muutosprosesseista. Ne ovat usein asemoituneet vaihtoehdoksi viralliselle koulutusjärjestelmälle, sen haastajaksi. Marniemen mukaan pajakoulut ovat syntyneet nuorten tarpeista ja nuorten avulla, ja hän pitääkin niitä esimerkkeinä uusista osallisuusmuodoista. Paikalliset toimintaympäristöt ja tarpeet ovat vaikuttaneet erilaisten pajakoulutyyppeiden muotoutumiseen. Pajakoulut tarjoavat nuorille mahdollisuuden suorittaa opintoja yksilöllisesti, räätälöidysti ja käytännönläheisesti. Niiden katsotaan soveltuvan parhaiten nuorille, jotka ovat teoriaopiskelun sijaan suuntautuneet käsillä tekemiseen ja tarjoavan myös heille mahdollisuuksia koulutukselliseen osallisuuteen. Artikkelissaan Marniemi tarkoittaa pajakoululla sekä fyysisesti työpajassa tapahtuvaa opetusta, joka on integroitu perusopetuksen, lisäopetuksen tai toisen asteen ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmiin, että yleisemmin työpajan ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä. (78–80, 98.)

Marniemen mukaan keskeistä pajakoulujen monimuotoisille toimintametoille on nuoren osallisuuden lisääminen. Olennaista on toiminnallisuus, tekemällä oppiminen ja vuorovaikutteisuus sekä oppilaiden elämämpiireihin ja käytäntöihin nivoutuva opetus. Pajakoulujen voidaan katsoa edustavan produktiivisen oppimisen mallia, jossa tavoitteena on nuoren motivoituminen itsensä kehittämiseen, vastuunottoon ja opiskeluun. Pajakoulutyö koostuu opetus- ja valmennustyöstä. Opetustyön tavoitteena on käytännössä usein aiemmin syntyneiden osaamispuutteiden korjaaminen sekä jatko-opintojen ja muun elämän kannalta olennaisimpien taitojen oppiminen. Valmennustyön tavoitteena puolestaan on itsetunnon kasvattaminen onnistumisen kokemusten kautta, oppimisen esteiden poistaminen ja yleisen toimintakyvyn nostaminen. Kokonaisuudessaan tarkoituksena on nuoren kouluttautumiskyvyn tukeminen. Pajakoulutoiminnan tuloksellisuus riippuu olennaisesti toimivasta sidosryhmäyhteistyöstä (työvoima-, sosiaali- ja opetusviranomaiset sekä nuorten perheet). Keskeistä on perinteisten hallintokuntarajojen murtaminen oppilaskeskeiseksi toimintatavaksi, johon kukin toimija tuo oman ydinosaamisensa. Marniemi näkee pajakoulujen tulevaisuuden suurimmat haasteet verkostoyhteistyön rakentamisessa, pysyvän rahoitusmallin saamisessa projektirahoituksen tilalle ja pajakoululaisten entistä yksilöllisempiin tarpeisiin vastaamisessa. Tärkeänä Marniemi pitää myös pajakoulutoiminnan asemoimista suhteessa koulutusjärjestelmään sekä tuotteistamista eli sisältöjen näkyväksi tekemistä, jonka hän osaltaan näkee auttavan toiminnan vakiintumisessa. (81–86, 95–100.)

Pajakoulutyöstä on löydettävissä neljä yksilöllisesti ja joustavasti käytettävää yleistä opetus- ja valmennusnäkökulmaa (Hersey 1984; Rovaniemen Monitoimikeskussäätiö 2002; Marniemi 2002). Motivoiva opetus- ja valmennustyö on yleisin pajakoulutyön muoto. Siinä on korkea valmennus- ja

alhainen opetuskeskeisyys, ja siinä painottuu nuoren toimintakyvyn nostaminen. Yksilövalmentajan ja opettajan roolit ovat tasapainossa, ja tarkoituksena on mielenkiinnon herättäminen ja kannustaminen. Osallistuvassa opetus- ja valmennustyössä opettajan ja valmentajan roolit ovat tasapainossa ja opetus- ja valmennuskeskeisyys on tasavertaista. Se soveltuu tilanteisiin, joissa nuoren resurssit eivät vielä riitä itsenäiseen opiskeluun, ja tällöin tehtävät suoritetaan osittain yhdessä tekemällä. Ohjaavassa opetus- ja valmennustyössä on alhainen opetus- ja korkea valmennuskeskeisyys. Olennaista on toimintakyvyn ja itseluottamuksen kasvattaminen, ja tällöin korostuu yksilövalmentajan rooli. Delegoivassa opetus- ja valmennustyössä painottuvat opetuskeskeisyys sekä opettajan ja työvalmentajan roolit. Se lähenee perinteistä luokkaopetusta, ja pajakouluissa sitä käytetään lähinnä loppuvaiheissa, kun nuori pystyy toimimaan riittävän itsenäisesti. (86–89.)

Marniemi esittelee kolme keskeistä pajakoulujen toimintamuotoa pohjaten Opetushallituksen ja Valtakunnallisen työpajayhdistyksen tekemään selvitykseen. Kaikki pajakoulut kuuluvat hallinnollisesti jonkin oppilaitoksen alaisuuteen. Luokkamuuotoiset pajakoulut sijoittuvat fyysisesti työpajoille. Nuoria ryhmässä on yleensä neljästä kymmeneen, ja kullakin on työharjoittelua tai työssä oppimista yhdestä neljään päivänä viikossa. Opetustyötä tehdään usein työparina, jolloin opettajalla on pääasiallisena vastuunaan opetus ja toisella työntekijällä valmennus. Keskeistä on tekemällä oppiminen, ja erityistä huomiota kiinnitetään yksilölliseen opetukseen ja valmennukseen sekä kunkin nuoren henkilökohtaiseen oppimistapaan. Kokonaisvaltaisen ajattelun mukaisesti painotetaan myös viranomais- ja perhetyötä. Yleisin pajakoulumuoto on kuitenkin tekemiseen ja tekemällä oppimiseen perustuva pajakoulu, jossa pajalla ei ole erillistä luokkaa. Nuoret viettävät pajalla yhdestä neljään päivää viikossa mutta ovat muun ajan omassa oppilaitoksessaan tavanomaisessa opetuksessa. Pajajaksojen tarkoituksena on opiskelumotivaation nostattaminen tekemisen ja työssä tapahtuvien onnistumisten avulla. Pajalla vastuun kantavat työ- ja yksilövalmentajat. Avoimen pajakoulun mallissa kaikki oppivelvollisuusiän ohittaneet pajanuoret voivat pajatyöskentelyllä hankkia puuttuvan peruskoulun päättötodistuksen tai korottaa sen numeroita. Opetus on yleensä yksilövalmentajan vastuulla ja noudattaa yhdessä opettajan kanssa tehtyä suunnitelmaa. Tarkoituksena on nuoren kouluttautumiskyvyn parantuminen ja sitä kautta jatko-opintoihin kiinnittyminen. (89–92.)

Janne Marniemi & Terho Pekkala & Petri Virtanen (2004) Kuoleman suudelma 1990-luvun työpajatoiminnalle? PAKE – suomalaisen työpajatoiminnan kehittämishankkeen loppuraportti. Helsinki: Balanssi Akatemia & Valtakunnallinen työpajayhdistys ry.

Julkaisu on Valtakunnallisen työpajayhdistyksen suomalaisen työpajatoiminnan PAKE-kehittämishankkeen loppuraportti, jossa kootaan yhteen hankkeen prosessi ja keskeiset tuotokset. Julkaisu kuvaa myös yleisemmin työpajojen kehityskaarta sekä toiminnan kehittämistä ja sen tulevaisuuden haasteita 2000-luvun taitteessa. Julkaisun nimellä tekijät viittaavat työpajatoiminnan muutos- ja kehittämisprosesseihin. Kuolemalla tarkoitetaan organisaatioiden olennaiseksi nähtyä tarvetta kehittää pajatoimintaa ympäristön muutospainetta, ja suudelma puolestaan merkitsee uusia kehittämisen mahdollisuuksia. (4–5.)

Työpajatoiminnan kehityskaarta kuvataan viiden eri vaiheen kautta. Ensimmäistä vaihetta vuodesta 1983 vuoden 1990-luvun alkuun nimitetään pajatoiminnan syntymiseksi. Uutta tällöin oli nuorisotyön menetelmien ja työhallinnon tavoitteiden yhdistäminen työpajatoiminnaksi. Tarkoituksena oli etsiä uusia ratkaisuja nuorten työelämästä ja koulutuksesta syrjäytymiseen. Toista vaihetta (1990-luvun alusta vuoteen 1995) kuvataan laajenemiseksi. Hyvät kokemukset pilottityöpajoista ja 1990-

luvun laman suurtyöttömyys lisäsivät pajojen määrää ja mahdollistivat verkottumisen ja toiminnan kehittämisen. Kolmatta vaihetta (1995–1999) nimitetään olemassaolon oikeudeksi ja leviämiseksi. Suomen EU-jäsenyys avasi uusia mahdollisuuksia pajatoiminnalle erityisesti ESR-rahoituksen kautta. Pajahankkeiden määrä kasvoi 350:een. Pajatoiminnasta muodostui keskeinen työvoimapolitiikan nuoriin suunnattu toimi, ja pajat vakiinnuttivat asemansa. Neljännessä, sisältöjen kehittämisen vaiheessa (1997/1998–2000) suurimmasta osasta Suomen kuntia löytyi jo työpajatoimintaa. Nuorisotyöttömyys oli kuitenkin laskenut, ja monien pajojen asiakaskunta laajentui sen vuoksi aikuisiin pitkäaikaisyöttömiin. Koulupudokkaiden määrän kasvettua myös pajakoulutoiminta yleistyi. Pajaohjauksen rinnalla alettiin puhua pajavalmennuksesta. Uusimmassa eli toiminnan ammatillistumisen vaiheessa (2000–), työpajatoiminnan nähdään kohtaavan merkittäviä haasteita. Nuorisotyöttömyyden pienentymisestä huolimatta osalla nuorista on suuria vaikeuksia kiinnittyä työ- ja koulutusmarkkinoille. Pajojen perustehtävän katsotaan muuttuneen 1990-luvun hätäaputyöllistämistä työssä oppimisen ja psykososiaalisten kuntoutuspalvelujen tarjoamiseksi. Työpajatoiminnan katsotaan nyt asemoituvan perus- ja erityistason palvelurakenteiden väliin sosiaalisen työllistämisen yksiköiksi ja vastaavan tarpeisiin, joihin perinteiset instituutiot koulutusjärjestelmästä nuoriso-, sosiaali- ja työvoimatoimeen eivät ole kyenneet vastaamaan. (6–10, 21.)

Marniemi ym. korostavat kehittämistyön tärkeyttä: jatkossa työpajat voivat menestyä yleisesti tunnustettuina ja toimintoiltaan vakinaistettuina organisaatioina vain, jos niiden laadun ja toimintakyvyn kehittämisestä huolehditaan. Keskeisinä tulevaisuuden haasteina nähdään työ- ja yksilövalmennuksen sekä verkostoyhteistyön kehittäminen. Marniemen ym. mukaan myös työpajojen täytyy sopeutua markkinaehtoiseen toimintatapaan yhteiskunnan edellyttäessä palveluiden tuottajilta aiempaa laatu- ja kustannustehokkaampaa toimintaa. Marniemi ym. katsovat, että tällä hetkellä ollaan tilanteessa, jossa työpajoilla tehdään vaikean asiakasryhmän kanssa hyvää sisältötyötä, mutta monin paikoin toiminta on liian projektisidonnaista eikä organisaatioiden kehittämiseen ja toimintakykyyn ole tarpeeksi panostettu. Marniemen ym. mukaan menestyvien työpajojen tulee painottaa toimintatavoissaan muun muassa eurooppalaisessa laatupalkintomallissa määriteltyjä näkökulmia: johtajuutta ja johtamisjärjestelmää, toimintaperiaatteita ja strategiatyötä eli tulevaisuussuuntautuneisuutta, henkilöstön osallistumista ja kouluttautumista, kumppanuuksien ja resurssien hallintaa ja hyödyntämistä sekä prosessien määrittelyä ja hallintaa. Tällöin tulosten mittaamisen ja seurannan suhteen olennaisia ovat: asiakastulokset eli tilaajien, valmentautujien ja muiden asiakkaiden tyytyväisyys, henkilöstötulokset eli henkilöstön näkemykset, tyytyväisyys ja suoriutuminen, yhteiskunnalliset tulokset eli sosiaaliset vaikutukset ja ympäristövastuu, muuttuvan tarpeen ennakointi sekä keskeiset suorituskykytulokset eli suoriutuminen suhteessa organisaation keskeisiin tavoitteisiin. (11, 41–42.)

Valtakunnallisen työpajajyhdistyksen hallinnoimaan ja RAY:n rahoittamaan vuosina 2001–2004 toimineeseen PAKE-hankkeeseen on osallistunut 25 työpajaa eri puolilta Suomea. Hankkeen tarkoituksena oli käynnistää organisaatioiden kehittämisprosesseja, ja sen menetelminä käytettiin vertailukehittämistä (*benchmarking*) organisaation kehittämisen mallina ja verkostokehittämistä verkottumisen mallina. PAKE:n päätavoitteena oli vertailu- ja verkostokehittämismetodien kehittäminen sosiaalisen työllistämisen kenttään soveltuviksi työkaluiksi. Toisena tavoitteena oli kehittää mukana olevien organisaatioiden toimintaa vertailu- ja verkostokehittämisen avulla. PAKE:ssa on ollut viisi vertailukehittämisen ja kolme verkostokehittämisen alahanketta. Tässä yhteydessä keskitytään hankkeen keskeisiin tuloksiin. (12–13, 30.)

PAKE-hankkeessa on vuonna 2001 tehty alueellisena esikartoituksena kysely läänien tarkastajille oman alueensa työpajojen toimintakyvykkyydestä. Kyvykkyyttä arvioitiin pajojen tulevaisuuden visioiden, kehittämishankkeiden ja muuntautumiskykyisyyden kautta. Marniemen ym. mukaan työpajatoiminta on erikoistunutta ja se vastaa alueellisesti hyvin erilaisiin tarpeisiin. Yleistäen kuitenkin tulkitaan, että Etelä- ja Länsi-Suomessa painottuu laaja-alainen syrjäytymisen ehkäisy. Näin ollen pajatoiminnan katsotaan vastaavan ennen kaikkea yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisiin tarpeisiin.

Itä- ja Pohjois-Suomessa pajatoiminnan nähdään yhä vastaavan ensisijaisesti työvoimapoliittisiin tarpeisiin. Kyselyn perusteella Etelä-Suomen pajat vaikuttavat merkittävästi toimintakyvykkäämmiltä kuin muualla Suomessa sijaitsevat pajat. Koko Suomessa katsotaan olevan noin kymmenen prosenttia toimintakyvykkäitä pajoja, ja niistäkin vain puolta pidetään laaja-alaisesti toimintakyvykkäinä. Kokonaisuudessaan työpajojen toimintakyvykkyyttä pidetään heikkona. Kehittämistyön ei katsota näkyvän käytännön toiminnassa, ja monilta pajoilta strategisen suunnittelun nähdään puuttuvan kokonaan. Tämä liitetään pajojen ulkoiseen vuorovaikutukseen, ja sitä pidetään myös toimintakyvykkyuden kehittämisen suurimpana haasteena: pajatoiminnan tulkitaan olevan liiaksi ulkoapäin ohjattua. Katsotaan, että projektirahoittajatahot ovat määrittäneet pajatoiminnan strategisen kehittymissuunnan ja asiakkaita lähettävät tahot puolestaan pajojen operatiivisen toiminnan. (20–22.)

Alahankkeissa on tehty vuonna 2002 sidosryhmäkysely hankeorganisaatioiden ulkoisesta kuvasta. Kyselyyn osallistuivat pääasiassa työvoima- ja sosiaalitoimet sekä sivistys- tai nuorisotoimet, ja vastauksia saatiin 34 taholta. Kyselyn perusteella paikalliset sidosryhmät pitävät työpajoja erittäin toimintakyvykkäinä: laadukkaina, ammattimaisina ja tehokkaina toimijoina. Kehittämisen paikkoja nähtiin tiedottamisessa sekä oman toiminnan selkiyttämisessä ja näkyväksi tekemisessä. Marniemi ym. tulkitsevat, että ainakin näillä hankeorganisaatioilla on keskeinen rooli paikallisessa yksilötason palvelutuotannossa. Sidosryhmien ja työpajojen katsotaankin olevan olennaisesti riippuvaisia toistensa toiminnasta. Rajauksina tulosten tulkintaan ja erityisesti yleistämiseen tuodaan esille, että hankkeeseen on saattanut valikoitua jo ennestään toimintakyvykkäitä organisaatioita tai että organisaation toimintakyvykkyuden ongelmat eivät välttämättä aina näy sidosryhmien arkityössä. Toisaalta asiakkaita lähettävät tahot huomaavat pajojen töiden tulokset konkreettisesti oman työtaakkansa vähentymisenä. (33–34.)

PAKE-projektin onnistuneisuuden arviointi on tehty pääosin itsearviointina: mukana olleet työpajat ovat itse arvioineet hankkeensa onnistumista ja vaikutuksia. Onnistuneisuutta on jäsennetty positiivisten ja neutraalien tai kielteisten vaikutusten sekä aiottujen ja ei-aiottujen vaikutusten mukaisesti. Positiiviset aiottu vaikutukset liittyvät vertailukehittämisen avaamiin uusiin mahdollisuuksiin, verkostoitumisen kehittämiseen ja sen tärkeyden oivaltamiseen sekä oman toiminnan selkiyttämiseen. Positiivisina ei-aiottuina seurauksina toimijoille on hankkeen aikana muodostunut yhteinen käsitys työpajakentän kokonaisuudesta sekä uusista toimintaympäristön haasteista ja kehittämistarpeista. Aiottuina neutraaleina tai negatiivisina vaikutuksina nostetaan esille eri projektien kehittämisen samatahtisuuden ongelma: projektit ovat kehittämistyössä eri lähtötasoilla, mikä vaikuttaa koko hankkeen toimintaan. Ei-aiottujen neutraaleiden tai kielteisten seikkojen katsotaan vaikeuttaneen projektin tavoitteiden saavuttamista. Niitä olivat henkilöstövaihdokset, viranomaistoimijoiden muutosvastarinta, kehittämistyöhön liittyvän yhteisen kielen puuttuminen ja tiedon kulun ongelmat. Organisaatioiden kehittämialueiden arviointi on toteutettu myös itsearviointina, ja tässä on hyödynnetty Euroopan laatupalkintokriteeristön (EFQM) viitekehystä. Johtajuuden kehittämistarpeiksi määrittyi johtamispotentiaalin kasvattamiseen liittyviä asioita, kuten muutosjohtamisen tarve ja tarve kehittämistoimien perusteluun koko henkilöstölle. Toimintaperiaatteiden ja strategioiden kehittämistarpeet liitettiin esimerkiksi strategisen kyvykkyuden lisäämiseen, strategioiden jalkauttamiseen henkilöstölle sekä käsitteiden operationalisointiin konkreettisiksi tulostavoitteiksi ja -mittareiksi. Henkilöstön kehittämistarpeet jäsenyivät kohdennettuun koulutukseen ja valmentajien taitojen parantamiseen. Kumppanuuksien kehittämistarpeet liitettiin pitkäkestoisten kumppanuuksien rakentamiseen ja yhteisiin kehittämiskumppanuuksiin sitoutumiseen. Prosessien kehittämisen suhteen todetaan, että monilla pajoilla työ on vielä hyvin alussa ja että tässä vaiheessa pajojen tulisi keskittyä omien ydin- ja tukiprosessiensa tunnistamiseen ja kuvaamiseen. Kaiken kaikkiaan PAKE-hankkeen katsotaan parantaneen mukana olleiden pajojen kykyä omien kehittämistarpeidensa tunnistamiseen. (34–36.)

Marniemi ym. tulkitsevat, että PAKE-projektilla on ollut merkittävä rooli niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin. Yhtä lukuun ottamatta kaikki hankkeen järjestämään loppukyselyyn vastanneet

projektit ilmoittivat pystyvänsä hyödyntämään PAKE:n kokemuksia omassa toiminnassaan. Hankkeen katsotaan myös havainnollistaneen, kuinka hankalaa toimintaa koskevien strategioiden konkreettinen soiminen paikallistasolle voi olla. Projektin katsotaan kuitenkin edistäneen siihen osallistuneiden organisaatioiden kehittymistä oppiviksi organisaatioiksi, jotka arvioivat toimintaansa ja tuloksiaan ja tekevät niiden pohjalta tarvittavia muutoksia. Projektin päättyminen on kuitenkin pitkäaikaisen kehittämistyön suuria haasteita. Marniemi ym. toteavat, PAKE-hanke on vaikuttanut myös Valtakunnallisen työpajayhdistyksen toimintaan aloittamalla tavoitteellisen valtakunnallisen kehittämistyön, innovoimalla uusia toimintamuotoja ja tuottamalla monitahoista tietoa työpajatoiminnan nykytilasta. Kokonaisuudessaan vertailu- ja verkostokehittämismallien nähdään soveltuvan sosiaalista työllistämistä toteuttavien organisaatioiden kehittämisprosessien työkaluiksi. (32, 36–39.)

Robert Arnkil ym. (2004) Tasa-arvoa ja yhtäläisiä mahdollisuuksia työelämään. Loppuraportti Euroopan sosiaalirahaston tavoite 3 -ohjelman toisen toimintalinjan arvioinnista. Sosiaalikehitys Oy. Työterveyslaitos. ESR arviointi -sarja 10/04. Helsinki: Työministeriö.

Julkaisu on loppuraportti Euroopan sosiaalirahaston Tavoite 3 -ohjelman toisen toimintalinjan ”Tasa-arvon ja yhtäläisten mahdollisuuksien edistäminen työelämässä” vuosien 2000–2003 arvioinnista. Toimintalinja sisältää kolme toimenpidekokonaisuutta, joista tässä yhteydessä keskitytään toimenpidekokonaisuuteen ”2.2 Ammatilliseen koulutukseen aktivointi ja koulutuksen keskeyttämisen vähentäminen”, johon kuuluu työpaja- ja oppilaitospajaprojekteja sekä nuorten ohjaus- ja neuvontaprojekteja. Julkaisussa arvioidaan toimintalinjan toteutumista, toimeenpanoa, tuloksia ja hyviä käytäntöjä. Toimenpidekokonaisuuden 2.2 keskeisimmät kohderyhmät ovat alle 25-vuotiaat työttömät nuoret ja ammatillisten oppilaitosten keskeyttämisvaarassa olevat opiskelijat. Toimenpidekokonaisuuden tavoitteena on aktivoita nuoria työnhakuun ja koulutukseen, parantaa heidän elämänhallintaansa sekä motivoita opiskelijoita jatkamaan opintojaan ja suorittamaan tutkintonsa. Tarkoituksena on kehittää joustavia työelämäläheisiä ammatillisen koulutuksen muotoja ja toimia opintojen keskeyttämisen vähentämiseksi. Toimenpidekokonaisuuden projekteista noin puolet on varsinaisia työpajoja, kolmasosa ammatillisten oppilaitosten yhteydessä toimivia työpajaprojekteja, ja noin 16 prosenttia erilaisia nuorten neuvonta- ja ohjausprojekteja. Työpajaprojekteja toteuttavat pääasiassa kunnat tai kuntayhtymät, oppilaitosprojekteja koulutusorganisaatiot. (12–13, 84–87.)

Aineistot

Arvioinnin aineistot muodostuvat ESR-ohjelmaa koskevista dokumenteista, ESR-tietokannasta saaduista suunnitelma- ja seurantatiedoista, työministeriön tilastoista ja asiakastietojärjestelmästä poimitusta rekisteriaineistosta, projektitilaisuuksissa tehdystä osallistuvasta havainnoinnista, projektien vetäjien ja asiakkaiden projektikyselyistä sekä projektien vetäjien, ESR-koordinaattoreiden ja asiakkaiden haastatteluista. Koko toimenpidekokonaisuuden 2.2 projektikyselyyn vastasi 123 projektia (vastausprosentti 68). Oppilaitospajojen arviointi perustuu projektin vetäjille tehtyyn kyselyyn (vastauksia 63, vastausprosentti 37) sekä kahdeksaan oppilaitoksiin tehtyyn projektikäyntiin, joista kahdessa tehtiin opetushenkilökunnan ja oppilaiden ryhmähaastatteluja ja muissa haastateltiin projektinvetäjää. Lisäksi seitsemän oppilaitoksen opettajille ja oppilashuoltohenkilöstölle on tehty sähköpostikysely. Työpaja- ja ohjausprojektien asiakasvaikuttavuuskysely suunnattiin projekteille,

joissa oli 6–12 kuukautta aiemmin projektinsa päättäneitä. Kysely lähetettiin 35 projektin 810 henkilölle, vastanneista 81 prosenttia työskenteli työpajaprojekteissa, ja vastausprosentti oli 28. Kyselyjen alhaisen vastausprosentin vuoksi tulosten ei katsota olevan suoraan yleistettävissä. Ne toimivat näin ollen näyttöinä projektien toimijoiden kokemuksista. (26–28, 87, 92–93.)

Tulokset

Oppilaitospajat

Oppilaitospajojen tavoitteena on vähentää ammatillisten perusopintojen keskeyttämistä. Keskeisenä tarkoituksena on ensinnäkin kehittää ohjauksen, opetuksen ja seurannan malleja, joiden avulla erilaisista vaikeuksista kärsivät opiskelijat voidaan pitää kiinni opiskelussa. Toiseksi tarkoituksena on kasvattaa opetushenkilöstön kykyä havaita erilaisten opiskelijoiden tarpeet ja ottaa ne opetuksessaan huomioon. Useimmissa oppilaitospajoissa kyse on oppilaitoksen pedagogisen ja oppilashuollollisen toiminnan kehittämisestä. Hankkeet keskittyvät näin ollen erillisten pajojen sijasta tukitoimien lisäämiseen. Projekti toimii näkymättömänä tukirakenteena, eivätkä oppilaat välttämättä edes tiedosta kuuluvansa sen piiriin. Tämän voi ajatella vähentävän leimaamista erityistä tukea tarvitseviksi. Useissa projekteissa on kehitetty yhteistyötä myös nuoren muun verkoston kanssa esimerkiksi elämänhallinnan tukemiseksi. (87–89.)

Pajaprojektien aikaansaamien muutosten katsotaan näkyvän selvimmin oppilaat yksilöllisesti huomioivien käytäntöjen ja joustavien toimintatapojen lisääntymisenä. Kehitystä on tapahtunut esimerkiksi rästiopintojen suorittamismahdollisuuksien, lisä- ja tukiovetuskäytäntöjen sekä poissaolo-seurannan suhteen. Myös oppilashuoltoryhmän toiminnan ja oppilaitoksen sisäisen yhteistyön katsotaan tehostuneen. Oppilaitosten toimintakulttuurien ja opetushenkilökunnan asenteiden muutosten katsotaan olevan vaikeimmin todennettavissa. Kyselyn perusteella kehitystä on kuitenkin hiljalleen tapahtunut, ja suurin osa henkilöstöstä pitää oppilaitospajoille asetettuja tavoitteita pääasiallisesti tärkeinä ja ajankohtaisina haasteina. Oppilaitosten henkilöstölle suunnatun kyselyn perustella katsotaan, että projekteilla on toisaalta ollut merkittävää vaikutusta keskeyttämisen ehkäisemisessä ja toisaalta ne ovat voineet lisätä suunnitelmallista keskeyttämistä, kun heikosti motivoituneita nuoria on voitu ohjata heille tarkoituksenmukaisempaan suuntaan. Henkilöstö näkee projekteilla olleen myös jonkin asteista merkitystä nuorten elämänhallinnallisten ja sosiaalisten taitojen kohentumisessa. Arvioinnissa todetaan, että projekteissa on löydetty hyviä käytäntöjä keskeyttämisen ehkäisyyn ja opintojen loppuunsaattamiseen, mutta koulun mahdollisuudet vaikuttaa nuoren muihin ongelmatilanteisiin ovat olennaisesti rajallisemmat. Tässä suhteessa yhteistyötä koulun ulkopuolisten tahojen kanssa pidetään tärkeänä. Haastateltujen opiskelijoiden kokemukset projektien tukitoimista ovat myönteisiä. He pitivät tärkeänä oppilaan asioista kiinnostuneen ja heitä tukevan, helposti lähestyttävän henkilön läsnäoloa. Oppilaat toivat esille, miten projektit ovat konkreettisesti vaikuttaneet keskeyttämisaikasta luopumiseen ja uusien ratkaisujen etsimiseen. (89–92.)

Oppilaitospajojen tärkeimpänä kehittämissuuntana pidetään hyvien käytäntöjen juurruttamista ammatillisiin oppilaitoksiin. Tulisi myös tiivistää yhteistyötä muiden nuorten palvelujen kanssa, jotta nuori voitaisiin ohjata joustavasti eteenpäin keskeyttämistilanteessa. Arvioinnissa todetaan, että opiskelijoiden erilaisista tuen ja ohjauksen tarpeista johtuen monimuotoisia työvaltaisia pajoja ja muita tukitoimia yhdistäviä ratkaisuja tarvitaan myös jatkossa. Henkilöstön mielestä tulevaisuudessa tulisi keskittyä erityistukea tarvitsevien oppilaiden huomioimiseen muun muassa pienryhmäopetuksen, lisäopettajien ja opettajien koulutuksen avulla. (89–90, 122–123.)

Työpajat sekä ohjaus- ja neuvontaprojektit

Katsotaan, että työpajatoiminnan kohderyhmänä ovat nyt erityisesti vailla ammatillista koulutusta olevat, pitkään tai toistuvasti työttömänä olleet sekä sosiaalitoimen ja työvoimatoimiston yhteisasiakkaat. Pajatoiminnan haasteena pidetään nuorten kouluttautumisen- ja työllistymisesteiden purkamista sekä nuorten tukemista entistä mutkikkaammissa ongelmissa. Ohjaus- ja neuvontaprojektien katsotaan puolustavan paikkaansa etenkin niiden nuorten kohdalla, jotka tarvitsevat opiskeluun tai työhön sijoittuakseen runsaasti ohjauksellista, moniammatillista ja viranomaisvoimavaroja yhdistävää tukea. Osa ohjaus- ja neuvontaprojekteista on suunnattu opiskelijoille, mutta ne eivät kuitenkaan sijaitse missään oppilaitoksessa. Osa projekteista puolestaan toimii koordinoivana tahona sosiaali- ja työvoimaviranomaisten välillä pyrkien tukemaan nuorta kokonaisvaltaisesti. (93–95.)

Projektinvetäjät pitävät työpajojen ja muiden projektien suurimpana hyötynä nuorten itseluottamuksen ja elämänhallinnan kohentumista. Työpajojen nähdään myös aktivoivan nuoria työnhauksessa ja parantavan heidän työmarkkina- ja elämäntilanteita. Projektien käyttäminen keskeisenä menetelmänä pidetään henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa sekä työssäoppimista ja työharjoittelua. Tärkeiksi jäsenyivät myös henkilökohtainen tuki työhön sijoittumiseksi ja työelämässä etenemiseksi sekä verkostojen rakentaminen. Projektien katsotaan usein olleen merkittävässä roolissa paikallisten yhteistyöverkostojen ja kumppanuuksien rakentamisessa. Projekteihin osallistuneet nuoret pitivät projektikokemustaan kokonaisuudessaan hyvänä. He katsoivat hyötynsä eniten projektin tarjoamasta harjoittelusta ja muusta koulutuksesta sekä päässeensä niiden kautta kehittämään omia taitojaan ja kasvattamaan osaamistaan. Asiakaskyselyn ja haastatteluiden perusteella nuorten katsotaan suuntautuvan enemmän työelämään kuin koulutukseen, ja kokonaisuudessaan aineistojen tulkitaan välittävän kuvaa jonkinasteisesta kouluhaluttomuudesta. Työpajoilla ja ohjausprojekteilla nähdään kuitenkin olevan koulutukseen kannustava vaikutus: työharjoittelun ja työelämään tutustumisen kautta nuori voi löytää oman alansa ja motivoitua siten myös ammatillisiin opintoihin. Vastaamishetkellä opiskelemissa olevat nuoret myös katsoivat projektin vaikuttaneen omien suunnitelmien selkiytymiseen ja opintojen aloittamiseen. Projektien vaikutuksista keskeiselle sijalle nousi elämänhallinnan parantuminen. Nuoret pitivät tärkeimpinä vaikutuksina itseluottamuksen ja itsenäisen selviytymisen kohentumista, uusien sosiaalisten verkostojen syntymistä sekä omien suunnitelmien selkiytymistä. Myös henkilökohtaista ohjausta kiitettiin. Tuloksin mukaan tulokset puolustavat ohjaukseen, neuvontaan ja verkostotyökentelyyn keskittyvien projektien asemaa: niitä tarvitaan antamaan nuorille kokonaisvaltaista tukea ja täydentämään normaalipalveluja. (95–103.)

Tilastojen ja rekistereiden perusteella koko toimenpidekokonaisuuden 2.2 toimenpiteen jälkeinen sijoittuminen on ollut kansallista keskitasoa (47 %) hieman parempi (55 %), samoin on asiakaskyselyn mukaan (53 %). Nuorista lähes yhtä moni on sijoittunut opintoihin kuin jäänyt työttömäksi. Naiset sijoittuivat hieman miehiä useammin työhön. Työsuhteet olivat useimmiten määrä- tai osa-aikaisia, mutta suurin osa vastaajista piti niitä silti työttömyyttä parempina ja oli tilanteeseensa tyytyväisiä. Lähes puolet niistä nuorista, jotka eivät olleet löytäneet työ- tai opiskelupaikkaa, kokivat projektin kuitenkin parantaneen tulevia työllistymismahdollisuuksiaan. Kaksi kolmasosaa työttömistä nuorista myös katsoi työnhakuaktiivisuutensa nousseen projektin myötä. Arvioinnissa merkittävänä ongelmana pidetään kuitenkin sitä, että lähes puolet osallistujista jää edelleen projektin jälkeen työttömäksi. Hankkeiden annin uskotaan häviävän, ellei työllistymis- tai koulutuspolulle saada jatkoa. Työpajojen yrityskontaktien katsotaan tiivistyneen, mutta jatkossa niihin tulee panostaa vielä enemmän. Myös koulutusjärjestelmän kanssa tehtävän yhteistyön toivotaan syvenevän. Arvioinnissa todetaan, ettei ole tarpeeksi sellaisia työpaikkoja, joihin ”valmennetut” ja ”kuntoutetut” työttömät voisivat työllistyä. Yhtenä ratkaisuna pidetään yrittäjien saamista mukaan jo projektien suunnittelu- ja käynnistämisen vaiheessa. Tuodaan myös esille, että työpaikoilta puuttuu pitkään työttömänä olleiden tarvitsemää ohjausta ja tukea ja etteivät työnantajat aina ole valmiita työllistämään erityisryhmiä, kuten maa-

hanmuuttajia tai mielenterveyskuntoutujia. Kehitettävää katsotaan siis löytyvän myös kysyntää painottavissa toimissa. Arvioinnin mukaan tulisi käynnistää hankkeita, joilla edistetään vaikeasti työllistyville soveltuvien työpaikkojen syntymistä. Yhtenä ratkaisuna pidetään sosiaalisten yritysten aseman selkiyttämistä ja toiminnan kehittämistä. Arvioinnissa tuodaan myös esille, että osa nuorista jää myös tarkasteltujen palvelujen ulkopuolelle. Tulisikin pohtia, voitaisiinko heidät tavoittaa tuen piiriin nykyistä vielä intensiivisemmällä verkostoprojekteilla. (86, 100–102, 123–124, 128–130.)

Kokonaisuudessaan arvioinnissa pidetään toimintalinjan tähänastista toteutusta onnistuneena. Epävakaistuneessa työmarkkinatilanteessa nuorten projektien merkityksen katsotaan kasvaneen: ne tarjoavat nuorille mahdollisuuden oman tilanteensa pohtimiseen ja suunnitelmiensa selkiyttämiseen sekä itselle soveltuvien alojen kokeilemiseen työharjoittelun tai työn kautta. Onnistuneena pidetään etenkin käytäntöä, jossa selviytymistä tukevat palvelut löytyvät samasta paikasta (yhden luukun ja matalan kynnyksen periaate). Myös työvaltaisen oppimisen mallien katsotaan osoittautuneen hyviksi toimintatavoiksi. Hyvien käytäntöjen juurruttamisesta todetaan, että käytännöt ovat aina ankkuroituneet johonkin konkreettiseen kontekstiin, toimintakulttuuriin ja rakenteisiin, eivätkä ne siten ole sellaisenaan suoraan siirrettävissä toisaalle. Arvioinnin perusteella ESR-toimien ja kansallisten toimintapolitiikkujen tärkeimpinä kehittämissuuntina pidetään: 1) oppilaitospajojen hyvien käytäntöjen juurruttamista ammatillisiin oppilaitoksiin, 2) sellaisten yhteistoimintarakenteiden vahvistamista, joilla edistetään projektien yksilöllisten ja kokonaisvaltaisten toimintamallien vakiintumista normaalitoimintoihin ja 3) työssäoppimis- ja työpaikkojen tehokkaampaa järjestämistä aktiivitoimiin osallistuneille. (45, 124–125, 128–129.)

**Petri Paju & Jukka Vehviläinen (2001) Valtavirran tuolla puolen.
Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla.
Julkaisuja 18. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura & Sitra.**

Tutkimuksessa tehdään yhteenvetoa 1990-luvun nuorten syrjäytymistä käsittelevistä tutkimuksista, julkisesta keskustelusta ja syrjäytymisongelmaan pureutuneista interventioista. Tutkimuksen tavoitteena on ensinnäkin selvittää, miten nuorten syrjäytymisongelmaan on etsitty ratkaisuja 1990-luvun Suomessa. Toisena tavoitteena on analysoida näiden ratkaisukeinojen vahvuuksia ja heikkouksia. Kolmantena tavoitteena on tarkastella, millaisia uusia ja innovatiivisia käytäntöjä nuorisoprojekteissa on syntynyt ja millaisia haasteita ne asettavat perinteiselle palvelujärjestelmälle. Neljäntenä tavoitteena on selvittää, miten innovatiivisia käytäntöjä ja onnistumisia voitaisiin hyödyntää jatkossa sekä projektitoiminnan että perinteisen palvelujärjestelmän kehittämisessä. (11, 16–18.)

Tutkimuksen aineisto muodostuu pääasiallisesti kirjallisista lähteistä: nuorisotutkimuksista, nuorisoprojekteista tehdyistä arvioinneista ja raporteista, poliittista toimintaa legitimoivista ja valmistelevista asiakirjoista, säädöskokoelmasta ja valtiopäiväasiakirjoista sekä tilastoista ja rekistereistä. Lisäksi on haastateltu asiantuntijoita eri ministeriöistä ja opetushallituksesta sekä edustajia esimerkiksi nuorisoprojekteista, ammatillisista oppilaitoksista sekä työvoima- ja sosiaalitoimistoista. Nuorisoprojektiaineistoon on otettu sekä mahdollisimman erilaisia että toisaalta tyypillisiä projekteja. Nuorisoprojektina on pidetty projektimaista organisaatiota, jonka kohderyhmänä ovat 16–24-vuotiaat nuoret ja jonka tavoitteena on työllistäminen, kouluttaminen, toimeentulon tai elämänhallinnan parantaminen tai nuoren tukeminen kriisitilanteissa. Projektit on jaettu työllistäviin projekteihin (tyypillisesti työpajoja), sosiaali- ja terveystalv palvelujen alaan kuuluviin projekteihin (työllistämisen ohella sosiaalityön eri muotojen sekä viranomaisten ja muiden toimijoiden välisen

yhteistyön kehittämistä), ammatillisen koulutuksen projekteihin (Innovatiiviset työpajat ammatillisissa oppilaitoksissa -hanke) ja kolmannen sektorin projekteihin (elämänhallinnan tukeminen sekä katu- ja kriisityö). (14, 18–21.)

Tulokset

Petri Pajun ja Jukka Vehviläisen mukaan projektimuotoinen nuorisotyö on 1990-luvulla saanut merkittävän roolin nuorten hyvinvointipalveluissa ja projektien nähdään nousseen nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä jopa sankarin rooliin. Projektien on katsottu pystyvän tarttumaan erityisesti moniongelmaisuuteen ja erityistä tukea tarvitsevien nuorten tarpeisiin sektoroitunutta palvelujärjestelmää paremmin ja kyenneen peittämään perinteisen palvelujärjestelmän katvealueita. Tämän nähdään kertovan osaltaan siitä, että perinteiset ohjausjärjestelmät kaipaavat uudistamista. Projekteissa toteutettu moniammatillinen verkostoyhteistyö ja projektien yksilölliset ja yhteisölliset käytännöt sekä projektityöntekijöiden moninaiset toimenkuvat tähtäävät kokonaisvaltaisen tuen tarjoamiseen. Projektit ovat myös joustavia ja pystyvät reagoimaan muutoksiin perinteisiä palvelujärjestelmiä nopeammin. Paju ja Vehviläinen tulkitsevat projektien tähtäävän työmarkkina-avalmiuksien kohentamiseen kasvatuksellisella otteella. Niiden katsotaan pyrkivän paikkaamaan sekä kodin että yhteiskunnallisten sosiaalistamisjärjestelmien puutteita. 1990-luvun tutkimusten yhtenä olennaisena näkemyksenä pidetään sitä, että onnistuneiden toimenpidekäytäntöjen tulee pohjautua nuorten kokonaiselämäntilanteen tuntemiseen. Pajun ja Vehviläisen mukaan tällöin liikutaan myös aiempaa enemmän nuoren yksityiselämän puolella. Nuorisoprojektit paikannetaan tutkimuksessa julkisen ja yksityisen alueen välittäjiksi: niissä tehdään kasvattavaa työtä nuorten lähellä, mutta samalla pyritään vahvistamaan julkisessa yhteiskunnassa, koulutuksessa ja työelämässä, tarvittavia kvalifikaatioita. Paju ja Vehviläinen tulkitsevat, että nuoriin kohdennetun yhteiskuntapolitiikan tavoitteena on saada nuoren yksityinen elämämpiiri aiempaa tarkemmin esille. Tämä mahdollistaa myös nuorille tarjottujen tukitoimien tehokkaamman ajoittamisen ja kohdentamisen. Tutkimuksessa huomautetaan, että toisaalta projektitoiminta on voinut merkitä myös lyhytnäköistä kunnallistaloudenhoitoa: säästösyistä palveluita on siirretty – jatkuvuuden kannalta epävarmalla – projektirahoituksella hoidettavaksi. (11, 60–64, 120–125, 128–129, 164–165, 253, 260–261.)

1990-luvun loppupuolella syrjäytymiskäsittelyä on alettu kritisoida liian mustavalkoiseksi ja leimaavaksi, ja sen katsotaan kokeneen inflaation. 2000-luvun alkupuolella syrjäytymisongelman ratkaisujen on ajateltu löytyvän elämänhallinnasta ja nuorisoprojektit ovat määrittäneet elämänhallinnan tuottajiksi. Pajun ja Vehviläisen mukaan elämänhallinnan parantamiseen tähtäävä toiminta merkitsee ennen kaikkea työmarkkina-avalmiuksien kohentamista. Paju ja Vehviläinen tulkitsevat, että projekteissa elämänhallinnan nähdään parantuneen silloin, kun nuori on oppinut pitkäjänteisyyttä, tasapainoa, yksilöllisyyttä ja sopeutumista. Pitkäjänteisyydellä viitataan siihen, että nuori oppii lykkäämään tarpeidensa tyydytystä sekä suunnittelemaan rationaalisesti omaa arkielämäänsä ja tulevaisuuttaan. Tasapainoon pääseminen merkitsee kohtuullisuuteen oppimista: nuoren ei tulisi olla liian riippuvainen mistään. Yksilöllisyys liitetään puolestaan identiteettityöhön, nuoren pitäisi olla oman itsensä asiantuntija. Omat tarpeet ja toiveet tulisi tunnistaa ja suunnitelmat pystyä ilmaisemaan. Sopeutumisen vaatimus on kuitenkin osittain ristiriidassa tämän kanssa, sillä nuoren tavoitteiden odotetaan olevan realistisia ja työmarkkinakelpoisia. Tämä on myös yhteiskunnan pelisääntöjen tunnistamista. (68, 112–115, 148, 257.)

Pajun ja Vehviläisen mukaan projektien kasvatustyössä on pohjimmiltaan kyse nuoren aktiivisuuden kanavoimisesta ja hallitsemisesta. Nuoria ei pyritä yhteiskuntapoliittisen retoriikan mukaisesti vain aktivoimaan, myös heidän aktiivisuuttaan yritetään kontrolloida. Projektien tarkoituksena on paitsi integroida nuoria yhteiskuntaan, myös samalla irrottaa heitä heidän alakulttuureistaan ja

ei-toivotusta toiminnallisuudesta tai arvorakenteista. Nuoren ja yhteiskunnan välisen suhteen yksi kitkatekijä paikannetaan tähän nuoren toiminnallisuuden ja työmarkkinoiden vaatimusten väliseen ristiriitaan. Paju ja Vehviläinen katsovat monien onnistuneiden projektien käyttävän totunnaistamisen tekniikkaa: pajatoiminta pyritään ensin tekemään nuoria kiinnostavaksi ja ilmapiiri viihtyisäksi, jonka jälkeen tarkoituksena on siirtyä julkisemmille areenoille eli sovittaa nuoren kiinnostuksen kohteet koulutus- ja työmarkkinoille. Yhä useamman nuoren nähdään myös tarvitsevan työpajan kaltaista ohjaavaa vaihetta ennen koulutukseen tai työmarkkinoille siirtymistä. Nuorisoprojekteissa kasvatuksellista ja ohjauksellista työtä tehdään sektoritoimintaa yhteisöllisemmin ja kätketymin eivätkä nuoret aina edes tiedosta olevansa hyvinvointivaltiollisen ohjauksen kohteena. Perimmäisenä tavoitteena katsotaan olevan, että nuoret oppisivat toimimaan oman elämänsä asiantuntijoina ilman yhteiskunnan tukea. (115–120, 131–134, 140, 249, 259.)

Tutkimuksessa tehdään yhteenvetoa 1990-luvun nuorisoprojektien ja työpajojen hyvistä käytännöistä. Käytäntöjä on jäsenetty neljästä nuoria tarkastelevasta näkökulmasta. Kun nuoret nähdään kasvatuksen ja ohjauksen kohteina, työpajojen hyväksi käytännöiksi määrittyvät etenkin monipuoliset oppimiskeskukset ja tutkintopajat. Ne painottavat työpajan roolia koulutukseen valmentavana ja koulutusjärjestelmää täydentävänä yksikkönä. Kun nuoria tarkastellaan tuotannollisena resurssina, hyvinä käytäntöinä nähdään etenkin kokonaisvaltainen vastuuttaminen, työelämäyhteistyö ja kevyet pajat, jolloin pajatoiminta on yritysmäistä, nuoret harjoittelevat yrityksissä tai toiminta rakentuu työnvälittäjien ympärille. Kun huomio kiinnitetään nuorten yhteiskunnalle aiheuttamaan laskuun, kyse on kaikkein vaikeimmalle kohderyhmälle suunnatuista projekteista ja hyväksi käytännöiksi jäsentyvät tällöin erityisesti aktiivisuuden kontrollointi ja kanavointi sekä uusien ympyröiden luominen. Kun nuoria tarkastellaan heidän oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa näkökulmasta, hyväksi käytännöiksi määrittyvät kokonaisvaltaiset paikalliset mallit, poluttaminen ja nuorille myönteiset kannusteet. Käytännöistä rakentuu Pajun ja Vehviläisen mukaan näkemys, että moniammatillinen yhteistyö voisi korvata projektitoiminnan palvelujärjestelmien toiminnan tehostamisen ja koordinoinnin kautta. Moniammatillinen yhteistyö ja verkostoituminen onkin usein nostettu palvelujärjestelmien kehittämisen keskeiseksi haasteiksi – vaikka niiden tarpeesta on Pajun ja Vehviläisen mukaan puhuttu jo 1980-luvulta lähtien. Erityisesti ESR-projektitoiminnassa tärkeänä pidetään sitä, miten projektien hyviä käytäntöjä onnistutaan vakiinnuttamaan ja siirtämään perinteisiin palvelujärjestelmiin. Kopioinnin avulla hyvät käytännöt eivät toimisi ainoastaan projektinuorten ongelmien ratkaisukeinoina vaan siirtäisivät painopistettä myös ennaltaehkäisyyn. On kuitenkin huomioitava, että hyvät käytännöt ovat pitkälti riippuvaisia muuttuvista paikallisista olosuhteista. Keskeisenä kopioimisen arvoisena käytäntönä pidetään poluttamista. Sen katsotaan vaativan verkostoyhteistyön lisäämistä, aiempaa tehokkaampaa palveluiden paikallista koordinoitua, vastuu- ja sektorirajojen määrittelyä, eri toimijatahojen intressien yhteensovittamista, luottohenkilön löytämistä nuorelle koko palveluprosessin ajaksi, hyviä henkilösuhteita, oikeita asenteita ja resursseja sekä aiempaa parempaa yritys-yhteistyötä. Kokonaisuudessaan tavoitteena on estää nuoria jäämästä palvelujaksojen välisille katvealueille pitämällä heidät koko ajan mukana jossakin hyvinvointivaltiollisessa palvelussa. (144, 149, 167–181, 183.)

Tutkimuksessa todetaan, että vaikkei työpajoilla olekaan virallista ja vakiintunutta asemaa palvelujärjestelmässä, ne ovat vakiinnuttaneet asemansa mielipiteiden tasolla ja osoittaneet tarpeellisuutensa toimintamuotona. Pajun ja Vehviläisen mukaan pajojen aseman ja roolin määrittäminen on kuitenkin jatkuvan kamppailun kohteena. Tutkimuksessa on tiivistetty 1990-luvun työpajakeskustelua jäsentäneitä keskeisiä kiistakysymyksiä: Tulisiko pajojen profiloitua nuoria työllistäviksi työelämävastaavuuteen pyrkiviksi tuotantopajoiksi vai nuorten elämänhallintaa kohentaviksi terapiapajoiksi? Kuinka mielekästä on arvioida toiminnan vaikuttavuutta nuoren pajajakson jälkeisen (6 ja 12 kuukautta) työmarkkinatilanteen perusteella? Miten pajat onnistuvat kytkeytymään paikallisen palvelurakenteeseen ja työmarkkinoihin? Missä määrin paikallisista olosuhteista riippuvaisia pajakäytäntöjä on

mahdollista siirtää ja vakiinnuttaa muualle? Ovatko pajatoimintaa leimanneet epävarmuus ja projektivetoisuus toiminnan heikkouksia vai vahvuuksia? Tulisiko pajan lähentyä oikeaa työpaikkaa ja olla ponnahduslauta koulutukseen tai työhön vai toimia ammatinvalinnan tehoyksikkönä? Miten pajat pystyvät kehittämään parempia kumppanuussuhteita pk-yritysten ja kolmannen sektorin kanssa? Onko työpajanuorten yrittäjiksi kasvattamisen tavoite realistinen? Tulisiko pajojen asemoitua lähemmäs työtä vai koulutusta? (140–141, 201, 230.)

Paju ja Vehviläinen ovat hahmotelleet tulevaisuuden nuorisopalvelujen paikallisen mallin, jonka lähtökohtana ovat toimintaympäristössä tapahtuvat muutokset sekä uudet haasteet ja niihin sopeutuminen. Mallin ajatuksena on, että paikallinen nuorisopalvelu tähtää työvoimahallinnon tavoitteisiin käyttämällä nuorisotyön menetelmiä unohtamatta kuitenkaan sosiaalitoimen asiakaskuntaa. Työvoimahallinnon tavoitteilla viitataan työllistämiseen, joka sosiaalitoimiston asiakkaiden kohdalla muodostuu usein pitkäksi ja monivaiheiseksi poluksi. Nuorisotyön menetelmien käyttäminen merkitsee ratkaisukeskeistä, epävirallista ja tulevaisuuteen suuntautuvaa toimintatapaa. Mallin tavoitteena on vähentää toimeentulotukiasiakkuutta, lisätä nuorten sijoittumista ammatilliseen koulutukseen ja työelämään sekä näin ollen pienentää rakenteellista nuorisotyöttömyyttä, joka liittyy niin elämänhallinnan ja koulutuksen puutteellisuuksiin kuin kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuuteen. Palvelumallissa yksi keskeinen palvelusektori sijoitetaan työvoima- ja sosiaalitoimen väliselle alueelle ja toinen ammatillisen koulutuksen ja työvoimatoimen välille. Olennaista on sektoreiden aiempaa systemaattisempi yhteistyö ja palveluiden katvealueiden peittäminen. Malli perustuu asiakaslähtöisyydelle, poluttamiselle ja periaatteelle, jonka mukaisesti yksi työntekijä luottoaikuisena hoitaa nuoren asioita yli sektorirajojen koko prosessin ajan ja koordinoi verkoston toimintaa. Pajun ja Vehviläisen mukaan koulutautumisen yleistymisen vuoksi jatkossa tarve aiempaa monipuolisemmille koulutuksen suorittamistavoille kasvaa. Tässä pajat erikoiskursseja tarjoavina ja käytännöllisen opettamisen ja oppimisen yksiköinä nostetaan tärkeään rooliin. Niistä uskotaan muotoutuvan monitoimikeskuksia, joissa korostuu tuotantotavoitteisuus. Hyvinä käytäntöinä pidetään työpajojen ja oppilaitosten yhteistyön tiivistämistä ja esimerkiksi tutkintopajoja. Nuorisopalvelujen ja yritysmaailman yhteisten intressien oivaltamisen uskotaan tuovan myös uusia entistä olennaisempia mahdollisuuksia yhteistyöhön. Paju ja Vehviläinen hahmottelevat tulevaisuuden pajan julkisen hallinnon ja paikallisten yritysten yhdessä rahoittamana säätiönä, rekrytointiyrityksenä. (217–238, 252–253, 262–264.)

Kari Kukkola (2001) Oman onnensa sepät. Tutkimus nuorten työpajoilla harjoitettavasta pedagogiasta. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusviraston ammatti- ja aikuiskoulutuslinja.

Tutkimuksessa käsitellään työpajoilla harjoitettavaa pedagogiikkaa. Lähtöoletuksena on, että paja-pedagogia on ohjaajien itse kehittämää tietoa. Toisaalta perinteinen koulupedagogia ei sovellu pajoille, ja toisaalta tarjolla ei ole valmista pajoille suunnattua vaihtoehtoista pedagogiikkaa. Vaikka ohjaajille on tarjottu koulutusta, pääasiallinen vastuu opetusmenetelmien kehittämisestä katsotaan olevan ohjaajilla itsellään. Tätä itse kehitettyä omiin kokemuksiin ja persoonalliseen ymmärrykseen pohjautuvaa pedagogiikkaa Kari Kukkola kutsuu praktiseksi tiedoksi Anneli Niikon (1993) tavoin. Praktisen tiedon katsotaan koostuvan opetusympäristön ja oppilaiden, opetuksen tavoitteiden, pedagogisten menetelmien sekä opetuskokemusten ja menetelmien muuttumisen osa-alueista. Tutkimuksen tarkoituksena on pajatyössä käytettyjen menetelmien erittelyn kautta tarkastella ohjaajien praktisen tiedon sisältöä. Tutkimuskohteena on neljä helsinkiläistä eri aloihin – metallitöistä media-alan tehtäviin – keskittyvää työpajaa. Tutkimusaineistona ovat näiden pajojen ohjaajien strukturoidut teemahaastattelut, ja kustakin

pajasta mukana oli neljä ohjaajaa. Pajojen ohjaajat olivat tutkimusaikaan pääsääntöisesti työttömäksi jääneitä oman alansa ammattilaisia, joiden työsopimukset voitiin yleensä solmia korkeintaan kahdeksi vuodeksi. Suurin osa ohjaajista ei ollut suorittanut mitään pedagogisia opintoja. (8–17.)

Tulokset

Kukkola jäsentää tutkimuksensa tulokset praktisen tiedon osa-alueiden ympärille. Ohjaajien suhteesta opetusympäristöön todetaan, että kaikki ohjaajat olivat tyytyväisiä käytössä oleviin työvälineisiin ja yhtä pajaa lukuun ottamatta myös työtiloihin. Ohjaajien pajanuoria koskevien näkemysten perusteella katsotaan, että pajoilla työskentelee monenlaisia nuoria: osa nuorista kärsii moninaisista päihde- ja mielenterveysongelmista, mutta pajoilla on myös koulutettuja ja hyvin pärjääviä nuoria. Haastatte- luissa käsiteltiin nuorten suhdetta työhön ja pajatyöskentelyyn. Ohjaajien mukaan ei ole löydettävissä kaikille pajanuorille yhteistä asennetta työtä kohtaan. Työpajan työn luonteen nähdään kuitenkin vaikuttavan siten, etteivät nuoret aina toimi niin vastuullisesti ja tunnollisesti kuin tavallisella työpai- kalla voisivat. Kukkola tarkastelee pajaopetuksen tavoitteita sen kautta, millaisia taitoja ja valmiuksia ohjaajat toivovat pajanuorten omaksuvan. Eniten mainintoja sai työtekniikoihin liittyvä ammatillisten taitojen opettaminen. Sitä ei kuitenkaan pidetty tärkeimpänä tavoitteena, vaan oleellisia olivat yleiset työelämässä vaadittavat valmiudet ja pelisäännöt. Kukkola nimittää näitä kahta perusulottuvuutta opetus- ja kasvatustavoitteiksi. Niitä yhdistää pajalla tehtävän työn mieltäminen opetusvälineeksi, tekemällä oppimisen periaate. Kasvatustavoitteen kautta pajan tavoitteena nähdään nuoren tukeminen työelämään pääsyssä ja siellä pärjäämisessä. Muina keskeisinä – ammattitaitoja tärkeimpinä – tavoit- teina ohjaajat pitivät lisäksi itseluottamuksen kasvattamista ja muuta henkistä tukemista, sosiaalisten taitojen kohentumista ja ammattiuran selkiytymistä. Kukkola tulkitsee tämän elämäntilanteen tuke- misen tavoitteen kertovan pajojen piilo-opetussuunnitelmasta. (20–41, 77–81.)

Kukkola tarkastelee, millaisia keinoja ohjaajat käyttävät päästäkseen eri tavoitteisiin. Kovin tarkkaan ohjaajat eivät ammatillisten taitojen opettamisen menetelmiään kuvanneet. He kertoivat käytännönläheisesti vain esittelevänsä pajanuorille perustekniikat, jonka jälkeen aloitetaan työsken- tely. Oppimisen nähdään tapahtuvan konkreettisten työstä saatujen oivallusten kautta. Keskeistä Kukkolan mukaan on, että teoreettista opetusta ei pidetä pajalla tarkoituksenmukaisena, sillä ohjaajat katsovat nuorten karsastavan kaikkea kouluun liittyvää. Tutkimuksessa korostuu toiminnallisuus- teen perustuva *learning by doing* -periaate. Kukkola kuitenkin uskoo, että teoreettista opetusta ei tulisi kokonaan hylätä vaan se tulisi nivoa tiiviisti käytäntöön. Työelämän vaatimuksiin oppimisen tavoitteen ohjaajat yhdistivät lähinnä työaikojen noudattamiseen. Ohjaajien käyttämät keinot vaih- telivat omien kokemusten kertomisesta ja esimerkkinä toimimisesta sanktioihin. Ohjaajien mukaan pajaryhmän yhteistyötä parantavat eniten haasteellisten tehtävien antaminen, tarpeeksi tiukkojen aikataulujen asettaminen sekä kiinnostavat aiheet ja se, että kaikki ryhmäläiset hallitsevat tehtävän vaatimat taidot. Kukkola tuo esille, että tätä tietoa voisi hyödyntää myös valmennettaessa nuoria työelämään. (41–47, 81–82.)

Itseluottamuksen kasvattamisen ja muun henkisen tukemisen tärkeimpänä keinona ohjaajat pi- tivät onnistumisen kokemuksia. Pajatyössä tähdätään siihen, että nuori kokee hallitsevansa häneltä vaaditut tehtävät. Onnistumisen kokemuksia vahvistavat esimerkiksi myönteinen palaute, vastuun ja itsenäisyyden kasvaminen sekä itse tehdyn työn palkitsevuus. Onnistumisen kokemusten nähdään myös valavan nuoriin tulevaisuuden uskoa. Sosiaalisten taitojen oppimisen keinoille oli Kukkolan mukaan yhteistä se, että niitä opitaan arjen ryhmätyötilanteissa, työn tekemisen lomassa. Ohjaajan tulee toisaalta huolehtia ryhmän koossa pysymisestä sekä jokaisen mahdollisuudesta itseilmaisuu- ja työpanoksen antamiseen ja toisaalta puuttua ryhmässä ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin. Ammatillisen identiteetin selkiytymistavoitteen suhteen ohjaajat toivat esille, että arkityön ohessa he saavat käsityksen

nuoren taipumuksista, mahdollisuuksista ja soveltuvuudesta kyseiselle alalle. Ohjaajien tarkoituksena on antaa nuorille tästä realistista palautetta, kertoa alan opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksista sekä kannustaa ja tarjota mahdollisuuksia uusien asioiden kokeiluun. Pajan aikana nuoret myös tutustuvat eri oppilaitoksiin ja työpaikkoihin sekä saavat toisiltaan vertaistukea. (47–51, 83–85.)

Kukkola tarkastelee myös ohjaajien käyttämien menetelmien muuttumista. Monet ohjaajat kertoivat työn alun olleen vaikeaa. He eivät kokeneet saaneensa riittävästi opastusta tehtäväänsä ja olivat näin ollen epävarmoja työskentelytavoistaan. Kukkola on jakanut ohjaajien alustavat työskentelymallit kolmeen luokkaan: osa sovelsi muualla käyttämäänsä mallia, toiset omaksuivat menetelmiä pajan muilta ohjaajilta ja loput kehittivät menetelmänsä itse. Kukkola tulkitsee, että monilla ohjaajilla oli työnsä aloittaessaan puutteellinen käsitys pajaohjaamisesta. Ohjaajien aikaisemmat opetustilanteet olivat eronneet suhteellisen paljon pajaympäristöstä, ja itse kehitettyjen mallien katsotaan perustuvan liian niukkoihin tietoihin. Toisilta ohjaajilta menetelmien omaksumista Kukkola pitääkin tehokkaimpana keinona. Opetusmenetelmissä katsotaan kokemuksen lisääntymisen myötä tapahtuneen useita pieni-muotoisia muutoksia. Kukkola tiivistää muutokset neljään muutosorientaatioon. Ensimmäinen muutosorientaatio liittyy opetuksen muuttumiseen oppilaskeskeisemmäksi, mikä merkitsee toisaalta sitä, että ohjaaja huomioi ohjattavien taidot ja kiinnostuksen kohteet opetusta suunnitellessaan, ja toisaalta sitä, että ohjaaja antaa oppilaille mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti vuorovaikutteisissa opetustilanteissa. Tämän katsotaan olevan yhdensuuntaista viimeaikaisten pedagogisten suuntausten kanssa. Toinen muutosorientaatio kuvaa sitä, miten opetus on muuttunut luentomaisuudesta käytännöllisemmäksi, vahvasti tekemällä oppimiseen luottavaksi. Kolmas muutosorientaatio viittaa ohjaajan työskentelyvarmuuden parantumiseen, ohjaajan kokemukseen menetelmien hallitsemisen vahvistumisesta. Neljännessä orientaatioissa opetusmenetelmien katsotaan pysyneen muuttumattomina. (51–72, 85–91.)

Kukkola pitää yllättävänä, että kokonaisuudessaan vain hieman alle puolet ohjaajista katsoi menetelmiensä varsinaisesti muuttuneen, jos toimintatapojen varmentumista ei lasketa mukaan. Kukkola tuo esille, että tutkimusten mukaan (esim. Niikko 1993) praktinen tieto kehittyy vain, jos siihen liittyy reflektio-prosessi. Tässä mielessä muuttumattomuus voisi viitata puutteelliseen reflektointiin. Toisaalta Kukkola uskoo, että omassa työssä tapahtuneita muutoksia voi olla vaikea tiedostaa, vaikka menetelmissä olisikin tapahtunut kehittymistä. Kukkola tarkastelee, millaista tukea ohjaajat saavat pedagogisten menetelmiensä kehittämiseksi, ottavatko he työhönsä toisiltaan mallia ja järjestetäänkö pajalla pedagogisiin kysymyksiin keskittyviä kokouksia. Ohjaajien nähdään suhtautuvan toisten mallista oppimiseen hyvin eri tavoin. Suurin osa katsoo ottavansa toisista mallia jatkuvasti, koska kokee sen hyödylliseksi. Lähes yhtä moni kuitenkin kieltää ottavansa muista mallia. Tätä perustellaan esimerkiksi tehtävien erilaisuudella ja omaan näkemykseen luottamisella. Osa kertoi oppineensa mallista alkuaikoina ja osa joissakin pienissä asioissa, mutta ei pitänyt sitä kovinkaan olennaisena. (92–94.)

Pajat eroavat toisistaan pedagogisiin menetelmiin keskittyvien kysymysten käsittelyssä. Yhdelläkään pajalla ei järjestetty kokouksia, joissa käsiteltäisiin erityisesti pedagogisia asioita. Niitä saatettiin käydä läpi muilla foorumeilla, kuten arkityön lomassa tai työnohjauksessa, jota kuitenkin oli tarjolla vain yhdellä pajalla. Kukkola pitää tätä puutteena ja painottaa nuorten kokonaisvaltaisen tukemisen vaativan myös ohjaajien osaamiseen panostamista. Osa ohjaajista oli tilanteeseen tyytyväisiä, mutta monien mielestä keskusteluille on tarvetta. Kukkolan mukaan ilman menetelmien tietoista pohdintaa kehitys on hidasta ja sattumanvaraista. Tällöin myös hiljainen tieto jää helposti siirtämättä. Kukkola nostaakin tutkimushankkeensa kehittämishdotukseksi pajapedagogiaa käsittelevät kokoukset ja reflektion tehostamisen koko organisaation tasolla. Kokouksissa tulisi käsitellä hänen mukaansa ohjaajien henkilökohtaisia toimintatapoja ja työmenetelmiä sekä niiden jalostamista. Näin ohjaajat tulisivat nykyistä tietoisemmiksi omista menetelmistään ja joutuisivat yhteisen pohdinnan kautta syventymään pajatoiminnan tavoitteisiin. Tämän uskotaan avaavan mahdollisuudet kehittämiselle ja muutokselle. (72–75, 94, 100–101.)

Tuomas Leinonen & Terho Pekkala (2001) Kannattaako työpajatoiminta? Tutkimus työpajojen taloudellisesta ja sosiaalisesta toiminnasta. Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja. Nro 12/2001. Helsinki: Opetusministeriö.

Tutkimuksen tarkoituksena on liiketoiminnallisen ajattelun avulla kehittää pajojen sisällöllistä toimintaa entistä suunnitelmallisemmaksi ja pitkäjänteisemmäksi. Tutkimuksessa yhdistetään työpajojen sosiaalisen tuen ja taloudellisen toiminnan tarkastelu ja arvioidaan pajatoiminnan kehittämistarpeita. Työpajatoimintaa analysoidaan yhtäältä taloudellisesti vaihtoehtoisten ja toteutuneiden kustannusten valossa yhteiskunnan eli rahoittajan näkökulmasta. Toisaalta tarkastellaan rahoituksella toteutettuja sisällöllisiä aktiviteetteja ja niiden sosiaalisia vaikutuksia. Pajatoimintaa lähestytään myös organisaation kehittämisen viitekehyksessä arvioimalla strategisen johtamisen ja suunnittelun tilaa sekä operatiivisen eli liiketaloudellisen toiminnan tasoa. 1990-luvulla pajatoiminnasta katsotaan muodostuneen keskeinen työvoimapolitiikan nuoriin kohdentama toimi. Pajojen määrä on sittemmin vähentynyt nuorisotyöttömyyden pienentymisen ja ESR-rahoituksen hupenemisen myötä, ja pajatoiminnan nähdään elävän nyt murroskautta. Pajoilla katsotaan olevan aiempaa enemmän nuoria, jotka tarvitsevat kokonaisvaltaista elämänhallinnallista tukea, ja tällöin pajojen sosiaalisen tukemisen funktio korostuu. Tuomas Leinosen ja Terho Pekkalan mukaan työpajaorganisaatioiden kehittäminen on ollut vähäistä pitkälti projektimuotoisesta toiminnasta johtuen. Tutkimuksessa korostetaan, että projektirahoituksen aikakausi on päättynyt ja nyt on tärkeää kehittää pajaorganisaatioista yhteiskunnallisesti kannattavia toimijoita. (iv, 1–2, 6, 16, 42.)

Leinonen ja Pekkala tukeutuvat sosiaalisen tuen määrittelyssä sosiaalipedagogiseen viitekehykseen. Sosiaalisen tuen katsotaan työpajoissa merkitsevän ensinnäkin mahdollisuutta hahmottaa omaa osaamista suhteessa pajan muihin toimijoihin sekä saada vertaistukea. Lisäksi sen katsotaan merkitsevän mahdollisuutta käyttää pajan tarjoamia toimintoja ja palveluja sekä yhteistyöverkoston palveluita oman elämäntilanteen selkiyttämiseen ja tukemiseen. Sosiaalinen tuki tarjoaa myös mahdollisuuden henkilökohtaisuuden ja aidon välittämisen ilmapiiriin kokemiseen. Sosiaalinen tuki määrittyy näin ollen yksilön kokonaisvaltaiseksi tukemiseksi, ja sen vaikuttavuuden katsotaan toteutuvan pajan sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksen yhteisvaikutuksen tuloksena. Tutkimuksessa työpajoja käsitellään sosiaalisina yhteisöinä. Leinosen ja Pekkalan mukaan sosiaalisten yritysten ja yhteisöjen toiminnan kohdentaminen tulisi käsittää diagnosoitujen vajaakuntoisten työllistämistä laajemmin heikossa työmarkkina-asemassa olevien tukemiseksi. Työpajatoiminnan kehittämisen ja ammatillistumisen kautta työpajojen uskotaan tulevaisuudessa olevan aiempaa vahvemmin sosiaalisin perustein harjoitettua liiketoimintaa. Tutkimuksessa sosiaalisella yhteisöllä tarkoitetaan muista kuin taloudellisista syistä perustettua organisaatiota, jonka tarkoituksena on edistää asiakkaidensa sosiaalista integraatiota. Suurin osa sen työvoimasta on palkattu sosiaalisin perustein, ja toiminnassa korostuvat kuntoutukselliset ja koulutukselliset elementit. (2–5, 16–17.)

Tutkimuskysymykset, aineistot ja menetelmät

Tutkimuksen keskeisiä kysymyksiä ovat: Millaisia näkemyksiä ja kokemuksia pajoilla työskentelevillä nuorilla ja työntekijöillä on sosiaalisen tuen tasosta ja tarpeesta? Miten toimintaa tulisi kehittää, jotta operatiivinen toiminta tukisi sosiaalisen tuen tavoitteita? Miten pajojen sidosryhmät näkevät pajojen

kanssa tehtävän yhteistyön ja sen kehittämisen? Onko toiminta rahoittajan kannalta taloudellista? Tutkimuksen kohteena on kahdeksan työpajaorganisaatiota, jotka on valittu edustamaan erityyppisiä pajoja eri puolelta Suomea. Tutkimusaineisto muodostuu neljästä osasta:

- 1) Pajojen taloudellisen ja operatiivisen toiminnan analysointi sosiaalisen yhteisön toiminnan analysointimallilla (SYTA).
- 2) Työpajanuorten haastatteluaineisto: strukturoidut puhelinhaastattelut, valittu systemaattisella tasaväliotannalla kustakin pajasta 10 vuonna 2000 pajalla ollutta nuorta, joista tavoitettu 61 (76 % kokonaisotoksesta).
- 3) Työpajojen henkilöstön kyselyaineisto: kustakin pajasta mukana on ollut vähintään pajaesimies ja yksi pajaohjaaja (N=21). Kysely on lähetetty vastaajille etukäteen, ja se on käyty keskustellen läpi henkilökohtaisessa tapaamisessa.
- 4) Työpajojen sidosryhmien edustajien kyselyaineisto: jokaisen pajan yhteistyöverkostosta on valittu kaksi edustajaa (N=17), ja kysely on suoritettu samoin kuin pajahenkilöstön kohdalla. SYTA-mallissa on käytetty kirjanpito-, dokumentti- ja haastatteluaineiston lisäksi taloudellista ja operatiivista toimintaa kuvaavia mittareita. Kysely- ja haastatteluaineistoja on analysoitu SPSS-ohjelmalla. Muuttujia on kuvattu lähinnä frekvenssi- ja prosenttijakaumilla, ja tilastollisia eroja tarkasteltu χ^2 -testillä ja korrelaatiokertoimilla. Kerätty aineisto koskee vuotta 2000, ja kyselyt ja haastattelut on suoritettu vuonna 2001. (44–49, 52.)

Tutkimuksessa esitellään sosiaalisen yrityksen toiminnan analysointimalli, SYTA-menetelmä, jonka tavoitteena on organisaatioiden ja niiden rahoittajien sisällöllisen ja taloudellisen toiminnan kehittäminen. SYTA-malli on kehitetty sosiaalisten yritysten toiminnan analysointiin tulkinallisesti hankalassa yhteismitattomassa tilanteessa, kun sosiaalisen yrityksen yhteiskunnalta saamaa tukea halutaan verrata organisaation aikaansaamiin sisällöllisiin hyötyihin. SYTA-analyysi aloitetaan organisaation asemoinnilla sekä toiminnan päämäärien, tavoitteiden ja kehityssuuntien tarkastelulla. Tämän jälkeen analysoidaan asiakasryhmiä ja niiden työllistymisvaihtoehtoja. SYTA jakautuu kahteen osioon: sisältöosiossa tutkitaan toiminnan asiallisten tulosten ja laskentaosiossa toiminnan taloudellisten tulosten muodostumista. Niiden katsotaan yhdessä muodostavan yrityksen tuloksen. Sisällöllistä toiminta-ajatusta tarkastellaan yhteisön ja sen henkilöstön kehittämiseen liittyvien aktiiviteettien sekä asiakasryhmien ammatillisten ja sosiaalisten valmiuksien kehittämiseen kohdistuvien aktiiviteettien kautta. Laskentaosion toteutumalaskentavaiheessa kuvataan toteutuneen tilanteen rahavirratt ja vaihtoehtolaskentavaiheessa vaihtoehtoisen tilanteen minimirahavirratt. Sosiaalisen yrityksen saavuttamaa taloudellista tulosta arvioidaan rahoittajan näkökulmasta, ja arvioinnin perustana ovat toimintaan kohdistetut lisäpanokset ja niillä aikaansaadut vaikutukset. Taloudellisen toiminnan tasoa kuvaavina mittareina käytetään toiminnan laajuutta ja muutosta, kannattavuutta sekä tuottavuutta kuvaavia mittareita. Saavutettuja sisällöllisiä tuloksia arvioidaan analysoimalla sitä, toimiiko yritys sisällöllisen toiminta-ajatuksensa mukaisesti. Yhtenä sisällöllisen toiminnan mittarina voidaan pitää kohderyhmien jatkosijoittumista. (16, 22–29, 37–39.)

Tulokset

Strateginen ja operatiivinen suunnittelu

Tutkimuksen mukaan työpajaorganisaatiossa on nähtävissä pajojen kehityksen eri vaiheita. Pajat toimivat perinteisesti kuntien jonkin hallinnon alan osana, ja niiden toiminta on siten budjettisidonnaista. Leinonen ja Pekkala tulkitsevat tämän haitanneen toiminnan pitkäjänteistä kehittämistä. Pajakentän kehittymisen uusimmassa vaiheessa osa kuntaorganisaatioiden sisällä toimineista pajoista

on siirtynyt yhdistysten ja säätiöiden omistamiksi yksiköiksi. Katsotaan, että näiden organisaatioiden kohdalla toiminnassa ovat korostuneet taloudellisuuden ohella myös toiminnan sisällön tavoitteellisuus ja laadun kehittäminen. Kuntavetoisissa pajoissa tätä kehitystä ei nähdä tapahtuneen. Leinonen ja Pekkala tulkitsevat sen johtuvan hallitustyöskentelyn ja sitä kautta strategisen suunnittelun puutteesta. Leinosen ja Pekkalan mukaan tarvetta on pitkäaikaiselle suunnittelulle ja pajatoiminnan asemoinnille sosiaalisen työllistämisen kenttään. Tämän katsotaan vaativan myös päättäjien tukea. Asiakkaille suunnattujen aktiviteettien suunnittelussa ja toteuttamisessa erot eri hallinnoijatahojen välillä eivät ole olleet suuria. Merkittävimmät erot löytyvät aktiviteettien tuotteistamisesta, josta ovat vastanneet pääasiassa yhdistykset ja säätiöt.

Taloudellinen tulos

Tutkimuksen pajojen yhteiskunnalle aiheuttama lisäpanos tutkimusjaksolla oli 3 428 000 markkaa. Sillä on saatu tuloksina nettopalkkojen lisäystä 2 504 000 markkaa ja yksityissektorin ostoja 3 742 000 markkaa. Kehittämiseen on käytetty 354 000 markkaa. Leinosen ja Pekkalan mukaan pajojen taloudellista tulosta ja sen muodostumistapaa arvioidessa on oltava varovainen, sillä yksiköt toimivat hyvin erilaisissa toimintaympäristöissä. Lisäksi kuntien hallinnoimien pajojen sisäinen myynti tai alihinnoittelu vääristää myynti/yhteiskunnan panos -suhdetta. Leinonen ja Pekkala suosittavat pajojen myynnin kasvattamista yritysyhteistyötä tiivistämällä. Tämän katsotaan auttavan pajan tuotteiden markkinoinnissa ja myynnissä sekä työnteon työmäisen hengen luomisessa ja nuorten jatkotyöllistymisessä. Taloudellisten vaikutusten tulkitaan olevan kannustavia sosiaalisen työllistämisen osalta. (114, 118–120, 154.)

Tutkimuksessa mukana olevien pajuorten keski-ikä oli 22,5 vuotta, ja miehiä heistä oli 59 prosenttia. Ammatillisen koulutuksen oli suorittanut 67 prosenttia, ja se oli keskeytynyt 27 prosentilta nuorista. Leinonen ja Pekkala katsovat, että pajat näin ollen toimivat uusina mahdollisuuksina silloin, kun koulutus keskeytyy tai nuori joutuu työttömäksi. Nuorten työkokemus vaihteli: mukana oli sekä sellaisia nuoria, jotka eivät olleet työskennelleet lainkaan (21 %), että sellaisia, joilla työkokemusta oli jo kohtalaisesti (25 %). Nuorten työttömyysjaksot jäsenyivät suhteellisen lyhyiksi, puolet oli ollut alle vuoden työttömänä (sisältäen työpajan ja muut tukitoimet). (121–122.)

Työpajojen sosiaalisen tuen ja pajojen toiminnan kokeminen

Tutkimuksen pajuoret liittyvät elämäntilanteensa vaikeuden enimmäkseen työn ja työkokemuksen tai koulutuksen puutteeseen. Toisaalta myös lähes kaksi kolmasosaa vastaajista ilmoitti, että elämänhallinnalliset ongelmat tai lähipiirin sosiaaliset suhteet vaikeuttavat heidän elämäänsä. Pajavetäjät pitivät nuorten elämänhallintaan ja koulutukseen liittyviä vaikeuksia nuoria suurempina, ja sidosryhmien edustajat vielä pajavetäjiäkin korostuneempina. Valtakunnallisten erojen katsotaan olevan jossain määrin tasoittumassa, vaikka Itä- ja Pohjois-Suomessa painottuukin työttömyysongelma ja Etelä- ja Länsi-Suomessa elämänhallinnallinen marginalisoituminen. Eri vastaajaryhmät kokevat työpajan tuen funktion hieman eri tavoin. Nuoret katsovat pajan tarjoavan holistisesti sekä työllistymiseen että elämänhallintaan liittyvää tukea. Tärkeimpänä pajan antina nuoret pitivät työkokemuksen saamista ja töiden kokeilemisen mahdollisuutta. Toiseksi tärkeimmäksi nousi ammatinvalinnallinen ohjaus ja opiskelualan selkiytyminen. Kolmanneksi tärkeintä oli elämänhallinnallinen tuki ja itseluottamuksen lisääntyminen. Nuoret kokivat saaneensa pajalta tarvitsemansa tuen. Sitä saatiin eniten pajaohjaajilta sekä jossain määrin myös muilta pajuorilta ja muulta pajahenkilöstöltä. Leinonen ja Pekkala tulkitsevat, että pajoilla kohdataan nuoria aidosti, yksilöllisesti ja tasaveroisesti. Nuorten ja

ohjaajien välisen vuorovaikutuksen katsotaan olevan erittäin toimivaa. Kaikki vastaajatahot arvioivat pajaohjaajien ammattitaidon hyväksi, mutta kehittämistarvetta olisi nuorten elämään liittyvien asioiden ohjaamisessa. (123–131, 146, 148.)

Pajatoiminnan tarkoituksena nuoret pitivät ensisijaisesti työhön liittyvien kokemusten tarjoamista. Pajavetäjien ja sidosryhmien edustajien mielestä toiminnan tarkoitus on sekä elämänhallinnan että työllistymisen tukeminen. Pajavetäjien mukaan pajoilla käytettävät menetelmät muodostuvat työstä, ohjauksesta ja tuesta sekä koulutuksesta. Nuorten vastausten perusteella he saavat pajalla vertaistukea sekä työhön liittyvissä asioissa että sosio-emotionaalisissa asioissa. Pajan katsotaan tarjoavan nuorille sosiaalisen peilin, johon he voivat suhteuttaa omaa elämäntilannettaan. Leinonen ja Pekkala pitivätkin pajan vahvuutena nuorten kokemaa yhteisöllisyyttä. Viranomaistyöhön verrattuna pajatyö määrittyi kaikilla haastatteluryhmillä sitä kiireettömämmäksi, välittävämmäksi, tehokkaammaksi ja henkilökohtaisemmaksi. Pajojen ulkoisen vuorovaikutuksen ulottuvuudella pajat määrittyivät sidosryhmien näkökulmasta merkittäviksi paikallisiksi toimijoiksi, joiden lisäarvona on sellaisten palveluiden tuottaminen, joita muut tahot eivät pysty tuottamaan. Suurin osa pajanuorista piti pajatoimintaa hyvänä sen nykymuodossaan, ja he antoivat vain vähän vinkkejä sen kehittämiseksi. Pajavetäjien ja yhteistyökumppaneiden mukaan nuorten tukemisen kehittämisessä tulee panostaa ennen kaikkea verkostoitumiseen. Tärkeinä pidettiin myös yksilöllisesti räätälöityjä toimia ja arjen tukemiseen liittyvää valmennusta. Leinosen ja Pekkalan mukaan pajoilla tulisi lisäksi panostaa kirjallisten suunnitelmien tekoon, sillä niiden uskotaan selkiyttävän pajajakson tavoitteita ja auttavan niiden saavuttamisessa. (132–147, 149–150.)

Tutkimuksen mukaan 69 prosenttia nuorista on kokenut pajajakson aikana myönteistä muutosta työllistymiseen tai kouluttautumiseen liittyvissä mahdollisuuksissaan. 38 prosenttia koki muutosta sekä työllistymisen ja kouluttautumisen että elämänhallinnan alueilla, mutta vain 3 prosenttia pelkässä elämänhallinnassa. Katsotaan, että nuoren elämänhallinnassa tapahtunut muutos kytkeytyy yleensä työllistymiseen. Näin olleen kokonaisvaltaisen tukemisen onnistuminen edellyttää myös työllistymisen tukemista. Haastatelluista nuorista pajajakson jälkeen 43 prosenttia oli työssä tai koulutuksessa, 34 prosenttia työttömänä, 12 prosenttia työvoiman ulkopuolella ja 11 prosenttia vielä pajalla. Pajan tuen tulkitaan vaikuttavan parhaiten niiden nuorten kohdalla, joiden elämäntilanne on selkiytymätön. Näin ollen Leinonen ja Pekkala suosittavat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tehtävää interventiota. Tarkasteltaessa pajoja niiden organisaatiomuodon mukaan tutkimus osoittaa, että omilla juridisilla pajayksiköissä olleet nuoret ovat kokeneet suurempia myönteisiä muutoksia elämäntilanteessaan kuin kunnan hallinnoimissa pajoissa olleet nuoret. Leinonen ja Pekkala katsovat, että aineiston pienuudesta huolimatta tutkimus antaa viitteitä siitä, että juridinen yksikkö joutuu tehostamaan toimintaansa sekä taloudellisesti että sisällöllisesti. Näyttää myös siltä, että pitkälle tuotteistetut ja kohdennetut palveluprosessit tuottavat muita hieman enemmän myönteisiä muutoksia. (150–154.)

Tutkimuksen mukaan työpajojen vahvimpia osaamisalueita ovat toisaalta sisäinen vuorovaikutus ja toisaalta työn kautta syntyvät myönteiset merkitykset. Leinosen ja Pekkalan mukaan näiden alueiden määrätietoinen kehittäminen edellyttää organisaatioiden kehittämistä sellaisiksi, että ne voivat itsenäisesti päättää resursseistaan. Pajojen tarjoamaa sosiaalista tukea pidetään varsin laajalajaisena sen merkityksessä sekä työn valmiuksien että elämän kokonaisuuden tukemista. Tutkimuksessa tärkeimpänä kehittämistarpeena nousi esille pajojen ulkoinen vuorovaikutus. Tilannetta tulisi selkiyttää perustehtävän ja yhteisten tavoitteiden määrittelyllä sekä asiakasryhmäanalyysin osoittamalla työnjaolla. Yritysten, oppilaitosten, julkisen sektorin ja pajojen tulee tiivistää yhteistyötään. Leinonen ja Pekkala tuovat esille, että työpajatoiminnan ansiot nuorten tukemisessa on todennettu aiemmissakin tutkimuksissa. He painottavat, että on aika tehdä pajoista pysyviä toimijoita ja kehittää niitä sosiaalisen työllistämisen periaatteilla toimiviksi oppiviksi laatuorganisaatioiksi. Pajojen on vastattava kysymykseen toiminnan tarpeesta, tasosta ja tuloksellisuudesta. Tutkimuksen katsotaan osoitta-

van, että kehitysvaiheessa olevat organisaatiot eivät suunnittele ja ohjaa toimintaansa riittävän systemaattisesti. Operatiivisella tasolla tehdään työtä mutta ei pitkäjännteistä strategista johtamista. Leinonen ja Pekkala peräänkuuluttavat pajatoiminnan muuttamista kunnan hallintoyksikön alta sopimusperusteiseksi toiminnaksi. Tämä tarkoittaa organisaatioiden yhtiöittämistä, säätiöittämistä tai yhdistysmuotoiseksi muuttamista. Se merkitsee, että pajaorganisaatio ja sidosryhmät tekevät asiakasryhmäanalyysin perusteella sopimuksen pajan tuottamista ja myymistä palveluista. Tämä edellyttää tuotteistamista, liiketoiminta-ajattelua ja sopimustekniikan osaamista. Leinonen ja Pekkala katsovat, että pajoilla on osaamista substanssityöhön, mutta yhteiskunnan tukea tarvitaan muutosprosessien toteuttamiseen. (154–158.)

Kirsti Laakso (2001) Tekemisen meininkiä elämään. Nuorten työpajatoiminnan arviointia. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 3/2001. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskus.

Tutkimuksessa arvioidaan työpajatoimintaa ja sen vaikuttavuutta asiakaslähtöisenä laadun arviointina. Tarkoituksena on selvittää nuorten näkemyksiä pajatoiminnasta. Tutkimuksen lähtökohtana on työpajatoiminnan seuranta. Kirsti Laakson mukaan pajatoiminnan seuranta on ollut vähäistä. Sitä on tehty lähinnä ESR-hankkeisiin liittyvissä tutkimuksissa, jolloin on keskitytty pääasiassa määrällisen tiedon, kuten pajan jälkeisen sijoittumisen, tarkasteluun. Laakso nostaa esiin sen, että laadullista seurantatutkimusta olisi tarpeen lisätä. Tutkimuksessa työpajat nähdään koulutuksen ja työelämän välimaastoon sijoittuvina aktivoijina ja syrjäytymisprosessin katkaisijoina, jotka tarjoavat laaja-alaisia koulutus- ja työllistymispalveluja heterogeeniselle nuorten joukolle. (1, 4, 6–12.)

Tutkimus on jatkoa Laakson vuosien 1996 ja 1998 tutkimuksille, joissa käytettyjä arviointimenetelmä on kehitetty ja joiden tuloksiin vuoden 2001 tutkimustuloksia verrataan. Tavoitteena on seurata barometrityyppisesti nuorten työpajatoiminnan vaikuttavuutta sekä pajojen asiakaskunnan profiilia ja syrjäytymisastetta. Vaikuttavuutta tarkastellaan pajanuorten työpajatoiminnalle asettamien tavoitteiden ja niiden toteutumisen arvioinnin kautta. Tavoitteena on myös selvittää, onko pajojen ominaisuuksilla yhteyttä niiden vaikuttavuuteen. Tutkimuksella pyritään lisäksi palvelemaan mukana olevia työpajoja *benchmarking*-periaatteen mukaisesti. Tutkimuksen aineisto muodostuu pajoilla tehdyistä alku- ja loppuarvioinneista. Tutkimuksen asiakasnäkökulmaa edustaa lisäksi nuorille pajajakson päättyessä tehty arviointikysely. Tutkimuksessa on ollut mukana 17 työpajaa ja 288 niillä työskentelevää nuorta. Tutkimustehtävänä on ensisijaisesti nykytilanteen kuvaus, ja analyysimenetelmät ovat pääasiassa prosenttijakaumien laskemista, paikoin on käytetty korrelaatioanalyysiä. Tutkimuksen työpajojen katsotaan edustavan kohtuullisen hyvin ajankohdan suomalaista työpajakenttää ja olevan poikkileikkauskuvaus vuosien 2000–2001 tilanteesta. Laakson aikaisempien tutkimusten perusjoukkoon ovat kuuluneet kaikki suomalaiset työpajat ja otantaan on otettu eri puolilta maata erikokoisia eri alojen pajoja. Suurin osa tämän tutkimuksen pajoista on ollut mukana aikaisemmissakin tutkimuksissa. Pajojen asiakkaiden ikä on vaihdellut 17 vuodesta 55 vuoteen, mutta valtaosa kohderyhmästä on ollut alle 25-vuotiaita. Tutkimuksessa on ollut mukana 157 miestä (55 %) ja 130 naista (45 %). (1, 11–18.)

Laakson kehittämässä arviointimenetelmässä pajajakson alussa nuori ja ohjaaja käyvät alkukeskustelun ja määrittelevät yhdessä tavoitteet pajajaksole. Tarkoituksena on ohjata toimintaa suunnitelmalliseen suuntaan. Pajajakson päättyessä nuori ja ohjaaja arvioivat tavoitteiden saavuttamista ja saavuttamisen mahdollisia esteitä. Keskustelut kirjataan arviointilomakkeelle. Valittavina olevien tavoitealueiden määrittelyssä on hyödynnetty ESR:n *Youthstart*-ohjelman tavoitteita ja pajatoimijoi-

den näkemyksiä, ja esteiden määrittelyssä on käytetty Jyväskylän sosiaalityön vaikuttavuusarvioinnin mallia. Arviointilomakkeelle on merkitty myös syrjäytymisasteen laskemista varten taustamuuttujia ja yhteistyötahot, joiden kanssa kukin nuori on ollut tekemisissä. (13–15, 17.)

Tulokset

Laakso tulkitsee nuorten intressien riippuvan pitkälti heidän erilaisista koulutustaustoistaan. Aikaisempiin arviointeihin verrattuna pelkän peruskoulun käyneiden osuus on pajoilla hieman kasvanut ja ammattitutkinnon suorittaneiden osuus laskenut. Tämän katsotaan kuvastavan työllisyystilanteen kohentumista. Toisaalta myös ylioppilaiden määrä on hieman lisääntynyt. Nuorten työkokemus on heikentynyt aiempiin tutkimusvuosiin verrattuna: nyt 20 prosentilla ei ollut aiempia työsuhteita lainkaan ja vain 40 prosentilla oli ollut yhdestä kahteen työsuhdetta. Työsuhteet olivat myös aiempaa lyhytkestoisempia. Tämän nähdään juontuvan ikärakenteen nuorentumisesta. Pajoilla työskenteli vuonna 2000 aiempaa enemmän naisia, minkä katsotaan liittyvän pajojen tarjonnan laajentumiseen. Nuorten viimeisimmän työttömyysjakson pituuden perusteella selvitetiin pitkäaikaistyöttömyyttä, ja yli vuoden kestänyt työttömyys katsottiin syrjäytymisprosessin riskitekijäksi. Tutkimuksen nuorista 15 prosenttia kuului tähän ryhmään, ja heidän kohdallaan työpaja nähdään merkittäväksi mahdollisuudeksi kohentaa elämäntilannetta. Keskusteltaessa pajalle hakeutumisen syistä nuoret ilmoittivat tullessaan pajalle ennen kaikkea omasta kiinnostuksestaan. Seuraavaksi tärkeimmäksi syyksi nousi työvoimatoimiston kehoitus, ja osa nuorista oli saapunut pajalle kavereiden innostama tai sattuman kautta. Aiempiin tutkimusvuosiin verrattuna nuorten oman motivaation osuus on kasvanut. Nuoret kokivat pajan tehtävien vastaavan heidän tarpeisiinsa: 90 prosenttia katsoi niiden soveltuvan heille vähintään hyvin. Nuorten pajajaksolle asettamia odotuksia kartoittavan avoimen kysymyksen vastaukset liittyivät ammatinvalinnan selkiytymiseen sekä työkokemuksen, taitojen ja rahan hankkimiseen. Aiempia vuosia useammin mainittiin myös pisteiden kerääminen koulutushakuja varten, minkä katsotaan liittyvän ylioppilaiden määrän kasvuun. (23–28, 35, 46.)

Laakso pitää hieman yllättävänä tuloksena sitä, että nuorten ja ohjaajien yhdessä valitsemissa tavoitteissa tärkeimmiksi eivät nousseet työn saanti ja ammatilliset asiat, vaan laajemmin inhimilliseen elämään liittyvät seikat, kuten parempi elämän hallinta ja itsensä kehittäminen (molemmissa 66 %). Hieman alle puolet vastanneista oli valinnut tavoitteekseen ammatinvalinnan selkiyttämisen ja pajajaksolle työllistymisen. Ammatillisen koulutuksen suorittaneet tavoittelivat myös ammatillisten valmiuksiensa parantamista. Laakson mukaan arviointiaineisto osoittaa, että kokonaisuudessaan paria poikkeusta lukuun ottamatta tavoitteet on saavutettu hyvin: yli puolet nuorista suoritti pajajaksonsa tavoitteen mukaisesti tai jopa sitä paremmin. Parhaiten saavutettiin elämän hallintaan ja itsensä kehittämiseen sekä työllistymiseen liitetyt tavoitteet. Myös ammatillisen koulutuksen suorittaneet onnistuivat hyvin ammatillisten valmiuksiensa parantamisessa. Heikoiten onnistuttiin ammatin hankkimisessa ja peruskouluarvosanojen korottamisessa, mutta toisaalta nämä eivät pajojen keskeisiä tavoitteita olekaan. Jos pajajaksolle asetettuihin tavoitteisiin ei ylletty, ohjaajat arvioivat, miksi näin oli käynyt. Yleisimpänä syynä pidettiin sellaisia ulkoisia tekijöitä, joihin pajan keinoin ei voitu vaikuttaa, kuten sairastumista, päihde- tai huumeongelmaa, raskautta tai armeijaan menoa. Muina tekijöinä mainittiin liian vaativat tai ristiriitaiset tavoitteet, sitoutumattomuus sekä työ- tai opiskelupaikan saaminen. Tutkimuksen nuorista pajan keskeytti 22 prosenttia, ja heistä vain noin kolmasosa keskeytti myönteisen syyn, kuten työ- tai opiskelupaikan, vuoksi. Laakso toteaa, että valitettavan moni päättyy pajan keskeytettyyään tai sen päätettyään työttömäksi. Lähes puolella pajajakson suorittaneella nuorella ei ollut tietoa muusta jatkomahdollisuudesta, neljännes oli menossa työ- tai opiskelupaikkaan. (19–23, 30–32.)

Tutkimuksessa selvitetiin korrelaatioanalyysin avulla iän, koulutuksen, työhistorian ja pajalle

hakeutumissyyn sekä pajan koon ja paikkakunnan työttömyysasteen yhteyksiä asetettuihin tavoitteisiin. Oma motivaatio pajalle tulossa näyttää auttavan merkittävästi tavoitteiden saavuttamisessa: ammatillisten valmiuksien saavuttamisessa on onnistuttu hyvin ja pajalta on saatu tukea ja ohjausta. Iällä oli yhteys tavoitteisiin siten, että mitä vanhempi pajanuori oli, sitä paremmin elämänhallinnan saavuttamisessa onnistuttiin. Korkeammin koulutetut taas onnistuivat huonosti koulutettuja paremmin työtehtävissään, ja useissa työsuhteissa aiemmin työskennelleet onnistuivat muita paremmin ammatillisten valmiuksien hankkimisessa. Vaikuttaa siis siltä, että tavoitteita on saavutettu sitä heikommin, mitä kehnompia pajalle tulijan tilanne on alkujaan ollut. Tämä perustelee huomion kiinnittämistä erityisesti näiden nuorten tukemiseen. Työttömyysasteen suhteen osoittautui, että mitä korkeampi oli paikkakunnan työttömyysaste, sitä paremmin pajajakso monessa suhteessa onnistui. Pajojen koolla oli yhteys tavoitteiden saavuttamiseen siten, että isommilla pajoilla onnistuttiin pieniä pajoja paremmin ammatilliseen osaamiseen ja elämänhallintaan liittyvissä asioissa. Tämän uskotaan liittyvän suurempien pajojen monipuolisempiin resursseihin. (32–33, 47.)

Laakson mukaan arviointitietoja kaikilta kolmelta arviointivuodelta ei voitu verrata keskenään paikkakuntien työllisyystilanteen, pajatoiminnan sisällön ja käytänteiden vaihtelun vuoksi. Tutkimuksessa on tästä syystä vertailtu vuosia 1996 ja 2000 sekä 1998 ja 2000. Vuoteen 1996 verrattuna vuonna 2000 on valittu useammin tavoitteiksi ammatillisten valmiuksien ja elämänhallinnan parantaminen sekä elämänuran suunnittelu. Pelkkää pajajaksolle työllistymistä oli puolestaan valittu aiempaa vähemmän. Vuodesta 1998 puolestaan ammatillisten valmiuksien parantamisen suosio oli laskenut ja työllistymistilanteen noussut. Myös elämänhallinnan parantamista pidettiin aiempaa useammin tavoitteena, minkä tulkitaan liittyvän paja-asiakkaiden tilanteiden vaikeutumiseen. Molempien arviointiryhmien kohdalla lisäksi itsensä kehittämisen tavoite on yleistynyt. Tämän uskotaan kuvastavan nuorten kasvanutta tietoisuutta pajojen tarjoamista mahdollisuuksista. Tavoitteiden saavuttamisen vertailu osoittaa, että vuodesta 1996 tilanne on kohentunut merkittävästi: kaikki tavoitteet on saavutettu aiempaa paremmin vuonna 2000. Jo vuonna 1998 lähtötilanteessa katsotaan tapahtuneen selvää edistystä. Tuloksia selittää ennen kaikkea työllisyystilanteen merkittävä parantuminen. Toisaalta myös pajatoiminnan ammatillistumisen katsotaan lisänneen onnistumisia ohjaustaidon, innovatiivisuuden ja työtehtävien kehittymisen kautta. Tutkimus vahvistaa näkemystä työllistymistilanteen heijastumisesta pajoihin: hyvän työllisyystilanteen aikana pajoilla työskentelee nuori, kouluttamaton, vähän työkokemusta hankkinut tai toisaalta pitkään työttömänä ollut asiakasjoukko. Vuonna 2000 sosiaalitoimisto oli aiempaa enemmän ohjannut nuoria pajalle, ja tämän katsotaan myös kuvastavan asiakaskunnan tilanteen vaikeutumista. Toisaalta pajalle omasta kiinnostuksesta tulleiden osuus on kasvanut, ja sen uskotaan liittyvän pajojen houkuttelevuuden lisääntymiseen. (34–43.)

Nuorten tyytyväisyyttä pajatoimintaan tutkittiin arviointikyselyn kautta. Tyytyväisimpiä nuoret olivat saamaansa työn ohjaukseen, ja kolme neljäsosaa piti opastusta riittävänä. Arviot ovat parempia kuin aiempina vuosina. Myös alkuperähdytykseen ja ohjaajilta saatuun muuhun tukeen oltiin suhteellisen tyytyväisiä. Eniten lisätukea olisi kaivattu pajan jälkeiseen työllistymiseen. Aiempiin vuosiin verrattuna pajalla saatavan muun tuen ja pajan jälkeisen opastuksen katsotaan hieman heikentyneen. Valtaosa nuorista oli tyytyväisiä työtehtäviin ja katsoi pajan vastaavan heidän tarpeisiinsa. Suuria muutoksia tyytyväisyydessä pajajakson päättyessä ei myöskään ole tapahtunut. Laakso nostaa esille pajan jälkeisen tilanteen: vaikka se onkin kohentunut erityisesti ensimmäisestä arviointikerrasta ja työllistyvien osuus on kasvanut, pitää hän muutosta yllättävän vähäisenä. Kaiken kaikkiaan tutkimuksen asiakaspalautteen katsotaan olevan varsin myönteistä. Kriittisiä kommentteja oli suhteellisen vähän, eniten kritisoitiin pajajakson lyhyttä. Laakso tuo esille, miten nuorten vapaamuotoisista vastauksista aistii aitoa paja-aikaan liitettyä tyytyväisyyttä. Hän uskoo, etteivät tavalliset työpaikat pysty tarjoamaan nuorille näin antoisia ja monella tapaa myönteisiä kokemuksia. Pajan keskeisinä etuina Laakso pitää työskentelyn yhteisöllistä luonnetta ja vertaistuen saamista. (28–30, 43–45.)

Mikko Kuoppala & Petri Virtanen (2000) Kadonneiden aarteiden metsästy. Suomalaisten nuorten työpajojen lupaavat käytännöt. Kehittämishankkeen loppuraportti. Net Effect Oy. Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja. Nro 8/2000. Helsinki: Opetusministeriö.

Julkaisu on opetusministeriön toimeksiannosta vuonna 1999 käynnistetyn työpajatoiminnan kehittämishankkeen loppuraportti. Hankkeen tarkoituksena oli ensinnäkin tuottaa tietoa nuorten työpajatoiminnan tilanteesta vuosituhaten vaihteessa. Toisena tarkoituksena oli tarkastella työpajojen lupaavia käytäntöjä, niiden syntyolosuhteita ja -esteitä sekä mahdollista siirrettävyyttä. Mikko Kuoppalan ja Petri Virtasen mukaan tutkimushetkellä työpajatoimintaa leimasi ESR-rahoituksesta ja kuntien sitoutumattomuudesta johtuva epävarmuus toiminnan jatkuvuudesta. Tämän nähtiin vaikeuttavan pajatoiminnan kehittämistä. Kokonaisuudessaan työpajoilla katsotaan olevan merkittävä mutta epävirallinen asema nuorten palvelujärjestelmässä koulun ja työelämän välissä. Tämän tulkitaan edellyttävän työpajoilta jatkuvaa muuntautumiskykyä. Tutkimuksen aineisto muodostuu työpajojen vastuuhenkilöiltä loppuvuodesta 1999 kerätystä kyselystä (126 pajaa, vastausprosentti 45–50) ja vuoden 2000 alussa 14 työpajalla tehdyistä haastatteluista ja havainnoinnista. Vastausaktiivisuudesta johtuen katsotaan, että Pohjois-Pohjanmaan pajat ovat kyselyssä yliedustettuina ja Hämeen, Pirkanmaan ja Etelä-Savon pajat puolestaan aliedustettuina. Pajat, joilla haastatteluja ja havainnointia on tehty, on valittu kyselyvastausten (relevanttius hyvien käytäntöjen kehittämisen kannalta) ja pajojen maantieteellisen sijainnin (valtakunnallinen kattavuus) perusteella. Tutkimuksessa ovat mukana vain sellaiset pajat, jotka ovat saaneet opetusministeriöltä tukea. (1–5, 45, 95.)

Tulokset

Työpajoille tehdyn kyselyn mukaan suurin osa pajatoiminnasta on kunnan tai kaupungin hallinnoimaa nuorisotoimen alaista toimintaa. Pajoista 75 prosenttia oli kunnallisia, 12 prosenttia toimiyhdistysten alaisuudessa, 8 prosenttia seutukuntien tai kuntayhtymien alaisuudessa, 2 prosenttia oppilaitosten alaisuudessa, 2 prosenttia säätiöiden alaisuudessa ja 1 prosentti osakeyhtiöiden alaisuudessa. Tutkimushetkellä noin 40 prosenttia pajoista oli ESR-projekteja, 47 prosenttia toistaiseksi toiminnassa olevia pajoja ja 12 prosenttia osittain projektirahoituksen turvin toimivia pajoja. Kuoppala ja Virtanen tulkitsevat, ettei kyseessä ole vakiintunut työpajaverkosto. Projektitoiminnan hyvänä puolenä pidettiin joustavuutta, ja toistaiseksi toimivien pajojen valttina puolestaan nähtiin toiminnan pitkäjänteisyys. Työpajojen rahoitus koostui pääasiassa viidestä lähteestä: hallinnoivien kuntien tai kaupunkien (95 %), opetusministeriön (77 %), työministeriön (64 %) ja ESR:n (51 %) rahoituksesta sekä pajojen omasta tuotosta (45 %). Avustuksia saatiin myös RAY:ltä (9 %) ja yksityisiltä tahoilta (5 %). Huomattavin ero rahoitusperustassa löytyy ESR-rahoituksesta: projekteilla tuen osuus on 36 prosenttia, ja toistaiseksi toimivilla pajoilla vain 6 prosenttia. Tutkimuksen mukaan yleisin työpajamalli on useasta eri työskentelylinjasta koostuva alle 25-vuotiaille suunnattu työpaja (46 %). Seuraavaksi tyypillisin (19 %) on yhden työskentelylinjan versta, joita löytyy eniten pieniltä paikkakunnilta. Kymmenisen prosenttia pajoista toimii osana suurempaa ja muille kohderyhmille kuin nuorille suunnattua toimintakeskusta. Kohderyhmien laajentuminen yli 25-vuotiaisiin ja pitkäaikaistyöttömiin katsotaan olevan seurausta sekä nuorten työttömien määrän vähentymisestä että projektiperustaisesta reagoinnista työpajapalvelujen kysyntään. Tuotantokouluja pajoista on 7 prosenttia. Yhteensä 15 prosenttia

on epätyypillisiä ja työpajattomia projekteja, esimerkiksi vaihtoehtoinen ammattikoulu, lastensuojelun jälkihuolto projekti sekä erilaiset elämänhallinta- ja työllisyysprojektit. (4–10.)

Kyselyn perusteella yli puolet pajanuorista on miehiä (63,5 %). Pajatoiminta määrittyy pääasiassa toimenpiteeksi työttömille: pajalaisista on työttömiä 95,5 prosenttia, ja lopuille ei-työttömille paja voi tarjota kontekstin esimerkiksi työkokeiluun, yhdyskuntapalveluun tai pajakoulu-opiskeluun. Itä- ja Pohjois-Suomessa on enemmän ammatillisen tutkinnon suorittaneita kuin Etelä-Suomessa. Kuoppala ja Virtanen katsovat, että työpajat ovat kohtuullisen hyvin resursoituja ohjaajien määrän suhteen: yhtä ohjaajaa kohden on ollut keskimäärin neljä nuorta. On kuitenkin tuotu esille, että asiakaskunnan haasteellistuttua ohjaukseen tulee kiinnittää aiempaa enemmän huomiota. Ohjaajien suhteen suurin ongelma on ollut erityisesti ESR-projekteissa se, että ohjaajiksi on saatu palkata vain työttömiä työllistämistuella korkeintaan kahden vuoden ajaksi. Tutkimusaikaan ohjaajista oli 57 prosenttia työllistettyjä oman alansa ammatilaisia, 15 prosenttia oli työllistettyjä oman alansa sekä sosiaali- tai nuorisotalon ammatilaisia, 6 prosenttia oli vakituksessa työsuhteessa, noin 10 prosenttia oli sekä vakituksia että määräaikaista tai työllistettyjä ja 12 prosenttia entisiä työllistettyjä, joiden työsuhteita on jatkettu. Työpajatoiminnan yleisessä epävarmuudessa on siis kyse pitkälti myös ohjaajien työsuhteiden määräaikaaisuudesta. Kuoppalan ja Virtasen mukaan ongelma tiivistyy pajoja hallinnoivien kuntien toimintaan sitoutumattomuuteen. Kyselyn perusteella nuorisotyöttömyyden pienentyminen on näkynyt nuorten haasteellistumisena 30 prosentilla pajoista ja rekrytointivaikeuksina 25 prosentilla pajoista. Suunnilleen saman verran oli kuitenkin pajoja, jotka kokivat, ettei työttömyyden lasku ollut vaikuttanut heidän toimintaansa mitenkään. Nämä pajat olivat korkean työttömyyden alueilta Itä- ja Pohjois-Suomesta. Toiminnan nähdään olevan jakautumassa alueellisesti kahtia niin kohderyhmien kuin kehitysnäkymien suhteen, ja Etelä- ja Länsi-Suomessa ollaan siirtymässä vaiheeseen, jossa toimintaa kehitetään vastaamaan moniongelmaisten nuorten tarpeisiin. Kuoppalan ja Virtasen mukaan pajatoimintaa kehitettäessä ja kehittämisesresursseja jaettaessa on jatkossa kiinnitettävä huomiota tähän erilaistumiseen. (10–15, 29–30, 35–36, 84.)

Kyselyyn vastaajat katsovat, että pajatoiminnalla on nuorten elämäntilanteen kannalta eniten vaikutusta syrjäytymisen ehkäisyssä sekä yleisesti elämäntilanteen ja itsetunnon kohenemisessä. Lisäksi sen uskotaan vaikuttavan nuorten työnsaantimahdollisuuksiin ja opiskeluiden aloittamiseen. Enää vähemmistö pajoista on keskittynyt pelkkään työntekoon, ja suurimmalla osalla pajoista toiminta koostuu sekä pajatyöskentelystä että koulutuksesta, vaikkakin koulutusta on yhä vain pieni osa jaksosta. Kurssit ovat useimmiten automaattista tietojenkäsittelyä, lyhyitä ammatillisia kurseja, ensiapua, tutustumiskäyntejä, elämänhallintaa tai pajan alkuun sijoitettavaa ohjaavaa koulutusta. Kuoppala ja Virtanen tulkitsevat perinteisen työpajakulttuurin tässä suhteessa muuttuneen. Kuoppalan ja Virtasen mielestä työpajatoiminta on työvoimahallinnon ohjeistuksesta johtuen liiaksi kangistunut kuuteen kuukauteen. Nuorten tilanteiden haasteellistuttua olisi yhä tärkeämpää pystyä muokkaamaan jaksoista yksilöllisten tarpeiden mittaisia. Kyselyn myönteisenä yllätyksenä pidetään sitä, että pajanuorista oli puoli vuotta jakson päättymisen jälkeen keskimäärin joka neljäs töissä avoimilla markkinoilla. Hieman useampi on kuitenkin jäänyt työttömäksi. Ammatillisessa koulutuksessa oli reilu 20 prosenttia, työvoiman ulkopuolella 8 prosenttia ja jossakin työvoimapolitiittisessa toimenpiteessä 12 prosenttia nuorista. Keskimääräiseksi sijoittumisasteeksi on laskettu 52 prosenttia, mutta valtakunnallisesti löytyy suurta vaihtelua. Vain joka kymmenennellä pajalla jaksoon sisältyy työharjoittelua paikallisissa yrityksissä. Kuoppala ja Virtanen pitävät muutoinkin pajojen heikkoa yritysyritysteistyötä ongelmallisena ja katsovat, että pajojen tulisi olla aktiivisempia pajan jälkeisten työ- ja oppisopimuspaikkojen etsimisessä sekä tiivistää yhteyksiään oppilaitoksiin. Kuoppala ja Virtanen katsovat kuitenkin, että kohderyhmän huomioon ottaen nuoret sijoittuvat suhteellisen hyvin pajan jälkeen. (15–26.)

Tutkimuksessa kartoitettiin pajojen hyvinä pitämiä käytäntöjä. Keskeisimmäksi nousivat nuoren kokonaisvaltainen huomioiminen, pajan verkostoyhteistyö, oikeiden töiden tekeminen, jatkopolkujen rakentaminen ja yritysyritysteistyö. Myös yhteiset menettelytavat pajojen kesken ja pajajaksoon kuuluva

koulutus saivat mainintoja. Kuoppala ja Virtanen katsovat, että nuorten tilanteiden mutkistuttua tarpeisiin vastaaminen edellyttää aiempaa monipuolisempaa toimintaa, kokonaisvaltaista otetta ja yhteistyöverkoston asiantuntemusta. Kyselyvastausten perusteella pajojen omat hyvät käytännöt eivät juuri eroa yleisesti hyvinä pidetyistä käytännöistä. Vastaajat myös uskoivat, että hyvät käytännöt ovat muualle sovellettavissa. Kuoppalan ja Virtasen mielestä nämä seikat kertovat siitä, etteivät pajatoimijat liiemmälti seuraa muualla pajakentällä tehtävää kehittämistyötä. Pajavastuuhenkilöt pitivät keskeisimpinä lupaavia käytäntöjä synnyttävänä olosuhteena hyvää verkostoyhteistyön ilmapiiriä. Pajan tulee myös olla olennainen ja tunnustettu osa paikallista palvelujärjestelmää. Myös yhteistoiminta nuorten kanssa ja kovan työn tekeminen mainittiin. Ylivoimaisesti suurimmaksi esteeksi hyvien käytäntöjen luomiselle nousi byrokratia. Eniten kritiikkiä herättivät työhallinnon joustamattomat säädökset, jotka liittyivät esimerkiksi pajajakson kestoon ja yritysharjoitteluun. Kyselyn perusteella Kuoppala ja Virtanen tiivistävät pajakentän tuntoja siten, että vallitsevissa epävarmoissa olosuhteissa oman pajan tai muiden pajojen lupaaviin ja hyviin käytäntöihin ei ole pystytty kiinnittämään kunnolla huomiota. Tässä tilanteessa käytäntöjen tuotteistuksen ei katsota vielä olevan ajankohtaista. Kuoppala ja Virtanen katsovat, että hyvät käytännöt syntyvät pitkäaikaisissa paikallisissa prosesseissa, ja tästä syystä niiden siirtäminen on vaativaa. Käytäntöjen innovatiivisuutta pidetään suhteellisenä: ne ovat usein hyvin pragmaattisia mutta tarkoituksenmukaisia. Mikä on uutta jollakin paikkakunnalla, ei ole sitä toisaalla. Kuoppalan ja Virtasen mukaan olennaista on, miten pajat pystyvät vastaamaan muun paikallisen palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin. (37–44, 73–74, 84.)

Tutkimuksessa työpajojen rooli määrittyy ponnahduslaudaksi koulutus- ja työmarkkinoille. Toisaalta katsotaan, että pajat on suunnattu myös syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Näin ollen toiminta jäsenyyksiä ennen kaikkea elämänhallinnan tukemiseksi ja vain vähäisessä määrin pelkäsi työllisyyden hoidoksi. Pajojen asemaa paikallisessa nuorten palvelujärjestelmässä pidetään olennaisena. Etenkin pienillä paikkakunnilla pajatoiminnan nähdään olevan monelle nuorelle ainoa vaihtoehto työttömyydelle. Joka kymmenes paja yhdistää itseensä myös ”ammatinvalinnan teho-osaston” rooliin. Kuoppala ja Virtanen tiivistävät, että pajatoimintaa harjoitetaan Suomessa monenlaisissa olosuhteissa ja vaihtelevista lähtökohdista. Pajojen roolia muokkaa pitkälti nuorisotyöttömyyden määrä ja -rakenne sekä muu paikallinen tarjonta. Tästä syystä ei ole mahdollista luoda yhtä linjausta siitä, mihin suuntaan työpajatoimintaa tulisi kehittää. Tutkimukseen vastanneet kaipasivat toiminnalle eniten jatkuvuutta, vakautta ja pysyvyyttä. Uskotaan, että työpajojen mahdollisuudet ja vahvuudet löytyvät niiden kyvystä muuntautua suhteessa muuhun verkostoon. Monet katsovat tämän kuitenkin edellyttävän vakinaisluontoista toimintaa sekä tasa-arvoista ja vakiintunutta asemaa koulutuksen ja työmarkkinoiden jatkumolla. (78–83.)

Kuoppala ja Virtanen tulkitsevat, ettei pajoilla ole vielä oivallettu työprosessien tunnistamisen ja aitoon asiakaslähtöisyyteen perustuvaa laatuajattelua. Puutteena pidetään etenkin hankkeiden onnistumisten vähäistä dokumentointia. Kehittämishankkeissa tuoteajattelun ja tuotteistamisen katsotaan jääneen hyvin vähälle. Kuoppala ja Virtanen pitävät kuitenkin tuotteistamista ja vertailukehittämistä (*benchmarking*) keskeisinä keinoina, joilla hyviä käytäntöjä voidaan löytää ja levittää. Tuotteistamisen katsotaan merkitsevän sitä, että määritellään tuote, sen muotomäärät ja kehittämisprosessin menettelytavat tavoiteltavana pidettävän suoritukselle. Tuotteistamisen katsotaan helpottavan sekä siirrettävyyttä että markkinointia. Vertailukehittämisellä tarkoitetaan puolestaan sitä, että organisaatiosta tunnistetaan kehittämisen kohde ja etsitään toinen organisaatio, jonka katsotaan suoriutuneen hyvin vastaavanlaisesta tilanteesta. Kuoppala ja Virtanen uskovat, että innovaatioiden syntyä ja levittämistä auttavat lisäksi riskinottoon kannustaminen, kehittämishankkeiden tuottajien palkitseminen, hankkeiden laatuajattelun edistäminen, tietopankit sekä pajahankkeiden toteuttajille suunnatut innovaatio-orientoituneet koulutusohjelmat. (86–91.)

Minna Heikkinen & Tuomas Leinonen & Kari Paakkunainen & Terho Pekkala (2000) Etsijänuoria, mestareita ja kisällejä. Lex Kainuu Erityistyöp ajahankkeeseen kuuluvien Etsijänuoretprojektin ja Mestari-kisälli-projektin arviointitutkimus. Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja. Nro 7/2000. Helsinki: Opetusministeriö.

Julkaisu on arviointitutkimus vuonna 1999 käynnistetyn Lex Kainuu Erityistyöpajahankkeen³⁶ kahdesta projektista, Etsijänuoret-projektista ja Mestari-kisälli-projektista. Erityistyöpajoilla tarkoitetaan hankkeita, joissa tavanomaiseen työpajatyöhön yhdistyy vahvasti koulutuksellisuus sekä nuorten elämäntilanteiden ja tulevaisuuden kokonaisvaltainen tukeminen. Tutkimuksessa arvioidaan projektimallien lähtökohtia, toteutusta, toimintaprosessia, tuloksia, vaikuttavuutta, tehokkuutta ja merkityksiä. Monitahoevaluoinnin ja triangulaation periaatteiden mukaisesti tutkimusta on toteutettu eri metodein ja aineistoa tuotettu eri menetelmin useista näkökulmista. Tutkimuksessa hyödynnetään sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista analyysiä. Arviointi on toteutettu osittain toimintaan osallistuvana evaluaationa. Arviointiaineistoa on hankittu kolmella tasolla, projekteihin osallistuvien nuorten ja aikuisten, projektien vastuullisten toimijoiden sekä muiden yhteiskunnallisten toimijoiden tasolla. Aineisto koostuu kolmesta osasta: 1) osallistujien haastatteluista ja kyselyistä, 2) prosessin seuraamisesta, osallistuvasta havainnoinnista ja mallin dokumentoinnista ja 3) yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ja toimijasuhteiden tarkastelusta. Aineistot on kerätty vuosien 1999 ja 2000 aikana. Kyselyt ja haastattelut on analysoitu jakaumia kuvailevasti sekä ristiintaulukoimalla ja käyttämällä soveltuvia tilastollisia menetelmiä. Arviointia täydentää yhteiskunnallinen kustannus-hyöty-analyysi. (iv, 5, 12, 15, 17–23.)

Arvioinnin keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Mitkä ovat projektien toiminnan lähtökohdat hankkeiden toteuttajien keskuudessa ja toimintaprosessin aikana tapahtuvat muutokset tässä ajattelutavassa?
- 2) Millainen elämäntilanne, elämänhallinnalliset valmiudet ja odotukset projekteissa toimivilla nuorilla ja vanhemmilla ammattilaisilla on toiminnan alkaessa, sen aikana ja päättyessä?
- 3) Miten tehokasta, vaikuttavaa ja tuloksellista hankkeiden toiminta on? Mitä tapahtuu vertailuryhmän elämässä toiminta-aikana?
- 4) Millainen muutos tapahtuu projektien sisäisissä ja ulkoisissa toimijasuhteissa? Luovatko kokeilut uusia toimintatapoja? Tulkinna on kiinnitetty erityistä huomiota sosiaalisiin oppimisprosesseihin. (17–19.)

Tulokset

Projektiarviointi koostuu kahdesta artikkelista. Aluksi esitellään Etsijänuoret-projekti molempien artikkeleiden avulla, ja tämän jälkeen kerrotaan erikseen artikkelien tutkimustulokset. Etsijänuorten projekti on kohdennettu sellaisiin nuoriin, joilla on ideoita ja mahdollisesti koulutusta ja työkokemusta, mutta jotka eivät silti ole vielä löytäneet paikkaansa työmarkkinoilla. Etsijänuorten paja on tuotannollisesti suuntautunut, ja sen toiminta perustuu seikkailu-, elämys- ja ohjelmapalvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Projekti muodostuu yhteensä neljän kuukauden mittaisista koulutusjaksoista ja kuuden kuukauden pajajaksosta. Projektin tarkoituksena on löytää yhteys nuorten omien innostuksen lähteiden sekä koulutus- ja työelämän välille. Työskentely pohjautuu itseilmaisuu-

ryhmäprosesseihin ja yhteistoimintaan. Keskeistä on nuorten osallistaminen toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen, ja tarkoituksena on, että vastuu toiminnasta siirtyy projektin edetessä ohjaajilta nuorille. Pajan omatoimisuutta ja vastuullisuutta edellyttävän toimintamallin katsotaan rajaavan pois kaikkein heikoimmassa tilanteessa olevat nuoret. Etsijänuorten projektissa työskentelee kaksi ohjaajaa ja yksi oppisopimusopiskelija. Projektiaikana on toteutettu yhteensä 63 työtilausta. Projektiin on osallistunut yhdeksän kajaanilaista nuorta, viisi miestä ja neljä naista. Nuorten keski-ikä on ollut 22 vuotta. Toisen asteen ammatillisen tutkinnon on suorittanut viisi nuorta, yhdellä oli peruskoulutausta ja kolmella nuorella oli keskeytynyt jokin koulutus. Nuorten keskimääräinen työttömyysaika viimeisen viiden vuoden ajalta oli noin puolitoista vuotta ja projektia edeltävä työttömyysaika oli keskimäärin kahdeksan kuukautta. Kolmasosalla nuorista ei ollut työkokemusta lainkaan, ja kolmasosalla se vaihteli vuodesta viiteen vuoteen. (29–39, 63–65.)

» TERHO PEKKALA: ETSIJÄNUORET

Pekkala tarkastelee artikkelissaan nuorille projektin alkaessa ja päättyessä tehtyjä kyselyjä. Kyselyt selvittivät nuorten elämäntilanteita sekä heidän odotuksiaan ja kokemuksiaan projektin toiminnasta. Projektin alkaessa nuorten odotukset taloudellisen tilanteen kohenemisesta ja työllistymisestä olivat korkealla, mutta projektin päättyessä näkemyksiin katsotaan tulleen varovaisuutta ja realismia. Muutoin nuorten odotukset olivat toteutuneet hyvin. Sekä työ- että koulutusjaksot saivat nuorilta hyvää palautetta. Nuoret katsoivat selvästi lähentyneensä omia tavoitteitaan projektin aikana. Projektin hyödyt liitettiin pääasiassa uusien ja työhön liittyvien asioiden oppimiseen sekä itseluottamuksen kohentamiseen. Projektin parhaina puolina nuoret pitivät uusia sosiaalisia kontakteja ja projektin monipuolisuutta. Kriittisiä kommentteja esitettiin vain vähän, parantamisen varaa nähtiin projektin jatkumahdollisuuksissa, tasapuolisessa kohtelussa sekä ajankäytön ja resurssien hallinnassa. Nuorten itseluottamus näyttäisi projektin aikana hieman vahvistuneen. Osalla nuorista vahvistui elämäntilanteen kokemus. Suhtautuminen opiskeluun tai kouluttautumishalukkuus ei projektin aikana muuttunut, mutta muutaman nuoren ammatillinen suuntautuminen selkiintyi. Pajan työntekijöiden merkitys jäsenyksi työpainotteiseksi, mutta heidän roolinsa nähtiin myös nuoria henkilökohtaisissa asioissa auttavaksi. Pajaryhmä määrittyi nuoria tukevaksi vertaistuen lähteeksi ja myönteisiä muutoksia nuorissa aikaansaavaksi voimaksi. Muut nuoret koettiin tämän lisäksi kavereina. Pekkalan mukaan projektin päättyessä nuorten elämäntilanteessa tapahtui muutosta: epävarmuus ja sekavuus lisääntyivät sekä onnellisuus ja rauhallisuus vähentyivät. Tämän tulkitaan johtuvan projektin päättymisestä ja jatkon epävarmuudesta. (40–58.)

Pekkala toteaa, että nuoret ovat kokeneet projektin vaikuttaneen myönteisesti omaan elämäänsä, ominaisuuksiinsa ja työllistymismahdollisuuksiinsa. Nuoret olisivat halunneet jatkaa vastaavaa työskentelyä itsensä työllistämisen avulla. Kokonaisuudessaan Pekkala pitää projektin toimintamallia toimivana sekä luovuuteen ja elämykselliseen tuotantoon perustuvaa ryhmämuotoista toimintaa onnistuneena. Mallin katsotaan sopivan omaa paikkaansa etsiville nuorille, joilla ei ole mitään akuuttia kriisivaihetta. Projektin heikkoutena Pekkala pitää projektin jälkeisen eteenpäin saattamisen, seurannan ja tuen puutetta. Pekkalan mukaan työpajatoimintaa tulisi kehittää Etsijänuoret-projektin tavoin enemmän yhteisölliseen suuntaan. Etsijänuorten palveluiden tuotannon katsotaan vastaavan hyvin Kajaanin tarpeisiin. Samanlaista tarveperustaista pajatoiminnan kehittämistä suositellaan tehtävän muuallakin. Projektit voivat myös toimia ponnahduslautana kouluttautumiseen tai yrittäjyyteen ja sitä kautta edelleen hyödyttää aluettaan. (57–61.)

Projektin tuloksellisuus, vaikuttavuus ja merkitys

Projektin yhdeksästä aloittaneesta projektin sai päätökseen kuusi, keskeyttämisen syitä olivat sairausloma, äitiysloma ja työllistyminen. Projektin aikana luvattomia poissaoloja ei ollut lainkaan, joten sitoutuneisuutta pidetään hyvänä. Projektin tärkeimmät vaikutukset jäsentyvät nuorten itsenäisen työskentelyn tukemisen sekä vastuuttamisen ja osallistamisen kautta nuorten itseluottamuksen kasvuun. Projektin aktivoivaa vaikutusta pidetään hyvänä. Nuorten sijoittuminen arvioidaan tutkimuksen seuraavassa vaiheessa. Etsijänuoret-projektilla katsotaan olevan kansallisesti merkittävä rooli uuden luovuuteen ja ryhmäprosessiin sekä palveluiden tuotantoon perustuvan työpajamallin kehittämisessä. Se voi myös olla taloudellisesti menestyvä. Paikallisesti projektin nähdään luoneen itselleen ja toiminnalleen selkeän paikan elämispalveluiden tuotannossa. Toiminta on sekä sosiaalisesti tärkeää että tuotannollisesti onnistunutta. (60–61.)

» MINNA HEIKKINEN: EVÄITÄ ELÄMÄÄN ELÄMYSPAJASTA? ETSIJÄNUORTEN TUNTOJA, ELÄMYKSIÄ JA KOKEMUKSIA TYÖPAJAJAKSOLTA

Minna Heikkinen tarkastelee artikkelissaan Etsijänuoret-projektin vaikuttavuutta nuorten omiin kokemuksiin perustuen. Heikkinen on kiinnostunut siitä, miten projekti onnistuu lisäämään nuorten toimintakykyä, valtauttamaan heitä ja tukemaan heitä heidän elämänsä hallinnassa. Arvioinnissa on keskitytty erityisesti nuorten lähtökohtiin ja intresseihin projektiin kiinnittymisessä ja siihen sitoutumisessa, nuorten kokemuksiin pajalla olemisesta ja heidän toiminnalle antamiinsa merkityksiin sekä pajan nuorille tarjoamiin eväisiin heidän tulevaisuutensa suhteen. Tutkimusaineisto muodostuu seitsemän nuoren teemahaastatteluista. Heikkisen mukaan projektin nimi kuvastaa hyvin pajanuoria: heillä oli kyllä joitakin suunnitelmia mutta ei tarvittavia voimavaroja niiden toteuttamiseen ja he kaikki olivat etsimässä uutta suuntaa elämälleen. Tutkinnon suorittaneet nuoret eivät välttämättä olleet kiinnostuneita alansa töistä tai niitä ei edes ollut tarjolla. Osa nuorista pohti ammatinvalintaa ja osa ammatinvaihtoa. Koulutus jäsenyi nuorten haastatteluissa olennaiseksi edellytykseksi työmarkkinoilla pärjäämisessä, ja Heikkinen tulkitsee, että nuoret olivat sisäistäneet koulutususkon. Nuoret olivat tulleet pajalle tilanteessa, jossa he olivat kyllästyneet työttömyyden toimeentuloon. Paja tarjosi nuorille myös uusia sosiaalisia suhteita, ja siten Heikkinen tulkitsee sen täyttävän nuorten elämässä niin toiminnallista kuin sosiaalista tyhjyyttä. Nuorilla ei ollut täsmällisiä odotuksia projektista, eivätkä he olleet aikaisemmin olleet kiinnostuneita nimenomaisesti elämystalasta. Tästä huolimatta nuoret olivat hyvin innostuneita pajan työtehtävistä ja projektiin sitoutuminen jäsenyi vahvaksi. (62–75, 90.)

Heikkisen mukaan nuoret olivat omaksuneet palkkatyöläisidentiteetin, mutta se ei kuitenkaan merkitse sitä, että he olisivat valmiita tekemään mitä tahansa työtä millä tahansa ehdoilla. Motivaatio työhön rakentuu sekä työn sisällöstä että työstä saatavasta palkasta. Nuorten nähdäänkin sitoutuneen pajatyöhön nimenomaan sen vuoksi, että he kokivat sen mielekkääksi. Heikkisen mukaan haasteisiin vastaamisen ja vastuun kantamisen kautta saadut onnistumisen kokemukset kiinnittivät nuoria pajaan ja vahvistivat heidän työttömyysaikanaan heikentynyttä itseluottamustaan. Heikkinen tulkitsee, että tässä suhteessa projekti on onnistunut nuorten valtauttamisessa. Pajan tuottamien palveluiden kysynnän ja hyvän palautteen saamisen kautta nuoret myös kokivat itsensä tarpeellisiksi, ja he katsoivat työskentelyn tuoneen takaisin työttömyyden heikentämää toimintakykyään. Pajatyön nähdään antaneen nuorille myös erilaisia elämänhallinnallisia resursseja arjen rutiineista selviytymiseen ja oman elämän organisointiin. Nuorten kokemuksissa korostui monin tavoin pajan sosiaalinen ulottuvuus. Pajayhteisön hyvä henki on kiinnittänyt nuoria pajatyöhön, ja ryhmä on mahdollistanut vertaisoppimista ja tuen saamista. Nuorten yhdessäolo pajan ulkopuolella oli kuitenkin suhteellisen

vähäistä, ja pajan yhteisöllisyys määrittyi siten työhön liittyväksi sosiaalisuudeksi. Pajanuoret toivoivat pystyvänsä jatkamaan toimintaa pajajakson päätyttyä osuuskunnan tai oppisopimuksen kautta. Heillä oli vahva usko elämystyön paikalliseen kysyntään, eivätkä he olisi halunneet heittää hukkaan pajan aikana hankittua osaamistaan. Heikkisen mielestä projektissa rakennettiin nuorten tulevaisuutta liian kapea-alaisesti. Nuoret tekivät ainoastaan elämystyöhön liittyviä suunnitelmia, vaikkei heillä ollut toiminnan jatkamiseen tarvittavia resursseja. Tärkeää olisi, että nuorilla olisi myös pajan päättymisen jälkeen käytettävissään tukiverkosto, joka auttaisi jatkosuunnitelmien toteuttamisessa. Nyt vaarana on, että pajajakson aikana saavutettu kehitys mitätöityy. (76–93.)

» TERHO PEKKALA: MESTARI-KISÄLLI-PROJEKTITARVIOINTI

Mestari-kisälli-projekti on suunnattu erilaisista elämänhallinnallisista vaikeuksista kärsiville kaikkein vaikeimmin työllistettäville nuorille. Projektin tarkoituksena on nuorten integrointi yhteiskuntaan työn ja ammattitaitojen hahmottamisen sekä osallistavan koulutuksen ja ihmishuoneverkoston luomisen avulla. Projektin tavoitteena on toimia sysäyksenä nuorten elämäntilanteen, elämänhallinnan kykyjen ja työllistymismahdollisuuksien parantamisessa. Projektimallissa pitkään työelämässä ollut työttömäksi joutunut ammattihenkilö, mestari, ja nuori, kisälli, muodostavat työparin, joka käy yhdessä läpi kaikki projektiin kuuluvat osiot. Malli pohjautuu tekemällä oppimisen ja ammattitaidon sukupolvelta toiselle siirtämisen periaatteille. Sen teoreettinen tausta löytyy sosiaalipedagogiikasta. Toimintamallissa yhdistyy työ, koulutus ja intensiivinen tuki, joka merkitsee sekä projektin henkilöstön ja yhteistyöverkoston antamaa ammatillista tukea että mestarin tarjoamaa arkielämään liittyvää tukea. Mestari-kisälli-projekti jakautuu varsinaiseen kymmenen kuukauden mittaiseen projektivaiheeseen sekä sen jälkeiseen noin vuoden kestävään tukivaiheeseen, jonka tarkoituksena on yksilöllisten polkujen rakentamisen kautta kiinnittää nuori työhön tai koulutukseen. Projektivaihe koostuu tilaustöiden tai hankkeiden toteuttamiseen perustuvista työjaksoista (noin 60 %, työllistämistuella) sekä intensiivi- ja erikoiskoulutusjaksoista (koulutustuella). Intensiivijaksot ovat toiminnallisiin menetelmiin keskittyneitä leirijaksoja, joiden avulla tavoitellaan henkilökohtaista muutosta ajattelu- ja toimintatavoissa. Erikoiskoulutusjaksoissa kyse on ammatillisten taitojen opiskelusta. (101–108, 118, 121, 142, 153.)

Projektiin on osallistunut 41 mestari-kisälli-paria, jotka kaikki ovat mukana tutkimuksessa. Kisällit on haastateltu henkilökohtaisesti strukturoidun lomakkeen avulla, ja mestareille on tehty *survey*-kysely. Lisäksi kaksi kisälliä ja kaksi mestaria on osallistunut teemahaastatteluun. Kisälleistä 37 on miehiä (90 %) ja neljä naisia (10 %), keski-ikä on 21,6 vuotta. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen on suorittanut 30 prosenttia nuorista, ja koulutusten keskeyttämisprosentti on 70. Nuorten katsotaan olleen työttömänä käytännössä koko koulun päättymisen jälkeisen ajan. Lähes puolella ei ole lainkaan työkokemusta, ja vuodesta kolmeen vuoteen työkokemusta oli kertynyt 32 prosentille nuorista. Suurin osa kisälleistä (70 %) ei tiennyt, mitä haluaisi työksensä tehdä. Kiinnostavimmat tehtävät kuuluivat perinteisiin työväenluokkaisiin aloihin. Nuorten oman ilmoituksen perustuen rikostuomioita oli heistä 63 prosentilla. Mestareista 33 on miehiä (80 %) ja 7 naisia (20 %). Mestareiden keski-ikä on 43 vuotta, ja heidän koulutustaustansa on perus- ja ammattikoulupainotteinen. Keskimääräinen työkokemusaika on lähes 17 vuotta, ja työttömyyttä on kertynyt kokonaisuudessaan keskimäärin viisi vuotta. Projektissa on työskennellyt projektipäällikkö, projektisihteeri ja kuraattori. Projektiin valittujen nuorten yleiskriteerinä on ollut kiireellisen yksilöllisen avun tarve, ja tarvittavia tietoja on saatu sosiaali-, työvoima- ja nuorisotoimesta sekä kriminaalihuollosta. Mestarit on valittu pääasiassa yhteistyössä työvoimahallinnon kanssa, ja kriteereinä on ollut sekä soveltuvuus ja halukkuus nuorten ohjaamiseen että ammatillinen osaaminen. He ovat saaneet kahdeksan päivän perehdyttämiskoulutuksen tehtävänsä. (123–143.)

Kaikki projektin jaksot saavat sekä kisälleiltä että mestareilta hyvät arviot. Projektin parhaina

asioina kisällit pitivät työtä ja projektin hyvää henkeä. Projektin huonoimmiksi puoliksi jäsenyivät koulutusjaksot ja palkkaus. Projektista saamistaan hyödyistä tärkeimmäksi nousivat oppiminen, uudet kokemukset ja taloudellinen hyöty, mutta myös itsessä tapahtuneita myönteisiä muutoksia ja uusia sosiaalisia suhteita arvostettiin. Arvioinnin perusteella kisällit ovat olleet tyytyväisiä mestarien rooliin ja työskentelyyn. Voimakkaimmaksi muutosta aikaansaavaksi tekijäksi tutkimuksessa jäsenyys tekemällä oppiminen, ja myös keskusteluilla ja sosiaalisella yhdessä ololla katsotaan olleen vaikutusta. Tutkimuksen perusteella kisällien näkemykset elämäntilanteestaan olivat projektin aikana muuttuneet eniten epävarmuuden vähentymisen ja selkeyden lisääntymisen suhteen. Yli kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, että projekti on vahvistanut heidän itseluottamustaan, ja puolet koki projektin parantaneen heidän elämänhallintaansa. Tyytyväisyydessä ja koetussa toimintakyvyssä ei ollut tapahtunut merkittävää muutosta. Projekti ei ollut myöskään lisännyt kisällien tietoisuutta omasta alastaan, mutta sen nähdään jossain määrin kasvattaneen koulutushalukkuutta. Nuoret katsoivat projektin vahvistaneen heidän tulevaisuudennäkymiään ja uskoivat sen hieman edistäneen heidän työllistymismahdollisuuksiaan. Kuitenkin arviot vuoden päässä olevasta työllisyystilanteesta olivat muuttuneet aiempaa pessimistisemmiksi. Pekkala tulkitsee projektin vaikuttavan pikemminkin sisäistä elämänhallintaa vahvistavasti kuin ulkoista hallintaa muuttavasti. Mestareiden projektin hyötyjä koskevien vastausten katsotaan olevan enemmän sosiaalisia ja inhimillisiä kuin instrumentaalisia. (163–203.)

Kisällien elämäntilanteita jäsennetään arvioinnissa nelikentällä (vaikutteita: Siurala 1985; Takala 1992), jonka ulottuvuuksina ovat elämänhallinnan edellytykset sekä työllistymis- tai koulutuslinen potentiaali. Arvioidaan, että kymmenisen prosenttia kisälleistä on selviytyjiä, joiden elämän suurin vaikeus on työn puute, ja heille projekti on voinut tarjota koulutusta ja työharjoittelua. Viidesosa kisälleistä määritellään karsiutujiksi, jotka ovat työttöminä tulevaisuuden suunnitelmien hahmottomuuden tai kompetenssitekijöiden vuoksi. Riittävän tuen turvin heidän nähdään pystyvän kiinnittymään koulutus- ja työmarkkinoille. Kymmenellä prosentilla nuorista, epäonnistujilla, katsotaan olevan työllistymisen peruspotentiaalia esimerkiksi ammatillisen koulutuksen suorittamisen kautta, mutta heidän ongelmanaan ovat erilaiset elämänhallinnalliset vaikeudet. Suurin osa kisälleistä (60 %) sijoitetaan potentiaalisten putoajien ryhmään, jonka nuorilla on sekä elämänhallinnallisia ongelmia että työllistymispotentiaaliin liittyviä puutteita. Tutkimuksen mukaan ryhmien kohdalla on projektin aikana tapahtunut osin kaksijakoista kehitystä. Tärkeimpänä muutossuuntana pidetään putoajien elämänhallinnan vahvistumista ja koulutuspyrkimysten lisääntymistä. Analyysin perusteella kaksi kolmesta kisällistä on saanut elämälleen uutta myönteistä suuntaa. Kaikkia projekti ei kuitenkaan ole onnistunut auttamaan. Nuorista projektin keskeytti 32 prosenttia, ja yleisimpien syiden katsotaan liittyvän päihteidenkäyttöön. Projektin työjaksojen alussa vaikeudeksi määrittyi kisällien saaminen elämäntavoiltaan – päihteidenkäytöltään ja vuorokausirytmiltään – työkykyisiksi. Projektin keskeyttäneille nuorille on pyritty turvaamaan tarvittavat hoidolliset toimet, mutta arvioinnissa todetaan, ettei Kainuun alueella ole riittävää psykiatrista hoitoa eikä päihdehuoltoa. Kaikilla projektin päättäneillä kisälleillä on ollut mahdollisuus hyödyntää projektin jatkotukea. Tämän tuen piiriin jäi 31 kisälliä, ja heidän kohdallaan vaiheen vaikuttavuutta pidetään hyvänä: yli 60 prosenttia on projektin avulla löytänyt tekemistä. Tulosten katsotaan korostavan intensiivisen ja pitkäkestoisen tuen tarpeellisuutta. Tutkimusaikana työllisyystilanne kehittyi alueella negatiivisesti, ja Pekkala tulkitsee, että projektinuorten työllistymisedellytysten parantuminen on onnistuneen intervention vaikutusta. (147–152, 156–158, 206–212.)

Tulosevaluaatio

Hankkeen prosessista todetaan, että projektin toteutus on ollut suunnitelmien mukaista ja uuden toimintamallin luomisessa on onnistuttu hyvin. Projektin yhteistyöverkosto on ollut laaja ja moniam-

matillinen. Hankkeen tuloksellisuudesta tulkitaan, että vaikka keskeyttämisiä on runsaasti, tavallisia työpajanuoria haasteellisempi kohderyhmä huomioon ottaen tulosta voidaan pitää hyvänä. Hankkeen vaikuttavuutta on tarkasteltu pääasiassa osallistujien elämänhallinnan edellytysten muutosten ja kokemusten kautta. Kisälleistä todetaan, että projekti ei ole johtanut lineaariseen koulutuspolkuun vaan sisäisen elämänhallinnan vahvistumiseen ja aiempaa realistisempaan ulkoisen elämänhallinnan kohtaamiseen. Hankkeen nettovaikutuksista todetaan, että kisällien elämänhallinnallisten muutosten nettovaikutuksia pidetään hyvänä. Projektin vaikuttavuutta nuorten työllistymiseen pidetään myös vahvistavana. Hankkeen tehokkuudesta todetaan, että hankkeen todelliset kustannukset yhteiskunnalle ovat jääneet suhteellisen pieniksi. Lähes sadan ihmisen työllistämisen ja heidän elämäntilanteeseensa panostamisen ei katsota osoittautuneen kalliiksi. Hankeen merkityksestä tuodaan esille, että projekti on toiminut koko maakunnan alueella laaja-alaisilla tavoitteilla. Hankkeella katsotaan olevan suuri kansallinen merkitys uuden toimintamallin kehittämisen tuotteistamisen kannalta. Pekkala uskoo, että toimiessaan osana rakenteellista järjestelmää malli voi tuottaa merkittäviä taloudellisia ja sosiaalisia hyötyjä. Katsotaan, että yksilöiden elämäntilanteen tukemisessa projektilla on ollut suuri merkitys. (214–220.)

Pekkala suhteuttaa Mestari-kisälli-hanketta ESR:n ohjelmakontekstiin ja arviointiperusteisiin ja tulkitsee, että niidenkin valossa hanketta voidaan pitää onnistuneena. Hankkeessa on kyetty luomaan henkilökohtaisia kontakteja virallisten palvelujen katveissa oleviin nuoriin ja kohdentamaan heille yksilöllisiä palvelukokonaisuuksia. Mallin katsotaan osoittaneen kaksi sukupolvea yhdistävän ja yksilölliseen tukeen perustuvan työskentelytavan toimivuuden. Hankkeen katsotaan opettaneen, että nuorten erityisryhmän kanssa työskentely vaatii kaikilta projektin toimijoilta ehdotonta soveltuvuutta tehtävään sekä panostamista työntekijöiden kouluttamiseen ja työnohjaukseen. Tärkeänä pidetään, että varsinaisen interventiovaiheen jälkeiseen jatkotukivaiheeseen ohjataan riittävästi resursseja. Hankkeen katsotaan myös osoittaneen, että osallistuva tutkimus on suurissa hankekokonaisuuksissa mielekäs tutkimustapa. Pekkalan mukaan osallistavien ja kokonaisprosessiin perustuvien toimintatapojen ja byrokraattisen hallinnon välillä on suuri ristiriita. Toimintaa vaikeuttaneina seikkoina mainitaan työvoimakoulutuksen järjestelyitä koskevat ohjeet, koulutusajalta maksettavan tuen pienuus ja vaadittujen projektirahoitushakemusten suuri määrä. Pekkalan mukaan kansallista päätöksenteko- ja hallintojärjestelmää tulisi kehittää yhä enemmän kohti *bottom up* -periaatetta. Tutkimuksessa esitetään, että Mestari-kisälli-malli valtavirtaistetaan ja levitetään kansalliseksi toiminnaksi osana työpajojen toimintaa. Tämän katsotaan edellyttävän ensin mallin kehittämisen turvaamista ja jatkossa omaa rahoitusosuutta levittämistyöhön. Mallin nähdään olevan sovellettavissa niin harvaan asutuilla seuduilla kuin urbaaneissa ympäristöissäkin, ja sitä voidaan räätälöidä eri kohderyhmille paikallisten tarpeiden mukaisesti. (159–160, 212–214, 221–228.)

» TERHO PEKKALA: TALOUDELLISEN TOIMINNAN ANALYYSIN YHTEENVETO³⁷

Pekkalan mukaan Mestari-kisälli-hanketta on arvosteltu kalliiksi lähinnä sen kokonaiskustannusten perusteella. Sosiaalisen yrityksen sosiaalisen ja taloudellisen toiminnan analysointimallin mukainen vaihtoehtoinen kustannuslaskelma osoittaa, että Mestari-kisälli-hankkeen yhteiskunnalle aiheuttama lisäkustannus olisi maksimissaan ollut noin 1,9 miljoonaa markkaa vuonna 1999. Lisäpanostuksella on kuitenkin saavutettu mahdollisuus muuttaa yhteiskunnan kannalta ei-toivotuksi tulkittu kehitys. Pekkalan mukaan jaettaessa lisäpanostus osallistujamäärää kohden kustannuksia voi pitää kohtuullisina. Yhteen nuoreen on tarkasteluajanjaksolla panostettu 43 000 markkaa enemmän kuin hän olisi maksanut yhteiskunnalle ilman projektia. Pekkalan mukaan yhteiskunnan kannalta on kokonaistaloudellisesti edullisempaa panostaa nuoriin varhaisessa vaiheessa kuin maksaa korjaavasta toiminnasta. Yhteiskunnan panostusta Mestari-kisälliin voi pitää kannattavana, jos perusteluna

käytetään mahdollisen totaalisen syrjäytymisen aiheuttamia kustannuksia silloin, kun interventioita ei edes yritetä. Pekkala painottaa, että kyse on hyvinvointiyhteiskunnan arvovalinnoista. Halutaanko moninaisista sosiaalisista ongelmista kärsiville tarjota mahdollisuus kiinnittyä yhteiskuntaan ja varmistaa myös heidän hyvinvointinsa? (245–247.)

» KARI PAAKKUNAINEN: KAINUUN PILOTTITYÖPAJAT – KUMPPANEIDEN TOIMIJASUHTEET JA NIIDEN MUUTOS

Artikkelissa arvioidaan Mestari-kisälli-hankkeen ja Etsijänuoret-hankkeen ja niiden toimintaa resursoivien ja ohjaavien kumppanien suhteita. Arvioinnin tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Mitkä ovat hankkeiden toiminnan lähtökohdat hankkeiden toteuttajien ja myötävaikuttajien keskuudessa ja toimintaprosessin aikana tapahtuva muutos tässä ajattelutavassa?
- 2) Millainen muutos tapahtuu projektien sisäisissä toimijasuhteissa ja projektien ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden suhteissa? Luovatko kokeilut uusia toimintatapoja ja kumppanuuden malleja?

Tutkimuksen aineisto muodostuu kaikista tutkimushankkeessa kerätyistä aineistoista ja siinä tuotetuista dokumenteista. Lisäksi artikkelia varten on erikseen toteutettu lomakekysely työpaja- ja kumppanuusaktiiveille (lähetetty 65 toimijalle, 24 palautti), sekä teemahaastateltu 14:ää hankkeiden toimijaa ja suppeammin puhelimitse muita hankkeisiin liittyviä yhteiskunnallisia toimijoita. (249, 254–255, 261–262.)

Seuraavassa keskitytään työpaja- ja kumppanuusaktiivien kyselyn tuloksiin. Kari Paakkunaisen mukaan Euroopan unioni on ohjaustoiminnallaan ja resursoinnin periaatteillaan merkittävästi vaikuttanut työpajatoimintaan. Suurin osa vastaajista pitääkin EU:ta melko merkittävänä toimijana hankkeessaan, mutta lähes yhtä moni ei osaa ottaa kantaa EU:n rooliin. Myös työministeriön katsotaan olleen tärkeässä roolissa hankkeen resursoinnissa ja läpiviemisessä, ja ministeriö saa vastaajilta kiitettävät arviot. Toimintaa vaikeuttaneina tekijöinä esille nostetaan kuitenkin työllistämis-, koulutus- ja sosiaaliturvan sekä Kelan resursointipäätösten byrokraattiset jäykkyydet. Keskeisenä nähdään myös opetusministeriön rooli toiminnan kehittämisessä ja tukiharkinnan koordinoimisessa. Kolmas sektori on ollut Etsijänuoret-hankkeessa palveluiden tilaajana ja Mestari-kisälli-hankkeessa joidenkin nuorten jatkopolkujen avaajana, mutta kovin vahvaksi toimijaksi kolmas sektori ei rakennu. Toisaalta esimerkiksi Kriminaalihuoltoyhdistyksen Kajaanin aluetoimiston rooli on Mestari-kisällissä ollut olennainen. TE-keskusten roolia pidetään myös keskeisenä työpajaprojektien synnyttämisessä ja ohjaamisessa sekä resurssien suuntaamisessa, ja Kainuun TE-keskus saakin vastaajilta hyvät arviot. Hallintobyrokratian katsotaan kuitenkin vieneen TE-keskuksen kauas projektien substanssikoordinaatiosta ja kumppaneiden dialogista. Sosiaalitoimen kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen ei kaikin paikoin katsota olevan tehokasta. Tutkijat puolestaan saavat vastaajilta hyvää palautetta, ja tutkijoiden osallistuvaa roolia pidetäänkin prosessin yhtenä vahvuutena. Myös työpajojen perustaja-aktiivit ja työpajojen vetäjät saivat kiitosta. Kokonaisuudessaan kuntien katsotaan olevan jäykkäliikkeisiä suhteissa kumppanuusmalleihin. Kumppanuuden nähdään toimineen parhaiten pienissä kunnissa. Kyse katsotaan olevan myös resurssipulasta ja vaikeuksista kehittää resurssien jaon normeja. Erityisen heikkona pidetään nuorten mahdollisuuksia päästä psykiatriseen hoitoon ja päihdehoitoon. Paakkunaisen mukaan kunnat ovat toimineet virkamiesvetoisella säästöbudjetoinnilla eikä tällöin ole ymmärretty projekteihin resursoinnin merkitystä. Kokonaisuudessaan hankkeen verkostotoimijat näkevät projektit sosiaalisten ongelmien käsittelyn, onnistumisen kokemusten tarjoamisen ja henkisen kasvun paikkoina. Kyse ei ole puuhastelusta, vaan tärkeästä riskien tunnistamisesta sekä koulutus- ja työelämärealismin kohtaamisesta. Pajat määrittävät ainutlaatuisiksi erityistyöpajoiksi, joilla on oma merkittävä menetelmällinen perustansa. (265–291, 295–298, 313.)

Arvioinnin yhteenvedona Paakkunainen on jäsentänyt Mestari-kisälli-projektin kumppanuussuhteiden kehän, jossa yhteistyökumppanit saavat erilaisia asemia osana verkostoitunutta hanketta. Kehän sisäpuolella, ”onnellisella kehällä”, ovat kumppanit, joilla on toimiva asema yhteistyössä ja kumppanuu-dynamiikassa. Toiset toimijat jäävät kehän ulkopuolelle, jolloin niiden asema on etäisempi tai yhteistyö estynyttä. Jos kumppani asemoituu tarkalleen kehälle, on yhteistyö jossain suhteessa puolinaista tai murrosvaiheessa. Kehän ulkopuolelle jää Paakkunaisen mukaan useita yllättäviä potentiaalisia verkostokumppaneita ja instituutioita, kuten kirkko, monet kolmannen sektorin toimijat, kuntien johto ja Kajaanin kaupunki sekä Kela. Murroskehälle asemoituvat puolestaan useat sosiaalivaltion ja kunnan potentiaaliset verkostoprofessiot, kuten sosiaali- ja terveystoimi. Verkoston tarpeet on kyllä havaittu, mutta erinäiset tekijät estävät aidon yhteistyön. Monien toimijoiden tulkitaan kärsivän resurssien puutteesta, verkostotyömuotojen vakiintumattomuudesta ja professioiden jäykkyydestä. Esimerkiksi TE-keskuksen ei katsota tukevan projekteja, vaan rasittavan niitä kalkyloivilla taloudellisilla mittareillaan. Kehän sisäpuolelle, ”onnelliselle kehälle”, ovat päässeet etäinstituutiot TM, opetusministeriö ja Euroopan unioni: niiden tuottajan roolien panos ja poliittinen motivaatio on ollut ratkaiseva pilottien synnyssä. Myös valtakunnan median kiinnostuksen katsotaan vauhdittaneen mallien kansallista läpimurtoa. Myös Oulun yliopiston Kajaanin toimijat, poliisi, Kriminaalihuoltoyhdistys ja muut projektit asemoituvat näille paikoille. Lisäksi monien paikallisten työvoimaviranomaisten katsotaan yhteisessä oppimisprosessissa löytäneen projektitoimijoiden kanssa sisäkehän kumppanuuden. Projektin ohjaus- ja johtoryhmä sekä tutkijat ovat myös toimineet keskeisenä tukena. Kokonaisuudessaan Paakkunainen pitää Mestari-kisälli-mallia toimivana ja levittämiskelpoisena. (319–322.)

Mikko Kuoppala & Petri Virtanen (2000) Innovatiiviset työpajat. ESR-julkaisut 64/00. Helsinki: Työministeriö.

Tutkimuksessa arvioidaan Euroopan sosiaalirahaston rahoittamia alle 25-vuotiaille suunnattuja työpajaprojekteja. Julkaisu on rakennerahastokauden 1995–1999 työpajatoiminnan loppuarviointi. Arviointia suoritetaan suunnittelun ja toimeenpanon, tuloksellisuuden, vaikuttavuuden, tehokkuuden sekä merkityksen ulottuvuuksilla. Suunnittelun ja toimeenpanon analyysissä keskitytään ESR- ja työpajakoordinaattoreiden sekä nuorten näkemyksiin. Tuloksellisuuden analyysi kohdentuu ESR-ohjelma-asiakirjan tavoitteiden sekä tilasto- ja seurantatietojen perusteella projektin suorittaneiden ja keskeyttäneiden määrien vertailuun. Vaikuttavuutta ja tehokkuutta analysoidaan etenkin toimenpiteen jälkeisen 6 ja 12 kuukauden poikkileikkaustarkastelun avulla sekä erilaisia aineistoja rinnakkain analysoiden. Merkityksen analysoinnin tarkoituksena on arvioida projektin merkitystä nuorisotyöttömyyden hoidossa ja nuorten palvelujärjestelmässä. (vii, 3–5.)

Arvioinnissa on triangulaation periaatteita soveltaen käytetty erilaisia aineistoja ja menetelmiä. Aineistot muodostuvat ESR-seurantajärjestelmästä ja työministeriön tilastojärjestelmästä kerätyistä tiedoista (esimerkiksi toimenpiteissä olleet ja vertailuryhmä), projektikoordinaattoreille (N=67), projekteihin osallistuneille nuorille (kahtena eri ajankohtana N=102 ja 97) ja pk-yrittäjille (N= 26) suunnatuista kyselyistä, ESR-koordinaattoreiden haastatteluista (N=8), projektivastaavien puhelinhaastatteluista (N=42) ja tapauskuvauksista (16 pajaa, osallistuvaa havainnointia, erityyppisiä pajoja eri puolilta Suomea) sekä työpajatoiminnan asiantuntijoiden paneelissa kootuista aineistosta. Aineistot on kerätty vuosien 1996 ja 1999 välillä. Arvioinnissa on hyödynnetty sekä kvantitatiivisia menetelmiä *survey*-kyselyiden (pääasiassa ristiintaulukointien avulla toteutettua vakiointia) ja tilastoaineistojen esittämisen osalta että kvalitatiivisia menetelmiä tapaustutkimusten ja projektimateriaalien (kirjalliset dokumentit, videot) osalta. (vi, 5–11.)

Tulokset

Suunnittelu ja toimeenpano

Arvioinnin perusteella työpajaprojektien toimintamallien tulkitaan olevan melko vakiintuneita. Projektit itse kokevat merkittävimpien ongelmien liittyvän määrärahojen vähyyteen. Pk-sektorille ei ole löytynyt pajakentällä sopivaa roolia kuin paikoitellen, eikä merkittävää paikallista kumppanuutta näin ollen uskota olevan syntymässä. Projektien verkostojen katsotaan olevan viranomaisvetoisia. Tämän nähdään konkretisoituvan projektien suhteellisen vaatimattomissa työllisyysvaikutuksissa. Monet ohjelmakauden lopussa perustetut projektit pohjautuvat ilman fyysistä työpajaa toimivaan verkostotyöskentelyyn. Ammatillisten oppilaitosten saamia kokemuksia työpajojen vaihtoehtoisista opiskelumenetelmistä pidetään rohkaisevina. Nuorten työpajajaksoihin sisältyvät koulutukset nähdään verrattain monipuolisina. Projektikoordinaattoreiden mukaan koulutukset ovat tarpeisiin vastaavia ja merkityksellisiä, mutta nuoret itse ovat suhtautuneet niihin varauksellisemmin. Kuoppala ja Virtanen liittävät projektien suunnittelun ja toimeenpanon keskeiset haasteet itsearviointimenetelmien kehittämiseen, ”nuoren polku” -ajattelun sisäistämiseen ja pajaohjaajien vaihtuvuuteen.

Tuloksellisuus

ESR-seurannan mukaan toimenpidekokonaisuuden määrälliset tavoitteet on saavutettu hyvin (esim. 1998 projektin suorittaneita oli 4337). Ei-toivottujen keskeyttäneiden määrä oli kuitenkin lähes puolet tavoitteita suurempi (1998 aloittaneista 10 %). Keskeyttäneiden suuren määrän katsotaan kuvastavan pajakentällä havaittua kohderyhmän tilanteen vaikeutumista. Naisten osuudet aloittaneista vastasivat ohjelma-asiakirjan tavoitetta (46 % vuonna 1998). (vii, vi, 20–23.)

Vaikuttavuus

Havaittujen muutosten (*gross outcome effect*) osalta vertailuryhmä sijoittui työpajanuoria paremmin työ- tai koulutusmarkkinoille, mutta heillä oli jo lähtökohtaisesti pajanuoria hieman korkeampi koulutustaso. Työpajanuorten sijoittuminen toimenpiteisiin on kuitenkin ollut vertailuryhmää yleisempää. ESR-sijoittumistavoite (50 % aktiivitellassa) on saavutettu poikkileikkausajankohtina. Vuonna 1997 pajalla olleista nuorista 53–60 prosenttia oli 6 ja 12 kuukautta pajan päätyamisen jälkeen työssä, koulutuksessa tai toimenpiteisiin sijoitettuna. Väliin tulevien muuttujien osuuden arvioidaan kuitenkin olevan 15–20 prosenttia (*deadweight*-vaikutus, esimerkiksi työllisyyden elpyminen, työmarkkinatukilaki). Alle 20-vuotiaat sijoittuivat hieman muita paremmin koulutusmarkkinoille ja 20–24-vuotiaat työmarkkinoille. Työpaja- ja ESR-koordinaattorit sekä entiset pajanuoret näkevät pajojen merkityksen hieman eri tavoin. Koordinaattorit pitivät esimerkiksi pajojen vaikutuksia työllistymiseen nuoria suurempina. Nuoret katsoivat, että paja-ajalla oli ollut myönteisiä vaikutuksia heidän elämäntilanteeseensa yleisesti, muttei niinkään työnsaantimahdollisuuksien paranemiseen tai ammattitaidon kohentumiseen.

Tehokkuus

Pajanuorten sijoittuminen työhön tai koulutukseen ei ole ollut vertailuryhmää parempaa, vaikka pajanuoriin on toimenpiteiden oppilaspäivien hintojen perusteella panostettu huomattavasti vertai-

luryhmää enemmän. Kuoppala ja Virtanen kuitenkin toteavat, että pelkkien suoritekustannustietojen ohella tulee huomioida projektien laajemmat merkitykset nuorten elämäntilanteiden selkiyttäjinä ja työllisyysvalmiuksien kohentajina. Toimenpidekokonaisuuden rahoituslähteistä valtio on kaventanut osuuttaan kuntien kustannuksella, ja pajatoiminnan jatkuvuuden katsotaan tulevaisuudessa riippuvan kunnallissektorin resursseista ja preferensseistä. (iv, 33–34, 38–42.)

Merkitys

Koordinaattoreiden ja entisten pajanuorten näkemysten työpajojen merkityksestä katsotaan eroavan toisistaan. Suhteellisen yksimielisiä oltiin kuitenkin pajojen myönteisestä vaikutuksesta nuorten yleiseen elämänhallintaan. Pienillä paikkakunnilla projektien merkitys osana nuorille kohdennettuja työllisyyspalveluja korostui, mutta suuremmilla paikkakunnilla niiden merkitys jäi vähäisemmäksi. Kuoppalan ja Virtasen mielestä (ESR)-pajatoimintaa olisi jatkossa tarkoituksenmukaista suunnata kaikkein heikoimmassa asemassa oleville, eniten elämänhallintaa tukevaa ohjausta tarvitseville. Pajatoiminnassa tulisi näin keskittyä niihin nuoriin, joille ei esimerkiksi koulutuksen puutteesta johtuen ole kysyntää työmarkkinoilla, joille tavanomaiset työvoimapoliittiset toimenpiteet eivät sovellu ja joita ammatillinen koulutus ei kiinnosta. Tapauskuvausten pohjalta Kuoppala ja Virtanen ovat rakentaneet niin sanotun ideaaliprojektin. Siinä projekti on oppilaitoksen hallinnoima ja laajasti verkostoitunut ja sen keskeisen kohderyhmän muodostavat kouluttamattomat nuoret. Pajajakso muodostuu koulutuksesta ja työskentelystä, josta osa suoritetaan paikallisissa pk-yrityksissä. Pajaohjauksesta vastaavat sosiaalisesti pätevöityneet ammattitaitoiset ohjaajat. Työpajat ovat hyvin varusteltuja ja vastaavat keskeisiltä osin paikallista koulutus- ja elinkeinorakennetta. Toiminnalle on leimallista ulospäin suuntautuneisuus, ja pajan avulla sijoitutaan useimmiten ”nuoren polku” -ajattelun kautta koulutukseen, oppisopimukseen tai työhön. Kuoppala ja Virtanen myös korostavat pajatoiminnan muuntautumisen tarvetta ja itsearvioinnin merkitystä. Kuoppala ja Virtanen katsovat, että paras innovaatio ohjelma-asiakirjassa tavoiteltujen työllisyysvaikutusten näkökulmasta on joissakin projekteissa harjoitettu nuoren työmarkkinapolun vahvistaminen siten, että pk-sektoria konsultoidaan koulutuksen ja työharjoittelun tarjoajana. Tulevaisuuden työpajan Kuoppala ja Virtanen näkevät työmarkkinaneuvos Tapanisen tavoin ”ammatinvalinnan teho-osastoina”. (iv, 44–45, 52–53, 55–56, 61.)

VIITTEET

- 1 Kaikki haastateltavat esiintyvät nimettöminä.
- 2 Yhteiskuntatakuuta on tosin toteutettu myös 1980-luvulla.
- 3 Työssäoloehto täyttyy 10 kuukauden työllä ja oikeuttaa peruspäivärahaan. Työssäolovelvoite puolestaan täyttyy niin kutsutulla tehokkaalla katumisella eli viiden kuukauden työharjoittelulla, työvoimapoliittisessa koulutuksessa ololla tai työllä ja yhteishaussa hakemisella. Täten saa oikeuden työmarkkinatukeen.
- 4 Esim. väestö-, eläke-, vero-, ja koulutusrekistereistä sekä oppilaitosrekisteristä, Kelan etuusrekisteristä ja Stakesin toimeentulorekisteristä.
- 5 Tutkimuksessa köyhyysrajaksi on valittu 50 prosenttia ekvivalenttitulon mediaanista. OECD:n ekvivalenssiskaalan avulla eri kokoiset ja rakenteiset kotitaloudet pyritään tuomaan yhteismitallisiksi, ja kotitalouden yhteenlasketut nettotulot voidaan kohdistaa yksilöille. (Hämäläinen 2004, 21–22.)
- 6 Tutkimus on osa pohjoismaista tutkimushanketta. Koko Suomen aineistoon sisältyy myös helsinkiläisnuoria. Vastausprosentti helsinkiläisnuorten kohdalla oli 67 ja koko maan nuorten kohdalla 73.
- 7 Wrede pohtii, että opintoihin suuntautuneet voivat olla yliedustettuina haastateltavien joukossa heidän suhtautuessaan mielenkiinnolla akateemiseen tutkimukseen.
- 8 Perustuu teokseen Vehviläinen, Jukka (1999): *Polun rakentajat – nuorten sijoittuminen ammatilliseen koulutukseen ja työelämään*.
- 9 Kentän käsite peräisin Bourdieulta.
- 10 Haastatelluista nuorista lähes puolet oli osallistunut tai osallistui parhaillaan Kanto-projektiin.
- 11 Opetusneuvos, TE-keskuksen suunnittelija, sosiaalityöntekijä, lastenkodin johtaja, lääninhalituksen suunnittelija, aikuiskouluttaja ja työpajakouluttaja.
- 12 Vuonna 1997 uudistus ulotettiin koskemaan kaikkia alle 25-vuotiaita.
- 13 Otannan perusteella nuoria valikoitui 98, haastatteluun osallistumisprosentiksi tuli 71.
- 14 Finnish Longitudinal Employer-Employee Data.
- 15 Työmarkkinavuodot koostuvat korvausvaikutuksesta ja syrjäytymisvaikutuksesta. Korvausvaikutuksen (*substitution effect*) tapauksessa yhteiskunnallista tukea saanut henkilö syrjäyttää yrityksen rekrytoinnissa toisen henkilön, jota ei ole tuettu. Syrjäyttämisaikutuksen (*displacement effect*) kohdalla yhteiskunnallista tukea saaneiden yritysten parantunut työllisyys heikentää tukea saamattomien yritysten työllisyyttä ja kilpailu vääristyy.
- 16 Toimenpiteen aikainen lukkiutuminen on odotettava tapahtuma, sillä sen perusteellinen suorittaminen heikentää luonnollisesti työnhakumahdollisuuksia.
- 17 Pohjois- ja Itä-Suomen tavoite 1-ohjelmat, Etelä- ja Länsi-Suomen tavoite 2-ohjelmat, tavoite 3-ohjelma sekä yhteisöaloite Equal ja Artikla 6.
- 18 Työvoimatoimistoissa järjestetään kurssimuotoisesti erilaisia työnhakuryhmiä, joissa työn hakemista tuetaan ryhmän ja ohjaajan voimin.
- 19 Nuorisoprojektit: Koho/Turku, Nuoret sankarit/Jyväskylä, Nuorten työpajatoiminta/Oulu, Nivelvaihe/Vantaa, Ote/Espoo
- 20 1 = erittäin huono, 2 = huono, 3 = tyydyttävä, 4 = hyvä, 5 = erittäin hyvä.
- 21 Arnkilin ym. mukaan ”toisen modernin” työmarkkinoilla subjektivoituminen on tärkeää, koska yksilöiden/kansalaisten on luotava uraa ja suhdetta työhön omillaan, ilman perinteiden, vanhempien tai uskomusten ohjausta. ”Ensimmäisen modernin” objektivoiva kansalaisuusikäsite ei sisällä tällaista siirtymää kohti aitoa ”aktiiviyhteiskuntaa”. (28–29.)
- 22 Työvoimatoimiston HenkilöstöRatkaisut tarjoaa yrityksille palvelua rekrytointiin, henkilöstön vähentämistilanteisiin sekä henkilöstön ja työyhteisön kehittämiseen.

- 23 Diagnostisen luonnehdinnan yleiskuvaus on seuraava:
- Normaali, lievästi neuroottinen: persoonallisuus tasapainoisesti strukturoitunut oidipuskompleksin ratkaisujen tuloksena; sukupuoli- ja ammatti-identiteetti integroituneita; ei merkittävää ahdistuneisuutta; kykenee tulokselliseen työntekoon ja tasapainoisiin ihmissuhteisiin.
  - Neuroottinen persoonallisuus, lähinnä pakkoneuroottisia piirteitä: persoonallisuus strukturoitunut oidipuskompleksin ratkaisujen tuloksena, mutta superego (ja usein myös ego-ideaali) dominoi suhteessa egoon ja idiin; ahdistuneisuutta ja toimintakyvyn kapeutumista syyllisyydentuntojen takia; hallinnan tunne usein epävakaa, mistä aiheutuu jännittyneisyyttä ja suorituskyvyn laskua; itsetunto koetuksella kapeutumisen ja alisuoriutumisen takia; realiteettien taju – käsitys itsestä suhteessa muihin ja omista mahdollisuuksista – kuitenkin toimiva.
  - Nuoruusiän tyyppisiä identiteettiongelmia: persoonallisuuden strukturi ja dynamiikka hakee muotoaan, identiteetti ei ole kunnolla rajautunut ja integroitunut; ulkoaohjautuvuutta; riippuvuusongelmia – usein biologisista vanhemmista; ei selkeää käsitystä omista haluista, minän resursseista ja persoonallisuudesta, silti suhteellisen toimintakykyisiä; realiteettien taju pääosin toimiva
  - Narsistinen luonnehäiriö: persoonallisuus organisoitunut pääosin esioipaalisien tarve-tyydytysdynamiikan pohjalta; idealisaatio; kaikkivoipuudentoiveet; käsitys itsestä, muista ja omista mahdollisuuksista epävakaa, osittain epärealistinen; joillakin toiminnan alueilla suorituskyky voi olla hyvä, jopa erittäin hyvä; selfin, energialataus, narsistinen katekointi, turvataan rajatuilla alueilla tyyppillisten puolustusmekanismien (erityisesti split) turvin
  - Rajatilapersoonallisuus: on kiistaa siitä, voidaanko narsistinen luonnehäiriö ja rajatilapersoonallisuus erottaa toisistaan, ammatillisen suuntautumisen näkökulmasta ero on useissa tapauksissa selvä; rajatilapersoonallisuuksien ammatillista suuntautumista luonnehtii suurempi hajanaisuus, rajatiloissa persoonallisuus on puutteellisesti integroitunut ja defenssit eivät toimi kunnolla; ahdistus, masentuneisuus ja heikko itsetunto tyyppillisiä; toimintakyvyssä on ilmeisiä heikkouksia sekä työn että muun elämän alueilla; realiteettien tajun epävakaisuuden aste on yhteydessä rajatilaproblematiikan vaikeuteen. (54.)
- 24 Psykometriikalla tarkoitetaan ihmisen psyykkisten ominaisuuksien arvioinnin tilastomatemattista metodiikkaa (<http://www.jyu.fi/humander/Lyytinen/yksilotut03.ppt>).
- 25 <http://www.sosiaalihanke.fi/resource.phx/sosiaalihanke/index.htm>.
- 26 <http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/paras/home.nsf/pages/indexfin>.
- 27 Pohjautuu: Liukko, Tapola & Yliruka 2004.
- 28 Helsingissä vuodesta 1999 alkaen, Toimeentulotuki 2000.
- 29 *Asuntolan naisen elämää* (1992), *Kertomuksia naisten kodittomuudesta* (1998), *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta* (2003), *Päihitteettömien päivien talo. Tutkimus Kivitaskuyhteisöstä* (2003) ja meneillään on tutkimus, jossa kehitetään vapautuvien vankien asumisvaihtoehtoja.
- 30 Suunnitelman laadinnasta ja siinä sovitusta toimenpiteistä kieltäytymisestä voidaan työmarkkinatuki lakkauttaa kahdeksi kuukaudeksi ja toimeentulotukea voidaan alentaa 20 prosentilla. Toistuvasta kieltäytymisestä voi seurata kolmen kuukauden työssäoloehto työmarkkinatukeen ja 40 prosentin alennus toimeentulotukeen.
- 31 Mun Juttu (Pudasjärvi, Ranua, Posio), VaPa (Lappeenranta), 10-PAJA (Rauma ja ympäristökunnat), Kelataan kimpassa (Vantaa), Nuju (Kajaani), Futuuri (Vihti).
- 32 http://www.peda.net/veraja/opeko/onnistuvatopit_suomi.
- 33 <http://www.vaskooli.fi/etusivu.html>.
- 34 Toisen asteen ammatilliseen koulutukseen sijoituttiin suhteellisesti koulutukseen hakemista

enemmän. Hakijat ja sijoittuneet lasketaan vain kerran korkeimman koulutusasteen mukaan, ja osa ylioppilaista aloittaa toisen asteen ammatillisen koulutuksen yhteishausta vapaiksi jääneillä paikoilla.

- 35 Pääministeri Vanhasen vuoden 2003 hallitusohjelmassa työpajatoiminta oli esitetty vakinaistettavaksi.
- 36 Hanke on osa työministeriön, Kainuun Liiton, Kainuun TE-keskuksen ja ESR:n tukemaa Lex Kainuu -työllisyyskokeilua.
- 37 Tässä yhteydessä ei esitellä Tuomas Leinosen varsinaista artikkelia sosiaalisen yrityksen sosiaalisen ja taloudellisen toiminnan analysointimallista.

LÄHTEET

- Aho, Simo & Nätti, Jouko & Suikkanen, Asko (1996) *Työvoimakoulutuksen ja tukityöllistämisen vaikuttavuus 1988–1992*. Työpoliittinen tutkimus 144. Helsinki: Työministeriö.
- Aho, Simo & Vehviläinen, Jukka (1997) *Keppi ja porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista*. ESR-julkaisut 3/97. Helsinki: Työministeriö.
- Aho, Simo & Virjo, Ilkka & Koponen, Hannu (2006) *Työnhakusuunnitelmien toteutumisen seuranta*. Työpoliittinen tutkimus 319. Helsinki: Työministeriö.
- Ala-Kauhaluoma, Mika & Keskitalo, Elsa & Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti (2004) *Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus*. Tutkimuksia 141. Helsinki: Stakes.
- Arnkil, Robert & Karjalainen, Vappu & Aho, Simo & Lahti, Tuukka & Lyytinen, Sanna-Mari & Spangar, Timo (2004) *Yhteispalvelusta palvelukeskuskonseptin kehittämiseen*. Yhteispalvelu kokeilun arvioinnin loppuraportti. Työhallinnon julkaisuja 339. Helsinki: Työministeriö.
- Arnkil, Robert & Spangar, Timo & Nieminen, Jarmo (2000) *Suomen työvoimapolitiittisen uudistuksen arviointi palveluprosessin ja paikallistoimistojen näkökulmasta*. Evaluoinnin loppuraportti. Työpoliittinen tutkimus 219. Helsinki: Työministeriö.
- Beijer, Ulla (2001) *Kvinnoprojektet – uppsökande verksamhet för hemlösa*. FoU-rapport 2001:13. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen Stockholms stad.
- Delanty, Gerard (1997) *Social Science. Beyond Constructivism and Realism*. Buckingham: Open University Press.
- Fraser, Nancy (2000) Rethinking Recognition. *New Left Review* 3, 107–120.
- Garam, Irma & Ahola, Sakari (2001) *Suuntana tulevaisuus. Tutkimus varsinaissuomalaisten abiturienttien koulutustoiveista, -suunnitelmista sekä niiden taustalla olevista käsityksistä*. Turku: Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Gibson, James Jerome (1986) *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Handler, Joel F. (2004) *Myth and Ceremony in Workfare. Rights, Contracts and Client Satisfaction*. UCLA, School of Law Research Paper No. 02–21. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=330286. (Viitattu 24.12.2004.)
- Harris, Patricia (2002) Welfare Rewritten: Change and Interlay in Social and Economic Affairs. *Journal of Social Policy* 31 (3): 377–398.
- Hay, Colin (2005) Too Important to Leave to the Economists? The Political of Welfare Retrenchment. *Social Policy & Society* 4 (2), 197–205.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2006) Johdanto: ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9–40.
- Hersey, Paul (1984) *Tilannejohtaja*. Helsinki: Yritysvälmentaus-kirjat. <http://www.stm.fi>. (Viitattu 18.6.2007.)
- <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,17627,1558> <http://www.stm.fi>. (Viitattu 18.6.2007.)
- <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,17627,1560> <http://www.stm.fi>. (Viitattu 18.6.2007.)
- <http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/ops/liiketalous.pdf>. (Viitattu 18.6.2007.)
- <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,443,41416> (Viitattu 18.6.2007.)
- <http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,443,25825> (Viitattu 18.6.2007.)
- Häggman, Erik (2007) *Nuoret työelämän ja koulutuksen ulkopuolella*. Julkaisematon moniste.
- Hämäläinen, Kari & Ollikainen, Virve (2004) *Differential Effects of Active Labour Market Programmes in the Early Stages of Young People’s Unemployment*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Hämäläinen, Kari & Tuomala, Juha (2006) *Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutusten arviointi*.

- Työpoliittinen tutkimus 315. Helsinki: Työministeriö.
- Hämäläinen, Ulla (2004) *Nuorten tulojen ja toimeentulon palapeli*. Helsinki: Eläketurvakeskus & Kansaneläkelaitos & Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Juhila, Kirsi (2004) *Sosiaalityö liittämisen, kumppanuus- ja huolenpitosuhteena*. Virkaanastujaisesitys Tampereen yliopistossa 1.10.2004. <http://www.uta.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2004/juhila.html>.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2003) *Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskustelun rakentumisesta prosessina*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 92. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku (2005) *Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla*. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna (2004) *Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille*. Nuotta-projektin arvioinnin loppuraportti. Helsinki: Stakes.
- Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2005:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Karjalainen, Vappu & Lahti, Tuukka (2005) Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 271–292.
- Karvinen, Synnöve (2000) Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnitelmia*. Jyväskylä: SoPhi, 9–28.
- Kivekäs, Marja (2001) Ammatillinen koulutus nuoren selviytymisen ja syrjäytymisen pelikenttänä. Teoksessa Marja Kivekäs & Katja Suopajarvi (toim.) *Syrjänpudotettu vai oman polkunsä kuluttaja. Nuori ammatillisen koulutuksen keskeyttäjä*. Kotka: Kotkan kaupungin sivistystoimi, 5–120.
- Kivinen, Osmo (1988) *Koulutuksen järjestelmän kehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C:67. Turku: Turun yliopisto.
- Komonen, Katja (2001) Työn moraalista koulutuksen moraalisiin. Teoksessa Tapio Kuure (toim.) *Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura & Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes, 70–85.
- Kulmala, Anna & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003) *Sosiaalityön kohtaamia asiakkaiden kertomana*. Teoksessa Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylä: SoPhi, 125–146.
- Laaksonen, Helena (2001) Nuorten siirtyminen työmarkkinoille 1990-luvun Suomessa. Teoksessa Tapio Kuure (toim.) *Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura & Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes, 86–96.
- Lahti, Raimo (2003) *Henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen vaikuttavuuden tutkiminen – menetelmät on valittava käyttötarkoituksen mukaan*. Työpoliittinen tutkimus nro 248. Helsinki: Työministeriö.
- Lahti, Raimo (2004) *Ammatinvalinnanohjaus ammatillisen identiteetin uudelleen jäsentämisenä*. Työpoliittinen tutkimus 263. Helsinki: Työministeriö.
- Larsson, Laura (2003) Evaluation of Swedish Youth Labour market Programmes. *Journal of Human Resources* 38 (4), 891–927.
- Lehtoranta, Pirjo (1997) Osa 1. Nuotti elämälle -projekti. Nuorten käyttämä ajattelu- ja toimintastrategia. Teoksessa Kari Ruoho & Markku Ihatsu (toim.) *Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen*. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta, 210–213.
- Linnossuo, Outi (2004) *Syrjäytymisestä selviytymiseen. Arviointitutkimus nuorten palveluohjauksesta*.

- Kela, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 61. Helsinki: Kela.
- Lipsky, Michael (1980) *Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Liukko, Eeva (2006) *Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa*. SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006. Helsinki: SOCCA & Heikki Waris -instituutti.
- Liukko, Eeva & Tapola, Sirpa & Yliruka, Laura (2004) Esitys aiheesta Ammattikäytäntöjen kehittämisen prosesseja Heikki Waris -instituutissa. Sosiaalityön tutkimuksen päivät, Jyväskylä 12.2.2004.
- Lundström, Ilona (2003) *Parasta palvelua. Selvitys kuntapalvelujen järjestämisen vaihtoehtoista*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Lundqvist, Lennart (1987) *Implementation Steering: An Actor-Structure Approach*. Lund: Studentlitteratur.
- Lyytinen Sanna-Mari (2003) Työvoiman kehittämiskeskustako ratkaisu suomalaiseen rakennetyöntömyyteen? Yhteispalvelukokeilun tuloksia moniammatillisesta palveluotteesta. *Työpoliittinen Aikakauskirja* 2, 66–81.
- Lyytinen, Sanna-Mari (2004) Yhteispalvelutyötä asiakaspalvelun arjessa. Teoksessa Robert Arnkil & Vappu Karjalainen & Simo Aho & Tuukka Lahti & Sanna-Mari Lyytinen & Timo Spangar: *Yhteispalvelusta palvelukeskuskonseptin kehittämiseen*. Yhteispalvelukokeilun arvioinnin loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 339. Helsinki: Työministeriö, 43–67.
- Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2005. Lääninhallitusten toimi-alan peruspalvelujen arviointi*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 27/2006. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Malmberg-Heimonen, Ira & Siurala, Lasse & Wrede-Jääntti, Matilda (2003) *Tulkintoja nuorisotyöttömyydestä*. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2003/2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Marniemi, Janne (2002) *Workshop Learning*. Luento Työterveyslaitoksen ja Opetushallituksen kesäseminaarissa.
- Marniemi, Janne & Pekkala, Terho (2005) Johdanto. Teoksessa Jukka Hassinen (toim.) *Työ- ja yksilövalmennuksen käytäntöjä. Näkökulmia 2000-luvun työpajojen palveluihin*. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys ry, 9–18.
- Myllylä, Martti (2006) *Työhallinnon ammatinvalinnanohjaus. Tuottavuuden ja toiminnan arviointia*. Työhallinnon julkaisu 366. Helsinki: Työministeriö.
- Mäkelä, Hanna & Seppänen, Virpi (2002) *TEXTARI-HELPPI*. Päivystyksen loppuraportti. Lahden ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveysalan laitos, Oppimiskeskus Optiimi.
- Mäntysaari, Mikko (2006): Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääräyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 115–132.
- Niikko, Anneli (1993) Opettajaopiskelijoiden praktisen tiedon merkitys koulutusta kehitettäessä. Teoksessa Sinikka Ojanen (toim.) *Tutkiva opettaja. Opetus 21. vuosisadan ammattina*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 154–160.
- Numminen, Ulla & Jankko, Tuire & Lyra-Katz, Anna & Nyholm, Nina & Siniharju, Marjatta & Svedlin, Renata (2002) *Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa*. Arviointi 8/2002. Helsinki: Opetushallitus.
- Nuorten koulutus- ja yhteiskuntatakuu sekä työpajatoiminnan vakinaistaminen*. Liite. Muistio 10.5.2005. Helsinki: Työministeriö & Opetusministeriö.
- Nurmi, Jari-Erik & Salmela-Aro, Katariina (1992) Epäonnistumisen psykologiaa. Katsaus toiminta- ja ajattelustrategioiden tutkimukseen. *Psykologia* 27, 20–30.
- Nyysölä, Kari (2002) Valmennusta ja varastointia. Nuorten työllisyys ja työvoimapolitiikka 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Heikki Silvennoinen (toim.) *Nuorisopolitiikka Suomessa*

- 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Nuorisosiainneuvottelukunta, 120–136.
- Nyysölä, Kari & Pajala, Sasu (1999) *Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Närhi, Kati (2004) *The Eco-social Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 243. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Onnismaa, Jussi & Pasanen, Heikki (2000) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 2. Ohjauksen toimintakentät*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Onnistuvat opit*. http://www.peda.net/veraja/opeko/onnistuvatopit_suomi. (Viitattu 18.6.2007.)
- Paju, Petri (2004) *Hanke muuttamaan kuntia*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Paju, Petri & Vehviläinen, Jukka (toim.) (2001) *Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Sitra.
- Palola, Elina (2005) ”Unohtuiko” hyvinvointi unionin uudesta sosiaalipoliittisesta ohjelmasta? *Sosiaali- ja terveysviesti* 3, 18–19.
- Pekkala, Terho (2004) *Työ- ja yksilövalmennuksen perusteet. 2000-luvun työpajojen palvelut ja menetelmät*. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys ry.
- Peruspalvelut Etelä-Suomen läänissä 2005*. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisu 2006/103. Hämeenlinna: Etelä-Suomen lääninhallitus.
- Peruspalvelut Länsi-Suomen läänissä 2005*. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisu Nro 1/2006. Turku: Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33. Helsinki: Opetusministeriö.
- Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 253–283.
- Pohjola, Anneli (1995) Työurien käynnistämistä vaikeudet elämäntilanteissa. Teoksessa Kari Paakkunainen (toim.) *Nuori työtön – itkijä, katsoja vai ratkaisija?* Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 20–28.
- Richardson, Mary Sue (1998) A New Perspective for Councillors: From Career Ideologies to Empowerment Through Work and Relationship Practices. A Draft Version of a Chapter to be Published in Audrey Collin & Richard A Young (eds) *The Future of Career*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rissanen, Pekka & Partanen, Leila & Pitkänen, Sari & Teppo, Teresa & Salmela, Tuula (2004) *Silvanrakentajat. Nuorisotyöttömyyteen ja maahanmuuttajien kotoutumiseen kohdistuneiden projektien arviointi suurilla kaupunkiseuduilla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Roos, J-P (1985) *Elämäntapaa etsimässä*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rosanvallon, Pierre (2000) *The New Social Question. Rethinking the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press.
- Rovaniemen Monitoimikeskussäätiö (2002) *Valmennuksen tasot*. Kalvosarja.
- Ruotsalainen, Pekka (2000) Asiakaslähtöinen palveluketju ja tietoteknologia. Teoksessa Susanna Nouko-Juvonen & Pekka Ruotsalainen & Irma Kiikkala (toim.) *Hyvinvointivaltion palveluketjut*. Helsinki: Tammi, 7–32.
- Räisänen, Heikki (2006) Miksi työvoimapalveluita ei tutkita? *Työpoliittinen aikakauskirja* 4, 41–44.
- Sianesi, Barbara (2003) *Swedish Active Labour Market Programmes in the 1990s: Overall Effectiveness and Differential Performance*. IFS Working Paper 02/03.
- Siitonen, Juha (1999) *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Socialium E 37. Oulu: Oulun yliopisto.

- Sinisalo, Pentti (2002): Ohjauksen ja neuvonnan tutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Jussi Onnismaa &/ Timo Spangar (toim.) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 190–206.
- Siurala, Lasse (1985) Nuorisotyöttömyys ja nuorten työmarkkinakelpoisuus – eräitä havaintoja. *Oikeus* 2, 103–110.
- Sosnet (2005) *Valtakunnallisen sosiaalityön yliopistoverkoston Kuntouttavan sosiaalityön erikoisalan opetussuunnitelma (2005–2008)*.
- Sue, Derald Wing & Arredondo, Patricia & McDavis, R. J. (1992) Multicultural Counselling Competence and Standards: A Call to the Profession. *Journal of Councelling and Development* 70 (4), 477–486.
- Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Martti, Sirpa & Karjalainen, Anne (2001) *Siirtymien palkkatyö*. Raportteja 16. Helsinki: Sitra.
- Suikkanen, Asko & Martti, Sirpa & Linnakangas, Ritva (2004) *Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004: 5. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Särkelä, Antti (2004) Sosiaalityö yhtenä välttämättömänä työnä yhteiskunnallisessa työnjaossa. Teoksessa *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä -artikkelikokoelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 36–43.
- Takala, Mikko (1992) *Kouluallergia – yksilön ja yhteiskunnan ongelma*. Acta Universitas Tampereensis ser A vol. 335. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tallqvist, Anneli (2002) Työvoimatoimistojen ammatillisen kehittymisen palvelut ja niiden arviointi. Teoksessa Raimo Vuorinen & Helena Kasurinen (toim.) *Ohjaus Suomessa 2002*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 83–98.
- Tilastokeskuksen työvoimatutkimus 4/2007*. http://www.stat.fi/til/tyti/2007/04/tyti_2007_04_2007-05-22_tau_015_fi.html. (Viitattu 18.5.2007.)
- Tschokkinen, Salla (2000) *Sähköpostiauttajan opas*. Vantaa: Nyyti ry.
- Työministeriön ohje ammatillista koulutusta vailla olevien nuorten oikeudesta työmarkkinatukeen O/24/2005*.
- Valokivi, Heli (2002) Toimiva asiakkuus. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roinainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 164–187.
- VaSkooli*. <http://www.vaskooli.fi/etusivu.html>. (Viitattu 18.6.2007.)
- Vehviläinen, Jukka (1999) Muukalaisia koulutusparatiisissa. Teoksessa Matti Kuorelahti & Reijo Viitanen (toim.) *Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Nuorisoasiain neuvottelukunta, 197–205.
- Vehviläinen, Jukka (2002) Ammatillisesti kouluttamattomat nuoret työelämäkynnyksiä ylittämässä. Teoksessa Simo Mannila & Annika Forsander & Antti Hummasti & Jukka Vehviläinen: *Työelämäkynnykset ja haasteelliset ryhmät työllisyyspolitiikan näkökulmasta*. ESR- Hyvät käytännöt -sarja. Työministeriö. Helsinki, 53–67.
- Vehviläinen, Jukka (2006) *Nuorten Osallisuushankkeen hyvät käytännöt*. Helsinki: Opetushallitus.
- Vuorinen, Raimo & Kasurinen, Helena (toim.) (2002) *Ohjaus Suomessa 2002*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vähämöttönen, Timo (1998) *Reframing Career Counselling in Terms of Counsellor-client Negotiations. An Interpretative Study of Career Counselling Concepts and Practice*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 34. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Vähämöttönen, Timo (1999) Asiakaskohtaaminen, työvoimapolitiittinen uudistus ja ammatinvalinnanohjaus. Teoksessa *Ammatinvalinnanohjauksen vuosikirja*. Helsinki: Työministeriö, 61–69.
- Walters, William (1997) The 'Active Society': New Designs for Social Policy. *Policy and Politics* 25 (3), 221–234.

- Watts, A. G. (1996) International Perspectives. Teoksessa A. G. Watts & Bill Law & J. Killeen & Jennifer M. Kidd & Ruth Hawthorn: *Rethinking Careers Education and Guidance. Theory, Policy and Practice*. London: Routledge, 366–379.
- Wilska, Terhi-Anna & Eresmaa, Ilppo (2002) Nuorten toimeentulon subjektiivinen kokeminen – arjen realismia vai tulevaisuuden kuvitelmia? Teoksessa Minna Autio & Ilppo Eresmaa & Visa Heinonen & Virpi Koljonen & Petri Paju & Terhi-Anna Wilska: *Pakko riittää – Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 144–175.
- Yliruka, Laura (2001) *Sosiaalityöntekijät oman työnsä arvioijina*. FinSoc News 2. Helsinki: Stakes, 10–12.